

ПАВЛОДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ПАВЛОДАРСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

ӘЛЕМДІК ӨРКЕНИЕТТІ ДАМУДАҒЫ ӘЛ-ФАРАБИ ЕҢБЕКТЕРІНІҢ МҰРАСЫ

*көрнекті ғалым-ойшылы әл-Фарабидің 1150 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
материалдары*

НАСЛЕДИЕ ТРУДОВ АЛЬ-ФАРАБИ В РАЗВИТИИ МИРОВОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

*материалы
международной научно-практической конференции,
посвященной 1150-летию выдающегося учёного-мыслителя
Абу Насыр аль-Фараби*

Павлодар
2020

УДК 001
ББК 72
Ә 51

Редактор: Ғылыми жұмыс және халықаралық байланыстар жөніндегі проректоры С.В. Мурзакулов

Басқарушы редактор: Зерттеулерді қолдау бойынша департамент директоры Г.А. Сулейменова

Ә 52 **Әлемдік өркениетті дамытудағы әл-Фараби еңбектерінің мұрасы:** көрнекті ғалым-ойшылы әл-Фарабидің 1150 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары = **Наследие трудов аль-Фараби в развитии мировой цивилизации:** материалы международной научно-практической конференции, посвященной 1150-летию выдающегося учёного-мыслителя абу Насыр аль-Фараби. – Павлодар: ППУ, 2020. – 560 б.

ISBN 978-601-267-642-6

Бұл жинаққа «Әлемдік өркениеттің дамуындағы әл-Фараби шығармаларының мұрасы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары енген. Осы конференция материалдары жоғары және орта оқу орындарының оқытушыларына, докторанттарға, магистранттарға, студенттерге арналған

В сборник вошли материалы международной научно-практической конференции «Наследие трудов аль-Фараби в развитии мировой цивилизации». Сборник предназначен для преподавателей высшей и средней школы, докторантов, магистрантов, студентов.

УДК 001
ББК 72

ISBN 978-601-267-642-6

**Қазак руханиятындағы
әл-Фараби мұрасы:
филология және тарих**

**Наследие аль-Фараби
в казахской духовности:
филология и история**

К.Б. Айдаркенова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

РОЛЬ АЛЬ-ФАРАБИ В РАЗВИТИИ НАУКИ

Аннотация. Статья посвящена одному из величайших мыслителей средневековья Востока аль-Фараби в истории культуры. Приведён анализ творческого наследия ученого во всем его многообразии.

Ключевые слова: аль-Фараби, наследие, философия, астрономия, просвещение.

Андатпа. Мақала мәдениет тарихындағы орта ғасырдағы ұлы ойшылдардың бірі Әл-Фарабиге арналған. Ғалымның шығармашылық мұрасына оның барлық алуан түрлілігіне талдау жасалды.

Summary. The article is devoted to one of the greatest thinkers of the Middle Ages of the East al-Farabi. The article describes the creative heritage of the great scientist.

В развитии мировой просветительской школы выдающийся ученый Востока Абу Наср аль-Фараби занимает важное место. Научная деятельность Абу Наср аль-Фараби по достоинству оценена его современниками и исследователями.

Аль-Фараби родился в 870 году в районе Фараба, в городке Васидж, у впадения реки Арысь в Сырдарью. Полное имя – Абу-Наср Мухаммад Ибн Мухаммед Ибн Тархан Ибн Узлаг аль-Фарабиат-Турки. Слово «тархан» означает, что он был выходцем из привилегированных слоев тюрок.

Благодаря богатым библиотекам Отрара аль-Фараби познакомился с философскими и научными произведениями. Также у него была возможность изучить подлинники Аристотеля, Платона и других древнегреческих философов [1, с. 85].

О наследии аль-Фараби в развитии восточной философии, логики, медицины, математики, этики и эстетики, литературоведения и языкознания и других отраслей естественных и общественных наук имеются значительные работы европейских, восточных исследователей. Великий ученый поделил науку на несколько отраслей: языкознание, методология, математика, физика, наука о гражданстве.

По мнению Абу Наср аль-Фараби, язык является первоначальной основой для формирования дальнейших наук: «Говоря о том, как учить и учиться, как выразить мысль, высказать, как говорить и отвечать, я утверждаю, что первой из этих наук является наука давать названия предметам, то есть субстанциям и акциденциям».

Явление речи возникает лишь при использовании слов. Но, кроме того, есть нечто, что обеспечивает взаимосвязь слов в речи, порядок их расположения, то, что аль-Фараби именуется второй наукой: «Вторая нау-

ка есть грамматика, она учит правильно располагать данные предметам названия, субстанцию и акциденцию, а также правильному составлению исходящих из этого поучительных предложений и речей». Третьей наукой аль-Фараби называет логику [2, с. 112].

Многие социально-этические трактаты аль-Фараби описывают общественную жизнь. К примеру, «Трактат о взглядах жителей добродетельного города», «Книга о достижении счастья» и др. Опираясь на политические и этические идеи греческих философов, прежде всего Платона и Аристотеля, и используя социальные идеи древнего Востока, аль-Фараби разработал стройную теорию общественного устройства.

В научной деятельности аль-Фараби и физико-математические дисциплины так же занимают большое место. В трактате об астрологии ученый описывает предмет астрономии и подвергает критике воззрения астрологов, по мнению которых, земные дела и события предопределяются движением и расположением небесных светил.

Отдельного внимания заслуживают размышления аль-Фараби о развитии духовности в трудах по философии и музыки. Главная мировоззренческая идея Абу-Наср аль-Фараби – это то, что люди, согласно мировым законам, должны поддерживать между собой мир. В таком случае они достигнут истинного счастья.

Следует отметить, что выдающийся философ детально излагает понятие счастья у различных народов. По его мнению, это можно сравнить с существованием у различных народов разных религий. Удивительно то, что аль-Фараби в понимании счастья не отдаёт какого-либо предпочтения исламу. Из этого мы можем сделать вывод, что в философии Абу-Наср аль-Фараби неявно присутствует позиция, что счастье человека выше религиозных догм и заповедей.

Учение аль-Фараби о становлении нравственно совершенной личности, добродетельном городе, о справедливости, равенстве, обществе, мире, счастье становится особенно актуальным в связи с процессами глобализации мира, строительством единства мирового сообщества. По Фараби, совершенство человека, становление его добродетелей – это процесс, длящийся всю его жизнь и прекращающийся со смертью, поэтому «человек должен любить жизнь, так как она дает ему возможность творить добро и достичь счастья» [3, с. 59].

Имя великого мыслителя аль-Фараби золотыми буквами вписано в историю мировой науки и культуры. Научное наследие аль-Фараби является связующим мостом для сближения культуры и философии Запада и Востока.

Литература

1. Гафуров Б.Г., Касымжанов А.Х. Аль-Фараби в истории культуры / А.Х. Касымжанов; под ред. проф Ж.А. Алтаева. – М.: Главная редакция восточной литературы изд-ва «Наука», 1975. – 2-е изд. – Алматы. Қазақ университеті, 2019. – 200 с.

2. Бегматов Э.А., Исламов У.Х. Аль-Фараби о языке и культуре речи // Политические науки. Востоковедение. – 2012. – Вып. 12. – С. 110–113.

3. Сатыбекова С.К. Гуманизм аль-Фараби. – Алма-Ата: Наука, 1975. – 146 с.

А.Б. Батталов

СОШ №24, г. Павлодар

ИДЕИ АЛЬ-ФАРАБИ О ГОСУДАРСТВЕ

Аннотация. Статья посвящена исследованию Аль-Фараби основных вопросов государства, рассматривается духовно-нравственное развитие и вопросы достижения счастья.

Ключевые слова: шаманизм, зороастризм, исламская культура, диалектика, методология, категория, культура.

Андатпа. Мақала Әл-Фарабидің мемлекеттің негізгі мәселелерін зерттеуге арналған, рухани-адамгершілік дамуы мен бақытқа жету мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: шаманизм, зороастризм ислам мәдениеті, диалектика, әдістеме, категория, мәдениет.

Summary. The article is devoted to al-Farabi's research of the main issues of the state, considers spiritual and moral development and issues of achieving happiness.

Keywords: shamanism, Zoroastrianism Islamic culture, dialectics, methodology, category, culture.

Идеи аль-Фараби, став неотъемлемой частью сокровищницы мировой цивилизации, продолжают и сегодня будоражить мыслящее сознание, втягивая в орбиту нравственных поисков истины, путей достижения счастья, построения справедливого общества и совершенствования человека.

Абу Наср Мухаммад ибн Мухаммад ибн Тархан ибн Узлаг аль-Фарабиат-Турки родился в Отраре на территории современного Южного Казахстана. Здесь будущий философ, ученый-энциклопедист провел свои детские и юношеские годы. Как показывают исторические и археологические исследования, Отрар, известный также как Фараб, находился на пересечении караванных путей, следовавших в Восточный Туркестан и Индию, Персию и Византию, на Урал и Северный Кавказ. Это было место, где, пересекаясь, взаимодействовали кочевая и земледельческая культуры.

Отрар был особенной точкой географического пространства и его ландшафта. В нем происходила встреча разных культур и культурных миров и осуществлялся обмен духовными ценностями. Именно здесь, полагают казахстанские исследователи, аль-Фараби проникся духом тюркской культуры, ее ценностным содержанием и мировоззренческими ориентирами [1, с. 24].

На территории Казахстана этого периода были распространены различные формы религиозного мировоззрения: шаманизм, зороастризм, несторианство, манихейство, буддизм, а со второй половины VII века – ислам, изменивший содержание духовной культуры народов, населявших эту территорию.

Атмосфера культурного разнообразия будет сопровождать аль-Фараби на протяжении всей его долгой жизни. Она была связана с культурными и научными центрами того времени, объединявшими представителей разных религиозных взглядов и культур, с изучением философских текстов, пришедших из прошлых эпох и других культурных миров. Это отразилось в анналах исторической памяти метафорическим утверждением о владении аль-Фараби многими языками.

Согласно сведениям, оставленным средневековым биографом Ибн Халликаном, аль-Фараби знал более 70 языков. Полиязычность – свидетельство культурного богатства и культурной разносторонности личности, так как язык позволяет понять сердце и душу другой культуры. Овладевая языками, прежде всего арабским, аль-Фараби овладевает и теоретическими науками – математикой, медициной, астрономией, логикой, поэзией и т. д. Его учителями становятся знатоки древнегреческой философии Юханна ибн Хайлан и Абу Башар Матта.

Это было время, когда формирующаяся исламская культура, впитывавшая и переплавлявшая разнообразие многих культурных влияний, создавала новое, ранее не известное мировой культуре. Выдающиеся переводчики трудились над переводом и введением в духовную культуру исламского мира философских, математических и естественнонаучных произведений ученых разных эпох. Вглядываясь в культурные миры древней Греции и Рима, Византии, Персии и Индии, исламская культура выстраивала собственную стратегию развития, формируя новое самосознание эпохи [2, с. 104].

Мировоззрение аль-Фараби было энциклопедичным, охватывало проблемы философии, языкознания и логики, этики и эстетики, социальной философии и философии политики, музыки и математики, физики и астрономии.

Их разрешению он посвятил свои многочисленные трактаты, среди которых – «О взглядах жителей добродетельного города», «Гражданская политика», «О достижении счастья», «Указание пути к счастью», «Слово о классификации наук», «Об общности взглядов двух философов – Божественного Платона и Аристотеля», «Рассуждение Второго учителя аль-Фараби о значениях [слова] интеллект», «Книга «Катагурийас», или «Категории», «Диалектика», «Книга букв», «Геммы премудрости», «Большая книга музыки», «Комментарий к «Альмагесту» Птолемея», «Об органах человеческого тела», «О необходимости искусства химии»... [3, с. 62].

В трактатах аль-Фараби отразилась полемическая атмосфера духовно-интеллектуальной жизни исламского средневековья. В них ощущается постоянное присутствие участников философского диалога, выстраиваемого мыслителем. Развертывающийся философский дискурс аль-Фараби отличается прекрасным знанием своего предмета, глубиной проникновения в труды классиков мировой философии – Платона и Аристотеля, точностью формулировок, последовательностью и обоснованностью приводимых доводов. Из постоянного общения с современниками и предшественниками рождалась точка зрения самого аль-Фараби и его философская система, фундаментальный характер которой отразился в высоком звании аль-Фараби – «Второй учитель». Как известно, «Первым» в истории был Аристотель.

Аристотелю по праву принадлежит историческая пальма первенства в философском разрешении многих проблем, в том числе открытие роли и значения в познании историко-философской методологии. Он первым в философии сделал изучение взглядов предшественников принципом философского постижения истины и разрешения философских проблем. Аль-Фараби не только воспринял данный методологический принцип, но и прочно утвердил его в качестве необходимого и незаменимого методологического инструментария философии. Это выразилось в истории мысли понятиями «комментирование».

В предшествующие периоды развития философии «комментирование» сопрягалось с негативной коннотацией, которая квалифицировала такой способ изучения философских учений как простое воспроизведение оригинала, подражательное следование рассуждениям предшественников и т. п. Однако аль-Фараби своими взглядами доказал, что «комментирование» – это приращенное знание, это новое знание. Он показал действенность историко-философского подхода как новой формы просвещения.

Сам аль-Фараби утверждал в трактате «О том, что должно предшествовать изучению философии», что «любовь к Аристотелю, как и подражание ему, не должны быть предпочтительнее истины и не доходить до ненависти и желания во всем его опровергать». Он рассматривал историко-философскую рефлексию в качестве методологии, посредством которой достигается истина. Эта методология успешно применяется в современных философских исследованиях, доказывая свою инструментальную силу и гносеологическую значимость.

Жемчужная россыпь идей аль-Фараби велика. Она имеет не только историческое значение как феномен культуры «золотого века» ислама, но и мировоззренческое, поскольку главной целью основополагающего и фундаментального труда ученого было формирование «взглядов жителей добродетельного города». Говоря современным языком, формирование мировоззрения, соответствующего критериям истинного знания, нравственного поведения и высокой духовности [4, с. 54].

Аль-Фараби в эпоху средневековья поставил задачу совершенствования человека и общества посредством изменения индивидуального и общественного сознания, выведения их через просвещение из оков невежества к новому созидательному мировоззрению. Оно же, в свою очередь, нацеливало сознание на построение нового типа общества – «Добродетельного города». Эта глубинная направленность философских устремлений аль-Фараби близка и созвучна модернизационным задачам современного Казахстана, остро нуждающегося в модернизации сознания, в формировании мировоззрения, отвечающего новым вызовам времени и формирующего новую повестку дня.

Новаторское видение цивилизационного развития Казахстана, предложенное Первым Президентом страны Нурсултаном Назарбаевым, направлено на вхождение Казахстана в число высококонкурентных государств мира, на сохранение идентичности и нахождение собственного пути в мировом развитии, на перспективу сотрудничества, партнерства и диалога, уважение прав и свобод казахстанцев, гуманизм, толерантность и мир в казахстанском обществе.

Идеи и идеалы аль-Фараби соотносимы с этим видением стратегической перспективы современного Казахстана, так как были направлены на совершенствование человека, общественных отношений и сознания. Исходя из должного и опираясь на него, идеи аль-Фараби выполняют регулятивно-мировоззренческую функцию. Они формируют сознание, нацеленное на достижение идеала и открытое инновациям.

Идеи аль-Фараби о совершенствовании человека, роли и значения философии и религии как идеологических регуляторов и способов бытия человека в мире содействуют укреплению национального согласия и единства, способствуют налаживанию открытого диалога между культурами, этносами и конфессиями Казахстана.

Творчество аль-Фараби – яркий пример того, что в лоне исламской культуры были рождены высочайшие образцы духовно-интеллектуальной и художественно-эстетической культуры, которыми гордится человечество. Они – противодействие и воспитательное средство в преодолении религиозного фанатизма, экстремизма, агрессии и терроризма сегодня. Как утверждал аль-Фараби, «вся земля станет добродетельной, если народы будут помогать друг другу для достижения счастья».

В чем видит аль-Фараби духовно-нравственное развитие? Прежде всего в реализации принципов божественного устройства мира и высоких идеалов и ценностей человека, где нравственность – альфа и омега человеческого развития. Она также маркер деятельности государства и его институтов.

В отличие от «Государства» Платона и других его произведений социально-политического характера, а также аристотелевской «Политики», равно как и произведений Ибн Хальдуна, в трактатах аль-Фараби отсутствуют многие конкретные характеристики государства, рассматривае-

мые этими мыслителями. Они отсутствуют, потому что проект аль-Фараби – это развернутая онтология нравственности, реализуемая через общественные отношения. Главная задача, выполненная аль-Фараби в его конструировании новой политической реальности, заключается в обосновании концептов «нравственное государство» и «нравственная политика». Он рассматривал их в качестве регулятивных императивов общественного развития.

В Стратегии «Казахстан–2050» обосновывается, что современное развитие Казахстана должно осуществляться, исходя из главного действующего лица – человека труда, свободного и творческого, который создает общество труда, культивирует новую этику взаимной ответственности и креативного сотрудничества. Наследие аль-Фараби показывает, что высоконравственный человек и достижение им счастья – это и есть цель государства.

Деятельность государства имеет целью не только благо государства как целостного организма, что утверждал Платон, но, прежде всего, счастье своих граждан. Об этом говорил аль-Фараби, и это было главным в его концепции государства.

Представленный средневековым мыслителем проект «Добродетельного города» стал кульминацией его философского мировоззрения. Аль-Фараби показал, каким должно быть совершенное общество и человек, стремящийся быть счастливым, в чем заключается совершенствование общества и человека. Социально-философское видение аль-Фараби, отличаясь целостным подходом, выявляло нравственное основание функционирования общества. Оно нацеливало на искоренение невежества и дальнейшее развитие образовательной политики государства. Стратегия «Добродетельного города» аль-Фараби в настоящее время может продуктивно использоваться в реализации концепции «слышащего государства», озвученной в Послании Президента страны Касым-Жомарта Токаева «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» [6, с. 102].

В современной культуре преодоление невежества и интеллектуальное развитие основываются на связи науки и образования. Это – тренд современности. Через знание и образование реализуется стратегия социального лифта, изменения социального статуса гражданина Казахстана. Однако образование не может трактоваться лишь только как информированность и эрудиция и сводиться к простой передаче знания от знающего к незнющему. Оно должно одухотворяться.

Это прекрасно понимал аль-Фараби. Знать, значило для него – одухотворяя, изменять самого себя и свою несовершенную природу, восполнять и «достраивать» самого себя, устремляясь к совершенству и ответственности ему.

Какое место занимает в этом процессе философия и какую роль она играет? Согласно взглядам мыслителя, философия как образование

включается в контекст социумной иерархии обучающихся и обучающихся, воспитывающих и воспитываемых. Она становится содержательным аналогом концепции эманации аль-Фараби, раскрывающей структуру мироздания и мироустройства космоса. Через образование как постижение философии мироустраивается социум.

В этом глубинная значимость философии, о которой забывает современная культура, стараясь минимизировать ее влияние. Аль-Фараби писал: «Поскольку мы достигаем счастья только тогда, когда нам присуще прекрасное, а прекрасное присуще нам только благодаря искусству философии, то из этого следует, что именно благодаря философии мы достигаем счастья».

Будущее человечества зависит от того, осуществится ли гуманистическая переориентация общества, к которой призывал философ. Современное образование поэтому должно быть нацелено на развитие нравственных, эстетических и духовных ценностей. Гармоничное сочетание физического совершенства, интеллектуального развития и высоких этико-эстетических качеств являлось, согласно аль-Фараби, выражением прекрасного и совершенного в человеке и в его действиях. Поэтому идеалом аль-Фараби является единство знания, добра и красоты.

Развитие модели социогуманитарного развития, которую выбрал современный Казахстан, характеризуется все более растущим осознанием необходимости отказа от культа силы и перехода к новой парадигме социальной деятельности и взаимодействия. В ее основе лежит диалог и согласие. Философия аль-Фараби всей своей исторической судьбой выполнила миссию диалога и культуры согласия. Она осознала способ существования философского знания как постоянного межкультурного и межличностного диалога. Диалог аль-Фараби понимал не только как метод познания, но, прежде всего, способ нахождения подлинного бытия человека.

Именно в поиске адекватной модели развития общества, соответствующей подлинному бытию человека, заключается целевая задача аль-Фараби. Такая же цель преследуется и современным этапом системных социокультурных изменений в Казахстане и модернизации общественного сознания.

Литература

1. Литература Сатыбекова С.К. Гуманизм Аль-Фараби. – Алма-Ата, 1975. – С. 136–138.
2. Аль-Фараби. Книга достижения счастья. – Хайдарабад, 1926. – 44-46.
3. Лолита Сафронова. Источник: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-26980/>
4. Жолмухамедова Н. В поисках совершенного: Аль-Фараби и Ибн Сина. – Алматы, 2014. – 181.
5. Дербисалиев А. Эстетика Аль-Фараби. – Алматы, 1980. – 36.

А.Ж. Дауесова

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ӨМІРІ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ ЖОЛЫ

Андатпа. Мақалада Әбу Насыр Әл-Фарабидің ұрпаққа қалдырған рухани мұрасы және олар туралы зерттеулер туралы жазылған.

Түйін сөздер: ойшыл, мұсылман, рухани мұра, фарабитанушылар.

Аннотация. Статья посвящена духовному наследию Абу Насира Аль-Фараби и исследованиям по ним.

Ключевые слова: мыслители, мусульмане, духовное наследие, ученые Фараби.

Summary. The article is devoted to the spiritual heritage of Abu Nasir al-Farabi and research on them.

Keywords: Thinkers, Muslims, and spiritual heritage, the scientists Farabi.

Әл-Фараби көрнекті ойшыл, өзінің замандастырының арасындағы ең ірі ғалым, философ және шығыс аристотелизмнің өкілі. Өзінің білімділігі мен сауаттылығының арқасында «екінші ұстаз» атауына ие болды. Әл-Фарабидің шығармашылық мұрасы орасан зор, ал оның айналысқан ғылыми салалары ол – философия мен логика, саясат пен этика, музыка мен астрономия. Ғылыми еңбектерінің ең әйгілісі «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары жайлы трактат» деген шығармасы әлемнің көптеген тілдеріне аударылған.

Әл-Фарабидің еңбектері күні бүгінге дейін өз мән-маңызын жоғалтқан жоқ. Әл-Фарабидің мемлекет, ел басқару жөніндегі тұжырымдары, әлеуметтік-этикалық саяси көзқарастары бүгінгі қоғам үшін де айрықша маңызды. Оның еңбектері еуропалық Ренессанстың өрлеуіне үлкен ықпал етті. Фараби Батыс пен Шығыстың ғылымы мен ежелгі мәдениетін табыстыруда зор рөл атқарды [1, 56-60 бб.].

Фараби өмір сүрген дәуір терең тарихы, төлтума мәдениеті, озық дәстүрі бар түркі даласына ислам дінінің дендей еніп, түркі, араб, парсы мәдениетінің тоғысуы басталған күрделі кезең еді. Саналы ғұмырын ғылым-білім жолындағы ізденіске арнаған Фарабидің өмірлік ұстанымының қалыптасуына көптеген факторлардың әсері үлкен болғаны анық. Мұсылман әлемінің сол кезеңдегі аса маңызды ғылым мен мәдениет орталықтары Бағдат, Шам, Мысыр елдеріне сапар шеккен жас Фараби араб, парсы, грек, латын, санскрит тілдерін жетік меңгеріп, сан-сала ғылымға бой ұрады. Өз дәуірінің атақты ойшыл ғалымдарымен, өнер иелерімен, сөз зергерлерімен сұхбаттас болған Фараби сол кезең ғылымындағы күрмеуі шешілмеген күрделі мәселелерді тап басып танып, ізденісін осы арнаға бағыттайды. Философия, логика, психология, этика, математика, астрономия, тіл білімі, эстетика, социология, поэтика салаларына арналған 150-ге жуық трактат қалдырған

энциклопедист-ғалымның өз зерттеулерінің үлкен бөлігін Аристотель еңбектерін түсіндіруге арнауы – дәуір сұранысынан туған ізденістер еді. Көрнекті шығыстанушы Е.Э. Бертельс бұл туралы: «Аристотельдің араб тіліндегі алғашқы аудармалары мінсіз деуге келіңкіремейтін. Ғылыми терминологияның қалыптаспағандығы аудармашылар жұмысына едәуір бөгет жасады. Мәтінді игере алмағандықтан олар көбіне грек тіліндегі түпнұсқаның синтаксистік құрылымын сақтауға тырысып, аударманы араб оқырманы мүлде түсінбейтін жағдайға жеткізді. Тек Фараби еңбектері ғана көне дәуір дүниелерін дұрыс түсінуге мүмкіндік берді. Ғалым Аристотельдің «Категориялар», «Герменевтика», «Бірінші және екінші Аналитика», «Топика», «Риторика», «Софистика», «Поэтика» секілді еңбектеріне түсіндірме жасады. Осы еңбектері әл-Фарабиді «Екінші ұстаз» атандырды» деп жазады. Сан-сала ғылымның түп қазығын философия мен логикадан тарата зерттеуде Фараби Аристотель бағытын жалғастырды. Ғалымның өзіне дейін жасалған әдістеменің ізімен жүруі қалыпты құбылыс болатын. Шығу тегін өзі логикадан тарататын поэтика, әдебиет теориясы, тіл білімі салаларына арнап әл-Фараби «Өлең өнері туралы трактат», «Өлең өнерінің қағидалары туралы трактат», «Әдебиеттегі пікірталас туралы трактат», «Риторика туралы трактат», «Аристотель «Риторикасына» түсіндірменің үлкен кітабы», т.б. еңбектер қалдырды. Сондай-ақ «Логика туралы трактат», «Ғылымдардың шығуы туралы трактат», «Мемлекет билеушісінің нақыл сөздері», «Ғылымдардың жіктелуі туралы трактат» секілді еңбектерінде де Фараби әдебиет пен поэзияға қатысты бірқатар әдебиет пен өлең өнеріне қатысты біршама пікірлері тұжырымдалған. Фарабидің әдебиет әлеміне қатысты ғылыми еңбектері мен жеке шығармашылығы белгілі ғалымдар А. Машанов, Х. Сүйіншәлиев, М. Мырзахметов, Р. Бердібай, Н. Төрехұлов зерттеулеріне арқау болды. Ә. Дербісәлиев, А. Көбесов, Б. Ғафуров, Н. Келімбетов, Т. Медетбаев еңбектерінде Фараби мұраларының рухани қырына назар аударылды [2, 112 б.].

Әбу Насыр Әл-Фарабидің өмірі мен энциклопедиялық ғылыми мұрасы, рухани әлемі оның көзі тірі кезінде-ақ сол заман ғалымдарының назарын өзіне аудара бастаған. Фараби өмірден өткеннен кейін бұл зерттеулер бүгінде әлемнің алуан тілінде жазатын ғалымдар шығармаларымен толығып, «Фарабитану» атты тұтас бір ғылым саласына айналды.

Қазақстандық фарабитанушылардың отандық фарабитануға қосқан үлесіне тоқталатын болсақ, белгілі фарабитанушылардың бастауымен Әл-Фарабидің еңбектері қазақ және орыс тілдерінде жарық көрді. А.Х. Қасымжанов үйлестірген «Философия тарихы және Қазақстандағы қоғамлық-саяси ойлар» бөлімі жанынан құрылған шығармашылық топта И.О. Мұхаммед (Иран), Еуропа тілдерінің маманы Б.Я. Ошеревич, шығысматематикасының маманы А.Қ. Көбесов, арабтанушылар Б.Г. Ғафуров және А.В. Сагадеевпен байланыстар орнатылды. Осы

ғылыми шығармашылық топтың арқасында ұлы ғұлама философ Әл-Фарабидің шығармашылығымен, қолжазбаларымен мұқият танысуға зерделі зерттеулер басталып кетті. Өткен ғасырдың соңғы ширегінде А. Қасымжанов, М. Бурабаев, Ә. Дербісалиев, Қ. Жарықбаев, Г. Шаймуханбетов, С. Сатыбековалардың еңбектері қазақстандық фарабитану кеңістігін ұлғайта түсті. Алғаш рет Әл-Фарабидің «Философиялық трактаттары», «Әлеуметтік-этикалық трактаттары», «Математикалық трактаттары», сондай-ақ «Птоломейдің «Алмагестіне» түсініктеме» атты мирастары қазақ-орыс тілдерінде жарық көрді. 1970 жылдары кеңестік қоғамның академиялық ортасында Әл-Фарабидің философиялық мұрасына ерекше қызығушылық пайда болды. Бұл қызығушылық белгілі бір дәрежеде Ресейде білім алған және академиялық шындалудан өткен ортаазиялық философиялық өз өңірлерінің зияткерлік келбетін жасауға деген ұмтылысынан туындады [3, 67-78 бб.]. 1970 жылы Алматыда Әл-Фарабидің таңдамалы философиялық трактаттары үзінділерінің аудармасы жасалды, одан кейін математика, әлеуметтік-этикалық мәселелер, логика бойынша трактаттарының үзінділері жарыққа шықты. Бұдан әрі кеңестік идеологияның қағидаларына орай жасалған философия тарихына Әл-Фарабидің қосқан үлесін қорытуға арналған еңбектер пайда бола бастады.

Қазақстанда Әл-Фараби есімі ХХ ғасырдың 70-жылдары айрықша танымал болды. Бұл, ең алдымен, Әл-Фараби ғұмырнамашыларының ІХ–Х ғасырларда бүгінгі Қазақстанның аумағында орналасқан Фарабты оның отаны деп санауына байланысты еді. Ә-Фараби еңбектерін қазақ-орыс тіліне аудару үшін белсенді жұмыстар жүргізілді. Оның мұрасына арналған көптеген мақалалар мен бірқатар көркем шығармалар жазылды, оның есімімен көшелер мен ғылыми орталықтар аталды. Әл-Фараби мұрасына кеңестік-гуманитарлық ғылымның саяси-тәрбиелік аясында алғашқы қатарға оның әлеуметтік көзқарастары шығарылды.

Әл-Фарабидің еңбектері көп уақыттан бері әлемнің көптеген ғалымдары тарапынан зерттеліп келеді. Біздің еліміздегі зерттеулер осы үлкен үдерістің жалғасы деуге болады. Әл-Фараби есімі көптеген Еуропа елдеріне ертеден танымал болып, ХІІ–ХІІІ ғғ. өзінде-ақ оның философиялық трактаттары ежелгі еврей және латын тілдеріне аударылды. Бірақ Әл-Фараби мұрасын жүйелі әрі нақты зерттеу оның трактаттарының мәтіні мен аудармаларын басып шығарумен қатар, зерттеу жұмыстары ХVІІІ–ХІХ ғғ. ортасында шыға бастады. Ортағасырлық Еуропа классикалық ежелгі грек философиясымен көп жағдайда Әл-Фараби еңбектері арқылы танысты. Мысалы, ХІІ ғ. кезінде оның «Ғылымдар классификациясы» деген еңбегі латын тіліне екі рет аударылды. «Альфарабиуса» – «Сананың мәні туралы», «Сұрақтар негізі» және Аристотельдің «Физика», «Поэтика» еңбектеріне түсініктемелері, «Бақыт жолы туралы» және логикаға байланысты

трактаттары мен басқа да еңбектері ХІІғ. бастап ХVІІ ғ. дейін латын тіліне бірнеше рет аударылды [4, 154 б.].

Ұлы адамдардың шығармашылығына зейін салып қарасақ, олар өз заманының перзенті ретінде өздері өмір сүрген дәуірдің айқындаушы бейнесі болып табылады. Қазақ даласы Отырарда дүниеге келіп, түркілік дүниетанымның мүмкіндігін әлемге паш еткен Әбу Насыр Әл-Фараби адамзаттың кемелдікке деген үздіксіз ұмтылысын бейнелейді. Батыс пен Шығыстың өркениеттер аралық сұхбаттастық идеалына жақындай түсуіне жағдай жасайды. Әлемдік өркениетте өз орнын ойып алған ұлы жерлесіміз әл-Фараби іліміне қайта оралу, танып білу, ұлт мүддесіне жарату – таусылмас рухани азық, баға жетпес рухани құндылық деп білеміз.

Әдебиеттер

1. Әбділдин Ж. Философияның қысқаша тарихы. – А., 2018.
2. Кішібеков Д. Философия. – А., 1991.
3. Мир философии. – Ч.1. – Москва, 1991.
4. Бейсенов Қ. Философия тарихы. – Алматы, 1992.

Б.Д. Кокумбаева

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ФАРАБИ И ФАРАБИЕВЕДЕНИЕ В КАЗАХСКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ

Андатпа. Б.Ж. Қоқымбаеваның «Қазақ философиялық ойындағы Фараби және фарабитану» мақаласы ұлы философ-энциклопедист әл-Фарабидің шығармашылық мұрасын мәдени-тарихи өлшемде қамтуға арналған. Дүниежүзілік және отандық қоғамдастықта фарабитану деген жаңа философиялық-ғылыми бағыттың қалыптасуы мен дамуына тақырып аясында қысқаша талдау жасалған. Ұстаздың шығармашылық мұрасының мәні мен орны туралы жалпы адамзат өркениетіндегі балама көзқарастарға тезистік шолу жасалды.

Түйін сөздер: әл-Фараби, фарабитану, философия мен мәдениет, қазақ философиялық ой, түркітану.

Аннотация. Статья «Фараби и фарабиеведение в казахской философской мысли» Б.Д. Кокумбаевой посвящена освещению творческого наследия великого философа-энциклопедиста Абу насра аль-Фараби в культурно-историческом измерении. Дается краткий, в контексте темы анализ становления и развития нового философско-научного направления фарабиеведения в мировом и отечественном сообществе. Приводится тезисный обзор альтернативных взглядов, подходов и точек зрения относительно значения и места творческого наследия Учителя в общечеловеческой цивилизации.

Ключевые слова: аль-Фараби, фарабиеведение, философия и культура, казахская философская мысль, тюрковедение.

Summary. The article «Farabi and FarabiStudies in Kazakh Philosophical Thought» by B. Kokumbayeva is devoted to the coverage of the creative heritage of the great philosopher-encyclopedist Abu Nasral-Farabi in the cultural and historical dimension. A brief, in the context of the topic, analysis of the formation and development of a new philosophical and scientific direction of Farabiology in the world and domestic community is given. The thesis review of alternative views, approaches and points of view regarding the meaning and place of the Teacher's creative heritage in the common human civilization is given.

Keywords: al-Farabi, Farabistudies, philosophy and culture, Kazakh philosophical thought, Turkicstudies.

В начале XXI века в философско-научном сообществе независимой Республики Казахстан разгорелась острая дискуссия относительно вопроса о том, была ли казахская философия. Поначалу убедительно звучали голоса оппонентов, утверждавших, что у казахов не было философии. И это несмотря на то, что еще в 1996 году было издано учебное пособие доктора философских наук, профессора О.А. Сегизбаева «Казахская философия XV – начала XX века», имевшее колоссальный успех у читателей. В этой книге, как и в другой монографии этого же автора «История казахской философии», выпущенной спустя 5 лет и ставшей, как и первая, библиографической редкостью, содержатся полноценные ответы по данной проблеме.

Сегодня о казахской философии пишут многие ученые. Фундаментальным исследованием в данном ракурсе является двадцатитомник серии «Философское наследие казахского народа», изданный по государственной программе «Культурное наследие». В нем получили освещение основные вехи казахской философии, начиная с мировоззрения древних кочевников, трудов тюркских и исламских мыслителей средневековья, периода казахского ханства (философия казахских акынов-жырау и бешешенов), философские мысли казахских просветителей, труды по ключевым проблемам казахской этики и эстетики, диалектической логике, истории философии, философии и методологии науки и социальной философии. Завершают двадцатитомник труды видных ученых, внесших значительную лепту в формирование теории современного познания, философской антропологии, философии культуры и религии и философии независимого Казахстана [1].

Философское познание народа и государства, проблемы казахской, тюркской, арабо-исламской и казахстанской философии занимают ведущее положение в трудах современных исследователей. Причем, и это нужно указать особо, изучение страниц философской культуры проводится многогранно и многоаспектно, не только как уникального достояния Великой Степи, но и как всеобщего наследия человеческой цивилизации. Все новые труды ученых, а также прошедшие казахстанские философские конгрессы – тому убедительное доказательство.

Отдельная страница в казахской философской мысли – фарабиеведение, которое, как известно, является международным направлением философско-научного сообщества. Мировое фарабиеведение получило развитие в разных регионах Земли. В западном мире отношение к творчеству Абу Насра аль-Фараби долгие годы было неоднозначным. Многие западные востоковеды трактуют учение аль-Фараби с рационалистических позиций, что особенно близко западноевропейскому мышлению.

В XII и XIII веках осуществляется перевод некоторых произведений аль-Фараби на латынь. С XIX века на Западе появляются школы медиевистов-ориенталистов, глубоко занимающихся наследием исламской философии в целом. В начале XX века изучение творческого наследия аль-Фараби продолжается в контексте вновь возникшего интереса к исламской культуре. Появляются работы таких знаменитых востоковедов, как А. Мец, Л. Массиньон, Р. Блашэр, А. Мас-сэ, Ф. Габриэли, Э. фон Грюнебаум, Ф. Коплстон и многих других. Несмотря на некоторую тенденциозную оценку творчества аль-Фараби у отдельных авторов, следует отметить большую значимость их работ, сыгравших положительную роль в становлении фарабиеведения в Казахстане.

В странах исламского Востока – Сирии, Иране, Ираке, Турции, Египте – обращение к философии аль-Фараби связано как с изучением древнегреческого наследия, так и с исследованиями в области исламской философии. Становление самобытной исламской философии проходило не без влияния античной философии, ее проблематики и методов исследования. Поэтому работы аль-Фараби не остались без серьезного внимания, как средневековых авторов, так и авторов позднейших времен, начиная с работ философского, логического, социально-этического характера и кончая работами естественнонаучного и математического характера.

Необходимо отметить также огромный вклад российских востоковедов и философов в развитие и формирование основных принципов изучения арабоязычной и исламской философии. И. Крачковский, Е. Бертельс, В. Бартольд писали о бидейном влиянии аль-Фараби на последующих философов позднего средневековья. В научно-исследовательских работах Е.А. Фроловой, А.А. Игнатенко, Н.С. Кирабаева, М.Т. Степанянц, Г.Б. Шаймухамбетовой творчество мыслителя рассматривается с позиций компаративистского анализа.

Нельзя оставить без внимания и вклад ученых центральноазиатского региона – Узбекистана, Кыргызстана, Таджикистана и др. в развитие фарабиеведения. Узбекские исследователи наследия мыслителей исламского средневековья А.Л. Казибердов, С.А. Муталибов, М.М. Хайруллаев, Ю.Д. Джумабаев, О. Матякубов и др. изучают различные аспекты философии аль-Фараби и издали хранящиеся в фондах Института востоковедения АН Узбекистана рукописи философа. Исследователи из Таджикистана, в частности, академик М.С. Диноршоев, А.М. Богоутдинов

осмысливают идейное наследие аль-Фараби в контексте философских поисков средневековых мыслителей Ибн Сины, ар-Рази и др.

Интенсивное изучение наследия Абу Насра аль-Фараби связано с Казахстаном, где и начинался его великий жизненный путь. С 1968 года ведется плодотворная исследовательская работа по изучению многогранного энциклопедического творчества мыслителя. Она начиналась с небольшой исследовательской группы, организованной в Институте философии и права Академии наук тогда еще Казахской ССР, и продолжается по настоящее время в рамках исследовательской работы в отделе фарабиеведения и мировой философии Института философии и политологии Министерства образования и науки Республики Казахстан. В 1975 году в г. Алма-Ата осуществляется подготовка и проводится международная научная конференция, посвященная 1100-летию юбилею аль-Фараби, получившая широкий научный и общественный резонанс. С начала 70-х годов начинается подготовка к изданию переводов текстов рукописей мыслителя на русский и казахский языки. Именно с этого времени можно говорить о появлении такого направления в отечественной философии, как фарабиеведение.

Ведущий фарабиевед А. Нысанбаев отмечает, что при изучении энциклопедического наследия аль-Фараби в Казахстане можно выделить «несколько этапов, в пределах которых менялся исследовательский акцент и делался упор на те или иные аспекты многогранной проблематики философского мировоззрения аль-Фараби, вызванные исследовательским интересом и запросами времени». Рассматривая в динамике развития историю изучения философского наследия аль-Фараби в Казахстане, исследователь выделяет «два исторических периода, серьезно отличающихся друг от друга по мировоззрению и методологии исследования». Первый период связан с тотальным господством марксистско-ленинского мировоззрения и диалектико-материалистической методологии, проявившихся применительно к наследию аль-Фараби в поисках материалистических тенденций в мировоззрении и в констатации уступок идеализму в онтологии, гносеологии, социальной философии, учении о душе и др. Такая мировоззренческая позиция и исследовательская методология была присуща всей советской философии на протяжении более чем семидесятилетней истории, не избежало ее и казахстанское фарабиеведение.

С конца восьмидесятых годов и начала девяностых годов XX века, в связи с крушением тоталитаризма и обретением независимости Казахстаном, начинается второй, «принципиально новый этап в исследовании энциклопедического наследия аль-Фараби». Он обусловлен «изменившимися социально-политическими условиями и идеологическим и мировоззренческим отходом от тотального давления марксистско-ленинского мировоззрения и его методологии, применением новых методологических подходов, ранее не применяемых в казахстанском фарабиеведении».

дении, и изучением философского наследия аль-Фараби в контексте исламского мировоззрения и исламской духовности, что является объективным фактором в исследовании наследия мыслителя» [2, с. 123].

А. Нысанбаев также характеризует фарабиеведение в Казахстане с точки зрения разнообразия его проблематики и предметной изученности, которое подразделяется им на три направления: первое связано с большой и сложной переводческой деятельностью и имеет своей целью введение в научный оборот произведений аль-Фараби; второе делает акцент на целостном изучении его философского мировоззрения, показывая роль и значение наследия аль-Фараби в истории философии, науки и культуры; третье исследует отдельные аспекты многогранного творчества аль-Фараби, способствуя углубленной разработке разных проблем историко-философского процесса.

Им отмечается, что направление, связанное с поиском неопубликованных трактатов и переводами трудов Абу Наср аль-Фараби на казахский и русский языки, являлось непростым и потребовало для своего полнокровного развития привлечения высококлассных специалистов, владеющих арабским, персидским, западноевропейскими языками, глубоко знающих не только все тонкости языка, но и обладающих высокой философской культурой.

В результате трудоемкой и последовательной работы коллектива казахстанских переводчиков удалось осуществить издание целой тематической серии трактатов аль-Фараби. В 70–80-е годы выходят в свет ряд произведений аль-Фараби: «Философские трактаты», «Социально-этические трактаты», «Логические трактаты», «Математические трактаты», «Комментарий к «Альмагесту» Птолемея», «О разуме и науке», «Историко-философские трактаты», «Естественнонаучные трактаты». В 90-е годы были изданы «Трактаты о музыке и поэзии», а также «Избранные трактаты».

Многие труды аль-Фараби были потеряны, наследие его восстанавливалось долгие годы. Сегодня благодаря казахстанским исследователям, мировому культурному сообществу представлены систематизированные труды ученого и мыслителя.

Что касается второго направления развития казахстанского фарабиеведения, то необходимо отметить, что и оно развивается достаточно динамично. Исследователи пытались реконструировать органично-целостную философскую систему аль-Фараби, в которой не было бы никаких противоречий. Но поскольку они все-таки находились, то предпринималась попытка объяснить это тем, что аль-Фараби не мог вступить в конфликт с идейно-политическим миром средневековья. Именно поэтому многие проблемы, поставленные мыслителем, не получили должного и объективного рассмотрения. Особенно это относится к онтологическому учению аль-Фараби, учению об отношении философии к религии, учению о вере и знании.

В монографиях и коллективных трудах казахстанских авторов разрабатывались многие проблемы логического, историко-философского, социально-этического и политического учений аль-Фараби, что приводило к динамичному развитию третьего отмеченного нами направления фарабиеведения в Казахстане. В числе его представителей, помимо отмеченных выше, можно выделить А.Н. Таукелева и Г.С. Сапаргалиева, А.У. Уразбекова, Н.Л. Сейтахметову, А.А. Касымжанова, А.С. Иванова и др.

Наиболее разработанным оказались гносеологическое, социально-этическое и политическое учения Абу Насра. «Социально-этические трактаты», опубликованные в 1973 году, послужили основой для разработки социально-этического учения аль-Фараби. Казахстанские исследователи рассматривают проблему человека, поставленную аль-Фараби в качестве центральной и изучают иерархию этических ценностей, представленных им с позиции социального детерминизма.

Разрабатываемая концепция «счастья» как высшая ценностная категория во многих исследованиях представлялась в контексте гуманистической направленности всей философии аль-Фараби. Хотя и проводились параллели в понимании счастья у Аристотеля и аль-Фараби, возникала необходимость более глубокого рассмотрения этой проблемы в связи с уяснением ее значения не только для аль-Фараби, Аристотеля, Платона и других древнегреческих мыслителей, но и для современного человечества, которое также должно «актуализировать все самое лучшее, на что оно способно»

«Трактаты о музыке и поэзии», в которых были представлены переводы некоторых частей «Большой книги о музыке», поднимают ряд эстетических проблем философии аль-Фараби. Работа М.С. Бурабаева «Философия искусства Абу Насра аль-Фараби» определяет сущность учения аль-Фараби о музыке и поэзии как учения о познавательном силлогистическом искусстве, что показывает и являет нам основную направленность философии аль-Фараби – стремление и обретение знания во всех интеллектуально-духовных сферах деятельности человека.

Второй период фарабиеведения, как уже отмечалось, связанный с обретением Казахстаном независимости и отходом от идеологических рамок материализма и идеализма, с возможностью обретения свободной личностной и философской позиций, способствовал публикации работ с новыми методологическими подходами и разнообразными мировоззренческими традициями.

«Появились исследования, показывающие ранее малоизученные аспекты наследия Абу Наср аль-Фараби. Это работы А.Н. Нысанбаева «Мировоззрение аль-Фараби и Ибн Сины в контексте религиозно-философской традиции народов Центральной Азии», «Становление и развития исламской философии в Казахстане» и другие, в которых определены основные принципы объективного изучения философии аль-Фараби

в контексте ислама и новых методологических подходов. Во многих работах этого периода предпринимаются попытки осмыслить творчество аль-Фараби с позиций герменевтического и компаративистского анализа, что позволило выявить многие грани учения аль-Фараби с иной точки зрения [2, с. 128].

В 2000 году в г. Алматы в рамках Года поддержки культуры состоялся Международный конгресс: «Наследие аль-Фараби и мировая культура», посвященный 1130-летию аль-Фараби и 1500-летию города Туркестана. В работе конгресса приняли участие девять зарубежных стран. В Резолюции участники отмечали: работа Конгресса укрепила нас в мысли, что именно творчество великого аль-Фараби способствует решению актуальнейшей проблемы современного мира – достижению взаимопонимания, согласия и духовно-нравственной стабильности и безопасности» [3, с. 185].

На конгрессе прозвучали доклады, рассматривающие наследие аль-Фараби в контексте его значения в мировом философском и культурологическом наследии. В докладах известных казахстанских и зарубежных ученых: Ж.М. Абдильдина, А.Н. Нысанбаева, Г.Х. Динани, Г.Р. Авани, О. Кабасакала, Х. Алтынташа, М. Диноршоева, Абдулхалюк Мехмет Чая, Садыка Турала, Р. Курбанова и других философия Абу Насра аль-Фараби определялся как связующее звено в диалоге культур Востока и Запада.

Подход к творчеству аль-Фараби в контексте диалога культур в настоящее время приобретает еще большую актуальность. «В своем творчестве аль-Фараби выразил актуальную для третьего тысячелетия идею герменевтического культурного диалога, предполагающего не только общность позиций, но и их принципиальное различие. Ибо аль-Фараби принадлежит уже к другой, нежели античная, культурной эпохе, являясь наиболее ярким представителем великолепной и неподражаемо-прекрасной мусульманской цивилизации... Так, диалог выражает и преимущество традиций, и их размежевание, обнаруживая и сохранение культурного наследия, и появление до сих пор неизведанного, нового» [3, с. 286].

Период обновления, начавшийся в настоящее время в фарабиеведении, связан с уяснением роли аль-Фараби в тюркском миропонимании, выявлением общего духовного содержания с другими тюркоязычными мыслителями, а также с уяснением и обоснованием значимости тюркской духовной мысли в мировом культурном процессе. В настоящее время стало возможным обращение к источникам, в которых были заложены основы казахской и тюркской духовности. Различные археологические изыскания, памятники древнейшей тюркской письменности, а также большое количество индийских, византийских, китайских источников являют нам свидетельства высокой духовной культуры древних тюрков.

«Долгие годы, говоря об огромном значении философского энциклопедического наследия аль-Фараби в мировом масштабе, исследователи отмечают, что «он – тюрк по происхождению, уроженец Отрара и в 20 лет покинул родные места, а становление его как ученого-философа начинается вне его Родины». При таком подходе создается нарочитое представление о феномене аль-Фараби как случайно возникшем. В 20 лет аль-Фараби был уже вполне духовно зрелым человеком, готовым для того великого философского труда, которому он посвятил свою жизнь. Более того, обратившись к персоналиям восточной философии и культуры, мы видим достаточно много представителей, прославившихся уже в ранние годы. В средневековом Казахстане была высокая духовная культура, поэтому нельзя рассматривать творчество Абу Насра аль-Фараби как детерминированное случайными факторами. Чтобы воссоздать высокий духовный климат этого региона, достаточно вспомнить только великого Коркыта, чей талант извлекал из кобыза волшебные звуки, пронизывающие века и по сию пору проникающие глубоко в душу всех, кто слушает очаровывающую музыку столетий и передаваемую из глубин веков мудрость народа» [2, с. 131].

Продолжая далее, А. Нысанбаев пишет: «Современная ситуация и новые веяния времени делают настоятельной необходимостью изучения наследия мыслителя в контексте диалога не только Востока и Запада, но и диалога тюркских культур и народов. Духовная близость народов Центральной Азии, общность культурных и духовных традиций делают актуальной проблему исследования роли и значения богатейшего духовного прошлого наших народов» [2, с. 235]. Этому во многом способствует разрабатываемые в стране государственные программы. В программе «Культурное наследие» изданы два тома наследия аль-Фараби в серии «Философское наследие казахского народа с древнейших времен до наших дней» и один том, включающий трактаты аль-Фараби, в серии «Мировое философское наследие». Сегодня мы осуществляем переводы трудов мыслителя только с языка оригинала, что позволит осветить все нюансы его творчества. Впервые будут переведены работы Абу Насра аль-Фараби: «Теология», «Малый силлогизм», используемый мутакаллимами» и некоторые другие.

Обозревая вкратце истоки и сущность фарабиеведения в контексте темы конференции, можно заключить, что контуры казахской философии явно обозначены в коллективном духе мыслителей прошлого и современности. Здесь дано представление только об одном направлении казахской философии и культуры. Более обстоятельное изучение смысло-несущих и смыслопередающих оснований философской мысли Великой Степи – темы будущих специальных исследований.

Литература

1. Қазақ халқының философиялық мұрасы (20 томдық). – Алматы: Аударма баспасы, 2004 – 36 б. (каталог қаз., орыс., ағылш.).
2. Нысанбаев А. Глобализация и проблемы межкультурного диалога в 2-х томах. – Алматы: компьютерно-издат. центр ИФиП МОН РК, 2004. – Том 1. – 274 с.
3. Наследие аль-Фараби и мировая культура: материалы Международного конгресса. – Алматы: КИЦ ИФП МОН РК, 2001. – С. 469.

Д.Қ. Құдайқұлова, Б.Ш. Құралқанова

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ӘДЕБИЕТТАНУ ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ИНТЕРМӘТІНДІЛІКТІҢ ЗЕРТТЕЛУ ЖАЙЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада интермәтінділік концепциясы мәселелері қарастырылады. Интермәтінділік теориясының зерттелуі мен даму тарихы, түрлері, әдебиетте алатын орны сипатталып, ғалымдардың жазған еңбектері бойынша талданады.

Түйін сөздер: интермәтінділік, интермәтін түрлері, концепция, теория.

Аннотация. В этой статье рассматриваются вопросы концепции интертекстуальности. Анализируется история изучения и развития интертекста, его виды, место в литературе, проанализированы труды ученых.

Ключевые слова: интертекстуальность, виды интертекста, концепция, теория.

Summary. This article discusses the concept of intertextuality. The author analyzes the history of the study and development of intertext, its types, place in the literature, and analyzes the works of scientists.

Keywords: intertextuality, types of intertextuality, a concept, a theory.

Уақыт өткен сайын көркем әдебиетімізде жаңа бағыттар мен жаңа концепциялар пайда болуда. Ол көркем әдебиетіміздің дамып келе жатқандығын аңғартады. Сондай концепциялардың бірі – интермәтінділік. Интермәтінділік теориясы – әдебиеттанудағы ең өзекті тақырыптардың бірі. Интермәтінділік терминін француз зерттеушісі, постструктурализм теоретигі Ю. Кристева 1967 жылы енгізген. Ол өз еңбегінде бұл туралы былай деп жазады: «...Кез-келген мәтін дәйексөздер мозаикасы ретінде құрылады, кез-келген мәтін бұл қандай да бір басқа мәтінді түрлендіріп, өзгертетін және сіңіретін өнім» [1, 429]. Француз философы, әдебиеттанушы Р. Барт те интермәтін туралы өз тұжырымдарын жасайды. Ол әрбір мәтіннің интермәтін болып табылатындығын айтады: «Әрбір мәтін интермәтін болып табылады; басқа мәтіндер осы интермәтінге түрлі деңгейлерде азды-көпті формада таныла отырып қатысады: алдыңғы мәдениеттің мәтіндері мен қоршаған мәдениеттің мәтіндері. Әрбір мәтін ескі дәйексөздерден өрнектеп

тоқылған жаңа мата сияқты» [2, 36]. Осылайша интермәтінділік ұғымы әдебиетке жаңа концепцияның бірі болып енді.

Интермәтінділік мәтінге қатысты кез келген бағытпен байланысты болып келеді. Атап айтқанда, интермәтін постструктурализмнің де, постмодернизмнің де ортақ өкілі саналады. Тіпті осы концепциялар негізінде пайда болған деп те айта аламыз. Ю. Кристеваның айтуы бойынша, мәтін дегеніміз ерекше семиотикалық практика. Мәтін – мағына өндірісі. Мәтін үнемі «мәтіндер пермутациясы» болып табылады, өйткені мәтін қашанда интермәтін ретінде көрініс табады. Тарата айтар болсақ, мәтін орналасқан кеңістікте үнемі көптеген басқа мәтіндерде айтылған ойлар, жазылған сөздер бір бірінің үстінен қабатталып, тапталып жатады. Сонымен, біз үнемі мәтіндік интерференцияға куә боламыз деген сөз.

Постмодернизм – мәтіннің пайда болу тарихы мен талқылануы болса, осыдан барып интермәтін қалыптасады. 1999 жылы шыққан «Введение в литературоведение» деп аталатын кітапта интермәтін анонимді формулалардың жалпы кеңістігі, автоматты және тырнақшасыз берілетін дәйексөз делінген. Әдебиеттегі структурализмнің нақты мақсаты – мәтінге басты назар аудару, оның туу механизмін табу. Жалпы, бұл бағыт элементтердің өзінен гөрі шығарма құрылымындағы элементтер арасындағы қатынасқа көбірек көңіл бөледі. Ал постструктурализмнің негізгі ерекшелігі – децентрация, деконструкция, мәдениет тілін дискурсивтік талдауды мәдениет кеңістігінде мәтін мен мәнмәтіннен тұратын таңба жүйесі ретінде түсіндіру болып табылады. Демек, интермәтінділік постмодернизмге де, постструктурализмге де қатысты баяндалады.

Мәтінді интермәтінділік деп түсіну мәтінді белгілі бір қоғам және тарих шеңберінде түсіну деген сөз. Интермәтінділік концепциясының мәні мынада: әрбір жазып отырған адам үнемі бөтен контекстер ықпалында болады (әлеуметтік, ғылыми, тұрмыстық, саяси, әдеби және т.т.), сөйтіп, оның мәтіні автор қаласын-қаламасын көптеген дискурстар қиылысқан тұсқа айналады. Ю. Кристева интермәтіннің пайда болуын «оқу-хат» деп атайды. Өйткені интермәтін өзге дискурстарды оқу барысында пайда болады.

XX ғасыр ортасында интермәтінділік терминін ғылыми айналымға енгізген Ю. Кристева аталмыш ұғымды әрбір мәтіннің іргелі көрсеткіші, сипаты деп санаған. Асылы, интермәтінділік автор үшін өз шығармасының мазмұнын байыту, мағыналарын жетілдіру амалдары деп саналады, ал оқырман үшін ол – бір мәтін арқылы екінші мәтіннің мәнін терең түсінудің мүмкіндігі. М. Риффатер, И. Пэрри сияқты ғалымдардың интермәтінділікті ұлттық мәдениетпен, тарихи жадымен, дәстүрдің трансформациясымен, ұлттық тілді сақтау әлуетімен байланыста қарастырғаны назар аударарлық ұстаным деуге болар. Л. Далленбах, Ван ден Хабель атты зерттеушілер аталмыш терминді мәтіндердің ішкі

дискурстарының арасындағы әрқилы ықпалдастықпен байланыстырып, оларды зерттеудің әдістемесін ұсынған. Ал Х. Блум атақты классикалық мәтіннің автордық түпсанасында қорқыныш тудыратынын өзінше дәйектеген. М. Бахтин ұсынған «автор сөзі» мен «бөгде сөз» арасындағы диалог теориясын қолдаушылар аз емес.

Интермәтінділік теориясына қатысты ең маңызды мәселенің бірі – интермәтінділік байланыстардың әдебиеттану ғылымында жіктелуі. Интермәтін тақырыбында көптеген еңбектер жазылғанымен, интермәтін элементтері мен интермәтінділік байланыстардың жіктелуін ұсынуға тырысқан зерттеушілердің саны аз. Француз әдебиеттанушысы Ж. Женнетт мәтінаралық байланыстың бес түрін жіктейді. Оның бірінші түрі интермәтінге қатысты айтылады: «интермәтінділік, яғни бір мәтіннің екіншісінде сөзбе-сөз (азды-көпті сөзбе-сөз, тұтас немесе олай болмауы) болуы: осы типтегі және басқа да көптеген функциялардың ең айқын мысалы – дәйексөз, яғни бір уақытта енгізілетін және тырнақша арқылы басқа мәтінге эксплицитті апелляция» [3].

Интермәтінділік концепциясы біздің қазақ ғалымдарымыздың да назарынан тыс қалған жоқ. Бірқатар зерттеушілеріміз бұл мәселеге өз қызығушылықтарын танытып, зерттеу жұмыстарын жүргізген. Мысалы, Аслан Жақсылықов интермәтінділік концепциясына «Интермәтін – өзге тілдердің лексикасынан жиналған ортақ лексика, бір шығармадағы сюжеттің, екінші бір басқа шығармада болуы» деген анықтама берген. Әдебиетіміздегі постмодернистік мәтін туралы Бақытжан Майтанов та интертекст, гипертекст, подтекст сынды ұғымдарды өз еңбектерінде атап кетеді. Интермәтінділік туралы Ш. Әдібаева былай дейді: «Одним из ключевых понятий постмодернизма является понятие интертекстуальности сформулированное Ю. Кристевой. Она в конце 1965 года переехала из Болгарии в Париж, вскоре сделала в семинаре Р. Барта доклад о неизвестном тогда на Западе М. Бахтине, а в 1967 году опубликовала статью «Басхти, слово, диалог и роман». Там и появилось понятие Интертекстуальности» – дейді [4, 15]. Ғалым Әуезхан интертекст туралы былай деп жазады: «Текст автордан биік, оның болмысынан автордың ойына кірмеген мән-мағына табуға еріктіміз. Демек, текстің иесі автор емес, автордың иесі – текст. Әдебиет адамның жаны емес, адамды өнер тудыруға қозғайтын құдіреттің жаны, болмыстың атойы» [5, 5]. Сонымен қатар, Жанат Әскербекқызы Аймұханова өзінің «Қазіргі поэзиядағы интермәтінділік» атты мақаласында былай деп жазады: «Интермәтін мәтін шекарасын кеңейтіп, жаңаша пайымдауға, жүйелеуге жол ашады. Интермәтінділіктің негізгі қасиеті оның ішкі болмысының әртектілігі, анықтығы және көпнұсқалығы. Мәтіннің қайнар көздері тек мәтіннен бұрын емес, онан кейін де өмір сүре береді. Бұл тұрғыда кез келген мәтін өзге мәтіндер кеңістігінде жанданып, қосымша мағына тудырады. Сондай-ақ, біз сөз етіп отырған интермәтінділіктің семиотикалық жүйе ретінде бүкіл мәдениетті қамтитындығы белгілі» [6]. Зерттеуші

А.С. Адилова эпиграфтың ең басты белгісі – дәйексөз екендігін айта келе, «мәтінаралық байланыстар теориясында эпиграфтар «бөгде сөз» (М.М. Бахтин), «интертекст» (Ю. Кристева, И. Смирнов), «прецедентті мәтін» (Ю. Караулов), «интеркст» (Х. Тороп), «мәтін ішіндегі мәтін» (Ю. Лотман) деп түсініледі» – деп, дәйексөзді ғалымдардың зерттеулеріндегі тұжырымдары бойынша атап көрсете отырып, ойын нақтылай түседі [7, 28].

Интермәтінділік – мәтіндер арасындағы белгілі бір байланыстардың, яғни бір мәтінде басқа мәтіннің элементтерінің қолданылуы, негізгі мәтін авторының реципиент мәтіннің авторымен шығармашылық диалог орнатуы екенін жоғарыда айтып кеттім, енді оның түрлеріне тоқталамын. Интермәтіннің бірінші түрі әдебиеттегі ең айқын интермәтінділік элемент – дәйексөз. «Қазақ әдеби тілінің сөздігінде» дәйексөзге төмендегідей анықтама беріледі: «Дәйексөз – жазылған не айтылған мәтіндегі автордың ойын нақтылау, дәлелдеу, құптау үшін белгілі бір ғалымның не ақындар мен жазушылардың шығармаларынан сөзбе-сөз алынған үзінді, цитата» [8, 540].

Интермәтінділіктің аса күрделі формасы – аллюзия. Аллюзия – (латын тілінен аударғанда *allusio* – қалжың, тұспал) – бұл стилистикалық фигура, жалпыға белгілі нақты фактіні, тарихи оқиғаны, әдеби шығарманы еске түсіру немесе ұқсас дыбысталатын сөздер арқылы тұспал. Зерттеуші А.С. Адилова аллюзияларды тақырыптық-семантикалық тұрғыдан бірнеше топқа жіктейді: «а) тарихи деректерге аллюзия; ә) саяси оқиғаларға ишара; б) әлеуметтік жағдайларға аллюзия; в) мәдени шараларға аллюзия; г) тұрмыс-тіршілікке қатысты аллюзиялар» [7, 46].

Интермәтінділіктің тағы бір түрі – реминисценция. Реминисценция – (көне лат. *reminiscentia* – еске түсіру) – еске түсіру, жаңғырту. Поэтикалық шығармадағы басқа шығарманы еске түсіретін белгілер; әдетте – автордың басқа біреудің образын, мотивін, стилистикалық құрылысын, интонациялық ырғақты қозғалысын бейсаналы түрде алуының нәтижесі. Қазіргі өнерде оқырманның (тыңдаушының) есте сақтауына және ассоциативті қабылдауына арналған саналы қабылдау ретінде кездеседі. Қазақ тіл білімінде ғалым А.С. Адилова аллюзия және реминисценция терминдеріне қатысты көптеген еңбектерде берілген анықтамаларды салыстыра отырып, өзінің пайымын жасайды: «Шынында, бұлардың ара жігін ажырату қиын, дегенмен реминисценция басқа бір әдеби шығарманы еске түсірсе, аллюзия, негізінен, көпшілікке таныс әлеуметтік-мәдени фактімен орай сол көркем шығарма семантикасына қосымша хабар, мағына қосатын элемент. Реминисценция басқа бір мәтінге цитация қағидатымен дәл, еш өзгеріссіз немесе трансформацияланып енгізілсе, аллюзия – мәтінде еркін түрде вербалданатын экстралингвистикалық фактор» [7, 39].

Интермәтіндік функцияға ие бола алатын элементтердің сипаты мен түрі сан алуан, олардың ішінен басты құрылымдар қатарына мыналар жатқызылып жүр: 1) басқа шығармаға сілтеме жасайтын атаулар («Созақтан шыққан Гамлет», «Абайдан соң»); 2) мәтін құрамындағы басқа туындылардан алынған сілтемелер, үзінділер; 3) аллюзия тудыратын сөздер; 4) реминисценциялар 5) эпиграфтар; 6) римейк 7) басқа шығарманы сынау, мазақтау, мұқату арқылы туған мәтін; 8) синтаксистік қайталаулар; 9) авторлық сентенция; 10) белгілі әдеби тұлғаларға жүгіну, мифтік кейіпкерлердің атын пайдалану; 11) аппликация құбылысы.

Интермәтінділік концепцияның, шын мәнінде, өмір сүру ортасы мен қолданылатын аумағы әлдеқайда кең. Интермәтін тек тар мағынадағы мәтіндерде ғана емес, сонымен қатар кең мағынадағы ауызша айтылатын табиғи тілден басқа белгілік жүйелер арқылы құрылған мәтіндерде де кеңінен қолданыс табады. Өнердің басқа да түрлерінде, атап айтқанда, бейнелеу өнері, сәулет өнері, музыка, театр, кино жанрларындағы туындыларда да пайдаланылады.

Қорытындылай келе айтсам, өткен ғасырда пайда болып, көркем әдебиетте өз орнын тауып келе жатқан интермәтінділік концепциясы біршама зерттелген тақырыптардың бірі. Ол әдебиетке енгеннен өзекті мәселеге айналды. Интермәтінділікті зерттеу барысында әр ғалым әр қырынан қарастыра білді, бірін-бірі толықтырып, өз тұжырымдарын нақтылай, дәлелдей түсті. Уақыт өткен сайын интермәтіннің көркем әдебиетімізде аясы кеңіп, өркендеп келеді. Бұл концепция қаламгерлер тарапынан қолдау тауып, көптеген шығармалардан орын алды.

Әдебиеттер

1. Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с фр. и вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Прогресс, 2000. – 536 с.
2. Семиотика: Антология / Сост. Ю.С. Степанов. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 702 с.
3. Женетт Ж. Фигуры. В 2-х томах. Том 1–2. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – 944 с. [Электрон.ресурс]. yanko.lib.ru (дата обращения: 08.03.2020)
4. Әдібаева Ш. Поэтика мифа художественной прозе конца XX – начала XXI века. Автореферат. – Алматы: – 2005. – 24 б.
5. Бөпежанова Ә., Қодар Ә. Өнер – өмір, өнер – көркем текст немесе таным тайластары // Қазақ әдебиеті. – 2000. – (№28) 3-4 б.
6. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/1516>
7. Адилова А. С. Қазіргі қазақ көркем мәтіндеріндегі цитация құбылысы. Монография. – 252 б. – Алматы, Эверо, 2015.
8. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томды қ. 4-том / Құраст.: Н. Әшімбаева, Қ. Рысбергенова, Ж. Манкеева және т.б. – Алматы, 2011. – 4-том. – Б – Д. – 752 б.

А. Нұрболатқызы, Б.Ш. Құралқанова

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

М. ЖҰМАБАЕТЫҢ «ШОЛПАНЫҢ КҮНӘСІ» ӘНГІМЕСІНДЕГІ АВТОРЛЫҚ ҰСТАНЫМ

Андатпа. Бұл мақалада 1923 жарық көрген М. Жұмабаевтың «Шолпанның күнәсі» әңгімесінің құндылығы, авторлық ұстанымы талданады. Сондай-ақ қаламгердің суреткерлік шеберлігі, бұл шығарманың танымдық қызметі жайлы да сөз етіледі. Ұлттық санадағы «бала» концептісінің алатын орны мен мәні жайында сөз қозғалады.

Түйін сөздер: психологиялық әңгіме, авторлық ұстаным, суреткерлік шеберлік.

Аннотация. В этой статье анализируется авторская позиция, ценность рассказа М. Жумабаева «Шолпанның күнәсі», изданного в 1923 году. Также рассматривается художественное мастерство писателя, о познавательной ценности этого произведения. Место и значение концепта «ребенок» в национальном сознании.

Ключевые слова: психологический рассказ, авторская позиция, художественное мастерство.

Summary. This article analyzes the value and author's position of M. Zhumabayev's story «Sholpanyn kunasy», published in 1923. It is also about the artistic skills of the writer, the cognitive function of this work. The role and meaning of the concept of «child» in the national consciousness is discussed.

Keywords: psychological story, author's position, artistic skill.

Қазақ халқында әйел тағдыры, оның қоғамдағы орны мен теңсіздігі қай қаламгердің болмасын қаламына тиек болған ауқымды тақырып. Қаламы жүйрік жазушылар сол уақыттағы қоғамдық танымды әйел тағдыры арқылы бейнелей білген. Сондай шығармалардың бірі – М. Жұмабаевтың әйел жанының қатпарларын ашып берген, нәрі мен салар ойы мол, «психологиялық тұрғыдан жазылған» [1, 59] «Шолпанның күнәсі» әңгімесі. Бұл әңгіме әйел адамның тағдырын, дәстүрлі мәдениет, адамгершілік, имандылық тақырыбын және ХХ ғасыр басындағы қазақ ауылының тыныс-тіршілігін арқау етеді. Адамгершілік, ар-ұждан мәселесі – адамзат тарихының өн бойында атадан балаға, яғни ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлы дәстүр. Қазіргі қоғамда барша адамзат өркениеттің өзгеше биігіне көтерілген үш мыңжылдыққа қадам басқан кезеңінде рухани асыл мұра, адамгершілік, парыз, ар-намыс өзекті қалпында қала бермек.

«Шолпанның күнәсі» әңгімесі 1923 жылы «Шолпан» журналында жарияланған. Талдау негізінде шығармадағы тартыс табиғатының заңдылықтары сараланады. Ол сезім мен сана, ерік пен елігу, құштарлық пен парыз, адамгершілік пен имандылық арасында өрбіген тартыс. Ішкі тартыс Шолпанның ішкі сана қақтығысынан көрінеді. М. Жұмабаевтың осы әңгімесіне байланысты көптеген пікірлер кездесіп жатады. Мәселен,

«Автор «Шолпанның күнәсі» әңгімесінде шығармашылық еркіндікке жекеленген әйел образы арқылы, оның мінез-құлқын, табиғатын зерттеу, танып-білу арқылы әйелдің адами-пенделік сезім арпалыстарын кеңінен қамти жазу арқылы барды. Әңгімеде бір Шолпанның болмыс-бітімін ашу арқылы жалпы әйел затының жан сезіміне терең шолу бар, сонымен бірге адамның тіршілік иесі ретіндегі жан сырын аршып, сол арқылы барша әйелдің басында кездесетін мінезді, табиғатты зерттеуге ұмтылу бар» [2, 14]. Бұл түйін пікір де Мағжан Жұмабаев әңгімесінің биік талғаммен жазылғандығын дәлелдей түседі.

Бала үшін бақытын құрбан еткен келіншектің ішкі рухани дүниесі оқырманның көз алдына ап-айқын елестейді. Жазушы Мағжан Жұмабаевтың әйел затын түсінуі және адам баласының өзі ұғынып болмайтын бойындағы әртүрлі қиыр шегі жоқ дүниелерді аса бір нәзіктік арқылы жеткізе білуі де шеберлік. Ол авторлық баяндау, бірде кейіпкер әрекеті арқылы берілсе, енді бірде ішкі монологтары арқылы беріледі. Шағын болса да айтар ойы, мағынасы асып-тасып жатқан бұл шығарманың «Шолпанның күнәсі» деп аталуының өзінде бір терең мағына жатыр. Неге Шолпан кінәлі емес күнәлі? Бұл жерде «кінә» мен «күнә» ұғымдарының мағынасын аша білуіміз қажет. «Кінә» мен «күнә» мағыналас сөздер емес, екеуі екі жағдайда қолданылатын дүниетанымы басқа ұғымдар. Кінә – адамзатқа қатысты, яғни адам мен адам арасындағы қатынас ал, күнә – адам мен жаратушыға байланысты ұғым, нақтырақ айтсақ, адам мен Алла арасындағы мәселе.

Жаратқанның адамның мойнына аманат етіп берген бірден-бір жұмысы дүниеге өзінен кейін өнегелі, өкше басар ұрпақ алып келуі. Шолпан әуел баста ә дегеннен-ақ Алладан бала болмауын тіледі. Сөзімізге айғақ болу үшін әңгімеден үзінді келтірелік: «Ақ отаудың ішінде оңаша жатса да, яки күйеуін құшақтап жатса да, ол ылғи ішінен: «Жасаған-ау, бала бере көрме?!» – деп тілейтін еді. «Балалы болсам, әдемі өмірім бұзылады-ау», – деп ойлайтын еді Шолпан... Бала туса, күйеуімен екеуінің ортасында бір тікенек өсетіндей болушы еді... Қиюласып қосылған екі жанның арасына жат бір үшінші жан түскен соң, екеуінің де жалынды, екпінді махаббаты бүлінер, бәсеңдер, суынар деп қорқушы еді Шолпан. Осы ойлармен талай түндерде, талай таң мезгілінде Тәңірден: «Бала берме!» – деп тілеп еді. Күншығыстан ақ жібектей таң атып келе жатқан мезгілде, өзге адам сәждеге құлап, маңдайын топыраққа былғап, тасқа ұрып, Тәңірден бақытты тұрмыс, өшпес бақыт, кетпес байлық, әсіресе бала сұрайтын кезінде, Шолпан күрсіне-күрсіне, Жасағанға: «Бала бере көрме!» – деп жалынып еді». [3, 282] Алланың берген аманатынан қашып, шыны айнадай нәзік махаббатын баладан қорғаймын деп қателікке бой алдырады. Міне, осы себептен де Шолпан күнәлі. Автор осы екі ұғымның аражігін ажырата білген.

Әңгіменің басты кейіпкері Шолпан – әртүрлі сыртқы жағдайлардың әсерінен іштей тынатын, өз ойымен өзі алысатын қазақ әйелдерінің типі. Ол қасірет жамылған, балалы болу үшін жас өмірін тәрк еткен персонаж. Әңгімеде берілетін ішкі монологтары арқылы оның сана қақтығыстарына жиі ұшырап, өзінше бір түйін түйе білетін салиқалы әйел екенін аңғара аламыз.

Сол замандағы қазақ қыздарының басына қонбаған бақ Шолпанның басына қонған. Ол заманда қалаған адамына қосылу барлық қыздың басына беріле бермейтін бақыт. Мал орнына сатылмай, сүйгеніне сүрінбей қосылып, Сәрсенбаймен шаңырақ көтеріп, ерлі-зайыптылы өмірінің бал күндерін, ынтызарлық пен жібектей жұмсақ сезімдерін, арақатынасын автор керемет суреттейді. Шолпанға екеуінің осы нәзік махаббат айнасына бала пайда болса сызат түсердей көрінеді. Тіптен Шолпан күйеуі мен екі арасын баладан қызғанады. «Баласыз өмір бос» дегенді ауыл адамдарынан естіп жүрсе де, сүйгенінен естімегендіктен екі араға мұндай жүк керек емес деп ұғатын. Бірақ бұл жаңылысқан ойы бір-ақ түнде өзгеріске ұшырайды. Оған себеп Сәрсенбайдың көрші балаларының тәтті қылығын жайбарақат, күле сөйлеп, ұзақ әңгіме қылып айтуы Шолпанға қатты әсер етеді. Бақыт туралы түсінігі таяз Шолпанның аналық сезім барын біліп, оны сезінгісі келіп балалы болуды оның іші, жүрегі аңсағанын автор әйел затына тән көз жас арқылы жеткізеді. Әйел адам жыласа жаңарады демекші, Шолпанның қате ойы жас арқылы төгіліп, жаңарып жаңғырады.

Бұдан былай жатса да, тұрса да Алладан сұрауы «бала бере көрме» емес «бала бере көрге» айналып, тәубесіне келеді. Өйткені кез келген әйел үшін «ана» деген мәртебе алудан асқан атақ жоқ. Бұл сөзімізге дәлел Бұқар жыраудың:

*«Бәйбішеге жарасар,
Еміздіктеген сабасы.
Келіншекке жарасар,
Емшектегі баласы», –*

деген ұлағатты ойы ұтымды айғақ бола алады. Әрине, баланың бал-бұлдап шықылықтаған дауысы шаңырақты жарып тұрмағаннан кейін төрт қабырғаның төрт бұрышында бір-бірден мола орналасқандай емес пе?

Уақыт зымырап, өмір өткен сайын Шолпанның ана атанғысы келіп, баланың иісін құшырлана иіскегісі келіп, ақыр соңында «ойнас қыл да ұл тап» деген шешімге келеді. Осы жерден бұл көптеген әйел бейнесін ашып көрсетер кейіпкердің есімінің осылай аталуына не себеп екендігін аңғаруға болады.

Шолпан – таң қылаң беріп, күн сәулесі алыстан сезіле бастағанда шығатын жалғыз жұлдыз. Мұндағы «жалғыз» сөзіне баса назар

аударамыз. Шолпан жалғыздықтың аралында адасып қалған қаздай үнсіз жүретін кейіпкер. Бұл жалғанда жаныңда арыстай азаматың жатып, жалғыздықты сезігеннен жаман не бар? Қараңғы ойлармен жалғыз арпалысып, іштей тынып, езілетін кейіпкеріміздің осы жұлдыз атымен аталуы да кездейсоқтық емес.

«Жанынан жақын көрген Сәрсенбайдың оның жан сырын, жүрек жырын ұқпағанына зығырданы қайнаушы еді, жүрегі уға толушы еді. Бала үшін дүниеден безіп, сопы болып жүрген кезінде «пірөдар» деп келемеж қылғанына, сол бала үшін жан-тәнімен беріліп, әдейі есалаңданған шақтарында оған «Жорға» деп ат қойғанына – Шолпан Сәрсенбайға шын-шын ренжуші еді. Бала... бала екеуінің де жоғы емес пе? Екеуіне бірдей керек байлам емес пе? Сәрсенбай сол ортақ жоқты неге бірге іздеспейді? Баласыз өмірдің бос екенін неге сезбейді ол? Ол неге сол іздеу отына Шолпанмен бірге түспейді, бірге жанбайды?» [3, 287]. Міне осы бір үзіндіден қара көк теңіздің толқындарындай ұйытқыған ойлармен жалғыз өзі арпалысқанын, байқауға болады. Шолпан опасыздыққа белін бекем буып, қайтсе де бала табуға шайтанның шашындай ұзарған қараңғы түндерде шешім қабылдаған.

Опасыздық жайлы шешімі кейіпкердің ішінде піседі. Сөйтіп Шолпан Әзімбаймен ойнас болады. Баланың әкесі ретінде Әзімбайды таңдауының өзінде ұлттық таным жатыр. Қазақ халқы тек, қан, ұрпақ деген сынды мәселелерге баса назар аударған. Шолпан құлдан құл туады деп, текті отбасынан шыққан Әзімбайды баланың әкесі ретінде таңдайды. Бұл таңдау ұзаққа созылады. Бұл екеуі арада бала пайда болса да, құштарлыққа бой алдырып, ойнастығын тоқтатпағаны, нәпсіге ерік беріп, Алланың берген парыздарынан соншама алыс кетіп үлкен қателікпен өмір сүріп жатады. «Ойнасқа сенген ерсіз қалады» демекші, Шолпанның бала табамын деп жасаған қателігіне орай автор қатал жаза тағайындайды. Бұл жаза шаңырақты қаралаған Шолпанның азапты өлімімен аяқталады.

Қорыта келгенде, М. Жұмабаев өзінің жазушылық, суреткерлік шеберлігін осы бір әңгімесінен-ақ айқын көрсете білді. Бұл шығарманың өзге жанрдағы туындылардан ерекшелігі оның адамзаттың рухани болмысындағы шынайы сезім мен құштарлықты психологиялық жағынан оқырман мен көрерменнің жан күйзелісімен ұштастырып, заманның келелі мәселелерін барынша шынайы суреттеуінде. Ескі ауылдың моральдік-элеуметтік бейнесін, салт-сана ерекшелігін айқындаушы күрделі құбылыстың бәрі де осы әйелге деген көзқарас, әйел тағдыры арқылы өрбиді. Шолпанның бейнесі арқылы М. Жұмабаев дәстүрлі қазақ отбасындағы әйел образын ашып берді. Дәлірек айтсақ, ұрпақ жалғастыру қамына терең мән берген қазақи болмысты әйелдің бейнесін сипаттай білген. Осы шағын әңгіме арқылы ұлттық түсінік пен қателік жайында кеңінен түсіндіріп берген айшықты шығарма. Оны

оқырмандарға ұғындыру үшін кейіпкердің ішкі монологы арқылы жеткізіп, Шолпанды сан қырлы қасиеттермен мүсіндеген.

Әдебиеттер

1. Пірәлиева Г. Көркем прозадағы психологизмнің кейбір мәселелері. Монография. – Алматы: Алаш 2003. – 328 б.
2. Әбдешев Б.М. Мағжан Жұмабаевтың прозасы: Диссертация. – Астана: 2002. – 129 б.
3. Жұмабаев М. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 448 б.

А.Т. Утегенова

Ж. Досмухамедов атындағы жоғары педагогикалық колледж, Орал қаласы

ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИДІҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада Әл-Фарабидің ғылыми еңбектеріне шолу жасалған. «Математикалық трактаттары», математикаға тікелей немесе жанама қатысы бар «Музыканың ұлы кітабы», «Алмагеске түсініктеме», алгебралық зерттеулері, нақты сандар ұғымдары туралы ұлы ойшылдың еңбектеріндегі философиялық ойлары қамтылған. Әл-Фарабидің математикалық трактатынан алынған мысал қарастырылып, сызбасы мен түсініктемелері көрсетілген.

Түйін сөздер: әл-Фарабидің математикалық еңбектері, екінші ұстаз, трактат, салу есептері, қолданбалы геометрия, теориялық геометрия.

Аннотация. В данной статье представлен обзор научных трудов Аль-Фараби. «Математические трактаты», «Книга музыки», «Комментарий к Альмагесту», алгебраические исследования, философские размышления великого мыслителя о понятиях действительных чисел, имеющие прямое или косвенное отношение к математике. Рассмотрен пример из математического трактата Аль-Фараби, показаны схемы и комментарии.

Ключевые слова: математические труды Аль-Фараби, второй учитель, трактат, задачи на построение, прикладная геометрия, теоретическая геометрия.

Summary. This article provides an overview of al-Farabi's scientific works. «Mathematical treatises», «Book of music», «Commentary on the Almagest», algebraic studies, philosophical reflections of the great thinker on the concepts of real numbers, which are directly or indirectly related to mathematics. An example from the mathematical treatise of al-Farabi is considered, diagrams and comments are shown.

Keywords: mathematical works of al-Farabi, the second teacher, treatise, construction problems, applied geometry, theoretical geometry.

Қазақ топырағының көкірегі ояу, көзі ашық, ойшыл азаматтары бүкіл араб-парсы мәдениетін меңгеріп, өз шығармаларын көпке ортақ тілде жаза біліп, кейінгі ұрпақтарына мұра етіп қалдыра білді. Олардың ішінде аты әлемге жайылғандары да аз емес. Солардың бірі – күллі әлемге танымал, ұлы жерлесіміз, Батыс пен Шығысты терең білімімен бас идірген Әбу Насыр Әл-Фараби.

Қазақ жерінде орын алған маңызды оқиғалар мен Қазақстанның қалыптасу жолы баяндалған Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Тарих толқынында» кітабында «Әл-Фараби математика, сәулет, музыка сияқты көптеген ғылым мен өнердің негізін салушы ретінде әбден орынды мойындалады. Әл-Фараби Орталық Азияда түркінің Платонындай рөл атқарды» – деп, Фарабидің Қазақстан тарихында алар орнының үлкен екендігін айтқан болатын. [1, 24 бет]

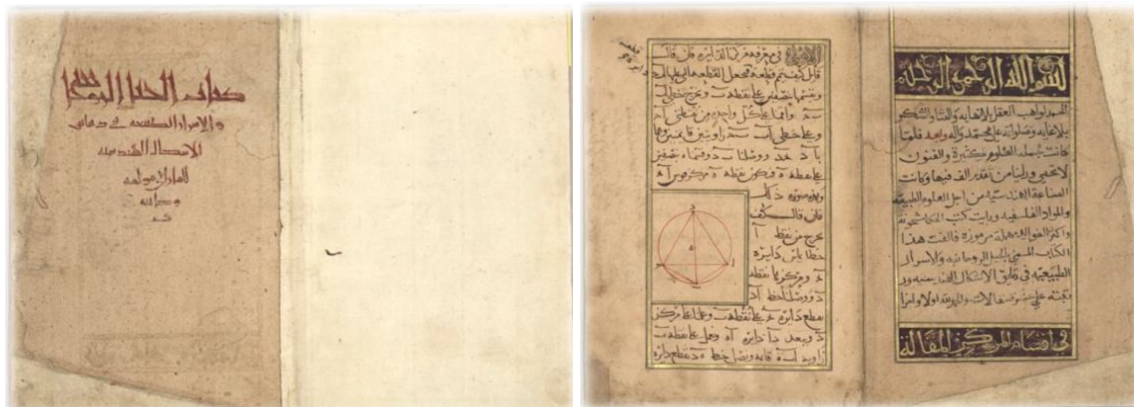
Олай болса, дүние жүзілік мәдениет пен білімнің дамуына өз үлесін қосқан, Шығыс философтары әл-Фарабиді көзі тірі кезінде-ақ «ал-муаллимас-сани» – «екінші ұстаз» деп атаған, көрнекті ойшыл, философ, энциклопедист – ғалым, әдебиетші – ақын, математик, еңбектері бүгінгі күнге дейін өз маңызын жоғалтпаған. Ол өз уақытында белгілі болған білімнің барлық тарауларын қамтитын 160-тан астам трактат жазып қалдырды. [2, 66 бет]

Қазіргі кезде әл-Фарабидің мұраларына қызығушылық тек қана біздің елде емес, әлемдік деңгейде өте үлкен қызығушылық танытып отыр. Себебі ол кісінің жазған еңбектері әсіресе жаратылыстану ғылымдары саласы бойынша әлемдік өркениеттің, ғылымның, әлемдік философияның дамуына үлкен ықпалы болған. Бұл кісідей бұрын да, кейін де даналар болды. Бірақ олардың ішінде дәл Әл-Фарабидей геометрия, музыка, астрономия сияқты үш ғылым саласына бірдей ұлы үлес қосқан, аса ірі жаңалық ашқан ғалымдарды табу қиын.

Қазақстан Фараби танушыларының зерттеулері нәтижесінде тарихта тұңғыш рет Қазақ ССР Ғылым Академиясының баспасы 1972 жылы Фарабидің «Математикалық трактаттарын» басып шығарды. Бұған қоса ғұламаның бүкіл математикалық еңбектерін талдауға, зерттеуге арналған «Фарабидің математикалық мұрасы» деген еңбек жариялады.

Әл-Фарабидің математикалық мұраларын зерттеп, еңбектерін араб тілінен орыс тіліне аударып, физика-математикалық пәндер әл-Фарабидің ғылыми қызметінде үлкен орын алатындығын бізге жеткізген – Қазақстандық математик – Ауданбек Көбесов (1932–2008 жж.). А. Көбесовтың әл-Фарабидің математикалық мұралары туралы еңбектері Мичиган университетінде (2007 ж., 2010 ж.), «Комментарии к «Альмагесту» Птолемея» атты еңбегі Калифорния университетінде (2008 ж.) цифрландырылған нұсқасы жасалған. Бұл шетелдік ғалымдардың да әл-Фарабидің математикалық мұраларына қызығушылық танытатындығын, ғалым мұрасын зерттеу мәселесі әлі де маңыздылығын жоғалтпағандығын көрсетеді.

1, 2-суреттерде осы аталған кітаптың мұқабасы мен алғашқы бетінің көрінісі бейнеленген.

1 сурет

2 сурет

Фарабидің «Математикалық трактаттары» деп аталатын жинаққа оның математикалық мазмұнды мына төмендегі бес еңбегі енген:

1. «Ғылымдар энциклопедиясының» немесе «Ғылымдар тізбегінің» математикалық тауарлары.
2. «Алмагестке қосымша кітабының» тригонометриялық тараулары.
3. «Табиғат сырын геометриялық фигуралар арқылы танытарлық рухани айла-әрекеттері» немесе геометриялық трактат.
4. «Евклидтің бірінші және бесінші кітаптарының кіріспелеріндегі қиын жерлерге түсініктемелер».
5. «Жұлдыз бойынша болжаулардың қайсысы дұрыс, қайсысы теріс» [3].

Әл-Фараби классификациясының басты ерекшеліктері – жаратылыстану, математика ғылымдарына үлкен мән берілген. Бұл еңбек 500 жыл бойы Шығыс және Батыс елдерінің жоғары мектептерінде ғылым салалары оқулығы ретінде пайдаланылған, 12 ғ-да латын тіліне екі рет аударылған. Ибн Сина, Бэкон, т. б. ғалымдар классификациялау мәселесінде бұл еңбекке көп еліктеген. Орыс тіліне («Философские трактаты», 1970), қазақ тіліне («Философиялық трактаттар», 1973) аударылып басылды. Әл-Фарабидің ғылым саласында жазған еңбегінің қолжазбасы Өзбекстан Республикасы Шығыстану институтының қолжазба қорында сақталған.

«Ғылымдардың шығуы», «Ғылымдар тізбегі» атты атақты еңбектерінің бірінде табиғаттану мәселелеріне ерекше көңіл бөлінген. Географиялық құбылыстарды математикалық жолмен түсіндіріп, күн сағатын жасаған. Күн мен Айдың тұтылу ұзақтығын есептеп шығарған. Ерте кезден қазақ елі Жетіқаракшы, Темірқазық, Үркер атты жұлдыздар тобын «түн сағаты» ретінде пайдаланса, күндізгі уақытты «күн сағаты» арқылы айыратын болған. Әбу Насыр: «Бұл кітаптағының бәрі де пайдалы, өйткені егер адам осы ғылымдардың бірін қарас-тырып, зерттегісі келсе, онда ол неден бастаудың, атап айтқанда нені зерттеу керек екенін, зерттеу үшін ненің жарамды, ненің жарамсыз екенін және өзінің оған қай дәрежеде қолы жете алатындығын білетін болады. Сөйтіп

оның ғылымға баратын жолы қараңғылық пен надандыққа емес, білім мен парасатқа негізделетін болады» дейді.

Фарабидің «Музыканың ұлы кітабындағы» математикалық мағлұматтарға қысқаша шолу жасасақ, біріншіден, бұл еңбекте Әл-Фарабидің арифметика пәніне жататын, бірақ музыка теориясында әртүрлі қолданыс табатын сандар қатынастарына, яғни бөлшектерге амалдар қолдану ережелерін түсіндіреді. Ондай амалдар қатынастарды қосу, бөлу және азайту.

Фараби бұл туралы былай жазады: «Егер біз мына төмендегі үш есептің қалай шешілетінін түсіндірсек, онда біз музыканың арифметикадан алған нәрселерін түгел көрсеттік деп айта аламыз:

1. Сандар бір-бірімен берілген қатынаста болсын. Қатынастары осы қатынастарды қамтитындай екі сан табу керек.

2. Екі сан өзара берілген қатынаста болсын. Біз осы екі сан қатынасы қамтитындай қатынастардағы орта сандарды табуымыз керек.

3. Берілген қатынастағы екі сан қатынастар қосындысы бастапқы қатынастан шығатындай, екі орта санды қамтысын. Бұл қалдық қатынасты беретін, яғни бұл қосындыға қарағанда бастапқы қатынастың артықшылығы болып табылатын санды табуымыз керек [3].

«Музыканың ұлы кітабында» математикадағы функция, функциялық тәуелділіктер ұғымына келетін мәселелер мен пайымдаулар көп кездеседі. Фарабидің музыкалық аспаптар шығаратын дыбыстардың биіктіктері қандай физикалық басқа шамаларға байланысты тәуелді болатынын анықтау әрекеттері-осындай есептердің басты бір бөлігі болады. Фарабидің қорытындысы бойынша, тондар дыбысты туғызатын шектердің ұзындықтарына кері пропорционал болады. Бұл біз мектептен білетін өзара кері пропорционалдық функциялық тәуелділік.

Домбыраның шегі жай тұрған қалпында екі тиек арасында түзу сызық түрінде керілген де, оны тарта бастағанда адам саусағы тиген жері қисаяды. Осы мысалды әл-Фараби терең талдай келіп, үшкіл зерттеудің сол арқылы барлық геометрия ғылымының негізіне жаңалық енгізген. Үшкілдің әрбір жақтарын қарсы жатқан бұрыштың синусына (жібіне) бөлсек, сол тұрақты өлшеуіш сан болады деген пікір Әл-Фарабиден қалған. Қазіргі ғылымда оны синустар теоремасы деп атайды. Сол арқылы барлық тригонометриялық теоремаларды шығару қиын емес.

$$\frac{a}{\sin \alpha} = \frac{b}{\sin \beta} = \frac{c}{\sin \gamma} = 2R$$

Ежелгі грек математиктері дөңгелек шеңберінде 360° , диаметрінде 120 бөлік бар дегенді басшылыққа алып, бұрыштың хордасын табуды көздеген. Индия математиктері хорданы-синус және косинус сызықтарымен айырбастады.

Әл-Фарабиге дейінгі араб математиктері қосымша тангенс және котангенс сызықтарын қосқан. Фараби бұл мағлұматтарды бір жүйеге келтіріп, қарастыра бастайды. Ең әуелі синуспен хордың арақатынасын анықтап алады, бұл екі еселенген доғаның жарым хордасы. Бұл жаңалық дөңгелекке іштей сызылған тікбұрышты үшбұрыштың қабырғалары мен бұрыштарына байланысты тригонометриялық функцияларды астрономияға кеңінен енгізуге жол ашты.

Әл-Фараби геометрияны екі бағытта қарастырады, бірінші қолданбалы геометрия, екінші теориялық геометрия. Әл-Фарабидің «Табиғат сырын геометриялық фигуралар арқылы танытарлық рухаин айла-әрекеттер» деп аталатын бұл шығармасы орыс тілінде аударлып, басылып шықты. Ол түгелдей қолданбалы геометрия мәселелеріне арналған. Мұнда 150-ге тарта геометриялық салу есебінің шешуі көрсетілген, сурет-сызбалары салынған. Он бес есеп сызғыш пен адымы тұрақты циркуль арқылы шешіледі. Мұндай әрекеттер бұрынғы өткен математиктерде де кездеседі, Әл-Фарабидің негізгі жетістігі – әр жерде шашырап жүрген геометриялық салу есептері туралы материалдарды жинастырып, жүйеге келтірген «принциптер» тағайындады және геометрияның белгілі бір саласына айналдырды.

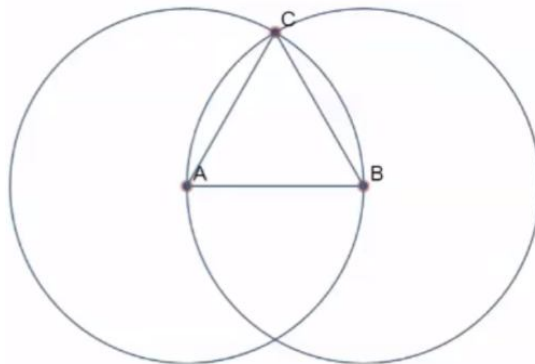
Әл-Фарабидің математикалық мұрасындағы қолданбалы геометрияда кездесетін есептерден мысалдар қарастырайық.

Мысал-1:

Әл-Фарабидің алгоритмі бойынша дұрыс үшбұрыш салу әдісі:

Салу:

- 1) Нүктелері АВ – ға тең кесінді саламыз.
- 2) А нүктесін центр етіп алып, радиусы АВ кесіндісіне тең шеңбер сызамыз.
- 3) Екі шеңбердің қиылысу нүктелерінің бірін С нүктесі етіп аламыз.
- 4) С нүктесімен А нүктесін қосамыз.

3 сурет

Мысал-2:**Дөңгелектің центрін анықтау жөнінде.**

Шеңбердің доғасы беріледі (доға сызылулы). Берілген доға бойынша шеңбердің центрімен радиусын тауып, доғаны шеңберге толықтыру керек.

1) Доғаның екі шетінен сәйкесінше А және В нүктелерін белгілеп аламыз.

2) А және В нүктесін қосып хорда сызамыз.

3) Сызылған хорданың ортасына перпендикуляр жүргіземіз.

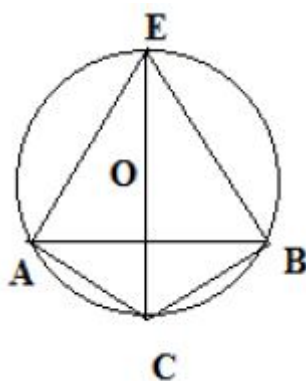
Теорема: Хорданың орта перпендикуляры шеңбердің центрінен өтеді.

4) Хордаға сызылған перпендикулярмен доғаның қиылысқан нүктесін С нүктесі деп алып, оны А және В нүктесімен қосамыз.

5) АС және ВС кесіндісіне сәйкесінше перпендикуляр болатын түзулер сызамыз, және хорданың центріне сызылған перпендикулярмен қиылысқан нүктесін Е деп алайық. Е және С кесіндісінің ортасы О нүктесі доғаның радиусы болады.

6) О нүктесі СВЕ үш бұрышына сырттай сызылған шеңбердің центрі болады.

Ол шеңбер АВ доғасын толықтыратын шеңбер болады.

4 сурет

Осы қарастырылған мысалдардағыдай немесе Әл-Фарабидің математикалық мұрасындағы есептердің келесі ерекшеліктерін атап айтуға болады:

– Алгоритмдік түрде берілуі – кез-келген есептері қадам-қадам бойынша, әрекеттерді орындау ретімен берілген.

– Ақпараттандыруға болатындығы – ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалана отырып, есептерін шығаруға болатындығы;

– Қолданбалық маңыздылығы.

Қорытынды. Математика тарихының белгілі маманы А. Көбесовтың пікірін келтіре кетейік: «Оқу-методикалық жағынан алғанда әл-Фарабидің геометриялық трактаты маңызын күні бүгінгі дейін жоғалтқан жоқ. Қазіргі педагогика ғылымы талап дәрежесіне сай біраз

өңделсе, толықтырылса, бұл еңбек орта мектеп және жоғары оқу орындарының оқушылары үшін салу есептері жөнінде аса пайдалы құралы болары сөзсіз».

Әл-Фараби: «Білімді болу деген сөздің мағынасы – белгісіз нәрсені ашуға қабілетті болу» дейді. Біздер үшін ғұлама ойшылдың белгісіз, ашуды қажет ететін жаңалықтары мен еңбектері әліде көп деп ойлаймын.

Әдебиеттер

1. Жәнібеков Е. Фараби және музыка // Білім және еңбек. – 1968. – №7. – Б. 24-25.
2. Бидайбеков Е.Ы.Әл-Фарабидің математикалық мұралары заманауи білім беру үдерісінде / Педагогика және психология. – Алматы. – 2015. – №2(23). – 66-70 б.
3. Фараби ғибратты ғалым: Фарабитанушы ғалым А.Ж. әл-Машаниге арналады / Құраст. Ш. Абдраман. – Алматы, 2006. – 397 б., суретті. – «Ұлы тұлғалар» ғылыми-ғұмырнамалық сериясы.
4. Кубесов А.К. Математическое наследие ал-Фараби. – Алма-Ата: Наука, 1974. – 247 с.
5. Көбесов А. Математика тарихы. – Алматы: Қазақ университеті, 1993. – 240 б.

М.Д. Хасанова

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

ӘЛ-ФАРАБИ ЖӘНЕ ТҮРКІ ҚҰҚЫҒЫ

Андатпа. Мақала Әл-Фараби ілімі мен түркі құқығының ішкі логистикалық байланыстарын талдауға арналған. Ортағасырлық ғалым қолданған «ізгілікті қала» ұғымы және басқалары осы теориялық бейненің құрылымын түркі билігі практикасына алдын-ала анықтағанына назар аударылады.

Түйін сөздер: әл-Фараби, құқық, түріктер, ізгілікті қала, бақыт.

Аннотация. Статья посвящена разбору внутренних логистических связей учения Аль-Фараби и тюркского права. Обращается внимание на тот факт, что использованные средневековым ученым понятия «добродетельный город» и другие предопределили конструкцию данного теоретического образа в практику тюркского правления.

Ключевые слова: Аль-Фараби, право, тюрки, добродетельный город, счастье.

Summary. The article is devoted to the analysis of internal logistics links between the teachings of al – Farabi and Turkic law. Attention is drawn to the fact that the concepts of «virtuous city» used by the medieval scientist and others predetermined the construction of this theoretical image in the practice of Turkic rule.

Keywords: al-Farabi, the right, the Turks, the virtuous city, the happiness.

Әр түрлі кезеңдерде ғалымдар, философтар түрлі мемлекеттердің модельдерін жасауға тырысты. Әр адам өзінің белгілі бір мемлекет түрлерін бөліп, қоғам үшін қандай мемлекет жақсы, ал қайсысы мүлдем қолайсыз екенін көрсетуге тырысты. Олардың арасында әл-Фараби да ерекше орын алады.

Тарихымыздағы ұлы тұлғалардың бірі, ислам дүниесінің ең ірі, атағы әлемге жайылған ғұлама философы, Аристотельден кейінгі «Екінші ұстаз» атанған, батыс пен шығысты білімімен бас идірген Әбу Насыр әл-Фараби қазақ жерінде, Отырар қаласында 870 жылы дүниеге келген.

Әл-Фараби түркі тайпасының әулетті отбасында дүниеге келген, әкесі әскер басы болған. Руы қаңлы-қыпшақ. Әкесі әскер басы болғандықтан, жас Мұхаммедтің де жауынгершілік, соғыс өнерінен хабары болған.

Бала Мухаммед қала медреселерінің бірінен сауатын ашып, хат танып, Отырар кітапханасынан мол қорынан сусындап өскен. Тіл үйренуге жастай көңіл қойған. Араб тарихшысы ибн Халликан «әл-Фараби 70-ке жуық тіл білген» деп жазып қалдырған. Әсіресе түркі тілін, араб, парсы, грек тілдерін жетік меңгерген.

Әбу Насыр әл-Фараби 12–16 жасында ғылым-білім іздеп Бағдатқа аттанған. Бағдад шаһары ғылым мен өнерге ден қойған адамдарға қақпасын кең ашып, оларға ғылыммен айналысу үшін бар жағдай жасаған.

Ұлы ғалым, философ, музыка теоретигі Әбу Насыр әл-Фараби ғылымның әр түрлі салаларының дамуына үлкен үлес қосты. Оның көзқарастары, идеялары, осы әлемді түсіну әлі күнге дейін тек үлкендер арасында ғана емес, сонымен қатар өскелең ұрпақ арасында да өзекті. XX ғасырдың белгілі философ, социолог және қоғам қайраткері П.Н. Федосеев «орта ғасырлық Шығыс ғылым тарихында әл-Фарабиге тең ғалым табу өте қиын, ол ғылыми ойдың тереңдігі мен кеңдігімен және жан-жақты энциклопедиялық біліммен ерекшеленді» [1, б.16–17]. Өйткені, трактаттарды оқи отырып, әркім өзі үшін өмірді түсінуде, өз іс-әрекеттерін түсінуде жаңа нәрсе ашады.

Әл-Фарабидің ілімі, оның өзектілігі мен көп жанрлары күмән тудырмайды. Оның үстіне, оның квинт-мәні, атап айтқанда: бақыт адам өмірінің мәні ретінде әлеуметтік-гуманитарлық зерттеулердің негізі бола алады және болуы керек. Орта ғасыр ойшылы Әл-Фараби кең ой-өрісі бар және ежелгі авторлардың еңбектерін зерттеген адам бола отырып, өте танымал болды [2, б.15–16]. Оның трактаттары ғалымның жүйелі шығармашылық зертханасын ашады; ол адамды ғаламның орталығы ретінде құрметтеуге, жердегі миссиясының мәнін өзектендіруге негізделген. Қазіргі заманғы ғылыми көзқарас, әрине, осындай қорытындыға келді: жаһандық сын-қатерлерді тек адамның ақыл-ойы ғана жеңе алады. Бұл Әл-Фарабидің дүниетанымының тұтастығын және

оның түркі ғылыми ортасындағы кейінгі таным процесіне сабақтастық дәстүріне қосқан үлесін тағы да растайды.

Философ, зерттеуші, музыкатанушы Әл-Фараби түркі және әлемдік қоғамдастықтың сөзсіз мақтанышы болып қала береді. Өзінің еңбектерімен және руханиятымен ол лайықты деңгейге көтеріліп, жалпы түркі құқығын, тілі мен мәдениетін көтерді. Өйткені, ғалымның трактаттары қоғамның орналасуына, адамдар құратын қатынастарға тікелей қатысты болды, ал адамдарға дұрыс басқаруды үйретуге болады. Әл-Фараби еңбектерінің бұл ұтымды жағы орта ғасырларда революциялық болды, ал ол «қаланың» миссиясы мен қасиеттері туралы шартты түрде, жанама түрде көрініс тапты. Әл-Фараби қаласы деген сөз, күмәнсіз, неғұрлым кең ұғымды білдіреді, атап айтқанда: «мемлекет», «социум». Ол қалалардың түрлерін – «надан» бастап «ізгілікке» бөлетіні кездейсоқ емес. Әрі қарай, ол «қалалардың» белгілі бір түрлеріне салған қасиеттерін ашады.

Мұндай тұжырымдаманың қарсыластары негізінен ғылыми пікірталастар үшін азық ретінде қызмет еткен ежелгі кезеңде Орта ғасырларға және әлемдік тарихи кейінгі кезеңдеріне ауыса алмайтын «қала-мемлекет» ұғымы бар деген қарсы пікірді алға тарта алады. Алайда, қала-мемлекеттер Қазақстанның оңтүстік облыстарын кесіп өткен Жібек жолының бойында даму бағытында болғандықтан, бұған қарсылық білдіруге болады. Сығанақ, Сауран, Алмалық және басқа қалалар табиғи-климаттық жағдайларға байланысты моноқалалар немесе бекіністі қалалар түрінде пайда болды [3, б.10-11]. Жартылай шөлдер мен дұшпандық этникалық қоғамдармен қоршалған стационарлық елді мекендердің этникалық құрамы «қала-мемлекет» анықтамаларына сәйкес келді. Осылайша, Әл-Фарабидің ежелгі туралы білімдерін қазіргі азиялық қала-қоныстарға экстраполяциялағанын және осы зерттеу объектісі оның қиялын сіңіргенін және практикалық тәжірибелер үшін құнарлы өріс ұсынғанын атап өту әділетті болады.

Ойшылдың ізденістерінің тақырыбымен барлығы да түсінікті болғандықтан, әл-Фарабидің түркі қоғамындағы құқықтық қатынастарды зерттеу мен жетілдіруге қаншалықты жақын болғаны туралы толық орынды сұрақ туындайды. Әрине, сұрақ қоюдың өзі орын алады, өйткені «жақсы» қала санатын жариялай отырып, ғалым априори оның негізіне қала тұрғындарының құқығын қорғауды қойды ма?! Нұсқаның қарсыластары ортағасырлық схоластика мен юриспруденция үйлеспейтін нәрсе екендігіне оңай қарсылық білдірер еді, бірақ Әл-Фарабиды, тірі кезінде ғалымдар «Платоннан кейінгі екінші» деп таныған! Ол ешқашан өзіне берілген лайықты тауашаны – Авиценна мен Ибн Рушд есімдерінің қасында – өзіне тән өзіндік ерекшеліксіз және қызығушылық тудыратын тақырыпты жан-жақты қарастыра алмастан иемденбейді.

Құқықтық қатынастар немесе келіссөздер жүргізу мүмкіндігі кез-келген төменгі қоғамда болады және Әл-Фараби кезіндегі пікірталастардың тақырыбы болуы мүмкін.

Түркі құқығы – бұл арнайы әдебиеттерде сирек қарастырылатын тақырып, ал оның мәні жалпы түркі мұрасын қарапайым түсіндіру шеңберінен шықпайды [4,б.20-21]. Жаһандану Орталық Азия (ОА) зиялыларын, егер қалаулы «философ тасын» іздеумен айналысуға ынталандырады, онда адами қарым-қатынастың түрлі салаларында, елішілік, аймақтық және континентаралық шешім қабылдау практикасының оңтайлы тәсілдерін іздейді. Барған сайын болжанбайтын және нәзік болып келе жатқан Халықаралық қатынастар саласында ОА өңірінің рөлі қоғамдастықтың жаһандық ахуалдың, діни экстремизм мен терроризмнің қиырлығына тәуелділігіне байланысты барған сайын айқындала түсуде.

Әл-Фараби, Ибн Рушд сияқты ізашарлардың істеріне жүгініп, ұрпақтары жаһандық сын-тегеуріндерге және Киелі деңгейде жауап іздеуге құқылы.

19–20 ғғ. аралығында қазақ зерттеушілері мен жазушылары Шоқан Уәлиханов, Абай Құнанбаев және Шәкәрім Құдайбердиев, Мәшһүр-Жүсіп Көпеев тарихи-мәдени дискурста түркі құқығының рөлі мен әсері туралы баяндама жасады. Құғын-сүргін 20 ғасырдың басындағы көрнекті заңгерлердің: Жақып Ақпаевтың, Әлихан Бөкейхановтың, алаштықтардың басқа да көрнекті өкілдерінің өмірін қиды, бұл олардың өңірлік және дүниежүзілік ауқымдағы түркі мұрасының орны мен рөлі туралы көзқарастарымен танысуына белгісіз уақытқа мүмкіндік береді. Алайда, Алаш басшылығы жүзеге асырған іс-әрекеттер бойынша (Ресейдің Мемлекеттік Думасына қатысу, болашақ автономия Конституциясының негіздерін әзірлеу, 1916 жылғы Бірінші дүниежүзілік соғыс және Қазақстандағы көтеріліс жылдарындағы ұстаным, Кеңес өкіметімен ымыраға келу және т.б.) олардың жағдайды нақты түсінуі мен ақылға үндеуін тарихшылар қайта жаңғыртуда. Әл-Фарабидің орта ғасырларында баяндалған «мейірімді» қала-мемлекеттің моделі Алаш жобасы арқылы Қазақстанның өміріне еруге тиіс еді.

Тоталитаризм жылдарында мұсылман теологтарына қарсы кез-келген Реверанс «тыйым» астында болды. Араб тіліндегі қолжазбалар көптеген жылдар бойы тыйым салынғаннан және жойылғаннан кейін бірден «қалпына келтірілмеді». Бұрын аз зерттелген түркі тарихы ғылымға өте мұқият қайтарылды. Лев Гумилевтің және артефактілер негізінде «еуразиялықтардың» көп жылғы ізденістерінің арқасында жазудың бар екендігі дәлелденді және тас мүсіндерде жазулардың шифры ашылды [5,б.35-36]. Кейінірек, қазақстандық және ресейлік этнографтар Ә.Х. Марғұлан, Х.А. Арғынбаев, шығыстанушы-түркітанушылар С.Г. Кляшторный, Т.И. Сұлтанов, А. Сейдімбек және т. б. Еуразия

тарихының жылнамаларында түркілердің ежелгі құқығының жаңғырығы егжей-тегжейлі қайта құрылды.

Академик Салық Зимановтың қазақтардың әдеттегі құқығы бойынша тамаша еңбектерінің арқасында, нақты тарихи мысалда тақырыпты әрі қарай зерттеу үшін құнды деректер мен ережелер енгізілді [6, б.10-12].

С.З. Зимановтың әдіснамалық әзірлемелері Түркі әлемі мемлекеттеріндегі құқықты, атап айтқанда гуманизм мен тарихи дәстүрлерін одан әрі дамыту мен жетілдірудің негізіне айналды деп айтуға болады. Зерттеулерді үйлестірген жағдайда, Қазақстандағы, ТМД-дағы және алыс шет елдердегі құқық саласындағы заманауи әзірлемелер уақыт өте келе іргелі еңбек құруға және түркілердің мемлекеттік тарихындағы нормативтік-құқықтық базаны қалыптастырудың жалпы және ерекше ерекшеліктерін ашуға мүмкіндік береді. Олардың арасында Априори: гуманизм, бедел және үлкендерге құрмет, ұлттық дәстүрлерді құрметтеу керек. Кәдімгі құқықтың түркі дәстүрінде қатаң сақталады: отбасының жойылуына әкелген мінез-құлық, әйелді қорлау, дәстүрлерді бұзу, табиғи бастамаға қол сұғу және т.б. жоғарыда аталған сәттер түркітілдес әңгімелерде, эпикалық мәтіндерде, фольклорда оңай анықталады [7, б.44-45].

Әл-Фарабиді ұрпақтар игілігі үшін жасаған еңбектерінде метафизикалық тұрғыдан белгіленген құқық нормаларының қасиетті сипаты мен әдіснамалық миссиясын біріктіре алды. Жатақхананың жалпыадамзаттық нормаларын ілгерілетуде әл-Фараби ілімінің сабақтастығы мен баға жетпес құндылығын ұғынуға көмектесу үшін білім алушылардың жаңа буынына да осыны жеткізу маңызды. Сонымен қатар, юриспруденцияның негізін зерттеудің арқасында құқық Қазақстан Республикасында және түркі қоғамында білім мен ғылымның саласы ретінде, біздің ойымызша, фундаменталдылық тұрғысынан қосымша тұрақтылыққа ие болады. Әрине, түркі ғылыми мұрасын зерттеу ісінде пәнаралық күш – жігер қажет. Әл-Фарабидің еңбектері қазіргі еуропалық ғылыми ортада белгілі, тиісінше, қазақстандық шығыстанушылардың, философтардың, құқықтанушылардың, ғылым мен мәдениет тарихшыларының міндеті осы «қатені» түзету.

Бүгінгі таңда көптеген саясаткерлер, тарихшылар, философтар, мемлекет қайраткерлері әл-Фараби трактатына жүгінеді, өйткені оның идеялары мен көзқарастары адамның, қоғамның, мемлекеттің дамуына дұрыс бағыт береді.

Әл-Фарабидің еңбектері өмірді қайта ойлауға, қандай да бір әрекетті таңдауда дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Көптеген мемлекеттер әл-Фараби еңбектерінде сипатталатын «мейірімді» қаланың деңгейіне жетуге тырысады. Тіпті біздің мемлекетіміздің дамуында әл-Фарабидің идеялары байқалады. Мәселен, Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан-2050» Жолдауында «Қуатты мемлекет, дамыған экономика

және жалпыға ортақ еңбек мүмкіндіктері негізінде берекелі қоғам құру»мақсатын қойды. Ол сондай-ақ «тек дұрыс қойылған мақсаттар ғана табысқа жететінін» атап өтті [8].

Адамзат тарихы жұмбақтар мен қайшылықтарға толы. Тарихты шыңдау бүкіл әлем өмірінің одан әрі дамуына үлкен үлес қосу деген сөз. Бұл туралы әр түрлі халықтардың билеушілері, әр дәуірдің қолбасшылары мен жауынгерлері, түрлі заман философтары осылай айтты.

Әдебиеттер

1. Раимқұлова Д.У. Әбунасыр әл-Фараби және ортағасырлық Отырар // Ғұлама. Ойшыл. Ұстаз. Әл-Фарабидің 1130 жылдығына арналған 2001 жылдың қазан айының 12 жұлдызында Отырарда өткізілген Халықаралық ғылыми-теориялық конференцияның материалдары,-Алматы: Қазақпарат, 2001 ж
2. Касымжанов А.Х. Абу-насер аль-Фараби. – М.: Мысль, 1982. – 189 с.
3. Назарбаев Н.А. В потоке истории. – Алматы: Атамура, 1999. – 296 с.
4. Гумилев Л.Н. Древние тюрки. – М.: Наука, – 1989.
5. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Летопись трех тысячелетий. – Алматы: Ғылым, 1994.
6. Зиманов С.З. Общественный строй казахов первой половины 19 века. – Алма-Ата: Изд-во АН КазССР, 1958. – 296 с.
7. Муканова Г.К. Отражение международных контактов тюрков в текстах VIII в. (на примере памятника Кюльтегина) // Материалы Международной научно-теоретической
8. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы.

Э.Ә. Шуренбаева

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДАҒЫ ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАЛАРЫНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Андатпа. Әл-Фараби мұралары шығыс өркениетінде алар орны ерекше таптырмайтын құндылық. Ұлы ғұлама ретіндешығармаларының зерттеу объектісі адам және оның бақытқа жету жолдары болып табылады. Әл-Фараби философиясының негізі адамның құндылықтық мәнін ашу болып табылады.

Түйін сөздер: философия, мұра, бақытқа жету, өмір, шыншылдық, тәрбие, қайырымды қала, ізгілікті қоғам.

Аннотация. Наследие Аль-Фараби занимает особое место в восточной цивилизации. Объектом исследования как великого ученого является человек и его пути к счастью. В основе философии Аль-Фараби лежит раскрытие ценностной сущности человека.

Ключевые слова: философия, наследие, счастье, жизнь, правдивость, воспитание, Добрый город, гуманное общество.

Summary. Al-Farabi's legacy is an invaluable asset of Eastern civilization. The object of study of his works as a great scientist is man and his path to happiness. Al-Farabi's philosophy is based on the discovery of the value of man.

Keywords: philosophy, heritage, happiness, life, truthfulness, education, Good city, humane society.

«Бақытқа жету жолында барлық халық бір-біріне көмектесетін болса, жер беті түгелімен берекеге толады».

Әл-Фараби

Аристотель денкейінгі Екіншіұстазатанған Әл-Фарабидің толықаты жөні Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед ибн Узлағ ибн Тархан әл-Фарабиат-Түркі-ұлығалым, энциклопедист. Әбу Насыр Әл-Фараби – түркі ойшылдарының ең атақтысы, ең мәшһүрі, ең шоқтығы биік ғұлама. Оның заманы «Жібек жолы» бойындағы қалалардың, оның ішінде Отырардың экономикасы мен мәдениетінің дамыған кезіне дәл келеді. Әбу Насыр Әл-Фараби Орта Азия, Парсы, Ирак, араб елдері қалаларына жиһанкездік сапарлар жасап, тез есейді. Ол жерлерде көптеген ғұламалармен, ойшыл-ақындармен, қайраткерлермен танысып, сұхбаттасты. Тарихи деректер бойынша жетпіске жуық тіл білген. Өздігінен көп оқып, көп ізденген ойшыл философия, логика, этика, метафизика, тіл білімі, жаратылыстану, география, математика, медицина, музыка салаларынан 150-ге тарта трактат жазып қалдырды. Шығармаларында көне грек оқымыстыларының, әсіресе, Аристотельдің еңбектеріне талдау жасады (Аристотельдің «Метафизика», «Категория», «Бірінші және екінші аналитика» сияқты басты еңбектеріне түсіндірмелер жазған). Арабтың атақты ғалым-географы ибн-Хаукал өзінің «Китаб Масалик уә мамалик» атты еңбегінде және 13 ғасырлырда өмір сүрген ибн-Халликан өзінің «Уфиат әл-аиан фи әл-Заман» атты еңбегінде Әбу Насыр Әл-Фарабидің арғы аталарының аттары (Тархан, Ұзлақ) таза түркі тілінде келтірілген.

Әл-Фараби 870 жылы Жібек Жолының маңызды орталықтарының бірі болған Отырар қаласының маңында дүниеге келген. Ол бала кезінен сол дәуірдегі өркениет пен мәдениеттің ірі орталықтары саналған Бұхара, Самарқан, Мерв, Бағдат, Харран, Рей, Каир, Алеппо, Шам қалаларында болып, білімін үнемі жетілдіріп отырған. Әл-Фарабидің ғылыми қызметі ортағасырлық араб-мұсылман мәдениетінің гүлдену дәуіріне, яғни біздің дәуіріміздегі X ғасырдағы мұсылман ренессансына сәйкес келеді. Әл-Фарабидің әлем өркениетінде алар орнына тоқталмас бұрын, ғылымдағы әл-Фарабиге қатысты түрлі көзқарастарға тоқтала кетсек. Кейбір еуропашыл ғалымдар «Әл-Фараби ешқандай жаңалық ашқан жоқ, ол тек Платон мен Аристотельдің мұраларын насихаттап, түсіндіріп келді» – деп есептейді. Антика дәуіріндегі ғұлама ойшылдар Платон мен Аристотель – бүкіл әлемдік мәдениеттің ең жоғарғы шыңы болып табылады. Әл-Фараби осы антикалық мұраны игеріп, оны араб-

мұсылман мәдениетінің гүлденуіне жұмсап, үлкен екі жаңалық ашты. Барлығымызға мәлім, Әл-Фараби өмір сүрген уақыт айрықша кезең ретінде аталады. Отырар өлкесінде Әл-Фарабиге дейін ойшылдар өте көп болса, оның өз заманында да ғұламалар аз болмаған. Ол жастайынан туған өлкесінде білім алып, Отырар кітапханасында отырып, шаң басқан қолжазбаларды ақтарып, көз майын тауысып, талмай кітап оқып, оқу-білімге ерте құмартқан. Отырар кітапханасына алыс-жақын елдерден керуенмен сан түрлі кітаптар ағылып келіп жататын.

Әл-Фараби өмір сүрген IX–X ғасырларда Отырар өркениетінде рухани мұра жоғары бағаланған. Араб-Мысыр әлемінде Александрия кітапханасының шоқтығы биік. Одан кейінгі орынды Отырар кітапханасы иеленген. Сол кітапханадан Әл-Фараби жиырма жасқа дейін тәлім-тәрбие алып, ондағы бар кітаптарды, трактаттарды оқып зерттеген. Одан кейін білімін толықтыру үшін керуенге ілесіп, араб еліне аттанады. Бағдад, Дамаск сынды басқа да өркениеті дамыған ірі шаһарларда болып, артындағылымы-зерттеу еңбектерін қалдырған [1,266]. Әл-Фарабидің дүниетанымына келетін болсақ, кеңестік дәуірде оны маркстік-лениндік, атеистік дүниетанымға алып келді. Бірақ шын мәнінде әл-Фараби ислам руханиятындағы айтулы тұлға болатын. Біріншіден, ол-әлем мойындаған философ, Платон мен Аристотельдің еңбектерін шығыс, араб-мұсылман әлеміне таратқан үлкен ғұлама. Екіншіден, Әл-Фараби – үлкен ғалым. Әл-Фарабидің философиялық көзқарасы өте күрделі. Оны бір сөзбен айтып шығу мүмкін емес. Әл-Фарабидің көзқарасында диалектика да, таным теориясы да, ғылыми рационализм де бар. Әл-Фараби ислам өркениетіне өлшеусіз үлес қосқан. Сондықтан Әл-Фарабидің дүниетанымы туралы айтқанда оны материалист, болмаса идеалист немесе атеист деп айтуға болмайды. Ол белгілі бір ғылым академиясы тәрізді. Әл-Фарабидің мұрасы ғылымның әр түрлі саласына қатысты еңбектерден тұрады. Сондықтан да ол – әлемдік деңгейдегі философ, ойшыл. Әл-Фараби дүниетанымының қайнар көзі өте тереңде. Себебі, қазақ даласында оған дейін де ғұлама ойшылдар көп болған. Мысалы, гректерді өнерімен тәнті еткен, аузымен құс тістеген шешен Анахарсистің өзі бір төбе болса, Тоқсары, Тонкөк қобызымен кең дүниені күңіреткен Қорқыт Ата және басқа да ойшыл данышпандар болған. Осының бәрі – ғұлама ғалымның бастау алған қайнар көздері. Осы орайда, Платон мен Аристотельді атап өткен жөн. Әл-Фараби олардың ғылыми мұрасын оқып қана қоймай, әрі қарай жалғастыра зерттеп, дамытқан. Әл-Фараби тағылым алған дүниелер өте мол. Әл-Фарабидің ашқан ең үлкен жаңалығы – антикалық мұра мен исламды біріктіре мәдениет жасауында. Сондықтан Әл-Фарабидің қайнар көздерін айтқанда міндетті түрде тек шығыс пен батыс, гректің ғана емес, оның қазақтың құнарлы топырағынан түлеп ұшып, Отырар өркениетінен нәр алғанын ұмытпауымыз керек. Әл-Фараби араб елінде аты шығып, «Шығыстың Аристотелі» атанып, артында мол мұра

қалдырған. Ол: «Мен Қыпшақ елінен ешқандай атақ-даңқ іздеп келген жоқпын. Мен білім іздеп келдім, сол білімді араб елінен таптым, бірақ менің Қыпшақ еліне сүйіспеншілігім шексіз», – деп өзінің туған жерге деген сағынышын өлеңге түсірген. Әл-Фараби-қазақ өркениетінің, музыка философиясының негізін қалаған үлкен ойшыл. Бірақ ол-тек қазақтың ғана емес, қазақ халқы қалыптаса қоймаған кезеңде өмір сүргендіктен, бүкіл түркі халықтарына ортақ тұлға. Әл-Фараби мұрасы түркі халықтарын біріктіретін рухани негіз деп айтуға болады. Орта ғасырда энциклопедияшы оқымысты Әл-Фарабидай ғалым болмаған. 1980 жылдардан бастап фарабитану атты жаңа бағыт пайда болды. Әлемдік және отандық фарабитану деген бар. Әл-Фараби шетелге емес, тәуелсіз еліміздің мемлекеттік мүддесі мен ұлттық ұстанымы үшін қызмет етуі керек. Сондықтан Әл-Фарабидің ғылыми-философиялық мұрасын өзіміз ғана біліп қоймай, жас ұрпақтың санасына сіңіруіміз қажет. Әл-Фарабидің мұрасы, Әл-Фараби әлемі туралы білетініміз аз. Оның құпиясы әлі де толық ашылған жоқ. Ол-әлем халықтарын біріктіретін тұлға.

Қазіргі таңда Әл-Фараби ойларының өзектілігі қайтадан арта түсуде. Оның көзқарасында саясат, дін және бақыттың өзара терең қатынасы көрсетілген. Бүгінгі күнге дейін оның логика, метафизика, этика, саяси және әлеуметтік философия, музыка мен медицинаға арналған жүзден аса трактаттары сақталған. Ол ең алғаш болып музыканы математикалық негізде жүйелеп, оны ғылымның бір бағыты ретінде көрсеткен. Атап айтсақ, Орта Азия мен қыпшақ даласы үшін Х-ХІІ ғасырлар қоғамдық-әлеуметтік, саяси тұрғыдан дамудың жаңа басқышы болып табылады. Бұл кезеңде түркі тілдес халықтардың мәдениеті, әдебиеті, ғылымы едәуір өркендеп өсті. Әсіресе, түркі әдеби тілі жан-жақты дамып, жетіле түсті. Мұның өзі түркі халықтарының, соның ішінде, қазақ, өзбек, ұйғыр, қырғыз, т. б. халықтардың этностық құрамының қалыптаса бастауы мен олардың әлеуметтік-қоғамдықөміріндегі рөлінің біртіндеп артуына байланысты болды. «Бақыт – әрбір адам ұмтылатын ұлы мақсат» екендігін атап көрсеткен Әл-Фараби бақытқа білім мен игілік нәтижесінде ғана жетуге болады, ал ондай мүмкіндік қайырымды қала тұрғындарында көбірек болатындығын дәлелдейді. Әл-Фараби басқаруды қайырлы және қайырсыз деп екіге бөлді. Қайырлы, білімді, мәдениетті басқару халықты бақытқа бастайды, олардың іс-әрекетін, ерік-қасиетін осы жолға бағыттайды. Ол үшін басқару заң күшіне, игі тәжірибеге негізделуі тиіс. Ал қайырымсыз, надан басқаруда теріс әрекеттер мен жаман қасиеттер бой алады. Сондықтан ол надан адам басқарған, озбырлыққа сүйенген, қайырымсыз, қатал мемлекеттік тәртіпті өткір сынайды. Ол мінсіз мемлекетті уағыздайды. «Бақытқа жету» еңбегінде ол «бақыт дегеніміз игіліктердің ішіндегі ең қадірлісі, ең үлкені және ең жетілгені» деп атап көрсетеді және әр адамның оған толық құқығы бар

дейді. Ал ондай құқыққа ие болуға қайырымды қала тұрғындарының ғана мүмкіндігі бар, сондықтан да қайырымды билеушілер билеген қала тұрғындары ғана бақытқа жете алатындығын айтады. Мұндай қалалардың басқа қалалардан басты айырмашылығы және негізгі белгісі жоғары тәртіп пен оның тұрғындарының мәдениеттілігі, сыпайыгершілігі және билеушілерінің қайырымдылығы, ақыл-парасаты. Сондықтан, Әл-Фараби бұндай қалалардың өмір сүруі өзінің білгірлігі мен ұстамдылығына толық жауап бере алатын билеушіге тікелей байланысты деп тұжырымдайды. Әл-Фараби «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары туралы» трактатында қала тұрғындарын бес топқа бөледі. Оның ойынша, «қайырымды қала бес түрлі адамдар тобынан құралады: ең құрметті адамдардан, шешендерден, өлшеушілерден, жауынгерлерден және байлардан». Әл-Фараби ең құрметті адамдарға ақылдыларды, пайымдағыш адамдарды, маңызды істерде беделге ие болғандарды жатқызады. Екінші топтағы шешендерге – діни қызметкерлерді, ақындарды, музыканттарды, хатшыларды сол сияқты шығармашылық жұмыспен айналысатындарды, ал өлшеушілерге-есепшілерді, дәрігерлерді, астрологтарды, математиканы оқытушыларды қосады. Әл-Фараби бойынша, байлар дегеніміз – қалада байлық табатындар, егіншілер, мал өсірушілер, саудагерлер, қол өнершілер. Әл-Фараби қайырымды қала басшысында алты түрлі қасиет болу керек деп есептейді. Олар: даналық, асқан пайымдылық, сенімділік, ойлау қабілетінің жоғары болуы, соғыс өнерін жетік білуі, денсаулығының мықты болуы [2, 9 б.]. «Осының бәрін өз бойында ұштастыратын адам барлық уақытта кімге еліктеу керек екенін, кімнің айтқан сөзі мен ақылына құлақ қою керек екенін көрсететін үлгі болады. Мұндай адам мемлекетті өзінің қалауынша басқара алады». «Қайырымды қала» трактатында Әл-Фараби әлеуметтік әділеттілік пен еркіндікті орнықтыратын – ізгілікті қоғам туралы ой қозғайды. Мұндай қоғамды ұлы ойшыл «әрбір адам екінші адамның өмір сүруіне қажетті үлесін беретін, бір-біріне көмектесетін адамдарды біріктіру арқылы ғана адам өз табиғатына сай жету дәрежесіне ие болатын» қоғам түрінде елестетеді. Халықтың аз қамтамасыз етілген топтарын мемлекеттік қолдау туралы бұдан мың жылдан астам бұрын айтылған ғұлама идеясы бүгінгі күні де мемлекеттің ішкі саясатындағы басты міндеттердің бірінен саналады. Осындай «жетілдірілген қоғамда, Әл-Фарабидің айтуынша бір-бірімен қарым-қатынас жасау, көмектесу, қолдау, ұжымдасу адамдардың өмірлік қажетіне айналады». Әл-Фараби мұндай қоғамды тумысынан табиғат берген он екі қасиеті бар ақылды, білімді, сабырлы, рухани билікті ізгілікті билікпен ұштастыратын, адам қасиеттерін бағалауға қабілетті адам басқаруы керек дейді.

Адамның шын бақытқа қол жеткізу тек осы дүниеде ғана мүмкін екендігіне назар аударған Әл-Фараби, адамдар өзін-өзі жетілдіруі және қиындықтан қашпауы тиіс дейді. Оның айтуынша, адам өміріндегі

«жақсылық» пен «жамандық» құдайдан емес, адамдардың күнделікті белсенді әрекетіне ғана байланысты. Адамның табиғи қабілеті жақсы әдетті де, жаман әдетті де істеуге бірдей мүмкіндік береді, ал оны таңдау адамның ізгілікті мінез-құлқына келіп тіреледі. Сондықтан да адамның жақсы істерге үйір болуы оның мінез-құлықтық жетілуіне де тәуелді. Бүкіл араб саяси философиясында саясатқа көзқарас оның адамгершілік мазмұнымен сипатталады. Осы жағынан алып қарағанда саясат «саяси адамгершілік философиясы» ретінде көрінеді. Сондықтан Әл-Фараби саясаттың басты мақсаты адамдарды бақытқа жеткізу, игілікпен жеткізу деп санайды. Қайырымды қаланың орнығуында Әл-Фараби мұсылман құқығының принциптерін талап етпейді, оны ақыл-парасаттың дамуы мен қайырымдылықтың нығаюымен байланыстырады. Ол тұжырымдаған жағдайдың бәрінде мұндай қала билеушілері моральдық-этикалық қалыпқа сай болып келеді, олардың ешқайсысының исламға тікелей қатысы жоқ. Бірақ Араб халифаты заманында өмір сүрген әл-Фараби өзінің зерттеулерінің тақырыптық шеңберінде саясатты мұсылман құқығы доктринасымен, діни догматикасымен бір қатарға қояды. Дегенмен, грек философиясының ықпалын терең сезінген ол бұл бағытта түбірлі бетбұрыс жасамайды [3,98б]. Грек философиясын мұсылман құқығы, діни және құқықтық теориясымен байланыстырып, одан саясат туралы жалпы ілім жасауға талпыну бұл ілімнің діни-мұсылмандық сипатын білдірмейді. Әл-Фараби саясат туралы ілімді мұсылман құқығымен, догматикасымен салыстыру арқылы олардың құдайлық бастауы туралы ұқсастығын емес, бұл ілімдердің адам іс-әрекеті мен мінез-құлқындағы әртүрлі жақтарға тигізген әсерінің мәнін атап көрсетеді. Әл-Фарабидің саясат туралы айтқан құнды ойлары Араб шығысы мен Орта Азия елдерінде саяси-құқықтық ілімнің одан кейінгі дамуына өз ықпалын тигізе алды. Оның саяси-құқықтық идеялары орта ғасырлық және жаңа заман ойшылдарының еңбектерінде көрініс тапты. Атақты шығыстанушы – зерттеушілер И. Гольцмер, М. Штайншипайдер, Дж. Сартон, Карра де Во, Н. Штайнер, Ф. Диетерин, А. Мец, А. Массэ, А. О. Лери, Дж. Хоурони және де басқа ғылымдар Араб халифатының идеялық өмірі туралы, ондаған ой еркіндігі мен гуманизм туралы өз еңбектерінде көп жазған [4,67б]. Біріншіден, Әл-Фараби антикалық заман мен исламды өзара жақындастыра синтез жасап, жаңа бір мәдениеттің өркендеуіне жол ашты. Келесі кезекте ол грек ойшылдарының асыл мұрасын жаңғыртты. Сөйтіп, шығыста үлкен қозғалыс, жаңа бағыттар басталды. Араб-мұсылман мәдениеті негізінде антикалық дәуірдегі шешілмеген мәселелерді шешіп, оны ілгері дамытты. Қазақстанда Фараби еңбектерін ең алғаш рет жинау, зерттеу, таныстыру жұмысын өз тарапынан мойнына алып, көп пайдалы іс атқарған адам – Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясының коореспондент – мүшесі, профессор Ақжан Жақсыбекұлы Машановты айтуға болады. Оның Фараби өмірі тарихи орны туралы мақалалары

газет-журналдарда жарияланды, жинақтарда шықты. Фарабидің ғылыми мұралары жөнінде ол әлденеше рет республика, бұрынғы одақтық көлемде, халықаралық конгрестерде баяндама жасады. Фараби еңбегін алғаш рет қазақ тіліне аударғаны да мәлім. Фарабидің жер жүзі елдерінің кітапханаларында шашырап жатқан еңбектерін іздестіріп тауып, көбінің көшірмесін алдырғанда профессор А. Машанов, ал 1968 жылы араб елдеріне саяхат жасап, араб ғалымдарымен кездесіп, Фарабидің Шам, Дамаск шаһарындағы зиратын іздеп тауып, суретін түсіріп әкелген еді. Қорыта айтсақ, ұлы ғұлама Әл-Фарабидің философиялық, логикалық, танымдық, әлеуметтік пікірлерімен, эстетикалық, теориялық, жаратылыстануғылымдары салаларындағы пікірлерімен, ғылыми тұжырымдамаларымен жете танысу, оның дәуірін терең түсінуге мүмкіндік береді. Оның ғылыми ой-пікірлері өзінен кейінгі дәуірдегі Шығыс пен Батыс халықтарының философиялық, эстетикалық, қоғамдық этикалық ой-пікірін және өнердің дамуына, жалпы рухани құндылықтардың дамуына әсер етіп, үлкен ықпалын тигізіп отыр. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Біз үшін бұл мерейтойлардың маңызы ерекше. Тарихи датаны ақыл-парасатпен, салиқалы деңгейде өткізуге баса мән беру керек. Негізгі мақсат – ұлы тұлғалардың тағылымын жастардың санасына сіңіру, ұлы тұлғаның ой-толғамдарын кеңінен дәріптеу. Үкіметке қажетті шаралар әзірлеуді тапсырамын, – деген болатын. Ұлы өркениет философы Әбу-Насыр Әл-Фарабидің рухани әлемі адамзат өркениеті мен құндылықтардың биік шыңы болып табылады. Әл-Фараби бабамыздың мұраларын зерттеу, насихаттау, оларды келесі ұрпаққа жеткізуде көптеген іс-шаралар атқарылуда. Алайда Елбасымыздың «Рухани жаңғыру» бағдарламасы талабынан қарасақ, бұл жұмыстарды әлі де тереңдете түсу керек. Әл-Фараби сияқты ғұлама бабамыздың еңбектерін толық, жан-жақты зерттеп, оны қазақ, орыс, ағылшын тілдеріне аудару орайында, әлі де алда атқарылатын жұмыстардың бар екендігін ескеруіміз қажет.

Бабамыздың мұраларын зерттеу, насихаттау келер ұрпаққа жеткізу біздің міндетіміз деп білуіміз қажет.

Әдебиеттер

1. Машанов А. Әл-Фараби және Абай. – Алматы: Қазақстан, 1994.
2. Көбесов А. Әл-Фарабидің ашылмаған әлемі. – Алматы, 2002.
3. Сегізбаев О. Қазақ халқының рухани мәдениетіндегі еркін ойлаудәстүрі мен атеизм. – Алматы, 1973.
4. Отырар. Энциклопедия. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2005.

**Әл-Фараби мұрасының
педагогикалық ойды
дамытудағы рөлі**

**Роль наследия аль-Фараби
в развитии педагогической мысли**

*Z.K. Kulsharipova¹, M.S. Mantykova¹,
A.B. Zhantlessova², A.A. Aldazharova¹*

¹ *Pavlodar Pedagogical University*

² *S. Seifullin Kazakh Agro Technical University*

HERITAGE OF AL-FARABI IN MODERN PEDAGOGICAL EDUCATION

Summary. The article examines the scientific views of the great orientalist, his contribution to the development of pedagogy, mathematics, logic, music, medicine, natural science, philosophy, poetry, and the study of languages of different peoples. Al-Farabi divided the science of that time into 5 main areas: linguistics, logic, mathematics, physics, and social science. Al-Farabi's works played an important role in laying the foundations of a philosophical theory. Farabi's works played an important role in the European Renaissance. Such scientists as Bacon, L. da Vinci, Copernicus, Kepler, Leibniz owe much to Farabi. His knowledge of the spiritual development of the entire civilized world can hardly be overestimated. An important point of Al-Farabi's teachings is the concept of soul and mind, which repeatedly emphasizes the unity of soul and body. He believed that the human mind can free itself as a result of improvement, as a result of continuous human efforts and work on oneself and one's own spiritual improvement.

Keywords: pedagogy, didactic goals, education, happiness, reason, methodology, concept

Abu Nasr Al-Farabi was born in 870 or 872 in the city of Otrar, which is now the territory of modern Kazakhstan, and died in 950 or 951 in Damascus, the capital of modern Syria. He was a prominent thinker of Eastern Islamic philosophy in the early Middle Ages, studied and contributed to the development of pedagogical science, mathematics, and music theory. It is believed that Al-Farabi received his early education in Otrar, and then in Bukhara, Samarkand, Tashkent, and Baghdad. He spent the last years of his life in Cairo, Aleppo, and Damascus.

Al-Farabi is known as the author of many commentaries on the works of Aristotle, Plato, and other ancient thinkers. Many works made him widely known, and it is no coincidence that he is called the «Second Teacher» (after Aristotle) or «Aristotle of the East». I must say that even his opinions went beyond the ideas of the authors in the works he considered. In general, many of his works are the result of independent research of topical issues of the medieval socio-ethical and educational theory both in the direction of and in essence the content.

Al-Farabi's creative heritage is huge, about 160 works of his works cover all areas of medieval education. In this sense, he was an encyclopedist of his time. In general, he was primarily interested in the philosophical and theoretical significance of various sciences. Moreover, starting with Al-Farabi, the Eastern disciples, or as they called it, the peripatetic. (gr. peripatetic walking (according to legend, Aristotle taught his students philosophy while walking)), at that time they began to consider philosophy as

a science designed to serve not only truth (theoretical reason), but also good (practical reason).

Al-Farabi's works are closely related to education and upbringing, but the features of each of them are different. For example, Al-Farabi prioritizes moral education, which is the key to real happiness.

In a broad sense, the scientist seems to have included labor, aesthetic, physical, humanistic, patriotic, and other forms of education in the pedagogical process. According to him, no age cannot be brought up and corrected. «Bad behavior is a mental illness. To treat this disease, you have to be like a physical therapist,» he wrote.

Al-Farabi's treatise «Pointing the Way to Happiness» describes in detail how to instill in young people the qualities of heroism, kindness, contentment, eloquence, friendship, and much more.

In the scientific and pedagogical works of the scientist, special attention is paid to fostering a sense of beauty and harmony. They are closely related to ethics and aesthetics. Al-Farabi's legacy plays an important role in music education. It is also good for health because when the body suffers, the soul suffers. Therefore, pleasant calm music raises the mood, creates a strength worthy of the «essence» of the thing, cleanses the body of diseases. Al-Farabi's ideas and conclusions about the goal and mission of pedagogy are one of the most important foundations of education at the present stage of human life.

In terms of content, all of Al-Farabi's works can be divided into several groups, in our study we will single out only those works that are directly related to the development of pedagogical thought: treatises on general properties, laws, and various categories on general philosophical problems; treatises on the problems of human cognitive activity, forms, stages, and methods of cognition; treatises on morality and its categories, issues of education, social and political life, features of the social system, issues of public administration. Among them is the «Pearl of Wisdom», «On the Foundations of Knowledge», «On the Benefits of Science and Art», «Philosophical Questions and Answers to Them», etc. [1].

Didactics occupies a significant place in the pedagogical system of the great philosopher and scientist. Al-Farabi's «Encyclopedia of Sciences» is one of the first scientific and didactic works in the history of pedagogy. This treatise has long been a key political instrument for all scientific initiatives in the East and West [2].

It was Al-Farabi who was an excellent methodologist and his work was an example of a special didactic system, the purpose of which is to generalize and analyze all the fields of science that must be mastered by a well – bred and educated person to achieve real happiness and further development. In addition, there is reason to believe that the «Great musical book», «commentary on the Almagest», «On the origin of science» and many of his works were first studied from a historical and pedagogical point of view.

We have studied the philosophical, social, and ethical foundations of pedagogy Al-Farabi, with the aim of the application I and implementation, and general pedagogical ideas and solving didactic 's question on to identify the main achievements of Al-Farabi Kazakh National University studied the effects of pedagogical activity on the formation and development of his educational ideas in their Muslim countries and among medieval European scholars.

The main topics that worried him and became the basis of the entire system of his worldview were the topics of personality, improving its moral and spiritual component, increasing the intellectual level, achieving the freedom and happiness of all mankind. The whole philosophy of Al-Farabi is imbued with boundless faith in the virtue and reason of man [1].

According to the thinker, pedagogy is the art of controlling the will and desire of the educated in a specially organized educational process.

The essence of Al-Farabi's personal upbringing is morality, which is clearly defined in his thoughts. In other words, a person with high moral principles is reasonable, and a reasonable person, on the contrary, is moral. Aesthetic education, especially musical education, plays an important role in his theory, the scientist said that its importance in the formation of personality is very great. Thus, the thinker concluded that, despite the natural knowledge about students, the need for universal music education «if this ability is not innate, it can be caused by habit (learning)» [3].

One of the central socio-pedagogical ideas of Al-Farabi was the idea of the common good, happiness, to which all humanity should strive. The thinker reflects on this in his «Treatise on the views of the inhabitants of a virtuous city.» In it, he considers possible options for the development of various urban communities. The most preferred of the cities is the «collective city» in the classification of Al-Farabi himself. It is such a city «in which the unification of people has as its goal mutual assistance in matters that bring true happiness ... and a society where people help each other to achieve happiness is a virtuous society. The people, all of whose cities help each other to achieve happiness, are virtuous. In the same way, the whole earth will become virtuous if nations help each other to achieve happiness» [4]. To summarize, the great Al-Farabi is presented as a humanist and educator of the East, who said that people should live in a world of kindness and justice, striving for spiritual development and scientific enlightenment. What is important enough, the philosopher focuses not on the achievement of happiness by a person, but for him, in principle, the achievement of this state of the entire community of people.

For Al-Farabi confirms in his teaching, that the true happiness of each individual separately – the pursuit of the implementation of the social collective ideals or virtues. But it is impossible to understand what happiness is, to make it a goal, and to go steadily towards it without improving the moral and spiritual organization.

At the same time, Al-Farabi attaches great importance to specially organized education and training. Because good is the fruit of education. Hence, the goal of educating the younger generation is to encourage them to follow the moral path of their development through correct ones. reasonable actions.

The educational process itself, as the thinker understood, is friendship and interaction between the mentor and the students.

And the efficient teacher – is both a scholar and teacher, capable of self-expression their thoughts in speech utterances capable of transmitting knowledge as an experience of life and full of love, persistent in achieving the goals of education of the future generation. As we understand now in our time, this knowledge-based on practical research, experience, and logical arguments is highly valued by young people. The above is also reflected in the methods of training and education, such as debate, controversy, the practice of persuasion, an independent search for truth, a critical approach to the subject of study.

An experienced mentor is a mandatory attribute of the educational process. Therefore, he writes: «From the description of the various qualities of people, it is clear that everyone is happy and used to know what should be. This requires a teacher and mentor. Some only need basic guidance, others more. The desire to learn from renowned and experienced teachers has become one of the ideals in human history that have begun to be encouraged by today's younger generation.

Reflecting on the qualities of a teacher, Al-Farabi says that not everyone who is engaged in teaching is a real teacher. The problem is that the great scientist differentiated the truth of the activities of teachers depending on their ability to participate in the educational activities of their students: «People can be equal in strength and speed in discovering certain things, but at the same time, one of them is a way to instruct and teach disciples not to deviate from the faith».

As believed Al-Farabi, that the true teacher has the properties of a good memory, has a sharp mind, and a meaningful speech. The teacher must develop moral and spiritual qualities, like justice about any situation, preserve wisdom and honor. As the scientist noted: «Such a person has the highest degree of human perfection and is at the peak of happiness. He is a person who knows that any action can lead to happiness» [3].

One of the most interesting aspects of Farabi's worldview is his doctrine of knowledge. Thus, he analyzes the problems of the emergence of knowledge, its relationship with reality, recognition of objective reality, the level of knowledge of the world, forms, and types of knowledge. He considers the problem of cognition as part of the general task of clarifying the essence of a person [4]. The philosopher attaches great importance to reason, puts it above blind faith and dogmas, rationalism covers all aspects of his philosophical system.

A scientist is a thinker, Al-Farabi also develops his own ideas about the development of a person's cognitive abilities, that is, his psyche: perception of the world, remembering events, ancestral memory.

From a psychological point of view, he argues that in the process of learning it is important to know the teacher and the specifics of mentally s process s as the adequacy of feelings to events, memory sort, imagination, and, most importantly, that the mind gives rise to the judgment, reasoning. And then to reflect and culture of thinking.

In an interesting thesis about the development and characteristics of mental processes, it leads to Primary, on the development of sensory and rational of Poznan me. In today's world, sensory education is often the starting point for mental education. In the process of sensory learning, the transition from sensory to rational cognition, from perception to thinking is prepared, the basis for subsequent intellectual activity is formed. At the same time, the development of sensory processes plays an important role in improving the practical activity of both teacher and student. Teacher education is thus the foundation of the education system as a whole.

This historical experience presupposes a reorientation of the university system to training independently-minded teachers who are capable of setting reasonable vital goals, analyzing psychological and pedagogical situations, designing and implementing the educational process, creating a friendly atmosphere in the learning process and who can track and evaluate the results of their activities.

Today is an important m question om remains: that the professional training of the future's teachers if necessary, should vary in the direction of a professional of development I qualification and, competitiveness and the labor market, professional mobility, active life and professional position» [5].

Pedagogical theory of Al-Farabi Kazakh National University covers a wide range of issues of improving all aspects of human development and shows some ways to solve them at the present level of development of education in Kazakhstan with Freedom to the spirit, timeless thin human values, are part of human life and relevant in all times.

References

1. Al-Farabi. Historical and philosophical treatises / Translation from Arabic. Alma-Ata: Publishing house «Science» of the Kazakh SSR, 1985. – 624 p.
2. Karpova E.N. Management of PR projects in a higher educational institution // Bulletin of social and humanitarian education and science. – 2015. – No. 1. – P. 10-18.
3. Dzhurinskiy A.N. History of pedagogy and education. – 3rd ed. – M.: Publishing house, 2014. – 676 p.
4. Sayakhov RL Education of mutual respect and tolerance in the works of Islamic educators. – Ufa: Publishing house « Polygraphdesign », 2014. – 236 p.
5. Kulsharipova Z. K., Zhantlesova A. B. Training of students in the conditions of diversification of higher pedagogical education Fundamental research. 2015 №.2.

А.Б. Абуова
СОШ №2 г. Павлодар

НАСЛЕДИЕ АЛЬ-ФАРАБИ В СЕГОДНЯШНЕЙ ПЕДАГОГИКЕ

Аннотация. Статья посвящена освещению роли величайшего мыслителя Востока Абу Насыр Мухаммед ибн Мухаммед аль-Фараби в развитии педагогической мысли в сопоставлении с некоторыми концепциями современной образовательной системы.

Ключевые слова: педагогика, воспитание, ученый, демократизация, методы, обучение.

Андатпа. Бұл мақала Шығыстың ұлы ойшылы Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед әл-Фарабидің педагогикалық ойдың дамуындағы рөлін бүгінгі білім беру жүйесінің кейбір түсініктерімен салыстыруға арналған.

Түйін сөздер: педагогика, білім, ғалым, демократияландыру, әдістер, оқыту.

Summary. The article is devoted to highlight the role of the greatest thinker of the East, Abu Nasr Mohammed ibn Muhammad al-Farabi, in the development of pedagogical thought in comparison with the some concepts of the modern educational system.

Keywords: pedagogy, education, scientist, democratization, methods, training.

Педагогика как наука о воспитании, о передаче опыта и его усвоения подрастающим поколением зародилась в давние времена.

На Востоке развитие идей педагогики связывается в первую очередь с именем величайшего мыслителя, ученого-энциклопедиста Абу Насыр Мухаммед ибн Мухаммед Аль-Фараби, оставившего богатое теоретическое наследие, в числе которых 160 трактатов по различным отраслям знаний – философии, психологии, истории и др. И хотя педагогика еще не была выделена в отдельную науку, среди них есть и такие, которые специально посвящены проблемам воспитания подрастающего поколения. В этих трактатах изложены мысли ученого о сущности человека и путях его формирования и развития, о целях, содержании и средствах воспитания, о взаимоотношениях между воспитателем и воспитуемыми и ряд других проблем, имеющих самое непосредственное отношение к педагогике. Труды Аль Фараби позволяют составить представления о высоком уровне опыта воспитания в арабском халифате в период средневековья. А потому эта тема актуальна в современный период обновления содержания образования в Казахстане. Идеи демократизации и гуманизации общества через достойное образование и воспитание, которыми проникнуты труды великого ученого находят отклик в современной обновляемой педагогической системе.

Сегодняшний мир един. Несмотря на пропасть между людьми Запада и Востока, мы осознаем растущую целостность этих миров. Идеи великих умов становятся достоянием всего мира. Идеи аль-Фараби об

умственном, нравственном, эстетическом и трудовом воспитании, изложенные в его трактатах «Комментарии начала книги «Логика» Аристотеля, «Классификация наук», «Книга о разуме», «Обретение счастья», «Указание путей достижения счастья», «О взглядах жителей добродетельного города», становятся источником мудрости для современников. Опираясь на мысли Платона и Аристотеля о познаваемости мира, аль-Фараби работал над приложением этой теории применительно к потребностям своего времени с учетом государственной религиозной политики. Мыслитель призывал людей «к добродетели, которые приведут их к вершинам счастья, к отказу от дурных помыслов, от злобности, которые стоят преградой на пути строительства добродетельного общества».

Учения аль-Фараби о гуманных целях воспитания и предназначения человека подводят к мысли об обоюдном нравственном и эстетическом совершенствовании учителя и ученика в процессе овладения научными знаниями.

Образованный учитель – основное звено учебно-воспитательного процесса. Получить должное образование учитель может только при условии специальной подготовки. Понимание возникновения и познания мира позволит учителю, воспитателю овладеть нужными знаниями, проникнуть в душу ребенка и выработать способы и приемы, позволяющие осуществлять обучение и воспитание подрастающего поколения.

Аль-Фараби не ограничивался перечислением положительных качеств, которыми должен обладать учитель. Философ предлагал методические рекомендации, с помощью которых наставник разовьет положительные качества в своих учениках. Предложенная аль-Фараби система обучения, методы обучения позволяли активизировать творческую и познавательную деятельность учеников, способствовали развитию логического мышления и осмыслению полученной ими информации. Сегодня это находит свое выражение в научном подходе к обучению. Независимо от методов обучения, по мнению аль-Фараби, существуют общие правила, которые должны соблюдаться для обеспечения эффективности учебного процесса: следование от простого к сложному, изучение и учет индивидуальных возможностей учеников в зависимости от вида изучаемого предмета и его объема, последовательность и повторение пройденного, систематичность усвоения знаний, доброжелательность и убежденность в процессе объяснения, отсутствие излишней строгости. В переводе на сегодняшний язык это использование разноуровневых заданий, демократический стиль общения учителя и ученика, логичность и научность образовательного процесса.

Ключевым моментом развития нравственной концепции аль-Фараби являлась проблема обретения человеком счастья с помощью приобретения знаний и гармонического существования в окружающем мире. Аль-Фараби не ограничивался определением счастья (трактат «Обретение счастья»), он стремился показать людям путь к достижению счастья

(трактат «Указание путей достижения счастья»). Проблему нравственности мыслитель тесно связывал с проблемой эстетического осмысления мира. Аль-Фараби пришел к выводу, что цель воспитания заключается в том, чтобы научить человека побеждать в себе отрицательные черты характера и способствовать формированию положительных черт, что может быть достигнуто в том случае, если этическое воспитание будет начинаться с ранних лет, в школе.

Огромную роль в формировании взглядов ребенка на мир великий мыслитель отводит педагогу. По мнению аль-Фараби, человек от рождения наделен только врожденными предрасположенностями, которые можно легко развить, воспитать и направить в нужное русло. Это зависит, в первую очередь, от идеального справедливого правителя и мудрого учителя, обладающего целеустремленностью, трудолюбием, запасом знаний и культуры, хорошей подготовленностью, практическими навыками. Учитель может правильно ориентировать подрастающее поколение на знание законов общества и жизни, объясняя молодежи, что силой воли, настойчивостью и знаниями человек может преодолеть невзгоды и достичь желаемого результата.

Учитель должен знать основы педагогики. А главной задачей учителя является привитие ученикам уважения к моральным ценностям. Учитель должен заботиться об учениках, подобно их родителям, быть к ним снисходительным, умело направлять обучение. Сегодня эта идея находит свое применение в требовании связи с родителями, семьей ребенка. Ученики обязаны уважать и почитать своих наставников, избегать критических ситуаций в общении с ними. Все психологические свойства учеников, их интеллектуальные предрасположенности, вовремя подмеченные в результате внимательного и бережного взгляда наставника помогут ориентировать учеников на выбор профессии, которая соответствует данному складу ума и задаткам ребенка. Идея эта созвучна современному профориентационному воспитанию. Успешность в профессии во многом определяют гармоничность личности.

В процессе воспитания поведение и характер ребенка формируются в общении с другими детьми. Для ученого человек – существо, с одной стороны, коллективное, с другой – индивидуальное. Поэтому, считал мыслитель, поведение человека зависит как от политического устройства общества, так и от уровня знаний, которыми он владеет. Объясняя задачи воспитания, аль-Фараби связывал их с возможностями самого ребенка.

Цель сегодняшней школы – обеспечение взаимодействия ребенка с многообразными явлениями жизни, в процессе которого у него формируются отношения к миру на уровне человеческой культуры, требований общества и личных индивидуальных особенностей, максимальное развитие которых становится условием его счастья.

Сегодня во всём мире признаны принципы демократизации, гуманизации образования, его вариативность и альтернативность, нацио-

нальный характер. Педагогика не стоит на месте, а продолжает развиваться с появлением новых концепций, образовательных технологий, методов и средств обучения, способов организации учебно-воспитательного процесса, а также решений всевозможных педагогических ситуаций.

Аль-Фараби – наша гордость и наша слава. За свои 80 лет жизни Аль-Фараби оставил великое наследие, которое во многом опережало свое время. Не перестали быть актуальными его работы и в наше время [4, с. 5]. И сегодня актуальны идеи великого гуманиста о том, что только «свободный человек» может научиться здраво рассуждать и обладает способностями и решимостью добиться счастья. Не в этом ли цель и современной педагогической школы? Цель современной обновленной системы образования.

Литература

1. Жарикбаев К.Б. Психологическая наука в Казахстане (история и этапы развития в XX в.): Монография. – Алматы, 2002.
2. <https://www.psychologos.ru/articles/view/lichnost-v-psihologii> автор: Н.И. Козлов.
3. Лятиева Э.К. Становление личности человека нашего времени и наследие аль-Фараби.
4. <https://www.nkzu.kz/files/jubilees/alFarabi1150/about.pdf>

Н.С. Асенова, А.Н. Ахмульдинова

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ӘЛ-ФАРАБИ ІЛІМІНДЕГІ ЖАЛПЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИСТІК ИДЕЯЛАР

Андатпа. Мақалада ортағасырлық шығыс философиясының ірі өкілі, ғалым-энциклопедист әл-Фарабидің педагогикалық көзқарастары қарастырылады. Оның адамның танымдық іс-әрекеті, адамгершілікті қалыптастыру мәселелері, сондай-ақ оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың басқа проблемалары туралы көзқарастары сипатталады. Ұлы ойшылдың адамзаттың рухани өрлеуіндегі рөлі туралы қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: әл-Фараби, тәрбиеші, гуманист, адамгершілік, таным.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические взгляды крупнейшего представителя средневековой восточной философии, ученого-энциклопедиста аль-Фараби. Охарактеризованы его взгляды на вопросы познавательной деятельности человека, формирования нравственности, а также другие проблемы организации образовательного процесса. Сделан вывод о роли великого мыслителя в духовном прогрессе человечества.

Ключевые слова: аль-Фараби, просветитель, гуманист, нравственность, познание.

Summary. The article examines the pedagogical views of the largest representative of medieval oriental philosophy, the encyclopedic scientist al-Farabi. His views on

the issues of human cognitive activity, the formation of morality, as well as other problems of organizing the educational process are characterized. The conclusion is made about the role of the great thinker in the spiritual progress of mankind.

Keywords: al-Farabi, educator, humanist, morality, cognition.

Әбу Насыр әл-Фараби (870–950) ерте орта ғасырлардағы Таяу және Орта Шығыстың педагогикалық ойының маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын мол теориялық мұра қалдырды. Оның заманында педагогика әлі тәуелсіз ғылым ретінде ерекшеленбесе де білімнің әр түрлі салалары – философия, психология, тарих және тағы басқалар бойынша жазған 160 трактатының арасында жас ұрпақ тәрбиесінің мәселелеріне арналғандары жетерлік. Бұл трактаттарда адамның мәні және оның дамуы мен қалыптасу жолдары, тәрбиенің мақсаттары, мазмұны мен құралдары, тәрбиеші мен тәрбиеленушілер арасындағы өзара қатынас және педагогикаға тікелей қатысты бірқатар басқа мәселелер туралы ғалымның ойлары баяндалған. Ойшылдың бүкіл шығармашылық мұрасында қоғамды ізгілендіру және демократияландыру идеялары, оны тәрбие мен білім беру арқылы жетілдіру жолдарын іздестіру орын алған.

Әл-Фарабиді толғандырған және оның дүниетанымының барлық жүйесіне негіз болған басты тақырыптар – тұлға, оның адамгершілік тұрғыда жетілуі, зияткерлік деңгейінің артуы, еркіндікке қол жеткізуі және бүкіл адамзаттың бақыты болды. Оның философиясынан адамның қайырымдылығы мен ақылына шексіз сенімді көруге болады. Ойшылдың пікірі бойынша педагогика – бұл арнайы ұйымдастырылған білім беру үдерісінде тәрбиеленушінің еркі мен қалауын басқару өнері. Тәрбиенің мақсатын үйлесімді дамыған адам деп білді.

Оның педагогикалық теориясындағы негізгі бағыттар адамгершілік, ақыл-ой, дене, эстетикалық және еңбек тәрбиесі екендігі кездейсоқ емес. Осылайша философ бастапқыда ежелгі Шығыс мемлекеттерінің педагогикалық теориясында айтылған, содан кейін Антика дәуірі ойшылдарының жетекші тұжырымдамасына айналған жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру туралы жалпы адамзаттық идеяны жалғастырады.

Әл-Фарабидің тұлғалық тәрбиесінің өзегі өзінің ой толғауларында ақылға теңдестірген – адамның адамгершілік қасиеті. Басқаша айтқанда, жоғары адамгершілікті адам ақылды және керісінше, парасатты адамның адамгершілігі бар.

Эстетикалық тәрбие, әсіресе музыкалық білім оның теориясында маңызды орын алады, оның жеке тұлғаны қалыптастырудағы маңызын ғалым өте жоғары деп бағалады. Ойшыл оқушылардың табиғи қабілеттеріне қарамастан, жалпыға бірдей музыкалық білімнің қажеттілігі туралы «егер бұл қабілет туа бітпесе де, ол әдеттендірудің (оқытудың) әсерінен пайда болуы мүмкін» деп тұжырымдады [3].

Әл-Фарабидің бүкіл адамзат оған ұмтылу керек деп санаған орталық әлеуметтік-педагогикалық идеяларының бірі – жалпы игілік, бақыт идеясы. Ойшыл бұл туралы өзінің «Ізгілікті қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактатында» көрсетеді. Онда ол әртүрлі қалалық қауымдастықтар дамуының мүмкін нұсқаларын қарастырады. Әл-Фарабидің өз жіктеуі бойынша қалалардың ішіндегі ең ұнамдысы – «ұжымдық қала». Бұл қалада «адамдардың бірлесуі шынайы бақыт әкелетін мәселелерде өзара көмекті мақсат етіп көздейді ... және адамдар бақытқа жету үшін бір-біріне көмектесетін қоғам – ізгілікті қоғам. Барлық қалалары бақытқа жету үшін бір-біріне көмектесетін халық – өнегелі халық. Сол сияқты, ұлттар бір-біріне бақытқа жетуге көмектессе, бүкіл жер беті ізгілікке айналады» [1]. Ұлы әл-Фараби Шығыстың гуманисті және ағартушысы болып табылады, ол адамдар рухани даму мен ғылымға ұмтылып, мейірімділік пен әділдік әлемінде өмір сүруі керек деген.

Әл-Фараби этикасының жоғары категориясы бақыт болып табылады. Бақыт-адам іс-әрекетінің басты мақсаты. Қарапайым адам нағыз бақыт деп санайтын көптеген нәрселер бар: байлық, атақ, абырой, билік. Әл-Фараби үшін бұл аталмыш нәрселер игіліктер жөнінде елес немесе жалған бақыттың өлшемдері. Маңызды нәрсенің бірі сол, философ жеке адамның ғана бақытқа жетуіне емес, бүкіл адамдар қауымдастығының осы күйге жетуіне назар аударады. Әл-Фараби үшін жеке адамның шынайы бақыты – қоғамдық ұжымдық мұраттарды немесе ізгіліктерді жүзеге асыруға ұмтылу. Бірақ жанды ақылмен жетілдірмейінше бақыттың не екенін түсініп, оны мақсат етіп, үнемі оған қарай жүру мүмкін емес. Сондықтан мұндайға данышпандар ғана қабілетті. Бақытқа тек таным процесі мен нәтижесінде қол жеткізіледі. Әл-Фараби тұрғысынан бақытқа жетудің қажетті, міндетті шарты – адамның еркі және оның еркіндігі. Өз іс-әрекетінде сезімге емес, ақылға сүйенетін адам ғана ерік-жігерге ие және бақытқа қол жеткізе алады.

Ойшыл арнайы ұйымдастырылған тәрбие мен білімге үлкен мән береді. Өйткені адамның ізгіліктілік қасиеті – тәрбиенің жемісі. Осыдан барып білім беру мақсаты шығады. Әл-Фарабидің пікірінше, адамның адамгершілік бейнесін қалыптастыру кезінде белгілі бір қоғамдағы адамдардың қарым-қатынасы және адамның еркі шешуші факторлар болып табылады. Жас ұрпақтың адамгершілік тұрғыдан қолдау табатын ізгі істер жасауға ұмтылысын ынталандыру керек. Тәрбие процесінің өзі тәлімгер мен тәрбиеленушілер арасындағы достық қарым-қатынас және өзара әрекеттесу болып табылады. Ойшылдың идеялары бойынша нағыз тәрбиеші бір мезгілде әрі ғалым, әрі ұстаз, мәнерлі сөйлеу қабілеті бар, білім беруді ұнататын және оны жеткізуге қабілетті, білім беру мен оқыту міндеттеріне жетуде табандылық танытатын адам. Сонымен қатар, практикалық зерттеулерге, тәжірибеге және логикалық дәлелдерге негізделген білім жоғары бағаланады. Жоғарыда айтылғандар пікірталас,

айтыс, жаттығу, сендіру, ақиқатты өз бетінше іздеу, таным пәніне сыни көзқарас сияқты оқыту мен тәрбиелеу әдістерінен көрінеді.

Әл-Фарабидің пікірінше, тәжірибелі тәлімгердің болуы білім беру процесінің ерекше белгісі, міндетті төлсипаты болып табылады. Сондықтан ол былай деп жазады: «Жеке адамдардың әр түрлі қасиеттері туралы айтатын болсақ әр адамға бақытты сезіну қажеттілігі тән екені анық. Бұл үшін мұғалім мен тәлімгер қажет. Біреулерге тек алғашқы кезде ғана жетекшілік ету қажет, ал басқаларға жетекшілік көп қажет». Атақты және тәжірибелі мұғалімдерден үйренуге деген ұмтылыс адамзат тарихындағы мұраттардың бірі болды, ал бұл қазір, өкінішке орай, біздің замандастарымыздың алдында тартымдылығы аз іс бола бастады.

Мұғалімнің қасиеттері туралы ойлана отырып, әл-Фараби оқу іс-әрекетімен айналысатын кез келген адам шынайы тәрбиеші бола бермейді дейді. Ол адамдарды білім беру қызметіне қатысты қабілеттеріне қарай ажыратады: «Кез-келген адам басқаларды басқара алмайды, және бәрі бірдей басқаларды тиісті әрекеттерді жасауға итермелей алмайды» [1].

Әл-Фарабидің пікірінше, мұғалім жақсы есте сақтау қабілетіне, зерекой мен мәнерлі сөйлеу іскерлігіне ие болуы керек. Мұғалімде адалдық, әділеттілік, адамгершілік, даналық, ар-намыс сияқты адамгершілік қасиеттер болуы керек. Ғалым атап өткендей: «Бұл адам кемелділігінің ең жоғарғы дәрежесіне ие және бақыттың шыңына шыққан адам. Бұл адамның бақытқа қол жеткізуіне апаратын кез-келген әрекеті білетін адам» [3].

Әл-Фараби мұғалімнің функцияларын мемлекеттің немесе қаланың ақылды билеушісінің функцияларымен байланыстырды, өйткені мұғалімге қоғамның әл-ауқаты тәуелді болатын жас ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілік артылады. Әл-Фарабидің педагогикалық идеяларындағы мұғалім мен қала билеушісі қызметтерінің өзара байланысы мұғалімнің маңызды рөл жүктелетіндігін көрсетеді.

Оқу процесінде оқыту мен тәрбиелеудің жұмсақ және қатаң әдістерін қолдануға болады. «Егер оқушы оқуға, жұмыс істеуге және игі істер жасауға ниет білдірсе, жұмсақ әдістер орынды. Егер ызакор, ықылассыз, бірбеткей бала болса, қатаң жазаларды қолдану толығымен ақталады» [2]. Әл-Фарабидің пікірінше, білім мазмұны энциклопедиялық сипатта болып барлық ғылымдар жүйесін қамтуы керек, екінші жағынан, ол пайдалы, ұтымды бағытқа ие болуы керек. Зайырлы білімнің жақтаушысы ретінде ойшыл тек ақылсыздар ғана ең жоғарғы игілік әлемнен тыс жерде деп санайды. Адамгершілігі болуы үшін және жамандыққа қарсы тұру үшін адам өзін-өзі тануы керек деді.

Фарабидің дүниетанымдық жүйесінің ең қызықты жақтарының бірі-оның таным туралы ілімі. Ол білімнің пайда болу мәселелерін, оның шындыққа қатынасын, объективті шындықты тануды, әлемнің танылу дәрежесін, танымның формалары мен түрлерін талдайды. Оларды

қарастыру кезінде ол медицина, физиология, математика, астрономия, филология, педагогика және басқа ғылымдар саласындағы табиғи-ғылыми жетістіктерден бастау алады. Ол таным мәселесін адамның мәнін анықтаудағы жалпы міндеттердің бөлігі ретінде қарастырады [4]. Философ ақылға үлкен мән береді, оны соқыр сенім мен догматикадан жоғары қояды, рационализм оның философиялық жүйесінің барлық жақтарын қамтиды. Ғылыми танымның мазмұны мен әдісіне өз көзқарасын білдіре отырып, альФараби кез келген ғылымды зерделеу кезінде үш өзгермейтін шартты сақтауды талап етті: қандай принциптерді басшылыққа алу, осы ғылымға қатысты алынған эмпирикалық деректерден қорытынды жасау және басқалардың пікіріне сыни тұрғыдан қарау [5].

Ойшыл адамның психикалық күштерін дамыту туралы өз идеяларын дамытады. Ол түйсіну, есте сақтау, қиял және ең бастысы – ойлау немесе ақыл сияқты психикалық процестерді қарастырады. Ол психикалық процестердің дамуы туралы қызықты ережелер мен оларға тән ерекшеліктерді алға тартады. Сонымен қатар, танымның бір түрі екіншісін толықтырып қана қоймай, оның көрінуінің міндетті шарты болып табылады.

Осылайша, әл-Фараби өз заманынан едәуір алда тұрған ұлы мұра қалдырды. Оның еңбектері Ибн Сина, Ибн Баджа, Ибн Туфайя, Ибн Рушдқа, сондай-ақ ортағасырлық Батыс Еуропа ғылымының дамуына, Қайта өрлеу дәуіріне ғана емес, Ағарту дәуіріне де үлкен әсер етті. Ол жаһандық әлеуметтік, мәдени немесе жалпы философиялық мәселелер тұрғысынан педагогикалық мәселелерді ашатын философиялық мектептің өкілі болды. Оның педагогикалық теориясында адам дамуының барлық аспектілерін жетілдіру мәселелері кеңінен талқыланды, сондай-ақ оларды шешудің белгілі жолдары көрсетілді. Оның шығармашылығына енетін тұрақты адами құндылықтарды негіздеудегі рух еркіндігі өте пайдалы және нағыз классика ретінде барлық уақытта өзекті

Әдебиеттер

1. Аль-Фараби. Историко-философские трактаты / Перевод с арабск. – Алма-Ата: Изд-во «Наука» Казахской ССР, 1985. – 624 с.
2. Джуринский А.Н. История педагогики и образования. – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: Изд-во Юрайт, 2014. – 676 с.
3. Избранные произведения мыслителей Среднего Востока IX–XIV вв. / Сост. С.Н. Григорян, А.В. Сагадеев. – М.: Изд-во «Социально-экономической литературы», 1961.
4. Очерки истории школы и педагогической мысли Древнего и средневекового Востока / Под ред. К.И. Салимовой. – М., 1988.
5. Аль-Фараби. Естественно-научные трактаты. – С. 332.

А.И. Булшекбаева, М.К. Сураншиева, Г.К. Ширинбаева

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қаласы

ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАЛАРЫНДАҒЫ ЕҢБЕК ТЕОРИЯСЫ

Андатпа. Мақалада әл-Фараби мұраларындағы тәрбие мәселелері, оның ішінде еңбек теориясы талданады. Еңбек тәрбиесінің тарихы мен негізгі тұғырлары зерделеніп, оның тәжірибелік маңыздылығы туралы айтылады.

Түйін сөздер: тәрбие, еңбек тәрбиесі, білім тарихы.

Аннотация. В статье анализируются проблемы воспитания в наследии Аль-Фараби, в том числе теория труда. Изучаются история и основные положения трудового воспитания, рассказывается о его практической значимости.

Ключевые слова: воспитание, трудовое воспитание, история образования.

Summary. The article analyzes the problems of education in the legacy of al-Farabi, including the theory of labor. The history and main provisions of labor education are studied, and its practical significance is described.

Keywords: education, labor education, history of education.

Белгілі тарихи жағдайларда ғана көрініп және жойылып отыратын басқа қоғамдық құбылыстарға қарағанда тәрбиенің мәңгібақи категория қатарына жататындығы ғылымда әбден нақтыланған. Сонау Орта ғасырларда адамзат ілімінің молайып, ақыл – парасатының жетілуін, оқу-ағартудың қажеттілігін айтып, білім алудың маңызын анықтауда орасан зор еңбек сіңірген ғұламалардың бірі, еңбек тәрбиесінің және оның теориясын жасаушылардың бірегейі Әбу Насыр Әл-Фараби екені мәлім [1].

Әл-Фараби тәрбиенің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің теориясы ғылымға негізделуі қажет деп санады. Ол ғылымды тарихи үрдіс деп түсініп, ғылым жүйелі түрде құрылған білімнің жоғарғы формасы деген анықтама берген. Фараби өмір сүрген дәуірде педагогика ұғымы болмағаны белгілі. Алайда ол оқу-ағарту мен тәрбие туралы, еңбек мәдениеті туралы ілім жасады. Еңбектің өзі – өнер. Ал еңбек тәрбиесі сол өнерден туындайды, әрбір адамды еңбекке баулиды, еңбек шеберлігіне үйретеді. Олардың еңбек ету дағдысын қалыптастырады, – деген болатын Фараби. Ол еңбек өмір сүрудің негізі, адамзат тіршілігінің мәңгілік, табиғи шарты деп қарастырды. Адам еңбегі бағытталған нәрсенің бәрі еңбек заттары деп аталады. Оның еңбек туралы бұл тұжырымдарын күні бүгінге дейін жалғастырып келе жатқан ғалымдар бар [2].

Еңбек тәрбиесінің теориясын жасауда ол Аристотель негізін салған теорияның анықтамасына сүйенеді. Демек, ол қандайда болсын құбылысты түсіндіруге бағытталған ұғымның, идеяның, белгілі бір саласының мәнді байланыстары мен заңдылықтары жөнінде толық түсінік беретін ғылыми білімді қорытудың ең жоғарғы формасы деген қағиданы ұдайы басшылыққа алған Фараби еңбек тәрбиесінің теориясын

«Өзінің ішкі құрылымы жағынан бір-бірімен логикалы байланыста болатын біртұтас білім жүйесін құрайды «деп тұжырымдайды.

Педагогикалық тұрғыда қарастырсақ, бұл тұжырым – «оқушыларға саналы тәртіп, сапалы білім беру, пайдалы қоғамдық еңбекке баулу» деген сөз. Фараби еңбек тәрбиесінің теориясын жасауда еркін еңбектің адамның жан-жақты дамуы үшін маңызы зор екенін атап көрсетеді [3].

Фараби «еңбек ету, сапалы болу, адамгершілік, ақылдылық табиғаттан туындауы қажет» деген ғылыми тұжырым жасады. Фараби адамды табиғат, адам, жер бетіндегі тірі организмдер дамуының ең жоғары сатысына көтерілген, еңбек құралдарын жасап, оларды өз қажетіне жарата білген, түсінікті сөз сөйлей білетін саналы ортаның мүшесі дейді. Адам туралы материалистік бағытты ұсынған Фараби адам еңбек ету нәтижесінде жоғары сатыға көтерілетінін алға тартады.

Әл-Фараби тәрбие үрдісінде «Қатты әдіс» пен «Жұмсақ әдісті» ұштастыруды талап етеді. Ол оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттарын жеке-жеке анықтап кеткен. Қазіргі тәрбие үрдісі тұрғысынан қарағанда «қатты әдіс» деп отырғаны жазалау, ал «жұмсақ әдіс» деп отырғаны-мадақтау. Демек, Фараби педагогикалық ықпал ету әдістерін алғаш ұсынған, оның тиімділігін дәлелдеп кеткен ғалым [4].

Фарабиден қалған ғылыми еңбектің саны жүзден астам. Сол еңбектерді ғылымдар саласына бөлсек, олар мыналар: математика, логика, музыка, астрономия, дәрігерлік, лингвистика, поэзия-риторика, педагогика, т.б. (Фараби заманында бұлар ағартушылық ғылым деп аталған.) Оның пікірінше, оқу, тәрбие, білім алу, еңбек ету, ғылым адамы болу адамгершілік және еңбек тәрбиесіне тығыз байланысты. Фараби ең алғаш еңбекті, таза еңбекті, адал еңбекті тәрбиенің алғышарты етіп алады. «Тәрбиені неден бастау керек», Философия-меңгеру, білім-тәрбие алу, еңбекке үйрену, философияны меңгеру тәрбие әдістеріне байланысты екенін ғылыми тұрғыда дәлелдейді. Осы негізде ол оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттарын жеке-жеке анықтайды. «Ғылымдар тізбегі», «Ғылымдардың шығуы» еңбектерінде ғылымдарды үйрену, үйрету реттерін белгілейді және тәрбиенің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің тарихи тағылымын, үлгісін болашақ ұрпаққа өнеге, тәлім етіп қалдырады.

Әл-Фараби жас ұрпаққа тәлім-тәрбие беріп, еңбекке үйретіп, еңбек тәрбиесін беретін адамды (ұстаздық ететін адамды) өте жоғары бағалаған. Оның ойынша, тәрбиеші адам (қазіргі мұғалім) – «мәңгі нұрдың қызметшісі».

Фарабидің шәкірті, оның ілімін әрі қарай жалғастырушы Ибн-Синаның «Фарабидің тәрбие тағылымдарының ең маңыздысы әрбір жеке адамды еңбекке тәрбиелеу болды. Өйткені, еңбексүйгіштік, еңбек ете білуге және еңбекке ынталы болуға тәрбиелеу. Ол кімде-кім өзінің тіршілігі үшін, өзіне пайда келтіретін еңбекпен айналысқанда ғана

нағыз ел адамы бола алады деген өмірлік өсиет қалдырып кетті» – деуі бекер емес.

Фараби «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» еңбегінде барлығы еңбектің нәтижесі дей келіп, адамның өзін танымақтығы жөніндегі ойларын «Өсімдік жаны», «Хайуан жаны, Адам жаны» деп жүйелейді. Адам жаны (интеллектіге), оның ішкі және сыртқы сезім мүшелеріне (хауас) талдау бергенде де, жүрекке үнемі шешуші мән беріп, ерекше даралай көрсетіп отыратыны бар. Жалпы жан қуаты жөнінде танымға бұлай қарау Фараби ілімінің ғылымилығы оның тәлімділігін көрсетеді. Ибн Синаның айтуынша Фараби көзқарастарында бірінші орында еңбек тұрған [5].

Ұлы ойшыл Фараби тарихи шындықты, еңбекті, тәрбиені, оның ішінде еңбек тәрбиесін адамның игілігі, бақыты үшін қолдануды армандады. Адамның игілікке жету жолдары туралы ойларын Фараби (сол кездің өзінде) экономиканың, саясаттың, мемлекеттік құрылыстың, отбасы тәрбиесінің, еңбек тәрбиесінің мәселелеріне байланыстыра отырып аса қажет мызғымас берік негізге сүйенеді. Сондай-ақ ол қоғамды ақылмен дұрыс басқарудың шарттары жөнінде батыл пікір айтқан ғұлама ғалым. Өйткені адам бақытты болуға лайық және сол бақытын табуға тиіс. «Адам өз заманында жақсы да дұрыс басқарылатын қоғамда ғана шын мәнісінде бақытты өмір сүре алады «дейді данышпан. Сөйтіп, Фараби адамның өмірлік іс-әрекетіне үлкен мән бере отырып, еңбек қана адамды жануарлар дүниесінен бөліп, оқшау көрсететінін ғылыми тұрғыда дәлелдеді. Адамзат қоғамының өмір сүруіне ең керектісі оның материалдық тұтыну қажеттері дегенді бірінші орынға қойып, осынау маңызды мәселе төңірегіндегі теріс көзқарастарды үзілді-кесілді жоққа шығарды.

Фараби адамдар бір-бірімен келісіп, тіл табысып отыруы керек деп есептейді. Әділеттіліктің қалыптасқан нормасы, әмбебап заңдар қажеттігін ескерте келе, ол заңдардың тәрбие арқылы жүзеге асатынын дәйектейді. Оның ойынша, еңбексіз заң да, қоғам да ілгері дами алмайды. Ұлы ойшылдың заң күші туралы осы айтқандарынан қоғамдық келісімдер туралы идеяның алғашқы ұрығы жатқандығын аңғару қиын емес. Бұл идея Еуропада кеңінен өріс алды. Кейбір шығармаларында Фараби өз тұсындағы қоғамды астыртын ғана сынап отырады. Ондағы етек алған озбырлықтар мен қаталдықты, ақыл мен адамгершілік, еңбек тәртібі ұстанымдарының орасан бұрмалануынан деп түсіндіреді [6].

1478–1535 жылдар арасында өмір сүрген ағылшынның атақты утопист-социалисі Томос Мор қайта өрлеу дәуіріндегі еңбек пен еңбек тәрбиесінің жүйесін Әл-Фараби іліміне негіздеп жүргізген. Осы жылдары басқа Еуропа елдерімен салыстырғанда Англияда капитализм тез қарқынмен дамыды. Тоқыма өндірісінің дамуына байланысты қой өсіру кең етек алды, жерсіз қалған шаруалар мен қолөнершілердің күйзеліске ұшырауына себеп болды. Томос Мор еңбекшілердің

тұрмысының нашар екендігін көрсетіп, Фараби ұсынған еркін суын аңсады. Ол еңбек тәрбиесін еркін еңбек негізінде жасаған «Үш білімі және оның тараулары» еңбегіне сүйеніп балаларға қоғамдық тәрбие, бастауыш білім беруді жақтады, оқудың ана тілінде оқытылуын қолдады. Ол дене тәрбиесіне үлкен мән берді. Алғаш рет еңбекке тәрбиелеуді ұсынды. Мор барлық балалар ауыл шаруашылығы мен қолөнердің бір түрімен шұғылдануы керек деп түйді.

Еңбек және еңбек тәрбиесінің ғылыми негізін қолдауда XII ғасырда жазылған «Фарабидің энциклопедиясы» атты еңбектің маңызы орасан зор. Әсіресе, мұның трактат ретінде ғылым тарихында алатын орны айрықша. Бұл трактат «Ғылымдар энциклопедиясы», «Ғылымдар реті», «Ғылымдар классификациясы», т.б. аттарымен Шығыс және Батыс елдерінде өте ертеден-ақ мәлім болған. Бұдан көп ғұламалар тәлім алған.

«Фарабидің энциклопедиясы» сол кездің өзінде (XII ғасырда) арабшадан латын тіліне екі рет аударылған. Одан кейінгі ғасырларда бұл еңбек толық немесе үзінді түрінде ескі еврей, неміс, ағылшын, француз, ислам, түркі, т.б. тілдерге тәржімаланған. Роджер Бэкон, атақты Әбу Әли Ибн Сина (980–1037) және басқалар тікелей соның әсерімен өздерінің көпке мәлім энциклопедиялық еңбектерін жазды.

Бұл еңбектің құндылығы, оны басқа халықтардың өз қажетіне жаратып, оның еңбек заңдарына, еңбек адамдарының өз жұмысына саналылықпен, ұқыптылықпен қарап, өндірісті дамыту, еңбек өнімін, жеке адамның еңбекке құштарлығын, ынта-жігерін арттыру мақсаты көзделгендігінде.

Әл-Фараби – жаратылыстану ғылымының негізін салған ғұламалардың да бірі. Ол математиканы жаратылыстану ғылымының басты саласы деп санады. Біз қазір техникалық ғылымдарды жаратылыстану ғылымының басты саласына жатқызамыз. Фарабидің «Теориялық арифметикаға қысқаша кіріспе» деп аталатын еңбегінде барлық құбылыстарды табиғат – жаратылыстану әлемінің ауқымында дамитынын дәлелдеп көрсетеді. Трактаттарында қоғамдағы барлық құбылыстар мен өзгерістер таза адал еңбектің жемісі деп тұжырымдады. Сөйтіп «Адамды адам еткен – еңбек» қағидасының да негізін салып берген. Ал логикалық еңбектерінде еңбек пен еңбек тәрбиесінің даму элементтері кездеседі. Әсіресе «Ғылымдар тізбегі», «Алмагеске түсініктеме», «Астрология», «Философияны үйрену үшін не білу керек» еңбектерінде еркін еңбектің маңызы мен мәнін талдап ашып көрсеткен.

Әл-Фарабидің еңбектеріне, оның қоғамды дамытудағы ой-пікірлеріне, тәрбие талаптарына сүйене отырып Әбу-әл-Уафа, Ибн Сина (Авевина), Әл-Бируни, Омар Хаям сияқты Шығыс ғұламаларымен қатар Роджер Бэкон, т.б. жаратылыстану ғылымдары бойынша шығармалар жазған. Әл-Фараби медицина саласына арнап «Адам ағзалары» және «Темперамент туралы» еңбектер жазды. Бұл еңбектерінде медицинаның теориялық мәселесін тереңнен қозғап, медицина өнерінің мәнін, міндет-

мақсатын анықтап беруге тырысады. Мәселен, медицина саласын дамытуды – «таза» еңбектің жемісі дейді де, пайдалы қоғамдық еңбекті (тіршілік – еңбегі) дамытудың, өмір сүрудің құралы деп қарастырады. Әл-Фарабидің философиялық және натурафилософиялық еңбектерінде жаратылыстанудың көптеген мәселелеріне тоқталады. Ал ғылыми-философиялық еңбектері оқу-тәрбие мәселелеріне арналған. Оның пікірінше оқу, білім алу, ғылым адамы болу адамгершілік және еңбек тәрбиесі мәселелерімен тығыз байланысты. Ол білім алу мен оқу еңбегін пайдалы еңбекке жатқызады.

Фарабидің ғылыми мұралары – орта ғасырдағы олқылығы (оқу, білім алу, еңбек ету) сол дәуірдің жемістері. Сондықтан да оның әлеуметтік-этикалық, эстетикалық, этнопедагогикалық тұжырымдары сол дәуірдің дәстүріне тәлімше әуендес болып келеді.

Орта ғасырлық ғұлама жалпы теориялық ой-пікірдің жетістіктерін жаңғыртып, жетілдіре түсті. Халық даналығы туғызған данышпандық пікірлерге ден қойды. Нәтижеде өзінің философиялық тән тұжырымын жасап, қоғам туралы ілімді, этика мен эстетиканы, этнопедагогиканы дамытты. Аристотелдің еңбектеріне сүйене отырып, антика заманының теориялық озат ой-пікірлерін сыннан өткізіп барып, оның қажеттігін алды және заманның ілімін белгілі бір жүйеге салды [7].

Фараби еңбектерінің, оның ішінде еңбек пен еңбек тәрбиесі туралы тағылымының тәжірибелік маңызы мынадай:

1. Еңбек әрбір қоғамдық құбылыс ретінде өзгеріп отырады, еңбек – еңбек тәрбиесінің мазмұны мен мәнін береді.

2. Әл-Фараби ілімі тәрбиенің әрбір қоғам кезіндегі (феодализм, капитализм, социализм) әлеуметтік мәнін ашып, еңбек, адамгершілік, ақыл-ой тәрбиесінің теориялық негізін қалыптастырды.

3. Ғылымдар тізбегін жасау, оны әрбір топқа бөлу арқылы болашақ жасөспірімдерді жан-жақты жетілдірудің қажеттілігін ғылыми тұрғыда дәлелдеді.

4. Еңбектің, еңбек тәрбиесінің ғылыми негізін сала отырып, оны өмірде қолданудың тәжірибесін көрсетіп берді.

5. Әл-Фараби ілімі шығыс халықтарының педагогикалық ой-пікірінің дамуында төңкеріс болып есептеледі. Демек, ол шығыс халықтарының салт-санасының, әдет-ғұрпының ағартушылық, тәлім-тәрбиелік ой пікірінің, ғұламалық тағылымының дамуында жаңа кезең ашып, халықтық педагогиканың негізін қалады.

Әдебиеттер

1. Әл-Фарабидің тұжырымдары // Ақиқат. – 2006. – № 6. – 70–73 б.
2. Қари Қ. Әл-Фараби еңбектері елге қайта ма? // Жас қазақ. – 2006. – 27 қазан. – 9 б.
3. Кенжебаев Т. Әбу Насыр Әл Фараби дидактика туралы // Ұлт тағлымы. – 2002. – №1. – 28 бет.

4. Әбу Насыр Әл – Фарабидің тәрбие және еңбек тәрбиесінің теориясын жасауы // Ұлағат. – 1997. – №1.
5. Көбесов А. Әл-Фарабидің педагогика-психологиялық пайымдаулары // Ұлағат. – 1995. – №1.
6. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім – тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.
7. Көбесов А. Әл-Фарабидің педагогикалық мұрасы // Бастауыш мектеп. – 1995. – №1-2. – 36–44 б.

А.И. Булшекбаева, М.К. Сураншиева, Р.Е. Каримова

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қаласы

ӘЛ-ФАРАБИ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҰСТАЗДЫҚ ШЕБЕРЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа. Мақалада әл-Фараби еңбегіндегі ұстаздық шеберлік мәселелері талданады. Сонымен қатар әл-Фарабидің ұстаздық тұлғасы мен ұстаздық қасиеттер сараланған.

Түйін сөздер: ұстаз, педагогикалық шеберлік, білім тарихы.

Аннотация. В статье анализируются проблемы педагогического мастерства Аль-Фараби. Кроме того, у Аль-Фараби дифференцированы черты учительской личности и учительские качества.

Ключевые слова: учитель, педагогическое мастерство, история образования.

Summary. The article analyzes the problems of al-Farabi's pedagogical skills. In addition, al-Farabi has differentiated features of the teacher's personality and teaching qualities.

Keywords: teacher, pedagogical skills, history of education.

Ұстаз шеберлігі дегеніміз – тек мұғалімнің жан-жақты және методикалық сауаттылығы ғана емес, ол әр сөзді бойға сіңіруі, ұстаздық әдеп жайын сөз еткенде біз әрдайым ғалымдардың зерттеулеріне назар аударамыз. Ғалымдардың зерттеулеріне қарағанда «Ұстаз», «Тәрбиеші», «Мұғалім» деп қастерлі мамандық сыр сипаты 200-ден астам компоненттерден тұрады екен. Осы ұстаз өнегісінің, озат үлгісі жөнінде ғұлама ғалым Әл-Фарабидің айтуы бойынша нағыз ұстаз ғана айтқанын екі еткізбейтін, ешкім шағым жасауға батылы бармайтын, білімі телегей – теңіздей, ақыл-ой парасаты да, ерік – жігеріне де ешкім тең келе алмайтын адам. Осындай қасиеттері бар ұстаз ғана шәкіртке үлгі-өнеге көрсетеді, ол халықты соңына ертіп, оның мұң-мұқтажын, талап – тілегін орындай алады [1].

Әл-Фараби түсінігінде, ұстаз да қала басшысы сияқты ел жетекшісі, халық қадірлісі. Медресе балаларды оқытып, тәрбиелесе, қала бастығы олардың ата-анасына өнеге көрсетеді, халықты ізгі қасиеттерге баулиды. Олай болса мұның екеуі де «сегіз қырлы, бір сырлы» қай жағынан да болса барша халықтан қош ілгері тұрған кісілер. Сондықтан бұл екеуіне

де мынадай 12 түрлі қасиет сәтті қабысып келсе нұр үстіне нұр болған болар еді:

1. Тән ерекше жетілген түрлі іс-әрекетті нәтижелі етіп орындауға ыңғайлы бейім болуы;
2. Нені болса да жақсы айырып, тез тұжырымға келе алатын;
3. Өзінің түсініп, сезгенін көріп, білгенін есіне жақсы сақтай алатын;
4. Көреген ойлы, талғампаз, ақылды адам болуы;
5. Ойын анық, дәл бере алатын, көркем сөйлей алатын шешен;
6. Ілім-білімді, оқу-ғылымды жан тәнімен, ұңғыл-шұңғылын ақыл-ой жұмысының үлкен бейнетін тек ләззат санайтын адам;
7. Қайда жүрсе де өте ұстамды;
8. Өтірік-өсекті, мылжындықты жек көріп, шындықты, әділдікті бар ынтасымен сүйе білу;
9. Өр кеуделі, жан мен арын бірдей кіршіксіз ұстайтын адам;
10. Мал-мүлікке, дүние-жиһазға, мәнсіз ұсақ тіршілікке қызықпау;
11. Табиғатынан әділ, шынайы, шыншыл;
12. Басқаға дау, өзіне де қиянат қыңыр-қиқар болмай, әркез шешімге келе алатын байсалдығы мен батылдығы қатар жүре алатын, қорқыныш пен үрейге жол бермейтін адам [2].

Осылайша бабамыз Әл-Фараби өнегелі ұстаз бен әділ билеушіге ортақ 12 қасиетке мән береді де, бұған қосымша жұртты аузына қаратқан даналық, заң мен әдеп-ғұрыптарға жетістік, іс-әрекеті осыларға сәйкес. Жаратылысында әрбір адамға өз тіршілігі үшін және ең жоғары кемелділік дәрежесіне жету үшін көп нәрсе керек, ал мұны ол жалғыз жүріп таба алмайды және бұған жету үшін ол қандайда бір адам қауымын қажет етеді, осы қауымдағы адамдардың әрқайсысы оған қажетті нәрселердің жалпы жиынтығынан қандай да бір затты тауып беріп отырады. Оның бер жағында әрбір адам өзінен басқа екінші адам жөнінде де нақ осындай күйге түседі. Міне, сондықтан да бір – біріне көмектесіп отыратын, біреуі екіншісінің өмір сүруіне қажетті нәрселерінің бір бөлігін тауып беріп отыратын көптеген адамдар бірлестіктері ғана адам өзінің жаратылысына сай кемелділік дәрежесіне жете алады. Осындай қауымның барлық мүшелерінің іс-әрекеті жиналып келгенде олардың әрқайсында өмір сүру үшін және кемелділікке жету үшін керекті нәрсенің бәрін тауып беріп отырады. Міне, сондықтан да, адамзат индивидтері көбейе түсіп, жер жүзіндегі әр түрлі мекендерге қоныс тепті, осының нәтижесінде адам қоғамдары пайда болды... [3]

Әл-Фараби ұстаз бен шәкірт арасындағы ара – қатынастарды олардың моральдық қатынастың қандай болу керектігін де ескерген. Ұстаз өз шәкірттерінен адалдық, сыпайылық, ізгілік, әділдік сияқты қасиеттерді көргісі келсе, онда оның өзінде де осы қасиеттер болу қажет. «Мұғалімдік» (ұстаздық) еткен адамның өлшеуі тым өкпелі болмасын және тым асыра босаңсытқан төмендікпен де болмасын. Егер тым қатты

үнемі ызғармен болса, онда оқушылар мұғалімді жек көретін хәлге жетеді. Егер тым босатып жіберген кішіпейілдік болса, онда оқушылар жағынан мұғалімдерді кем санау, оның ғылымына жалқау қарау қауіпі тұрады деп жазды өзінің «Философияны үйрену үшін алдын-ала не қажет» деген еңбегінде.

Ешбір жанға бағынбайтын басшы – адам, міне, осындай. Ол – иман, ол – қайрымды қаланың бірінші басшысы, ол – халықтың басшысы және жер жүзін мекендейтін елдің басшысы. Өз бойында туа біткен он екі қасиетті ұштастырған адам ғана осындай бола алады. Біріншіден, бұл адамның мүшелері мүлдем мінсіз болуға тиіс, бұл мүшелердің күші өздері атқаруға тиісті қызметті аяқтап шығу үшін мейлінше жақсы бейімделген болуы тиіс, сонда егер, осы адам әлде бір мүшесінің жәрдемімен әлденендей бір іс істемек болса, ол мұны оп – оңай атқаратын болады; жаратылысынан өзіне айтылғанын бәрін жете түсінетін, айтылған сөзінің сөйлеушінің ойындағысындай және істің жай – жағдайына сәйкес ұғып алатын болуы керек; өзі түсінген, көрген, есіткен және аңғарған нәрселердің бәрін жадында жақсы сақтайтын, бұлардан ешнәрсені ұмытпайтын болуы керек; әйтеуір бір заттың кішкене ғана белгісін байқаған заматта сол белгінің ишаратын іліп әкелерліктей алғыр да аңғарымпаз ақыл иесі болуы шарт; өткір сөз иесі және ойына түйгенін айдан – анық айтып бере алатын тілмар болуы шарт; өнер – білімге құштар болу, оқып – үйренуден шаршап шалдықпай, осыған жұмсалатын еңбектен қиналып азаптанбай бұған оңай жететін болуы керек: тағамға, ішімдік ішуге, сыр – сұхбат құруға келгенде қанағатшыл болуы керек, жаратылысынан сауыққұмарлықтан аулақ болып, бұдан алатын ләззатқа жирене қарауы шарт; шындықпен шыншыл адамдарды сүйіп, өтірік – жалған мен суайттарды жек көру керек; жаны асқақ және ар-намысын ардақтайтын болуы шарт; оның жаны жаратылыстан пасық істердің бәрінен жоғары болып, жаратылысынан игі істерге ынтызар болуы тиіс; дирхем, динар атаулыға, жалған дүниенің басқа да белгілеріне жирене қарау керек; жаратылысынан әділеттілікпен әділеттілерді сүйіп әділетсіздікпен озбырлықта және осылардың иелерін жек көруі керек; жақындарына да, жат адамдарға да әділ болып, жұртты әділеттілікке баулып, әділетсіздіктен зардап шеккендердің залалын өтеп, жұрттың бәріне өз білгенінше жақсылық пен ізгілік көрсетіп отыру қажет; әділ болу керек, бірақ қыңыр болмауы керек, әділеттілік алдында ойыс мінез көрсетіп қасарыспау керек, бірақ әділетсіздікпен пасықтық атаулыға мүлдем рақымсыз болуы шарт; өзі қажет деп тапқан істі жүзеге асырғанда шешімпаздық көрсетіп, бұл ретте қорқынышпен жасқану дегенді білмейтін батыл, ер жүрек болуы керек... [4]. Кімде – кім туған кезінен бастап және жас жеткіншек шағында жоғарыда аталаған шарттарды бойына дарытқан болса және есейгеннен кейін басқа алты шартқа сай келетін болса, біріншісінің орнын басатын екінші басшы сол болады:

- Бірінші шарт – дана болу.
 - Екінші шарт – қалаға арнап бірінші имамдар белгілеген заңдарды, ережелер мен әдет – ғұрыптарды жадында сақтап, жетік білу, өзінің барлық іс – әрекетін осыларға сәйкес жүргізу.
 - Үшінші шарт – бұрынғылардан тиісті заң сақталмаған жағдайда, бірінші имамдардың үлгісімен әрекет жасай отырып, бұл жөнінде тапқырлық көрсету.
 - Төртінші – бірінші имамдар андай алмаған нәрселерді, бұрыннан қалыптасып қалған жағдайды да, болашақ оқиғаларды да қалаған кезінде танып – біліп отырарлықтай тапқыр да білгір болу; өзінің осындай іс – әрекетінде ол халықтың әл – ауқатын жақсартуды мақсат етуге тиіс.
 - Бесінші – бірінші имамдарының заңдарын және солардан кейін, солардың үлгісі бойынша өзі белгілеген заңдарды орындауға жұртты өз сөзімен жігерлендіре білу.
 - Алтыншы – әскери істерді жүргізу үшін қажетті дәрежеде қайратты болу, оның бер жағында әскери өнерді қызмет бабындағы өнер ретінде біліп алу...
- Фараби ең әуелі ұстаз, ағартушы, оның бүкіл философиялық ізденістері мен пайымдаулары адамды барынша кемелдендіру, дамыту мақсатына арналған. Ол-адамдарды шынайы бақытқа жеткізу жолдарын табуды мұрат тұтады.
- Ұстаздың айтуы бойынша адам ғылым, философия, тәрбие арқылы кемелдікке жетеді. Ол шартты түрде адамды нағыз бақытқа, мұратқа бастайтын негізгі кредосы – адамдар бақыт жолында өзара көмек, достық, бейбітшілік қатынаста өмір сүруі ләзім.
- Бала тәрбиесі қоғам мен халықтың балаларды оқыту жөніндегі қамқорлығы, жастарды халық өміріне байланысты білімдермен қаруландыру, балаға оның жеке және жас ерекшеліктерін ескеріп шын жүректен қамқорлықты қарым-қатынас мұның бәрі ұлы ұстаздың педагогикалық жүйесінің құрамды бөлігі. Халықтан алып пайдаланылған көптеген ережелер оның ілімінің демократикалық, гуманистік өзегін құрады және оның педагогикасының озық бағыттылығын күшейтеді [5].
- Әрине, ұлы педагогтің халықтық тәрбие дәстүрлерін алып пайдаланып және өз жүйесіне негізін салып қана қоюымен шектелмеуі әбден табиғи жағдай. Ол педагогикалық құбылыстардың жиынтығын байыптады. Тәрбие және тәрбиелеу орындары мәнін түсіндіруге жаңа мазмұн беріп, әрі қарай шығармашылықпен дамыта алды.
- Ұстаздың пікірінше, оқу, білім алу, ғылым адамы болу, адамгершілік және тәрбие мәселелерімен тығыз байланысты. Мәселен, «Философияны үйрену үшін алдын-ала не қажет» деген еңбегінде бірінші алғышарт ретінде жан тазалығын, ар тазалығын қойған.
- Адам өмірі үшін, әсіресе ұстаздарға бұл құралдың қажеттігі түсінікті. Ұстаздың негізгі мақсаты – өз шәкіртіне білім беріп, ізгілікті мінез-құлыққа тәрбиелеу деп білсек, сол тиянақты білім, ізгілік ұстаздың

өз бойында болуы шарт. Егер де өзінің бойында кездеспейтін болса, онда логика саласында надан деп есептелініп, қайсыбір мәселеде кімдікі жөн екенін, оның қалайша жөн екенін ажырата алмайды. Бұл жағдай ұстаз бойында кездесетін болса, сөзсіз оның беделін түсіріп, өз шәкірттерінің мінез-құлық, іс-әрекеттеріне дұрыс баға бере алмағандықтан, олардың арасында түсінбеушілік, кейде бір-біріне деген дөрекілік, жүрген жерде әрине, логика, парасаттылық туралы дұрыс түсінік болуы мүмкін емес. Сол себепті шәкірттің ой-талағамын жетілдіру, оның іс-әрекет жасауына көмектесу-ұстаз парызы [6].

Кемеңгер ұлы ғалым ұстаз туралы былай деген екен: «Ұстаз жаратылысынан өзіне айтылғанның бәрін жадында жақсы сақтайтын, ешнәрсені ұмытпайтын, мейлінше шешен, өнер-білімге құштар, аса қанағатшыл, жаны жақындарына да жай адамдарына да әділ, жұрттың бәріне жақындық пен ізгілік көрсетіп, қорқыныш пен жасқану дегенді білмейтін батыл, ержүрек болуы керек».

Сонымен, Әл-Фараби бабамыз шәкірт пен ұстаз арасындағы қарым-қатынастың тиімді әдістерін пайдалана білгендіктен, оның ұстаздық шеберлігі жоғары деңгейде бағаланып, оны «ұлы ұстаз» деп танимыз.

Яғни, ол өз дәуіріндегі замандастары оны «Шығыстың екінші ұстазы» деп мойындағанынан-ақ көруге болады және де Әл-Фараби ең әуелі ағартушы болғандықтан, оның бүкіл философиялық ізденістері мен пайымдаулары адамды барынша кемелдендіру, дамыту мақсатына арналған. Әл-Фараби – адамдарды шынайы бақытқа жеткізу жолдарын табуды мұрат тұтады.

Әдебиеттер

1. Күмісбаев Ө. Отырар ойшылы және поэтика // Оңтүстік қазақстан. – 1987. – 13 желтоқсан. – 3 б.
2. Көбесов А. Әл-Фарабидің педогогикалық мұрасы // Бастауыш мектеп. – 1995. – №1-2. – 36–44 б.
3. Барлыбайұлы А. Даналардың данасы // Егемен Қазақстан. – 2001. – 19 қазан. – 3 б.
4. Тасымова З. Тәрбие адам етеді // Қазақстан мектебі. – 1996. – №8. – 18 б.
5. Құл-Мұхаммет М. Ұлттың ұлы ұстазы // Егемен Қазақстан. – 2003. – 12 желтоқсан. – 3 б.
6. Медетбаев Т.С. Әл-Фарабидің әдеби – ғылыми мұрасы // Ғылым кандидаты академиялық дәрежесіне ізденудегі автореферат. – Алматы, 10.01.1998. – 28 б.

Р.Н. Демиденко

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ОРГАНИЗАЦИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ И РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ШКОЛЫ

Аннотация. Эта статья посвящена актуальной проблеме духовно-нравственного воспитания личности. Автор считает, что необходимо обратить внимание на универсальные ценности и важнейшие элементы национального образования. В этих условиях особенно значимы проблемы развития духовно-нравственного развития личности: именно нравственное и духовное развитие может и должно стать главным ориентиром образования. Духовно-нравственное воспитание учеников можно практиковать в учебной деятельности, если обучающиеся действуют целенаправленно при выполнении образовательных задач: их действия становятся сознательными; использовать этот опыт для решения образовательных проблем. Автор делает вывод, что эффективность нравственного воспитания учеников доступна при создании педагогических и психологических условий, мотивационные, информативные, оперативные мероприятия, с учетом индивидуальных и возрастных особенностей детей.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, развитие, личность, социокультурная реальность, мотивационные, информативные, оперативные мероприятия, индивидуальные особенности.

Андатпа. Бұл мақала жеке тұлғаны рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің өзекті мәселелеріне арналған. Автор жалпыадамзаттық құндылықтар мен ұлттық тәрбиенің маңызды элементтеріне назар аудару қажет деп санайды. Бұл жағдайларда жеке тұлғаның рухани-адамгершілік дамуының проблемалары ерекше маңызды: бұл тәрбиенің басты бағдары бола алатын және айналуы керек адамгершілік және рухани даму. Оқушыларға рухани-адамгершілік білім беруді оқу іс-әрекетінде қолдануға болады, егер оқушылар оқу міндеттерін орындау кезінде мақсатты әрекет етсе: олардың әрекеттері саналы болады; білім беру мәселелерін шешу үшін осы тәжірибені қолдану. Автор оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеудің тиімділігі балалардың жеке және жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық-психологиялық жағдайлар, мотивациялық, ақпараттық, жедел шаралар құрғанда қол жетімді деп тұжырымдайды.

Түйін сөздер: рухани-адамгершілік білім, даму, тұлға, әлеуметтік-мәдени шындық, мотивациялық, ақпараттық, жедел шаралар, жеке ерекшеліктер.

Summary. This article is devoted to an actual problem of spiritually-moral education of the individual. The author believes that it is necessary to pay attention to universal values and to the critical elements of national education. In these circumstances the development problems of spiritual and moral development of the individual is particularly significant: it is the moral and spiritual development can and should become the main orientatorom education. Spiritually-moral education of pupils can be practiced in training activities if students act purposefully when carrying out educational tasks: their actions become conscious; use the experience to address the educational challenges.

The author concludes that the effectiveness of the moral education of pupils is available when you create a pedagogical and psychological conditions of motivational, informative, operating activities, taking into account individual and age peculiarities children.

Keywords: spiritual and moral education, development, personality, sociocultural reality, motivational, informative, operational activities, individual characteristic.

Абу Насир аль-Фараби, известный как «Аристотель Востока», был ученым, который изучал многие области науки и написал множество научных трудов. В числе его 160 трактатов по различным отраслям знаний – философии, психологии, истории и др. – есть и такие, которые специально посвящены проблемам воспитания подрастающего поколения, хотя в его время педагогика еще не выделилась в самостоятельную науку. В этих трактатах изложены мысли ученого о сущности человека и путях его развития, о целях, содержании и средствах воспитания, о взаимоотношениях между воспитателем и воспитуемыми и ряд других проблем, имеющих самое непосредственное отношение к педагогике.

Аль-Фараби уделял особое внимание образованию, науке и воспитанию в развитии человека. Об этом свидетельствуют выводы ученого: «Образование без воспитания – злейший враг человечества», «Чтобы стать мастером своего дела, нужно стремиться к совершенству».

Глобализация современного мира несет в себе экономические, политические и социокультурные предпосылки формирования единого человеческого сообщества. Столкнувшись с целым рядом цивилизационных проблем, человечество осознало необходимость создания общепланетарного кодекса интегральной этики, где определяющими должны стать ценности духовности, нравственности, толерантности, взаимопонимания, солидарности, любви и справедливости.

В начале третьего тысячелетия прогрессивными лидерами планеты провозглашен курс к духовному единству человечества. Магистральные пути, ведущие к этому единству, разные, но сложились они на базе единых общечеловеческих гармонизирующих начал: высшей нравственности, основанной на учении о любви и уважении к ближнему, и экологии внутреннего и внешнего мира.

Образовательная политика в этом контексте выполняет функцию реконструкции и прогрессивного развития общества в соответствии с новыми целями, отвечающими нуждам и перспективам развития человечества. Морально-этической доминантой стратегии развития образования становится ориентация на общечеловеческие ценности и гуманистические идеалы.

В современных условиях от каждого народа, каждого государства, каждого типа культуры и каждой личности требуется высочайшее самосознание и понимание существа этой принципиально новой социокультурной реальности.

Отечественные философы А.Н. Нысанбаев, Г.Г. Соловьев, характеризуя менталитет народа, отмечают, что для Казахстана «общечеловеческая проблема формирования личностного универсума, отвечающего запросам и критериям нового тысячелетия, приобретает особую актуаль-

ность, так как страна вобрала в себя культуру Востока и Запада, Европы и Азии, лежит на стыке исторических судеб многих народов, является поликультурным, много конфессиональным государством с мощным, стабильным ядром традиционной культуры казахов» [1].

Поиски, предпринятые исследователями и практическими работниками, привели к выводу о необходимости обратить свое внимание к общечеловеческим ценностям и к важнейшим элементам национального воспитания. В этих условиях разработка проблем духовно-нравственного развития личности представляется особо значимой: именно нравственное и духовное развитие может и должно стать главным ориентатором воспитания современных условиях.

Духовно-нравственное развитие личности должно опираться на лучшие образцы морально-этических традиций народа. Народная мудрость, разработанная на протяжении многих веков, выраженная в инструментальной, декоративно-прикладной, танцевальной культуре народа, в его устном творчестве, является действенным средством нравственного и духовного воспитания молодежи. Обратимся к тем качествам личности, которые выдвигаются на первый план казахской этнопедагогикой и этнопсихологией. Это привязанность к родной земле, защита чести, Отечества и высокая оценка заслуг народных героев, выдающихся деятелей народа, любовь к родному языку, уважительное отношение к людям и, прежде всего, к родителям, гостеприимство, находчивость, остроумие и меткость выражения мысли, доброта, готовность прийти на помощь людям. Очевидно, данный перечень представляет собой определенную программу нравственного воспитания.

Цели духовно-нравственного воспитания молодежи могут быть достигнуты при личностно-ориентированном подходе к образованию. Современное образование «призвано «вооружить» молодежь всеми доступными инструментами для личностной и социальной адаптации в мире» (М. Хасанов), подобное же образование невозможно без обращения к проблеме личности воспитуемого.

Для того, чтобы образование отвечало своему истинному предназначению, надо с раннего возраста развивать в детях самые важные человеческие качества – добродетели: любовь, сострадание, терпимость, мир и спокойствие, правдивость и другие.

В настоящее время перед казахстанским обществом поставлена задача вхождения в число пятидесяти наиболее развитых стран мира. Это, безусловно, консолидирующая нацию задача, так как она в основном отвечает вышеперечисленным признакам. Безусловно, в эпоху высоких технологий мощь человеческого интеллекта, знания и творческий подход к деятельности расцениваются как основной капитал общества.

Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев глубоко убежден, что конкурентоспособность Казахстана должна привести не только к материальному, но и духовному обогащению нации. Будущее

страны видится Президенту в образе общества максимальных возможностей, где уважают личность и свободу человека, «ценятся честь, достоинство и репутация каждого, где присутствует высокая мораль, этические стандарты и духовные ценности» [2].

За годы независимости Казахстан стал известен мировому сообществу как страна с динамично развивающейся экономикой, многовекторной конструктивной политикой, гуманитарными реформами в социальной сфере. Огромный резонанс в мире вызвали инициативы нашего государства по достижению межнационального и межконфессионального согласия, урегулированию международных конфликтов и борьбе с терроризмом. Крупнейшие духовные лидеры и политические деятели планеты стали с воодушевлением говорить об особом казахстанском пути развития.

Исследователи традиционной казахской культуры справедливо отмечают, что сознание кочевников в силу особенностей жизненного уклада отличалось балансом особых качеств социума и личности: открытостью другим культурам, старанием избегать конфликтов, умением учиться на собственных ошибках, находить неадекватные решения в труднейших ситуациях, стремлением к достижению баланса во взаимоотношениях с внешней средой, природой, космосом [3].

Казахстанский путь развития как феномен гармоничного развития современного многокультурного общества наглядно демонстрирует миру диалог, интеграцию восточного и западного типов мышления, становление обще казахстанской национальной идентичности.

Наиболее важные требования к качеству образования составляют основу образовательного стандарта как эталонного уровня образования, необходимого для данного общества в конкретный исторический отрезок времени. Вектор развития современного образования направлен на обеспечение качества жизни, которое в решающей мере определяется духовностью как основным условием жизни человека и человечества.

Современная парадигма духовно-нравственного образования требует учета потребностей и интересов не только ныне живущих, но и будущих поколений. Она предполагает целенаправленное конструирование желаемого грядущего, в принципе неопределенного и альтернативного.

В этой связи именно духовно-нравственное образование знаменует собой новое понимание качества образования как механизма решения нарастающих цивилизационных проблем, средства выживания и процветания человечества.

Глубокие социально-экономические преобразования, происходящие в современном обществе, заставляют думать нас о будущем республики, о ее молодежи. В настоящее время сняты нравственные ориентиры, подрастающее поколение можно обвинять в бездуховности, безверии, агрессивности. Поэтому актуальность проблемы воспитания школьников связана, по крайней мере, со следующими положениями:

– общество нуждается в подготовке широко образованных, высоко- нравственных людей, обладающих не только знаниями, но и определенными чертами личности;

– в современном мире школьник живет и развивается, окруженный множеством разнообразных источников сильного воздействия на него как позитивного, так и негативного характера;

– само по себе образование не гарантирует высокого уровня нравственной воспитанности, ибо воспитанность – это качество личности, определяющее в повседневном поведении человека его отношение к другим людям на основе уважения и доброжелательности к каждому человеку.

Вооружение детей духовно-нравственными знаниями важно и потому, что дают представления о последствиях данного поступка для окружающих людей.

Перед общеобразовательной школой ставится задача подготовки ответственного гражданина, способного самостоятельно оценивать происходящее и строить свою деятельность в соответствии с интересами окружающих его людей. Решение этой задачи связано с формированием устойчивых духовно-нравственных свойств личности школьника.

Значение и функция школы в системе непрерывного образования определяется не только преемственностью ее с другими звеньями образования, но и неповторимой ценностью этой ступени становления и нравственного развития личности ребенка.

Духовно-нравственное воспитание школьников может быть осуществлено в учебной деятельности в том случае, если учащиеся действуют целенаправленно при выполнении учебных заданий: их действия приобретают осознанный характер; используют приобретенный опыт для решения учебных задач.

Ученые в области педагогики выявили, что в различные возрастные периоды существуют неодинаковые возможности для нравственного воспитания. Ребенок, подросток и юноша по-разному относятся к различным средствам воспитания. Нравственное воспитание ребенка занимает ведущее место в формировании всесторонне развитой личности.

Работая над проблемами духовно-нравственной воспитанности младших школьников, надо учитывать их возрастные и психологические особенности: склонность к игре, невозможность долго заниматься монотонной деятельностью, недостаточная четкость нравственных представлений в связи с небольшим опытом.

На уроках и во внеклассной работе в постоянном общении с учителем и сверстниками формируется духовность и нравственность ребенка, обогащается его жизненный опыт. Важным источником в систематическом приобретении духовно-нравственных знаний является знакомство школьников с окружающей средой.

Знания школьников о духовно-нравственных нормах, полученные на уроках, собственные жизненные наблюдения нередко бывают разрозненными и неполными, поэтому требуется специальная работа, связанная с обобщением полученных знаний. Формы работы разные: в начальных классах это рассказ учителя, этическая беседа.

Этическая беседа требует от учителя большой душевной близости к детям. Дети должны доверять учителю, любить его, только в этом случае у них появляется стремление поделиться своим мыслями.

Чтение и разбор статей, рассказов, стихотворений, сказок из учебных книг помогают детям понять и оценить духовно-нравственные поступки людей. Дети читают и обсуждают статьи, в которых ставятся в доступной для них форме вопросы о справедливости, честности, дружбе, верности.

При исследовании нравственного опыта младших школьников можно использовать ряд взаимодополняющих методик: беседа по сюжетному рассказу, метод незаконченных рассказов.

При использовании беседы по сюжетному рассказу школьнику предлагается прослушать рассказ, содержащий нравственную проблему. Герои рассказа попадают в ситуацию морального выбора. После прослушивания рассказа школьникам задаются вопросы, которые составлены таким образом, чтобы в ответах и высказываниях дети проявляли отношение, знание о способах поведения и о самой нравственной норме. При использовании метода незаконченного рассказа ученикам зачитывается рассказ, в котором герою необходимо было действовать или нарушая нравственную норму, или в соответствии с ней. Ученик должен сам закончить рассказ, предполагая свои способы поведения и обосновать их.

Эффективность нравственного воспитания школьников возможна при создании педагогических и психологических условий мотивационной, содержательной, операционной деятельности.

Таким образом, учить духовности и нравственности надо постоянно, требовательно, настойчиво, с учетом индивидуальных и возрастных особенностей детей. Позитивный вклад аль-Фараби в учение о воспитании заключается в том, что он учитывал психолого-педагогические особенности и индивидуальные качества каждого ребенка. Предложенная образовательно-воспитательная система активизирует деятельность учеников, позволяет выявить индивидуальные способности каждого.

Литература

1. Каракузова Ж.К., Кишкентаева Ж.А. Универсум традиционной казахской культуры // Актуальные проблемы современного гуманитарного знания / Сб. науч. статей. Вып.1 – Алматы: КазНПУ им. Абая, ОФ «Региональный центр гуманитарных инициатив», 2006.
2. Назарбаев Н.А. Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной

и политической модернизации: Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. – Астана, 18 февраля 2005 г.

3. Нысанбаев А.Н., Соловьев Г.Г. Изменимся вместе с детьми. – Алматы: Компьютерно-издательский центр философии и политологии МОН РК, 2012.

R.N. Demidenko, M.S. Mantykova
Pavlodar pedagogical University

THE PROBLEM OF PERSONAL RESPONSIBILITY AND SELF-REGULATION

Summary. The article is devoted to the actual problem at the present stage of personal responsibility and self-regulation. The characteristic features of the interpretation of the categories of responsibility and self-regulation are analyzed. Special attention was paid to the results of the study of the responsibility of socially immature adolescents and adolescents who made their professional choice. The authors believe that it is necessary to pay attention to how the individual exercises control over the implementation of standards adopted in society and regulates their behavior and activities. Based on the analysis of scientific literature, the authors suggest the most popular methods that will help self-regulation of the mental state of the individual.

Keywords: responsibility, self-regulation, personality, locus of control, introspection.

Андатпа. Мақала жеке тұлғаның жауапкершілігі мен оны өзін-өзі реттеудің қазіргі кезеңіндегі өзекті мәселеге арналған. Жауапкершілік пен өзін-өзі реттеу категорияларын түсіндірудің сипаттамалық ерекшеліктері талданады. Кәсіби таңдау жасаған әлеуметтік жетілмеген жасөспірімдер мен жасөспірімдердің жауапкершілігін зерттеу нәтижелеріне ерекше назар аударылды. Авторлар адамның қоғамда қабылданған нормалардың орындалуын бақылауды қалай жүзеге асыратынына және оның мінез-құлқы мен қызметін реттейтіндігіне назар аудару қажет деп санайды. Авторлар ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде жеке тұлғаның психикалық жағдайын өзін-өзі реттеуге көмектесетін ең танымал әдістерді ұсынады.

Түйін сөздер: жауапкершілік, өзін-өзі реттеу, жеке тұлға, бақылау локусы, ішкі көзқарас.

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме на современном этапе ответственности личности и ее саморегуляции. Проанализированы характерные особенности толкования категорий ответственность и саморегуляция. Особое внимание было обращено на полученные результаты исследования ответственности социально незрелых подростков и подростков, сделавших свой профессиональный выбор. Авторы считают, что необходимо обратить внимание на то, как личность осуществляет контроль над исполнением нормативов, принятых в обществе, и регулирует свое поведение и деятельность. На основе проведенного анализа научной литературы авторы предлагают наиболее популярные методы, которые помогут саморегуляции психического состояния личности.

Ключевые слова: ответственность, саморегуляция, личность, локус контроля, самоанализ.

Abu Nasir al-Farabi was a scholar who studied many fields of science and wrote many scientific papers. Philosophy and logic, mathematics and music theory, astronomy and medicine, cosmology and law are some of the Sciences that have opened up new opportunities for human development.

Al-Farabi's teaching about mind and consciousness is one of the most important achievements in philosophy. Al-Farabi paid special attention to education, science and education in human development. This is evidenced by the conclusions of the scientist: «Education without education is the worst enemy of humanity», «to become a master of your craft, you need to strive for perfection».

In psychology, responsibility is considered as a concentrated control over the acts of an individual's activity, a criterion for their fulfillment of standards that are projected using differentiated forms, such as observation and evaluation of social behavior [1, p.75].

Analysis of the works of specific authors on the problem of responsibility also allows us to see the diversity of approaches and ambiguity of the characteristics of this category. Some define it as a person's ability to perform a duty, others (T.F. Ivanova) reveal it as a strong-willed quality associated with the moral and value orientation of the individual (A.I. Golubeva, L.S. Slavina), reflecting the individual's tendency to adhere to generally accepted social norms in their behavior, to fulfill their duties, as a willingness to give an account for their actions to society and themselves.

G.V. Kovaleva defines responsibility as an integral quality of personality that determines a person's behavior based on their awareness of the dependence of activity on generally accepted goals and values [2, p.102].

N.V. Bordovskaya, Ya.L. Kolominsky, and A.A. Rean emphasize in their works that, first of all, responsibility is the most important characteristic of a person, it is what «first of all distinguishes a socially Mature person from a socially immature one» [3, p.92]. Second: based on the locus of control theory, they consider two types of responsibility. Responsibility of the first type is the case when a person assumes full responsibility for what happens to him in life. «I am responsible for my own successes and failures. My life and the life of my family depend on me. I must and can do it» – this is the life credo and postulates of such a person. The second type of responsibility is associated with a situation where a person is inclined to consider other people, external circumstances, or a situation responsible for everything that happens to them. Parents, teachers, and future colleagues often act as «other people» who are responsible for both failures and successes,

In this regard, there are interesting results of experimental psychological research. We obtained the following results: among socially immature adolescents, the proportion of those who have responsibility of the second type is 78%, while only 22% are inclined to take responsibility for themselves (that is, they belong to the first type). This is in stark contrast to other results obtained in our own research. In this case, adolescents were examined, mostly

those who made their professional choice and had certain life goals. Here, according to the coefficient of responsibility, the picture is reversed – 80% of respondents have the first type of responsibility («I am responsible for myself») and only 18% – the second type of responsibility («Let the other person answer»). The results of the two studies «match» almost «exactly the opposite».

Self-regulation is an important part of the human psyche, and it is useful for everyone to own it. It is about managing your mental and emotional state, and this is undoubtedly a very useful quality. By acting on yourself with the help of mental images, controlling your breathing or using other techniques, a person can quickly «recover».

Self-regulation – (from lat. regulare – to put in order, to establish) – in General, the impact on the system, carried out in order to maintain the required performance indicators, but implemented through internal changes generated by the system itself in accordance with the laws of its organization. A significant contribution to solving the problems of self-regulation was made by scientists who studied the manifestation of this phenomenon in various activities.

Self-activity and self-identity reached a high point in the efficiency of formation it was during training, when the process of personality development. Self-regulation of the individual goes in the following main directions: development of a humanistic position in relation to oneself, when there is a consciousness of the importance of one's personality; acquisition of basic knowledge, ideas about human capabilities in General and one's own capabilities in particular; actualization of personal resources through self – exploration methods; development of reflexive ability-constant rethinking of one's own and others' positive and negative life experience [4, p.215].

The essence of personal self-regulation is to bring their behavior in line with the norms of social and professional morality. The most effective personal phenomenon of self-regulation of behavior is moral categories. Moral self-regulation is a process that characterizes the ability of an individual to bring their behavior in accordance with generally recognized moral norms and professional requirements. This means that the individual actively understands the influences of the environment exerted on it and determines an independent attitude to them. Self-regulation is not limited to the choice of individual actions, it also consists in the formation of oneself as a person. For this purpose, the individual has a multi-level system of internal mechanisms or processes that occur in his moral consciousness and provide a stable connection between external requirements expressed in the norms of social and professional morality, and behavior. A person has the ability to regulate their activities and behavior awareness and experience of these requirements.

The norm is the situation when self-regulation is formed and develops in parallel with personal maturation. If there is no personal development, a

person does not learn to take responsibility, then the situation worsens. The development of self-regulation is impossible without personal growth.

In adulthood self-regulation helps to subordinate emotions to intellect, but in old age the balance is shifting again in the direction of emotions. To optimize the mental state in self-regulation, there are various methods – auto-training, meditation, physical exercises, self-massage, relaxation, breathing techniques, aromatherapy, art therapy, color therapy, and others. Auto-training is useful in those activities that cause a person to become more emotional. Conscious use of certain types of self-regulation begins around the age of three.

In 3–4 years, involuntary motor and speech methods of self – regulation are predominant – for 7–8 involuntary ones, there is only one voluntary one.

Children 4–5 years old learn emotional control through games. Involuntary methods still prevail: four to one.

By the age of 5–6, the proportions are aligned one to one, and now children actively use their imagination, memory, thinking and speech.

From the age of 6–7 years, you can already talk about self-correction and self-control. The proportions have changed dramatically: for 3–4 arbitrary methods of self-regulation, only one involuntary method falls out.

From the age of 8 and the entire period of growing up, the individual improves his methods, adopting them from others.

At the age of 20–40 years, the type of self-regulation chosen is directly dependent on human activity. Mostly conscious volitional methods are used.

A person 40–60 years old retains manipulations with attention, but they are gradually replaced by passive rest, reading books.

After 60 years, passive discharge, communication, reflection-comprehension is predominant.

Thus, the process of responsibility and self-regulation as a system of functional links ensures the creation and dynamic existence in the consciousness of the individual of an integral model of his activity, anticipating (both before the beginning of actions and during their implementation) his performing activity.

Literature

1. Korovin V.M., Sviridov V.A. Training of teachers of Russian military educational institutions // *Pedagogy*. – 2004. – N°1. – P. 75-84.
2. Kovaleva G.V. pedagogy of peacemaking, social responsibility, cooperation // *Priorities of modern pedagogy*, – Moscow, 1993. – Pp. 109-125.
3. Bordovskaya N.V., Rean A.A. *Pedagogy*. – SPb., 2004. – 300 s 4. Lomov B.F. *Methodological and theoretical problems of psychology*. – M.: Science, 1984. – 444.

А.К. Ермекова, З.Е. Жұмабаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ҮШ ТІЛДЕ ОҚЫТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа. Мақалада мектеп жасына дейінгі балаларды үш тілде оқытудың мәселелері қарастырылған. Балалардың жас ерекшеліктері, ұйымдастырылған оқу-қызметі, педагогикалық кадрлар туралы сөз қозғалды. Үштілділікті балалардың жас ерекшеліктерін есере отырып мектеп жасына дейінгі балаларға оқытуды дұрыс деген пайымдауларын білдірген педагогтар мен психологтар осы мақалада айтылған.

Түйін сөздер: үштілділік, мектепке дейінгі жас, балабақша, бағдарлама, тіл саясаты, болашақ.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы обучения дошкольников на трех языках. Затронуты некоторые проблемы о возрасте детей, организованной образовательной деятельности, педагогическом составе. В этой статье обсуждаются учителя и психологи, которые считают, что трехязычную лучше обучать дошкольников с учетом их возраста.

Summary. The article deals with the issues of teaching preschool children in three languages. They talked about the age of children, organized educational activities, teaching staff. This article discusses teachers and psychologists who believe that it is better to teach trilingual preschool children, taking into account their age.

Көпұлтты қоғамның дамуы жағдайында мектеп жасына дейінгі балалардың көп мәдениетті даму мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Бастауыш, орта, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру барысында көптілді құзыреттілікті қалыптастырып, оны ары қарай сабақтастықпен жалғастыру үшін мектепке дейінгі ұйымнан бастау алу керек [1].

Балабақшада үштілділікті жүзеге асыру барысында мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің барлық мамандардың қызметі ретінде қазақ тілін – ана тілі ретінде, орыс тілін қарым-қатынас құралы ретінде, ағылшын тілін қосымша тіл ретінде баланы тәрбиелеу мен дамытуға бағытталуын болжайды. Осыдан, тілдерді үйрену ерекше орын алатыны байқалады. Қазақстан Республикасының тіл саясаты білім берудің алдына мынадай стратегиялық міндет қояды – үш тілді: мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі ретінде орыс тілін және жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі ретінде ағылшын тілін дамыту [2].

«2011–2020 жылдарға арналған ҚР Тілдерді дамыту мен қолданудың мемлекеттік бағдарламасы» тілдерді дамыту мен қолданудың нормативтік-құқықтық және әдіснамалық базасын жетілдіруге бағытталған кешенді шаралар өткізуді қарастырады [1].

Ана тілін және шетел тілдерін үйрену оқу процесінің бөлігі бола тұра, білім берудің негізгі компоненттерінің бірі болып табылады. Осыған байланысты, педагогтардың, психологтар мен әдіскерлердің басым көпшілігі балаларға ана тілі мен шет тілдерін мектепке дейінгі ерте жастан бастап үйрету оңтайлы шешім деген ұстанымда, себебі мектеп жасына дейінгі кезең – тұлғаның негізгі қасиеттері қалыптасатынын, дене дамуының, эмоционалды, ақыл-ой негіздері қалыптасатынын кезең болып саналады (Ш.А. Амонашвили, Л.С. Выготский және т. б.).

Мектепке дейінгі ұйымда таным оқу-тәрбиелік үдерістегі оқу элементтерінің ойын іс-әрекетімен белсенді интеграциялануы арқылы қамтамасыз етіледі. Ю. Козлова өзінің диссертациялық жұмысында: «Ойынның талап ететін тұрақты бақылауы сыртқы сезімдердің дамуына ықпал етеді: көру, есту, қол, аяқ қозғалысы. Демек, сезімнің дамуы жаттығуларға қарағанда ойындармен көбірек қолдау көрсететінін атап өту керек. Ойын жүйелі оқытуға маңызды көмек ретінде танылуы тиіс; үйрену және ойнау – бұл жаулар емес, олар бір-бірін қолдауға тиіс достар», – деп П.Ф. Каптеревтің сөзін атап өткен» [5, 36 б.].

Ана тілі мен шет тілдерін мектепке дейінгі жастан бастап үйренуге қазіргі заманғы қоғамның қызығушылықтары артқан және бұл қазіргі заманның талабына сай қажеттіліктерден туындайды. Қазіргі таңда бұл қажеттіліктің жоғары болуына байланысты, осы сұранысты қамтамасыз ететін мектепке дейінгі ұйымдардың саны артты. Ана тілі мен шет тілдерін мектепке дейінгі жастан бастап үйрету мектепке дейінгі ұйымдарда, балаларды дамыту орталықтарында, мектепке даярлық курстарында жүргізіле [3, 5 б.] басталды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың психофизиологиялық дамуына негізделетін тілдердің үштұғырлығын (қазақ, орыс, ағылшын) оқытудың өз ерекшеліктері бар. Психологтардың пайымдауы бойынша мектеп жасына дейінгі балалардың қабылдауы, есте сақтауы, зейіні еріксіз болады. Балалар өз қабылдау үдерісін басқара алмайды, кез-келген затты өздігінен талдай алмайды. Балалардың есте сақтауы тек қана фотографиялық сипатта болады, сонымен бірге мектеп жасына дейінгі бала барлық қабылдағанын кейін қолдануды ойланбайды.

Мектеп жасына дейінгі бала зейіннің ұзақ концентрациясын сақтай алады, оның мақсатқа бағытталған іс-әрекетті қажет етіп, ол жеткілікті лексикалық қорды, өзінің коммуникативті қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін сөйлеу модельдерін меңгереді. Осы жас аралығында адамдардың қарым-қатынастарына қызығушылығы дамып, қоршаған ортаның заттарын тану шеңбері кеңейеді. Балалар осы жасында қоршаған ортаның заттары арасындағы кейбір байланыстарды және тәуелділіктерді өздігінен орнатады. Бұл жас аралық сөйлеудің барлық қырлары мен қызметтерінің дамуы үшін сензитивтілігімен сипатталады. Тілдерді меңгеру үшін ең қолайлы кезең ретінде 4–5 жас аралық екендігін мамандар атап көрсетуде.

Әр бала өзінше бір бөлек әлем, баланың әртүрлі ерекшеліктеріне байланысты сензитивті кезеңдер жалпыға бірдей (балалар ұлтына, нәсіліне, геосаяси жағдайына, мәдениет ерекшеліктеріне тәуелсіз) және жеке деп белгілеген. Сензитивтік кезең – баланың түрлі іс-әрекетпен ерекше сезімталдықпен қабылдауы. Бұл бала дамуының арнайы түйсік, қабылдағыш кезеңі деп атаған. М. Монтессори төмендегідей баланың дамуына сенситивтік кезеңдер ұсынған:

- 0–6 жас тілдің даму кезеңі;
- 0–3 жас тәртіпті қабылдау кезеңі;
- 0–5 жас сенсорлық даму кезеңі;
- 1,5–2,5 жас ұсақ заттарды қабылдау кезеңі.

Монтессори балаларды тәрбиелеу мен дамытуда олардың жоғары қабылдағыштығы мен сезімталдық кезеңдеріне көп бағытталған (сензитивті кезеңдер). Егер оларды баланы тәрбиелеу мен оқытуда қолданбаса, олар мүлдем жоғалып кетеді. М. Монтессори тілдік сензитивті кезеңнің кезеңі мен мазмұнын ашып, қолданымға ұсынған [6].

Психологтар (Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, А.А. Леонтьев және т. б.) бала төрт жасынан бастап ересек адамға қарағанда шет тілдерін оңай меңгере алатынын пайымдайды. Осы жаста тілдік материалды есте сақтауы берік болады, фонематикалық естудің жоғары деңгейі белгіленеді. Шет тілді меңгеруде үзіліс болса да, меңгерілген дағдылар ұзақ уақытқа дейін сақталатын болады. Мектепке дейінгі жастағы меңгерілген сөйлеу жылдам қалпына келетіндігі белгілі.

Мектепке дейінгі ұйымдарда тілдердің үштұғырлығын дамыту бағдарламасында үштілділікке үйрету іс-әрекетін ұйымдастырудың жетекші түрі – топпен жұмыс істеу болып табылады. Топтардың толымдылығы – 8–12 адамнан артық емес. Тілдің үштұғырлығын дамыту бойынша ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттері 4–5 жастағы балаларға – аптасына 1 рет, ұзақтығы 20–25 минуттан, ал 5–6 жастағы балаларға – аптасына 2 рет, ұзақтығы 25–30 минуттан жүргізіледі. Тілдің үштұғырлығын дамыту бойынша ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттері барысында алынған білім барлық режимдік кезеңдердің үдерісінде күнделікті: сәлемдесу, киіндіріп шешіндіру, тамақ ішу, ұйқыға дайындық, ойындар мен серуендер барысында бекітіледі [3, 7 б.].

Балабақшада көптілді білім беруді жүзеге асыру барлық білім беру салалары арқылы жүзеге асыру арқылы: «Денсаулық», «Коммуникация», «Таным», «Шығармашылық», «Әлеуметтану», сондай-ақ балаларды тілдік кеңістікке кіріктіру үшін пәндік-дамытушылық органы құру арқылы дамытуға болады.

Балабақшада үштілділікті енгізудің басты міндеті тілдік материалды игеру емес, мектеп жасына дейінгі баланың тілдік дамуы, басқа елдің тілі мен мәдениетіне деген қызығушылықты ояту екенін түсіну керек. Қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі дидактикалық материал арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың әртүрлі халықтардың тілі туралы

идеяларын байытып, оларды оқытылатын тілдің тілдік ортасына кіріктіруге болады. Балаларды халықтық музыкалық аспаптармен және би әуендерімен, ән өнерінің стильдерімен және ағылшын тілді елдердің музыкалық фольклорының жанрларымен таныстыру мектеп жасына дейінгі балалардың музыкалық тәжірибесін кеңейтуге және олардың аймақтық білімін байытуға көмектеседі. Өндерді орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде жаттау балаларға сөздердің лексикалық қорын кеңейтуге және жаңа сөйлеу құрылымдарын зерттеуге көмектеседі.

Балабақша оқу үдерісіндегі ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті барысында үштілде жұмыс жүргізудің сәтті болуы тәрбиешінің тілдік құзіреттілігінің жоғары деңгейде болуына байланысты. Үш тілде оқу-танымдық, ән, музыкалық және театральді репертуарды таңдай отырып, орыс тілді топтардың мектеп жасына дейінгі балалары үшін қазақ немесе ағылшын тіліндегі мәтіннің сапасы жоғары және мазмұны жағынан ұтымды нұсқасы қолданылуы қажет. Кіріктірілген мазмұн туғызып, үш тілде бірлескен қойылымдар, бір жағынан, ересек мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, әдебиетке, музыкаға, театрға тұрақты қызығушылықты оятуға көмектеседі. Екінші жағынан, бала ана тілінде монолог және диалог құру дағдыларын жетілдіреді, жаңа бейнелер жасау арқылы ойлауды және сөйлеуді дамытуға мол мүмкіншілікке ие болатыны күмәнсіз жәйт.

Үштілді білім беру барысында мынандай мәселелерге назар аударған дұрыс болар еді:

- мектепке дейінгі оқу ресурстары мен оқу бағдарламаларының сапалы жаңартылуы;

- балалардың жас ерекшеліктері; оған қоса физиологиялық ерекшеліктерінің ескерілуі;

- ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті барысында білімдендіру және тілдік коммуникацияны дамыту қалай дұрыс болады деген мәселенің шешілуі;

- үштілділік бағдарламасын табысты жүзеге асыруға қатысты халықаралық тәжірибе туралы ақпараттың дәлелді формаларын табу қажет етілуі;

- оқу құралдары мен дидактиканың маңызды, ұтымды ресурстары нелер екенінің айқындалуы.

Қазақстан білім беру саласындағы түрлі тілдер тобына жататын үш тілді меңгерудің жоғары деңгейіне жету саясатын жария еткен әлемдегі жалғыз ел болып табылуы мүмкін. Ойымыздың дәлелді болуы үшін мына фактілерді тізіп, қазақстандық білімнің жаңартылуларының құрамына инновациялар кіретін маңызды реформалардың елімізде жүргізіліп отырғанына назар аударалық:

- оқу ресурстары және елдегі барлық оқу бағдарламалары жаңартылуда;

– үздік отандық және халықаралық тәжірибені біріктіретін оқу мен оқытудың жаңа әдістерін пайдалануға қарқынды енгізілуде;

– этникалық азшылықтардың тілін қорғау [4, 35 б.];

– «қазіргі ата-аналар балаларына шет тілін оқытуды мүмкіндігінше ертерек бастауды қолға алуда. Сонымен қатар, психологтар мектепке дейінгі жасты осы қызметтің ең қолайлы кезеңі ретінде мойындады» [7].

Қазақстанда үштілді қоғам қалыптастыру – тым ауқымды міндет болса да, ол қолжетімді. Бұл міндетке жету үшін сауатты жоспарлау, дұрыс қаржыландыру, жақсы үйлестірілген әдістемелік ресурстар, белсенді және нәтижеге жеткізетін үйрету тәсілдері, қоғам ахуалын түсіну, үштілділік тұжырымдамасын ұғыну қажет болады.

Әдебиеттер

1. Государственная Программа развития и функционирования языков в Республике Казахстан на 2011–2020 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 29 июня 2011 года №110.

2. Послание Президента Назарбаева Н.А. к народу Казахстана в 2009 году «Новый Казахстан в новом мире».

3. Мектепке дейінгі ұйымдарда тілдердің үштұғырлығын дамыту: бағдарлама. – Астана, 2013. – 52 б.

4. Қазақстан Республикасында 2015–2020 жж. Білім беруді реформалаудың стратегиялық бағыттарын жүзеге асыру. – Астана, 2014. – 174 б.

5. Козлова Юлия Владиславовна. Возрастная и педагогическая психология в наследии П.Ф. Каптерева (Проблемы и решения) : Дис. канд. психол. наук : 19.00.07 : Н. Новгород, 2000. – 166 с.

6. Монтессори М. Помоги мне сделать это самому / Сост., вступ. статья М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов. – М.: Издат. дом «Карапуз», 2000. – 272 с, ил. – (Педагогика детства) Научный редактор С.В. Лыков.

7. Яцкова Ю.Ю. Влияние игровой деятельности как средства развития речевой деятельности дошкольников на английском языке. Электронный документ URL: <http://conf.grsu.by/alternant/2012/04/17/492/>.

У.Ж. Аменова, З.Е. Жумабаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛҒАН ОҚУ ҚЫЗМЕТТЕРІ

Андатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі білім беруі және оның маңызы жайлы жазылған. Оған қоса, балаларға білімді дұрыс меңгертіп тәрбиелеу үшін мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында қолданылатын ұйымдастырылған оқу қызметі туралы ақпараттар берілген. Мектепке дейінгі білім беру кезеңі баланың ата-атанасынан кейінгі тәрбие мен білім алатын, өмірінің жаңа кезеңіне аяқ басатын кезі болғандықтан ең маңыздысы болып саналады. Сол себепті, оқу қызметінің не екенін, оның мақсатын, не үшін қолданылатынын және оны қалай қолдану керек деген сұрақтарға жауапты осы мақаладан табуға болады. Осыған орай, тәрбиешілерге баланың білім алуын

қызықты әрі оңай ететін түрлі кеңестер де бар. Сонымен қатар, мектепке дейінгі білім берумен тығыз байланысты «стандарт», «білім беру мазмұны» сияқты терминдерге анықтама берілген.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі білім беру, ұйымдастырылған оқу қызметі, стандарт, білім беру мазмұны, тәрбие.

Аннотация. В статье рассказывается о дошкольном образовании Республики Казахстан и его значении. Кроме того, представлена информация об организованной учебной деятельности, которая используется в дошкольных организациях для правильного усвоения детьми знаний и воспитания. Период дошкольного образования считается наиболее важным, поскольку ребенок получает воспитание и образование после родителей, вступает в новый этап своей жизни. Поэтому ответы на вопросы о том, что такое учебная деятельность, ее назначение, для чего она используется и как ее использовать, можно найти в этой статье. В связи с этим представлены различные советы воспитателям, которые сделают обучение ребенка интересным и простым. Кроме того, дается определение таким терминам, как «стандарт», «содержание образования», которые тесно связаны с дошкольным образованием.

Ключевые слова: дошкольное образование, организованная учебная деятельность, стандарт, содержание образования, воспитание.

Summary. The article describes preschool education in the Republic of Kazakhstan and its significance. In addition, information is provided about organized educational activities that are used in preschool organizations for the correct assimilation children's knowledge and education. The period of preschool education is considered the most important, since the child receives upbringing and education after the parents, enters a new stage of his life. Therefore, in this article you can find answers to questions about what educational activities are, their purpose, what they are used for, and how to use them. In this regard, various tips are provided to educators that will make the child's education interesting and simple. In addition, the definition of such terms as «standard», «content of education», which are closely related to preschool education, is given.

Keywords: preschool education, organized educational activity, standard, content of education, upbringing.

Қазақстан Республикасының дамуы еліміздің әрбір тұрғындарына, азаматтарына, олардың білім деңгейіне, кәсібилігіне, жұмыс жасау қабілеттілігіне, рухани әрі материалдық жағынан өсуіне байланысты. Тұңғыш елбасымыз Н.Ә. Назарбаев айтқандай, еліміздің болашағы жастардың қолында. Жастардың өз елінің патриоты болып өсуі, отанының алдындағы борышын өтеуі, ата-анасының, мемлекетінің мақтанышы болуы кішкентай кезінен бойына сіңірген тәрбиесіне, алған біліміне тікелей байланысты.

Қазіргі таңда әрбір адам сапалы білім алып жоғары санатты қызметкер атанып, елінің дамуы үшін, болашағының зор болуы үшін еңбек етеді. Соның барлығы мектепке дейінгі жастағы балаларға білімді дұрыс меңгерте алуына байланысты. Сол себепті балаларға қызығушылығын оятып, өзі талпыныс жасайтындай, кез келген ақпаратты түрлі жаңа әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып меңгертуіміз қажет. Ал, оны

ұйымдастырылған оқу қызметтерін пайдалана отырып жүзеге асырамыз. Ол дегеніміз – Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі білім беру жүйесінің тиімді әрі сапалы болуының маңызы зор.

Қазақстан халқына Жолдауындатұңғыш Президент ойлау негіздері, ақыл-ой және шығармашылық қабілеттер, жаңа дағдылар ең ерте балалық шақта қалыптасатынын атап өтті. Білім берудің назары 4К моделіне қарай жылжиды: креативтілік, критикалық (сыни) ойлау, коммуникабельдік және командада жұмыс істей білу.

Мектепке дейінгі білім беру – бұл балалардың танымдық қабілеттерін дамытудың жүйелі, жоспарлы, мақсатты үрдісі, олардың қарапайым білім жүйесімен қарулануы, шеберлік пен дағдыларды қалыптастыру.

Мектепке дейінгі ұйым – бұл балалардың күтімін қамтамасыз ету барысында отбасының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін, жалпы мәдени, ұлттық құндылықтар негізінде олардың үйлесімді дамуы, баланы жалпы орта білім берудің бастауыш сатысына дайындау, ата-аналарға өз жұмысы мен оқуын жалғастыру, қоғамдық өмірге белсенді қатысу үшін қажетті жағдай жасау мақсатында құрылған білім беру ұйымы.

«Балабақша оқыту қызметін бастауыш мектептің жаңартылған білім беру үдерісіне бейімдеу үдерісінде нормативтік құжаттарға жүгіну қажет. Ол нормативтік құжат мемлекеттік жалпыға міндетті стандарт болып табылады.

Балабақша оқыту іс-әрекетін бастауыш мектептің жаңартылған білім беру үдерісіне бейімдеу арқылы кішкентай бүлдіршіндердің балабақшада білімнің алғашқы сатысын сапалы түрде алып, бастауыш мектептің табалдырығын сенімді түрде аттауы жүзеге асады. Жалпы мемлекеттің болашағы болашақ жастар бүлдіршіндердің қолында болғандықтан, сол бүлдіршіндерді балабақшада сапалы білімдендіріп, тәрбиелеу үшін жылдар бойы көптеген білім беру бағдарламалары әзірленіп, даярланған. Олардың ішінде «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты» бірнеше рет жаңарып, уақыт талабына сай өзгеріп отырды.

«Стандарт» ұғымы ағылшын сөзінен аударғанда (standard) «үлгі» (образец), «норма» (өлшем) деген мағынаны береді» [1, 291б.].

Қазіргі кезде заман талабына сай қоғам өмірінің жаңа сапасының негізін құрайтын жан-жақты білімді, жоғары мәдениетті, бәсекеге қабілеті мол тұлға қажет. Ондай тұлға жалпы орта білім беру арқылы, немесе мектеп арқылы даярланады. Білім беру ұйымдарында берілетін білімнің сапасы білім беру мазмұнымен тығыз байланысты. Білім алушыға берілетін білім мазмұны қоғам талабымен, сұранысымен айқындалады.

«Білім беру мазмұны» ұғымына Қазақ әдеби тілінің сөздігінде мынадай анықтама беріледі: «Білім беру мазмұны – білім алушының

меңгеруі, олардың жан-жақты дамуы үшін негізін қамтамасыз ететін, олардың ойлауын, танымдық қызығушылығы мен еңбек іс-әрекетіне дайындығын қамтамасыз ететін білім, іс-әрекет тәсілдері, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі, әлемге эмоциялы құнды қатынас жүйесі» [2, 133 б.].

Ұйымдастырылған оқу қызметі баланың жеке тәжірибесі өзінің базасы және сонымен қатар алған білімін тексеру, нақтылау болып табылатын қызмет. Академик А.Н. Несмеянов меңгеру жаттап алу дегенді білдірмейді деп жазған болатын. Сөздің тамырының өзі оның мәнін айтады: пәнді меңгеру оны өзіндікі ету, яғни оларды әр түрлі өмірлік жағдайларда оңай қолдануға болатындай білімді бойға сіңіру. Оқушылардың қоғамдық тәжірибені игеруі арқылы олардың шындықты тануы оны жетілдіре отырып, танымдық процестің өтуіне әсер етеді. В.И. Ленин өзінің тарихи дамуында таным процесін сезімдік танымнан абстрактылы ойлауға, одан практикаға көшу ретінде сипаттайды.

Ұйымдастырылған оқу қызметінің мақсаты – балаларға қоршаған ортаны таныту, яғни олардың білім жүйесін, оқу дағдылары мен іскерлігін меңгерту. Бұл міндетті шешу барысында баланың жан-жақты мүдделері, қабілеттері мен мінез-құлықтары қалыптасады.

Бала сондай-ақ әлемді тануды сезімдік қабылдаумен бастайды. Алайда, танымның жеке дамуының барлық процесі қоғамның тарихи қалыптасуынан өзгеше, баланың сөйлеу тілін ерте меңгеруі мен ересектермен оқытылуы арқасында қалыптасады.

Ұйымдастырылған оқу қызметінің әр түрлі тәсілдерін меңгеру балалардан айтарлықтай әртүрлі белсенділігін талап етеді. Оқып үйренудің тиімділігі білім берушінің балалардың күнделікті жұмысында осы белсенділікті қалай бағыттайтынына тікелей байланысты. Егер тәрбиеші балалардың ақыл-ой белсенділігін олардың жеке қабілеттерін ескере отырып, тапсырмаларды шешу тәсілдерін өз бетінше іздеуге талпынып, оларды мақсатты түрде бақылауға, белгілерден, пішіндерден, жалпы және әр түрлі сөздерден іздеуге, қорытынды жасауға үйрететін болса, онда оқу қызметі оқушылардың ақыл-ой даму мектебіне айналады.

«Балалардың оқу қызметін тәрбиешілер немесе мұғалімдер белгілі бір құжатта, яғни бағдарламада рәсімделген мемлекеттік талаптарға сәйкес ұйымдастырады. Бағдарламада балалардың әрбір даму сатысында жұмыс істеуі тиіс мазмұны қатаң белгіленген. Балалардың оқу қызметінің мазмұны басқа адамдар алған білімді меңгеру болып табылады. Білімді меңгеріп, оларды өзінің әртүрлі қызметтерін қолдана отырып, оқушылар арнайы дағдылар мен ақыл-ой біліктерін, яғни іс-әрекеттің әр түрлі тәсілдерін меңгереді.

Ұйымдастырылған оқу қызметі ойлау белсенділігін талап етеді: оқу материалын түсінуді қамтамасыз ететін белгілі ережелер мен басқа да операцияларды талдау, қорыту, ескімен жаңасын салыстыру, ой-

пікірлерді нақтылау. Бұл жадының жұмысын жеңілдетеді. Осы кезеңде жадының рөлі ерекше. Балабақшада ҰОҚ барысында тәрбиеші балалардың есте сақтау қабілетін дамытып жануарлар мен өсімдіктер, туған қаласы және қоғамдық өмір құбылыстары туралы жаңа ұғымдармен байытады. 4–5 жастағы балалар өлең оқып, отбасы туралы әңгімелейді, қоршаған ортасындағы көрген заттарды, адамдарды, үй жануарлары мен құстарды, өсіп тұрған ағаштар мен шыршаларды, трамвай мен көліктерді, кейіннен серуендеген кезінде байқаған, басынан өткерген түрлі оқиғаларды бейнелейді. Балалардың тиянақты ұйымдастырылған оқу қызметі олардың қиялын байытып, жаттықтырады. Тәрбиеші әртүрлі халықтардың өмірі туралы айтқан кезде, оларға алыс өлкедегі, өз елімізде кездеспейтін өсімдіктер, құстар мен жануарлар туралы сипаттап мәлімет берген кезде, балалар оны барынша көз алдарына елестетіп, қиялдарын дамытады. Сыртқы нақты әрекеттен ішкі идеалдыққа өту процесі интериоризация деп аталады, бұл ішкі түрленуді білдіреді. Оқу қызметінде барлық психикалық процестер ерікті сипат алады. Ойында да ойлау, қиял қалыптасады, есте сақтау үшін жағдай жасалады, бірақ оқу еңбектерінде баланың барлық психикалық қызметі міндетті, қатаң регламенттелген қызмет шеңберіне енгізіледі. Балалар оқу материалын сабақта немесе үйде қабылдауға, қажетті атауларды, ережелерді, анықтамаларды есте сақтауға күш салуы тиіс. Оқу басынан бастап маңызды, міндетті және жауапты жұмысқа айналады. Сондықтан оқу іс-әрекеті балалардан ерік-жігерді, шыдамдылықты, өзін-өзі ұстауын талап етеді. Мұғалімнің тапсырмасын мұқият тыңдап, қандай ретпен берілсе, дәл сол ретпен орындау қажет. Оқу барысында балалар үнемі өзінің эмоциясын қадағалуға тиіс: мұғалімнің шақырғанын күту, басқалардан бұрын тапқан шешімін орнынан айқайлап айтпау және т.б., осылайша оқу қызметінде тәртіптілік пен дербестік, шығармашылық белсенділік пен педагог талаптарына қатаң бағыну қабілеті, яғни адамның ерік-жігері қалыптасады [3].

Ұйымдастырылған оқу қызметінің құрылымы ерекше. Әрбір нақты ұйымдастырылған оқу қызметі үшін қызықты сәт қажет, балалардың қызығушылығын тудыратын және зерттеуге сұрақ қоюға мүмкіндік беретін қандай да бір оқиға.

Біріншіден, бұл әртүрлі кезеңде болатын нақты оқиғалар болуы мүмкін: жарқын табиғи құбылыстар (мысалы, жапырақтардың түсуі) және қоғамдық оқиғалар (мысалы, барлығы күтіп, дайындалатын Жаңа жыл мерекесі).

Екіншіден, тәрбиешімен арнайы «дайындалған» іс-әрекеттер немесе оқиғалар: топқа бұрын беймәлім балаларға қызығушылық пен зерттеу белсенділігін тудыратын заттарды енгізу (Бұл не? Онымен не істеу керек? Бұл қалай әрекет етеді?). Мұндай заттар магнит, табиғи минералдар жинақтары, белгілі бір тақырыпқа байланысты қолдан жасалған көрнекіліктер және т.б. болуы мүмкін. Әрбір сұрақ балаларды белгілі бір

фактіге, қандай да бір құбылыстың пайда болу жағдайларына қарап, оларды салыстыруға, осы фактілер мен құбылыстарды ажыратуға және біріктіруге, олардың арасындағы ықтимал байланыстар мен қарым-қатынасты орнатуға мәжбүр етеді. Тәрбиеші балалармен бірге олардың идеяларын, ұсыныстарын талқылайды, жауаптың өз нұсқасын ұсынады.

Үшіншіден, бұл тәрбиеші балаларға оқитын немесе еске салатын көркем шығармада болған оқиға (мысалы, Әбділдә Тәжібаевтың «Толағай» атты ертегісіндегі Толағайдың өз туған жерін қуаңшылықтан сақтап қалуы) [4, 48б.].

Қорыта келе, мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жалпы мәдениетті қалыптастыруға, дене, зияткерлік, адамгершілік, эстетикалық және жеке қасиеттерін дамытуға, оқу әрекетінің алғы шартын қалыптастыруға, мектеп жасына дейінгі балалардың денсаулықтарын нығайтуға және сақтауға бағытталған. Сол себепті балабақшадағы оқыту мектептегі табысты оқу үшін маңызды алғы шарт болып табылады, балалар білім, білік және дағды жүйесін меңгереді, сонымен қатар олардың оқу қызметінің негіздері қалыптасады. Балалық шақ – бала тұлғасының қалыптасуындағы бірегей кезең. Мектепке дейінгі сапалы тәрбие мен оқыту және балалардың қабілеттерін дамыту, балалар еліміздің зияткерлік әлеуетінің болашағы болғандықтан қоғам үшін өте маңызды болып табылады. Дәл осы кезеңде бала өзінің қоршаған ортасы туралы алғашқы көрінісін тауып, тәлім-тәрбие, білім алады, сондықтан мектепке дейінгі ұйым мектепке дейінгі баланың өміріне үлкен үлес қосады.

Әдебиеттер

1. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Механика / Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын. – Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2007. – 291 б.
2. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. – Алматы, 2006. – III том. – 133 б.
3. Люблинская А.А. Детская психология: Учебное пособие для студентов педагогических ин-тов. – М.: Просвещение, 1971.
4. Жақсым О.И. Жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды жаңартылған білім мазмұны негізіне ендірудің тиімді жолдары // Білім берудегі менеджмент. – 2017. – №1. – 48 б.

А.В. Садыкова

Ташкентский государственный педагогический университет им. Низами

З.Е. Жумабаева, Ж. Абыкенова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

СОВРЕМЕННЫЕ ДОШКОЛЬНЫЕ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные здоровьесберегающие технологии в условиях обновленного содержания образования. Обосновывается идея о том, что в основе системы здоровьесбережения заложена двигательная активность ребенка применяемая в игровой деятельности и на занятиях.

Ключевые слова: здоровьесбережение, технология, метод, упражнения, дошкольное образование.

Summary. This article examines modern health-preserving technologies in the context of the updated content of education. The idea is substantiated that the child's motor activity is based on the system of health preservation, which is used in play activities and in the classroom.

Keywords: health preservation, technology, method, exercises, preschool education.

Нынешнее дошкольное образование с каждым годом раскрывает свои возможности для обучения и воспитания детей от одного года до пяти лет. Актуальность нашего исследования обозначена тем, что на сегодняшний день здоровье является благополучием социальным и душевным и физическим, способствующим всестороннему развитию.

Здоровьесберегающие технологии в обучении и воспитании детей дошкольного возраста определяются как совокупность методов и приемов, используемых для решения задач по сохранению, поддержанию и укреплению здоровья. Большой вклад в теорию и практику здоровьесбережения детей, обучающихся в дошкольном учреждении, внесли наши отечественные ученые: Г.Д. Алимжанова, Р.Р. Амангельдиев, З.К. Дунаева, С.А. Жанпеисова. Целью здоровьесбережения является формирование навыков здорового образа жизни, прогнозирование возможных изменений здоровья и в проведении соответствующих психолого-педагогических, коррекционных и реабилитационных мероприятий [1, с. 5].

Согласно Типовому учебному плану, образовательная область «Здоровье» имеет два раздела: «физическая культура» и «основы безопасного поведения». Группа раннего возраста, младшая, средняя и старшая группы имеют учебную нагрузку по физической культуре по три часа, но группа предшкольной подготовки два с половиной часа [2, с. 2].

Здоровьесберегающие технологии в дошкольном учреждении основываются на:

1) релаксации, т. е. создают благоприятную атмосферу, тем самым снимает напряжение;

2) коммуникации – инновационному способу, бережному отношению к здоровью и передачи здорового образа жизни;

3) коррекции, т. е. происходит исследование развития умений и навыков детей по результатам анализа и диагностики, проводится коррекционная работа, фиксирующаяся в «Листе наблюдений»

4) профилактике – предупреждение заболеваний психологических или физиологических [1, с. 6-7].

Здоровьесберегающие технологии – дыхательная гимнастика, артикуляционная гимнастика – взаимодействуют с образовательной областью «Творчество» в разделе «Музыка», они способствуют укреплению здоровья, развитию музыкальных способностей, активизируют умственные способности, т.е. они всесторонне развивают малыша.

Согласно Санитарным правилам «Санитарно-эпидемиологические требования к объектам дошкольного воспитания и обучения детей» (приказ МНЗ РК от 16 августа 2017 года №611, с изменениями и дополнениями от 28.08.2020 г.), ежедневно время пребывания ребенка проводится в соответствии с возрастными особенностями, воспитатели и педагоги организуют разные формы физкультурно-оздоровительной работы: утренняя гимнастика, физические упражнения на прогулках (в I и II половину дня), закаливающие процедуры, массаж, подвижные игры, самостоятельная двигательная деятельность детей, активный отдых (физкультурные досуги, праздники, дни здоровья) в дошкольной организации [3, с. 43].

Рассмотрим здоровьесберегающие технологии под названием «стретчинг». Это специальные упражнения под музыку, на растяжку мышц, проводимые с детьми в игровой форме, за тридцать минут до приема пищи, два раза в неделю, предназначены для детей старше трех лет. Упражнения можно проводить как в группе, так и в музыкальном или спортивном зале, упражнения направлены на развитие вялой осанки и плоскостопия.

Песочная терапия – инновационный метод – используется с детьми преимущественно младшего дошкольного возраста, способствует легкой адаптации ребенка к условиям детского сада. Например, малыш совместно с педагогом копает для мышки неглубокие норки руками или совком. Затем взрослый обыгрывает постройку с помощью игрушки. Такие домики можно делать и для других игрушек – зайчиков, лисят, медвежат и пр.

Музыкотерапия направлена на слушание правильно подобранной музыки и выполнение психогимнастических упражнений, тем самым повышает иммунитет детей, снимает напряжение и раздражительность, головную и мышечную боль, восстанавливает спокойное дыхание. На музыкальных занятиях используем дыхательную гимнастику и артикуляционную.

Ароматерапия является новой методикой лечения запахами, которые, в свою очередь, благоприятствуют укреплению естественных сил организма ребенка, способствуют поддержанию хорошего настроения. Во время гриппа и эпидемий ОРВИ целесообразны эфирные масла: кипариса, сосны, пихты, эвкалипта, кедра. Они оказывают антисептическое воздействие на дыхательную и стимулирующее – на иммунную систему. Во время дневного сна в спальне используйте эфирное масло лаванды: его успокаивающее и антисептическое действие поможет уложить малыша спать и не переживать по поводу вирусов. Если детки страдают от насморка, хорошо распылять эфирное масло пихты, а от кашля помогает эвкалипт и кедр. Эфирное масло стимулирует выработку активных веществ, подавляющих вирусы, а цитрусовые озонируют воздух и очищают от вредных вирусов [4, с. 43].

Закаливание является одним из самых эффективных методов укрепления иммунитета. В дошкольном учреждении проводятся ежедневные прогулки два раза в день. Гигиенические процедуры проводятся перед каждым приемом пищи и возвращением с прогулки. Витамины, кислородный коктейль снимают физическую и умственную усталость, повышают силу иммунной системы, улучшают состояние нервной системы. Кислородные коктейли в дошкольных организациях стремятся снизить появление простуды.

Ритмопластика как здоровьесберегающая технология основывается на совершенствовании двигательного аппарата через музыкальную деятельность, которая предоставляет ребенку возможность весело провести время и выплеснуть накопившуюся энергию.

Сказкотерапия выступает как инновационный вид здоровьесберегающих технологий. Суть данного метода заключается в том, что при помощи художественного произведения ребенок становится героем сказки, играет роль и воспроизводит соответствующие двигательные движения.

Исходя из вышеизложенного, здоровьесберегающие технологии – это система методов и приемов, направленных на сохранение и укрепление здоровья ребёнка на всех этапах его развития и обучения. Здоровьесберегающие технологии способствуют улучшению здоровья, стабилизируют психоэмоциональное самочувствие детей, активизируют двигательную деятельность и снижают случаи заболеваемости среди детей дошкольного возраста.

Литература

1. Методические рекомендации «Внедрение здоровьесберегающих технологий в ОУД возрастной группы дошкольной организации». – Астана, 2017. – 44 с.
2. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 20 декабря 2012 года № 557. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 17 января 2013 года № 8275.

3. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 16 августа 2017 года № 611. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 13 сентября 2017 года № 15681.

4. Гаврючина Л.В. Здоровьесберегающие технологии в ДОУ: Методическое пособие. – М.: ТЦ Сфера, 2008. – 160 с. (Здоровый малыш).

А.А. Садуакасова, З.Е. Жумабаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа. Соңғы кезде білім беруде жобалау әдістемесін қолдану аясы айтарлықтай кеңейді. Егер бұрын ол негізінен мектепте және орта кәсіптік білім беруде қолданылса, енді ол мектепке дейінгі тәрбиешілер арасында лайықты танымалдылыққа ие бола бастады. Берілген мақалада мектепке дейінгі білім берудегі жоба әдісінің мазмұны қарастырылған. «Жоба», «жобалық қызмет» ұғымына анықтама берілген. Мақалада мектепке дейінгі білім берудегі жобалық қызметтің кезеңдері негізделіп, жоба іс-әректің ұйымдастырудың ерекшеліктері анықталды.

Түйін сөздер: жоба, жобалық қызмет, жоба әдісі, педагогикалық технология.

Аннотация. В последнее время сфера применения методики проектирования в образовании значительно расширилась. Если раньше его применяли в основном в школе и среднем профессиональном образовании, то теперь он набирает заслуженную популярность среди педагогов дошкольного образования. В данной статье рассмотрен метод проектов в дошкольном образовании. Дано определение понятия «проект», «проектная деятельность». В статье выявлены особенности организации проектной деятельности в дошкольном образовании. Кроме того, определены этапы проектной деятельности.

Ключевые слова: проект, проектная деятельность, метод проекта, педагогическая технология.

Summary. Recently, the scope of application of design methods in education has expanded significantly. If earlier it was used mainly in schools and in primary and secondary vocational education, now it is gaining well-deserved popularity among teachers of preschool education. This article discusses the method of projects in preschool education. The definition of the concept «project», «project activity» is given. The article reveals the features of the organization of project activities in preschool education. In addition, the stages of project activity are defined.

Keywords: project, project activity, project method, pedagogical technology.

Жаңа білім беру жүйесінің қалыптасуы қоғам мен білім беруді дамытудағы қазіргі жағдайдың талаптарымен анықталады. Егер бұрын әлеуметтік табысты адам болу үшін жақсы орындаушы болу, белгілі бір білім мен дағдыларға ие болу жеткілікті болса, қазірде мәселені өз бетінше қоя алатын және оларды шығармашылықпен шеше алатын шығармашыл адам болу керек.

Дамып келе жатқан педагогика ересектердің балаларға деген көзқарасын айтарлықтай өзгертті. Баланың даму деңгейі педагогтың және бүкіл білім беру жүйесінің жұмыс сапасының өлшеміне айналды. Мектепке дейінгі білім беру мекемесінің педагогтары тек қана мектепке дайындық ғана емес, сонымен бірге дамып келе жатқан тұлғаның психофизикалық ерекшеліктеріне сәйкес толыққанды балалық шақты сақтауға бағытталған. Баланы құрметтеу, оның мақсаттарын, мүдделерін қабылдау, дамуына жағдай жасау – гуманистік көзқарастың ажырамас шарттары. Ересектер мектеп жасына дейінгі баланың білімін, дағдыларын қалыптастыруға және оны әлеуметтік өмірге бейімдеуге назар аударып қана қоймай, сонымен бірге шешімдерді бірлесіп іздеуге үйретіп, балаға мәдени нормаларды өз бетінше игеруге мүмкіндік беруі керек.

Бүгінгі таңда ғылым мен практикада балаға «өзін-өзі дамыту жүйесі» ретінде көзқарасы қарқынды түрде дамып келеді, ал ересектердің күш-жігері балалардың өзін-өзі дамытуына жағдай жасауға бағытталуы керек. Балалар мен ересектердің ынтымақтастығын, білім берудің тұлғалық-бағдарлы оқытуды жүзеге асырудың тәсілі – жобалау технологиясы болып табылады.

Жоба әдісі әлемдік педагогика ғылымында жаңа ұғым емес. Жоба әдісі 1920 жылдары АҚШ-та философия мен білім берудегі гуманистік бағыттың дамуымен байланысты пайда болды. Оның негізін американдық философ, психолог және ағартушы Дж. Дьюи қалады. Әрі қарай бұл әдіс В. Килпатрик, Э. Коллингстің еңбектерінде дамыды [1, 3 б].

Жоба әдісін қазіргі ғылым инновациялық қызмет циклі ретінде қарастырады және тиісті белгілері, функциялары мен құрылымы бар перспективті педагогикалық технологиялардың бірі болып табылады. Бұл факт, сондай-ақ инновациялық технологияларды қолдану тәжірибесінің жай-күйін талдау, тәрбиешілердің кәсіби құзыреттілігін арттыру және мектепке дейінгі білім берудің тұтас педагогикалық процесін оңтайландыру құралы ретінде жоба әдісін таңдауға мүмкіндік береді [2, 61б].

Жоба әдісінің негізінде танымдық дағдыларды дамыту, өз білімін өз бетінше құру дағдылары, ақпараттық кеңістікте шарлау дағдылары, сыни және шығармашылық ойлауды дамыту жатыр. Бұл практикалық немесе теориялық білімнің белгілі бір саласын, белгілі бір қызметті игерудің әдістері, амалдар жиынтығы. Бұл таным жолы, таным процесін ұйымдастыру тәсілі. Сондықтан, егер біз жоба әдісі туралы айтатын болсақ, онда мәселені (технологияны) егжей-тегжейлі дамыту арқылы дидактикалық мақсатқа жету әдісін айтамыз, ол нақты түрде жасалған практикалық нәтижемен аяқталуы керек [3, 12б].

Жоба әдісі технологиясының негізі баланың өз бетінше әрекетінде жатыр: зерттеушілік, танымдық, өнімдік, оның барысында бала қоршаған әлемді біледі және жаңа білімді нақты өнімдерге айнал-

дырады. Жоба әдісінің мақсаты – баланың еркін шығармашылық тұлғасын дамыту, мектеп жасына дейінгі балалардың іс-әрекетін белгілі бір және жоспарланған нәтижеге бағыттау, ол бала үшін теориялық немесе іс жүзінде маңызды мәселені шешу арқылы алынады [4, 76].

Дидактиктер, педагогтар өздерінің дидактикалық мәселелерін шешу үшін осы әдіске жүгінді. Жоба әдісі «жоба» тұжырымдамасының мәнін құрайтын идеяға негізделген.

«Жоба» («projectio») термині латын тілінен аударғанда «алға лақтыру» дегенді білдіреді және Н.И. Епишкиннің сөздігінде бір нәрсенің жоспары, алдын-ала ойы, алдын-ала нобайы деген мағынаға ие [5, 36776]. Ал ағылшын тілінің Кембридж сөздігінде жоба мынадай анықтамасы бар: белгілі бір уақыт аралығында аяқталған және белгілі бір мақсатқа жетуге арналған жоспарланған жұмыстың немесе қызметтің бөлігі [6]. Ал Евремованың сөздігінде жоба талқылауға, бекітуге ұсынылатын қандай да бір құжаттың алдын ала мәтіні деп көрсетілген [7].

Жобалық қызмет – бұл баланың қазіргі және перспективалы мүдделеріне негізделген тәуелсіз іс-әрекеттің, мінез-құлық пен тәжірибенің әртүрлі түрлері. Жобалық қызмет, бір жағынан, ересектермен қарым-қатынасқа, ал екінші жағынан, баланың үнемі кеңейіп отыратын дербес әрекеттеріне негізделген. Жобалық қызмет– тәрбиешінің балаларға өз бетінше немесе ересек адаммен бірге жаңа практикалық тәжірибені ашуға, тәжірибе жүзінде алуға, іздеу, талдау және түрлендіруге мүмкіндік беретін жағдайларды жасау. Песталоцци: «Әр адам өзінің не істеуге тырысатынын ғана біледі», – деп жазды. Жобалық қызметте бала өзін субъект ретінде сезінеді, өйткені ол өз қызметінің тәжірибесіне, іс-әрекеттеріне жауап беретін тәуелсіз, белсенді тұлға болуға мүмкіндік алады [8, 66].

Жобалық қызмет тек белгілі бір жағдайда тікелей әрекет ету мүмкін болмаған жағдайда ғана жобалық қызмет болып табылады. Басқаша айтқанда, егер бала сурет салғысы келсе, ол үшін қарындаш, парақ алып, өзінің жоспарын жүзеге асырса, онда бұл әрекет жобалық іс-әрекет болып саналмайды. Бала барлық әрекеттерді дәстүрлі өндірістік іс-әрекет шеңберінде жасады. Жобалық қызмет барысында мектеп жасына дейінгі бала мәселені шешудің әртүрлі нұсқаларын зерттейді, белгілі бір өлшемдерге сәйкес шешудің оңтайлы әдісін таңдайды. Балабақшада жобалық қызметті ұйымдастыру кезінде тәрбиешілер келесі мәселелерге тап болуы мүмкін:

– Білім беру процесін ұйымдастырудың дәстүрлі нысаны мен жобалық іс-әрекеттің сипаты арасындағы сәйкессіздік. Дәстүрлі педагогикалық қызмет нормативтік кеңістікте жүзеге асырылады. Ол әзірленген сабақ жазбаларына, бағдарламаның бір бөлігінен екіншісіне ауысудың қатаң логикасына және т.б. бағытталған. Бұл жағдайда тәрбиеші де, бала да белгісіздік жағдайына түседі. Жобалық іс-әрекет алдын-ала белгіленген (және тәрбиешіге белгілі) жолдан өту үшін емес,

жағдайға байланысты көп мүмкіндіктерді зерттеуге бағытталған. Әрине, тәрбиешіге білім беру процесіне жаңа стандартты емес тәсілдерді үнемі іздеуден гөрі, қатаң бағдарламаны ұстану оңайырақ. Сондықтан әр тәрбиеші жобалық іс-әрекетке дайындығын бағалауы керек.

– Баланың субъектілік және объектілік жағдайын ажыратпау. Мектепке дейінгі тәрбиешілердің көпшілігі өте сезімтал және балаларды эмоционалды түрде қолдайды. Алайда, бұл эмоционалды қолдау баланың шығармашылық тапсырмасын орындауға деген дайындыққа айналмауы керек. Тәрбиеші балаларға проблемалық жағдай ұйымдастыруы керек, бірақ мәселені шешудің өзіндік нұсқаларын ұсынбауы керек. Әйтпесе, бала объектілік жағдайда қалып қояды. Жобалық іс-әрекетте субъективтілік дегеніміз бастаманы білдіру және тәуелсіз қызметтің көрінісі, ал баланың субъективтілігі әртүрлі жолдармен көрінуі мүмкін. Сонымен, бала түпнұсқа идеяны білдіре алады (яғни, бұрын басқа балалар білдірмеген) немесе басқа баланың идеясын қолдап, сәл өзгерте алады. [9, 216].

Мектепке дейінгі балалармен жұмыс жасауда жоба әдісін қолдана отырып, жоба тәрбиешілердің, балалардың, ата-аналардың, кейде бүкіл балабақша ұжымының ынтымақтастық және бірлескен жұмысының жемісі екенін есте ұстаған жөн. Сондықтан жобаның тақырыбы, оның формасы және егжей-тегжейлі іс-әрекет жоспары бірлесіп жасалады. Мұғалімдердің сабақтың, ойынның, серуеннің, бақылаулардың, экскурсиялардың және жоба тақырыбына байланысты басқа да жұмыстардың мазмұнын әзірлеу кезеңінде мектепке дейінгі білім беру ұйымындағы пәндік ортаны мұқият ойластырып, эвристикалық және ізденіс әрекеттері үшін «фон» болатындай етіп ұйымдастыру өте маңызды [1,96]. Мектеп жасына дейінгі баланың жобалық қызметі кезең-кезеңмен дамиды.

1-кезең. 5 жасқа дейін бала еліктеу және орындау деңгейінде дамиды. Қажетті өмірлік тәжірибенің болмауы оған мәселені және оны шешу жолдарын таңдауда тәуелсіздігін толық көрсетуге мүмкіндік бермейді. Балалардың қажеттіліктеріне мұқият қарау, олардың мүдделерін зерттеу балалардың «тапсырыс берген» мәселесін оңай анықтауға мүмкіндік береді.

Әрекеттер алгоритмі

1-қадам. Балалардың қажеттіліктеріне жауап беретін қызықты бастама, ересектердің мәселені белгілеуі.

2-ші. Ересектерге жобаның мақсатын анықтау, оның мотивациясы.

3-ші. Балаларды іс-шараларды жоспарлауға және жоспарды іске асыруға қатысуға тарту.

4-ші қадам. Ересектер мен балалардың нәтижеге бірлескен қозғалысы.

5-ші қадам. Жобаны бірлесіп талдау, нәтиже тәжірибесі.

Балалардың мәселені өз бетінше шешуге алғашқы әрекеттері байқалып, көтермеленуі керек, балаға оның жетістіктері туралы: «сен тез ойлап таптың!»; «көмекке уақытыңда келгенің жақсы болды!» үнемі айтып отыру керек. Бұл балаға өзінің мінез-құлқын түсінуге, қай жерде дұрыс жасағанын, қай жерде қателескенін түсінуге көмектеседі.

2-кезең. Өмірдің бесінші жылының аяғында балалар жобалаудың жаңа, дамып келе жатқан деңгейіне өтуге мүмкіндік беретін белгілі бір әлеуметтік тәжірибе жинақтайды.

Бұл жаста дербестік дами береді. Тәрбиеші мен құрдастарын шыдамдылықпен тыңдай алады.

Әрекеттер алгоритмі

1-ші қадам. Балалардың немесе екі жақтың қажеттіліктеріне сәйкес келетін мәселені (ересектер немесе балалар) бөліп көрсету.

2-ші қадам. Жобаның мақсатын, алдағы қызметті бірлесіп анықтау, нәтижені болжау.

3-ші қадам. Ересектердің шамалы көмегімен балалардың іс-әрекетін жоспарлау, жобаны жүзеге асырудың құралдары мен тәсілдерін анықтау.

4-ші қадам. Балалардың жобаны орындауы, ересектердің сараланған көмегі.

5-ші қадам. Нәтижені, жұмыс барысын, әрбір баланың іс-әрекетін талқылау, сәттілік пен сәтсіздіктің себептерін анықтау.

6-шы. Балалармен бірге жобалау перспективаларын анықтау.

Екінші кезеңде тәрбиешінің белсенділігі біршама төмендегенін көруге болады. Тәрбиешіге балалар үшін қызықты нәрселермен әуестену, олардың мақсаттары мен міндеттерін кеңейтуге көмектесу маңызды.

3-кезең. Жобалық іс-әрекеттің дамуының үшінші шығармашылық кезеңінде балаларда танымдық және жеке дамуына байланысты қызығушылықтың жоғары деңгейі байқалады.

Әрекеттер алгоритмі

1-ші қадам. Балалардың немесе екі жақтың қажеттіліктеріне жауап беретін мәселені (балалар немесе ересектер) анықтау.

2-ші қадам. Балалар жобаның мақсатын, алдағы іс-әрекеттің себебін анықтауы, нәтижені болжау.

3-ші қадам. Балалардың іс-әрекетін жоспарлау (ерсек адамның серіктес ретінде қатысуы мүмкін болса), жобаны іске асыру құралдарын анықтау.

4-ші қадам. Балалардың жобаны орындауы, шығармашылық даулар, келісімге қол жеткізу, өзара оқыту, балалардың бір-біріне көмектесуі.

5-ші қадам. Жұмыс барысының нәтижесін, әрқайсысының іс-әрекетін талқылау, сәттілік пен сәтсіздіктің себептерін анықтау.

6-қадам. Жобалаудың даму перспективасын анықтау[10, 32-41б].

Осылайша, мектепке дейінгі білім берудегі жоба – бұл мақсатқа жету үшін кезең-кезеңімен және алдын-ала жоспарланған практикалық

іс-әрекет процесінде баланың қоршаған ортаны педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылған дамыту әдісі. Балабақшадағы жобалық іс-әрекеттің ерекшелігі-бала әлі де мәселені өз бетінше көре және тұжырымдай алмайды және мақсатты анықтай алмайды, басынан аяғына дейін өз жобасын өз бетінше жасай алмайды. Сондықтан жобалық іс-әрекеттерді оқыту тәрбиешінің басты міндеті болып табылады.

Әдебиеттер

1. Четырина Е.С.. Методические рекомендации по организации проектной деятельности с детьми дошкольного возраста. – 2010.
2. Виноградова Н.А. Образовательные проекты в детском саду: Пособие для воспитателей / Н.А. Виноградова, Е.П. Панкова. – М.: Айриспресс, 2008. – 208 с. – (Дошкольное воспитание и развитие).
3. Электронный учебник по курсу «Проектная деятельность как способ организации семиотического образовательного пространства». <http://bg-prestige.narod.ru/proekt/>
4. Котова И.В. Метод проектов в дошкольной образовательной организации, как условие реализации ФГОС нового поколения. – 2017.
5. Исторический словарь галлицизмов русского языка [Текст] / Николай Иванович Епишкин. – Москва: ЭТС, 2010. – 5140 с.
6. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/?dictCode=british>
7. Ефремова Т.Ф. Толковый словарь русского языка. – М.: Наука, 2000.
8. Деркунская В.А. Проектная деятельность дошкольников: Учебно-методическое пособие. – М.: Центр педагогического образования, 2012. – 144 с.
9. Веракса А.Н., Веракса Н.Е. Проектная деятельность дошкольников. Пособие для педагогов дошкольных учреждений. – Москва: МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2010.
10. Евдокимова Е.С. Технология проектирования в ДОУ. – М.: ТЦ Сфера, 2006. – 64с. – (Библиотека руководителя ДОУ).

А.Е. Азбебаева, З.Е. Жумабаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ПЕДАГОГИКА ӘЛЕМІНДЕГІ ҰЛЫ ТҰЛҒА – АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ

Андатпа. Бұл мақалада ұлы ойшыл, ақын – Абай Құнанбаевтың ақындық туындылары, олардың өскелең ұрпаққа әсері, ықпалы және қазіргі таңда әдебиет арнасында ғана емес, балалардың өмірінде де үлкен орын алатындығы туралы баяндалады. Абайдың туындыларын мектепке дейінгі кезеңнен бастап-ақ оқыту керектігі айтылады. Оның қазақ әдебиетіне, қазақ халқына сіңірген еңбегі, тәрбие мен оқытуға тигізген үлесі, оның жалпы педагогикалық көзқарасы қарастырылды.

Түйін сөздер: ұлы тұлға, адамгершілік, жаңа адамның идеалы, рухани даму, рухани қасиеттер, педагогикалық көзқарас.

Аннотация. В статье анализируются о поэтических произведениях великого мыслителя, поэта Абая Кунанбаева, их влиянии на подрастающее поколение и их месте не только в литературном мире, но и в жизни детей. Произведениям Абая надо учить детей с дошкольного возраста. Учитывались его вклад в казахскую ли-

тратуру, казахский народ, его вклад в образование и обучение, его общепедагогические взгляды.

Ключевые слова: великая личность, нравственность, идеал нового человека, духовное развитие, духовные качества, педагогический подход.

Summary. The article analyzes the poetic works of the great thinker, poet Abai-Kunanbayev, their influence on the younger generation and their place not only in the literary world, but also in the lives of children. Abai's works should be taught to children from preschool age. They took into account his contribution to Kazakh literature, the Kazakh people, his contribution to education and training, his general pedagogical views.

Keywords: great personality, morality, the ideal of a new person, spiritual development, spiritual qualities, pedagogical approach.

*Бабалардың оқыймыз біз жырларын,
Жадымызда сақтармыз біз олардың.
Біздер үшін арнаған қасиетті, қастерлі,
Ақ параққа жазған өлең жолдарын.
Мағынасы терең ойға өрбіген,
Әр жолдары бір-біріне сай келген.
Қадір тұтып бабалардың жырларын,
Біз болармыз оларды мәңгілікке көтерген.*

Әр елдің, әр халықтың даңқын асқақтатқан, әлемге танымал қылған, аттары ешқашан өшпес – ұлы тұлғалар бар. Сол ұлы тұлғаның бірі – Абай Құнанбайұлы. Абай атамыздың жастарға қалдырған нақыл сөздері, кара сөздері, өлендері, аудармалары – бұл біздің баға жетпес байлығымыз.

Абай Құнанбайұлы – ақын, аудармашы, философ, композитор, қоғам қайраткері. Абай ең алғаш болып қазақ поэзиясын пәлсапалық тұрғыдан дамытқан ақын. Ол пәлсапа мен стилистикалық бағыттарын байланыстыра отырып, жаңа поэзияға жол ашқан [1, 207].

Абайдың ақындық туындылары көркем бейнелерімен, әдебилігімен және пәлсапалығымен ерекше. Өзінің шығармаларында ой мен сезімді, қазақ халқының тарихын, сол уақыттағы халықтың тұрмыс-жағдайын өлең жолдары арқылы жеткізген. Қазақ ойшылдары Абай туындыларының мағынасы әлемдік деңгейде тек ХХ ғасырдың 40 жылдары ғана бағалана бастады, ол қазақ жазушысы Мұхтар Әуезовтың романы арқасында жүзеге асты. Ол алғаш болып Абайдың туындыларының түпкі мағынасы – ол жаңа болашақтың жемісі екендігін түсіне білді [1, 209].

Абайдың ақындық туындылары оның педагогикалық көзқарастарының ажырамас бөлігі. Абай шығармаларын олардың тәрбиелік мәні тұрғысынан зерттеу қажеттілігі туралы бірінші болып М. Әуезов айтқан. «Абайдың адамгершілік жайындағы сөздерін алып, олардың арасында біздің шындыққа үлкен жетістіктермен қызмет ететіндері көп,» – деп жазды [2, 3].

Ақын және ағартушы Абайдың бай мұраларының ішіндегі біз үшін ең құндысы – оның болашаққа бағытталған прогрессивті идеялары және халықты аянбай білімге шақыруға бел буғандығы. Бұл идеялар жас ұрпаққа ақыл-ой тәрбиесінің өзіндік бағдарламасын жасап қалыптастырды. Абай жаңа адамның идеалы – ақыл мен ағартушы, еңбек пен ғылымның жеңімпазы, әлсіздер мен ездерді қорғаушы идеалын растауға тырысты. Сондықтан ақын:

Дүние де өзі, мал да өзі

Ғылымға көңіл бөлсеңіз, – деген болатын [2, 6].

Ақын білімнің жетіспеушілігі, надандық адамды өзін төмен етеді деген катал шындықты жасырмайды. Адамның рухани дамуы көп жағдайда білім мен ағартушылықты игеруге байланысты. «Адамның білімді болуы, – деп жазды Абай, – адамдықтың өлшемі» [2, 6].

Ақын-ағартушы жастарды өздерінің мезеттік қызығушылықтары үшін емес, өз халқының ар-ожданы алдындағы парызын орындау үшін өз халқының жарқын болашағы үшін қызмет ету үшін оқуға шақырды [2, 7].

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басындағы қазақтың көрнекті ағартушысы және ақыны Абай Құнанбаев өз шығармаларында дәрменсіз қазақ халқының ойлары мен тілектерін жырлады, халықтың ағартушылық, мәдениеті мен ғылымының жан-жақты дамуын үгіттеді.

Абай Құнанбаев тек ұлы ақын ғана емес, сонымен бірге ұлы ойшыл болған. Оның шығармалары философиялық идеялармен, философия, тарих, этика, психология, білім туралы т.с.с. Абай поэзиясы оның философиялық, психологиялық-педагогикалық көзқарастарына негізделген [3, 3].

Абай Құнанбаев жастардың жалынды тәлімгері болды. Оның кезкелген дерлік шығармаларының тағылымдық және тәрбиелік мәні бар. Абай арнайы педагогикалық еңбектер жазбаған және арнайы педагогикалық мамандықпен айналыспағанымен, оның бірқатар тұжырымдарында жастарды тәрбиелеу мен оқыту бойынша әдістемелік және дидактикалық нұсқауларды табуға болады. Ол өзінің замандастары, қазақтар және көптеген шығыс мәдениетінің өкілдері сияқты, Абай жастарды адамгершілікке тәрбиелеудің жалынды насихатшысы және қажымас қайраткері ретінде әрекет етеді [3, 61].

«Жасымда ғылым бар деп ескермедім» (1885) өлеңінде, өмірінің қырықыншы жылы ақын жас кезінде ғылымның қадірін бағаламай, оның пайдасын білмей, тек кейін ғана оған құшағын ашқанына өкінеді [3, 63].

Абай балалардың ғылымға деген қызығушылығы мен құштарлығын дамыту қажеттілігін көрсетеді, онсыз білімді игеру мүмкін емес. «Кітаптарда көп білімдер бар – оларды зерттеңдер, әскери адаммын деп мұрныңды көтеріп жағымпазданба; сіздің жаныңыздың оты сөнбеуі үшін, аудан әкіміне қызмет етуге тырыспаңыз; бұл ғылымға апаратын

тікенді жол болса да, адал еңбегіңмен білімді игер, адал да шыншыл бол», – деп үйретеді Абай [3, 64].

Ғылымды тек балалықпен қоштасқанда ғана игеруге болады. Егер сіз ғылымды жақсы көретін болсаңыз, ешқашан «жасай алмаймын» деп айтпаңыз. Егер сіз ғалым бола алмасаңыз, әлі де үмітіңізді жоғалтпаңыз, ғалым болуға тырысыңыз. Әрқашан үміт пен сенімділікке ие болыңыз [3, 65].

Абай өзінің мәлімдемелерінде және практикалық қызметінде нағыз педагогтің рөлін атқарады. Ол жастар тәрбиесіне үлкен көңіл бөледі; өз балаларының оқытуына үнемі қызығушылық танытады, олардан бәрін сұрайды, олардың білімін тексереді және көбінесе оқытуда көмектеседі [3, 66].

Білімге деген жоғарғы деңгейдегі құштарлық пен қажеттілік – білімді игерудің алғышарты. Оқыту сәтті әрі пайдалы болуы үшін, Абай, ұлы орыс ұстазы К.Д. Ушинский секілді алдымен балаларға ана тілін үйретуді, ғылыми білімдерді үйретуді, содан кейін шет тілдерін, атап айтқанда, араб және парсы тілдерін оқытуды ұсынады.

«Ғылымды белгілі бір мақсатта пайдаланып, оның бірден пайда әкелетіндігі үшін ғана оқудың қажеті жоқ» – дейді Абай атамыз [4, 61].

Абай ғылымды зерттеудегі іскерлік көзқарасты жоққа шығарады. Ол алдымен балаларға жалпы білім беру қажет деп санайды, бұл арқылы олардың ақыл-ойын, дүниетанымын және жалпы мәдениетін дамыту қажет. Ол табиғаттың құпияларын түсінуге және оны адамның күшіне бағындыруға бағытталған ғылымды зерттеудің практикалық маңыздылығын ешбір жағдайда теріске шығармаған. Ғылымды зерттеу материалдық дүниені дұрыс білуге ықпал етуі керек, ол адамды кемелдікке жетелеуі керек [3, 67].

«Егер сіз шындыққа жетсеңіз, онда өлім қаупі төнгенде де одан шегінбеңіз», – деп үйретеді Абай [3, 68].

Абай өзінің туындыларында балалық достықтың ерекшеліктері туралы да айтады. Ол балаларда шынайы достық әлі орнай қоймағанын атап өтті: олар үшін достасу оңай, олар үшін жанжалдасу да оңай. Сондықтан, ата-аналардың балалар арасындағы жанжалдарға араласып, «ренжігендер» үшін араша түсуі ақылға қонымсыз болар еді, бұл жиі кездесетін жағдай болып табылады. Балалар әртүрлі ойлар мен қайғы-қасіреттен арылады, олар бәрімен еркін достасады. Балалық шақта арман жақын болып көрінеді, ал қызығушылық, қуаныш және бәріне деген махаббат шетінен төгіледі [3, 76].

Абайдың жастарды тәрбиелеу мен оқытуға, әсіресе адамгершілік тәрбиеге қатысты даналық тұжырымдары өз заманында жастар үшін тәрбиелік мәні зор болды. Бұл күндерді шебер пайдаланған жағдайда, олар біздің жастарымызды тәрбиелеуде үлкен пайда әкелуі мүмкін [3, 80].

Адам тек қажетті білім деңгейін игере отырып, әлемді тани алады, жақсылық пен жамандықты, пайдалы мен зияндыны ажырата алады, сонда ғана біз одан қазақ қоғамының алға жылжуы үшін қажет пайда күте аламыз. Абайдың өзі ғылымның биігін игеруге ұмтылған адамның жарқын үлгісі болды. Ол өзін-өзі тәрбиелеудің ұзақ және қиын жолынан өтті, бүкіл өмірінде ол орыс және батыс ғылымдары мен мәдениетін оқыды [2, 8].

Абай білімді бәрінен – байлықтан, атақтан, абыройдан жоғары қояды. Бірақ ақын жастарға даналықты үйретіп қана қоймай, ғылымдарды игеруге шақырып қана қоймайды, сонымен қатар оларға жетудің белгілі бір жолдары мен тәсілдерін көрсетеді [2, 8].

Біріншіден, ойшыл-ақын былай деп жазады, оқытудың кез-келген түрінде тәлімгер оқытушыларын қызықтыруы керек. Ол оқытуды міндет қылып үйрету керек емес, кем дегенде қызықты болуы керек деп есептеді. Оқытудан ләззат алып, қуанышқа бөленуі – балаларда білімді қалыптастырудың ең тиімді әдісі [2, 8].

Екіншіден, білген немесе оқыған нәрсені ұмытпау үшін оны үнемі қайталап отыру керек [2, 9].

Үшіншіден, Абай үшін білімді игеру жолындағы маңызды кезең алғашқы дайындық болып табылады. Бұл ғылымның басты жолына апаратын негізгі жол. Тәрбие негіздерінің өзі сауаттылықты меңгеруден ғана емес, ең алдымен адамның ең жақсы қасиеттерін тәрбиелеуден басталуы керек [2, 9].

Абай сен білмейтін нәрсені білетіндердің бәрінен үйренуге болады және қажет деп санайды. Адам белгілі бір уақыт аралығында өсетіні сияқты, адамның білімі мен танымдық ауқымы да өсіп, көбейеді. Өсіп келе жатқан адамзат қоғамы туралы білімді алып отыру үшін әр сағат сайын біліміңізді толықтырып отыру керек. «Егер кімде-кім оның дін мен өмірдің мағынасын білетініне сеніп, оқуды доғарды деп сенсе, онда оған айтыңыз – оның тақуалығы шынайы емес» [2, 10].

Абай ғылымды игерудің басты шарттарының бірі білімге деген құштарлықтың болуы деп санады. Бірақ ақын тек қалау жеткіліксіз екенін ескертеді. Мұнда қатаң, алдын-ала дайындалған белгілі бір жүйенің қажеттілігінен басқа, сіз өзіңізге басты мақсат қоюыңыз керек. «Алдымен сіз ғылымның не үшін қажет екенін нақты түсінуіңіз керек. Егер сіздің жаныңыз басқа нәрселермен байланысты болса және сіз оған жету үшін ғылымды зерттейтін болсаңыз, онда сіздің ғылымға деген көзқарасыңыз өгей ананың өгей ұлға деген көзқарасы сияқты. Ғылымды ана өз ұлын қалай сүйсе, солай сүйю керек» [2, 11].

Ғылыммен айналысатын адам бір орында тұрмауы керек. Ол үнемі өзін-өзі жетілдіріп, оқып, білімдерін басқаларымен бөлісуі керек. Ең бастысы – ғылымдағы сабақтастықтың болуы. Абай жердегі барлық нәрсенің, соның ішінде ғылымның негізі адамилық және адамгершілік деп үйретеді [2, 11].

Ол кәсіби мұғалім де, ғалым да болған емес. Алайда, оның сөздерінің құндылығы дәл осы тұрғыдан біз үшін күмәнсіз [2, 12].

Абайдың ақыл-ой тәрбиесіндегі дидактикалық қатынастарын былайша тұжырымдауға болады:

1. Қарапайымнан күрделіге қарай оқыту. Бұл дидактиканың негізгі қағидаларының бірі ойшыл ақынның барлық дерлік шығармаларына енеді [2, 12].

2. Абай Аристотель мен Пифагордың балаларды физикалық жазалауға қарсы пікір айтқан пікірлерімен бөлісті.

Тәрбиеші, мұғалім, Абайдың айтуы бойынша, ата-аналар өздерінің шынайы тәрбиелік мақсаттарына қорқыту арқылы емес, әсерлі сөзбен сендіру арқылы жете алады. Ақын ата-аналар мен молдалардың зорлық-зомбылығы балалардағы шынайылықты өлтіреді деп жазды, балалар оларға тек қорқыныштан бас иіп, оларды құрметтейтін кейіп танытады.

3. Оқытудағы көрнекілік. «Адам әлемді көзімен бақылап, оның дыбыстарын құлақпен тыңдау, заттарды қолмен ұстау, иістерді мұрнымен иіскеу, тілімен талғамды анықтау арқылы біледі». Абайдың ойынша, адамның барлық сезімдері оқу процесіне қатысуы керек, өйткені заттардың, қоршаған шындықтың құбылыстарының тірі ойлауы олардың қасиеттері мен белгілерін арнайы қабылдауға, олардың маңызды аспектілерін, байланыстарын оқшаулауға және жақсы игеруге мүмкіндік береді. Ол үшін мұғалім қызықты, бейнелі, анық, жанды тілде айта білуі қажет.

4. Балалардың жас ерекшеліктерін ескеру.

5. Ана тілінде білім беру. Негіздердің, білім негіздерінің өзі, Абайдың пікірінше, адам өз ана тілінде білім алуы керек, содан кейін ғана басқа тілдерді үйренуге көшуге болады және өтуі керек. Дәл осы жағдайда адам білімді өзін-өзі толықтыруға дағдыларды одан әрі ала алады [2, 13].

Абай «Оныншы сөзінде» былай деп жазады: «Ал енді ... қалаған байлыққа қол жеткізілді. Оны білім алу үшін қолданыңыз. Олар өздеріне қабілетті емес, сондықтан сіздің ұлдарыңыз бұны жасасын, өйткені ғылымсыз бұл жерде де, бұл дүниеде де өмір болмайды» [2, 15].

Абай білімнің күшіне сенді және оған үміт артты. Ол білім беру жұмысын бос, қажетсіз кәсіп деп санайтын адамдарды сынаған және мазақ еткен. Ақын бүкіл шығармашылығын адамның бойындағы жақсы қасиеттерді тәрбиелеуге арнады. Ол өзінің «Қара сөздерінде» адамдар қандай да бір түрде адамзаттың жоғары тұжырымдамасын түсіргендігін мойындады.

Абайдың ұлылығы мен көрегендігі оның әрқашан – сабақта, білім беруде, білім мен ғылымды үйретуде – тарихи сабақтастықты сезінуі [2, 16].

«Үшінші сөзінде» ақын құдіретті парасатты, адамның рухани ұлылығын растауды қызу қолдайды. «Рухани қасиеттер», – деп жазды

Абай, – «бұл адам өмірінде ең маңызды нәрсе. Тірі жан мен жауап беретін жүрек адамды жетелеуі керек, сонда оның жұмысы мәнді және байлығы орынды болады» [2, 17].

Нағыз адам кез-келген кедергілерге қарамастан, көздеген мақсатына жетеді. Ерік адамнан үлкен рухани және физикалық төзімділікті, адамгершілік шартты талап етеді [2, 21]. Абай жастардың өзін-өзі тәрбиелеуіне, олардың адамгершілік жағынан өзін-өзі жетілдіру мәселелеріне үлкен мән берді. Ол өзін-өзі, психологияның жағымды және жағымсыз жақтарын дұрыс бағалау көбіне адамның моральдық құндылығын анықтайтындығын баса айтты. Ойшыл-ақын жастардан олардың мінез-құлқындағы жағымсыз қасиеттерді біртіндеп жойып, рухани қасиеттерін үнемі жетілдіріп отыруды талап етті [2, 22].

Абай жастарды жағымды ерік-жігерлік қасиеттерге тәрбиелеу мақсатында бірқатар кеңестер береді. Нақтырақ айтқанда, ол:

*Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,
Адам болам десеңіз...
Өсек, өтірік, мақтаншақ,
Еріншек, бекер мал шашпақ –
Бес дұшпаның, білсеңіз.
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым, ойлап қой –
Бес асыл іс көнсеңіз [2, 23].*

Абайдың сезімдерді, ерік-жігерді, жалпы тұлғаны өзін-өзі тәрбиелеу туралы ойлары ең алдымен жастарға бағытталған. Адам өзінің кемшіліктері мен қателіктерін өзі білуі керек деп Абай үнемі баса айтқан. Оны түзетуге әрқашан ұмтылуымыз керек [2, 23].

Ақын адамгершілік тәрбиесінің гуманистік тұжырымдамасын алға тартады, оның мақсаты еңбек адамын, патриотты, жан-жақты, жоғары адамгершілікті баладан шығару, туған халқының мүдделерімен, ойларымен және тілектерімен өмір сүру [2, 25].

Абайдың жастарды адамгершілікке тәрбиелеу туралы көптеген ойлары қазіргі кезде де өзектілігін жоғалтқан жоқ:

– моральдық құнды қасиеттер қиындықтарды жеңу процесінде шындалып шоғырлануы;

– адамгершілік тәрбиесінің мәселелеріне өзіміз немесе аз ғана эгоистдік позициялардан келуге болмайтындығы: олар әлеуметтік шартталған;

– адамның нағыз сұлулығы оның еңбексүйгіштігінде;

– еріншектік, қыңырлықты, қулық, қорқақтықты және т.б. тудырмау [2, 25].

Абайдың педагогикалық мұрасының негізгі идеяларының бірі – адамдарды, әсіресе жастарды еңбекке баулу.

Өмірінің отыз бесінші жылында ғана Абай қайтадан шығармашылыққа оралады. Осы кезеңде ол өзінің өлеңдерін жас достарының атынан таратады. Тек 1886 жылдың жазында, қырық жасқа толғанда, Абай «Жаз» атты керемет өлеңін жазып, алғаш рет астына өз қолтаңбасын қояды. Осы күннен бастап, оның барлық қалған жиырма жылында ерекше қарқынды поэтикалық қызметіне арнайды [5, 133].

19 ғасырдың екінші жартысындағы қазақ әдебиеті тарихында Абай – сыншыл реализмнің негізін салушы. Ол өзінің құдіретті ерекше дарынының қанатында ақындар арасынан жоғары көтеріліп, өз шығармашылығында халықтың идеялары мен тілектерін қамтып, өзінің көркем ойлау тәсілін өзгертті. Абай қазақ әдебиетінің демократиялық бағытының негіздерін бекіте отырып, сонымен бірге қазақ әдебиетінің негізін қалаушы болды. Оның поэзиясында экспрессивтік құралдарға бай жіңішке және өңделген әдеби тілдің үлгілері бар [6, 16].

Абай тек ақын ғана емес, сонымен қатар музыкант, қазақтың халық музыкасының терең білгірі болды: ол негізінен өлеңдеріне, өзіне белгісіз жаңа түрлерін қазақ поэзиясына енгізген өлеңдеріне арналған бірқатар әуендер жасады [5, 134].

Абай туралы көптеген мақалалар, брошюралар, зерттеулер жазылды. 1946 жылы жарық көрген Н. Сәбитовтің «Абай» библиографиялық анықтамасында Абай шығармашылығының жекелеген аспектілерін қарастыруға арналған бес жүзден астам шығармалар тіркелген. Соңғы жылдары Абай туралы библиографияға жүздеген жаңа еңбектер қосылды. Абайды зерттеудің және алдыңғы қатарлы кеңестік ғылымның жетістіктерін іске асырудың алдыңғы тәжірибесіне сүйене отырып, соңғы еңбектердің авторлары ғылыми жалпылама мақалалар мен монографияларды қазақ және орыс тілдерінде берілген [6, 6].

Абай Құнанбаев – біздің өткеніміз және жарқын болашағымыз, қазақ әдебиетінде, тіпті әлемдік деңгейде өшпес алтын ізін қалдырған – ақын, жазушы, аудармашы, философ, қоғам қайраткері. Ол өзінің ақындық туындыларында әрдайым жастарды оқуға, білімге, ғылымға шақырып отырған. Абайдың ақыл-ой тәрбиесіндегі дидактикалық қатынастарын былайша тұжырымдады:

1. Қарапайымнан күрделіге қарай оқыту.
2. Абай Аристотель мен Пифагордың балаларды физикалық жазалауға қарсы пікір айтқан пікірлерімен бөлісті.
3. Оқытудағы көрнекілік.
4. Балалардың жас ерекшеліктерін ескеру.
5. Ана тілінде білім беру [2, 13].

Қазіргі таңдада Абайдың туындыларын зерттеп, оны жеке пән ретінде де оқу жүйесіне кіргізіп жатыр. Себебі, ақын шығармаларының, қара сөздерінің адамгершілік, тәрбиелік мәні зор. Сондықтан Абай

атамыздың шығармаларын оқып, өлеңдерін жаттап, өзіміздің бойымызға, ақыл-ойымызға, санамызға сіндіріп, өзімізді ғылым жолында әрқашан шыңдап отырайық.

Әдебиеттер

1. Абай Құнанбаев «Қара сөз» «Книга слов». – 2007. – 368 с. – ISBN 9965-611. – 72-6.
2. Шаймерденова Қ.Ш. Педагогические взгляды Абая Кунанбаева. – Алма-Ата: Рауан, 1990. – 56 с.
3. Тажибаев Т.Т.. Философские, психологические и педагогические взгляды Абая Кунанбаева. – Алма-Ата: Казгосметиздат, 1957. – 1 электрон. опт. диск (CDROM).
4. Абай Кунанбаев. Избранное. – С. 294.
5. Әуезов М.. Мысли разных лет: По литературным тропам. – Алма-Ата: Казахское Государственное издательство, 1961. – 453 с.
6. Сильченко М.С. Творческая биография Абая. АН КазССР Ин-т яз. и лит-ры. Алма-Атинский Государственный Педагогический Институт им. Абая. – Алма-Ата: Изд-во АН КазССР, 1957. – 293 с.

А. Жунусова, Б.Д. Каирбекова

Инновационный Евразийский университет, г.Павлодар

ИНТЕГРАЦИЯ ЗНАНИЙ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Андатпа. Мақалада интеграция мәселелері талданады. Интегративті оқыту идеялары. Жаңа білім беру бағдарламаларын іске асыру жағдайында бастауыш білім беру мазмұнын интеграциялау.

Түйін сөздер: интеграция, интеграцияланған сабақ, интеграция шарттары.

Аннотация. В статье анализируются проблемы интеграции. Идеи интегративного обучения. Интеграция содержания начального образования в условиях реализации новых образовательных программ.

Ключевые слова: интеграция, интегрированный урок, условия интеграции.

Summary. The article analyzes the problems of integration. The idea of integrative learning. Integration of primary education content in the context of new educational programs.

Keywords: integration, integrated lesson in terms of integration.

Наблюдения за процессом работы учителей показывают стремление обеспечить единство усвоения детьми теоретических умений и навыков. Кроме того, идеи повышения качества обучения и воспитания подрастающего поколения в полной мере отражены в таких документах, как Закон «Об образовании» и Концепции общеобразовательной школы РК, где также концептуально определены теоретические основы нового содержания образования [1, 2].

Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев в «Стратегии развития страны – 2030» концентрирует особое внимание на образовательную сферу и, в частности, на необходимость познавательной деятельности учащихся.

«Внутриполитическая стабильность государства и консолидация общества присущи исключительно высокоинтеллектуальным обществам. Только образованные люди, стремящиеся активно познавать различные отрасли наук, смогут обеспечить постоянный экономический рост, стабильность и процветание нашего государства» [3].

Современное начальное образование характеризуется системными изменениями в структуре и содержании. Переосмысление приоритетов обучения, роль ученика как субъекта учебно-воспитательного процесса, а также общественные изменения обуславливают нетрадиционные подходы к решению многих образовательных проблем. Одной из ведущих тенденций развития современного образования является интеграция её содержания.

Идеи интегративного обучения сегодня необычайно актуальны, поскольку способствуют успешной реализации новых образовательных заданий, определяемых государственными документами.

Интеграция обучения предполагает образование принципиально новой учебной информации с соответствующей структурой учебного материала, учебно-методическим обеспечением, новыми технологиями. Подтверждает эту позицию и точка зрения Д.Б. Эльконина: «В действительности сегодня необходимо не просто усовершенствовать содержание, формы, методы и средства школьного обучения, необходимая коренная смена самой школьной технологии...именно технологии, а не техники, понимая под первой внутреннюю организацию программного учебного материала, который подлежит усвоению, принципов и способов построения процесса осознания этого материала» [4].

Проблема интеграции обучения и воспитания в начальной школе важна и современна как для теории, так и для практики. Её актуальность продиктована новыми социальными запросами, предъявляемыми к школе. Эта проблема довольно-таки нова, интеграционные связи между предметами мало разработаны, изложены противоречиво; много разногласий среди учёных в понимании сущности этих связей. Учителя, не имея чёткой системы методических рекомендаций по этому вопросу, вынуждены решать проблему на эмпирическом уровне.

Использование интеграции способствует расширению познавательных интересов учащихся, овладению учебными приёмами; углублению знаний, развитию внимания, памяти школьников; формирует учебные умения и навыки учеников, обеспечивает новый психологический климат для ученика и учителя в процессе обучения [13].

Проблема интеграции – это не новая проблема для педагогики, но она недостаточно исследована в дидактике и методиках начальных клас-

сов. Важность этой проблемы всегда обосновывалась философскими взглядами на процессы дифференциации и интеграции научного знания на той или иной ступени общественного развития.

Проанализировав литературу и опыт работы учителей по проблеме интеграции, можно сделать вывод, что интеграция – это естественная взаимосвязь наук, учебных дисциплин, разделов, тем разных учебных предметов на основе ведущей идеи и ведущих положений с глубоким, последовательным и многогранным раскрытием изучаемых процессов и явлений.

Необходим иной подход к отбору содержания, выбора методов и форм обучения, что обеспечит качественно новый уровень в решении задач образования, развития и воспитания младшего школьника.

Интеграция знаний будет способствовать формированию целостной картины мира у детей, пониманию связей между явлениями в природе, обществе и мире в целом.

И в настоящее время проблеме интеграции вновь уделяется большое внимание в процессе организации обучения и образования.

Однако, судя по вышесказанному, интеграция как явление появилась прежде всего в Большой науке, в фундаментальных и прикладных её отраслях. А в настоящее время под интеграцией в современной школе понимается одно из направлений активных поисков новых педагогических решений, способствующих улучшению дел в ней, развитию творческих потенциалов педагогических коллективов и отдельных учителей с целью более эффективного и разумного воздействия на учащихся

Интеграция содержания начального образования в условиях реализации новых образовательных программ.

Необходимость интегрирования содержания образования обусловлена интеграционными процессами в науке, которые во второй половине 20 века, по мнению учёных, стали преобладающими. Поэтому интеграция знаний является необходимым дополнением их дифференциации.

Называя основные принципы реформирования содержания современного начального образования, наряду с гуманизмом и дифференциацией определяют интеграцию.

Логично, что интеграцию обучения сегодня стараются задействовать, в первую очередь, на его первом этапе – в начальной школе. Сущность интеграции многокомпонентного содержания начального образования состоит в том, что она даёт ребёнку воспринимать предметы и явления целостно, разносторонне, системно и эмоционально. Интеграция способствует формированию целостной картины мира у детей, пониманию связей между явлениями в природе, обществе и мире в целом.

Ещё К.Д. Ушинский путём интеграции письма и чтения разработал и внедрил синтетичный метод обучения грамоте. В.А. Сухомлинский показал пример интеграции разных видов деятельности, организовывая

«уроки мышления в природе», которые он проводил в Павловской школе для шестилетних детей.

Легко заметить, что в содержании современного начального обучения объединяются две противоположные тенденции – дифференциация и интеграция. Взаимодействие таких противоположных тенденций в образовании называют «интедифией», что обозначается, как пульсирующий взаимно переход между интеграцией и дифференциацией содержания образования. Дифференцированное изложение начальных предметов не содержит в себе достаточных условий для мыслительного овладения школьниками целостной картины мира, которое вызывает трудности в установлении учениками соотношений между научным понятием или функцией и соответствующим предметом, в практическом применении теоретических знаний. У детей достаточно рано появляется свой «образ мира». Несмотря на всё своё несовершенство, он имеет существенную характеристику – целостность восприятия окружающего. С поступлением ребёнка в школу часто вся целостность восприятия разрушается через границы между отдельными предметами. И.Д. Бех замечает, что важно определить с чего начинать знакомить ребёнка с окружающим миром. Первостепенным объектом научного познания, по мнению учёного, должен быть предмет, явление и их совокупность, которые должны выступать центром, что порождает у субъекта обучения целостность их познания. Как раз целостность как структурная организация вещи и целостность как способ её постижения субъектом является определяющей характеристикой интегрированного подхода. Значит интеграция как результат образования взаимосвязанного, целостного, синтезированного курса путём слития элементов разных предметов является действующим средством формирования целостности мировоззрения младших школьников.

Суть интеграции в обучении

Применительно к системе обучения «интеграция» как понятие может принимать два значения: во-первых, это создание у школьников целостного представления об окружающем мире (здесь интеграция рассматривается как цель обучения); во-вторых, это нахождение общей платформы сближения предметных знаний (здесь интеграция – средство обучения).

Интеграция предметов в современной школе – одно из направлений активных поисков новых педагогических решений, способствующих улучшению дел.

Интеграция в современной школе идёт по нескольким направлениям и на разных уровнях. Отметим эти уровни:

- внутрипредметный;
- межпредметный.

Сразу же обозначим и особенности отбора содержания при интеграции: интеграция материала из традиционных, классических предме-

тов и включение в интеграцию нового для школы содержательного материала. На перекрёстке этих подходов могут быть и разные результаты:

- а) рождение абсолютно новых предметов (курсов);
- б) рождение новых специальных курсов, обновляющих содержание внутри одного или нескольких предметов;
- в) рождение циклов (блоков) уроков, объединяющих материал одного или ряда предметов с сохранением независимого существования;
- г) разовые интегративные уроки разного уровня и характера.

Одним из самых существенных результатов интеграции является единство в формировании у растущего поколения ценностей изучаемых в разных предметах, единство в конечных целях образования.

К таким глобальным ценностям относятся язык и речь, культура, взаимоотношения людей, состояние мира как нормы жизни.

В настоящее время используются различные способы интеграции. Это, прежде всего, объединение нескольких учебных дисциплин в единый предмет. И следует иметь в виду, что различные способы осуществления интеграции не могут быть абстрактно хорошими или плохими.

Суть проблемы в том, чтобы не отвергать один из них и применять другой, а ввести систему интеграционных мер с учётом возрастных особенностей учащихся всех уровней образования.

Введение такой системы, не отвергающей дифференциацию в обучении, а дополняющую её, может, быть в большей степени, чем традиционное предметное обучение, способствовать воспитанию широко эрудированного молодого человека, обладающего целостным мировоззрением, способностью самостоятельно систематизировать имеющиеся у него знания и нетрадиционно подходить к решению различных проблем.

Создание у школьника целостного представления об окружающем мире рассматривается как цель обучения. Интеграция как цель должна дать ученику те же знания, которые отражают связанность отдельных частей мира как системы, научить ребёнка с первых шагов обучения представлять мир как единое целое, в котором все элементы взаимосвязаны. Реализация этой цели должна начаться уже в начальной школе.

Интеграция – также средство получения новых представлений на стыке традиционных предметных знаний.

В первую очередь она призвана дополнить незнание на стыке уже имеющихся дифференцированных знаний, установить существующие связи между ними.

Она направлена на развитие эрудиции учащихся, на обновление существующей узкой специализации в обучении.

Интеграция в начальной школе носит количественный характер, т. е. «немного обо всём», и это значит, что дети получают всё новые и новые представления о понятиях, систематически дополняя и расширяя круг уже имеющихся знаний.

Для этого необходима способность к синтезу разрозненных знаний и умений. Результатом же обучения выступает необходимость знать «всё о немногом», а это уже специализация на новом интеграционном уровне.

В конечном счёте, интеграция должна способствовать воссоединению целостности мировосприятия – единства мира и человека, живущего в нём и его познающего, единство земли и космоса, природы и человека. Здесь имеет место общегуманная основа процесса – постановка в центр современного человека, с его местом и ролью в природной и социальной среде».

Для интеграции в начальном обучении и воспитании существуют как благоприятные, так и неблагоприятные факторы. Эти факторы во многом определяют тактику интеграции. К позитивным факторам следует, прежде всего, отнести наличие больших потенциальных возможностей в развитии интеллекта ребёнка, которые в традиционном обучении используются недостаточно.

Первый же негативный фактор – ограниченное число учебных предметов – можно компенсировать тем, что содержание небольшого объёма усваиваемых знаний должно отражать действительную картину мира, взаимосвязь её частей. И второй негативный фактор – трудность изложения интегрированного курса так, чтобы детали данного возраста были понятны и интересны.

Как видно, проблема интегрированного содержания образования имеет свои трудности.

Возможные условия интеграции

Невыясненным остаётся вопрос: когда возможна интеграция предметов? Она предполагает выполнение трёх условий:

- объекты исследования должны совпадать либо быть достаточно близкими;
- в интегрированных учебных предметах используются одинаковые или близкие методы исследования;
- интегрируемые учебные предметы строятся на общих закономерностях, общих теоретических концепциях.

Соблюдение всех трёх условий допускает возможность интеграции предметов.

Ведь мы всё более отчётливо понимаем, что мир един, что он пронизан бесчисленными внутренними связями, так что нельзя затронуть ни одного важного вопроса, не задев при этом множества других. В подобных случаях требуется сравнение, сопоставление, а это также есть основание для интеграции. В каждом классе есть группы школьников, отличающиеся типами памяти, восприятия, внимания.

Самостоятельная исследовательская работа учеников несколько уравнивает их шансы, так как каждый выбирает свойственный ему путь решения, хотя, конечно, остаётся проблема: как вооружить ученика приемами, способами, средствами, из арсенала которых он может вы-

брать подходящие для решения поставленной задачи. Препятствием является и ограниченное время урока, и то, что момент финиша у каждого ученика свой, а организующий их деятельность учитель – один.

Чем младше ученик, чем он меньше умеет и знает, тем ограниченнее для него возможности интеграции учебных предметов.

Немаловажное значение имеет то, знает ли учитель, когда и какие предметы можно и необходимо интегрировать, чтобы добиться наиболее эффективного результата при обучении младших школьников. Вот какого мнения придерживается Е. Смирнова, описывая это в своей статье «Властвуй, не разделяя»: «В первом классе лучше интегрировать следующие предметы: чтение, письмо, изобразительное искусство, труд. Только чтение и только письмо очень утомляют ребёнка и развивают у него отрицательные эмоции. А задача учителя первоклассников заключается именно в том, чтобы, с первых дней учёбы в школе у ребенка ни в коем случае не угас интерес к учению, не потухли огоньки в его глазах, чтобы ребёнок с радостью шёл на урок.

Во втором классе можно интегрировать литературное чтение, русский язык, окружающий мир и изобразительное искусство.

В третьем классе можно интегрировать литературное чтение, русский язык, исторические рассказы, окружающий мир и изобразительное искусство.

В четвёртом классе можно использовать все возможные варианты интеграции предметов, даже включая те предметы, которые появляются сейчас в начальных классах.

Не стоит забывать и такой факт, что в системе обучения уже есть изначально интегрированные курсы».

Таким образом, интеграция учебных предметов представляется весьма перспективным средством совершенствования учебного плана и тем самым всей системы образования.

Литература

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании». – Алматы: НОРМА–К, 2007. – 20 с.
2. Концепция развития среднего образования Республики Казахстан // Учитель Казахстана. – 1997. – № 17. – С. 23-24.
3. Назарбаев Н.А. Стратегии развития страны 2030 // Казахстанская правда. – 2010. – №11. – С. 12.
4. Бахарева Л.Н. Интеграция учебных занятий в начальной школе на краеведческой основе // Начальная школа. – 1991. – №8. – С. 48-51.
5. Бех И.А. Интеграция как образовательная перспектива // Начальная школа. – 2002. – №6. – С.5-6.

К.Г. Исинбаева, Н.К. Махметова, Б.Ж. Омарова
Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ВОПРОСЫ ПСИХОЛОГИИ В ТРУДАХ АЛЬ-ФАРАБИ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы психологии, представленные в трудах Аль-Фараби: он рассматривал человека как часть общества, придавал большое значение процессам общения, провозглашал равенство полов, рассматривал народный характер в связи с особенностями географической среды, в которой живет тот или иной народ. Авторы статьи, сравнивая взгляды Аль-Фараби на вопросы психологии с современными психологическими теориями и идеями, подчеркивают актуальность его взглядов.

Ключевые слова: класс, группа, микрогруппа, среда.

Андатпа. Әл-Фарабидің еңбектерінде келтірілген психология мәселелері қарастырылады: ол адамды қоғамның бір бөлігі ретінде қарастырды, қарым-қатынас процестеріне үлкен мән берді, жыныстардың теңдігін жариялады, белгілі бір адам өмір сүретін географиялық ортаның ерекшеліктеріне байланысты ұлттық сипатты қарастырды. Мақала авторлары Әл-Фарабидің психология саласындағы көзқарастарын қазіргі психологиялық теориялар мен идеялармен салыстыра отырып, оның көзқарастарының өзектілігін атап өтеді.

Summary. The article examines the issues of psychology presented in the works of Al-Farabi: he considered a person as a part of society, attached great importance to the processes of communication, proclaimed gender equality, considered the folk character in connection with the peculiarities of geographical environment in which people lives. Comparing Al-Farabi's views on psychology with modern psychological theories and ideas the authors of article emphasize the relevance of his views.

В истории мировой психологической мысли Аль-Фараби принадлежит огромная роль, его учение оказало огромное влияние и на развитие духовной культуры народов Центральной Азии и Казахстана. Нет почти ни одной отрасли знания, в которой бы он не оставил глубоких суждений, метких наблюдений и гениальных догадок. Аль-Фараби оставил огромное научное наследие в области психологии: «Трактат о сущности души», «О силе души», «Ум и понятие», «Слово об уме юных», «Слово об уме взрослых», «О темпераменте» и др.

Его открытия, мысли не потеряли актуальности и на сегодняшний день.

Так, например, он считал, что человек, прежде всего – общественное существо. Он не может жить вне общества, вся его жизнь и деятельность проходят только в обществе людей. Поэтому всякое стремление, желание, потребность человека, все его помыслы и интересы могут быть удовлетворены только в процессе общения людей. Так, серьезного внимания заслуживают его высказывания о взаимоотношениях человека с обществом, о больших и малых человеческих сообществах, о социально-психологических особенностях людей различных слоев и групп. В одном

из трактатов он писал, что народы отличаются друг от друга тремя признаками:

- естественными привычками и нравами;
- характером;
- языком [1, с.17].

В рамках социальной психологии такой подход сохраняется до сих пор, большое значение уделяется личности как представителю определенного социума: нации, класса, группы, микрогруппы и т.д. В рамках дисциплины рассматриваются такие темы, как «Психология малых групп», «Психология межгрупповых отношений», «Социальная психология больших групп и массовых социальных процессов», «Формы, функции, виды и уровни общения» и др. Нам интересна точка зрения Аль-Фараби на равенство полов, он говорил о том, что люди имеют естественное равенство без различия пола и происхождения. Это было достаточно прогрессивной идеей для того времени. И сейчас в рамках «Гендерной психологии» мы, рассматривая вопросы гендера, выделяем передовые идеи ученых Запада и Востока, которые провозглашают гендерное равенство. Много ценных идей высказал Аль-Фараби в области этнопсихологии. Народный характер и причины его возникновения объясняются им особенностями географической среды, в которой живет тот или иной народ, а также естественными ресурсами (вода, воздух, растения и пр.), которыми он пользуется. Географическая среда оказывает влияние на общество через психику людей [2]. Исследователи казахского этноса, говоря о широте души и гостеприимстве казахов, часто сравнивали эти качества с безбрежными степями Казахстана, с богатой флорой и фауной нашей земли. В этих высказываниях Аль-Фараби выступает как знаток и по проблемам этнической психологии.

Не менее оригинальные мысли высказывал ученый и об индивидуальных особенностях людей. Говоря о различиях психических особенностей, он ищет корень этих различий в строении тела. Позже такую же точку зрения высказывали зарубежные психологи Кречмер, Гален и другие. Он справедливо считал, что состояние души зависит – у одних в большей, у других – в меньшей степени – от темперамента. Современные ученые также подтверждают связь темперамента с характером человека.

Аль-Фараби изучал психические и познавательные процессы человека, такие как ощущение, восприятие, мышление, память, воображение. Он считал, что процесс познания состоит из двух ступеней (ощущение и мышление), которые отображают различные стороны объектов: первая отображает их внешние, изменчивые свойства, вторая – существо предметов. Так же, как Аристотель, он придерживался мнения о полной возможности познания человеком внешнего мира. Преимущество человека перед животным Аль-Фараби видит в том, что человек в отличие от других животных обладает особыми душевными способностями, высшей

формой которых является речь и разум. Он справедливо отмечал, что познание конкретных вещей осуществляется через ощущение, восприятие, воображение, воспоминание и другие психические функции. Ощущения являются начальным и необходимым источником знания («Кто не ощущает, тот ничего не познает и ничего не понимает») [2].

Сейчас это научно доказанный факт, что познание действительно начинается с ощущений. Под функцией восприятия Аль-Фараби понимал строение частных конкретных предметов в виде образов, далее получаемые разрозненные ощущения оформляются им в единое целое. Акт восприятия не мыслится без особого анатомического аппарата, состоящего из периферической и центральной частей и соединяющих их нервных проводников, воспринимающиеся качества признаются принадлежащими самим вещам.

В современной психологии существует раздел «Психология восприятия», и вот какое определение дается этому разделу: это раздел психологии, изучающий процесс формирования субъективного образа целостного предмета, непосредственно воздействующего на анализаторы. В отличие от ощущений, отражающих лишь отдельные свойства предметов, в образе восприятия (отражении в субъективном плане реальных предметов или их свойств, с которыми взаимодействует деятельный субъект) в качестве единицы взаимодействия представлен весь предмет, в совокупности его свойств. Как видим, эти определения не имеют существенных различий.

По мнению Аль-Фараби, воображение выполняет двоякую функцию. Во-первых, оно фиксирует внешние образы предметов и комбинирует их в новые образы. Во-вторых, оно подготавливает материал для мышления. В современной психологии дается следующее определение воображению: это – психический процесс создания образа предмета, ситуации путем перестройки имеющихся представлений. Как мы видим, и в этих определениях нет существенных различий.

По мнению Аль-Фараби, память сохраняет в себе полученные материалы от мышления и представления, с ее помощью человек увеличивает запас своего знания, обогащает свой жизненный опыт. Она помогает ему избегать вредного и стремиться к полезному.

В общей психологии, рассматривая память, мы говорим о таких свойствах памяти, как запоминание, сохранение, забывание. Исследуя мышление, Аль-Фараби отмечал, что в мышлении человек познает глубинную сущность ощущаемых предметов. Он высказывался о тесной связи мышления и речи, считал мыслительную деятельность высшим проявлением творческой активности человека, способной организовать и дисциплинировать природные инстинкты и аффекты человека. Ученый считал нужным разграничивать речь на внешнюю и внутреннюю. К внутренней речи он относил умопостигаемые сущности, создаваемые в душе человека через понимание, а внешней речью называл выражение

языком того, что находится в уме. Проводя грань между мышлением и языком, Аль-Фараби подчеркивал коммуникативную роль языка, выступающего в качестве орудия общения. Современная психология мышления не отрицает, а только подтверждает каждое высказывание Аль-Фараби.

Литература

1. Сатыбекова С.К. Гуманизм Аль-Фараби. – Алма-Ата, 1975. – 144 с.
2. Аль-Фараби. Естественно-научные трактаты. – Наука, 1987. – 496 с.
3. <https://www.kazedu.kz/referat/94744>

А. Жармаханбет, М. Кененбаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қаласы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Андатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық белсенділігін арттыру жолдары қарастырылған. Сонымен қатар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың бірнеше тәсілдері көрсетілген. Мақала бойынша шығармашылық қабілеттерін дамыту жайлы жазылған көптеген ғалымдардың еңбектері пайдаланылды. Педагогикалық практика кезінде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үрдісінде істелінген жұмыстарымыздан үзінді келтірілген.

Түйін сөздер: шығармашылық, қабілет, білім беру, дамыту, арттыру, жолдары.

Аннотация. В статье рассмотрены пути повышения творческой активности младших школьников. Также существует несколько способов развития творческих способностей учащихся. В статье использованы работы многих ученых по развитию творческих способностей. Приведем отрывок из нашей работы в процессе развития творческих способностей студентов на педагогической практике.

Ключевые слова: творчество, способности, образование, развитие, повышение, пути.

Summary. The article discusses ways to increase the creative activity of younger students. There are also several ways to develop students' creativity. The article uses the work of many scientists on the development of creative abilities. Here is an excerpt from our work in the process of developing students' creative abilities in teaching practice.

Keywords: «creativity», «ability», «education», «development», «increase», «ways».

«Халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін нәрсе-білім» деп ұлы жазушы М. Әуезов айтқандай, тәуелсіздік туын тіккен елімізді өркениетке апарар жолдың бастауы – мектеп. Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, әлемдік қауымдастықта өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің қалыптасуына, даму бағытына тікелей байланысты.

Қазақстан Республикасының 2030 жылдарға арналған стратегиялық даму бағдарламасында Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев халқымыздың болашағын тереңнен толғай отырып «Мемлекетіміздің ең басты дүниесі тек қана табиғи байлық емес, сонымен қатар жасөспірім ұрпағы, өйткені олар – біздің ұлтымыздың болашақ айнасы» дегені мәлім. Олай болса, жас ұрпаққа білім мен тәрбие беретін ұстаз – баға жетпес биік тұлға. Қазіргі уақыттың негізгі талаптарының бірі – білімді әлемнің бүтіндей бейнесін қабылдай алатын, шығармашылық таныммен тікелей қатынас жасайтын жаңаша, тәуелсіз ойлай алатын шығармашыл адамға айналдыру. Қоғамның әлеуметтік – экономикалық даму деңгейі сол қоғамдағы жеке адамның шығармашылық мүмкіншілігіне байланысты[1].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы заңында» Білім беру мазмұны – жеке адамның біліктілігі мен жан-жақты дамуын қалыптастыру үшін негіз болып табылатын білім берудің әрбір деңгейі бойынша білімдер жүйесі (кешені). Білім беру мазмұны білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары негізінде әзірленетін білім беретін оқу бағдарламаларымен айқындалатын айтылған.

Бастауыш білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары баланың жеке басын қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін, оқу қызметіндегі оң себептер мен іскерліктерін: негізгі мектептің білім беру бағдарламаларын кейіннен меңгеру үшін оқудың, жазудың, есептеудің, тілдік қатынастың, шығармашылық тұрғысынан өзін-өзі көрсетудің, мінез-құлық мәдениетінің қарапайым дағдыларын дамытуға бағытталған.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының негізгі міндеттерінің бірі баланың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуды міндеттесе, Қазақстан Республикасының дарынды балаларды анықтап, оларға қолдау көрсетіп дамыту концепциясы шығармашылық қабілетті дамытуға бағытталған білім беру кеңістігін туғызуды талап етеді. Соған сәйкес Қазақстан Республикасының білім саласындағы нормативтік – құқықтық құжаттары адамның шығармашылығын дамытудың басым бағыттарының бірі ретінде қарастырады. Сондықтан жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндігін, шығармашылық қабілетін, шығармашылық ойлауын әрбір адамның жаңа білімді игеруіне, интеллектісі мен ойлау қызметінің артуына қажетті ықпал ретінде дамыту өзекті мәселелердің біріне айналып отыр [2].

Осы міндеттерді жүзеге асыру мақсатында білім беру мазмұны жаңаруда. Оқушы бұрын тек тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы ретінде қарастырылады. Қазіргі бағдарламада оқушының еркін сөйлеуіне, пікір таластыруына, достарының ойын тыңдауға, проблеманы шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты шешуге бағытталған жұмыс түрлері іске асырылады.

Қабілет нышандарын дамыту барысында төмендегі міндеттер іске асқан кезде ғана нәтиже беріледі:

1. Оқушының жеке тұлғасының қалыптасуына жол беру.
2. Жеңілден ауырға қарай жеткізу, жоғарғы жетістіктерге апару.
3. Бала бойындағы қабілет нышандарының қай түрі байқалғанына қарай қабілетін тану, ортаға енгізу, жеке еңбектері мен жұмыстарын көтермелеу.
4. Балаға берілетін тапсырма толығымен, жаңадан өтетін тақырыппен байланысты берілуі керек. Бұл әдіс балаларда бағдарлау реакуляциясын, ориентация туғызады.
5. Сабақта өтілген бір тақырыпқа жаңаша, басқаша көзқараспен қарауға үйрету, жеке тапсырма беру.
6. Баланың өз бетімен жұмыс істеуіне ерік беру.

Балалық кезеңдегі бала бойындағы қабілеттің нышандарын анықтау және оны дұрыс тәрбиелеу мұғалімдер баланың оқуға ынтасын қалыптастыру арқылы, олардың бойындағы қабілеттерінің дамуына кең жол аша алады.

В.Д. Эльконин шығармашылыққа мынадай анықтама береді: «Шығармашылық – бұл ерекше тұрғыдағы жасампаздық, жаңадан жасалған нәрсе, бұрынғы нәрселердің механикалық қайталануы емес, өзінің сонылығымен, біртумалығымен ерекшеленетін болса, өзін-өзі куәландыратын, дәлелдейтін болса, онда бұл нәрсені туғызған шығармашылық акт туралы сөз қозғауға болады».

«Шығармашылық» сөзінің төркіні «шығу», «ойлап табу» дегенге келіп саяды. Көрнекі психолог Л.С. Выготский шығармашылық деп жаңалық ашатын әрекетті атаған.

Шығармашылық – ойлау қабілетінің ең жоғарғы қасиеті. Шығармашылық арқылы оқушының жолдасына, өмірге, білімге деген сенімі, көзқарасы өзгереді.

Шығармашылық дегеніміз – адамның өмір шындығында өзін – өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйрену керек. Ұзақ жылдар бойы шығармашылық барлық адамның қолынан келе бермейді деп қарастырылып келсе, қазіргі ғылым жетістіктері негізінде қабілеттің мұндай дәрежесіне белгілі бір шарттар орындалған жағдайда кез келген баланы шығармашылыққа бейімдеуге болатыны көп айтылуда. Адамның шығармашылыққа ынтасы оның өз даралығын, өз қабілеттерін іске асыруға жол ашады. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу, оның рухани күшін нығайтып, өмірден өз орнын табуға көмектеседі. Өйткені адам туынды ғана емес, жаратушы да. Адам бойындағы дарындылықты табиғи талантпен шектеліп қалмай, табандылықпен еңбектенуге баулу [3].

Бастауыш мектепте шығармашылық қабілеттіліктері оқу әрекетінде көрінеді. Оқу әрекетінде мұғалім мен оқушы тығыз байланыста болуы

керек. Ол үшін мұғалім бар күш – жігерін, педагогикалық шеберлігін оқушы бойындағы табиғи мүмкіндіктерді ашуға, үйлесімді дамытуға бағыттауы, шығармашылық жағдай жасауы қажет. Менің байқағаным, бастауыш сыныптарда шығармашылықпен жұмыс істеуге үйренген оқушы жоғарғы сыныптарда шығармашылық жұмыстың қай түріне болсын бейім болады және дұрыс жол табу үшін дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге тырысады. Оқушы не нәрсені болса да білуге құмар, қызыққыш, қолымен ұстап, көзбен көргенді жақсы көреді. Оқушылардың қызығуын арттыру жақсы ұйымдастырылған сабаққа байланысты. Сонымен оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда қажетті жағдайлардың мазмұнын ғалымдарымыз ұсынған. Соларға тоқталмақпыз:

– Мұғалім ең алдымен, сыныпта шығармашылық көңіл – күй тудыру арқылы оқушылардың назарын бір нәрсеге бағыттау керек, яғни, оқушылардың назарын шығармашылық арнаға бұру үшін, үнемі шығармашылық тапсырма – міндеттер, жаттығу, ойын түрінде ұсынған жөн.

– Шығармашылық жаттығу, ойын – тапсырмалардың мазмұны жеткіншектердің жас ерекшелігіне, қызығушылығына үйлесуі керек.

Шығармашылықты тежейтін үш нәрсе бар: бірінші – «сәтсіздікке ұшыраймын, қолымнан еш нәрсе келмейді» деген қорқыныш сезімі, екінші – өзіне – өзі тым риза болмаушылық сезімі, үшінші – жалқаулық [4].

Бала бойындағы қабілетті ашу – оқушының шығармашылық бағытта дамуына жеке мән беру болып табылады. Шығармашылық жұмыстар оқушыларды ойлауға жетелеп, қызығушылығын оятып, шығармашылық қабілетін арттыруға, белсенділікке ынталандырады.

Бастауышта сәтті сабақ белгіленген мақсатқа жетуге ұстаз бен оқушының өзара ынтымақтастығы негізінде жүзеге асатын үрдіс. Оқушы әрекеті:

1. Өзойынеркінжазу.
2. Өзгені тыңдай білу және көмектесу.
3. Бірлесәрекетету.
4. Өзәрекетінталдау.
5. Өз мақсатын анықтау.

Оқушының іс-әрекетіне жағдай тудыру дегеніміз – оқушының ойлай білуге үйрету болып табылады. Мектеп табалдырығын жаңа аттаған бүлдіршіннен шығармашылық іс-әрекетті талап етпестен бұрын соған үйреткен дұрыс. Ойлап үйрену үшін оқушының зейінін тұрақтандыру, интеллектісін дамыту керек. Білім негізі-бастауышта екені ешкімге құпия емес. Оқушыны қазіргі нарықтық заманға лайықты, білімді етіп тәрбиелеуде бастауыш сыныптан бастап жүргізілетін жұмыстарға да аса мән берілуі керек. Сондықтан ұсынылып отырған «Қазақ тілінде оқытатын мектептердің 2-сынып оқушыларының шығармашылық

қабілеттерін ұштауға арналған тапсырмалар» атты әдістемелік құрал бастауыш 2-сынып оқушыларының ой-өрісін, қиялын, шығармашылығын дамытуға зор үлес тигізетін құрал.

Бұл дидактикалық материалда жинақталған тапсырмалар оқушылардың танымдық дүниесін, логикалық ойлауын қалыптастыруға, шығармашылық қабілеттерінің ұшталуына, жаңаша ойлап, айналаға жаңаша көзқараспен қарауға көмегін тигізеді. ұсынылып отырылғын «Ұйқасын тауып ойнаймыз», «Өлең құрау» сияқты тапсырмалар баланы өзі үшін жаңалық ашып, өз күшін сезінуге, сөздік қорларын молайтуға, қажетті сөзді қажетті жерінде айтуға мүмкіндік береді. «Ертегі құрау» тапсырмалары оқушының ой-қиялын дамытуға, байланыстырып сөйлеуге, монологтік тілінің дамуына үлес қосады, ғажайыптар жайлы қиялдауға, әлемнің тылсым құпияларын ашуға ұмтылыс тудырады. «Жалғастыр» тапсырмалары оқиға желісін сақтай отырып, жүйелі түрде мәтін құрауға баули түседі. Мұнда оқушылар оқиғалардың бір-бірімен сатылай, тізбектей байланысатындарын байқап, соны өз беттерінше топшылап үйренеді. «Үстел үстіндегі карта» ойыны оқушыларды тапқырлыққа, табанасты ойланып сөйлеуге үйретуге көп көмегін тигізеді. «Себебін айт» тапсырмалары оқушылардың ештеңенің жайдан-жай болмайтындығын, кез-келген оқиғаның белгілі бір себептерге байланысты екенін ұғынып, соның себебін табуға барлық күш-жігерін жұмсауға, шығармашылық танытуға жетелейтін жұмыс. «Мен кімін?» ойыны арқылы оқушылардың дүниетанымын кеңейтуге, жан-жануарлар тіршілігі жайлы, оларға қамқорлық қажеттігі жайлы тереңірек ойлануларына зор үлес қосады. Оқушыларды мейірімділікке, адамгершілік қасиеттерінің дамуына жол аша түседі. «Артық сөз» ойыны оқушылардың кез-келген заттар мен құбылыстардың белгілі бір заңдылықтарға бағынатындықтарын өздері үшін жаңалық ретінде ашауға көмектеседі. Кез-келген сөзге ассоциация жасау оқушылардың ұғымдардың арасындағы байланыс пен айырмашылықты анықтауға неғұрлым көбірек байланыс ашуға талпындырып, шығармашылыққа баули түсері сөзсіз. Тіл сабақтарын меңгеру оқушылардан түрлі шығармашылық қабілеттерді қажет етеді. Бұл жинақ оқушылардың шығармашылық қабілеттерін шыңдап, өз ісіне сын көзбен қарауға, өзіндік пікір айтуға, ой еркіндігіне мүмкіндік беріп, өз бетіммен дұрыс шешім қабылдауға үлес қосады.

Мысалы біз практика кезінде зерттеу жұмысымызда оқушылардың қабілеттерін қалыптастыруда мынадай инновациялық амалдармен жұмыс жүргіздік.

Үстел үстіндегі карта. Ойынға екі немесе үш команда қатыса алады. Үстел үстіне карта тәрізді қатталып бірнеше суреттер қаратылып қойылады. Суреттерде не бейнеленгені балаларға жұмбақ. Мұғалім команда мүшелерінің біреуіне карталардың біреуін суыруын ұсынады. Ойынның шарты бойынша, оқушы суретке қарап жіберіп, сол

бойда әңгіме бастауы керек. Яғни белгісіз бір әңгіменің бірінші сөйлемін бірінші суретті паракшаны суырған бала шығарады. ал, қалғандары болса әңгіме желісін үзіп алмау үшін, мұқият көңіл қойып, өз кезегінде келгенде әңгімені ары қарай жалғастырып әкетуге дайын отырады. Мысалы: кірпі, алма, құс – деген суреттер бергенде мынадай нәтиже болуы мүмкін.

1-оқушы: Орманда бір кірпі келе жатыр.

2-оқушы: Ол бір алма тауып алды.

3-оқушы: Оны көріп қалған ұшып бара жатқан құс көріп оған қарай төніп келді – деп кете береді.

Ертегі құрау.

Оқушыларға ертегі құрауға тапсырма беру арқылы олардың қиялын, ой – өрісін, логикасын дамытуға болады. ертегі құрауға тапсырма берген кезде де оны сан түрлі етіп түрлендіруге болады.

Мысалы: ертегінің басын беріп ары қарай жалғастыруға тапсырма беруге болады.

«Ер жігіт» деген тақырыпта ертегі құрауға берген кезде ертегінің басын былай беруге болады.

«Баяғы өткен заманда бір кемпір мен шал болыпты. Олардың перзент дегенде жалғыз қыздары бар екен. Оның аты Алтын екен. Бір күні Алтын тасы мен әжесіне көмектесу үшін орманға отын әкелуге кетіпті де содан қайтып қайтпапты» деп ертегіні бастап, ары қарай жалғастыруды ұсынуға болады.

Қорытыта келе зерттеуімізде шығармашылық тапсырмаларды пәндерге бейімдеп қолданудан, оқушылардың пәнге қызығушылығы артып, білім сапасы көтерілгенін байқадық. Сондайақ оқушылардың логикалық ойлауы, шығармашылық іс – әрекетке қабілеті артты.

Осында өзгерісті байқай келе әр мұғалім болашақ үшін қызмет істейді. Ол әр оқушыны жеке тұлға ретінде көріп, оның өміріндегі өз орнын табуына, сынып ұғымын қалыптастыруға, ата-аналармен ынтымақтасуға, оқытуда қиындық көріп жүрген оқушыға көмегі тиері сөзсіз деп айта аламыз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 2007 ж.
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 28 маусымдағы №546 Қаулысы.
3. Қарапаев С. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеу маңызы / Бастауыш мектеп. – 2006. – №1.
4. Омарова Р. Шығармашылық – басты мақсат / Бастауыш мектеп. – 2006. – №3.
5. Нұрахметов Г. Шығармашылық жұмыстар – оқушының қозғаушы күші. / Бастауыш мектеп. – 2006. – №2.

А. Сағынаева, М. Кененбаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қаласы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ

Андатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістігін бағалаудың жолдары қарастырылған. Сонымен қатар оқушылардың өзін-өзі тиімді бағалаудың тәсілдері көрсетілген. Мақала бойынша оқу жетістігін бағалау әдістемесі жайлы жазылған көптеген ғалымдардың еңбектері пайдаланылды.

Түйін сөздер: бағалау, өзін-өзі бағалау, оқу жетістігі, білім беру, шеберлік.

Аннотация: В статье рассмотрены пути оценки учебных достижений младших школьников. Также показаны подходы к эффективной самооценке учащихся. В статье использованы труды многих ученых, посвященных методике оценки учебных достижений.

Ключевые слова: оценка, самооценка, учебные достижения, образование, мастерство.

Summary. the article deals with the ways of developing logical thinking in primary school children. It also describes the improvement of thinking abilities abstract: the article discusses ways to assess the educational achievements of younger students. Approaches to effective self-assessment of students are also shown. The article uses the works of many scientists devoted to the methodology of evaluating educational achievements.

Keywords: assessment, self-assessment, academic achievements, education, skill.

Қоғамымыздың қазіргі даму кезеңі мектептегі білім беру жүйесінің алдына оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары жасалып, білім беру мекемелерінің тәжірибесіне енуде. Жаңа технологияны меңгеруге мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді. Жаңа технологиялар теориялық тұрғыда дәлелденіп, тәжірибеде жақсы нәтиже беруде [1].

Бағалау дегеніміз – керекті мәліметтер жинап, сол мәліметтер арқылы оқушының жетістігін бағалап, оқу бағдарламасының нұсқаулық құрамдас бөліктерін бағыттау үшін қолданылатын әдіс

Оқушыға және оның ата – анасына қойылған бағасы түсінікті және маңызды болуы үшін, дамыта оқытудың маңызды міндеттерінің бірі болып саналатын өзіндік бақылаумен бағалау тәсілдері оқушы алдын-ала меңгеруі қажет. Өзін-өзі бағалаудың басты мазмұнына өз әрекетін реттеу және жөндеуде тұлғаның белсенді қатысуы жатады. Бірақ өзін-өзі бағалауды осындай тар шеңберде қарастыру жеткіліксіз. Менің ойымша, оқушы белсенділігін оятумен бірге, оқушыны өзіндік бағалауды қажетсінуге баулу, өзін-өзі бағалауға бейімдеу және қалыптастыру қажет.

Сөйтіп, өзіндік бағалау білімді игерудің ғана емес, алған білімді пайдалана білу тұрғысынан да білім алудың процессуалдық қырының жетілуіне жағдай туғызады. Бұл жерде оқушы бұрынғы тәжірибелеріне сүйеніп оқуды әрі қарай нәтижелі жалғастыруға мүмкіндік беретін білім деңгейіне қойылатын талаптарды басшылыққа алып отырады [2].

Өзін-өзі бағалау оқушының оқу танымдық әрекетінің бағыттылығына қол жеткізеді, себебі оқу – танымдық әрекет кезінде оқушы өзіне қоятын талаптарды да реттеп отырады, оқу әрекеті барысындағы өзін-өзі бағалаудың құрылымы өзіндік әрекеттің мақсатын айқындау, оқыту нәтижелерімен оған қол жеткізу жолдарын анықтау, өзіндік іс-әрекетті жүзеге асырудан алынған нәтижелерді оқыту нәтижелерімен салыстыру, орындалатын іс-әрекет барысын бағалау жіберілген қателерді анықтау, оның себептерін ашу өзін-өзі бағалау негізінде жұмысты түзету, әрекет жоспарын нақтылау, жетілдіру, қорытындылау деп аталатын бірнеше буыннан тұрады.

Өзін-өзі бағалау бойынша оқушылар жұмысының психологиялық мағынасы жөнінде ХХІ ғасырда француз философы Мишель Монтень жасаған тұжырым бойынша «Кез-келген адам қандай да бір істі атқарудан бұрын ол алдымен өзінің кім және не нәрсеге бейім екенін білу қажет» деген. Ал оқушы өзінің білім шекарасының қайдан өтетінін біле бермейді. Өзінің нақты нені білмейтінін біліп алмай, нені білу керектігін түсінбейді және оны білу үшін ұмтылмайды да [2].

Мұғалімнің негізгі міндеттерінің бірі – баланы өзіне баға беруге дағдыландыру үшін оған бағалау өлшемдерін түсіндіру.

Дәстүрлі төрт баллдың бағалау жүйесі:

- толық біледі (өте жақсы);
- жеткілікті біледі (жақсы);
- жеткіліксіз біледі (қанағаттанарлық);
- білмейді (қанағаттанғысыз).

Бірінші тәсіл арқылы мұғалім баға туралы өз пікірін айтады, бірақ оған уақыт кететіндіктен, көп қолданбайды. Екінші тәсіл – бағаны, оны неліктен қойғаны жөнінде күнделікке жазу. Үшінші тәсіл – үлгерім экранын шығару. Білім, іскерлік, дағдыларды бақылау және бағалау жұмыстары:

- тексеру және бағалаудың пайдасын көрсететін жағдаяттар жасау;
- «Үйге не берілді?» деген сұраққа жауап алуға уақыт кетірмеу;
- жақсы көңіл-күйге бөлеу;
- оқушының жауапты ойланып беруіне уақыт бөлу;
- оқушылардың жауаптарын мұқият тыңдау, мадақтау;
- жауапты соңына дейін тыңдау, талдау және ескертулерді кейін жасау;
- оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру (жай, темперамент, тіл кемістігі);
- жеке тапсырмалар беру;

- оқушы өзін еркін сезетін жағдай жасау;
- оқушының жауабын талдау, жеке тұлғасын сынамау;
- оқушылар бағасын көтергісі келсе, оларға талсырманы қайта беру;
- жауап бергенде, тапсырманы орындағанда тірек сызбаларды қолдануға рұқсат беру;
- бақылау және тексеру әдістерін түрлендіріп отыру;
- тестілік бақылауды жиі қолдану.

Сонымен баға қою білімді және шеберлікті талап етеді. Баға-бала өміріндегі маңызды оқиға. Баға арқылы бала өзі туралы ойын реттеп, сыныптағы беделін нығайтады. Сондықтан мұғалім баға қоюға өте мұқият болу керек. 1-сыныпта баға қоймауға болады, басқа сыныптарда байқау, жарыс, ойындар ұйымдастырып, әр баланың өз орнын анықтауына көмектеседі [3]

Бағалаудың ең басты мақсаты, ол баланың өсіп жетілуін анықтап, оқушының қай деңгейге жеткенін бағалап, оқу бағдарламасындағы сабақтарды солардың талаптарына сай етіп, әр баланың тәжірибесінің табысты болуына себін тигізу. Ерекше талаптары бар қосымша көмек немесе араласуды қажет ететін баланы анықтау бағалаудың тағы бір себебі болып келеді. Дұрыс жасалған бағалау, нұсқау беру әдісі нені үйреніп, нені жағтап жатқандығы арасындағы белсенді байланысты қамтамасыз етуі керек.

Әр баланың кеміс жерлерін тапқаннан гөрі, олардың жетістіктерін атап көрсету, нұсқауды мәлімдеу арқылы балаға нені оқыту керектігімен қалай оқыту керектігін көзге түртіп көрсетуі, нұсқаудың үздіксіз және жүйелі жасалып, бірізділікті сақтап отыру, баланың әлеуметтік, әсершіл, танымдық даму процестеріне бағыттталып, жан-жақты болып ескерілуі, ата – аналармен мұғалімдер, мұғалімдер мен білім алушылар арасындағы бірлескен белсенді қарым-қатынастың қамтамасыз етілуі, оқып үйренудің маңыздылығын айтып отыру керектігі. Оқушылардың тиімді білім алуына және табысқа жетуіне қолайлы жағдай туғызылуы. Оқушылар мен олардың ата – аналарын бағалау жүйесінің анық түсінікті болуы қажет[4].

Дәстүр бойынша бала үлгерімі әрдайым қолданылып жүрген қағаз және қалам арқылы бағалау жұмыс қағаздары, апталық үлгеру тестілері және қалыпты тест арқылы бағаланып келеді.

Бүгінгі таңда ынталықпен белсенділікті арттыруда осындай қосымша бағалау әдістері өзін-өзі ақтап отыр. Бағалау процесіне мұғалімдер, оқушылар, ата-аналар және мектеп әкімшілігі қатысуы тиіс. Мұғалімдер оқушылардың өсіп жетілуін және білім алуын үнемі бақылап отыруы тиіс. Үздіксіз бағалау мұғалімдерге балалар мен олардың жасаған жұмыстары жайлы сөйлесіп, осы мәліметті оқу бағдарламасына бағыттау үшін негіз етіп қолдануына мүмкіндік беретініне көз жеткіздік.

Бүгінгі күні оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау – оқу үдерісінің маңызды да салмақты бөлігі болып табылады, оқыту үдерісін басқарудың түйінді кілті бағалауда деп те айтуға болады.

Бағалау – оқыту нәтижесін анықтау үшін қолданылатын тәсіл, оқушының берілген тақырыпты меңгерудегі кемшіліктерін жоюда, оның үлгерімінің нәтижелі болуына ықпал ететін фактор. Сондай-ақ, мектеп тәжірибесіндегі бағалау баға қоюмен ғана шектелетін тәсіл емес, ол материалды меңгеру, меңгермеу фактісімен қатар оның себептерін анықтауға мүмкіндік беретін оқытудың маңызды құрамды бөлігі болып табылады.

Біз практикка кезіндебілімді бағалау жүйесінде көптеген қиындықтарға кезіктік. Бұл қиындықтарды ғалымдар да зерттеп көрсеткен. Олар:

- «Баға қою» мектеп пен мұғалім тарапынан сыртқы бағалау функциясын атқарады: мұғалім оқушыға жауап бергені үшін немесе сабақ оқымағаны үшін баға қояды. Оқушы қаншалықты әділ баға алғанын білмей қалады, күмәнмен қарайды.

- Оқушының өздігінен оқуын қалыптастыруға мүмкіндік бермейді;

- Оқытуды даралауға қиындық келтіреді. Бұрынғы алған білімімен салыстырғанда әр баланың қаншалықты деңгейге нәтижеге жеткенін айқындау қиын;

- Көбіне «зақым» келтіреді. «Баға қою» мұғалім қолында ғана болғандықтан балаға да, ата-анаға да психологиялық қысым жасалады. Оқушылар білім үшін емес баға үшін оқиды.

- Мұғалімдер тәжірибесінде оқушының жеткен нәтижесі емес жұмыстың көлемі мен формасын бағалау әдетке айналған;

- Бағалауда оқушыларды бір-бірімен салыстыруға екпін жасалатындықтан оқушылардың оқуға ынтасы, белсенділігі жойылады, орта деңгейде оқитын оқушылардың ынтасы мүлдем жойылып, жақсы оқитын оқушылардың жетістікке жетуіне жағдай жасалмайды.

Бес балдық жүйенің қазіргі заманға сай білім жүйесін қанағаттандыра алмауы-оқушылардың жетістіктерін бүгінгі күннің талабына сай жаңаша бағалау жүйесін қажет етеді. Сол себептен, оқытуға деген көзқарас өзгергендіктен, оқыту нәтижесін бағалау да жаңа бағытқа ие болуда.

Жұмысымызды қорытындылай келе, бастауыш сыныпта оқу жетістігін бағалаудың түрлі әдістемелерін қолдану арқылы баланың өзін-өзі бағалай алуына, орындалған тапсырма бойыншамұғалімнің оқушыға әділ баға қоя алуына қол жеткіздік. Сонымен қатар, бағалау ісіне ата-ананың қатысы тек табельді қабылдап, баланың жазған жұмыстарын анда-санда қарап шығу міндеттерінен әлде-қайда кеңірек болуы тиіс. Баланың жасаған жұмыстарынан деректі дәлелдер көрсе, ата-аналар баланың қаншалықты ілгерілегендігі жөнінде анық мағлұмат алады. Баланың жасаған жұмыстарының жинағы, оның уақыт аралығындағы

ойлау мен даму сапасын анық көрсетті. Мәліметтерді қорытындылап отыру, ата-аналарға есеп беру процесін түсінікті де тиімді етпек. Бастауыш мектептерге арналған бағдарламаның моделін алға жылжыту үшін бағалаудың осы түрлерін қолдану қажет. Сонда біз оқыту және бағалау бірін-бірі толықтырып, оқу процесінде дұрыс бағыттағы даму тәжірибелерін қолданылып жатыр деп айта алатын боламыз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы // Изденіс. – 1992. – №5. – 64 б.
2. Roach A.T., Niebling B.C. Білім беру бағдарламасы, оқыту мен бағалаудың ретін бағамдау: зерттеу мен тәжірибе үшін маңызы мен ықпалы. – НЗМ, 2008. – 158-176 б.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы, 2002. – 382 б.
4. Захарова А.В. Развитие контроля и оценки в процессе формирования учебной деятельности школьников. – М.: Педагогика, 1982. – 113 с.

Б. Толепбергенова, М. Кененбаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қаласы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

Аннотация: мақалада бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілеттерін дамыту жолдары қарастырылған. Сонымен қатар оқушылардың оқу барысында ойлау қабілеттерін жетілдіру туралы, ақыл-ойын дамыту жолдары көрсетілген. Мақала бойынша танымдық логикалық ойлауды дамыту жайлы жазылған көптеген ғалымдардың еңбектері пайдаланылды. Педагогикалық практика кезінде өткізген жұмыстарымыздан үзінділер келтірдік.

Түйін сөздер: логикалық ойлау, ақыл-ой, оқыту, ойлау, шығармашылық, логика, білім-беру.

Аннотация. В статье рассмотрены пути развития логического мышления младших школьников. Также рассказывается о совершенствовании мыслительных способностей учащихся в процессе обучения, о путях развития интеллекта. В статье использованы труды многих ученых, посвященных развитию познавательного логического мышления. Мы приводили фрагмент из работ, которые мы проводили во время педагогической практики.

Ключевые слова: логическое мышление, интеллект, обучение, мышление, творчество, логика, образование.

Summary. The article deals with the ways of developing logical thinking in primary school children. It also tells about the improvement of students' thinking abilities in the learning process, about ways to develop intelligence. The article uses the works of many scientists devoted to the development of cognitive logical thinking. We gave an excerpt from the works that we conducted during our teaching practice.

Keywords: logical thinking, intelligence, learning, thinking, creativity, logic, education.

«Қазақстан Республикасының 2005–2010 жылдары білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» халықтың барлық жіктері үшін білім беру саясатының негізі міндеттерінің бірі сапалы білімге қол жеткізуді қамтамасыз ету екендігі, оны іске асырудағы «бастауыш мектеп бағдарламасы баланың жеке тұлғасын қалыптастыруға, оның жеке қабілетін ашуға және іске асыруға, өз бетінше білім алуға және оны практикада қолдану қажеттілігі мен дағдысын қалыптастыру» мәселелері қарастырылған [1].

Қазіргі қоғам жеке адамнан прогрессивті ойлай алатын белсенді әрекетті, жан-жақты болуды талап етеді. Өйткені адамның қоғамда алатын орны, қазіргісі, болашағы үнемі толғандыратын мәселелер қатарына жатады.

Оқыту процесінде мұғалім оқу материалын байланысты қандай да бір деректерді хабарлай отырып оқушылардың логикалық – әдістемелік білімдерін қалыптастыруды жүзеге асырады.

Оқушылардың санасында белгілі бір білім қоры болмайтын болса, онда олар ойлай да алмайды. Оқушыны жеткілікті білім қорымен қаруландыру және өз бетінше ойлауға үйрету, оқушының білім алуға ынта – жігері, құмарлығы, қызығушылығы, білімдерді меңгеру, оның саналы ақыл – ой дамуының маңызды жолы болады [2, 23б.].

Логика ғылымның өз заңдары, дәстүрлері мен дау-дамайлары, бар өзіндік бір ерекше дүние деуге болады. Логика – дұрыс ойлаудың заңдары туралы, жүйелі де дәлелді түрде пайымдауға қойылатын талаптар туралы ғылым. Анықтама, жіктеп-саралау, дәлелдеме, жалпылау, сияқты логикалық амалдарды педагогикалық практикада ұдайы қолданып отырдық.

Халық ұғымында ақылдылық – ерен еңбектің жемісі. Ақылды болу үшін көп үйреніп, көп оқып, оны миға тоқып, көп білу қажет. Білім мен ақыл – егіз, ақылдылық қымбат қасиет, оны ерекше қадір тұтқан абзал. Ақылдың жақсы қасиетінің бірі – оның ұшқырлығы. Бұл мәселені тез шеше алу, ойға сергектік, белсенділік әкеледі.

Адамның ойы әрқашан да сөз арқылы білдіріледі. Біреу екінші біреуге пікірін білдіргенде, өзін естісін деп дауыстап сөйлейді. Ой толық сөз күйінде білдірілгенде ғана айқындалып, дәйектеліп, дәлелдене түседі. Ойлау мен сөйлеуді бірдей деп, бұлардың арасына теңдік белгісін қою дұрыс емес. Ой сыртқы дүниені бейнелеудің ең жоғарғы формасы болса, ал сөз ойды басқа адамдарға жеткізетін құрал болып табылады.

Бала тілі шықпай тұрған кезде де ойлай алады. Нәресте айналасындағы дүниені 1-сигнал жүйесінің қызметі арқылы танып біледі. Ойлаудың бұл түрі оның танымын онша кеңіте алмайды. Баланың тілі шығып, сөз арқылы үлкендермен қарым-қатынасқа түскенде ғана оның ойлау шеңбері кеңейетін болады.

Ойлау адамның сыртқы дүниемен қарым-қатынас жасау процесінде туындап отырады. Адам ойлауының мазмұнын билейтін – объектив

шындық. Адамға мақсат қойып, оған жетуге ұмтылдыратын – оның қажеттіліктері.

Ойлау – өзіндік ішкі қарама-қайшылықтарға толы процесс. Бұл қайшылықтар ойлау дамуының және асуының қозғаушы күштері болып табылады, яғни ойлау осы қарама-қайшылықтарды, басқаша айтқанда, проблемалық жағдаяттарды шешу барысында өрбиді [3, 85б.].

Логикалық ойлаудың ерекшелігі – қорытындылардың қисындылығында, олардың шындыққа сай келуінде. Логикаға түскен құбылыс түсіндіріледі, себептері мен салдарлары қатесіз анықталады. Ұғымдар арасындағы байланыстар мен қатынастар логикалық ойлау жолымен ашылады.

Ғалымдар: Н.Н. Пospelов, Ю.А. Петров, А.Н. Леонтьев, «логикалық ойлау» ұғымына нақты анықтама берген. Олардың пікірінше «логикалық ойлау» дегеніміз логика заңдылықтарын пайдалана отырып ой – пікірлерді, тұжырымдарды қолдануға негізделген ойлаудың бір түрі.

Балалардың логикалық ойлау қабілеттерін дамыту жөнінде А.В. Запорожец, Л.Н. Венгер, И.С. Якиманская еңбектері жарық көрді.

Жоғарыдағы авторлардың пікірлерінше «Логикалық ойлауды дамыту» дегеніміз:

– барлық логикалық ойлау операцияларын (талдау, жинақтау, салыстыру, жалпылау, саралау) арнайы жүйелі түрде қалыптастыру;

– ойлау белсенділігін, өз беттілігін дамыту [4].

«Логикалық ойлау – логикалық сөйлеудің негізі, ал мұны – логикалық сөйлеуді ұстаз дамытуға тиіс». Балалардың ойлауын дамыту туралы М. Жұмабаев былай деген: «Ойлауды өркендету жолдары. Ойлау – жанның өте бір қиын, терең ісі. Жас балаға ойлау тым ауыр. Сондықтан тәрбиеші баланың ойлауын өркендеткенде, сақтықпен басқыштап іс істеу керек. Оқулықтағы берілген тапсырмалар, суреттер баланың жанына дұрыс әсер ететіндей, оқушының оқуға, білімге деген ынта – ықыласы, құштарлығы болуы керек» [5].

Логикалық тапсырмалар арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту үш негізгі бағытта іске асырылады:

– Қызығушылығын арттыру;

– Ойлау және қабылдау қабілетін дамыту;

– Шығармашылық ізденісін дамыту.

Баланың бойындағы қабілетті ашу шығармашылық бағытта дамуына жетелейді. Осы орайда логикалық ойлау қабілетін дамытудың өзіндік іс-әрекетін ұйымдастырудың мынандай:

«Заңдылықтар», «Нені отырғызу керек?» «Нені орналастырсам екен?» «Сыңарын табындар?» «Өзіл жұмбақтар» «Логикалық есептер». «Пішінді орналастыр» логикалық ойын түрлерін айтуға болады. Осындай ойындарды тапқырлықпен, ізденпаздықпен орындаған балалардың білімділік дағдылары қалыптасып жақсы нәтиже береді.

Бастауыш сынып баланың логикалық ойлауын дамытудың негізгі кезеңі деп есептеледі. Өйткені логикалық ойлау кейінірек бейнелік ойлаудың негізінде қалыптасады, ауқымы кеңірек мәселелерді шешуге ғылыми білімдерді меңгеруге мүмкіндік береді. Әйтседе бұл баланы қайткенде де, неғұрлым ертерек логикалық «жолға» шығару дегенді көрсетпейді. Біріншіден, ойлаудың логикалық формаларын игерудің өзі ойлаудың логикалық жетілген бейнені формалары ретінде игерілмейінше, толық құнсыз күйде қалып отырады. Дамыған көрнекі схемалық ойлау баланы логика табалдырығына жеткізеді. Екіншіден, логикалық ойлауды игеріп болғаннан кейін, бейнелік ойлау өзінің мәнін ешбір жоғалтпайды.

Ойлау танымдық теориялық іс-әрекет ретінде әрекетпен тығыз байланысты. Адам әсер ету арқылы ақиқатты таниды, дүниені өзгерту арқылы оны түсінеді. Әрекет ойлаудың жүзеге асуының бірінші ретгі формасы болып табылады. Ойлау операцияларының барлығы (анализ, синтез және т. б.) ең алғашында практикалық операциялар түрінде пайда болып, содан соң барып теориялық ойлаудың операцияларына айналды. Яғни ойлау еңбек іс-әрекеті барысында практикалық операция ретінде немесе практикалық іс-әрекеттің бір компоненті ретінде туындап, содан кейін барып дербес теориялық іс-әрекетке айналады. Бірақ тәжірибе әрқашан да ойлау ақиқаттығының негізі, мәнді критеріі болып табылады [6, 54б.].

Ғалымдардың зерттеулері бойынша ойлау формалары немесе логикалық формалар үшеу: ұғым, ой пікір және ой қорыту. Балаларды логикалық ойлаудың тәсілдеріне үйрету керек: мұнысыз оқу материалын қабылдау мүмкін емес. Мұғалімнің басшылығымен балалар түрлі есептер мен тапсырмалар орындай отыра логикалық тәсілдері қолдануды үйренеді. Сабақта әр түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалану арқылы оқушының ойлау қабілеті дамып, білімдері бекіп, ізденуге, өз жұмыстарының ойларын ортаға салуға дағдыланатындығын байқадық. Педагогикалық практика кезінде бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілеттерін дамыту мақсатында сабақта тақырыпқа байланысты логикалық есептер пайдаландық. Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру барысында да оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға бағыттадық. Мысалы:

1. Егер тырна бір аяғымен тұрса, 3 кг болады. Екі аяғымен тұрса оның салмағы қанша?
2. Үстел беті төртбұрышты, оның бір бұрышын арамен кесіп алсақ неше бұрышы қалады? (5 бұрыш)
3. 4 қойдың неше аяғы бар? (16)
4. Наурыз тойы кезінде ат жарысы өтуде, үш пар ат 60 км шапса, әр ат неше км шабады? (60 км)
5. Ұшақ Зайсаннан Алматыға дейін 1 сағат 20 минут ұшады, ал кері қарай 80 минут ұшады. Бұл қалай? (тең).

Бұл тапсырмалардан басқа ребустар мен сөзжұмбақтарды шешу, мәтінді есеп құрастыру сияқты тапсырмалар орындалды.

Қорыта келе, оқушылардың логикалық ойлауы дамыса шығармашылыққа, ойлана әрекет етуге, өзінің іс-әрекетін талдауға үйренеді деп айта аламыз. Оқушылармен өткізген жұмыс түрлері, бала үшін, оның танымын, логикасын арттыру үшін өмірде қажетті екенін көрсететіндігін аңғартты, яғни олардың шығармашылық деңгейін көтереді, қызығушылықтарын арттырады. Баланың логикалық ойлауын дамыту бағытындағы жұмыстар жүйеленді және оны ұйымдастырудың тиімді жолдары, әдіс-тәсілдері айқындалды, ол өз ретінде, балалардың логикалық ой-қабілеттерін қалыптастыру жұмысының жағдайын бір шама арттырды. Оқу процесіндегі осындай іс-әрекеттердің арқасында қоғам талап етіп отырған шығармашылық қабілеті жоғары, өз ойын жүйелі де ашық айта алатын, қоғамға еркін сіңетін, өндіріске белсене араласатын азамат қалыптасатындығын байқадық.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2005–2010 жылдары білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан. – 2007. – 16 қазан.
2. Алдамұратов Ә.Ж. Оқушының логикалық ойлау қабілеттерін дамыту / Қазақстан мектебі. – 2016. – №1.
3. Сейталиев Қ. Жалпы психология: Оқуқұралы. – А.: Білім, 2007.
4. Бабаева С.Б., Оңалбек Ж.К. Жалпы педагогика: Оқулық. – Алматы: Нұр-пресс, 2005. – 288 б.
5. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 160 бет.
6. Жақыпов С.М., Бизақова Ф. Білім беру жүйесінде қолданылатын логикалық жаттығулар: оқу құралы. – Тараз, 2007.

Ж.Т. Кенжебаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ОҚУШЫ ДАРЫНДЫЛЫҒЫН ДАМУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Андатпа. Мақалада дарынды баланы тәрбиелеу және оқыту мәселелері ашылды. Дарындылық дәрежесі артуы қажетті білімдер мен ептілік, дағдыларды игеріп, жетілдіріп дамытуға тікелей байланысын қарастырды және үздіксіз білім берудің бірнеше шарттарын атап өтеді.

Түйін сөздер: дарынды, талант, білім, тәрбие.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы проблем воспитания и обучения. Повышение таланта напрямую связано с приобретением и развитием необходимых знаний, навыков и представлены несколько условий для продолжения образования.

Summary. The article deals with the problems of education and training. Talent development is directly related to the acquisition and development of the necessary knowledge and skills, and provides several conditions for continuing education.

Дарынды баланы тәрбиелеу және оқыту – қиын және кең ауқымды мәселелердің бірі. Осында өзіндік тәрбиелеу процесі, сонымен қатар ата-анасының баласының ерекшеліктері туралы білуі, мұғалімнің дұрыс даярлығы, олардың әртүрлі қиындықтарға дайындығы және талантты балалармен жұмыс істеуден қуаныш алатыны да бар. Тіпті біздің отандық медицина да дарынды балалармен жұмыс істеуге де дайын болуы керек. Өйткені, көптеген аурулар, көбінесе психосоматикалық бұндай балаларда жиі кездесетін, әрі өзгеше өтетін аурудың түрі [1,б.256].

«Тәрбиеле дегеніміз – адамның бойына білімге негізделген этикалық құндылықтар мен өнер қуатын дарыту» деп Әл-Фараби, дарынды балалар тек психология және педагогика ғылымдарының ғана қызуғушылықтарын оятпай, сонымен қатар генетика, эндокринология ғылымдарының да зерттеу пәніне айналуы керек. Себебі, дарынды балалардың ерлер және әйелдер гормондарының қатынасы мүлдем әртүрлі, «жай баладан» қарағанда.

Интеллект, шығармашылық қабілеттер – ең басты ұлттық байлық. Педагогикалық шарттар адам өмірінің әртүрлі кезеңдерінде ақыл-ой, адамгершілік, еңбек, эстетикалық, дене тірбиесінің мүмкіндіктерін анықтайды.

Дарындылықты дамытудың педагогикалық шарттары – дарынды оқушының дамуы үшін міндетті түрде орындалатын педагогикалық шарттар жиынтығы. Бұл шарттар дарындылықты дамытуда негізгі рөл атқарады. Себебі, педагогикалық шарттардың орындалуы үшін, дарындының көзі ашылуы, оның дамуына жағдай жасалуы, ұстаздың, ата-ананың тарапынан үлкен еңбекті қажет ететін жұмыс. Осы жерде К.Д. Ушинскийдің сөздерін еске түсіріп, «ақыл-ой дегеннің өзі жақсы ұйымдастырылған білім жүйесі» дегенін ескерсек, ақыл-ойдың қандай бағытта, қандай формада дамыту керектігі туралы қарастыра келіп, өз еңбектерінде оқушының оқу процесінде ақыл-ойды дамыту мен тәрбиелеудегі ең негізгі дидактикалық шарт – мұғалім мен оқушының оқу барысындағы еңбегінің дұрыс болуы мен жүйелі жинақталуында екендігін айтып өтті. Осы жерде тек мұғалімнің ғана ықпалы зор екенін айту дұрыс емес болады. «Жұмылдыра көтерген жүк жеңіл» дегендей, егер мұғалім мен ата-ананың ойы бір жақты, талабы бір жерден шығатын болса, баланың ол талапқа бағынбай кетпеуі екі талай. Ал, шебер ұстаз дарындылықты ашу және дамыту үшін педагогикалық шарттарды міндетті түрде орындайтын болса, оқушының білім-ғылымға деген ынтасы, қызығушылығы артып, соңында оң нәтижеге қол жеткізіп, дарынның көзін ашуына болатынына кемел сенеміз.

Дарындылықты дамытудың педагогикалық шарттары:

1. Үздіксіз білім беру процесін ұйымдастыру (білім, білік, дағды).
2. Оқушының үздіксіз еңбек етуін ұйымдастырып, басқару (шығармашылық әрекеттер, конференцияларға, диспуттарға қатысу, іскерлік ойындарға, интеллектуалдық олимпиадаларға, сайыстарға, ғылыми оқуларға, факультативті сабақтарға, әр түрлі үйірме-секцияларға қатысу).
3. Оқушының үздіксіз ізденісте болуына бағыт-бағдар беру (әдебиеттер оқу, жана ақпараттармен хабардар болу, ғылымға деген қызығушылығын тудыру).
4. Мұғалім мен ата-ананың тығыз байланысы (ата-аналар жиналысы, педагогикалық консультациялар беру, психологиялық сауалнамалар, тренингтер өткізу, педагогикалық жеке әңгімелер, ата-ана күндерін өткізу, педагогикалық талап қою, ата-аналардың педагогикалық оқуларын ұйымдастыру).

Дарынды баланың қажеттіліктерін қамтамасыз ету (әлеуметтік, биологиялық, идеалистік қажеттіліктері) [1,б.256].

Интеллектуалдылық – бір адамға бірнеше қабілеттердің жиынтығын құрастырады. Дарындылықтың санасы – зейінділік. Дарындылық – сананың белгілі бір нысанаға бағыттталып, сол нәрсеге шоғырлануы. Дарындылық – қуат пен серпін беретін сиқырлы күш. Дарындылық – даналығымен даралану, ойлылығымен ерекшелену. Дарындылар – материалдық, рухани жағынан бай адамдар. Мектептердің ұлы мақсаты – оқушылардың бүгінгі ақпараттар ағынын сауатты игере алатын, сол игерген білімінің қай жерде нақты көмекке келетінін пайымдай алатын, қандай әлеуметтік топпен де қарым-қатынас жасай алатын, өз бетінше оқу, іздену арқылы кез келген мәселенің шешімін таба алатын ұлт азаматтарын, дарынды да қабілетті адамдарды даярлау мен қалыптастыру. Қабілетті қалыптастыру үшін білім және етілік қажет. Білім, еп дағдыны меңгерген алып тіршілікте пайдалану керек. Оқытып, тәрбиелеу процесінде балаға әлеуметтік тәжірибе беріледі [2,б.310].

Қабілет біліммен, еппен, дағдымен тығыз байланысты, бірақ білім, еп пен дағдының баламасы емес, баланың өзіне тән тұрақты өзгешелігі. Білім, еп, дағды – қабілетті дамытып қалыптастыратын ұйытқы. Ал қабілет баланың білім, еп дағдыны меңгеруін шапшандатады.

Білім беру – адамның қоғам, мемлекеттің мүддесі үшін белгілі бір білімдер жүйесін игеру барысы және нәтижесі.

Үздіксіз білім беру – өз бетімен білім алудың ұйымдастырылған жолымен және бүкіл өмір бойы оқу орындарында адамның мақсатқа бағытты білім, білік және дағдыларды алуы. Үздіксіз білім берудің мақсаты – қажетті қоғамдық және жеке мәдениеттің, жалпы білім және кәсіби даярлықтың деңгейін ұстап тұру. Жалпыға ортақ, қол жетерлік, үздіксіздік, ықпалдылық, ұласымдылық, өз бетімен білім алу, икемді және жеделдік принципінде ұйымдастырылады [3,б.121].

Үздіксіз өз бетінше білім алу – өзіндік оқу түрі, оның негізінде жеке адамның өз білімін, біліктілігін, дағдысын үнемі ұлғайтуға деген ішкі қажеттілігі немесе әлеуметтік ортаның өзгеруі нәтижесінде маманның кәсіби іс-әрекетіне үнемі жаңа талаптар қоюы жатыр.

Үздіксіз өз бетінше білім алу адамның өзін-өзі тануға деген құлшынысы, білімнің шыңына жетуге деген талпынысы.

Білік – игерілген білімдерімен өмірлік тәжірибе негізінде орындалуы тез, дәл, саналы теориялық және тәжірибелік әрекеттерге даярлығы. Білік жаттығулары жолымен әрекеттерді орындаудың мүмкіндігін жасайды. [3,б.185]

Дарындылық дәрежесі артуы қажетті білімдер мен ептілік, дағдыларды игеріп, жетілдіріп дамытуға тікелей байланысты.

Сондықтан бірінші шарт – үздіксіз білім беру процесін ұйымдастыру (білім, білік, дағды) ең басты, ең негізгі шарт екеніне көзіміз жетеді. Бұл дегеніміз, әрине міндетті түрде оқушының дамуы үшін үздіксіз білімнің берілуі. Үздіксіз білім алу процесін бала балабақшаға келгеннен бастап, одан мектеп қабырғасында, ЖОО-дарында, т.б. білікті көтеретін мекемелерде өз білімдерін жетілдіріп, толықтыра береді.

Екінші шарт – оқушының үздіксіз еңбек етуін ұйымдастырып, басқару.

Адамның қабілетіндегі айырмашылық іс-әрекеттің нәтижесінен, яғни оның сәтсіздігінен не сәттілігінен байқалады. Қызығушылық адамда объективтілікті жан-жақты бейімділік, нақты іс-әрекетті орындауға талпыну, қызығушылық пен бейімділік сапаларының үнемі өзара үйлесім тауып, бір бағытта тоғысып отыруы мүмкін емес. Оған түрлі жағдайлар себепші, мысалы: адам көркемөнер туындыларын тамашалауы ықтимал, бірақ бір іс-әрекет түріне қабілеті бар адамдардың қызығушылығы мен бейімділігі бір-бірімен үйлесім таба алады. Жеке тұлға қоршаған ортамен өзара белсенді қарым-қатынас үрдісінде қалыптасады. Өзара қарым-қатынас тек қана іс-әрекеттің нәтижесінде мүмкін.

Іс-әрекет – тұлғаның психикалық белсенділігінің формасы. Іс-әрекет өте ұсақ біліктерден тұрады – әрекеттерден, әрқайсысына өзіндік дербес мақсат пен міндет сәйкес келеді. Іс-әрекетке мақсат, сылтау, тәсілдер, жағдайлар (шарттар), нәтижеге енеді.

Жетекші іс-әрекет – баланы жаңа, дамудың жоғары сатысына өтуге дайындайтын оның психикасындағы басты өзгерістер болуына ықпал ететін іс-әрекет.

Іс-әрекетпен айналысқанда адамның табысқа жетуі үшін қабілет, қызығушылық, бейімділіктен мына сапалық көріністер болуы қажет, ең алдымен, еңбексүйгіштік, табандылық, батылдық. Бірақ, осындай ерекше қабілеті бар адамның өзі де айтарлықтай өнімге қол жеткізе

бермейді. Негізі, адамның іс-әрекеті жеке басының сапаларын айқын ажырата алатын деңгейде болуы керек. [4,б.69].

Іс-әрекет адамның мінез-құлықын басқару қабілеттілігін меңгеруге тиіс. Іс-әрекет адамның белсенділігін ынталандыру және қолдауы қажет. Бұдан біздің аңғаратынымыз, іс-әрекет таныммен, ерік-қайратпен тығыз байланысты, оларға сүйенеді, таным мен ерік-қайрат үрдістерісіз мүмкін емес.

Демек, іс-әрекет – бұл ішкі (психикалық) және сыртқы (дене) саналы, мақсатты реттелген адамдардың белсенділігі. Іс-әрекет – шындық дүниеге белсенді қатынастың түрі, ол арқылы адам мен дүние, қоршаған ортамен байланысты іске асады. Іс-әрекет арқылы адам табиғатқа, заттар мен құбылыстарға, басқа адамдарға іске асыра отырып, ол заттарға субъект ретінде, ал адамдарға жеке тұлға ретінде қарастырылады.

Еңбек – адамның табиғатты түрлендіретін, қоғамның материалдық және рухани мәдениетін өзгертетін саналы, орынды іс-әрекеттің барысы, адамның өмір сүруінің бастапқы және негізгі шарты. Дарынды баланың «дарынды» атануы бұл 99% еңбегінің нәтижесі, ал 1% табиғи нышан. Сондықтан да, дарынды оқушының еңбек етуін жүйелі ұйымдастырғанда ғана үлкен жетістіктерге қол жеткізуге болады. Яғни, оқушы әртүрлі үйірме-секцияларға қатысып, өзінің дамуына жол іздеуі керек. Өзінің алтын уақытын ақылмен ұйымдастырған жөн.

Үздіксіз еңбек етуі:

- Шығармашылық әрекеттер;
- Конференцияларға қатысу;
- Диспутке қатысу;
- Іскерлік ойындар (олимпиадалар);
- Сайыстарға қатысу;
- Факультативті сабақтар;
- Үйірме, секцияларға қатысу.

Үшінші шарт – оқушының үздіксіз ізденісте болуына бағыт-бағдар беру (әдебиеттер оқу, жаңа ақпараттармен хабардар болу, ғылымға деген қызығушылығын тудыру).

Балалардың ерте қабілеттерінің дамуы туралы мәліметтер «қабілеттер мен бейімділіктер» туралы мәселеге үлкен маңызды материал береді. Бейімділік бұл – іс-әрекетке жақындылығы, онымен айналысуға ынтасының болуы. Іс-әрекетпен айналысудың қажеттілігі қабілеттердің динамикалық жағын көрсетеді. Дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктері – ақыл-ойының жоғары белсенділігі, яғни ақыл-ой әрекетіне жоғары бейімділігі жатады. Іс-әрекетте қажетсіну – кез-келген баланың ерекшелігі екенін біз білеміз. Бірақ, бейімділікте индивидуалды ерекшеліктері және ақыл-ойының кернеуі жоғары болады. Көбінесе дарынды балалар ортақ деңгейден жоғарыға көтеріледі, оларға ақыл-ой сабақтары өте ұнайды және сонымен қатар

үнемі оларды соған тартады. Өзінің құрдастарының арасынан жалпы дамуда озу үшін, үлкен ақыл-ой жұмысын атқарулары керек.

Дарынды баланың үздіксіз ізденісте болуын ұйымдастыру – мұғалімнің негізгі міндеттерінің бірі.

Төртінші шарт – мұғалім мен ата-ананың тығыз байланысы.

Баламен ата-аналар арасындағы қарым-қатынас стилі туралы мәселе аса ауқымды зерттелген. Ғалымдар баланы қатты бақылауға алу, күш көрсету, қысым көрсету – дарынды тұлғаны дамытуға мүмкіндік бермейді деп санайды.

Бесінші шарт – дарынды баланың қажеттіліктерін қамтамасыз ету.

Адамның жеке тұлға ретінде белсенділігінің көзі не болып табылады? Осы проблеманың төңірегінде көптеген жылдар бойы, әсіресе XX ғасырда шиеленіскен қызу пікір талас болып келді. Жеке тұлғаны осылай деп түсіндіру және оның белсенділігі ғылыми психологияға ешқандай қа қатысы жоқ, оның түсіндіруінше, жеке тұлғаны биологиялық құбылыс емес, әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырады. Жеке тұлға оның белсенділігі қоршаған ортамен қарым-қатынас үрдісінде, іс-әрекетте аңғарылады. Жеке тұлғаның белсенділігінің көзі оның қажеттілігі болып табылады. Тек қана қажеттілік адамды белгілі дәрежеде және бағытта қызмет етуге талпындырады.

Бала қаншалықты дарынды болса да, оны оқыту керек екенін ұмытпау қажет. Әл-Фараби айтқандай «Білім болу деген – жаналық ашуға қабілетті болу». Олардың тұрақтылыққа, еңбек етуге, өз бетімен шешім қабылдауға үйрету керек. Дарынды бала ойлау дербестігіне ие, ол жаңа мәселелер мен проблемаларды қоя біліп, оларды тың әдістермен шеше біледі. Ал бұл қабілет өз кезегінде ойлаудың белсенділігімен кезіккен міндеттер мен мәселелерді өз бетінше шешуге ұмтылыс жасайды.

Қойылған проблеманы тұтастай көре біліп, оған байланысты болмыс сырларын көптеп шешуге, белгісіз нәрселерге зер салып, қызығады, түсініксіз нәрсені білуге ынтызарлық, түрлі сұрақтарға жауап іздеп, ой әрекетімен шұғылдануға бейім келеді. Қабілетті дарын иесі арнайы білімге мұқтаж болуы табиғи нәрсе. Әлеуметтік жағынан оларға дұрыс тәрбие берудің алғышарттары – қоғамның аз ғана бөлігін құрайтын дарын иелерін таңдаумен бірге оларды ерекше жетілдіру мен жөн көрсету, олардың құқығы және мұқтаждығын қорғаудың басты мақсаты болып табылады.

Әдебиеттер

1. Жарықбаев Қ. Психология. – Алматы: Білім, 2007.
2. Психология одаренности детей и подростков / Под. ред. Н.С. Лейтеса. – Москва, 1996.
3. Лейтес Н.С. О признаках детской одаренности / Н.С. Лейтес // Вопросы психологии. – 2003. – №4. – С. 13-18.
4. Қазақстан Ұлттық Энциклопедиясы. – Алматы, 2001. – III-том.

Т.Б. Кенжебаева, И.М. Курмангалиева, Н.Б. Қайролла
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Андатпа. Бұл мақалада Әл-Фарабидің заманауи білім беру саласына қосқан үлесі жайлы айтылған. Педагогиканың мақсаты, мұраты туралы әл-Фараби ұсынған гуманистік идеялар мен қорытындылар ағартушылықтың маңызды тіректерінің бірі болып отыр.

Түйін сөздер: әл-Фараби, «Шығыстың Аристотелі», педагогика, автор, ойшыл, философия, білім беру.

Аннотация. В этой статье рассказывается о вкладе аль-Фараби в современное образование. Гуманистические идеи и выводы, выдвинутые аль-Фараби о целях, идеалах педагогики, являются одной из важнейших опор просвещения.

Summary. This article describes al-Farabi's contribution to modern education. Humanistic ideas and conclusions put forward by al-Farabi about the goals and ideals of pedagogy are one of the most important pillars of education.

Әл-Фарабидің шығармашылық мұрасы орасан зор, оның 160-қа жуық шығармалары бар. Бұл тұрғыда ол өз заманының энциклопедисті болды. Жалпы, ол ең алдымен әртүрлі ғылымдардың философиялық, теориялық мағыналарына қызығушылық танытты. Сонымен қатар, әл-Фарабиден бастап, Шығыс философияны шындыққа ғана емес, сонымен бірге жақсылыққа қызмет етуге арналған ғылым ретінде қарастыра бастады. Ойшылдың пікірінше, педагогика – бұл арнайы ұйымдастырылған білім беру процесінде тәрбиеленушінің еркі мен қалауын басқару өнері.

Әл-Фарабидің түсіндіруінше, оқыту – бұл философия, теориялық білім негіздерінің ілімін игеру. «Оқыту – бұл халықтардың теориялық ізгіліктерін беру. Білім беру – бұл балаларға білімге негізделген эстетикалық қасиеттер мен өнерді беру тәсілі. Оқыту ауызша сөйлеу, білім беру, оқыту арқылы жүзеге асырылады, ал тәрбие – практикалық жұмыс және тәжірибе арқылы жүзеге асырылады» [4, с.252]. Тәрбие – бұл мұғалімнің, тәлімгердің белгілі бір моральдық мінез-құлық нормаларын және қолөнерді игерудің практикалық дағдыларын дамытуды мақсат ететін қызметі. Тәрбиенің мақсаты – ол әлемнің үйлесімді дамыған адамын анықтайды. Оның педагогикалық теориясындағы негізгі бағыттар адамгершілік, ақыл-ой, физикалық, эстетикалық және еңбек тәрбиесі екендігі кездейсоқ емес. Осылайша, философ бастапқыда Ежелгі Шығыс мемлекеттерінің педагогикалық теориясында айтылған, содан кейін ежелгі дәуір ойшылдарының жетекші тұжырымдамасына айналған жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастырудың әмбебап идеясын жалғастырды. Әл-Фарабидің тәрбиедегі негізгі мақсаты –

адамды теріс мінез-құлық қасиеттерін жеңуге үйрету және этикалық тәрбие ерте жастан, яғни мектепте басталған жағдайда қол жеткізуге болатын жағымды қасиеттердің қалыптасуына ықпал ету деген қорытындыға келді. Ол осыған байланысты ізгіліктің төрт түрін атап өтті: теориялық, ақыл-ой, этикалық және практикалық және бұл қасиеттерді екі жолмен: оқыту мен тәрбиелеу арқылы алуға болатындығын атап өтті.

Оқу процесінде, оның пікірінше, педагогикалық әдістерді қолдану керек. Білім алушының нақты әрекеттеріне байланысты ынталандыру, көтермелеу, мәжбүрлеу әдістері қолданылады. Мұғалімнің міндеті – оқу процесінде өз оқушыларын дұрыс бағытқа бағыттау. Басқаша айтқанда, таным процесі бір уақытта адамның өзін-өзі жетілдіру және оның бақытына жету процесі болып табылады. Тәрбие процесінде баланың мінез-құлқы мен сипаты басқа балалармен қарым-қатынаста қалыптасады. Әл-Фараби адам бір жағынан ұжымдық, екінші жағынан жеке тұлға деп есептеді. Сондықтан, оның пікірінше, адамның мінез-құлқы қоғамның саяси құрылымына да, оның білім деңгейіне де байланысты. Тәрбие міндеттерін түсіндіре отырып, Әл-Фараби оларды баланың мүмкіндіктерімен байланыстырды.

Әл-Фараби білім беру қызметімен айналысатын әрбір адам шынайы тәрбиеші болып табылмайтынын айтады. Өйткені, ол адамдарды білім беру іс – әрекетіне қабілеттерімен ажыратады: «адамдар сонымен бірге кейбір заттарды анықтаудың күші мен жылдамдығына тең бола алады, бірақ олардың бірі екіншісіне өзі анықтаған нәрсені үйрету және үйрету тәсілі болып табылады, ал екіншісінде бұл қабілет жоқ... сонымен қатар әр адам басқаларды басқара алмайды, және әркім басқасын тиісті әрекеттерді жасауға шақыра алмайды» [1, с. 624].

Ойшылдың пікірі бойынша, мұғалім парасатты, ақылды тұлға және оның сөзі мәнерлі болу шарт. Мұғалім адалдық, әділеттілік, адамгершілік, даналық, ар-намыс және басқа да қасиеттер сияқты адамгершілік қасиеттерге ие болуы керек. Ғалым атап өткендей: «мұндай адам адамның жетілуінің ең жоғары деңгейіне ие. Бұл адам бақытқа қол жеткізуге болатын кез-келген әрекетті білетін адам» [3]. Әл-Фарабидің ойынша, оқу процесінде оқыту мен тәрбиелеудің жұмсақ және қатаң әдістерін қолдануға болады. «Егер оқушы оқуға, жұмыс істеуге және игі істер жасауға ниет білдірсе, жұмсақ әдістер орынды. Егер оқуға ниеті болмаса, қатаң жазалар толығымен ақталған» [2]. Оның пікірінше, білім мазмұны, бір жағынан, барлық ғылымдар жүйесін қамтуы керек, яғни ол энциклопедиялық сипатта болуы, ал екінші жағынан, ол ұтымды бағытқа ие болуы керек.

Әл-Фараби философиялық мектептің өкілі болды, ол жаһандық әлеуметтік, мәдени немесе жалпы философиялық мәселелер тұрғысынан педагогикалық мәселелерді ашты. Оның педагогикалық теориясында адам дамуының барлық аспектілерін жетілдіру мәселелері кеңінен

талқыланды, сондай-ақ оларды шешудің белгілі жолдары көрсетілді. Оның шығармашылығына енетін тұрақты адами құндылықтарды бекітудегі рух бостандығы өте пайдалы және нағыз классика ретінде барлық уақытта өзекті. Педагогиканың мақсаты, мұраты туралы Фараби ұсынған гуманистік идеялар мен қорытындылар адам өмірінің қазіргі кезеңінде де ағартушылықтың маңызды тіректерінің бірі болып отыр.

Әдебиеттер

1. Аль-Фараби. Историко-философские трактаты / Перевод с арабск. – Алма-Ата: Изд-во «Наука» Казахской ССР, 1985. – 624 с.
2. Джурицкий А.Н. История педагогики и образования. – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: Изд-во Юрайт, 2014. – 676 с.
3. Избранные произведения мыслителей Среднего Востока IX–XIV вв. / Сост. С.Н. Григорян, А.В. Сагадеев. – М.: Изд-во «Социально-экономической лит-ры», 1961.
4. Измайлов. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана. – М.: Педагогика, 1991. – 252 с.
5. Хайруллаев М.М. Фараби, эпоха и учение. – Ташкент, 1975.

В. Расол, М.Ш. Кунанбаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ЖАС ПЕДАГОГ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа. Бұл мақалада жас мұғалімнің еңбек жолына басқан алғашқы қадамынан білікті, білімді, кәсіби дамуына ықпал ететін психологиялық ерекшеліктері, қасиеттері негізделді. Сонымен қатар, ғалымдардың зерттеу жұмыстарына зерттеу жүргізіліп, мұғалім тұлғасының құрылымдық – иерархиялық моделі қарастырылады.

Түйін сөздер: жас мұғалім, ерекшеліктер, қабілет, модель, тұлға.

Аннотация. В данной статье обосновываются психологические особенности, свойства, способствующие профессиональному развитию молодого учителя с первого шага к его трудовой деятельности. Кроме того, проводится исследование исследовательских работ ученых, рассматривается структурно-иерархическая модель личности учителя.

Ключевые слова: молодой учитель, особенности, способности, модель, личность.

Summary. This article substantiates the psychological features, properties that affect the professional development of a young teacher from the first step on his career path.. In addition, the research works of scientists will be reviewed. The structural and hierarchical model of the teacher's personality is considered.

Keywords: young teacher, features, abilities, model, personality.

Әр қоғамның білім беру саласының алдына қояр мақсаттары мен одан туындайтын міндеттері ешқашан да бір-біріне ұқсаған емес.

Ұстаздар қауымы алдына мемлекетіміз жай білім беру ғана емес, сонымен қатар өркениет көшінің сүбелі тұсынан орын алып, жол бастауға қабілетті, әрі ұлттық рухта сусындаған білімді, дарынды азаматтар тәрбиелеп шығару міндетін қойып отыр. Білім беру мазмұнының жаңару жағдайында мұғалімнің кәсіби шеберлігін дамыту, біліктілігін арттыру арқылы жоғарғы сапа мен бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізе отырып, кәсіби дамуын қамтамасыз ету мәселелері біліктілік арттыру саласындағы басым бағыт болып отыр.

Мұғалімнің кәсіби даму шеберлігі, мұғалімнің алған дипломына сай тынбай еңбектенуі арқылы келетін жетістік. Бұл жетістік, В.И. Нефедованың пікірінше, жас қызметкердің аяқтануы мен кәсіби дамуы маманның кәсіби және тұлға ретіндегі дамуы үрдісі нәтижесінде мүмкін болады. Т.Ю. Ломакина дипломнан кейінгі білім алу үрдісін сипаттай келе, оның маманның көзқарасының нақтылана бастауы мен жан – жақты тұлғаның қалыптасуы ретіндегі үздіксіз білім алу үрдісі ретінде бөліп көрсетеді. Қазіргі кездегі зерттеу нәтижелерін пайдалана отырып, жас маманның кәсіби дамуы оның білім деңгейінің жоғарылауы, дайындықтың жетілуі, педагог санаты деңгейінің жоғарылауы тәрізді сапалы өзгерістермен дәйектеліп отыратындығын көреміз. Педагогикалық жұмыс психологиясында мұғалімнің жеке басының ерекшеліктерін, қызметі мен педагогикалық қарым-қатынасын ажырату әдетке айналған. Жеке тұлғаның психологиясын талдау кезінде жас мұғалімдер, ең алдымен, педагогикалық мамандықтың талаптарына сәйкес келетін, толыққанды педагогикалық іс-әрекеттің сәтті игерілуін қамтамасыз ететін, яғни кәсіби педагогикалық маңыздылыққа ие болатын ерекшеліктерді, белгілерді, көріністерді ажыратады [1,160]. В.А. Крутецкий және Е.Г. Балбасов жас мұғалімнің жеке басының кәсіби маңызды қасиеттерінің құрылымында (мұғалімнің өзіндік анықтамалық моделін ескере отырып) төрт құрылымдық блокты анықтады:

- 1) идеялық-адамгершілік адамгершілік бейнесі;
- 2) педагогикалық бағыт;
- 3) педагогикалық қабілеттер-жалпы және арнайы;
- 4) педагогикалық іскерліктер мен дағдылар.

Педагогикалық қабілеттерді – жалпы (оқытылатын пәнге қарамас-тан барлық мұғалімдерге қажет) және арнайы (оқытылатын пәннің ерекшелігін ескере отырып) зерттеуге көп көңіл бөлінді.

Бірінші кіші топқа педагогикалық қабілеттердің жүйелік модельдері кіреді. Мысалы, Ф.Н. Гоноболин зерттеген орта мектеп мұғалімдерінің педагогикалық қабілеттерінің моделі. Автор даралықтың қасиеттерін анықтады, оның құрылымы педагогикалық қабілеттердің негізгі компоненттерінің құрылымын құрайды:

- 1) оқу материалын оқушылар үшін қолжетімді ету қабілеті;
- 2) мұғалімнің оқушыны түсінуі;
- 3) жұмыстағы шығармашылық;
- 4) балаларға педагогикалық ерікті ықпал ету;
- 5) балалар ұжымын ұйымдастыру қабілеті;
- 6) балаларға қызығушылық;
- 7) сөйлеудің мазмұны мен жарықтығы;
- 8) оның бейнесі мен сенімділігі;
- 9) педагогикалық әдеп;
- 10) оқу пәнін өмірмен байланыстыру қабілеті;
- 11) байқау (балаларға қатысты);
- 12) педагогикалық талаптар және т. б.

Екінші кіші топқа оқытудың тиімділігіне гипотетикалық әсер ететін педагогикалық қабілеттердің құрылымдық модельдері жатады. Сонымен, В.А. Сластенин педагогикалық шеберлікті жеке тұлғаның кәсіби бағдарлануының ең жоғары формасы ретінде анықтай отырып, мұғалімнің жеке ұйымының төрт ішкі деңгейін анықтады [2, 46], оның ішінде:

- 1) мұғалімнің жеке басының қасиеттері мен сипаттамаларының тізімі;
- 2) психологиялық-педагогикалық даярлыққа қойылатын талаптар тізбесі;
- 3) академиялық дайындықтың көлемі мен мазмұны;
- 4) нақты мамандандыру бойынша әдістемелік дайындықтың көлемі мен мазмұны.

Педагогикалық қабілеттердің негізгі компоненттері осы гипотетикалық құрылымнан алынады:

- 1) бағыттылығы (идеялық, кәсіби-педагогикалық, танымдық);
- 2) жалпы академиялық қабілеттер (зияткерлік және т. б.);
- 3) жеке дидактикалық қабілеттер (арнайы немесе нақты пәндер бойынша оқыту әдістемелерін меңгеру дағдылары).

Үшінші кіші топқа педагогикалық қабілеттердің жалған болжамды модельдері жатады. Н.В. Кузьминаның айтуынша [3,55], мұғалім ұйымдастырушылық қабілеттерден басқа коммуникативті, конструктивті, проективтік және гностикалық қабілеттерге ие болуы керек.

Төртінші кіші топқа педагогикалық қабілеттердің болжамды модельдері жатады, мысалы, Дж. Райнса. Арнайы оқытылған сарапшылардың көмегімен АҚШ-тың 1700 мектебінде ашық сабақ барысында алты мың мұғалімнің үлгісі зерттелді. Зерттеу алты жыл бойы

жүргізілді. Ақпарат жинау аяқталғаннан кейін рейтинг деректерінің барлық жиынтығы факторлық талдаудан өтті. Жақсы мұғалімнің имиджін қалыптастыруға әсер ететін тоғыз фактор анықталды:

- 1) эмпатия факторы (Достық) – эгоцентризм (немқұрайлылық));
- 2) тиімділік (жүйелілік) факторы-залалсыздық;
- 3) оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін ынталандыратын сабақтарды жүргізу факторы – скучно, монотонды сабақ;
- 4) оқушыларға мейірімді – жағымсыз қарым-қатынас факторы;
- 5) қабылдаудың факторы – оқытудың демократиялық түрін қабылдамау;
- 6) мейірімділіктің факторы – мектеп әкімшілігіне және басқа персоналға жағымсыз қарым-қатынас;
- 7) оқытудың дәстүрлі-либералдық түріне бейімділік факторы;
- 8) эмоциялық тұрақтылық факторы-тұрақсыздық;
- 9) жақсы ауызша түсіну факторы.

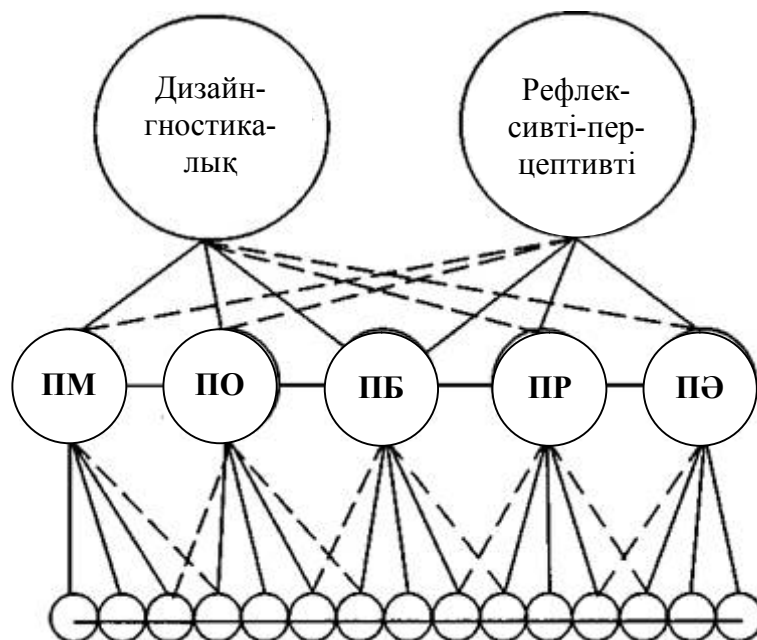
Жалпы қабілеттердің бір компоненті олардың негізгі өзегі ретінде, сәтті оқу-тәрбие жұмысының міндетті шарты ретінде бөлек қарастырылады. Бұл балаларға деген сүйіспеншілік, олармен жұмыс істеуге деген ықылас, ұмтылыс (және тіпті өмірлік қажеттілік). Мұғалімнің студенттерге деген көзқарасы олармен педагогикалық қарым-қатынастан, балалар әлеміне ену, балалар психикасының қалыптасуына әсер ету, оларға мұқият, мейірімді және сезімтал қарым-қатынаста (бірақ жұмсақтық, жауапсыздық және сезімталдық емес), шынайылық пен қарапайым қарым-қатынаста терең қанағаттану сезімімен көрінеді, балалармен қарым-қатынас. Зерттеулер көрсеткендей, барлық сәтті жұмыс істейтін мұғалімдер дәл осы ерекшелігімен ерекшеленеді.

Жас мұғалімнің тұлғасы оның өмірі мен қызметінің рухани және материалдық жағдайларына байланысты, бірақ ең алдымен педагогикалық іс-әрекет пен педагогикалық қарым-қатынас процесінде, әлеуметтік қатынастар жүйесінде дамиды және қалыптасады. Жас маманның еңбек саласының әрқайсысы оның жеке қасиеттеріне ерекше талаптар қояды; педагогикалық іс-әрекеттің сәттілігі көбінесе бір-бірімен байланысты белгілі бір жеке қасиеттердің даму деңгейіне байланысты, бұл оларды белгілі бір жолмен құрылымдауға мүмкіндік береді (сурет. 1).

Суретте көрініп тұрғандай, жүйенің барлық элементтері көлденең және тік деңгейлерде бір – бірімен байланысты және біртұтас тұтас-мұғалімнің жеке басын құрайды.

Мұғалімнің жеке басының құрылымдық-иерархиялық моделінің орталық деңгейін педагогикалық мақсат қою (ПМ), педагогикалық ойлау (ПО), педагогикалық бағыт – (ПБ), педагогикалық рефлексия (ПР), педагогикалық әдептілік (ПӘ) сияқты кәсіби маңызды қасиеттер құрайды. Бұл қасиеттердің әрқайсысы іс-әрекетте, қарым-қатынаста қалыптасатын және белгілі бір дәрежеде тұқым қуалайтын бейімділікке

тәуелді неғұрлым қарапайым және жеке тұлғалық қасиеттердің тіркесімін білдіреді. Ең жоғары деңгей-бұл педагогикалық қабілеттер – дизайн-гностикалық және рефлексивті-перцептивті, олар жеке қасиеттер мен қасиеттердің ерекше үйлесімі ретінде қарастырылады.

Сурет 1. Мұғалімнің жеке басының құрылымдық-иерархиялық моделі
(Л.М. Митина)

Мұғалімнің жеке қасиеттерінің тізімі өте маңызды: ойлау, сыпайылық, талапшылдық, ұқыптылық, тәрбиелік, әсерлілік, шыдамдылық және өзін-өзі бақылау, мінез-құлықтың икемділігі, азаматтық, адамгершілік, тиімділік, тәртіп, ізгілік, адалдық, мейірімділік, идеялық сенімділік, бастамашылық, шынайылық, ұжымдастыру, сыни, логикалық, балаларға деген сүйіспеншілік, байқау, табандылық, әдептілік, ұйымшылдық, жауапкершілік, отансүйгіштік, педагогикалық эрудиция, саяси сана, әдептілік, шыншылдық, алдын-ала ескерту, принциптілік, өзін-өзі сынау, Тәуелсіздік, қарапайымдылық, батылдық, тез тапқырлық, әділеттілік, өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылыс, әдептілік, жаңа сезім, өзін-өзі бағалау, сезімталдық, эмоционалдылық [4;92-95]. Мұғалімнің жеке басының құрылымындағы үйлесімділікке барлық қасиеттердің біркелкі және пропорционалды дамуы негізінде емес, ең алдымен оның жеке басының басым бағытын құратын, мұғалімнің бүкіл өмірі мен қызметіне мән беретін қабілеттердің максималды дамуы арқылы қол жеткізіледі. Мұғалімнің еңбек психологиясын зерттеушілер мұғалімнің жеке басының құрылымын қалыптастырудағы басты нәрсе оның іс-әрекетінің педагогикалық бағыты болып табылады. Бұл мұғалімнің мінез-құлқын, оның мамандыққа, оның жұмысына деген көзқарасын анықтайтын мотивтердің тұрақты жүйесі ретіндегі педагогикалық бағыт, бірақ ең алдымен балаға (оған назар аудару, баланың жеке басын

қабылдау). Л.М. Митинаның айтуынша, мұғалімде бұл кәсіби маңызды жеке қасиеттің болмауы баланың жеке психологиялық мазмұны иесізденуіне әкеліп соғады. Керісінше, балаға бағытталған мұғалім әрқашан әр оқушының қайталанбас ерекшелігіне, оның жеке қабілеттерін және ең алдымен адамгершілік саласын дамытуға бағытталған. Бұл туралы, шын мәнінде, мамандар мұғалім қызметінің барлық аспектілерін қамтитын балаларға деген көзқарас сияқты компонентке ерекше мән бере отырып айтады. Ал, педагогикалық шеберлікті меңгеру екі деңгейде жүргізіледі:

1. Кәсіби педагогикалық қызметке дайындық кезінде алынған білімі, ақпараттар көзі, біліктілігі, дағдысы.

2. Кәсіби педагогикалық қызмет барысында алынған білім, білік, дағды.

Педагогикалық шеберліктің бар немесе жоқтығын анықтау үшін И.А. Зязюн төмендегідей критерийлерді белгілеген [5, 66 б.]:

- мақсатқа лайықтылығы (бағытталғандығына қарай);
- өнімділігі (нәтижесіне қарай білімдік, тәрбиеленгендік дәрежесі);
- оптимальдылығы (әдістерді, құралдарды таңдауына қарай);
- шығармашылығы (іс-әрекеттің мазмұнына қарай).

Қорытындылай келе, педагогтің кәсіби педагогикалық шеберлігінің дамуына жағдай жасайтын, педагогтің бойында болу керек қабілеттерін анықтадық. Оларға: ұйымдастырушылық, дидактикалық қабілет, перспективтік (байқағыштық), білім алушының психикалық жан – дүниесін тану, коммуникативтілік, ерікті ықпал ету қабілеті, зерттеушілік қабілеті, елестете білу қабілеті, педагогикалық тұрғыдан дарынды болуы маңызды. Сонымен, болашақ мұғалімдердің үздіксіз кәсіби даму шеберлігін қалыптастыру қазіргі кезеңде кәсіби білім беру жүйесін дамытудың мазмұнды сұраныстары және даярлық жүйесіндегі сәйкес мазмұнды қарастыруға, кездесетін қайшылықтарды жеңуге бағытталады.

Әдебиеттер

1. Методика воспитательной работы: Учеб. пособие / Под ред. Л.И. Рувинского. – М., 1989. – 333 [2] с.; 21 см. – (Учеб. пособие для пед. ин-тов).
2. Сластенин В.Н. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. – М., 1976. – С. 160.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и производственного обучения профтехучилища. – М., 1989. – 167 с.
4. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя. – М.: Академия, 2004. – 320 с.
5. Зязюн И.А. Основы педагогического мастерства. / Под ред. Зязюна И.А. – М.: Просвещение, 1989. – С. 85-91; 142-154.

А.С. Маширапова

Павлодар қаласындағы химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ «ҚАЙЫРЫМДЫ ҚАЛА ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ КӨЗҚАРАСТАРЫ ТУРАЛЫ» ЕҢБЕГІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАҢЫЗЫ

Андатпа. Бұл мақалада Әл-Фарабидің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» атты ғылыми еңбегінің азаматтық қоғам құру, отбасылық құндылықтарды дарыту, өскелең ұрпақты тәрбиелеу мәселелеріндегі маңыздылығы ашылады. Әл-Фарабидің гуманизмі мен этикалық көзқарастары Қазақстан жастарына ерекше қажет, бұл тәрбие мен бақыт мәселелеріне де қатысты, мысалы Әл-Фараби өзінің кітабында адамның басты категориялары сұлулық, ізгі ниет пен бақыт екенін жазады, ол осы әлемге бақытты болу құқығына ие болу үшін келген әрбір адамды айтады.

Түйін сөздер: педагогикалық идея, тәрбие, отбасылық құндылықтар, азаматтық қоғам, рухани жаңғыру.

Аннотация. В данной статье раскрывается значимость научного труда аль-Фараби «Взгляды жителей добродетельного города» в вопросах построения гражданского общества, привития семейных ценностей, воспитания подрастающего поколения. Гуманизм и этические взгляды Аль-Фараби особенно необходимы молодежи Казахстана, это касается и вопросов воспитания и вопросов счастья, например в своей книге Аль-Фараби пишет что главными категориями человека служат красота, благой нрав и счастье, он говорит каждый человек который пришел в этот мир, чтобы иметь право быть счастливым.

Ключевые слова: педагогическая идея, воспитание, семейные ценности, гражданское общество, духовное возрождение.

Summary. This article reveals the significance of al Farabi's scientific work «Views of the residents of a virtuous city» in building a civil society, instilling family values, and educating the younger generation. Humanism and ethical views of Al-Farabi are especially necessary for the youth of Kazakhstan, this also applies to issues of education and happiness. for example, in his book Al-Farabi writes that the main categories of a person are beauty, good character and happiness, he says every person who came to this world to have the right to be happy.

Keywords: pedagogical idea, upbringing, family values, civil society, spiritual revival.

Әбу Насыр әл-Фараби – ғұлама ғалым. Оның теориялық мұрасы өте бай. Оның әр түрлі білім салалары – философия, психология, тарих және т.б. бойынша 160 трактатының ішінде жас ұрпақты тәрбиелеу мәселелеріне арналған трактаттар да бар, бірақ оның өмір сүрген кезеңінде педагогика әлі де тәуелсіз ғылым ретінде ерекшеленбеді. Бұл трактаттарда ғалымның адам мәні мен оның қалыптасу жолдары, тәрбиенің мақсаттары, мазмұны мен құралдары, тәрбиеші мен тәрбиеленушілер арасындағы қарым-қатынас және педагогикаға тікелей байланысты бірқатар басқа мәселелер туралы ойлары баяндалған.

Әл-Фарабидің педагогикалық мұрасын зерттеу өзекті болып табылады, өйткені бұл орта ғасырларда осы аймақтағы мәдениеттің гүлденуі мен өрлеу дәуірінде араб халифатында білім берудің прогрессивті тәжірибесінің деңгейі туралы ғылыми түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ойшылдың барлық шығармашылық мұрасы қоғамды тәрбиелеу және білім беруді жақсарту арқылы ізгілендіру және демократияландыру идеяларымен үйлеседі. Сондықтан бұл ғалымның педагогикалық мұрасын зерттеу әдістері заманауи талаптарға, жас ұрпақтың тәрбиелеуіне сәйкес келеді [1,б.5].

Осылайша, әл-Фарабидің теориялық мұрасын әлемдік ғылымда негізінен философтар мен тарихшылар зерттеген. Араб ғылыми әдебиетінде ойшылдың педагогикалық мұрасына арналған жұмыстар жоқ екенін атап өткен жөн. Әл-Фарабидің ақыл-ой, адамгершілік, эстетикалық және еңбек тәрбиесі туралы идеялары оның келесі трактаттарында келтірілген: «Аристотельдің «Огик» кітабының басындағы пікірлер, «Ғылымдардың жіктелуі», «Ақыл туралы кітап», «Бақытқа жету», «Бақытқа жету жолдарын көрсету», «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары туралы» және басқалар. Ортағасырлық араб тілінде жазылған осы және басқа да түпнұсқа дереккөздер педагогика тұрғысынан жүйелі және толық зерттелмеген. Әл-Фарабидің трактаттарын зерттеу тәрбие мен білім беру идеясы ғылыми білімді игеруді, білім алушының ғана емес, мұғалімнің де адамгершілік және эстетикалық жетілуін қамтитынын көрсетті.

Менің ойымша, Әл-Фарабидің педагогикалық идеяларының қазіргі кезде саяси-әлеуметтік мәні зор. Оның педагогикалық идеяларын «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары туралы» еңбегінің негізінде іске асыруға болады. Сондықтан ұстаздарға қоғамдық-гуманитарлық пәндерді оқытуда «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары туралы» еңбекті қолдануға болады. «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары туралы» трактаттың негізгі идеясы – бақытқа жету қоғамға біріктірілген адамдардың ұжымдық күш-жігерінің арқасында ғана мүмкін болады. Әр адам қоғам ішінде өз бақытына қол жеткізгісі келеді, бірақ жалғыз адамға бақытқа жету қиын, ол бүкіл қоғамның күш-жігерін талап етеді. Сондықтан автор әр адамның мейірімділігі мен әділеттілік сезімі болуы керек деп сендіреді.

Әл-Фараби бұл трактатта билеуші әділ және әділетсіз деп бөледі. Әділ басқарушылық мәдениетті тануға негізделіп халыққа әл – ауқатқа әкеледі. Әл-Фарабидің гуманизмі мен этикалық көзқарастары Қазақстан жастарына ерекше қажет, бұл тәрбие мен бақыт мәселелеріне де қатысты. Мысалы, Әл-Фараби өзінің кітабында адамның басты категориялары сұлулық, имандылық және бақыт екенін жазады, ол әрбір адам бақытты болуға құқылы дейді. Бақыт, автордың пікірінше, дамыған кемелді адам, адамдар үнемі өзін-өзі жетілдіруі керек, кемелді білімді адам еркін бола алады [2,б.20].

Әл-Фарабидің асқақ арманы-қалаларды ақылды және лайықты билеушілер басқаруы еді, олар халықты бақыт пен қуанышқа жетелейді.

Әл-Фараби әр отбасын қоғамның кішкене бөлігі деп санады, оның өз мақсаттары мен жоспарлары бар, бірақ олар бүкіл халықтың ортақ мақсаттарын жүзеге асыруы керек. Әл-Фараби қоғамдағы гуманизмнің көрінісі ретінде жеке отбасылық мүдделерді қоғамдық мақсатта үйлесімді түрде біріктіру және жұмылдыру қабілетін атайды.

Әл-Фарабидің ғылыми саладағы көптеген идеялары әлі күнге дейін толық зерттелмеген, 21 ғасырда біз осы ұлы ғалымның идеяларына мұқтажбыз, ол тәлімгер және рухани ұстаз болуы керек, біз оның қасиеттерінен толеранттылықты, әлеуметтік шоғырлануға деген ұмтылысты және кәсібилікті ала аламыз. Трактат идеалды қоғам құруға бағытталған автордың ерекше әлемін ұсынады. Кітапта «әлемнің екінші ұстазы» басты арманы – әділеттілік қағидаттарына негізделген дұрыс, идеалды мемлекет құру бейнеленген.

Трактаттағы орталық мәселе – адам, оның идеалды қалада лайықты өмір сүруі. Әл-Фарабидің жұмысы әлемде адамның толыққанды өмір сүруіне қолайлы жағдай жасау және адамгершілік құндылықтар адам өміріндегі моральдың негізі мен тірегі болып қала беруі үшін қамқорлыққа толы. Үлгілі қоғамның жобасы адамзат тарихында жасалды. Ежелгі әлемнің, орта ғасырлардың, Қайта өрлеу дәуірінің, жаңа уақыттың философтары өз еңбектерінде әлеуметтік әділеттілік үстемдік ететін және адамдар адамгершілік заңдарына сәйкес өмір сүретін идеалды қоғамның негізін қалады.

Әл-Фарабидің мінсіз мемлекет туралы ілімінде көшбасшы, басшы басым орын алатын қайта құрылған қоғам бейнеленген. Оның мінсіз жүйесінде көшбасшы, адамдар мен заңдар идеал ретінде ұсынылған. Осылайша, тарау моральдық басқару орын алатын билікті құрады. Философ идеалды мемлекет басшысын саяси ғана емес, сонымен бірге моральдық миссияны да орындайтын бірінші көшбасшы ретінде қарастырады, өйткені ол халықтың мүдделерін білдіреді. Әбу Насыр Әл-Фараби шығармашылығының басты мақсаты – бақытқа жету. Осылайша, қала басшысы адамгершілік жетілу арқылы халықты бақытқа жетелейді.

Бүгінгі таңда әл-Фарабидің мемлекеттің жаңа түрі туралы теориялық тұжырымдамасының маңызы ерекше. Жақсы Қала туралы тұжырымдама мемлекеттің жаңа түрін құру тұрғысынан ерекше үндестікке ие болады. «Жақсы қала» – бұл қоғамның түбегейлі жаңару тұжырымдамасы деп болжауға болады.

Шынында да, әл-Фараби әлемнің ұлы ғалымы ретінде адамзаттың ұлы ісіне қызмет ететін ұлы қоғам құру міндетін алдына қойды. Мұндай қоғамның тұжырымдамасы жаһандану процестеріне байланысты одан да өзекті бола түсуде. Әл-Фарабидің «Қайырымды қала» және басшы идеалы туралы ілімі қазіргі қазақстандық қоғамның рухани жаңаруы мен қайта құрылуы тұжырымдамасының негізі бола алады [3, б.10].

Әл-Фарабидің еңбектері бүгінгі күнге дейін қоғам үшін өзектілігін сақтап келеді. Оның мемлекетке, мемлекетті басқару мәселелеріне қатысты әлеуметтік-этикалық көзқарастары қазіргі қоғамдық өмір үшін де аса маңызды, сондықтан біз оқу-тәрбие процесінде жастарды әлемдік мәдениетінің дамуына баға жетпес үлес қосқан осындай ұлы қайраткердің мұрасымен таныстыруды ұсынамыз.

Әдебиеттер

1. Аль Джиди Назих Ахмад Педагогические идеи Абу Насра Аль-Фараби 13.00-01 – Теория и история педагогики АВТОРЕФЕРАТ диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Москва, 1991.
2. Фараби. Трактат о взглядах жителей добродетельного города // Григорян С.Н. Из истории философии Средней Азии и Ирана VII–XII вв. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – С. 156-195.
3. Рахимшикова М., кандидат философских наук, доцент кафедры «Философия и культурология» ЮКГУ имени М. Ауэзова. Добродетельный город: утопия или реальность?
4. Смирнов А. Трактат о взглядах жителей добродетельного города. Статья опубликована в энциклопедическом словаре «Этика». – М.: Гардарики, 2001. – <https://smirnov.iph.ras.ru/win/publicitn/eth/ara.htm>

Ж.К.Аплашова, Б.А. Нурумов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Аннотация. В статье рассматривается психолого-педагогическая сторона личности, как индивидуальных особенностей восприятия и структурирования окружающей действительности.

Ключевые слова: Абу аль-Фараби, современная педагогика, когнитивный стиль, когнитивная функция.

Андатпа. Мақалада адамның психологиялық-педагогикалық жағы қоршаған шындықты қабылдау мен құрылымдаудың жеке ерекшеліктері ретінде қарастырылады.

Summary. The article deals with the psychological and pedagogical side of personality as individual features of perception and structuring of the surrounding reality.

Казахстан отмечает 1150-летие выдающегося мыслителя Востока Абу аль-Фараби, родившегося на территории современного центральноазиатского государства. Талант философа таков, что, несмотря на более чем тысячелетнюю историю, взгляды аль-Фараби актуальны и сегодня.

Рассмотрим некоторые вопросы личности в контексте изучения тру-

дов великого мыслителя аль-Фараби и влияния на современную педагогическую мысль.

Проблема саморегуляции личности достаточный период времени остается особо дискутируемой в современной и отечественной науке как в педагогике так и психологии [4].

В связи с этим на современном этапе развития педагогики особое место в данной проблеме занимает такой психологический конструкт, как когнитивный стиль личности. Одним из существенных факторов, повлиявших на стилевые исследования, является интерес к человеческой индивидуальности и убежденность в существовании присущих всем людям индивидуально-своеобразных форм восприятия, оценки и структурирования окружающей действительности [5].

И.В. Равич-Щербо характеризует когнитивные стили как «индивидуально-своеобразные способы переработки информации, которые характеризуют специфику склада ума конкретного человека и отличительные особенности его интеллектуального поведения; устойчивые индивидуальные особенности познавательных стратегий, формальная характеристика индивидуальности» [3; 5].

По мнению одного из первых его исследователей Е.А. Климова, индивидуальный стиль деятельности – это «индивидуально-своеобразная система психологических средств, к которым сознательно или стихийно прибегает человек в целях наилучшего уравнивания своей индивидуальности с предметными внешними условиями деятельности». В этом определении подчеркивается инструментальная функция стиля и двоякая его обусловленность индивидуальностью и средой.

Отметим, что Э.И. Мастивилюк не проводит четких граней между когнитивным стилем и стилем деятельности и не противопоставляет их. Автор приходит к выводу, что первый характеризует качественную сторону приспособления к требованиям деятельности, и «чем выше уровень индивидуального стиля деятельности, тем более выражен когнитивный стиль». М. Викат и В. Колга рассматривают когнитивные стили через отражение пространственно-временных характеристик среды и считают, что они содержат как «сознательные, так и бессознательные наслоения».

По мнению В. Колги, «в когнитивных стилях представлена в большей степени когнитивная функция психического (отражать постоянное в изменяющемся мире); в когнитивном контроле – регулятивная функция (соответствие с изменяющимся миром)» [3; 5].

Как и многие другие исследователи, А.Г. Асмолов представляет когнитивные стили в контексте разрабатываемого им системно-деятельностного подхода к исследованию личности. Согласно его точке зрения, когнитивные стили относятся к биологическим свойствам индивида, «безличным» предпосылкам развития личности. Когнитивный стиль рассматривается как средство, используемое личностью для

разрешения проблем в соответствии с ее ценностно-смысловыми установками.

Одним из первых зарубежных авторов, кто обозначил стилевые различия, был А. Адлер, рассматривающий когнитивный стиль как характеристики личности, которые представляют собой устойчивые индивидуальные особенности познавательных процессов, предопределяющие использование различных исследовательских стратегий. Когнитивный стиль – своеобразие жизненного пути личности, структурированного постановкой и достижением целей. Американские исследователи Дж. Клейн, Р. Гарднер, П. Хольцман понимают когнитивные стили как систему когнитивных аттитюдов, которая образует особый структурный уровень личности.

Среди зарубежных исследований когнитивных стилей наиболее интересным представляется подход Г. Уиткина, который вместе с Р. Гарднером и Дж. Каганом разрабатывал новое направление в психологии, ориентированное на исследование когнитивного стиля личности.

Многочисленные исследования когнитивного стиля привели к выводу о его глобальном характере. В связи с этим исследователи предположили, что этот стиль является одним из показателей уровня психологической дифференцированности.

Психологическая дифференцированность проявляется в относительной обособленности разных функциональных систем, в отчетливости представлений человека о самом себе и об окружающем мире и имеет значительные индивидуальные различия. К числу параметров психологической дифференцированности Г. Уиткин и его коллеги относят:

- 1) зависимость-независимость, т. е. когнитивный стиль, в котором большая независимость от поля соответствует большей дифференцированности;
- 2) структурированность представлений о физических качествах, выражающуюся в сформированности схемы тела;
- 3) специализацию психологических функций, предполагающую высокое развитие регуляторных и защитных механизмов;
- 4) особенности межличностных отношений, связанные способностью сохранять собственную автономность;
- 5) специализацию нейрофизиологических функций, представляющих собой биологическую базу психической деятельности [2].

Д. Каган при изучении интеллектуальной деятельности выделил когнитивный стиль – рефлексивность-импульсивность. В исследовании Дж. Блока и Д. Харрипгтона личностные черты представителей этого когнитивного стиля определялись с учетом четырех стилевых субгрупп.

Импульсивные (быстрые/неточные): тревожные, сензитивные, уязвимые, при стрессе ригидны и стереотипны, не склонны к юмору, не популярны среди сверстников, сомневаются в себе. Быстрые/точные: ин-

теллектуальные, популярные среди сверстников, энтузиасты, уверенные в себе, рациональные, энергичные в решении проблем, независимые.

Рефлексивные (медленные/точные): рассудительные, спокойные, тактичные, вызывающие доверие, компетентные, находятся в хорошем контакте со сверстниками, послушные, с нежеланием отстаивают свои права, с уверенностью смотрят на происходящее.

Медленные/неточные: агрессивны, склонны к соперничеству, плохо предвосхищают последствия, испытывают трудности в сдерживании своих желаний и подчинении нормативным ограничениям, эгоцентричны, относительно лживые и раскованные, склонны непосредственно реагировать на конфликты. У медленных/неточных – сравнительно с другими субгруппами – самый низкий уровень способности контролировать свои аффективно-мотивационные состояния и экспрессивное поведение, тогда как у медленных/точных – самый высокий.

Однако быстрые/неточные и медленные/неточные обнаруживают явное сходство, позволяющее отнести их поведение к импульсивному типу. Аналогично, быстрые/точные и медленные/точные, находясь на противоположных полюсах этого измерения, тем не менее, схожи между собой по своим личностным проявлениям, фактически демонстрируя рефлексивный тип поведения.

Импульсивные менее успешно, чем рефлексивные, справляются с заданиями на решение проблем, где не указаны альтернативы ответов. В задачах на распознавание стимулов рефлексивные используют более консервативные стратегии, чем импульсивные, и поэтому оказываются более точными. Но при решении задач повышенной сложности импульсивные тоже начинают использовать консервативные стратегии.

Рефлексивные менее чувствительны к вознаграждению, поощрению за правильные ответы. Поощрение же импульсивных ведет к задержке ответа. Следовательно, степень импульсивности при поощрении уменьшается.

Когнитивный стиль – узость-широта категории – характеризуется тем, что узкие категоризаторы склонны специфицировать свои впечатления и ограничивать область применения определенной категории, тогда как широкие категоризаторы, напротив, склонны подводить под одну категорию большое число подтверждающих ее примеров единственной категории.

Ригидный-гибкий познавательный контроль характеризует степень субъективной трудности в смене способов переработки информации в ситуации когнитивного конфликта. Ригидный контроль свидетельствует о трудностях в переходе от вербальных функций к сенсорно-перцептивным в силу низкой степени их автоматизации, тогда как гибкий – об относительной легкости такого перехода в силу высокой степени их автоматизации [5].

Еще один когнитивный стиль – толерантность к нереалистическому опыту. Толерантность – терпимость, снисходительность к чему-либо. Как стилевая характеристика она предполагает возможность принятия впечатлений, несоответствующих или даже противоположных имеющемуся человеку. Не толерантные люди сопротивляются видимому, так как оно противоречит их представлению. Основным показателем толерантности является умение принимать несоответствующую собственным установкам информацию и воспринимать внешнее воздействие реалистичным. Не толерантные к нереалистическому опыту лица в силу своей неготовности принимать информацию, противоречащую их исходным ожиданиям, знаниям и установкам, отличаются более высоким уровнем тревоги. Напротив, чем в большей мере характерна открытость с точки зрения готовности строить объективированные репрезентации эмоционально трудных ситуаций, тем ниже тревожность [4].

Окончательное число когнитивных стилей в науке до сих пор не установлено. При этом установлено, что все стили находятся в тесной взаимосвязи друг с другом.

Таким образом, в психологической науке предпринято достаточное количество попыток объяснения феномена когнитивного стиля личности. Однако большинство исследователей сходятся в том, что когнитивные стили – это устойчивые характеристики того, как отдельный человек воспринимает, анализирует и структурирует реальность. Исходя из этого, стилевые характеристики могут выступать способами осознаваемой саморегуляции личности [4].

Литература

1. Гулина М.А. Проявление характеристик внимания в индивидуальном стиле деятельности при различных свойствах темперамента. – Л.: ЛГУ им. А.А. Жданова, 1987. – 17 с.
2. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий. – Планета детей, 1997. – 328 с.
3. Корнилова Т.В., Парамей Г.В. Подходы к изучению когнитивных стилей: двадцать лет спустя // Вопросы психологии: сетевой журн. 1987 [Электронный ресурс]. URL:<http://www.voppsy.ru> (дата обращения 03.03.2012).
4. Моросанова В.И. Личностные аспекты саморегуляции произвольной активности человека // Психологический журнал. – Т. 23. – 2002. – № 6.
5. Холодная М.А. Когнитивные стили: парадигма «других» интеллектуальных способностей // Стиль человека: психологический анализ. – М.: Смысл, 1998.

М.М. Мубаракова, Б.А. Нурумов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

СТРУКТУРА ЛИЧНОСТИ И ЕЕ ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Аннотация. В статье рассматривается обзор некоторых основных теоретических подходов структуры личности, а также индивидуальные особенности проявления и актуализации в разных условиях.

Ключевые слова: мыслитель Востока, ценность и уникальность человека, уникальность личности человека, актуализация ребенка.

Андатпа. Мақалада жеке құрылымның кейбір негізгі теориялық тәсілдеріне шолу, сондай-ақ әртүрлі жағдайларда көрініс пен актуализацияның жеке ерекшеліктері қарастырылады.

Summary. The article reviews some of the main theoretical approaches to the structure of personality, as well as individual features of manifestation and actualization in different conditions.

Абу Наср ибн Мухаммед аль-Фараби – один из крупнейших представителей средневековой философии Востока. В этом году не только в странах этой стороны света, но и во всем мире отмечается 1150-летний юбилей великого ученого.

В трудах великого мыслителя средневековой философии Востока много исследуется о ценности гуманизма и уникальности человека как о личности. Рассмотрим эти некоторые вопросы психолого-педагогические особенности структуры личности.

Каждый человек уникален от природы. Начиная с того, что каждому присуща своя уникальная внешность, заканчивая уникальностью внутреннего мира. Именно уникальность психического мира человека создает все многообразие взглядов на мир, творчество, задает движение социальным, индивидуальным процессам развития.

Вопрос уникальности личности ставился педагогами различных школ и направлений. Разнообразие воззрений на данное явление позволяет рассмотреть феномен уникальности с разных сторон. Учитывая редуцирующие влияние возможностей конкретных исследователей, всестороннее изучение данного вопроса позволит понять сущность этого явления и особенности его проявления и актуализации в разных условиях.

В связи с этим целью обзора основных теоретических подходов является формирование интегрированного взгляда на сущность уникальности, условия развития уникальности, возможностей ее актуализации. Через создание исследовательской траектории от решения сугубо теоретических вопросов к решению сугубо прикладных задач мы расширяем возможности создания действующей модели уникальности.

Первоначально условием, средой для зерна клетки является родитель, условия внутриутробного развития, то есть в пренатальный период происходит селекция нейронов через апатоз (гибель). В результате выживают наиболее нейронально приспособленные и мозг индивидуализируется.

Поддержка творческого начала ребенка позволяет поддержать рост ядра уникальности, так же как в школьном возрасте развитие самостоятельного творческого мышления. В этом смысле родителям и педагогам стоит поддерживать все проявления самостоятельности, поддерживать юмор и творческое самовыражение. Актуализация уникальности сопровождается ощущением радости, увлеченностью процессом настолько, что человек забывает о проблемах, тревогах, человек не замечает, как идет время, человек ощущает легкость и спонтанность в осуществлении действий, осознание своего Я как будто исчезает, человек становится действием, процессом. И в то же самое время он обнаруживает что-то новое в себе, новые свои проявления, находится в непрерывном потоке делания, создавая тем самым желание у окружающих выразить и актуализировать себя. Наличие данного состояния и является тем показателем или сигналом, что человек развивается в нужном для него направлении, направлении счастья и все большей актуализации своих возможностей, способностей и ресурсов.

С точки зрения А. Маслоу, самоактуализация возможна при удовлетворенности нижеследующих потребностей, причем каждая последующая потребность может быть удовлетворена на 5%, если нижеследующая удовлетворена хотя бы на 20% [4]. Во-первых, физиологических потребностей, во-вторых, потребностей в безопасности, в-третьих, потребностей в принадлежности к какой-либо группе и ощущение любви, когда человек любит, и его любят, потребностей в уважении и признании, признании компетентности человека, одобрении, ощущение достижения успеха, далее потребностей в знании и ощущении гармонии и красоты. Данные потребности могут находиться в трех состояниях: они могут быть удовлетворены, не удовлетворены и искажены.

По мере расширения и углубления адаптационных возможностей человек может продвинуться на пути к актуализации собственной уникальности. Ядро актуализации формируется к 21 году, личностный рост может продолжаться в течение всей жизни при наличии соответствующего сознательного намерения и воли. По мере того как происходит созревание и рост уникальности, человек углубляется в понимание своей собственной природы, исправляется с разного рода трудностями, к примеру, завистью. Зависть как нехватка уникальности в себе возникает, как результат чрезмерно идеализированного образа себя. Человек движется от одной крайности «идеализации» к ощущению собственного «ничтожества». И по мере обнаружения «золотой середины», а также воли и способностей для поступательного движения к образу идеальному, но

достижимому, человек начинает сорадоваться процессу актуализации в себе и другом, обнаруживая свои уникальные способности для понимания, творческого самовыражения.

Таким образом, если в окружающей человека среде физиологические потребности удовлетворены, удовлетворены потребности в безопасности, то есть ни физически, ни психологически человеку ничего не угрожает, и соблюдаются психологические границы личности, то человек способен продвинуться к самой верхушке пирамиды. При этом стоит понимать, что психологические границы представляют не такое простое образование, как только лишь отсутствие физической угрозы и наказания, а наличие зоны комфорта, наличие эмоциональной безопасности. Безопасность как стабильность, постоянство своего социального окружения, стабильность отношений. Принадлежность к группе людей обеспечивает человека ощущениями принятия, идентификацией, соотнесенностью. Действия любви относительно друг друга создают атмосферу заботы, формируют поле ценности, привязанности и взаимоподдержки. Если человек ощущает заботу, принятие себя как личности и соотносит себя с определенной группой людей, то возникает необходимость удовлетворения потребности в признании. Признание особых компетенций, уникальности, определенных способностей и свойств человека создает условия для актуализации этой уникальности.

Уникальность появляется исключительно в творчестве и не может быть результатом конформизма. А. Маслоу считал, что не имеет значения, к чему прикладывается творчество, ценным является то, что продукт творчества уникален, он позволяет приложить разнообразные способности умения и навыки, свое видение и понимание к созданию продукта. Это может быть статья, которую я сейчас пишу, борщ или произведение искусства, картина, музыкальное произведение и другое. А. Маслоу, к примеру, свою бабушку считал актуализированной личностью, ибо она каждый раз изысканно готовила блюда, творчески, так что невозможно было повторить.

Самоактуализация основывается на самоактивности, на желании выразить результат своего творческого осмысления понимания, делания. Она не может быть поставлена как цель, человек, получая удовольствие от процесса, не ориентируется больше на других людей, он не сравнивает себя с другими. Он выражает то, что у него есть, ориентируется на результат творческой работы, при этом, конечно, он может это делать среди окружения, которое понимает, принимает его как личность при наличии зоны комфорта и удовлетворенных физиологических потребностях.

Удовлетворенность физиологических потребностей как база, скорее всего, представляет собой сытость, организменную внеличностную сытость. При этом стоит понимать, что секс, как и прием пищи, сам по себе не является лишь физиологической потребностью, он может быть актом самоактуализации, ибо в нем человек может проявлять свою уникаль-

ность, даже сам прием пищи в каком-то смысле может быть самоактуализирующим, миллионы жестов, настроений создают невообразимую палитру того, как это можно сделать при константности ритуальной и этической стороны вопроса. Так, удовлетворение, казалось бы, базовых потребностей может стать уникальным в своем роде.

Литература

1. Анохин К. Коды мозга [Электронный ресурс]. URL: <http://www.gnozis.info/?q=node/20921> (дата обращения 04.02.2012).
2. Беккио Ж. Новый гипноз. Практическое руководство. – М.: Класс, 2008. – 160 с.
3. Лэнгле А. Жизнь, наполненная смыслом. Прикладная логотерапия. – М.: Генезис, 2004. – 203 с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб.: Питер, 2011. – 352 с.
5. Штайнер К. Сценарии жизни людей. – СПб.: Питер, 2003. – 105 с.

К.Я. Сенина

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

К.Я. Сенина

Средняя школа №2, п. Бестобе

НАСЛЕДИЕ ТРУДОВ АЛЬ-ФАРАБИ В РАЗВИТИИ МИРОВОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Аннотация. В статье анализируются сущность и основы теорий великого восточного мыслителя Абу Насра аль-Фараби, повлиявшего на развитие, а также его бесценный опыт по созиданию «диалоговых мостов» между различными культурами мира – античной, тюркской, исламской. Наследие аль-Фараби вводится в современный философский дискурс, где его труды и концепты активно обсуждаются и восточными, и западными мыслителями.

Ключевые слова: язык и диалог цивилизаций, средневековая арабо-мусульманская культура, арабский язык, философия языка.

Андатпа. Мақалада шығыстың ұлы ойшылы Әбу Наср әл-Фарабидің дамуына әсер еткен теорияларының мәні мен негіздері, сонымен қатар әлемнің әртүрлі мәдениеттері – ежелгі, түркі, ислам арасындағы «диалогтық көпірлер» құрудағы баға жетпес тәжірибесі талданады. Әл-Фараби мұрасы қазіргі заманғы философиялық дискурста енгізіліп, оның шығармалары мен тұжырымдамалары Шығыс пен Батыс ойшылдарының белсенді талқысына түседі.

Түйін сөздер: өркениеттер тілі мен диалогы, ортағасырлық араб-мұсылман мәдениеті, араб тілі, тіл философиясы.

Summary. The article analyzes the essence and foundations of the theories of the great oriental thinker Abu Nasr al-Farabi, who influenced development, as well as his invaluable experience in creating «dialogue bridges» between different cultures of the world – ancient, Turkic, Islamic. Al-Farabi's legacy is introduced into modern philosophical discourse, where his works and concepts are actively discussed by both Eastern and Western thinkers.

Keywords: language and dialogue of civilizations, medieval Arab-Muslim culture, Arabic language, philosophy of language.

Абу Наср Мухаммед ибн Мухаммед аль-Фараби – один из великих мыслителей средневековья. Он был многогранным энциклопедистом и одним из основоположников восточного рационализма. По этой причине ему было присвоено почетное звание «второй учитель» после «первого учителя – Аристотеля».

Аль-Фараби – разносторонний и выдающийся ученый из казахской земли, обладатель ценного наследия. В своих трудах он подчеркивал важность образования, развития человеческого интеллекта.

Аль-Фараби также глубоко изучил проблемы педагогики, психологии, эстетики и акустики, астрономии и внес плодотворный вклад в культуру и науку. Он также великий гуманист, защищающий разум и просвещение. Аль-Фараби разделил науку того времени на 5 крупных разделов: лингвистика, логика, математика, физика, наука о гражданстве.

Он написал множество трактатов и комментариев к трудам таких великих древних интеллектуалов, как Платон, Аристотель и Гален. Таким образом, Фараби сыграл ключевую роль в ознакомлении восточного и западного научных сообществ с греческой философией, наукой логики и древней культурой [1, с. 28].

Фараби, помимо родного тюркского языка, знал также арабский, персидский, греческий, латынь и санскрит. Он писал свои стихи на арабском языке, который считался духовным и научным языком его времени.

Нет области науки, в которой Аль-Фараби не участвовал или не исследовал бы. Он изучал философию, логику, математику, лингвистику, теорию литературы и др. Опубликовал множество научных работ. Однако многие его работы были выпущены в рукописном виде и постепенно исчезли. Сохранилось лишь несколько списков произведений Фараби. Однако точное количество научных работ неизвестно [2, с. 45].

Опубликован ряд работ Фараби: около 117 немецким ученым Ш. Штейнштейн, турецким ученым А. Атес – 160 и таджикским ученым Б. Гафуров показывают 200 трактат. И эти сохранившиеся научные труды доказывают, что аль-Фараби был энциклопедистом, талантливым литературным критиком и поэтом [3, с. 22].

Аль-Фараби в своих трудах исследует ряд социальных и этических вопросов. Ученый делится своими взглядами на возникновение государства, зарождение неравенства, моральный облик идеального города, нравственные качества, необходимые городским правителям, необходимость сосуществования в обществе, чтобы каждый мог наслаждаться счастьем, и многое другое. Хороший правитель должен быть справедливым, добрым, знающим, любящим добро, ненавидящим зло, храбрым, щедрым, любящим искусство и литературу. Фараби устанавливает такие высокие стандарты для правительства [4, с. 13].

В трудах Абу Наср аль-Фараби подробно изучаются идеи политики, государства, власти и права в средневековой арабской философии. Арабские философы, не обращавшие внимания на различия между политикой, государством и властью, видели в этих понятиях синонимы и предлагали другие варианты политики и политического образования. Для решения политических проблем арабо-мусульманская философия часто основывается на древнегреческой философии, в частности, на взглядах Платона и Аристотеля. Тема исключительного совершенства Главы государства, «главного члена объединения города», являющегося «сердцем» механизма социального организма, является любимой и часто повторяющейся темой в работах аль-Фараби [5, с. 27].

Одним из важных аспектов творчества аль-Фараби является его историко-философский анализ древнего наследия. Особый интерес представляет сравнение учений Платона и Аристотеля, которым он хотел подчеркнуть не их различие, а скорее сходство, схожесть борьбы за истину, известную с разных сторон.

Богатое духовное наследие, оставленное «Вторым Учителем» в дар всему человечеству, получило достаточно глубокое развитие в трудах казахстанских ученых. В связи с фундаментальным характером исследования и достигнутыми результатами на данный момент мы можем с уверенностью говорить об исследованиях Фараби в Казахстане как о сложной науке, которая, уделяя особое внимание личности аль-Фараби, охватывает широкий спектр различных областей знания (философия, логика, история, религиоведение, социология, политология, культурология, этнопсихология, этнопедагогика, литературоведение, искусство, лингвистика, музыка, математика, медицина и др.).

Как указывает профессор М.С. Бурибаев, первые упоминания аль-Фараби на землях Казахстана относятся к XVIII веку и связаны с именем «выдающегося ученого, философа, историка, государственного деятеля и дипломата Казыбек бек Тауасарула (1692–1776)», что «прожив около восьми лет в странах Ближнего Востока, он глубоко изучил и перевел многие произведения аль-Фараби» [6, с. 32]. Многочисленные работы ученых из разных стран Европы, Азии и Америки посвящены изучению отдельных сторон научной деятельности аль-Фараби. В этом смысле особо выделяется вклад ученых из Средней Азии и России советского периода, представителей научных кругов Турции, Ирана и арабских стран.

Для глубокого понимания научных идей Абу Наср аль-Фараби и воссоздания наиболее полной картины степени и состояния их изученности, кажется необходимым постоянно знакомиться со всеми научными исследованиями, связанными с именем средневекового мыслителя.

Привлекательность творчества аль-Фараби заключается не только в том, что он разработал хорошо продуманную общефилософскую систему, но и в том, что впервые основные положения и принципы политиче-

ской философии были четко сформулированы в политические произведения мыслителя. Изучение политической философии аль-Фараби приобретает большую актуальность в контексте независимого развития Казахстана, укрепления демократических реформ, создания правового, светского государства, установления гармонии в нашем обществе. В связи с этим изучение политической философии аль-Фараби, особенно его учения о политике, свободе, счастье, необходимости взаимопомощи между людьми, его призыв к изучению наук, интеллектуальному и нравственному совершенствованию человека и общества, чрезмерно актуализирован. Обретение Республикой Казахстан независимости и связанные с ним общественно-политические реалии вызвали значительные изменения в самосознании общества, вызвали значительный интерес к отечественной истории [7, с. 8].

Необходимо обратиться к духовному наследию прошлого, чтобы извлечь уроки из него, чтобы обновить и улучшить современное общество. Концепция мыслителя о политическом лидерстве, его идеи о добродетельном обществе, о справедливости, равенстве, сохранении мира, предотвращении войн, осуждении несправедливых войн остаются особенно актуальными и сегодня. В связи с этим политическая философия и идеи мыслителя могут стать ценным источником в процессе социализации молодого поколения. В центре философской системы аль-Фараби стоит тема человека, его интеллектуального и морального совершенствования, его стремления к свободе, личного и социального счастья, поисков лучшего будущего человеком. Вопросы о происхождении и функционировании человеческого общества, государства, его типов, форм правления, места и роли права, принципов организации добродетельного государства, а также как качества и свойства, необходимые человеку, наделенному властью (политическому лидеру), которая актуализируется в современных условиях [8, с. 19].

В изучении энциклопедического наследия Фараби в Казахстане можно выделить несколько этапов, на которых был изменен исследовательский акцент и сделан акцент на конкретных аспектах многогранной проблемы философского мировоззрения аль-Фараби, обусловленных исследовательскими интересами и требованиями времени. Принимая во внимание динамику развития истории изучения философского наследия аль-Фараби в Казахстане, можно выделить два исторических периода, существенно различающихся по своему мировоззрению и методологии исследования.

Современная ситуация и новые веяния времени обуславливают необходимость изучения наследия мыслителя в контексте диалога турецких культур и народов. Духовная близость народов Средней Азии, схожесть культурных и духовных традиций делают актуальной проблему изучения роли и значения богатейшего духовного прошлого казахского народа. Этому во многом способствует разработка по инициативе Пре-

зидента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева Государственной программы «Культурное наследие», в рамках которой осуществляются переводы договоров аль-Фараби на казахском языке, в том числе ранее не выпускавшиеся в научном обороте [9, с. 28].

С момента обретения Казахстаном независимости исследование творчества аль-Фараби проводится как в рамках вышеуказанного государства, программ, а также в рамках деятельности различных учреждений, фондов и объединений, а также отдельных представителей творческой и научной интеллигенции. Похоже, что деятельность Института философии и политологии Министерства образования и науки Республики Казахстан известна за пределами республики. Именно на базе этого научного учреждения плодотворно работал творческий коллектив ученых-фарабистов (аль-Машани, А.Х. Касимжанов, А.Н. Нысанбаев, А.Х. Кубесов, М.С. Бурабаев, Г.К. Курмангалиева, А.М. Кенесарин и другие). С 1991 года сотрудниками института подготовлено несколько монографий о наследии аль-Фараби.

И в то же время, как никогда, нам нужно единство – не через унификацию и подавление самобытности и самобытности культур, а, наоборот, через развертывание различий, утверждение национального видения мира. Разве не об этом мечтал аль-Фараби? [10, с. 23].

В 2003 году в Алматы был создан Общественный фонд им. Аль-Фараби, который возглавляет доктор философских наук, профессор Анель Азимхан (дочь известного казахстанского философа А.Х. Касимжанова). Основная цель фонда – поддержка программы изучения и распространения наследия аль-Фараби. В 2006 году вышла книга Азимхана «Философские предложения Аль-Фараби» (Азимхан А., 2006). В 2006 году создан Общественный благотворительный фонд в честь аль-Фараби и Султана Байбарса, президентом которого является СапарИскаков. После последнего визита Президента Республики Казахстан в Сирийскую Арабскую Республику было подписано межправительственное соглашение о строительстве историко-культурного центра аль-Фараби в Дамаске и возведении мавзолея ученого.

Социально-политический и нравственный идеал аль-Фараби можно рассматривать как одну из теоретических моделей, если не рожденных, то по крайней мере мотивированных многочисленными дискуссиями и размышлениями средневековой мысли о проблемах социальной структуры общества. В своем социально-философском учении аль-Фараби отразил «болевые точки», точки напряжения социальных проблем и выразил критическое отношение к политической и правовой реальности своего времени, отражая стремление интеллектуальных слоев общества, если не к освобождению от установок догматической религии, сдерживающей развитие, затем, по крайней мере, попытайтесь указать на ее недостатки и ограничения [11, с. 9].

Этот идеал был найден в виде сообщества людей, существующего как гармоничное целое на основе сотрудничества и взаимопомощи. Согласно целостной позиции аль-Фараби, достижение счастья людьми возможно, если они придут к совместной «согласной жизни», то есть сообществу, основанному на принципах взаимопомощи, взаимопонимания при правильном управлении и воспитании своих граждан.

Аль-Фараби как истинный гуманист отдавал предпочтение методам просвещения, убеждения, мудрого наставничества. Человек, обладая свободой воли и разумом, должен сделать достойный выбор между добром и злом, между невежеством и распутством, с одной стороны и знанием и благочестием, с другой. Подлинная, нравственно ориентированная философия (которая непременно должна быть доведена до умов всех людей) учит жить в соответствии с высшими идеалами добра, истины и красоты. Однако, зная, что души и сознания людей, особенно определенных групп (возрастных или социальных) остаются незрелыми и эгоистично ориентированными, аль Фараби допускает методы принуждения и существование строгих законов и регламентации в обществе.

Центром, фокусирующим и аккумулирующим в себе всю содержательность философии аль-Фараби, является социально-политический идеал [12, с. 8].

Литература

1. Фараби и духовное наследие / Материалы международной научно-теоретической конференции «Аль-Фараби в истории науки и культуры народов Востока». – Алматы, 1994.
2. Розенталь Ф. Торжество знания. – М., 1978.
3. Хайруллаев М.М. Фараби. Эпоха и учение. – Ташкент, 1975.
4. Нысанбаев А.Н. Аль-Фараби и развитие восточной философии. – Астана, 2005.
5. Назарбаев Н.А. Наследие аль-Фараби // Наука и высшая школа Казахстана. – 15 ноября 2003.
6. Алексеева Д. Домой сквозь века // Аргументы и факты (приложение Казахстан). – 2006. – №12.
7. Машанов А. Мир ценностей аль-Фараби и аксиология XXI века. Книга 1. – Алматы, 2006.
8. Философия аль-Фараби и исламская духовность. Авторский коллектив. – Алматы, 2005.
9. Орынбеков М., Алтаев Ж. Мыслители казахской степи (IX–XII вв.). – Алматы, 1995.
10. Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. – Алма-Ата, 1973.
11. Конюхов Л.Ф. Аль-Фараби и современный мир. – Усть-Каменогорск, 2005.
12. Чалоян В.К. Восток-Запад: Преемственность в философии античного и средневекового общества. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Наука, 1979.

Б.Ғ. Сәрсенбаева, Ж. Джақудаева, М. Хамитова
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ҒЫЛЫМ МЕН АҚЫЛ-ОЙ БАЙЛАНЫСЫ ТУРАЛЫ

Андатпа. Мақалада шығыстың ұлы ойшылы Әбу Насыр әл-Фарабидің шығармашылығындағы ойлар: ол ғылым және ақыл, егер олар ішкі сеніммен және рухани-адамгершілікті идеалмен мөлшерлес болса, Аллаға, Жаратушыға жақындататын тәсіл деп көрсетуі берілген. Сондықтан да, барлық білім беру үрдісінен руханилық бетбұрыс жасай отырып, барлық білім корпусының жаңа мүмкіндіктерін және көкжиектерін ашып көрсетуіміздің қажеттілігі туынғаны айтылған.

Түйін сөздер: білім беру саласы, педагогикалық парадигма, руханилық, адамшылдық, бағыттылық.

Аннотация. В статье представлены идеи великого восточного мыслителя Абу Насира аль-Фараби: наука и разум как способ приблизиться к Богу-Творцу, если они находятся в гармонии с внутренней верой и духовно-нравственными идеалами. Поэтому настала необходимо совершить духовный рывок во всем образовательном процессе, раскрыть новые возможности и горизонты всего образовательного корпуса.

Ключевые слова: образование, педагогическая парадигма, духовность, человечность, направленность.

Summary. The article presents the ideas of the great oriental thinker Abu Nasir al-Farabi: science and reason as a way to get closer to God the Creator, if they are in harmony with inner faith and spiritual and moral ideals. Therefore, it is necessary to make a spiritual breakthrough in the entire educational process, to reveal new opportunities and horizons for the entire educational corps.

Keywords: education, pedagogical paradigm, spirituality, humanity, orientation.

Инновациялық процестер қоғамдық өмірдің бар қырларын жеделдетіп, және де қоғамдық пен жеке-даралық әлеуметтік-мәдени даму қарқындары арасындағы қарама-қайшылықтарды үдетіп және тереңдете түседі. Адамның әлеммен өзара қатынасы, бір жағынан, мәдениеттің жаһандануы, интеграциясы, екіншіден – рухани жұтаңдаушылық пен азғындау жағдайында тұлғаның адамгершіліктік-рухани қалыптасуының проблемасын өзектендіре түседі [1]. Жаңа әлемдік дәуірдің дүниетанымының қалыптасуы руханилықтың қайта өрлеуіне, жақсылық, махаббат пен мейірімділікке бет бұру қажеттілігімен бірлесе жүреді.

Саяси, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени жағдайлар білім беру саласының даму сипатына әсер етеді. Сонымен қатар әрбір мемлекеттің адамгершіліктік, интеллектілі, экономикалық және мәдени потенциалы білім беру саласындағы мәселелермен тікелей байланысты, өйткені ол тұлғаның әлеуметтенуі мен әлеуметтік-мәдени тәжірибені іске асырушы болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы қазіргі кездегі білім беру еуропалық рационализм дәстүріне бағдарланған. Батыстық педагогикалық парадигмалар мен модельдер білім берудің негізгі міндеті – оқушылардың білім жиынтығын меңгеруі, оларды кәсіби іс-әрекетке дайындау – деп есептейді. Еліміздің әлеуметтік-саяси жүйесінің қайта құрылуы білім беру саласында да күрт өзгерістерді талап етеді. Дегенмен қазіргі кезде әлеуметтену тұрғысынан қарағанда білім беру адамды білімнен танымға – заттар мен құбылыстардың мәнін, олардың табиғаты, әлемдегі орны, даму процестері мен тенденцияларын түсінуге жетелеуі тиіс. Міне, әлемдік өркениет, жеке мемлекет, қоғам, әрбір адам үшін білім берудің басты мәні осында. Психологияның өзгеру қажеттілігін айтқанда, біз, педагогиканың да тереңдей өзгеруін, яғни бүткіл оқу процесінің өзгеруі туралы да айтамыз. Философиялық парадигманың ауысуы міндетті түрде өзімен бірге педагогикалық парадигманың алмасуын да көрсетеді [2].

...Постиндустриалды мәдениет пен постмодернистік тұрғыға сай, интернеттің гипершынайылығы қалыптасатын және де адам ақпараттық, коммуникативті ағымдар тоғысында болатын кезеңде, жаһандану мен экономикалық және білім беру құрылымдарының интеграциялық процестері қарқындала түсуде. Осындай әлемде өзара түсіністік, рухани келісім, бірліктің жаңа пішімдері мен «күш көрсетпеушіліктің синтезіне» деген қабілеттілік маңызды бола түседі. Қазақстандағы білім, педагогика, психология ғылымдары сырттай көріністер мен жаңа технологиялар, инновацияларды үндеумен ғана шектелмеуі керек. Ең басты маңызды инновация іске асырылуы қажет: философиялық, дүниетанымдық ұстанымдарды қайта ұғыну, философиялық материализмнен руханилықтың басымдылығын бекітетін философияға бағытталу керек. Шығыстың бірінші ұстазы әл-Фараби айтқандай, қайырымды қала, универсумның қажетті құрушысы, сондықтан да мінсіз және бақытты қоғам құруға қажетті қағидаларды білу үшін, осы қоғам енетін тұтастықтың қағидалары мен заңдарын білу қажет. Егер тарихи тұрғыда шығыс мәдениеттерінде екінші – руханилық және адамшылдыққа бағыттылық басым болса, ал батыс дәстүрінде бірінші бағыт – прагматикаға, сәттілікке, өмірлік маңызды нәтижеге, кәсіби білімге, ғылымға бағыттылық жоғарылау болды [3]. Қазіргі уақытта, бірегей планетарлық адамшылдық пен әлем мәдениеті қалыптасып жатқан жағдайда, осы екі бағыттың өзара қатынасын өзгерту қажеттілігі туындап отыр: басымдылық (доминанта), руханилық және адамшылық бағытымен байланысты және дәл осы руханилықтың өсуімен, басқа бағытқа әсер ету, оны руханиландыру, басымдылық үшін «позитивті» білімді құтқару біліміне айналдыру үміті пайда болды. Әрине, білім адамның тек ішкі рухани өміріне шоғырланбайды, дегенмен ол «нанды қалай табу керек» дегенге ғана оқытумен шектелінбейді. Ол, сөзсіз, білім негізіне, жоғары кәсіби білімді талап ететін постиндустриалды

ақпараттық қоғамның күрделі жүйесінде бағытталу, іскерлігін меңгеруге, және іс-әрекеттің басқа да бағдарламалары мен тәртіптеріне тез ауыса білуге үйретуі керек. Егер де білім бұл міндеттен бас тартса, ол өзінің әлеуметті миссиясын, индивидтің әлеуметтенуін, және әлеуметтік-мәдени тәжірибені тасымалдауды орындай алмайды. Адамдағы руханилықтың өсуіне мән бере отырып, оның әлеуметтік әлемін де руханиландыру керек, руханилықты болмыс тәсілдері мен типтеріне де телу, табиғи және әлеуметтік тарихи әлемді жарқындандыру керек. Бүгінгі таңдағы технологиялар, коммуникативті және ақпараттық жүйелер өмір құпиясына енетін адамды клондау мен гендік инженерияның ғажайып мүмкіндіктері, жаһандану, барлық осы керемет ғылыми нәтижелер рухани-адамгершіліктік инстанциясының бақылауында болуы керек. Тек осы жағдайда ғана ғылым және техника өзінің мәнін анықтап, және де «болмыстың шынайылық жолына» айналады. Бұл ойды Шығыстың ұлы ойшылы Әбу Насыр әл-Фарабидің шығармашылығымен бекітуге болады: ол ғылым және ақыл, егер олар ішкі сеніммен және рухани-адамгершілікті идеалмен мөлшерлес болса, Аллаға, Жаратушыға жақындататын тәсіл деп көрсетті [4]. Сондықтан да, барлық білім беру үрдісінен руханилық бетбұрыс жасай отырып, барлық білім корпусының жаңа мүмкіндіктерін және көкжиектерін ашып көрсетуіміздің қажеттілігі туындады.

Әдебиеттер

1. Тарихи тұлғалар. Танымдық – көршілік басылым. – Алматы: «Алматы кітап» ЖШС, 2005. – 368 бет.
2. Ақиқатты тани біл. Ғибрат толғамдары / құраст. А. Сейтқанов. – Алматы, 2004. – 320 бет.
3. Алтаев Ж. т.б. Философия және мәдениет тану: Оқу құралы. – Алматы: Литера, 2001. – 272 бет.
4. Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. – Алма-Ата, 1973.

Б.Ғ. Сәрсенбаева, Ә. Асан, Қ. Беспаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ӘЛЬ-ФАРАБИДІҢ АДАМИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ТУРАЛЫ ОЙЛАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Андатпа. Мақалада педагогикалық ойдың қалыптасуы мен дамуындағы маңызды Орта Азия ойшылдарының рөлі көрсетілген. Ғасырлар бойы Шығыстың да, Батыстың да ойшылдары әлеуметтік және жалпыадамзаттық құндылықтардың арақатынасының проблемаларын қарастырып отырғаны, мақалада айқындалады. Орта Азияның көрнекті ғалымы Шығыстың ортағасырлық философиясының негізін қалаушы болып саналатын Әл-Фараби Әбу-Насыр (870–950) тұлға тәрбиесі туралы ғылымның қалыптасуына үлкен үлес қосқаны аталады. Ортағасырлық ойшылдардың кейінгі ұрпақтардың ғылыми ойларымен жетілдірілген және

байытылған педагогикалық идеялары қазіргі заманғы жеке тұлғаны тәрбиелеу мен тәрбиелеу әдістерін, бағыттары мен принциптерін дамытудың негізін құрайтын қазіргі заманғы педагогикалық тұжырымдамаларда көрініс табатыны айтылады.

Түйін сөздер: жалпыадамзаттық құндылықтар, адамгершіліктік, руханилық, педагогикалық процес, өзіндік сана-сезім.

Аннотация. В данной статье подчеркивается роль выдающихся мыслителей Центральной Азии в формировании и развитии педагогической мысли. В статье показано, что на протяжении веков мыслители как Востока, так и Запада рассматривали соотношение социальных и общечеловеческих ценностей. Аль-Фараби Абу-Наср (870–950), выдающийся центральноазиатский ученый и основоположник средневековой философии Востока, был отмечен большим вкладом в формирование науки о воспитании личности. Отмечается, что это отражено в современных педагогических концепциях.

Ключевые слова: общечеловеческие ценности, мораль, духовность, педагогический процесс, самосознание.

Summary. This article highlights the role of prominent thinkers of Central Asia in the formation and development of pedagogical thought. The article shows that over the centuries, thinkers of both the East and the West have considered the relationship between social and human values. Al-Farabi Abu-Nasr (870-950), an outstanding Central Asian scholar and founder of medieval philosophy of the East, was noted for his great contribution to the formation of the science of personality education. It is noted that this is reflected in modern pedagogical concepts.

Keywords: universal values, morality, spirituality, pedagogical process, self-awareness.

Қазіргі заманғы педагогика ғылымы көптеген мыңжылдықтар бойына әлемдік өркениеттер жинақтаған педагогикалық тәрбие мен білім берудің орасан зор тәжірибесін біріктіреді. Педагогикалық ойдың қалыптасуы мен дамуындағы маңызды рөл Орта Азия ойшылдарына лайықты түрде жүктелген. Орта Азияда педагогика ғылымының қалыптасу ерекшеліктеріне моңғолдан кейінгі кезеңде кеңінен таралған түркімен тайпаларының исламдануы үлкен әсер етті. Бұл жерлерде Құран мектептері, яғни білім беру дінмен тікелей байланысты мектептер мен медреселер құрыла бастады. Балаларды 6 жасынан бастап мектептерге жіберу керек, сондықтан олар 14 жасқа дейін бастауыш білім алады деп сенген. Орта білім беру мамандандыру кезеңі болды, бұл кезде мектеп оқушылары баланың әлеуметтік мәртебесіне қарамастан болашақ жұмысында пайдалы болатын практикалық дағдыларды игеруі керек болатын. Араб тілі білім беру мекемесінде оқыту тілі болды. Оқу әдебиетінің көп бөлігін Орталық Азияның ғалымдары мен ұлы ойшылдары жазды. Осы кезеңдегі оқу-педагогикалық процестің ерекшеліктерін түсіну үшін Орталық Азияның көрнекті ғалымның қызметін қарастырайық. Ғасырлар бойы Шығыстың да, Батыстың да ойшылдары әлеуметтік және жалпыадамзаттық құндылықтардың арақатынасының проблемаларын қарастырып отырған [1].

Тұлғаның адамгершіліктік-рухани қалыптасуы білім берудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Руханилық, бұл – адам және адамзаттың шабытты-сезімдік жағы, адамдардың ойлауы мен өмір әрекетінің ерекше бейнесі, ол ең алдымен материалдық емес құндылықтардың басымдылығына және де адамның түрлі өнер, әдебиет, поэзия, философияны дамытудағы рөліне негізделген. Руханилық – адам өмірінің керемет қырларының бірі, бірақ адамның рухани әрекетінің өзіндік бағыттылығы болады, ол адамгершіліктікпен анықталады.

Адамгершіліктік – адамның жалпы дамуының, оның үйлесімділігі мен жетілгендігінің, ақылы мен мінезінің дамығандығының көрсеткіші. Адамгершіліктік адам қоғамындағы бүкіл құбылыстар мен процестерді жандандырып, адами қасиеттермен иелендіретін, қоғам өмірінің дінгегі болып табылады.

Біртұтас педагогикалық процестің мазмұнын анықтаудың әдіснамалық негізінде дүниетанымдық мәселелерде ғылым мен діннің ортақ тұрғылары, рух, жан және адам тәні арасындағы қатынасты танып түсіну, адам болмысының тұтастылығын танып түсінудегі жаңа стратегияның ұстанымдары, соның ішінде, руханилық пен тәндік құрылымы жатыр. Осылар қазіргі білім беру мен тәрбиенің сипатын: біртұтас рух, жан және тән бірлестігі, микро және макроғарыштың үйлесімділік қағидасына негізделгенін анықтайды.

Философиялық парадигманы өзгерту міндетті түрде психология және педагогика ғылымдарының парадигмасын, мәнділіктің тереңдік түсінілуін, Қазақстандағы білім берудің міндеті мен мақсаттарын да өзгертеді. Бағдарлама адами білімдер (философия, психология, дінтану, мәдениеттану, әлеуметтану, саясаттану, тарих, әдебиет) және табиғи білімдерді (биология, физика, астрономия) біріктіреді [2].

Адам жаны – бастапқы құндылық, ол махаббат пен мейірімділік сәулесіне бөленген, сол сәулені қоршаған әлемге төге отырып, агрессиялық, қанды қақтығыстар, лаңкестікті, күш көрсету, жек көрушілікті тоқтатуға бағытталған.

Өзіндік сана-сезім әрқашанда этникалық аспектіні көрсетеді, сондықтан да адамның адамгершіліктік-рухани қалыптасуы тәрбиенің этно-әлеуметтік-рөлдік тұрғысында іске асырылуы керек.

Әрбір адам өз дамуында этнос өкілі ретінде этникаланудың бірнеше деңгейінен өтеді. Тұлғаның этнос субъекті ретіндегі үйлесімді дамуының көрсеткіші – оның өз жасы мен жынысына сәйкесті, диалектикалық бірлікте этноәлеуметтік рөлдерді игеруі болып табылады.

Руханилықтың басымдылығы оқытудың мазмұнын, әдістері мен тәсілдерін таңдауды да анықтайды. Дәстүрлі білім беру жүйесінде – білім беру, оның игерілуін бақылау негізгісі еді.

Алайда, құндылықтар мазмұнына адамның мінез бітістері, моральды ережелердің тізбегі ретінде қарауға болмайды. Адами

құндылық – жалған ұғым емес, ол адамда оянған руханилықтың жарығымен сәулеленуі тиіс. Орта Азияның көрнекті ғалымы Шығыстың ортағасырлық философиясының негізін қалаушы болып саналатын әл-Фараби Әбу-Наср (870–950) тұлға тәрбиесі туралы ғылымның қалыптасуына үлкен үлес қосты. Бұл кезде педагогика әлі тәуелсіз ғылым ретінде көзге түсе алмады, этика мен бірге ол саяси (азаматтық) ғылымға кірді. Әл-Фараби білім беруді «халықтар мен қалалардың теориялық ізгіліктерін сыйлау» деп, ал білім беруді «қалаларға этикалық ізгіліктер мен өнер сыйлау» процесі ретінде қарастырды. «Бақыт» ұғымы оның педагогикасының негізгі категорияларының бірі. Фараби жаман қылықтар адамға бақытсыздық әкелетініне сенімді болды, осыған байланысты білім берудің міндеті – жағымды қасиеттердің дамуына ықпал ету және жағымсыз мінездерді жою. Сонымен қатар, Фараби мұғалімнің кәсіби қасиеттерін қарастырады. Оның пікірінше, мұғалім бірқатар жақсы қасиеттерге ие болуы керек, атап айтқанда: есте сақтау қабілеті, батылдық, әділеттілік, дамыған логика, байқағыштық, ашкөздіктен аулақ болу, шындық пен білімге деген сүйіспеншілік, ақшаға немқұрайлы қарау және дүниелік өмірдің басқа да артықшылықтары [3]. Жоғарыда келтірілген фактілерге сүйене отырып, Орталық Азия философтары тәуелсіз, креативті, діндар, еңбекқор тұлғаны қалыптастыруға ұмтылды деген қорытынды жасауға болады. Шығыс ойшылдарының басты идеясы – бұл рухани дамуға, парасат, сана, интеллект, ойлау қабілеттерін жетілдіруге алып келетін ең жақсы адамгершілік қасиеттерді дамытуға ықпал ететін ғылыми білім мен еңбек. Қорытындылай келе, ортағасырлық ойшылдардың кейінгі ұрпақтардың ғылыми ойларымен жетілдірілген және байытылған педагогикалық идеялары қазіргі заманғы жеке тұлғаны тәрбиелеу мен тәрбиелеу әдістерін, бағыттары мен принциптерін дамытудың негізін құрайтын қазіргі заманғы педагогикалық тұжырымдамаларда көрініс табатынын атап өтеміз.

Әдебиеттер

1. Тарихи тұлғалар. Танымдық – көршілік басылым. – Алматы^ «Алматы кітап» ЖШС, 2005/ – 368 бет/
2. Ақиқатты тани біл. Ғибрат толғамдары / құраст. А. Сейтқанов. – Алматы, 2004. – 320 бет/
3. Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. – Алма-Ата, 1973/

*З.Ш. Шавалиева, Г.И. Жумажанова,
Р.С. Мустафина, Қ. Анарметов
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.*

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ОЙ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ

Андатпа. Мақалада әл-Фарабидің философиялық-педагогикалық және әлеуметтік-этикалық мұрасындағы рухани-адамгершілік ізгіліктік құндылықтар жүйесі ашып көрсетілген. Ғалымның рухани-адамгершілік мәселелері бойынша идеялары жүйеленген. Бұл идеялар «қайырымды қала», «интеллектуалдық қайырымдылық», «этникалық қайырымдылық», «әдіснама», «дидактика», «психология», «тәрбие», «әдістеме», «үйрету», «ақыл», «парасат», «бақыт» сияқты негізгі ұғымдармен сипатталған. Әл-Фарабидің педагогикалық мұрасы заманауи ғылым философиясы тұрғысынан зерделенді.

Түйін сөздер: педагогика, әдіснама, тұжырымдама, дүниеге көзқарас, зерттеуші, дидактика, оқыту, үйрету, тәрбиелеу, ақыл, бақыт, пайым, парасат, мұғалім, каллиграфия, музыка, психология, қайырымдылық, мұра.

Аннотация. В статье раскрывается педагогическая система, основанная на духовно-нравственных добродетельных ценностях в философско-педагогическом и социально-этическом наследии Абу Насыра аль-Фараби. Систематизированы идеи ученого по вопросам методологии педагогики, дидактики, воспитания, психологии и методики. Эти идеи проиллюстрированы основными категориями, такими как «добродетельный город», «интеллектуальная добродетельность», «этническая добродетельность», «методология», «дидактика», «психология», «воспитание», «методика», «научение», «разум», «рассудительность», «счастье». Педагогическое наследие аль-Фараби рассматривается с позиций философии как науки современности.

Ключевые слова: педагогика, методология, концепция, мировоззрение, исследователь, дидактика, обучение, научение, воспитание, ум, счастье, разум, рассудительность, учитель, каллиграфия, музыка, психология, добродетельность, наследие.

Summary. The pedagogical system based on spiritual and moral virtuous values in the philosophical, pedagogical and socio-ethical heritage of Abu Nasir al-Farabi is revealed in the article. The ideas of the scientist on the methodology of pedagogy, didactics, education, psychology and methodology are systematized. These ideas are illustrated by the main categories such as «virtuous city», «intellectual virtue», «ethnic virtue», «methodology», «didactics», «psychology», «education», «method», «learning», «reason», «prudence», «happiness». The pedagogical heritage of al-Farabi is considered from the standpoint of the philosophy of modern science.

Keywords: pedagogy, methodology, concept, worldview, researcher, didactics, teaching, learning, education, mind, happiness, reason, judgment, teacher, calligraphy, music, psychology, virtue, heritage.

Қазақ педагогикасының өзіндік төл ерекшелігі оның ізгілендіру мен парасаттылықты, адамгершілік пен адами құндылықтарды жоғары қоятын бай халықтық педагогикалық мұраларымен айрықша орын алады. Қазақтың болмысы түрлі мәдениеттің тоғысында қалыптасқан, ал

қазақ педагогикасы рухани мәдениет дамуының қалыптасқан белгілі бір бағдары, деңгейі болып табылады.

Қазақстандағы педагогика ғылымы қазақтың ұлттық рухы, тілі, тарихы, мәдениеті, менталитеті мен тәрбие жүйесінің қалыптасуы мен даму тарихын, әлемдік мәдениеттің жетістіктерін, жалпы адамзаттық тәрбие тарихын тұжырымдау негізінде қазақтың тәрбие тәжірибесін әлемдік педагогикаға танытатын ғылым болуы тиіс. Бұл мақсат заманауи тәуелсіз Қазақстан жағдайында халықтың рухани ахуалына, ұлттық болмысына сай қазақ педагогикасының әдіснамасын жасауды қажет етеді. Педагогика ғылымының әдіснамасы философия заңдылықтарына сүйенетіні белгілі. Ғылым және білім беру философиясы педагогикаға тәрбиенің мағынасы мен мақсатын анықтауға, адамзат болмысы мен ойлауының қағидаларын дұрыс түсінуге көмектеседі, қоғамдағы өзгерістер туралы пайымдауларды ұсына отырып, тәрбиенің әдіснамалық тұғырларын нақтылай түседі. Философия табиғат пен қоғам дамуының жалпы заңдарын, өмір шындығын танып білу жөніндегі көзқарастың негізгі жүйесі ретінде адамды күшті идеялық сенімге, айқын ұғына білушілікке тәрбиелейді. Педагогика материалистік диалектиканың негізгі заңдарын, категорияларын, тұғырларын, ұстанымдарын, әдістерін білім беру және зерттеу үдерістерінде шығармашылықпен пайдалануды көздейді [1,152 б.].

Соңғы отыз жылдықта педагогика мен психология саласындағы тарихшы ғалымдар философтардың «Қазақстанда бүгін ең көкейкесті философиялық тақырып көшпелі өркениеттің дүниетанымдық сансалалығы мен философиялық ой түйіндеуінің шығыстық ерекшеліктерін және ғылымның шығыстық әдіснамасын тұтас тұжырымдамалық тұрғыдан саналы түрде ой елегінен өткізу болып табылады» деген пікірін басшылыққа алуда. Әрбір халық «өз тарихын, философиясын білмейінше және оған белгілі бір көзқараста болмайынша, ешқандай мәдениеттің дамуы мүмкін емес» – деген болатын Л.Н. Гумилев.

Қазақ педагогика ғылымының қалыптасуын зерттеу барысында тарихи-педагогикалық танымның әдіснамасы мен тарихи-педагогикалық ілімнің құрылымы сияқты екі талапты орындауға тиіс. Олай дейтініміз, ұлттық ұстаным – халқымыздың ұрпақ тәрбиелеудегі мол тәжірибесін, педагогикалық ілімін пайдалануды, оның өсіп-өркендеп дамуын жүзеге асыру. Мұның өзі қазақ педагогика ғылымын өз деңгейіне көтеру, оның әлемдік педагогикадағы орнын айқындау және ұлттық тұжырымдамасын жасау міндеттерін алға қояды. Түркі тектес халықтардың барлығына ортақ алғашқы педагогикалық ой-пікірлердің дамуы VI–IX ғасырлардан бастау алады, бұл қоғамдық сананың алғаш дүниеге келу кезеңі (Орхон-Енисей жазу ескерткіштері, Қорқыт ата тағылымдары, т.б.) болып табылады. Орхон-Енисей ескерткіштерінен кейін түркі тектес халықтардың алғашқы педагогикалық ой-пікірлерінің дамуы Қорқыт есімімен байланысты. «Қорқыт ата кітабында» сол дәуірдегі түркі тектес

халықтардың тәлім-тәрбиелік ойпікірлерінің өзіндік ерекшелігін айқындайтын педагогикалық туынды екендігін білдіреді. Адамзат тарихында ұрпаққа тәрбие берудің жалпы адамзаттық идеяларын жүзеге асырып, жаңа педагогикалық жүйенің қалыптасуында өз заманында Аристотельден кейінгі «Екінші ұстаз» атанған әлемге әйгілі ойшыл, ғұлама ғалым, ұлттың ұлы кемеңгері Әбу Насыр әл-Фарабидің алатын орны ерекше [2, 225 бет.].

Белгілі тарихи жағдайларда ғана көрініп және жойылып отыратын басқа қоғамдық құбылыстарға қарағанда тәрбиенің мәңгібақи категория қатарына жататындығы ғылымда әбден нақтыланған. Сонау Орта ғасырларда адамзат ілімінің молайып, ақыл – парасатының жетілуін, оқу-ағартудың қажеттілігін айтып, білім алудың маңызын анықтауда орасан зор еңбек сіңірген ғұламалардың бірі, еңбек тәрбиесінің және оның теориясын жасаушылардың бірегейі Әбу Насыр Әл-Фараби екені мәлім.

Әл-Фараби тәрбиенің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің теориясы ғылымға негізделуі қажет деп санады. Ол ғылымды тарихи үрдіс деп түсініп, ғылым жүйелі түрде құрылған білімнің жоғарғы формасы деген анықтама берген. Фараби өмір сүрген дәуірде педагогика ұғымы болмағаны белгілі. Алайда ол оқу-ағарту мен тәрбие туралы, еңбек мәдениеті туралы ілім жасады. Еңбектің өзі-өнер. Ал еңбек тәрбиесі сол өнерден туындайды, әрбір адамды еңбекке баулиды, еңбек шеберлігіне үйретеді. Олардың еңбек ету дағдысын қалыптастырады, – деген болатын Фараби. Ол еңбек өмір сүрудің негізі, адамзат тіршілігінің мәңгілік, табиғи шарты деп қарастырды. Адам еңбегі бағытталған нәрсенің бәрі еңбек заттары деп аталады. Оның еңбек туралы бұл тұжырымдарын күні бүгінге дейін жалғастырып келе жатқан ғалымдар бар.

Еңбек тәрбиесінің теориясын жасауда ол Аристотель негізін салған теорияның анықтамасына сүйенеді. Демек, ол қандайда болсын құбылысты түсіндіруге бағытталған ұғымның, идеяның, белгілі бір саласының мәнді байланыстары мен заңдылықтары жөнінде толық түсінік беретін ғылыми білімді қорытудың ең жоғарғы формасы деген қағиданы ұдайы басшылыққа алған Фараби еңбек тәрбиесінің теориясын «Өзінің ішкі құрылымы жағынан бір-бірімен логикалы байланыста болатын біртұтас білім жүйесін құрайды» – деп тұжырымдайды [3, 447 б.].

Педагогикалық тұрғыда қарастырсақ, бұл тұжырым – «оқушыларға саналы тәртіп, сапалы білім беру, пайдалы қоғамдық еңбекке баулу» деген сөз. Фараби еңбек тәрбиесінің теориясын жасауда еркін еңбектің адамның жан-жақты дамуы үшін маңызы зор екенін атап көрсетеді.

Фараби «еңбек ету, сапалы болу, адамгершілік, ақылдылық табиғаттан туындауы қажет» деген ғылыми тұжырым жасады. Фараби адамды табиғат, адам, жер бетіндегі тірі организмдер дамуының ең жоғары сатысына көтерілген, еңбек құралдарын жасап, оларды өз қажетіне жарата білген, түсінікті сөз сөйлей білетін саналы ортаның мүшесі дейді.

Адам туралы материалистік бағытты ұсынған Фараби адам еңбек ету нәтижесінде жоғары сатыға көтерілетінін алға тартады.

Әл-Фараби тәрбие үрдісінде «Қатты әдіс» пен «Жұмсақ әдісті» ұштастыруды талап етеді. Ол оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттарын жеке-жеке анықтап кеткен. Қазіргі тәрбие үрдісі тұрғысынан қарағанда «қатты әдіс» деп отырғаны жазалау, ал «жұмсақ әдіс» деп отырғаны-мадақтау. Демек, Фараби педагогикалық ықпал ету әдістерін алғаш ұсынған, оның тиімділігін дәлелдеп кеткен ғалым. Фарабиден қалған ғылыми еңбектің саны жүзден астам. Сол еңбектерді ғылымдар саласына бөлсек, олар мыналар: математика, логика, музыка, астрономия, дәрігерлік, лингвистика, поэзия-риторика, педагогика, т.б. (Фараби заманында бұлар ағартушылық ғылым деп аталған.) Оның пікірінше, оқу, тәрбие, білім алу, еңбек ету, ғылым адамы болу адамгершілік және еңбек тәрбиесіне тығыз байланысты. Фараби ең алғаш еңбекті, таза еңбекті, адал еңбекті тәрбиенің алғышарты етіп алады. «Тәрбиені неден бастау керек», Философия-меңгеру, білім-тәрбие алу, еңбекке үйрену, философияны меңгеру тәрбие әдістеріне байланысты екенін ғылыми тұрғыда дәлелдейді. Осы негізде ол оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттарын жеке-жеке анықтайды. «Ғылымдар тізбегі», «Ғылымдардың шығуы» еңбектерінде ғылымдарды үйрену, үйрету реттерін белгілейді және тәрбиенің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің тарихи тағылымын, үлгісін болашақ ұрпаққа өнеге, тәлім етіп қалдырады [4, 241 б.].

Ғұлама ғалым планетамыздағы халықтар бір-бірінен үш ерекшелігі арқылы ажыратылады дейді. Бұл айтқандарға әрбір халықтың табиғи әдет-ғұрпы мен салт-санасы, мінез бітімі мен тіл ерекшеліктері жатады. Әл-Фарабидің педагогика ғылымының негізін салушы екендігін оның еңбектерінде қарастырылған педагогикалық ұғымдардың анықтамалары неғұрлым нақтылай түседі. Педагогикалық ойлардың тарихында әл-Фараби оқыту теориясын жүйе ретінде анықтауға «Ұлы дидактиканы» ұсынған Я.А. Коменскийден алты жүз жыл бұрын жасады деуге толық негіз бар. Әл-Фараби өз заманындағы ғылымдарды қандай ретпен, қандай мазмұнда, қандай әдістермен оқу, оқыту қажеттілігін шешіп беруді ойластырған. Маңызды педагогикалық мәселелерді шешуге арналған еңбегі «Ғылымдар классификациясы» Шығыс және Батыс елдерінде мәлім болып, 500 жыл бойы мектептерде ғылым негіздері жөнінен негізгі бағдарламалық жетекші құрал болды.

Әл-Фараби мұғалімнің қызметтерін мемлекетті парасатты басқарушының қызметтерімен қатар қойды, себебі мұғалім келешекте қоғамның бақыты тәуелді болатын өскелең ұрпақтың тәрбиесі үшін жауапкершілікті арқалайтын еді. Ғұлама қайырымсыз қалалардың болуы шын мәніндегі білімді мұғалімнің болмауы мен парасаттылардың, ғалымдардың, философтардың жоқтығынан деп санады [5, 71 б.]. Әл-Фараби мұғалімге баланы жазаламау керек, керісінше мадақтау қажет деді. Мұғалімге оқушыны тыңдау, түсіндіру әдістерін ұсынды. Демек,

әл-Фарабидің ұсынған оқыту жүйесі, оқыту әдістері оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік туғызады. Оқытуда қарапайымнан күрделіге жылжу, оқушылардың білім алудағы жеке ерекшеліктерін ескеру, жүйелілікті, бірізділікті сақтау, аса қатаң болмау сияқты идеялар бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпаған өміршең ойлар болды.

Әбу-Насыр әл-Фараби орасан зор маңызы бар ғылыми мұра қалдырды, оның ғылыми көкжиегінің кеңдігі, батыл идеялары, әмбебап ғұламалығы әлі де аса өзекті. Әл-Фараби дидактикасы «оқытудың мақсаты», «оқытудың түпкі мақсаты», «дидактиканың негізгі ұғымдары», «оқыту ұстанымдары», «ұстаз бойындағы қасиеттер» сияқты ұғымдар қатарын қамтиды. Соңғы отыз жылдықта өз зерттеу бағытыма байланысты педагогиканың әдіснамасы мәселелерін зерделеген кезде әл-Фарабидің зерттеушіге қойған талаптарын, ғылым классификациясын, тәрбие мен білім, досгерлік пен үнемшілдік, рақат пен азап, үнемшілдік пен ысырапшылдық, қайырымдылық, бақытқа жету туралы ойларын өтілетін тақырып аясында пайдаланып жүрміз.

Педагогиканың философиясы мен әдіснамасын оқып-үйрену барысында әуелі осы саладағы ғалымдардың қауымдастығымен, ғылыми мектептермен, яғни ғалымдардың педагогиканың түрлі салаларынан зерттеу жүргізе отырып, педагогиканың философиясы мен әдіснамасын, педагогикалық зерттеулер әдіснамасы мен әдістерін пайымдау жолдарын, білім алу маршруттарын өзекті мәселеге сәйкес түсініп, ұғынуына зер саламыз.

Әл-Фарабидің педагогикалық тұжырымдамаларының өміршеңдігі оның заманауи педагогикаға қажет идеялары ғылым мен білім беру философиясына, педагогика мен психологияның пәндік-теориялық матрицасына, білім беру идеалына, зияткерлікке, көптілділікке, тәрбие парасаттылығына бағдарланған. Бұлар бүгінгі күні университеттің педагогика жоғары мектебіндегі «Педагогика», «Педагогикалық психология», «Әлеуметтік педагогика», «Өзін-өзі тану», «Тәрбие теориясы мен әдістемесі» сияқты базалық пәндерді оқыту барысында кеңінен пайдаланылуда.

Әл-Фарабидің педагогикалық мұрасы – гуманистік құндылықтардың жарқын туындысы.

Әдебиеттер

1. Көбесов А. Әбу Насыр әл-Фараби. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 176 бет.
2. Абу Насыр Аль-Фараби. Добродетельный город: Философские трактаты. – Алматы: Международный клуб Абая, 2014. – 504 с.
3. Әл-Фараби. Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары. Азаматтық саясат. Бақытқа жол сілтеу. Бақытқа жету жайында / «Бағзы замандардан бүгінгі күнге дейінгі қазақ халқының философиялық мұрасы». Жиырма томдық: «Әл-Фараби философиясы». – Астана: Аударма, 2006. – 2 Т. – 507 бет.

4. Сарбасова Қ.А. Қазіргі қазақ педагогикасының негіздері: монография. – Алматы: Білім, 2008. – 243 бет.

5. Бейсенов А. Әл-Фарабидің тұжырымдары // Ақиқат. – 2006. – №6. – 70–73 б.

*Ж.А. Усина, А.А. Усина,
А.А. Сыздықов, С.В. Комисар
Павлодарский педагогический университет*

ВЛИЯНИЕ ИДЕЙ АЛЬ-ФАРАБИ НА РАЗВИТИЕ СРЕДНЕВЕКОВОЙ МУСУЛЬМАНСКОЙ И ЕВРОПЕЙСКОЙ ФИЛОСОФИИ

Аннотация. В истории исламской философии Абу Наср аль-Фараби является первым ученым, создавшим системное философское учение, основателем таких отраслей науки, как логика, метафизика, философия политики, музыка, в настоящее время о нем мало работ, опубликованных на европейских языках. В европейской литературе по средневековой арабо-мусульманской философии в большинстве трудов уделяется внимание таким мыслителям, как аль-Кинди, ибн Сина, Ибн Рушд, ибн Туфейль и др. К примеру, аль-Кинди указан как основоположник «восточного перипатетизма», Ибн Сину хорошо знают, как создателя теории эманации и знатока медицины, а ибн Рушда – как основателя теории «двойственности истины». Но любой человек, знакомый с философией аль-Фараби, не будет сомневаться в том, что аль-Фараби заслуживает каждого из вышеуказанных званий.

Ключевые слова. Абу Наср аль-Фараби, философское учение, арабо-мусульманская философия, средневековая философия, идеи.

Андатпа. Ислам философиясы тарихында Әбу Насыр Әл-Фараби жүйелі философиялық ілім жасаған алғашқы ғалым, логика, метафизика, саясат философиясы, музыка сияқты ғылым салаларының негізін қалаушы болып табылады, қазіргі уақытта ол туралы еуропа тілдерінде жарияланған еңбектер аз. Ортағасырлық араб-мұсылман философиясы бойынша Еуропа әдебиетінде көптеген еңбектерде әл-Кинди, ибн Сина, Ибн Рушд, ибн Туфейл және т. б. ойшылдарға назар аударылады. Мысалы, Әл-Кинди «Шығыс перипатетизмінің» негізін қалаушы ретінде аталған, Ибн Сина эманация теориясының негізін қалаушы және медицина білгірі, ал ибн Рушда «шындықтың қосарлануы» теориясының негізін қалаушы ретінде танымал. Бірақ Әл-Фараби философиясымен таныс кез келген адам әл-Фарабидің жоғарыда аталған атақтардың әрқайсысына лайық екендігіне күмән келтірмейді.

Түйін сөздер: Әбу Насыр Әл-Фараби, философиялық ілім, араб-мұсылман философиясы, ортағасырлық философия, идеялар.

Summary. In the history of Islamic philosophy, Abu Nasr al-Farabi is the first scientist to create a systematic philosophical doctrine, the founder of such branches of science as logic, metaphysics, philosophy of politics, and music. currently, there are few works published about him in European languages. In European literature on medieval Arab-Muslim philosophy, most works focus on such thinkers as al-Kindi, Ibn Sina, Ibn Rushd, Ibn Tufail, and others. For example, al-Kindi is listed as the founder of «Eastern peripatetism», Ibn Sina is well known as the Creator of the theory of emanation and an

expert in medicine, and Ibn Rushd – as the founder of the theory of «duality of truth». But anyone familiar with al-Farabi's philosophy will have no doubt that al-Farabi deserves each of the above titles.

Keywords: Abu Nasr al-Farabi, philosophical teaching, Arab-Muslim philosophy, medieval philosophy, ideas.

Когда идет речь об основателях арабо-мусульманской философии, первым обычно упоминается имя Абу Якуба аль-Кинди. Его наследие охватывает почти все важные научные области того времени, начиная от астрономии до психологии, физики и метафизики. Но из дошедших до нас его считанных трудов очень трудно найти ответы на важные вопросы и споры того времени. Хотя аль-Кинди заслуженно занимает место первого арабского философа в истории философии, надо признать, что его философия не была системной. Абу Наср аль-Фараби, как и аль-Кинди, охватил много областей знания и первым в истории ислама создал единую философскую систему.

Он на основе метафизики и космологии Плотина и Прокла создал теорию эманации, до этого не рассматривавшуюся в исламской философии, и заложил основы мусульманского неоплатонизма. Кроме того, на основе «Государства» Платона аль-Фараби написал один из первых в мусульманском мире политических трактатов – «Трактат о взглядах жителей добродетельного города».

Он сумел связать античную и исламскую философии. Только через труды аль-Фараби известные средневековые мыслители могли правильно понять и оценить философские воззрения Платона и Аристотеля. По мнению французского философа Этьена Жильсона, не изучив труды средневековых исламских философов аль-Кинди, аль-Фараби, Ибн Сины, невозможно понять труды Фомы Аквинского, Дунса Скота и других европейских философов. Работы аль-Фараби имели непосредственное влияние на развитие процесса средневекового европейского возрождения.

Он был прекрасным логиком, написавшим комментарии и сумевшим превосходно объяснить «Органон» Аристотеля, являющийся источником всех его логических идей. Но, несмотря на это, на Западе не было уделено достаточного внимания логике аль-Фараби. Первая монография об аль-Фараби в Европе была издана лишь в конце XIX века, в 1889 году немецким ученым М. Штейншнейдером. В 1890 году Ф. Дитерицием был выпущен сборник трудов аль-Фараби на немецком языке. В 1934 году в Париже была издана работа франкоязычного арабского ученого Ибрахима Мадкура *La Place d'al-Farabi dans l'école philosophique Arabe*. Все указанные работы, хотя и давали Европе первоначальные сведения об аль-Фараби, были еще недостаточны для глубокого ознакомления с его логикой, метафизикой, общей философией. Можно особо отметить работы М. Махди и Д.М. Данлопа, которые отдельно рассмотрели и подробно проанализировали философские проблемы в трактатах аль-

Фараби. Но все эти исследования об аль-Фараби незначительны по сравнению с трудами в литературе Запада, посвященными таким его последователям на Востоке, как Ибн Сина, Ибн Рушд, Ибн Туфейль.

Одну из ценных работ о влиянии аль-Фараби на средневековую христианскую философию написал английский востоковед Роберт Хаммонд. Исследуя творчество аль-Фараби, он отмечает три причины того, что аль-Фараби занимает высокое место в истории философии: «Во-первых, аль-Фараби стал своеобразным мостом, через который мусульманский мир впервые познакомился с эллинским наследием, а Запад – с мусульманским миром.

Во-вторых, аль-Фараби оказал большое влияние на средневековых мыслителей-схоластов. Доказательством этому служит обращение Альберта Великого к трудам аль-Фараби. Это было бы не возможно, если бы он не был знаком с трудами аль-Фараби. Понимание трудов аль-Фараби помогли Альберту Великому и его ученику Сент Томасу создать новую логическую систему и найти ответы на ряд спорных тем при разъяснении христианской философии.

В-третьих, аль-Фараби усовершенствовал многие теории Аристотеля и распутал клубок нерешенных до этого проблем. Кроме того, он развил схоластику, создав такие термины как необходимое бытие, условное бытие, спекулятивный и практический интеллект и мн. др.».

Аль-Фараби, глубоко изучая труды таких мыслителей античности, как Платон, Плотин и мн. др., сумел сформировать присущую только ему традицию особого философского мышления, являющуюся замечательным «соединением» трудов указанных мыслителей. Его идеи привели к возрождению к тому времени подзабытого эллинского наследия, говоря иначе, разбудили Европу, долгие годы пребывавшую во сне.

Известный поэт, общественный деятель Олжас Сулейменов, выступая 18 ноября 2010 года в Париже на Международном круглом столе ЮНЕСКО, посвященном аль-Фараби, отметил следующее: «В VII веке арабы, перебравшись через Гибралтар, захватили Испанию и пребывали там в течение VIII веков. Поэтому они (в их числе и наш предок аль-Фараби) привнесли много новшеств в культуру и Испании, и в целом Европы. В XI веке его труды с арабского были переведены на латынь... Эти книги в XI веке дошли до Гранады и Кордовы, где и были переведены на латинский. Затем книги Аристотеля и Платона тайно распространились по всей Европе. Так началась эпоха Возрождения или Ренессанса» [1].

В целом, ряд ученых, занимавшихся изучением арабо-мусульманской философии, выразили разные мнения о влиянии аль-Фараби на последующих философов. Одно из смелых высказываний принадлежит французскому востоковеду Дилясу Ольери: «Что бы ни говорили относительно величия аль-Фараби, невозможно сказать, что мы преувеличиваем. Сущностные основы любых идей в трудах Ибн-Сины, Ибн-Рушда

заложены в учении аль-Фараби». Масиньон писал об аль-Фараби следующее: «это самая понятная личность из исламских философов, который больше всех обращался к древним наукам, он чистый философ, он действительно знаток». Луи Гарде в своем исследовании «Философия религиозной мысли» отметил следующее о влиянии аль-Фараби на Запад: «арабоязычный, исламского вероисповедания аль-Фараби объяснил наследие Аристотеля Западу».

Переводы трудов аль-Фараби на латинский язык начали осуществляться с середины XII века. Его трактат «Классификация наук» впервые был переведен на латинский язык в 1140 году Д. Гундиссалином. Кроме того, переводом на латынь трудов аль-Фараби занимались Ж. Кремона, Иоан Севилья, Герман Каринти, Майкл Скот, Марк Толедо и др. переводчики. Среди этих переводов особо хочется отметить комментарии аль-Фараби к «Никомаховой этике», рукопись на арабском языке которой был утерян. В трудах Фомы Аквинского, Альберта Великого, которые являются основоположниками средневекового схоластического учения, а также в трудах у упоминаемого выше Маймонида встречаются ссылки на указанный труд. Также не сохранился до наших дней еще один особенный трактат, в котором говорилось об арабоязычных вариантах комментариев к «Физике» Аристотеля. Ссылки на латинские варианты этого трактата встречаются в трудах Роджера Бэкона и Альберта Великого. Можно долго перечислять этот список. Здесь основная мысль в том, что многие труды аль-Фараби не сохранились в оригинале, но сохранилось несколько вариантов на латыни и иврите, которые пользуются большим спросом у европейских ученых.

Как отмечал известный фарабиевед, казахстанский ученый, профессор Агын Касымжанов, «Понять такое сложное культурное явление как аль-Фараби возможно только через широкий охват историко-культурных источников, для определения места аль-Фараби в истории мировой философии необходимо восстановить его полный и глубокий образ в качестве мыслителя и учителя» [2]. В свое время Фараби тоже «начал изучение философии с возрождения, обновления прошлого» [3].

Рассматривая таких испанских мусульманских философов, как Ибн Баджа, Ибн Туфейль, Ибн Рушд, мы вынуждены признать, что они в долгу перед своими восточными братьями. Если опираться на такое мнение исследователя арабской и еврейской философии С. Монка, то можно заметить, что большое место в творчестве Ибн Баджи занимала теория аль-Фараби о связи. Его книга «Меры суфия» созвучна книге аль-Фараби «Трактат о взглядах жителей добродетельного города». Оба они – ученые, на взгляды которых повлиял Аристотель. А в труде Ибн Туфейля «Хай ибн Якзан», в его иносказательной и мистической стилистике можно заметить использование теорий о Счастье и Связи, а также теологических и научных воззрений Фараби. Несмотря на сильную критику Ибн Рушда (в трудах «Опровержение опровержения», «Знание слов», «Пояс-

нение»), на большие противоречия между двумя философами по вопросам мироздания, его активных и неактивных разумов, несмотря на все это, можно сказать, что это была созидательная критика. Ибн Рушд, как и другие андалузские философы, принял теорию аль-Фараби о счастье. Хотя у них было в целом одно направление, Ибн Рушд позднее выбрал теорию разума. Христианские и еврейские философы, жившие в XIII веке, были под сильным влиянием аль-Фараби. Муса бен Маймун в своей книге «Указание дороги заблудшим», Абис-Сальт Аддани в своем труде «Исправление устремлений/внимания», Ибн-Тамлус в своей работе «Введение в логику» в основном опирались на аль-Фараби.

В трактате «Слово о классификации наук», классифицируя науки, аль-Фараби подробно остановился на практической стороне, раскрыв на примерах каждодневное практическое применение наук. Особое значение он придает практической части науки математики. К примеру, он показывает, что арифметика повседневно используется в торговле, математические правила используются в музыке для объяснения структуры мелодии.

Избранный ученик аль-Фараби, христианин Йахья бен Адия стал главой багдадской логической школы. Другие его ученики, такие, как Абу Сулейман Мухаммад бен Тахира бен Бахрам ас-Сиджистани аль-Мантыки, ученик ас-Сиджистани Таухиди (ум. в 1009 г.), абу Бакр аль-А'дами, 'Иса бен 'Али, ибн Зур'а, абу Хайян ат-Таухиди, ибн ас-Самх, ибн аль-Хаммар и т.д. продолжили его философию. Его труды также оказали значительное влияние на ученика Йахьи бен Адия, еврейского философа Абу А'ли Ахмад бен Мухаммада Бен Йа'куба, прославившегося под именем ибн Мискавея (ум. в 1030 г.) и получившего титул «аль-му'аллим ас-салис» («третий (т. е. после аль-Фараби) учитель»). После появления на свет его трудов по логике даже христианские сирийцы перестали чувствовать потребность обращаться к своим сирийским источникам в этой области знаний! Классификация наук аль-Фараби оказала воздействие, как на последующих исламских мыслителей, так и на средневековых мыслителей Европы. Немалое воздействие на мыслителей как исламского (в частности, И'хуан ас-Сафа' и ибн Сину), так и европейского мира средневековья оказали идеи аль-Фараби, касающиеся проблем существования «Деятельного Разума», счастья и пророчества. Западный исследователь Роберт Хаммонд в своем труде «The Philosophy of al-Farabi and Its Influence on Medieval Thought» («Философия аль-Фараби и ее влияние на средневековую мысль») провел сопоставление философии аль-Фараби и идей Томаса Аквинского и выяснил, что философия Аквината является, по сути, едва ли не повторением философии аль-Фараби! Идеи аль-Фараби о роли воображения в получении божественных откровений и вдохновений оказала влияние и на философа Нового времени Спинозу. Также принято считать, что концепция о различных иерархических ступенях бытия в суфийской философии «Единства Бы-

тия» ибн аль-Араби была в общем виде почерпнута из фарабиевского понятия эманации.

Аль-Фараби впитал в себя разнообразные взгляды Аристотеля, Платона и исламского мира, обобщил их и создал новую школу, а также одним из первых отделил философию от науки калам, развил ее и дал сильный толчок развитию после себя христианских и исламских идей. Он решает проблему «Связи между Богом и Миром», не решенную в философии Аристотеля. Превращает Бога из Первопричины в Созидательную причину, собирает разрозненные части в одно целое и создает модель единой истины, охватывающей все сущее. На протяжении последующих нескольких веков он стал основным источником для мыслителей и философов. Некоторые вопросы он дополнил, а некоторые только начал, оставив завершение на долю последующих поколений. В настоящее время некоторые философы могут посчитать несколько ошибочными его вселенско-космологические идеи, методы исследования слишком устаревшими и неэффективными, не соответствующими сегодняшнему дню. Но при этом не надо забывать, что речь идет о наследии великого мыслителя, посвятившего всю свою жизнь развитию науки и цивилизации, их расцвету на века.

Таким образом, аль-Фараби создал основу для распространения в исламском мире светских мыслей. Следующее после аль-Фараби поколение философов приняло его как учителя и признало его прогрессивное влияние. Кроме того, аль-Фараби одним из первых создал нормы исламской философии, ее основы и принципы.

Аль-Фараби был философом не просто своего времени или тюркского и исламского мира, он был философом мирового масштаба, распространившим лучи своей философии с востока на запад на весь мир. Великий мыслитель, своими трудами, идеями, суждениями, имевшими влияние и на Востоке, и на Западе, является одним из авторитетных теоретиков философии цивилизации, необходимой как воздух в мире, задыхающемся сейчас в кризисе.

Литература

1. http://www.inform.kz/kz/olzhas-suleymenov-al-farabidin-enbekteri-europanyn-kayta-zhandanuyna-komekteskenin-unemi-eske-salyp-otyru-kazhet_a2746071
2. Касымжанов А.Х. Абу-Наср аль-Фараби. – М.: Мысль, 1982. – С. 3.
3. Хайруллаев М.М. Фараби – крупнейшей мыслитель средние вековья. – Ташкент, ФАН, 1973. – С. 14.

Н.С. Шадрин

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ПУТИ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ДУХОВНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ В СУФИЗМЕ И В ТРУДАХ АЛЬ-ФАРАБИ

Аннотация. В статье раскрываются некоторые особенности учения суфиев о духовном становлении личности, его уровнях и стадиях. Выдвигаются ряд положений о пересечении их идей с положениями философии аль-Фараби.

Ключевые слова: духовное становление личности, суфизм, зикры, медитация, добродетельный город, правитель, «истечение разума», эманация духа

В рамках арабоязычной культуры проблемы духовного становления личности детально разрабатывались в неортодоксальном течении мусульманства – суфизме, который составлял достаточно весомую струю и в духовной традиции казахов. Рассмотрим сначала некоторые аспекты учения суфиев о духовном становлении личности, обратившись затем к поиску пересечения их идей с некоторыми положениями учения аль-Фараби.

Упомянутые нами аспекты весьма детально проанализированы в фундаментальной монографии Анель Азимхан «Философское приношение аль-Фараби», основанной на широком привлечении соответствующего материала. Как указывает автор, «аль-Фараби жил и творил во время существования многих суфийских учений. Он не мог не соприкоснуться с практикой суфизма, ведь он занимался во многом сходными вещами, такими, как изучение взаимодействия философии и религии, искусства и науки». В то же время сам он был слишком значительной фигурой, «чтобы быть неизвестным в среде суфиев своей эпохи», которые так или иначе опирались на какие-то аспекты его учения [1, с. 116].

По мысли А. Азимхан, «цель мусульманских мистиков состояла в духовном постижении божества», что были не чуждо и аль-Фараби.

Как пишет автор, «символика света составляет существенную сторону суфизма». При этом суфии исходили из двадцать четвертой суры Корана и апокрифической молитвы пророка: «Господи! Поставь надо мной свет и подо мной свет, передо мной свет и позади меня свет!.. Вложи в мое сердце свет, в мой глаз – свет, в мое ухо – свет» [1, с. 116].

Как известно, суфии вели жизнь странников, много путешествовали (многие из них были *дервишами*). Со временем возникали специальные благотворительные пристанища для суфиев, в том числе с конца УШ века в Дамаске (где творил и аль-Фараби), а также в Александрии и т.д.

Большое внимание в духовном становлении человека суфии уделяли «стоянкам» личности на ее духовном пути и ее состояниям.

Обычные люди, по мнению суфиев, закрыты для духовного развития, ибо находятся «в кругу преград», число которых равно девяти. Это

«желание», «лицемерие», «стремление к восхвалению и любви (самолюбленность), «иллюзии» и т.д.

Всему этому может противостоять проникновенное участие последователей этого учения в специально разработанных ритуалах, а также обращение к практике смирения и искренности, этичного поведения.

Как пишет Анель Азимхан, «значительное место в суфийских орденках отводилось *«саме»* или слушанию, в которого практиковались *зикры* (или *зікір* в духовной традиции казахов. – Н.Ш.), пение и танцы (суфийские танцы. – Н.Ш.). Несомненно, что ритмическое и мелодическое прочтение Корана служило предпосылкой для поминания имен и эпитетов Аллаха в *зикре*, который постепенно переходит к мистическому использованию музыки...» (Здесь на ум приходит многообразие направлений использования музыки, которые были раскрыты в «Большом трактате о музыке» аль-Фараби.)

А. Азимхан указывает на высказывания современных исследователей, которые сближают некоторые аспекты его творчества с суфизмом. Так, по ее словам, исследователь Кадри «дважды упоминает то, что аль-Фараби одевался в одежду суфия», подчеркивая, что его высказывание о боге («он есть все в форме единства») имеет скорее суфийские и отчасти персидские корни (но не индийские, как часто считают). Более категорично об этом говорит Ф. Мадкур, подчеркивая, что бог аль-Фараби, как и бог суфиев, «является результатом душевного опыта и его можно познать и увидеть или путем созерцания (мистического. – Н.Ш.), или путем религиозной практики» (см. об этом [1, с. 120-121]).

Единство суфийского духовного пути личности выражено в понятиях *шариат-тарикат-хакикат*. На уровне шариата человек вначале лишь следует его юридическим предписаниям, различает допустимое и должное. Но даже и тут просвечивает оттенок собственно морали, а не только права. Следующая ступень – *тарикат*; это особый путь для избранных, осуществляющийся на внутренне-психологическом, трансцендентном уровне. На этой стадии человек не только платит обязательный налог (*закят*), но сохраняет для себя возможность перехода на новый уровень (отказ от всего ради общины).

Последний уровень – это «уровень абсолюта, истины, подлинной справедливости» [1, с. 120-121].

Приобщение к богу, к абсолюту, как мы видим, может происходить в состояниях духовной сосредоточенности, трансцендентальной медитации, что интересно для нас, психологов. Как известно, суфии обычно медитировали в пещерах (такие пещеры сохранились и в Западном Казахстане).

В фундаментальной «Психотерапевтической энциклопедии» под ред. Б.Д. Карвасарского (1999) в обширной статье «Медитация» четко указывается, что аналогами (и истоками) современной медитации, используемой психотерапевтами, «являются «умное желание» в правосла-

вии, «*дхиана*» в буддизме (ее вариант – состояние «*сатори*» в японском *дзен-буддизме*. – Н.Ш.), «*зикр*» в суфизме и т.д.» [3, с. 246].

К этому мы бы добавили, что практика *камланий* тюркских шаманов также по сути дела содержала элементы медитативного воздействия на сознание человека. Сюда можно отнести также медитативные упражнения самого шамана при подготовке к этим камланиям, которые осуществлялись с помощью таких музыкальных инструментов, как *шан-кобыз* у казахов, *комус* (*комос*) у алтайцев и т.д. При этом практика такого медитирования была хорошо описана и отчасти проанализирована в работах современных психологов (см. об этом сборник «Евразийская ментальность» (2012) [2]).

Подробнее связь и различие понятий «активная релаксация», «пассивная релаксация», а также «медитация» и «трансцендентальная медитация» раскрыта в наших работах [4, с. 124-127].

Если говорить о духовном наследии аль-Фараби, то, на первый взгляд, вызывает некоторое удивление то, что в своем трактате «О взглядах (в другом переводе – «о нравах». – Н.Ш.) жителей совершенного (в другом переводе. – добродетельного. – Н.Ш.) города» он уделяет много внимание рассмотрению таких общефилософских вопросов, как «первосущий», бог и его атрибуты и т.д. Однако именно через рассмотрение Первосущего и бога как основы единения людей аль-Фараби переходит к таким традиционным аспектам морали, как «потребность человека в объединении и взаимопомощи» и т.д., на базе чего выдвигается идея «совершенного» (добродетельного) города.

Затем аль-Фараби обращается к «главным членам городского объединения» в добродетельном городе и их иерархическим отношениям, которые подобны отношениям Первосущего с совокупностью иных сущих. Отсюда идет вывод, что всем членам добродетельного города «подобает следовать в своих действиях цели первого главы города, каждый в соответствии со своей степенью», причем во главе такого города не может стоять любой человек [1, с. 270].

Отсюда понятно, что глава такого города «должен быть человек, который достиг совершенства, актуально став и интеллектом, и интеллигентней (формой интеллекта. – Н.Ш.). Также и «вообразительная его способность» должна быть «предельно совершенной», иначе он не смог бы постигать истины от бога [1, с. 271].

Способность такого человека нечто постигать от высшего Деятельного разума аль-Фараби связывает «истечением» высшего разума (как аспекта Первосущего) из центра мира на периферию бытия. Такое истечение может быть понято как «эманация» духа – понятие, на которое широко опирались многие арабоязычные философы.

Именно такой «совершенный» человек может быть правителем города, так как в его страдательном разуме пребывает высший Деятельный разум верховного существа. «Благодаря истекающему в страдательный

разум (правителя. – Н.Ш.) верховному разуму этот человек становится мудрецом-философом, в совершенстве разумеющем (все проблемы. – Н.Ш.), а благодаря истекающему в его воображительную способность – пророком-предвещателем, уведомляющим о грядущих частных событиях, и все это благодаря тому бытию, в котором он познает божественное» [1, с. 271].

Нельзя не видеть, что уровень духовно-нравственных требований к правителю совершенно города у аль-Фараби гораздо выше того уровня требований, которые предъявляют к правителю большинство философов, рассуждающих на эту тему. Но именно благодаря реализации этих требований в личности правителя он может оказывать высокое духовное влияние на рядовых жителей добродетельного города, выступая одновременно и их духовным наставником, о которых говорили суфии (причем наставником самого высшего плана!) и их верховным распорядителем в повседневных делах.

Литература

1. Азимхан А. Философское приношение аль-Фараби. – Алматы: Айкос, 2006. – 279 с.
2. Евразийская ментальность / Под ред. В.Ф. Петренко и И.Н. Карицкого. – М.: Информполиграф, 2012. – 367 с.
3. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб.: Питер, 1999. – 752 с.
4. Шадрин Н.С. Психология личности: Учебное пособие. – Астана: Фолиант, 2012. – 152 с.

Н.Р. Темиров

Павлодар қаласындағы химия-биологиялық бағыттағы Назарбаев зияткерлік мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ҚОҒАМДЫҚ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КӨЗҚАРАСЫ

Андатпа. Бұл мақалада Әл-фарабидің қоғамдық философиялық және педагогикалық ғылыми көзқарасы баяндалады. Бүкіл адамзат ұмтылуы тиіс жалпыға ортақ игілік, бақыт идеясы көрініс тапқан. Жеке адамның шынайы бақыты-элеуметтік ұжымдық мұраттарды немесе ізгіліктерді жүзеге асыруға ұмтылу. Бірақ бақыттың не екенін түсіну, оны мақсатқа айналдыру және оған ақылға қонымды ақыл-ой ұйымын жетілдіруге үздіксіз бару мүмкін еместігі айтылады.

Түйін сөздер: тәрбие, адамгершілік, тұлға, білім, дүниетаным, фәлсафа, бақыт.

Аннотация. В этой статье освещается общественная философско-педагогическая научная точка зрения Аль-Фараби. Воплощена идея всеобщего блага, счастья, к которому должно стремиться все человечество. Истинное счастье лично-

сти – это стремление к реализации социальных коллективных идеалов или добродетелей. Но говорят, что невозможно понять, что такое счастье, превратить его в цель и идти к ней непрерывно без совершенствования разумной организации ума.

Summary. This article highlights the public philosophical and pedagogical scientific point of view of al-Farabi. The idea of the universal good, happiness, which all mankind should strive for, is embodied. True happiness of the individual is striving for the implementation of the social collective ideals or virtues. But it is said that it is impossible to understand what happiness is, to turn it into a goal, and to go to it continuously without improving the intelligent organization of the mind.

Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед әл-Фараби 870 немесе 872 жылы Отырар қаласында дүниеге келген, бүгінде ол қазіргі Қазақстанның аумағы, немесе 950 немесе 951 жылы қазіргі Сирияның астанасы Дамаскіде қайтыс болды. Бұл ерте орта ғасырлардағы Шығыс ислам философиясының ең ірі ойшылы, сонымен қатар ол педагогика ғылымының, математиканың және Музыка теориясының дамуына өз үлесін қосады. Әл-Фараби алғашқы білімін Отырарда алды, содан кейін Бұхара, Самарқанд, Ташкент және Бағдадта оқыды деп саналады. Өмірінің соңғы жылдарын Каирде, Алеппо мен Дамаскіде өткізді.

Әл-Фараби Аристотель, Платон және басқа да ежелгі ойшылдардың шығармаларына көптеген пікірлердің авторы ретінде танымал болды. Көптеген еңбектер оған кеңінен танымал болды, бұл адамды «екінші мұғалім» (Аристотельден кейін) немесе «Шығыс аристотелі» деп атағаны кездейсоқ емес. Айта кету керек, тіпті оның пікірлері көбінесе автор ұсынған идеялардан, ол қарастырған жұмыстардан тыс болған. Жалпы, оның еңбектерінің басым бөлігі-атаулары бойынша да, шығарманың мазмұны бойынша да бірегей, ортағасырлық Әлеуметтік-этикалық және педагогикалық теорияның өзекті мәселелері бойынша дербес зерттеу нәтижелері.

Әл-Фарабидің шығармашылық мұрасы орасан зор, оның шығармаларының тақырыбы бойынша 160-қа жуық жұмыс ортағасырлық білімнің барлық салаларын қамтиды. Бұл тұрғыда ол өз заманының энциклопедисті болды. Жалпы, ол ең алдымен әртүрлі ғылымдардың философиялық, теориялық мағыналарына қызығушылық танытты. Сонымен қатар, Әл-Фарабиден бастап, Шығыс перипатетикасы философияны шындыққа (теориялық ақылға) ғана емес, сонымен бірге жақсылыққа (практикалық ақылға) қызмет етуге арналған ғылым ретінде қарастыра бастады.

Мазмұны бойынша Әл-Фарабидің барлық жұмыстарын бірнеше топқа бөлуге болады, тек педагогикалық ойдың дамуында тікелей маңызы бар: жалпы қасиеттерге, заңдарға және әртүрлі категорияларға арналған жалпы философиялық мәселелер бойынша трактаттар; адамның танымдық іс-әрекеті мәселелеріне арналған трактаттар, таным формалары, кезеңдері – мен әдістері туралы; мораль мен оның

санаттарына арналған трактаттар, тәрбие мәселелері, қоғамдық-саяси өмір, әлеуметтік жүйенің ерекшеліктері, мемлекеттік басқару мәселелері. Олардың арасында «даналық маржаны», «білім негіздері туралы», «ғылым мен өнердің құндылықтары туралы», «бақытқа апаратын жолды көрсету», «философиялық сұрақтар мен оларға жауаптар» және т.б. бар. [1]. Оны толғандырған және оның дүниетанымының бүкіл жүйесінің негізіне айналған негізгі тақырыптар жеке тұлға тақырыптары, оның моральдық компонентін жетілдіру, зияткерлік деңгейін арттыру, бүкіл адамзаттың бостандығы мен бақытына қол жеткізу болды. Әл-Фарабидің бүкіл философиясы адамның ізгілігі мен санасына деген шексіз сенімге негізделген. Ойшылдың пікірінше, педагогика – бұл арнайы ұйымдастырылған білім беру процесінде тәрбиеленушінің еркі мен қалауын басқару өнері. Тәрбиенің мақсаты – ол әлемнің үйлесімді дамыған адамын анықтайды. Оның педагогикалық теориясындағы негізгі бағыттар адамгершілік, ақыл-ой, физикалық, эстетикалық және еңбек тәрбиесі екендігі кездейсоқ емес. Осылайша, философ бастапқыда Ежелгі Шығыс мемлекеттерінің педагогикалық теориясында айтылған, содан кейін «калокагатия» терминімен белгіленген ежелгі ойшылдардың жетекші тұжырым дамасына айналған жан – жақты дамыған тұлғаны қалыптастырудың әмбебап идеясын жалғастыруда.

Әл-Фараби тұлғасын тәрбиелеудің өзегі адамгершілік болып табылады, ол өз ойларында ақыл мен сәйкестендірілген. Басқаша айтқанда, жоғары адамгершілік адам ақылға қонымды және керісінше, ақылды адам моральдық. Оның теориясында эстетикалық білім, әсіресе музыкалық білім үлкен орын алады, оның жеке тұлғаны қалыптастырудағы маңыздылығын ғалым жоғары бағалады. Сонымен, ойшыл студенттердің табиғи мәліметтеріне қарамастан, жалпыға бірдей Музыкалық білім беру қажеттілігі туралы мәлімдеді, «егер бұл қабілет туа біткен болмаса, ол әдеттердің (оқытудың) әсерінен пайда болуы мүмкін» [3].

Әл-Фарабидің орталық әлеуметтік-педагогикалық идеяларының бірі-бүкіл адамзат ұмтылуы тиіс жалпыға ортақ игілік, бақыт идеясы болды. Ойшыл бұл туралы «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактатта» айтады. Онда ол әртүрлі қалалық қауымдастықтардың мүмкін болатын Даму нұсқаларын қарастырады. Әл-Фарабидің өзін жіктеудегі «ұжымдық қала» қалалардың ішіндегі ең қолайлысы болып табылады. Бұл қала, «адамдарды біріктіру шынайы бақытқа ие болатын істерде өзара көмек көрсету мақсатына ие және адамдар бақытқа жету үшін бір-біріне көмектесетін қоғам – бұл ізгі қоғам. Барлық қалалары бақытқа жету үшін бір-біріне көмектесетін адамдар – жақсы адамдар. Сол сияқты, егер халықтар бақытқа жету үшін бір-біріне көмектессе, бүкіл жер жақсы болады» [1]. Егер қорытындылай келе, ұлы Әл-Фараби Шығыстың гуманисті және ағартушысы ретін де көрінеді, ол адамдар

рухани даму мен ғылыми ағартуға ұмтыла отырып, ізгілік пен әділеттілік әлемінде өмір сүруі керек деп айтқан. Маңыздысы, философ жеке адамның бақытқа жетуіне емес, ол үшін бүкіл қоғамның осы жағдайына түбегейлі қол жеткізуге баса назар аударады.

Қарапайым адам оларды шынайы бақыт деп санайтын көптеген нәрселер бар: байлық, Даңқ, Құрмет, билік. Біздің кейіпкеріміз үшін бұл артықшылықтар елес немесе тіпті бақыттың жалған өлшемдері болып табылады. Әл-Фараби үшін жеке адамның шынайы бақыты-әлеуметтік ұжымдық мұраттарды немесе ізгіліктерді жүзеге асыруға ұмтылу. Бірақ бақыттың не екенін түсіну, оны мақсатқа айналдыру және оған ақылға қонымды ақыл-ой ұйымын жетілдіруге үздіксіз бару мүмкін емес. Сондықтан бұған тек данагөйлер ғана қабілетті.

Сонымен қатар, ойшыл арнайы ұйымдастырылған білім мен білімге үлкен мән береді. Өйткені ізгілік-білімнің жемісі. Осыдан тәрбие мақсаты туындайды, ол жас ұрпақтың моральдық тұрғыдан мақұлданған, игі істер жасауға деген ұмтылысын ынталандырудан тұрады. Тәрбие процесінің өзі достық қарым-қатынас және тәлімгердің оқушылармен өзара әрекеттесуі болып табылады. Ойшылдың идеяларына сәйкес, идеалды мұғалім сонымен бірге экспрессивті сөйлеуді білетін, білім діжеткізе алатын және сүйетін, білім беру мен оқыту міндеттеріне қол жеткізуде табанды ғалым және мұғалім болып табылады. Сонымен қатар, практикалық зерттеулерге, тәжірибеге және логикалық дәлелдерге негізделген білім бағаланады. Бұл пікір талас, полемика, жаттығу, сендіру, шындықты тәуелсіз деу, белгілі тақырыпқа сыни көзқарас сияқты оқыту мен тәрбиелеу әдістерінде көрініс табады.

Тәжірибелі тәлімгердің болуы оқу процесінің міндетті атрибуты болып табылады. Сондықтан ол былай деп жазады: «адамдардың әртүрлі қасиеттері туралы айтылғандардан әр адамның бақыт пен бір уақытта білуі керек нәрселерді білуі тән. Ол үшін мұғалім мен тәлімгер қажет. Кейбіреулерге тек бастапқы басшылық қажет, ал басқаларына үлкен басшылық қажет». Танымал және тәжірибелі мұғалімдерден үйренуге деген ұмтылыс адамзат тарихындағы мұраттардың бірі болды, өкінішке орай, біздің замандастарымыздың көз алдында аз тартымды болды.

Педагогтың қасиеттері туралы ой жүгірте отырып, Әл-Фараби білім беру қызметімен айналысатын әрбір адам шынайы тәрбиеші болып табылмайтынын айтады. Өйткені, ол адамдарды білім беру іс-әрекетіне қабілеттерімен ажыратады: «адамдар сонымен бірге кейбір заттарды анықтаудың күші мен жылдамдығына тең бола алады, бірақ олардың бірі екіншісіне өзі анықтаған нәрсені үйрету және үйрету тәсілі болып табылады, ал екіншісінде бұл қабілет жоқ... сонымен қатар әр адам басқаларды бас қара алмайды, және әркім басқасын тиісті әрекеттерді жасауға шақыра алмайды» [1]. Пікірінше, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, мұғалім жақсы болу жады бар, проницательным ақылмен, мәнерлі сөз. Мұғалім адалдық, әділеттілік, адамгершілік, даналық, Ар-намыс және

басқа да қасиеттер сияқты адамгершілік қасиеттерге ие болуы керек. Ғалым атап өткендей: «мұндай адам адамның жетілуінің ең жоғары деңгейіне ие және Бақыттың шыңында. Бұл адам бақытқа қол жеткізуге болатын кез-келген әрекетті білетін адам» [3].

Оқу процесінде оқыту мен тәрбиелеудің жұмсақ және қатаң әдістерін қолдануға болады. «Егер оқушы оқуға, жұмыс істеуге және игі істер жасауға ниет білдірсе, жұмсақ әдістер орынды. Егер палатаға катал, немқұрайды, жолсыз болса, қатаң жазалар толығымен ақталған» [2]. Әл-Фарабидің пікірінше, білім мазмұны, бір жағынан, барлық ғылымдар жүйесін қамтуы керек, яғни ол энциклопедиялық сипатта, екінші жағынан, ол ұтымды бағытқа ие болуы керек. Зайырлы білімнің жақтаушысы ретінде сөйлеген ойшыл тек ақылсыздар ең жоғарғы игілік бар әлемнен тыс деп санайды. Адамгершілік пен жамандыққа қарсы тұру үшін адам өзін-өзі тануы керек еді. Фарабидің дүниетанымдық жүйесінің ең қызықты жақтарының бірі-оның білім туралы ілімі. Осылайша олар білімнің пайда болу мәселелерін, оның шындыққа қатынасын, объективті шындықты білуді, әлемнің таным дәрежесін, танымның формалары мен түрлерін талдайды. Оларды қарастыру кезінде ол медицина, физиология, математика, астрономия, филология, педагогика және басқа ғылымдар саласындағы табиғи-ғылыми жетістіктерден туындайды. Ол таным мәселесін адамның мәнін түсіндірудің жалпы міндеттерінің бөлігі ретінде қарастырады [4]. Философ ақылға үлкен мән береді, оны соқыр сенім мен догмадан жоғары қояды, рационализм оның философиялық жүйесінің барлық жақтарын қамтиды.

Әдебиеттер

1. Әль-Фараби. Тарихи – философиялық трактат / араб тілінен аударма. – Алматы: «Ғылым» баспасы, Қазақ ССР, 1985. – 624 б.
2. Джуринский А.Н. Педагогика және білім беру тарихы. – 3-басылым. – М.: «Юрайт» баспасы, 2014. – 676 с.
3. Григорян С.Н., Сагадеев А.В. IX–XIV ғғ. Таяу Шығыс ойшылдарының таңдамалы еңбектері / Құрастырған.. – М.: «Социально-экономической лит-ры» баспасы, – 1961.
4. Ежелгі және ортағасырлық Шығыс мектептері мен педагогикалық ойларының очерктері / К.И. Салимова редакторлығымен. – М., 1988.

**Жаратылыстану циклінің
пәндерін оқыту әдістемесі**

**Методика преподавания
дисциплин естественного
научного цикла**

*С. Абдрахман, К.М. Мухамедиева,
Г.Ш. Нургазинова, А.З. Даутова
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.*

ARDUINO-ТҮРМЫСТЫҚ ҒӘМ ИНДУСТРИЯЛЫҚ АВТОМАТИЗАЦИЯ

Аңдатпа. Бұл мақалада заман талабына сай жаңа технологиялардың маңыздылығы, Arduino модулінің тарихы, атқаратын қызметі, құрлысы және пайдаланушыға жұмыс жасауға мүмкіндік беретін әдістемелік нұсқаулық баяндалған. «Smart house» жобасының ылғалдылық сенсоры, қозғалыс сенсоры, ІС OLED SSD1306 құрылғыларының нақты нәтжелі жұмыстармен толыққанды танысуға мүмкіндік береді.

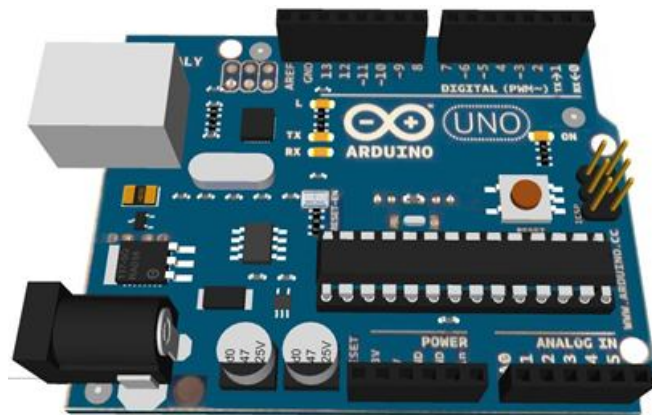
Түйін сөздер: Arduino, Smart house, сенсор, робот.

Сөзімнің басын Ұлы Абай атамның: «Адам баласы, адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озады», – деген сөзімен бастағым келеді. Бұл сөздер қазіргі заман талабына сәйкес бәсекеге қабілетті тұлға болу үшін қажет нәрсе – ақыл мен ғылым екенін айқын бейнелеп тұр. Қазіргі заман білекті емес, білімді басты қару ететін заман. Жастардың сапалы білім алып, тәрбиелі, парасатты азамат болып қалыптасуы үшін мемлекет тарапынан жан-жақты қолдау көрсетіліп жатыр. Өскелең ұрпаққа жүйелі білім беру мақсатында білім беру жүйесінің құрлымына өзгерістер енгізіліп, білім мазмұны жаңартулармен толықтырылып жатыр. Жаңа реформаға сәйкес елімізді өркениетке апарар жолдың бастауында тұрған мектеп пен еліміздің ертеңі болып, тізгінін ұстайтын азаматтарды тәрбиелейтін жоғары оқу орындары өз жұмыстарын жүйелі жүргізуде.

Өздеріңізге белгілі мемлекетіміз «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекітті. Бағдарламаның басты мақсаты – цифрлық технологияларды пайдалану және дамыту арқылы мемлекет экономикасының бәсекелестілігін, халық өмірінің сапасын арттыру. Елбасының «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауында цифрлы технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендетуге тиіс екеніміз айтылған. Сондай-ақ, 3D-принтинг, онлайн-сауда, мобильді банкинг, цифрлы қызмет көрсету секілді денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамыту керектігі назарға алынған.

Қазақстанда да STEM – білім, берудің белсене дамуы басталды. Жаңа білім беру саясатын жүзеге асыру үшін оқу бағдарламасына жаңа технологияларды, ғылыми инновацияларды, математикалық үлгілеуді дамытуға бағытталған STEM – элементтерді енгізу жоспарланды. Білім беру бағдарламаларында робототехника маңызды мәнге ие болып отыр. Қазіргі таңда жасанды интелекті жобалауға арналған бірден – бір бағдалама – Arduino модулі. Бұл жобаның негізі – мамандандырылған

тілде контроллер үшін код жазуға болатын базалық аппараттық модуль және бағдарлама, әрі ол бұл модульді қосуға және бағдарламалауға мүмкіндік береді (1-сурет) [1].

1-сурет. Arduino платформасы

Arduino тарихына келер болсақ, 2002 жылы бағдарламашы Массимо Банци Ивреа қаласындағы институтқа доцент лауазымымен жұмысқа тұрды. Осы институт қабырғасында Паралекс компаниясының Basic Stamp платформасын қолданды. Бұл платформаның екі кемшілігі болды, біріншіден есептеу қуатының кемшілігі, екіншіден құнының жоғарылығы болды. Осы платформамен оның компонентерін қосқанда оның құны 100 доллардан асты. Сонда Массимо және оның әріптестері құны 30 доллардан жоғары болмайтын, қолданыста жеңіл, студенттерге қол жетімді баспа тақтасын жасауды жөн көрді. Массимо бұл құрылғының басқа құрылғылардан ерекше болуын қалады. Сондықтан ол бұл құрылғыны әдеттегідей жасыл емес көк түсте шығарды.

Arduino және оның тектерінде дайын электронды блоқ, бағдарламалық қаматамсыз етіп тұратын жиынтықтар бар. Arduino микроконтроллер, тұрмыстық һәм индустриялық автоматизация, роботизация және датчиктер мен сенсорларды басқаруда қолдануға болатын керемет құрылғы. Жаңа электронды құрылғыны жасау үшін Arduino тақтасы, кабельдік байланыс және компьютер болса жеткілікті. Жобаның екінші бөлігі басқаруды жасау үшін ол Arduino-ны қолдану болып табылады. Arduino басқару да аралас C++ тілдерінің негіздерін білсек жеткілікті. Егерде аталған бағдарламалық тілді білмесеңіз мына <http://www.cplusplus.com/doc/tutorial/> сілтемеден қарап шықсаңыз болады [2].

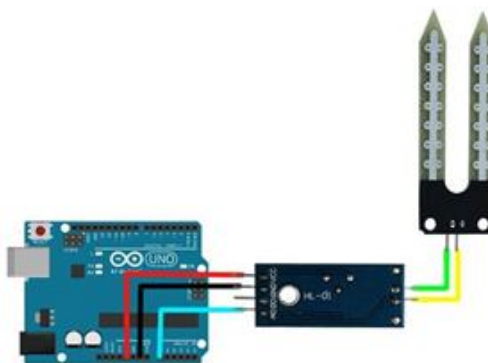
Кез келген роботтың мәні – бұл процессорлық базасы және бағдарламасы (немесе бағдарламалар жинағы) бар аппараттық құралдар. Сондықтан, бағдарламалау тіпті ең қарапайым роботты құру процесінің ажырамас элементі болып табылады. Үйренуші Arduino модулін бағдарламалауды үйренгеннен кейін, қатарына роботтар да жататын қызықты және пайдалы электронды құрылғыларды құруға дайын болады. Arduino платформасымен танысу және эксперименттік

жұмыстарды жасауға арналған кітапхананы ұйымдастырдым, оны мына <https://drive.google.com/open?id=1pXMv0WtCmqOnzYImpj7-hMEaUYZehLyu> сілтеме арқылы көре аласыз. Кітапхана пайдаланушыға бағдаламалауды жеңілдету үшін әр түрлі құрылғылармен жұмыс жасауға арналған кодтар мен сызбалардан тұрады [3].

Arduino контроллеріне қуат көзі келгенде оған жүктелген сол бағдарламаны орындау автоматты түрде басталады, егер бағдарлама жоқ болса немесе дұрыс жазылмаса, іркіліс болады, ол не команданы орындауды тоқтатады, не бағдарламаның кіріштарлығына әкеледі. Орындалатын бағдарламаның нөмірі жадының арнайы ұяшығында сақталады, ол команда санауышы деп аталады.

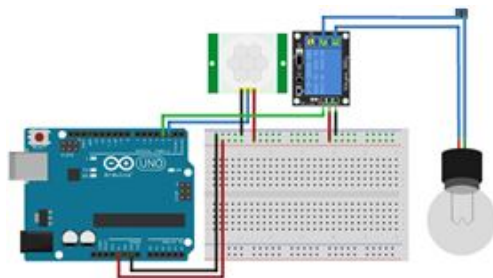
Қазіргі жаһандану дәуірінде озық технологиялар біздің өмірімізде ерекше мәнге ие. Нақтырақ айтар болсақ, ішкі және сыртқы жағдайларға сәйкес автоматты режимде инженерлік жүйелер мен басқарудың барлық тәртібін бақылай отырып, адамның өмір сүруіне қолайлы жағдай жасау. Соңғы еніп жатқан жаңалықтардың бірі «Smart house». Автоматтандыру құралдарымен және жоғары технологиялық құрылғылармен жабдықталған тұрғын үй кімніңде болмасын таңданысын тудырады. Орын алған нақты жағдайды анықтап, оларға тиісті жауап бере алуы ақылды үйдің артықшылығы. Ақылды үй құрылғылары барлық элементтер жүйесін бір-бірімен қосатын және оларды сыртқы ортамен байланыстыратын бақылау құрылғылары, қоршаған орта жағдайы туралы ақпарат алатын құрылғылар және тікелей нұсқауларды орындайтын құрылғылар деп үш түрге бөлінеді. Ақылды үйдің тағы бір артықшылығы қауіпсіздіктің сақталуы. Бейне бақылау, видеотелефондар, электрондық құлыптар және қақпаны басқару модульдері, бұл құрылғылар қарапайым жүйеден өте күрделі қауіпсіздік жүйелерін орнатуға мүмкіндік береді.

«Smart house» жобасы аясында мен өзімнің зерттеу жұмыстарымды бастап кеттім. Жылы жайдың температурасын, ылғалдылығын реттеу, жарық шамдарын, ауа баптағышты смартфон арқылы басқару, әр түрлі анимация мен графикалық кескіндерді ІС OLED SSD1306 құрылғысы арқылы бейнелеу сынды жұмыстар өз нәтижесін берді. Ендігі кезекте ақылды үй жүйесінің бірнеше құрылғыларын мысалға келтірейін.

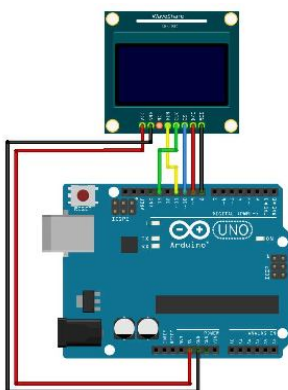
2-сурет. Ылғалдылық сенсоры сызбасы

Ылғалдылық сенсоры жылы жайдың немесе т.б топырақ ылғалдылығын анықтауға мүмкіндік береді (2-сурет).

3-сурет. Қозғалыс сенсорының сызбасы

Мұндай сенсорлар көбінесе қауіпсіздік жүйелерінде және бөлмедегі қозғалысты анықтау үшін қолданылады. Мысалы, қозғалысты анықтау принципіне негізделген кіреберіс немесе жуынатын бөлмеде жарық автоматты түрде қосылады (3-сурет).

4-сурет. ИС OLED SSD1306 құрылғысының сызбасы

ИС OLED SSD1306 құрылғысы бізге ағымда жұмыс істеп тұрған құрылғылардан ақпаратты беруге, анимациялар, 3D сызба нұсқалар мен графиктерді көрсетуде пайдалануға болады.

Сөзді қортындылайтын болсақ бір мезетте бірнеше жұмысты атқара алатын құрылғылар материалдық құндылықтарды қуып жүрген біздерге рухани дамуға уақыт сылайтыны анық. Әрі роботты құрастыру заман талабынан бөлек дамуға, ғылымға жетелейтіні шүбәсіз.

Әдебиеттер

1. Ревич Ю. Занимательная электроника. – Петербург: ВХБ, 2015.
2. Петин В. Проекты с использованием контроллера Arduino. – 2-издание. – 2015.
3. Торо Карвинен, Киммо Карвинен, Вилле Валтокари. Делаем сенсоры. Проекты сенсорных устройств на базе Arduino и Raspberry Pi. – 2015.

Б.Н. Абылгазинов, К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова
Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ПРИМЕНЕНИЕ МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНОГО РЕДАКТОРА ARTICULATE STORYLINE 2 В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В статье рассматриваются информационные и коммуникационные технологии в учебном процессе, в виде многофункционального редактора Articulate Storyline. Изложены задачи, решаемые с помощью внедрения Articulate Storyline в образовательный процесс. На основании популяризации данного вида технологий в обучении приведены примеры в использовании редактора в образовании.

Ключевые слова: информационно коммуникационная технология, образование, обучение, многофункциональный редактор Articulate Storyline 2.

С каждым годом современное общество развивается и прогрессирует практически во всех отраслях нашей жизнедеятельности. Невозможно представить современного человека, который не стремился бы к пополнению своих знаний и совершенствованию уже имеющихся. Всемирная паутина охватывает глобальное пространство, а компьютерные технологии, которые имеют сильнейшее влияние в наше время, позволяют предоставить информационное обеспечение абсолютно всем желающим.

Мощным источником получения знаний являются цифровые образовательные ресурсы. Индивидуальный подход к такому инструменту для создания электронных обучающих материалов является Articulate Storyline [1].

Articulate Storyline – продукт, предназначенный для создания электронных курсов, презентаций, тестов и других видов интерактивного мультимедийного контента. Articulate Storyline состоит из одной программы, являющейся полноценным самостоятельным редактором, во многом похож на Microsoft PowerPoint: работать тоже придется со слайдами, но возможностей значительно больше. Важной особенностью Storyline является то, что медиа-объекты (текст, изображения и т. п.) размещаются не просто на слайде, а на дополнительном контейнере слое слайда. Каждый слайд может вмещать произвольное количество слоев, являющихся, по сути, различными состояниями слайда. Изменение состояний (смена слоя на слайде) может происходить при определенном действии обучающегося. Например, при верном ответе на вопрос на слайде появляется дополнительный элемент (визуализация ответа). Такая реакция объектов курса на действия обучающихся настраивается с помощью специальных триггеров. Имеющийся в Storyline Trigger Wizard (конструктор триггеров) является достаточно гибким, а главное понятным для человека, не владеющего специальными языками программирования. Единственное, что потребуется от разработчика курса – четкий план и логика [2].

Рассмотрим примеры использования редактора Articulate Storyline в разработке цифровых образовательных ресурсов для изучения английского языка.

На рисунке 1 по умолчанию вы будете находиться в варианте отображения программы Story View. Это вариант отображения слайдов в виде дерева проекта. Слайды могут идти последовательно или принимать разветвленную структуру, в зависимости от логики курса. Для перехода в редактирования отдельного слайда достаточно двойного нажатия по выбранному слайду или нажать на иконку Slide View.

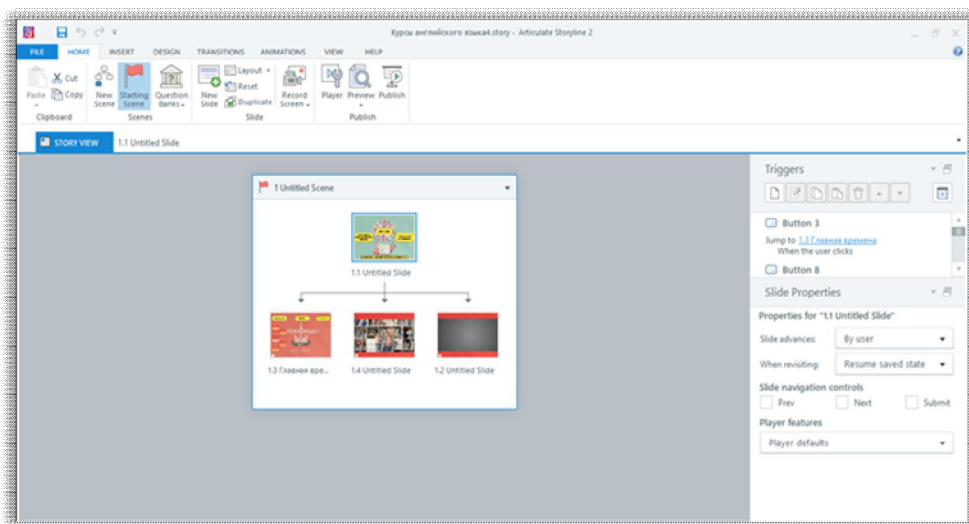

Рисунок 1. Отображение слайдов

На рисунке 2 мы видим первую сцену, состоящую из 4 блоков, по которым мы можем перейти на тот раздел, который нас интересует. Мы нажимаем на кнопку правила и переходим на следующий слайд.

Рисунок 2. Первая сцена редактора Articulate Storyline

На рисунке 3 отображен слайд с правилом по английскому языку. Интуитивный интерфейс пользователя позволяет создавать слайды с нуля или на основе шаблонов, не требуя дополнительного обучения пользователя

Рисунок 3. Правило по английскому языку

Articulate Storyline является качественной и простой в освоении программы для создания интерактивного мультимедийного контента, в первую очередь, образовательного направления. Таким образом, использование редактора в преподавании значительно повышает не только эффективность обучения, но и помогает совершенствовать различные формы и методы обучения.

Литература

1. Инструкция Articulate Storyline 2 [Электронный ресурс], URL: <https://goldfinch.com.ua/2017> (дата обращения: 19.10.2020)
2. Онлайн-курс «Articulate Storyline» [Электронный ресурс], URL: https://www.youtube.com/watch?v=GI3MTaFx_Tw (дата обращения: 19.10.2020)

Б.Б. Аленова

*Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления,
г. Павлодар*

РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ АНАЛИЗ ФОТОРЕСУРСОВ

Андатпа. Мақалада оқушылардың зерттеу дағдыларын дамыту үшін география сабағында фоторесурстармен жұмыс істеу алгоритмдері ұсынылған.

Аннотация: В статье предлагаются алгоритмы действий при работе с фоторесурсами на уроке географии для развития исследовательских навыков учащихся.

Summary. The article offers algorithms for working with photo resources in geography to develop students research skills.

Ключевые слова: фоторесурсы, исследовательские навыки, внешнее оценивание, аналитические способности, географические ресурсы, исследовательские навыки.

На проведение исследования меня натолкнули результаты внешнего экзамена по географии. Изучая официальные документы АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы»: «Результаты СО по предмету «География» 12 класс (2016–2019 гг.)».

«Аналитические материалы. По результатам проведения Национального исследования качества образования в 7 и 10 классах по предмету «География» я пришла к выводу, что ученики 12 классов испытывают затруднения при выполнении заданий, связанных с фоторесурсами: не умеют «читать» объект или процесс, затрудняются анализировать или спрогнозировать результаты географических процессов и явлений, изображенных на фото или рисунке. Именно при выполнении заданий, связанных с анализом объектов, процессов и явления, изображенных на фотографиях (рисунках), ученики теряют наибольшее количество баллов. Задания, связанные с географическими ресурсами, вызывают растерянность у учащихся, и тем самым они ограничивают ответ простым описанием, что приводит, в свою очередь, к низким результатам при внешнем оценивании.

Исследовательские способности основываются на умении обучающихся мысленно расчленять целостные процессы и географические объекты на составные части, и эта способность имеет свойство совершенствоваться в процессе правильно организованной продуктивной деятельности учащихся. Учащиеся, обладающие аналитическими и исследовательскими способностями, в большей мере достигают успехов в учебе: мысленно расчленяя изображенный на фотографии объект или процесс на составные части, ученик уже знает структуру целого.

Важнейшая проблема качества географической подготовки связана с умением работать с географическими ресурсами. В географии при реализации исследовательского подхода возможны такие приемы: прием сопоставления, прием доказательства, прием обобщения, прием выдвижения гипотез, прием переноса знаний в новую ситуацию, прием установления причинно – следственных связей и др. Формирование навыков работы с ними на уроках требует особого внимания. Многие ученики «застревают», когда пытаются решить большую проблему. Аналитические навыки помогают разбивать проблемы на мелкие части, которые легче решить. Это экономит время. Для решения проблемы для учащихся составлялись задания, основанные на анализе информации, содержащейся в фотографиях и рисунках, и предполагающие проверку умения интерпретировать полученную информацию для решения проблемных заданий. Требовалось ответить на поставленные вопросы, а также обосновать ответ, сделав логический вывод. Также фотографии и видеомате-

риалы использовались для знакомства с различными географическими объектами в целях формирования их образов. Для более успешного выполнения заданий с фоторесурсами был составлен алгоритм действий, который вырабатывает у ученика навыки работы с ресурсами:

1. Разбить объекты (процессы, явления) на составные части. Изучите фотографию в течение 2 минут. Составьте общее впечатление о фотографии, а затем рассмотрите ее более подробно. Разделите фотографию на квадраты и попробуйте найти в каждом ранее не замеченные детали. Для облегчения процесса исследования объекта или процесса, показанного на фотографии можно заполнить таблицу. В таблице укажите предметы и действия, увиденные на фотографии.

Предметы	Действия (процессы)	Какие вопросы возникают при изучении этой фотографии?	Где можно найти ответы на эти вопросы?

2. Выделить отдельные существенные стороны объекта (процесса, явления).

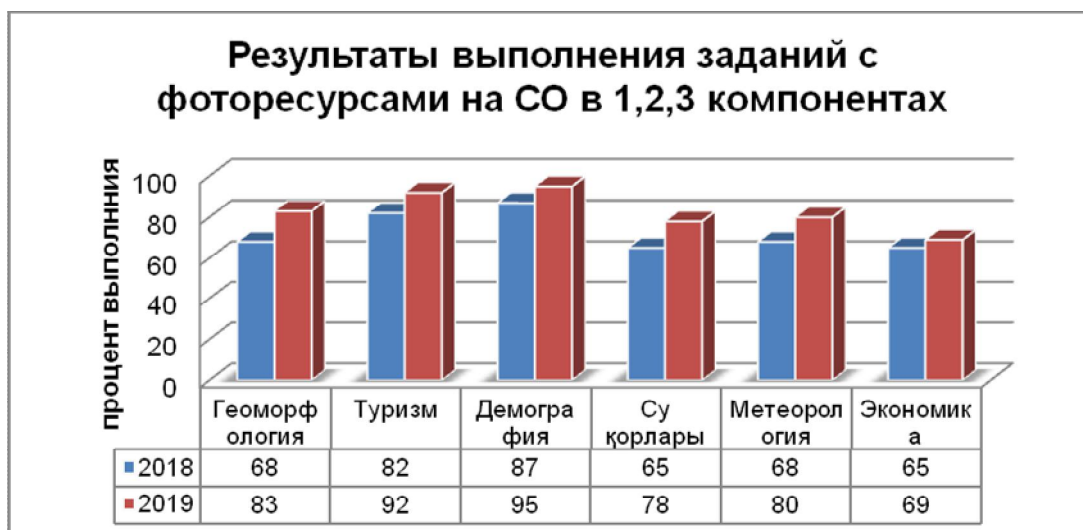
3. Изучить каждую часть (сторону) в отдельности как элемент единого целого.

4. Соединить части объекта (процесса, явления) как единое целое и установите взаимосвязи между ними..

5. Сделайте три вывода исходя из своих наблюдений.

6. Спрогнозируйте дальнейшие изменения процесса или явления изображенного на данной фотографии (рисунке). Объясните, почему произойдут эти изменения.

Данная работа была начата в 2018 году на уроках географии и при подготовке учащихся 12 классов к внешнему оцениванию. Итоги проведенной работы нашли свое отражение в результатах внешнего оценивания учащихся 12 класса за 2018 и 2019 уч. год.

Сравнительный анализ выполнения учащимися заданий трех компонентов, связанных с фоторесурсами, показывает, что систематическая работа на уроках по составленным алгоритмам и планам описания объектов и явлений дает положительную динамику результатов внешнего оценивания. По разделам «Геоморфология» процент успешного выполнения заданий, связанных с фоторесурсами, увеличился на 15%, по разделу «Туризм» – на 10% и по разделу «Демография» – на 8%.

По разделу «Су корлары» прогресс небольшой, а результаты выполнения заданий раздела «Внешние экономические отношения» показали динамику всего в 4%. Это говорит о том, что учащиеся все еще испытывают затруднения при работе с фоторесурсами, требующими более углубленного исследования для того, чтобы спрогнозировать развитие процесса, показанного на фото или рисунке на несколько лет вперед.

Для улучшения качества выполнения заданий по двум разделам, показавшим небольшую динамику при выполнении заданий, связанных с географическими ресурсами, можно предложить ответить на вопросы:

Каков вопрос вашего задания?

Помогут ли данные на фото в раскрытии этого задания?

Какие методы анализа потребуются для обработки фоторесурса?

Какова вероятность события, которое вы прогнозируете?

Каковы основания вашего прогноза?

Какова точность вашего прогноза?

В целом, цель моего исследования достигнута, доказательством этого является положительная динамика при выполнении большего количества заданий внешнего оценивания. Исследование по данной теме продолжится и в следующем учебном году.

Литература

1. Аналитические материалы. По результатам проведения Национального исследования качества образования в 7 и 10 классах по предмету «География».
2. Результаты СО по предмету «География» 12 класс (2016–2019 гг.).
3. Гребенкина О.В. Географические умения и навыки, приемы их формирования / География в школе. – №8. – 2015.
4. Мухина В.С. Психологический смысл исследовательской деятельности для развития личности // Школьные технологии. – 2006. – №2. – С.19–31.
5. Обухов А.С. Исследовательская деятельность как способ формирования мировоззрения // Народное образование. – 1999. – №10. – С. 158–161.
6. Темиржанова А.Т. Формирование познавательных способностей учащихся на уроках географии.

Р.К. Алидаров

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ПРИМЕНЕНИЕ АЛГОРИТМА ЕВКЛИДА ДЛЯ РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ ШКОЛЬНОГО КУРСА

Аннотация. В статье рассматривается применение алгоритма Евклида для решения задач и уравнений первой степени в целых числах. Приводятся примеры решений уравнений и текстовых задач с применением алгоритма Евклида.

Ключевые слова: алгоритм Евклида, уравнение первой степени, целые числа, решение в целых числах.

Рассмотрим уравнение первой степени с двумя неизвестными

$$ax + by + c = 0 \quad (1)$$

a, b, c – целые числа; $a \neq 0$ и $b \neq 0$; $\forall c \in Z$.

Будем считать, что $(a; b) = 1$ в противном случае $(a; b) = d$ и $d > 1$, то d является делителем c , тогда после сокращения на d мы получим уравнение с взаимно простыми $(a; b) = 1$.

$$\begin{cases} a = a_1 d \\ b = b_1 d ; (a_1; b_1) = 1 \\ c = c_1 d \end{cases}$$

$$\begin{aligned} d \cdot (a_1 x + b_1 y) + c_1 d = 0 &\Rightarrow d \cdot (a_1 x + b_1 y + c_1) = 0 \\ a_1 x + b_1 y + c_1 &= 0 \end{aligned}$$

Например $2x + 4y + 2 = 0$ – уравнение имеет решение в целых числах $(1; -1)$.

Если же c не делится на d , то уравнение не имеет решения в целых числах:

$$\begin{cases} a = a_1 d \\ b = b_1 d ; (a_1; b_1) = 1 \\ c \neq c_1 d \end{cases}$$

$$d \cdot (a_1 x + b_1 y) = c, \quad \frac{c}{d} \notin Z$$

Например $2x + 3y + 2 = 0$ – уравнение не имеет решение в целых числах.

Начнём со случая $c = 0$, тогда будем иметь уравнение

$$ax + by = 0 \quad (2)$$

или
$$x = -\frac{b}{a}y; y = -\frac{a}{b}x.$$

Ясно, что x будет целым, если $y = at$ (или $x = bt$), т. е. $x = -\frac{b}{a}at = -bt; y = at; t \in Z$, бесконечно много решений $\{-bt; at\}$.

Пусть теперь $c \neq 0$. Покажем прежде всего, что для нахождения всех целых решений уравнения (3') достаточно найти какое-нибудь одно решение, т.е. найти такие целые числа $\{x_0; y_0\}$ для которых $ax_0 + by_0 + c = 0$.

Имеет место утверждение

Теорема 1. Пусть a и b взаимно просты и $\{x_0; y_0\}$ какое-нибудь решение уравнения $ax + by + c = 0$, тогда

$$\begin{cases} x = x_0 - bt \\ y = y_0 + at \end{cases} \quad t = \pm 1, \pm 2, \dots$$

все решения уравнения нашего уравнения.

Доказательство. Пусть $\{x; y\}$ – произвольное решение уравнения (1) и $ax_0 + by_0 + c = 0$, тогда из $ax + by + c = 0$ получаем

$$ax - ax_0 + by - by_0 = 0 \Rightarrow y - y_0 = \frac{a(x - x_0)}{b}$$

Так как $y - y_0$ – целое число и a и b взаимно просты, то

$x - x_0 : b \Leftrightarrow x_0 - x = bt \Rightarrow y - y_0 = at; t = \pm 1, \pm 2, \dots$ и получаем

$$\begin{cases} x = x_0 - bt \\ y = y_0 + at \end{cases} \quad t = \pm 1, \pm 2, \dots$$

Проведем проверку этих решений:

$$a(x_0 - bt) + b(y_0 + at) + c = ax_0 + by_0 + c$$

А так как $(x_0; y_0)$ является решением нашего уравнения, то $ax_0 + by_0 + c = 0$.

Теорема доказана.

Решение линейных уравнений с двумя переменными

1) $3x - 2y - 1 = 0, x_0 = 1, y_0 = 1$

частное решение, то общим решением являются:

$$x = 1 + 2t; \quad y = 1 + 3t; \quad t = \pm 1, \pm 2, \dots$$

Рассмотрим более сложное уравнение

2) $127x - 52y + 1 = 0$

и решим другим способом.

Решение. Преобразуем соотношение коэффициентов. Воспользуемся так называемым методом разложения в непрерывную дробь (цепную дробь) числа $\frac{127}{52}$. Для этого воспользуемся алгоритмом Евклида (теоре-

ма о делении с остатком). Имеем:

$$127 = 2 \cdot 52 + 23$$

$$52 = 2 \cdot 23 + 6$$

$$23 = 6 \cdot 3 + 5$$

$$6 = 5 \cdot 1 + 1$$

$$5 = 5 \cdot 1 + 0$$

Таким образом с помощью алгоритма Евклида мы имеем:

$$\frac{127}{52} = 2 + \frac{23}{52} = 2 + \frac{1}{\frac{52}{23}} = 2 + \frac{1}{2 + \frac{6}{23}} = 2 + \frac{1}{2 + \frac{1}{\frac{23}{6}}} = 2 + \frac{1}{2 + \frac{1}{3 + \frac{1}{\frac{1}{1 + \frac{1}{5}}}}}$$

Мы получили выражение, которое называется *конечной цепной дробью* для числа $\frac{127}{52}$.

В полученном разложении отбросим последнее звено этой дроби $\left(\frac{1}{5}\right)$ и тогда после «свёртывания» полученной дроби имеем:

$$2 + \frac{1}{2 + \frac{1}{3 + \frac{1}{1}}} = 2 + \frac{1}{2 + \frac{1}{4}} = \frac{22}{9}$$

Теперь из дроби $\frac{127}{52}$ вычтем дробь $\frac{22}{9}$, тогда получим

$$\frac{127}{52} - \frac{22}{9} = \frac{1143 - 1144}{52 \cdot 9} = -\frac{1}{52 \cdot 9},$$

следовательно, мы приходим к равенству

$$127 \cdot 9 - 52 \cdot 22 + 1 = 0.$$

Сопоставляем нашему уравнению $127x - 52y + 1 = 0$ полученное равенство. Отсюда следует, что в качестве решения мы получаем $x_0 = 9$; $y_0 = 22$, которое является частным решением.

Таким образом общее решение будет иметь вид:

$$\begin{cases} x = 9 + 52t \\ y = 22 + 127t \end{cases} \quad t = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$$

Полученный результат указывает, на то что для нахождения общего уравнения $ax + by + c = 0$, следует разложить отношение коэффициентов при неизвестных в цепную дробь и отбросить её последнее звено и проделать выкладки, аналогичные тем, которые были произведены в рассмотренном выше примере.

Решить уравнение на множестве целых чисел $7x + 11y = 69$.

$\text{НОД}(7; 11) = 1$. Применим алгоритм Евклида к числам 11 и 7:

$$\begin{cases} 11 = 7 \cdot 1 + 4 \\ 7 = 4 \cdot 1 + 3 \\ 4 = 3 \cdot 1 + 1 \end{cases} .$$

Из чего следует

$$1 = 4 - 3 \cdot 1 = 4 - (7 - 4 \cdot 1) = 4 \cdot 2 - 7 \cdot 1 = (11 - 7 \cdot 1) \cdot 2 - 7 \cdot 1 = 11 \cdot 2 - 7 \cdot 3$$

Таким образом, получаем: $7 \cdot (-3) + 11 \cdot 2 = 1$, следовательно, для того, чтобы найти x_0 ; y_0 , умножим обе части получившегося равенства на 69 и получим $x_0 = -207$; $y_0 = 138$.

Запишем общее решение уравнения на множестве целых чисел:

$$\begin{cases} x = -207 - 11t \\ y = 138 + 7t \end{cases} \quad t = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$$

Решим задачу

Для газификации жилого дома требуется проложить газопровод протяженностью 150 м. Имеются трубы 13 м и 9 м длиной. Сколько требуется труб, чтобы не приходилось их разрезать при прокладке газопровода.

Решение. Пусть требуется x труб по 9 м, и y труб по 13 м. Составим и решим уравнение: $9x + 13y = 150$.

$\text{НОД}(9; 13) = 1$, уравнение разрешимо во множестве целых чисел. Применим алгоритм Евклида к числам 13 и 9:

$$\begin{cases} 13 = 9 \cdot 1 + 4 \\ 9 = 4 \cdot 2 + 1 \end{cases} \Rightarrow 1 = 9 - 4 \cdot 2 = 9 - (13 - 9 \cdot 1) \cdot 2 = 9 \cdot 3 + 13 \cdot (-2).$$

Обе части полученного равенства $9 \cdot 3 + 13 \cdot (-2) = 1$ умножим на 150 и получим $x_0 = 450$; $y_0 = -300$.

$$\begin{cases} x = 450 - 13t \\ y = -300 + 9t \end{cases} \quad t = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$$

Так как x и y неотрицательные целые числа, то чтобы найти значение t , решим систему неравенств:

$$\begin{cases} 450 - 13t \geq 0 \\ 9t - 300 \geq 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} t \leq 34,61 \\ t \geq 33,33 \end{cases} \Rightarrow t = 34$$

$$\begin{cases} x = 450 - 13 \cdot 34 = 8 \\ y = 9 \cdot 34 - 300 = 6 \end{cases}$$

Ответ. Для прокладки газопровода потребуется 8 труб длиной по 9 м и 6 труб длиной по 13 м.

Литература

1. Исмоилов Д.И., Даниярова Ж.К. Фундаментальные разделы математики. – Павлодар: ПГПУ, 2019.
2. Башмакова И.Г. Диофант и диофантовы уравнения. – М.: Наука, 1972.
3. Бабинская И.Л. Задачи математических олимпиад. – М.: Просвещение, 1975.
4. Шатилова А.В. Элективный курс «Сказки Шехерезады и уравнения Диофанта». – Балашов, 2009.
5. Алидаров Р.К. Задачи и их решения // Ұстаздар-газеті. – 15 қаңтар 2020. – (№2(408)). – с. 3.

А. Амантай, К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДА WEBROOM – ВИРТУАЛДЫ БӨЛМЕНІ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. WebRoom-ды пайдалану-бұл жеке интерактивті виртуалды бөлмеде оқуға немесе қарсы алуға ең оңай және тиімді жолы. WebRTC технологиясының арқасында ештеңе орнатудың қажеті жоқ.

Мақалада виртуалды бөлменің мүмкіндіктері, білім беру ортасында Webroom бағдарламасының қолданылуы жайлы айтылған. Жүйені кездесулер мен бірлескен жұмыстарды ұйымдастыру және ұсыну үшін, білім беру жүйесінде қолданылуын дербес бағалауға болады.

Түйін сөздер: WEBROOM, қашықтықтан оқыту, виртуалды бөлме.

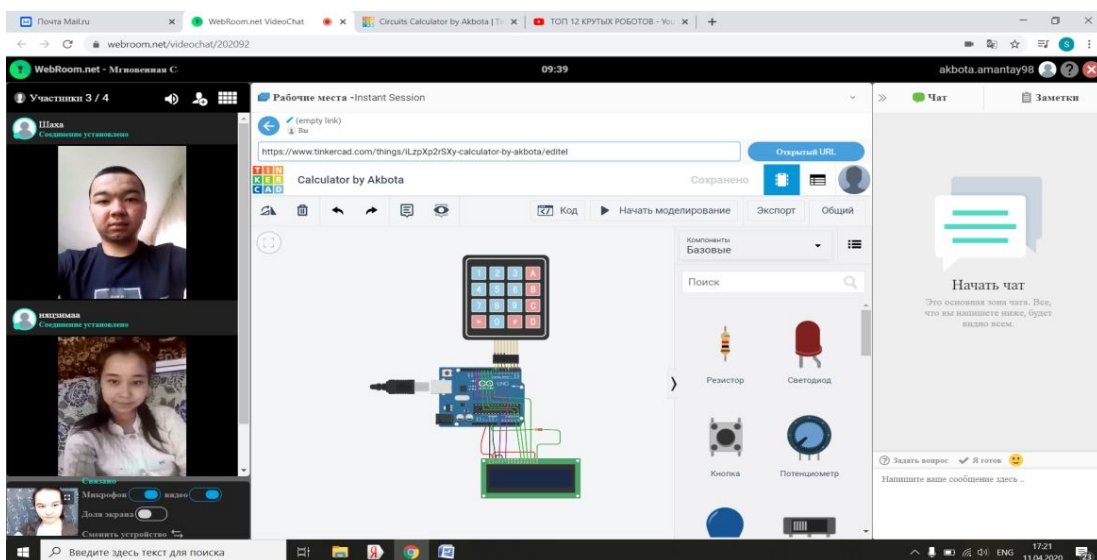
Қашықтықтан оқыту – білім алушы мен педагог қызметкерінің жанама (алыстан) немесе толық емес жанама өзара іс-қимылы кезінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және телекоммуникациялық құралдарды қолдана отырып жүзеге асырылатын оқыту. Қашықтықтан білім беру технологиялары қашықтықтан оқу сабақтарын «online», «offline» режимінде өткізуге негізделген. Қазіргі кезде онлайн оқу бағдарламалары өте көп. Мысалыға: ZOOM, APPEAR, Moodle т.б. Әрине, ұқсас қосымшалардың саны екі сипатталумен шектелмейді. Сіздерді бейнеконференцияларды ұйымдастырудың жеңіл қолжетімді және тегін сервистерімен тағы бір таныстырғым келеді. Ол WEBROOM бағдарламасы.

WebRoom – бұл нақты уақыт режимінде аудио, бейне және чат арқылы сөйлесуге мүмкіндік беретін браузер негізіндегі виртуалды бөлме. Оның тарихы туралы айта кетсек, алғашқы өнім идеясы 2012 жылы дүниеге келді. Edtech термині құбылыс болғысы келген кезде. iTeach.world (бұрын LingoEducation.com) бастапқыда студенттердің сөздік қорын оқу арқылы дамытуды жеделдету үшін жасанды интеллект құралы ретінде бастаған. Жан-Пьер Гиттард, webroom Education иесі, әрдайым оқыту мен технологияларға терең әуестеніп, оған тоқталған жоқ [1].

Кейіннен көптеген мұғалімдер мен мектептер арқылы қарапайым кеңейтілген оқыту басқарудың күрделі жүйесіне айнала бастады. Виртуалды сынып бөлмесі өнімнің маңызды ерекшелігіне ие болды. Техникалық жағынан білікті мұғалімдер үшін әмбебап шешім ұсыну үшін құралдар мен функцияларды тыңдап, әзірлей бастады. Осы уақытта WebRTC негізінде бірінші виртуалды бөлмелердің бірі болған виртуалды сынып құрылды. 2017 жылы мамыр айында виртуалды бөлмеге жеке өнім ретінде қол жеткізілді. Яғни ол бөлме WebRoom.net [2]. Содан бері webroom 180 елде пайдаланушыларды оқыту, кездесу және бірлесіп жұмыс істеу үшін қолданылады.

WebRoom-онлайн-кездесулер өткізу үшін тегін қызмет. Ол арнайы бағдарламалық қамтамасыз етуді жүктеуді талап етпейді. Webroom қатысушыларды жинау үшін, сіз жай ғана сіздің аты – жөніңіз бен электрондық пошта мекенжайын енгізесіз. Сіздің конференц-залыңыз электрондық пошта мекенжайын енгізуді аяқтағаннан кейін іске қосылады. Веб-бөлме ашық кезде, адамдарға қосылуға және студенттерге шақырту оларға хат жіберуге болады. Ол үшін қатысушылардың электрондық мекен-жайларын енгізу қажет. Артықшылықтары: Онлайн тиімді сабақтар мен кездесулер өткізгісі келетін мұғалімдер, мектептер үшін тиімді. Талап бойынша веб-трансляция, жеке чат, нақты уақыттағы шынайы чат, экранды ортақ пайдалану, бейне-конференция болып табылады [3].

Қазіргі таңда елімізде болып жатқан «Коронавирус» індетіне байланысты карантин жарияланды. Қазақстанда осыған байланысты білім беру мекемелерінде онлайн сабақтар өткізілуде. Біз өзіміздің жобаларымызды білім беру робототехника сабағында Tinkercad – ты қолданып Arduino онлайн симуляторда осы WEBROOM бағдарламасы көмегімен тікелей онлайн бейнеконференциямен орындап жатырмыз (1-сурет).

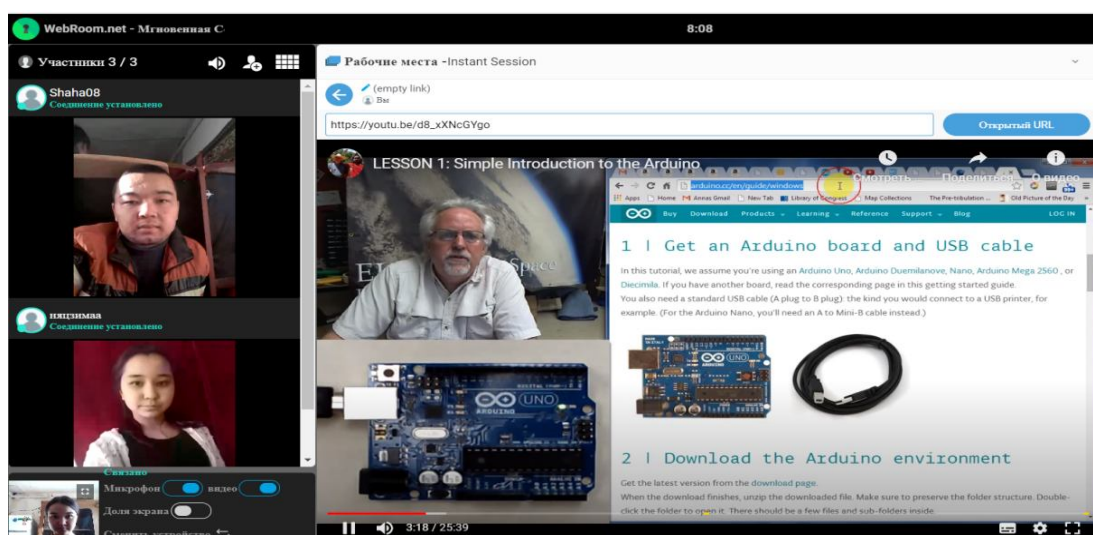
1-сурет. WEBROOM жүйесін робототехника сабағында пайдалану

Сонымен, веб – бөлменің қашықтықтан оқыту үшін онлайн сабақтар өткізілуіне қолайлы бағдарлама екендігін айтсақ болады. Оның көптеген мүмкіндіктері бар. Мысалыға: жұмыс аймағында, сабаққа қажетті сайт сілтемелермен бөлісе аласыз, барлығын көре алатын өз құжаттарыңызды жүктеуге болады. YouTube-тағы сілтемені қойып, бейнеролик көрсету мүмкіндігі бар, бұлда сабақ тақырыбын Webroom-да талқылауға көмектеседі. Біз презентацияны жүктеп, виртуалды бөлмеден шықпай-ақ көре аламыз. Сондай-ақ, файлдарды жүктеуге болады. Мысалы, оқу немесе талқылау мақсатында дәрісті оқуға немесе

практикалық сабақтарда қолдану үшін қолайлы. MP3 жүктеп және конференция қатысушыларымен тыңдауға болады. Бағдарламаның ауқымдылығы тақырыпты тереңінен түсінуге мүмкіндік беруінде.

WebRoom-ды пайдалану – бұл сіздің жеке интерактивті виртуалды бөлмеде оқуға немесе қарсы алуға ең тиімді жолы болып табылады. Webroom онлайн конференциялардың жаңа сервис құралы. YouTube-тағы бейнероликті сілтеме арқылы тікелей Webroom да көрсету мүмкіндігі бар, бейне жұмыс кеңістігінде ашылады. Бұлда сабақ тақырыбын Webroomнан шықпай тікелей бейнеконференцияда отырып сабақты түсініп, талқылауға көмектеседі.

Біз Webroom бөлмесінде YouTube-тағы видео сілтеме қою мүмкіндігі арқылы Arduino сабақтарын тікелей бейнеконференцияда көрдік. Сол арқылы тақырыпты кеңінен түсіндік (2 –сурет).

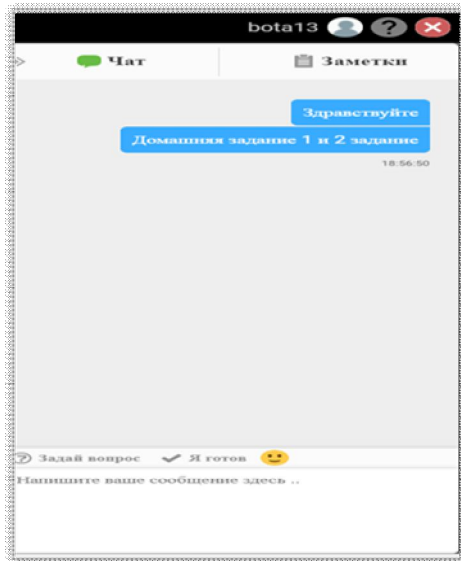

2-сурет. Webroom бөлмесінде YouTube-тағы Arduino сабақтары жайлы бейнеролик

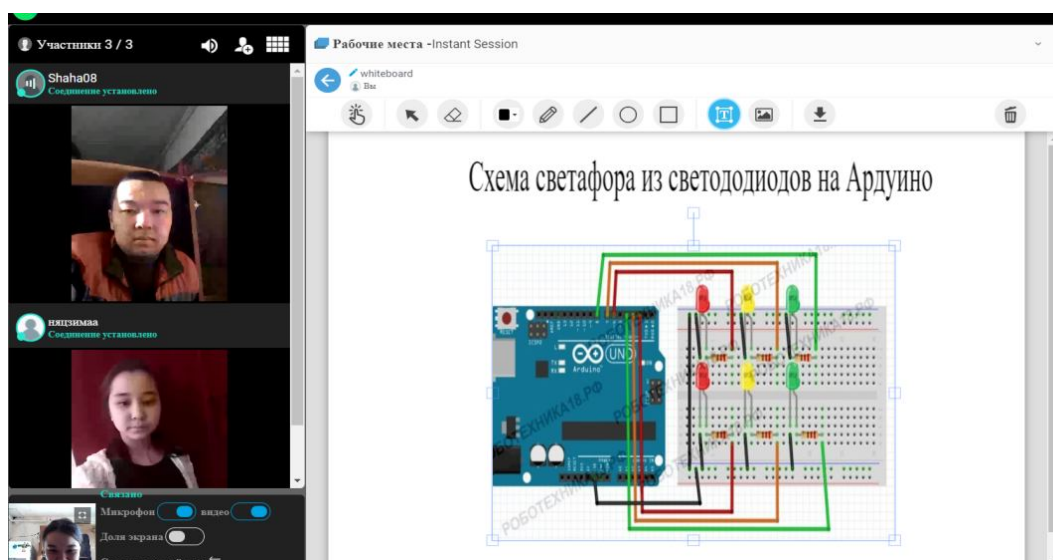
Сонымен қатар, WebRoomда мәтіндік кеңістік бар. Чатта сөйлесуге болады. Әрине, мәтіндік кеңістікті жазбаша хабарлар үшін пайдалануға болады немесе онлайн трансляция кезінде туындайтын оқушылардың сұрақтарын талқылап сөйлесуге қолайлы (3-сурет).

Қосымшаның жұмыс кеңістігінде «ақ тақта» үшін орын қарастырылған. Ортақ пайдалану және талқылау үшін тақтаға сурет салуға немесе файлды жүктеуге болады. Қарапайым сурет құралдарынан басқа және суретті жүктеу мүмкіндіктерінен басқа, зерттеу объектісіне назар аударуға мүмкіндік беретін уақпа бар (4-сурет).

Ақ тақта оқу материалын оқуда проблемалар туындаған оқушыларға көмек көрсету үшін пайдаланылуы мүмкін. Ақ тақтада мәтіндік жолды енгізе отырып, сіз сөйлескен кезде оқу тапсырмасын шешу алгоритмін көрсетуге және түсініктеме беруге болады.

3-сурет. Мәтіндік кеңістік

4-сурет. Webroom жүйесіндегі «Ақ тақтаны» пайдалану мүмкіндігі

Осылайша, бұл сервис оқушылармен жылдам бейнеқоңыраулар ұйымдастыру, сондай-ақ қашықтықтан оқыту үшін тамаша құрал бола алады.

Бейнесессия аяқталғаннан кейін қатысушылардың әрқайсысы электрондық пошта арқылы қатысушылар туралы хаттама, сессия уақыты, ең бастысы, конференция кезінде бекітілген бейнелерге, құжаттарға және тұсаукесерлерге сілтемелер алады.

Қорытындылай келіп, WebRoom-бұл қызықты және тиімді онлайн сабақтар мен веб-кездесулер үшін барлық мүмкіндіктері бар тегін виртуалды бөлме. Онлайн тиімді сабақтар мен кездесулер өткізгісі келетін мұғалімдер, мектептер мен кәсіпорындар үшін қолайлы.

Әдебиеттер

1. Copyright WebRoom Education, Inc.
2. Гольчевский Ю.В. О безопасности Интернет-сайтов под управлением системы управления контентом Joomla / Ю.В. Гольчевский, П.А. Северин.
3. Граф Х. Создание веб-сайтов с помощью Joomla! 1.5 : [популярное учебное пособие по Joomla!, обновленное с учетом последней версии системы] / Х. Граф; [пер. с англ. Н.А. Мухина]. – М.: Вильямс, 2009. – 294 с.

А.А. Асамбаев, Г.Ш. Нургазинова,

К.М. Мухамедиева, А.З. Даутова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ВОЗМОЖНОСТИ ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются возможности применения дополненной реальности в учебном процессе, в виде одного из инструментов информационно коммуникационных технологий. Этот инструмент положительно способствует усвоению материала за счет визуальной демонстрации какого-либо объекта или процесса. Ключевое отличие дополненной реальности от статичной картинки или видеоролика является внедрение цифровых объектов в окружающее нас пространство.

Ключевые слова: дополненная реальность, цифровой образовательный ресурс, учебный процесс, информационно коммуникационная технология.

Одной из актуальных задач, которые ставит перед собой современное образование в период повсеместной цифровизации общества, – это изучение и использование передовых информационных коммуникационных технологий. В условиях этой повсеместной цифровизации интерактивность современных цифровых образовательных ресурсов (ЦОР) обеспечивается за счет реализации новейших технологий дополненной и виртуальной реальности.

Дополненная реальность на сегодняшний день является одним из самых актуальных и интересных видов интерактивных технологий. Применение данной технологии можно встретить во многих областях нашей жизни, будь то образование, наука, инженерия. Дополненная реальность (augmented reality) – одна из новейших и перспективных технологий, используемая для визуализации объектов. Обратим внимание на образовательный аспект. Использование методов и технологий дополненной реальности в образовании значительно увеличит эффективность подачи и представления учебной информации. Используя технологии дополненной реальности в ЦОР, можно создавать от простого примечания со всплывающими текстами и картинками до масштабных визуальных эффектов с музыкой, анимацией и прочими интерактивными элементами.

Имеется возможность создавать виртуальный трехмерный объект, который детально покажет все особенности предмета со всех ракурсов [1].

Цифровые образовательные ресурсы с элементами дополненной реальности позволят повысить качество представления и содержания учебного материала [2].

Но как работает эта дополненная реальность, из каких элементов она состоит? Ответ на эти вопросы может быть достаточно расплывчатым, так как все будет зависеть от программ и программных обеспечений. Есть огромное количество программ, которые могут отличаться как по сфере применения, так и по навыкам пользователя.

В данной статье мы хотим описать пример использования технологий дополненной реальности на примере программы Vuforia. Она может работать в виде дополнительного программного обеспечения к программе Unity, в свою очередь, являющаяся игровым движком; так и в виде самостоятельной программы, и работает на операционных системах Windows, iOS и Android.

Рассмотрим примеры использования элементов дополненной реальности в разработке цифровых образовательных ресурсов по робототехнике и информационным коммуникационным технологиям (ИКТ).

На рисунке 1 отображен процесс объяснения материала на тему «Перспективы развития ИКТ», где используется элемент дополненной реальности с анимированными 3D объектами и инфографикой. Примененная анимация на 3D объекты дает возможность проследить последовательность развития ИКТ. Подача материала в форме инфографики дает наглядное представление состава элементов каждого этапа развития.

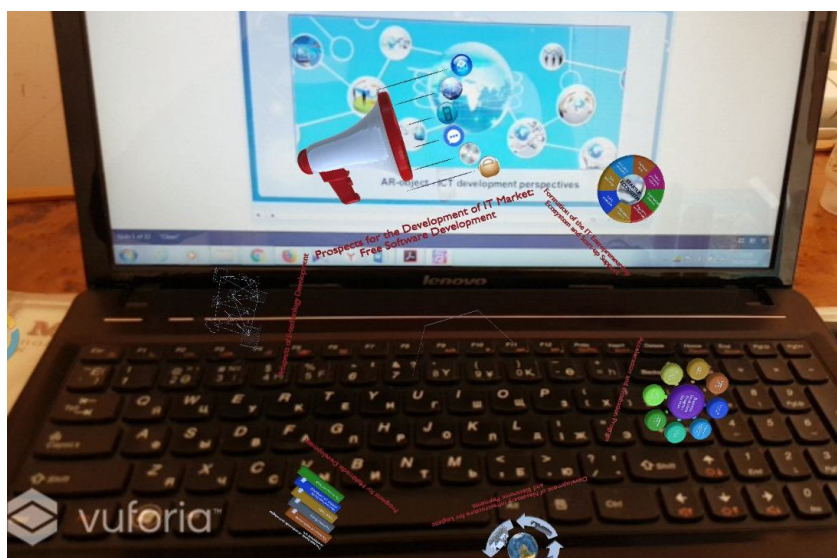

Рисунок 1. Элемент дополненной реальности на тему «Перспективы развития ИКТ»

На следующем рисунке 2 изображен элемент дополненной реальности, разработанный на тему «Основные элементы модуля EV3» по дис-

циплине образовательная робототехника. Данная 3Д модель является прототипом сконструированного образовательного робота. Использованная анимация дает возможность рассмотреть данного робота с разных ракурсов, что дает возможность наглядно объяснить, из каких основных частей состоит робот.

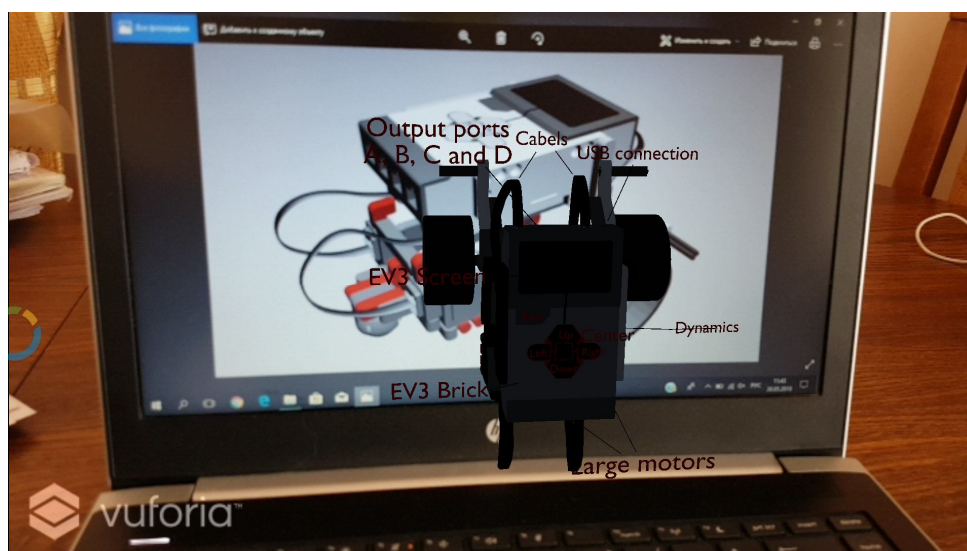

Рисунок 2. Элемент дополненной реальности на тему «Основные элементы модуля EV3»

На рисунке 3 отображена внутренняя схема датчика касания. Данный элемент дополненной реальности рассматривает строение датчика, которая в последующем дает возможность представление его в процессе использования и программирования.

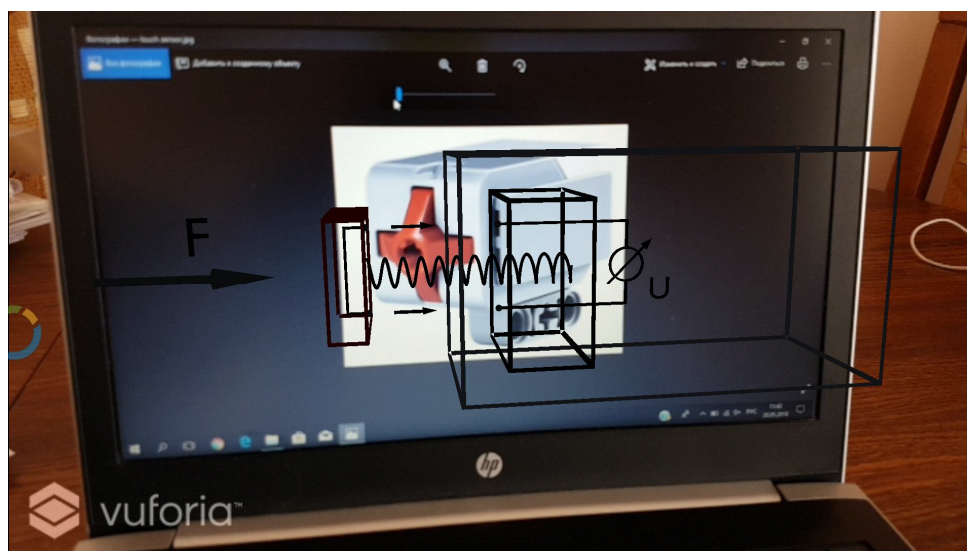

Рисунок 3. Элемент дополненной реальности на тему «Датчики»

Представленные нами элементы дополненной реальности воспроизводятся после наведения на рисунок и считывания его.

Таким образом, внедрение в учебный процесс элементов дополненной реальности дает наглядное представление отобразить процессы развития, результаты эксперимента, представить объекты в 3Д модели и многое другое, что способствует хорошему восприятию и освоению изучаемого материала, а, следовательно, и повышению эффективности учебного процесса.

Литература

1. Применение дополненной реальности в обучении [Электронный ресурс] // cyberleninka.ru, URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-dopolnenoj-realnosti-v-obuchenii> (дата обращения: 16.10.2020)

2. Асамбаев А.Ж., Асамбаев А.А. Технология дополненной реальности в обучении студентов / Асамбаев А.Ж., Асамбаев А.А. // «Жас ғалымдар, магистранттар, студенттер мен мектеп оқушыларының «ХХ Сәтбаев оқулары»: Халықаралық ғылыми конференциясының материалдары. – Павлодар: С. Торайғыров атындағы ПМУ, 2020. – С. 68-73.

С.К. Асылбекова, С.Б. Қайролла

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ОҚУ ЖҮЙЕСІНДЕ БАҒДАРЛАМАЛАУ БОЙЫНША ПӘНДІК ОЛИМПИАДАНЫҢ МАҚСАТЫ МЕН ОРНЫ, МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа. Мақала бағдарламалау пәні бойынша олимпиадаларға дайындалу мәселелерін анықтауға арналған. Пәндік олимпиадалардың маңыздылығы мен пайдасы туралы айтылған. Бұл мақсатқа жету үшін бірқатар мәселелер анықталып, оларды шешуге ұсыныс жасалған.

Түйін сөздер: пәндік олимпиада, бағдарламалау, электрондық оқулық, шығаршылық ойлау.

Пәндік олимпиада – бұл белгілі бір білім беру саласындағы оқушылардың зияткерлік жарысының бір түрі, ол нақты материал туралы білімді ғана емес, сонымен қатар шығармашылық ойлауды қажет ететін жаңа бейстандартты жағдайларда осы білімді қолдана білуге мүмкіндік береді [1, 54 б.].

Пәндік олимпиада педагогикалық ұжымның дарынды, білімалұшылармен тек оқу сабақтары барысында ғана емес, сонымен қатар сабақтан тыс уақыттағы жұмысының нәтижесі, студенттердің білім беру бағдарламасы шеңберінен тыс пәнге шығармашылық қатынасының даму көрсеткіші, анықтамалық және ғылыми-көпшілік әдебиеттерде, сондай-ақ Интернетте қосымша ақпаратты өз бетінше іздеуге бейімділігін көрсету мүмкіндігі.

Олимпиада, ең алдымен, адам бастамасына бағытталған, икемді, дараланған, жасампаз білім алуға мүмкіндік беретін білім беру ортасы болып табылады. Біріншіден, олимпиада:

- тұлғаның өзін-өзі растауына, жоғары нәтижелерге қол жеткізуге деген ұмтылысына ықпал етеді;
- студенттің қабілеттерін ашуға ықпал етеді;
- логикалық ойлау мен кеңістіктік қиялды дамыту;
- шығармашылық ойлауды, міндеттерді шешуге шығармашылық көзқарасты дамытады;
- білімге деген ұмтылысты дамыту;
- осы пәнге қабілетті, бейім студенттерді анықтауға ықпал етеді;
- олимпиада өткізілетін пәнге деген қызығушылық пен сүйіспеншілікті дамыту;
- күрделі, стандартты емес міндеттерді өз бетінше шешу үшін оқу және ғылыми әдебиеттерді пайдалана білуді дамытады;
- жан-жақты білім алу қажеттілігін түсінуді дамытады және көмектеседі.

Екіншіден, олимпиадалар оқу процесін жақсы ұйымдастыруға ықпал етеді:

- ЖОО, мектеп, жекелеген оқытушылар арасында тәжірибе алмасу, білімалушылар арасында даму;
- оқытушылардың біліктілігін арттыру;
- оқытушы мен студент арасындағы кері байланысты күшейту.

Үшіншіден, олимпиадаларға бақылау функциялары тән, олар айтарлықтай жұмысты қорытындылайды, оқу процесінің сапасының көрсеткіші болып табылады. Олимпиадалардың нәтижелерін мектептердің, кафедралардың, жалпы жоғары оқу орындардың және т. б. жұмыстарын салыстырмалы бағалау үшін пайдалануға болады [2, 21 б.].

Төртіншіден, олимпиадаларға өкілдік функциялар тән, олар кафедраның, колледждің, ЖОО-ның беделін айқындайды. Соңғысы оқу орнының басшылығы мен оқытушылары үшін де, оқу орнының студенттері үшін де өте маңызды.

Жақында ақпараттық технологиялардың жетілдірілуіне байланысты Интернет – Олимпиадалар кенінен қолданылуда. Мұндай олимпиадаларды ұйымдастырудың негізі интернет-ресурс болып табылады, онда қатысушылар алдымен тіркеліп, содан кейін тапсырмаларды алады және шектеулі уақыт ішінде жұмыс істейді.

Бұл жағдайда олимпиада оқу орнында да, үйде де жүргізілуі мүмкін. Бұл форматта қосымша әдебиеттерді пайдалануды және бөгде адамдардың көмегін бақылау мүмкін емес, бұл тапсырмалардың мазмұнына белгілі бір шектеулер қояды.

Күндізгі олимпиада – өткізудің дәстүрлі түрі, шектеулі уақыт ішінде арнайы бөлінген аудиторияда жұмыстарды орындауды қарастырады. Әдетте, жұмыстарды орындау кезінде қатысушылар әдебиеттер мен анықтамалық материалдарды қолданумен шектеледі. Жоғарыда айтылғандардан олимпиадалар жалпы білім беру жүйесінің және

дарынды студенттерді іздеу және қолдау механизмінің маңызды құралдарының бірі болып табылады деп қорытынды жасауға болады.

Информатика пәні бойынша оқушылардың олимпиадаларын өткізген жылдары баспа басылымдарында және Интернетте олимпиадалық тапсырмаларға және оларды шешу әдістеріне байланысты көптеген материалдар жарияланды. Дегенмен, олимпиадалық қозғалысқа қалай қосылуға және информатика олимпиадаларына жақсы дайындалу туралы мәселе бүгінгі күні әлі де толғандырып отыр.

Бірақ, соған қарамастан, бағдарламалау олимпиадасына дайындықпен байланысты проблемалар өзекті болып табылады.

Бағдарламалау олимпиадасына дайындық кезінде оқушының негізгі дағдылары:

- Pascal, C++, Java, Python тілдерінде бағдарламалау технологиясын меңгеру;

- алгоритмдік есептерді шешу үшін математикалық негіздерді меңгеру.

Электрондық білім беру ресурстары үйде әлдеқайда толық практикалық тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді – мұражайға виртуалды барудан бастап зертханалық экспериментке дейін және өз біліміңізді, дағдыларыңызды дереу сертификаттауға мүмкіндік береді. Үй тапсырмасы толық, үш өлшемді болады [3, 3 б.].

Кез-келген оқу пәні бойынша олимпиадаға дайындалуға қажетті материалды өз бетінше оқуды қамтиды. Бірақ олимпиадаға дайындық сабақтан тыс уақытта жүзеге асырылатындықтан және бұл пән білім беру стандарты бойынша оқу процесіне енбегендіктен, нарықта бағдарламалау бойынша олимпиадаға дайындалуға арналған қолданыстағы қосымшаларға жүргізілген талдау негізінде олимпиадалық пәндер бойынша, атап айтқанда бағдарламалау бойынша электрондық оқу құралдарының тапшылығы анықталды.

Осылайша, бүгінгі таңда өзекті мәселе-ойын, бәсекелестік түрінде бағдарламалау Олимпиадасына дайындалу үшін электронды оқу құралын жасау.

Қойылған мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

- пәндік саланы зерттеу және ондағы мәселелерді анықтау;
- электрондық оқу құралы ұғымының мәнін анықтау;
- электрондық оқу құралдарын жасау жөніндегі талаптарды қарастыру;

- олимпиадаға дайындалуға арналған қолданыстағы қосымшаларды талдау.

Бағдарламалау бойынша олимпиадаларына дайындалуға арналған электронды нұсқаулық мектеп, колледж оқушыларына, бірінші курс студенттеріне арналуы керек, сонымен қатар барлық тілек білдірушілерге жарыс жағдайында бағдарламалау саласындағы білімдерін тексеруге, қабілеттерін жүзеге асыруға, оқушыларды ғылыми-практикалық

қызметке тартуға және пәндік олимпиадалардың келесі кезеңдеріне қатысуға қабілетті студенттерді анықтауға мүмкіндік беру керек.

Әдебиеттер

1. Кирюхин В.М., Окулов С.М. Методика решения задач по информатике. Международные олимпиады. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2007. – 254 с.
2. Алексеев А.В., Беляев С.Н. Подготовка школьников к олимпиадам по информатике с использованием веб-сайта, учебно-методическое пособие для учащихся 7–11 классов. – Ханты-Мансийск, 2008. – 165 с.
3. Рекомендации по разработке, внедрению и использованию интерактивных мультимедийных электронных учебников. – Москва, 2012. – 64 с.

Е.С. Ахметов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

РОЛЬ ИНФОРМАТИКИ В ОБРАЗОВАНИИ НА ПРИМЕРЕ НАУЧНОГО ТРУДА АЛЬ-ФАРАБИ

Аннотация. В статье рассмотрена возможность использования ИКТ для повышения эффективности обучения на примере геометрической задачи.

В эпоху, когда технологии скоротечны, а информационное пространство избыточно, образование стало играть роль условия развития цивилизации. Вместе с этим, условиями существенно затрудняется подготовка универсальных педагогов, чьи возможности всегда были бы актуальными. Одним из возможных путей решения данной задачи является подготовка педагогов, ориентированных не только на сегодняшние технологии, но и на фундаментальные, не устаревающие подходы к обучению. В концепции модернизации образования главной задачей образовательной политики обозначено обеспечение современного качества образования на основе сохранения его фундаментальности [1].

Согласно данной концепции фундаментализации образования, будущий учитель информатики, в предметной области которого достаточно высокий темп обновления средств и технологий является ярким примером. Подготовка таких педагогов должна быть фундаментальной, для того чтобы дать им возможность быть более гибким к технологическому прогрессу и дать не только знание, но и потребность, умение и навыки к самообразованию с применением новейших технологий. При наличии соответствующих качеств будущий учитель информатики сможет обеспечить школьникам не только фундаментальные знания предмета, но и приобщить к системному использованию знаний и умений из области информатики в изучении других дисциплин.

Примером может послужить применение программы динамической геометрии в изучении труда аль-Фараби, который называется «Книга ду-

ховных искусных приемов и природных тайнств о тонкостях геометрических фигур». Данный труд аль-Фараби, целиком посвященный геометрическим построениям, важным в землемерии, архитектуре, технике и геодезии, состоит из введения и 10 книг. В данных книгах приводятся уникальные алгоритмы и множество задач на построение геометрических фигур с помощью чертежных принадлежностей.

К примеру, алгоритм построения правильного вписанного семиугольника он описывает так: «Если он сказал: как построить на линии АВ равносторонний семиугольник, то сделаем линию ВС, равной линии АВ, построим на линии АС равносторонний треугольник DAC и опишем около треугольника ADC круг. Проведем в нем хорду линию АЕ, равную линии АВ, и разделим АЕ пополам в точке G, восставим перпендикуляр GH и продолжим его до окружности круга [рис.1].

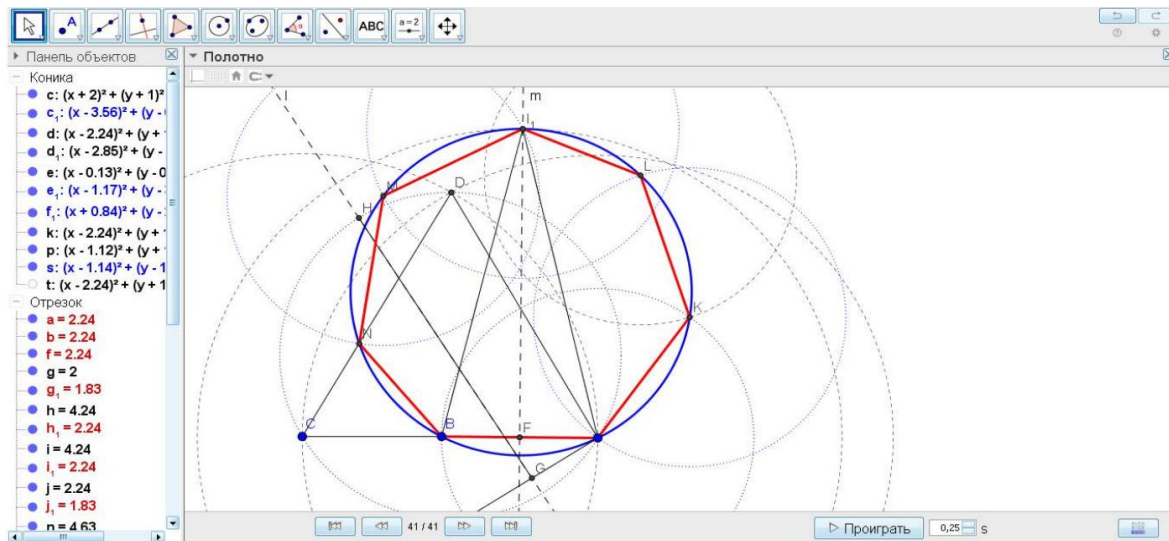

Рис.1. Построение семиугольника по алгоритму аль-Фараби

Разделим АВ пополам в точке F, восставим в ней перпендикуляр FI, равный перпендикуляру GH. Проведем через точки А, В и I круг АВI и отложим [на нем] дуги АК, KL, LI, IM, MN и NB, равные дуге АВ. Проведем линии АК, KL, LI, IM, MN и NB; это – равносторонний и равноугольный семиугольник».

Обоснование ее с опорой на современные знания в области школьной математики и с использованием современных вычислительных средств позволяет приближенно, с любой заданной точностью, определить значение стороны правильного вписанного семиугольника. С точностью до трех десятичных знаков.

Геометрические задачи на построение, составляя одну из содержательных линий школьного курса геометрии, и сегодня являются весьма существенным элементом в обучении геометрии, неотъемлемой ее частью. А использование при этом современных информационных технологий позволит усилить мотивацию учения, обеспечить формирование

интереса учащихся к ним и, что очень важно, повысить эффективность и качество их обучения.

Одним из современных средств информационных технологий, специально предназначенных для применения в обучении геометрии, безусловно, являются интерактивные геометрические среды, позволяющие создавать качественные чертежи. Здесь можно создавать конструкции с точками, векторами, линиями, коническими сечениями, а также математическими функциями, а затем динамически изменять их, строить анимации. В них можно напрямую вводить уравнения и манипулировать координатами. Программы динамической геометрии позволяют выполнять геометрические построения на компьютере таким образом, что при изменении одного из геометрических объектов чертежа остальные так же изменяются, сохраняя заданные отношения неизменными.

Подобные задачи и их решения с применением техники занимают школьников и позволяют не только получить знание, но и развивают мышление и компетенцию. Динамичность созданного в среде объекта дает возможность визуализации всех утверждений, получаемых в процессе доказательства, облегчает его понимание.

На основании вышеизложенного следует отметить, что внедрение в систему современного образования научного труда аль-Фараби на основе информационных технологий окажет значительное влияние на качество подготовки ученика. Будет способствовать формированию и развитию научного мировоззрения, а также других социально ценных мотивов. Полученные при этом знания станут более осознанными и прочными. Использование при этом современных средств информационно-коммуникационных технологий способствует повышению интереса учащихся, увлеченности предметом, а также мотивирует, стимулирует и активизирует их поисково-познавательную деятельность.

Литература

1. Abishev N., Bidaibekov Y., Dalinger V., Knyazyev O. Higher education in Russia and Kazakhstan in modern conditions // *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities* (ISSN 09752935-India-Scopus), 00, 976807.
2. Аль-Фараби. Математические трактаты. – Алма-Ата: Наука, 1972. – 318 с.
3. Бидайбеков Е.Ы., Бостанов Б.Г., Камалова Г.Б. The mathematical heritage of Al-Farabi by A.Kubesov in modern conditions of educations // *Материалы IX международного математического конгресса ISAAC*. г. Краков, Польша, 5-9 августа 2013 г. – С. 33-34.
4. Бидайбеков Е.Ы., Гриншкун В.В., Бостанов Б.Г., Умбетбаев К.У. О разработке и использовании образовательного портала по геометрическому наследию Аль-Фараби в качестве средства информатизации обучения истории математики // *Вестник Московского городского педагогического университета* No4(34), Москва, 2015.
5. Камалова Г.Б., Бостанов Б.Г., Умбетбаев К.У. Об использовании компьютерной программы Geogebra при обучении математическому наследию аль-Фараби // *Мат-лы I Международной научно-практической конференции «Информатизация*

образования и методика электронного обучения – 2016». – Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 27-30 сентября 2016. – С.199-204.

6. Бидайбеков Е.Ы., Камалова Г.Б., Бостанов Б.Г., Салгожа И.Т., Торбекова Р.К. Формирование ИКТ-компетенции во внеклассной работе математическому наследию аль-Фараби // Мат-лы I Международной научно-практической конференции «Информатизация образования и методика электронного обучения – 2016». – Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 27-30 сентября 2016. – С. 172-176.

7. Кубесов А.К. Математическое наследие аль-Фараби. – Алма-Ата: Наука, 1974. – 246 с.

8. Математическое наследие аль-Фараби. Научно-образовательный портал. – <http://alfarabi.kaznpu.kz>

А.С. Ахметов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Андатпа. Педагогикалық үдерістегі ақпараттық технологияларды зерттеуге арналған мақала. Жұмыста элеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту жүйесінде цифрлық білім беру ресурстарының орнын анықтауда әртүрлі пікірлер мен тәсілдер келтірілген. Автор мақалада электрондық оқу ресурстарын топтар (санаттар) бойынша саралайды, сондай-ақ оларды әзірлеу кезінде қажетті талаптарды орындайды. Мақаланың соңында сапалы білім беру процесін қамтамасыз ету үшін сандық білім беру ресурстарын қолданудың артықшылықтары келтірілген.

Түйін сөздер: білім беру, цифрлық білім беру, оқу материалдары, білім алушылар, педагогикалық процесс.

Аннотация. Статья посвящена исследованию информационных технологий в педагогическом процессе. В работе приведены различные мнения и подходы в определении места цифровых образовательных ресурсов в системе преподавания социально-гуманитарных дисциплин. Автор в статье проводит дифференциацию электронных учебных ресурсов по группам (категориям), а также выделяет необходимые требования при их разработке. В конце статьи приводятся преимущества применения цифровых образовательных ресурсов для обеспечения качественного образовательного процесса.

Ключевые слова: образование, цифровые образовательные ресурсы, учебный материал, обучающийся, педагогический процесс.

Summary. The article is devoted to the study of information technologies in the pedagogical process. The paper presents various opinions and approaches in determining the place of digital educational resources in the teaching system of social and humanitarian disciplines. The author in the article differentiates electronic learning resources by groups (categories), and also highlights the necessary requirements for their development. At the end of the article, the advantages of using digital educational resources to ensure a high-quality educational process are presented.

Keywords: education, digital educational resources, educational material, student, pedagogical process.

В условиях повсеместной информатизации всей системы образования значительно возрастает значение информационно-коммуникативной компетентности педагогических работников. Практика показывает, что на сегодняшний день существуют все возможности для совершенствования образовательного процесса на основе внедрения новых методов и средств ИКТ, особенно при преподавании социогуманитарных дисциплин. Большое значение играет возникшая необходимость обучения преподавателей данным технологиям.

По мнению А.М. Аюлова, С.С. Кенжебулатовой, «...происходящие изменения в традиционных подходах к процессу преподавания и обучения обуславливают феномен электронного обучения. Развитие ИКТ и мультимедиа говорит о большом разнообразии технологий и инструментов, стремительном расширении их возможностей и функций, а также применении их в образовательном процессе, при этом устраняются какие-либо границы – географические, культурные, возрастные» [1, с. 113].

Основой повышения качества всего образования выступает уровень владения профессорско-преподавательским составом вузов информационными и коммуникационными технологиями (ИКТ). Повсеместное использование средств ИКТ для создания учебно-методического обеспечения дисциплин позволяет повысить уровень качества образовательного процесса [2, с. 86].

Одной из передовых педагогических технологий выступает обучение с использованием цифровых электронных ресурсов (ЦОРов), которые во многом соответствуют базовым законам педагогической науки, и включают в себя совокупность традиционных дидактических принципов образования, но при этом постоянно дополняются условиями и критериями текущей учебной среды. Существующие научные исследования наглядно показывают, что эффективность и качество процесса обучения прямо пропорционально уровню активности всех органов чувств обучающегося. Это дает возможность говорить, что чем более разнообразней и понятней разработан и представлен учебный материал, тем более эффективен сам образовательный процесс. Отсюда можно сделать вывод, что наиболее перспективными средствами обучения социально-гуманитарных дисциплин являются именно цифровые образовательные ресурсы. Данные средства основываются на различных информационных технологиях, которые включают в себя не только уже существующие технические методики, например, применение техники гипертекста, т. е. когда имеется возможность переходить от одного текста к другому посредством ссылок, но и, например, гипермедиа, т.е. синтез гипертекста и мультимедиа (графика, звуковое сопровождение, видеоматериал). Кроме того, применение ЦОРов во многом экономит время и не требует больших затрат не типографические услуги при издании.

Например, Т.Н. Носкова, Т.Б. Павлова считают, что «...роль цифровых образовательных ресурсов особенно проявляется в процессе само-

стоятельной внеаудиторной работы студентов. В разработанных новых образовательных стандартах на самостоятельную работу студента отводится значительно больше времени по отношению к общей трудоемкости дисциплины» [3, с. 134].

На сегодняшний день в учебном процессе простая демонстрация учебного материала (даже с применением интерактивной доски) – недостаточный вариант организации занятий, тем более по гуманитарным дисциплинам. Возникает необходимость применять различные методики при выдаче учебного материала.

По мнению Э.Ш. Шамсувалевой, Р.И Кашапова, «...с введением новых образовательных стандартов необходимо создать и использовать только те электронные образовательные ресурсы, которые строго регламентируются по времени, содержанию, а также соответствуют учебным и рабочим программам. Создание подобных стандартов должно быть возложено на специальные организации, которые имеют в штате опытных программистов, корректоров, научных консультантов, и, конечно же преподавателей по заданным дисциплинам» [4, с. 115].

Все электронные учебные ресурсы можно разделить по следующим группам (категориям):

– по функциям, которые они выполняют в учебном процессе: учебно-методический комплекс дисциплины, учебная программа (силлабус), конспекты лекций, тестовые вопросы, методические указания к выполнению самостоятельной работы обучающегося, совокупность научных публикаций и т.д.;

– по степени и уровню дидактического обеспечения изучаемой дисциплины: отдельная тема дисциплины, раздел, часть раздела и т.д.;

– по виду образовательного процесса, в котором применяется определенный учебный ресурс: лекции, необходимое учебно-методическое сопровождение для дистанционного обучения или системы e-learning и т. д.;

– по характеру презентации информации: мультимедийный продукт, электронный аналог печатного учебного издания, специальная учебная программа и т.д.;

– по степени интерактивности: активные, описательные, смешанные и т. д.

При разработке цифровых образовательных ресурсов необходимо выдерживать определенные требования, суть которых сводится к эффективности и качеству конечного продукта для более успешного освоения учебного материала студентами. Можно выделить дидактические, организационные и технические требования в разработке цифровых образовательных ресурсов:

1. Дидактические требования:

– наличие педагогической целесообразности использования цифрового ресурса в учебном процессе;

– определенная степень научности содержания цифрового ресурса, т. е. наличие научно-достоверных сведений, объективных научных фактов;

– открытость доступность представленного цифрового образовательного ресурса средствами информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) студентам по всем уровням образования (бакалавриат, магистратура, докторантура);

– повышение уровня информационной наполняемости обучения через использование альтернативных источников, а также распределении и структурирования получаемого учебного материала;

– осуществление возможности индивидуализации обучения в рамках коллективного обучения, т. е. возможность выбора студентами индивидуального пути, уровня сложности, режима работы, которые учитывают индивидуальные психофизиологические, интеллектуальные, мотивационные особенности обучающихся;

– осуществление возможности сочетания групповых и индивидуальных форм обучения в зависимости от его целей, задач, содержания и методологии;

– наличие развития коммуникативных способностей студента в рамках совместной учебной, научно-исследовательской деятельности.

2. Организационные требования:

– полное соответствие содержания учебного материала дисциплины образовательным стандартам специальности;

– возможность обеспечения полной комплексности и многофункциональности использования ИКТ в процессе обучения (лекции, семинарские занятия, практические занятия, лабораторные занятия, самостоятельная работа студента, в научно-исследовательской, а также во внеучебной деятельности).

– постоянное повышение уровня вариативности ЦОРа, т. е. возможность доработки содержания ЦОРа в случае изменении образовательного стандарта или учебных планов;

– обеспечение необходимого эстетического восприятия учащимися и оформления ЦОРа, выраженного в высокой степени выразительности визуальных и звуковых элементов ресурса для большего понимания процесса усвоения материала;

– создание собственных методических рекомендаций для работы с цифровыми образовательными ресурсами;

– уменьшение временных затрат по организации учебной, научно-исследовательской и воспитательной работы как самим разработчиком (преподавателем), так и управляющим образовательным процессом в вузе или на факультете, кафедре.

3. Технические требования:

– точное обеспечение устойчивой работы ЦОРа;

- достаточная скорость обработки информации (например, при выполнении тестовых заданий, решении учебных задач и практикумов);
- возможность сетевых способов работы с цифровым образовательным ресурсом;
- простота инсталляции (установки) цифрового образовательного ресурса.

Таким образом, можно сделать вывод, что применение современных информационных технологий (ЦОРов) в процессе преподавания социально-гуманитарных дисциплин позволит не только обеспечить образовательный процесс, но и выявить некоторые преимущества подобных форм организации учебного процесса. К таким преимуществам можно отнести:

- 1) внедрение новой организации самостоятельной работы студентов, основанная на индивидуальных особенностях обучающихся;
- 2) повышение интенсивности учебного процесса;
- 3) повышение мотивации у студентов к познавательной деятельности;
- 4) присутствие открытости и доступности учебных материалов на электронных носителях, простота их использования;
- 5) наличие возможности у студентов самоконтроля степени усвоения учебного материала (тестирование, решение задач).

Литература

1. Аюлов А.М. E-learning как новая парадигма в системе высшего образования / А.М. Аюлов, С.С. Кенжебулатова // Вестник КарГУ им. Е.А. Букетова. – Серия «Педагогика». – 2016. – №1 (81). – С.112-117.
2. Арзуманова Н.В. Использование современных информационных технологий в образовательном процессе / Н.В. Арзуманова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – №113. – С. 86-90.
3. Бидайбеков Е.Ы. Актуальные проблемы и существующий опыт формирования образовательных электронных ресурсов / Е.Ы. Бидайбеков, С.С. Усенов // Вестник РУДН. Серия «Информатизация образования». – 2012. – №1. – С.89-93.
4. Шамсувалеева Э.Ш. Дидактические проблемы учебных занятий с использованием электронных образовательных ресурсов / Э.Ш. Шамсувалеева, Р.И. Кашапов // Вестник РУДН. Серия «Информатизация образования». – 2012. – №4. – С. 114-118.

О.С. Ачкинадзе, С.А. Поломарь

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

Е.А. Алехина

Омский государственный университет

УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧАЩИХСЯ КАК ГЛАВНЫЙ РЕСУРС ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ХИМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматривается инновационный потенциал учебного предмета «Химия». Показаны пути развития учебно-исследовательской деятельности старшеклассников на основе метода проектов при обучении химии.

Ключевые слова: инновационное образование, исследовательские умения, метод проектов.

Динамичный, инновационный путь развития Республики Казахстан predetermined реформирование системы образования.

С точки зрения потребностей инновационного общества, образованный человек – это инициативный, самостоятельно мыслящий, способный принимать нестандартные решения. Какова же должна быть система образования? В педагогической науке формируется понятие «инновационное образование».

По мнению Д.И. Мычко, «...инновационное образование – это модель образования, ориентированная преимущественно на максимальное развитие творческих способностей и создание сильной мотивации к саморазвитию индивида. Оно выступает важнейшим фактором социального прогресса и духовного обновления мира человека...» [1, с. 44].

В этом плане учебный предмет «Химия» обладает большими возможностями для формирования у учащихся готовности к инновационной деятельности.

Химические знания, составляя основу для представления научной картины мира, являются важным каналом трансляции элементов современной культуры, без усвоения которых нельзя успешно вписаться в современный социум. Поэтому образовательная область «Химия» в значительной степени формирует у обучаемых общую химическую культуру, без которой они не смогут адекватно воспринимать в будущем свои профессиональные задачи и способы их решения.

Следует акцентировать внимание на том, что успешное освоение методами исследования, которые оптимальные привнесены в содержание учебного предмета «Химия», является условием формирования культуры исследовательской и инновационной деятельности молодого поколения.

Учебно-исследовательская деятельность на основе химического эксперимента вызывает интерес у большинства учащихся, развивает та-

кие личностные качества, как наблюдательность, аккуратность, выдержку, интуицию; логическое мышление и другие.

Очевидно, что инновационный потенциал учебного предмета «Химия» будет усилен достижениями педагогической науки и, прежде всего, педагогической инноватики.

Педагогическая инноватика – молодая наука. Она начиналась с движения учителей-новаторов и еще находится на стадии становления. Интерес к данной проблеме получил отражение в создании соответствующих организаций и центров [2].

В системе образования Казахстана широко используются и совершенствуются инновационные технологии обучения, которые особо значимы в настоящий период обновления содержания школьного образования.

В обновленной Типовой учебной программе по химии 10–11 классов ставятся такие учебные задачи, как формирование опыта творческой поисковой деятельности по решению новых задач, требующих самостоятельной реализации ранее приобретенных знаний и умений в новых ситуациях, формирование новых способов работы на основе уже известных [3].

Формирование вышеуказанных компетенций у обучаемых требует от учителя теоретического обобщения основных идей развивающего образования и разработки методической системы формирования и развития исследовательских умений старшеклассников (10–11 классы) при изучении химии.

В этом плане проектный метод обучения, включающий элементы эвристики в организацию учебного процесса, предоставляет широкий спектр возможностей для развития самостоятельной деятельности учащихся профильной школы.

Современное казахстанское образование в большей степени ориентировано на использование проектной технологии во внеурочной системе обучения. Однако возможно использовать и главную форму обучения – урок, но таких серьезных методических разработок для реализации образовательной проектов по химии в казахстанской литературе существует очень мало.

Все вышеизложенное позволило сформулировать нам исследовательскую задачу: для устранения различий между требованием к обновленному содержанию образования в казахстанских школах и ограниченными методами реализации проектно-исследовательской деятельности во внеурочной системе химического образования необходима концептуальная модель использования проектного метода обучения.

Целью исследования является развитие самообразовательных и исследовательских навыков и повышение качества химической подготовки старшеклассников.

Метод проектирования или технология проектирования берет свое начало с 20-х годов XX века в Соединенных Штатах. Разработкой этого метода занимался американский философ и просветитель Дж. Дьюи и У. Х. Килпатрик, которые предложили преподавать через самостоятельную работу ученика, с его личной заинтересованностью в полученных знаниях.

В разное время проектной технологией занимались такие ученые, как Э. Коллингс, С.Т. Шацкий, П.П. Блонский и другие. Современное состояние проектной технологии в обучении изучается зарубежными (Л. Фридбут, Т. Хатчинсон, Д. Филлипс, И.Л. Бим, И.А. Зимняя, Т.Е. Сахарова, О.М. Моисеева, Е.С. Полат), а также казахстанскими учеными.

По мнению Е. Полат, проектный метод – это способ достижения дидактической цели через детальную разработку проблемы (технологии), которая должна завершиться вполне реальным, осязаемым практическим результатом, оформленным тем или иным образом. Проектный метод всегда ориентирован на самостоятельную деятельность обучающихся – индивидуальную, парную или групповую, которую учащиеся выполняют в течение определенного периода времени [4, с. 68].

В.Д. Симоненко классифицирует проекты по их содержанию: интеллектуальному, материальному, экологическому, сервисному и комплексному; Е. Полат – по характеру доминирующей деятельности в проекте и по предметно-содержательной отрасли.

Существует также классификация проектов по временному фактору, по способу организации деятельности, по использованию средств обучения, по степени самостоятельности и многое другое.

Как можно стимулировать учащихся к реализации технологических проектов на практике? Мы считаем, что целесообразно начинать с применения компетентностно-ориентированных задач. Их решение возможно на занятиях, в ходе самостоятельной работы старшеклассников. Они подразделяются на контекстные задачи, ситуационные задачи и практико-ориентированные задачи. В научно-методической литературе дается большое количество определений. Вот некоторые из них.

«Контекстуальная (контекстная) задача-мотивационная задача описания конкретной жизненной ситуации, относящейся к имеющемуся социокультурному опыту учащихся (известным данным); потребностная (неразрешенная) задача, заключающаяся в анализе, понимании и объяснении ситуации или действий в ней, а результатом решения проблемы является учебная задача и осознание ее личностной значимости» [5]. Давайте рассмотрим пример такой задачи, которая может быть использована в теме «Одноатомные спирты», в 10-м классе.

Йодная настойка или 5-процентный спиртовой раствор йода используется для лечения кожи вокруг поражения, например раны. Подсчитайте, сколько граммов кристаллического йода и какой объем 100 мл спирта

с плотностью 0,7893 г / мл нужно взять для приготовления 200 г раствора?

Ситуационные задачи – это задачи, ориентированные на поэтапную обработку мыслительных действий в процессе работы с научным материалом: ознакомление – понимание – применение – анализ – синтез – оценка. Вот пример построенной нами задачи, которая может быть применена в классе 10 в разделе «Галоалканы».

Для обработки складов, а также зерна, овощей и фруктов в складах и трюмах ранее применялась фумигация парами некоторых хлорорганических и броморганических соединений, таких как дихлорэтан и бромистый метил. В то же время дихлорэтан широко использовался для переработки пустых складов, а бромистый метил – для переработки фруктов и зерна. Объясните преимущества бромистого метила.

Практико-ориентированные задания – это задания, которые развивают у учащихся практические навыки, а также формируют понимание того, где, как и для чего приобретенные навыки используются на практике и в жизни.

Практико-ориентированные задания позволяют объединить знания, побуждают старшеклассников использовать дополнительные источники знаний, что повышает мотивацию к обучению в целом и в конечном итоге влияет на качество обучения.

Вот пример одного из заданий, разработанных и используемых нами в теме «Альдегиды» 10 класса.

Газовое оружие – это оружие самообороны, предназначенное для временной нейтрализации противника с помощью газового или аэрозольного облака. Такое облако имеет в своем составе раздражители, которые вызывают раздражающие реакции при попадании на слизистую оболочку или кожу и поражают дыхательные пути, такие как сильная боль в глазах, жжение в носоглотке, спазм с последующей остановкой дыхания (временной) и даже потерей сознания.

1) Определить формулу вещества, входящего в состав газового облака, если известно, что массовые доли водорода, кислорода и углерода соответственно равны 6,67%, 53,33%, 40%.

2) Укажите класс, к которому относится данное соединение, дайте тривиальное название и его название в соответствии с систематической номенклатурой, напишите его молекулярную и структурную формулу.

3) Какими свойствами может обладать это вещество? Запишите уравнения реакции.

Наиболее сложными задачами для учителя, которые он должен разработать и выполнить для ученика, являются проблемно-творческие задания экспериментального характера, близкие к мини-проектам. Последовательно используя вышеперечисленные виды заданий на уроках химии (применяя их по мере усложнения умственной деятельности уча-

щихся), мы ставим своей целью привести учащихся сначала к мини-проектам, а затем и к исследовательским проектам.

После изучения обновленного содержания предмета химия в средней школе мы предлагаем следующие проекты, отражающие актуальные проблемы нашего времени и региональную составляющую: «Пластическая жизнь: формальдегид и мы» (10 класс, тема «Альдегиды»), «Кумыс: секрет живого напитка» (10 класс, тема «Одноатомные спирты»), «Казыкарта-деликатес кочевников» (10 класс, тема «Сложные эфиры. Жиры»), «Пищевые добавки: избыток или необходимость?» (10 класс, тема «Карбоновые кислоты») и др. Они могут быть использованы в конце учебных разделов или в конце учебной четверти.

Частичная апробация методики постановки мини-проектов при изучении химии в профильной школе уже показала преимущества этого метода: развитие приемов самостоятельного извлечения знаний, умение оперировать знаниями из разных предметных областей, умение строить небольшие, но исследовательские работы.

Таким образом, используя проектные технологии в современных школах при обучении химии, можно существенно развить ключевые компетенции старшеклассников. Цель нашего дальнейшего исследования – найти наилучшие способы организации школьных проектов различного типа, развивающих учебно-исследовательскую деятельность обучающихся.

Литература

1. Мычко Д.И. Инновационные подходы к обучению в химическом образовании // *Хімія: проблеми викладання*. – 2011. – №8. – С. 43-46.
2. Капранова В.А. Центры педагогических инноваций за рубежом: опыт и направление деятельности // *Педагогические инновации: традиции, опыт, перспективы: Материалы II Международной научно-практической конференции*. – Витебск, 2011. – С. 241-243.
3. Об особенностях организации учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2019–2020 учебном году: инструктивно-методическое письмо / Министерство образования и науки Республики Казахстан. – Нур-Султан: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2019.
4. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, А.Е. Петров; под ред. Е.С. Полат.-3-е изд., испр. и доп. – Москва: Академия, 2008. – 272 с.
5. Мясникова О.М. Использование контекстных задач при оценивании метапредметных результатов // *Пермский педагогический журнал*. – 2014. – №5. – С. 110–113.

Р.Б. Курманалинова, А.Н. Баймолдина, Д.Р. Сагинтаева
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ДИАГНОЗДАР

Андатпа. Мақала сөйлеудің қалыптасуын қадағалау керек, баланы дыбыстар мен буындарды айтуға түрткі болу керек, атап айтқанда, ересектермен сөйлесу барысында сөйлеуді дамыту қажеттілігі қалыптастыруды зерттеуге арналған. Сөйлеу тіліндегі дыбыстардың дұрыс айтылмауына да дұрыс қалыптаспаған таңдай құрылысы да зиян тигізеді. Тар, өте жоғары және керісінше аласа, тегіс таңдай сөйлеу тіліндегі дыбыстардың көпшілігінің дұрыс айтылуына кедергі келтіреді. Балалардың дыбыс айту кемшіліктері өнегесіз тәрбиенің де жиі болады, баланың сөйлеу тіліндегі дыбыстардың айтылуына жанында жүретін ересек адамдар мүлде көңіл аудармайды. Сөздегі дыбыстардың қателігін түзетпейді. Өз сөзімен түсінікті өтіп анық айтудың үлгісін көрсетпейді. Басқаша айтқанда, баланың сөйлеуге дағдылануының дұрыс жетілуіне ересектердің жүйелі ықпал жасауы тиіс.

Түйін сөздер: сақаулық, дилалия, тұтықпа, жалпы сөйлеу дамымауы, дисграфия, түзету.

Сөйлеу – бұл өмірдің алғашқы жылдарында қалыптасатын нәзік психологиялық процесс. Сөйлеуді қалыптастыру процесі өте жеке және көптеген факторларға байланысты: әлеуметтік орта, баланың жартысы (ер балалар қыз балаға қарағанда мақтана сөйлей бастайтын жағдайда), анамен психологиялық байланыс, физиологиялық және интеллектуалды даму.

Дислалия гректің «dis» – бұзылу, «lalia» – сөз деген сөздерінен шыққан. Қазіргі уақытта дислалия дегеніміз – есту қабілеті дұрыс және сөйлеу тілі аппаратының иннервациясы сақталған қалпында сөйлеу тіліндегі дыбыстардың айтылуының бұзылуы.

Этиологиялық себептері бойынша дислалия механикалық және функционалдық болып екі түрге бөлінеді.

Механикалық дислалия. Оның себептері:

Механикалық (органикалық) дислалия дегеніміз – сөйлеу тілі аппаратының сыртқы органикалық, оның сүйегі мен бұлшық еттері құрылысы ақаулықтарының салдарынан сөйлеу тіліндегі дыбыстардың дұрыс айтылмауы.

Тіл астындағы сіңірдің қысқалығы механикалық дислалияның біршама жиі кездесетін себептеріне жатады. Бұл ақаулықта тілдің қалыпты деңгейден нашар қимылдауы себебінен өте қысқа тіл асты желбезегі оның жоғары көтерілуіне мүмкіндік бермейді. Одан басқа, тілдің ауызға зорға сиып тұратын өте үлкендігінен, жөнді бұрыла алмауынан да, дыбыс шығарудағы сөйлеу тілі мүшелерінің әрекеті бұзылады.

Жақ сүйектері құрылысының ақаулықтары үстіңгі және астыңғы тістердің ауытқуына себеп болады. Үстіңгі тістер астыңғы тістермен

қабысқанда дәлме-дәл қиюласып тістескенде тістену дұрыс болып шығады. Істенудің аутықуларының бірнеше түрлері болады.

Кемиек (прогнатия) – үстіңгі жақ сүйегі алға қатты шығып тұрады. Осының салдарынан үстіңгі тістер астыңғы тістермен тістенбейді.

Опырауыз (прогения) – астыңғы жақ сүйегі алға шығып кетеді де, қабысқанда үстіңгі тістер астыңғы тістердің жағына түсіп тұрады.

Тістенудің қабыспауы – үстіңгі және астыңғы жақ сүйектеріндегі тістер қабысқанда тістенбей, аралары ашық қалады. Кейбір жағдайларда тістенбей қалу тек тістердің арасында болады.

Азу тістердің қабыспауы – сол жақтың, оң жақтың және екі жақтың болуы мүмкін.

Тістердің орналасу құрылысы дұрыс болмай, қатарларының бұзылуынан сақаулануы мүмкін. Мысалы, тістердің арасының, алшақтығынан және ретсіздігінен сөйлегенде тілдің ұшы сыртқа шығып кетіп, сөздің анықтылығы бұзылады.

Стоматолог дәрігерлер арнайы шина қою арқылы тістерді және жақ сүйектерді реттейді. Сүйегі әлі қатаймаған 5–6 жастағы кезінде қойылған шинаның әсері өте күштірек болады.

Еріннің қалыңдығы, астыңғы еріннің салпыып тұруы немесе қысқа әрі қимылдайтын үстіңгі ерін, ерін және ерінтісті дыбыстарының анық айтылуына кедергі келтіреді [1, б. 10-11]

Функционалдық дислалия. Оның себептері:

Функционалдық дислалия дегеніміз – шығару аппаратында ешқандай кемістік болмаса да, сөйлеу тілі дыбыстарының дұрыс айылмауы. Басқа сөзбен айтқанда ешқандай органикалық негіз жоқ.

Функционалды дислалияның көп тарауының бір себебі, баланың сөйлеу тілін үйде дұрыс тәрбиелемеуден. Кейде ересектер, баланың былдырлаған сөзін қызық көріп, ұзақ уақытқа дейін оған өзі де бейімделіп шолжаңдасып сөйлесетін болады. Қорытындысында көп уақытқа дейін баланың сөйлеу тіліндегі дыбыстардың дұрыс айтылмауының дамуы кешеуілдеп қалады.

Сақаулық сонымен қатар дыбыс шығарудағы сөйлеу мүшелері: тілдің, еріннің, төменгі жақ сүйектерінің нашар қимылдауларынан да болуы мүмкін. Соның салдарынан бала тілін қалыптағы жағдайда дұрыс ұстап тра алмайды немесе қажетті қимылдарды тез арада орын алмастыра алмайды.

Дислалия сонымен бірге есту қабілетінің нашарлағынан да болуы мүмкін. Керең балалардың 10%-на дейінгілердің сөйлеу тіліндегі дыбыстардың айтылуы бұзылған. Бұндай жағдай ызың мен ысқырық, ұяң және қатаң дауыссыз дыбыстарды бөлшектеп мүшелегенде байқалады.

Дислалияның ауыр және ұзаққа созылуына баланың ақыл-ойының жеткіліксіз дамуы да себеп болуы мүмкін. Іштен туа біткен ақыл-ойы

кеміс балалардың 55%-дан көпшілігі сөйлеу тіліндегі дыбыстарды дұрыс айта алмайтындығы белгілі.

Дислалияның түрлері. Сөйлеу тілі мүшелерінің күрделі қимылдарын және тілдің қатысуын онша көп керек етпейтін м, н, т, п дыбыстары сирек бұзылатыны, ал басқа дауыссыз дыбыстардың кез-келгені жиі бұзылып айтылатындығы байқалады.

Әсіресе сөйлеу тілі мүшелерінің қиын айтылатын р, л тіл дыбыстары, ысқырық (с, з, ц) және ызың (ш, ж, ч, щ) дыбыстары жиі бұзылады.

Әдетте қатаң және ұяң дауыссыздар сыңарлары мен қоса бірдей бұзалады. Мысалы: бала с, з дыбыстарын дұрыс айтпаса, онда олардың жіңішке сыңарлары көбінесе дұрыс айтылады, өйткені бұл дыбыстардың жіңішке сыңарлары сөйлеу тілі мүшелерінің ыңғайына қарай келіп тұрады.

Тіл дыбыстарының жүйесіндегі бір дыбыс екінші дыбыспен алмастырылып айтылады. Алмастырулардың мынадай түрлері болуы мүмкін.

1. Жасалу жолдары жағынан ұқсас, сөйлеу тілі мүшелеріндегі айтылуында айырмашылығы бар дыбыстар алмастырылады. Мысалы, тіл арты қ түзелмелі *шұғыл* дыбыстарын тіл алды т, д шұғыл дыбыстарын алмастырады.

2. Сөйлеу мүшелеріндегі айтылуы ұқсас, жасалу жолдарының айырмашылығы бар дыбыстар алмастырылады. Мысалы, тіл алды с дыбысы тіл алды т дыбысына алмастырылады (сабын-табын);

3. Жасалу жолдары ұқсас, ал сөйлеу тілі мүшелерінің әрекеті бойынша айырмашылығы бар с дыбысына алмастырылады. Мысалы: Самат-Фамат т.б;

4. Сөйлеу тілі мүшелеріндегі айтылуы мен жасалу жолдары ұқсас дыбыстар дауыстың қатысуымен шығатын дыбыстармен, мысалы, ұяң дыбыстар қатаң дыбыстармен алмастырылады. (болат-полат, қозы-қосы);

5. Жасалу жолдары ұқсас дыбыстар мен сөйлеу мүшелерінің белсенді әрекеттері бойынша шығатын дыбыстар жуан және жіңішке белгілерімен айқындалатын дыбыстармен, мысалы, жіңішке дыбыс жуан дыбыспен, жуан дыбыс жіңішке дыбыспен алмастырылады: (пяз-паз, өрік-өрык);

Сөйлеу тіліндегі айтылуы бұзылған дыбыстардың мөлшері бойынша дислалия *қарапайым* және *күрделі* болып бөлінеді. Егер сөйлеу тілінің айтылуында бұзылған дыбыстардың саны төртке дейін болса, оны қарапайым, ал одан көп болса күрделі дислалия дейді [2, б. 101].

Жалпы сөйлеу тілі дамымауы

Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөйлеу тілі компоненттерінің жүйесінде дыбыс айтуы күрделі бұзылғанын Л.Ф. Спинова, А.В. Ястребова, Т.Б. Филичева, т. б. авторлар дәлелдеді. Т.Б. Филичева,

Г.В. Чиркинаның айтуынша жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалар ерте қалыптасатын Г, Х, Т, Д, М, Б дыбыстарын сөзде, сөйлемде дұрыс айтпайды және алмастырып айтады. (12, 13) Ж.Т. Рахимованың зерттеулері көрсеткендей бұл балалардың 50% жеке дыбыстарды айтуға қиналады, дыбыстарды шатастырады немесе алмастырады (С-Ш, Р-Л, Б-П). Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың дыбыс айтуы қалыптаспағаннан оларда сөз құрамындағы дыбыстық талдау мен жинақтауы толық дамымаған және оқу мен жазуына тікелей әсер ететіні белгілі [3, б. 111]

Тұтығу

Тұтығу (логоневроз) – сөйлеу аппаратының бұлшық еттерінің тырысу салдарынан сөздің жылдамдығы мен ырғағының бұзылуы. Тұтығу балаларда үнемі жүйке жүйесінің әлсіреуінен болады.

1. Сөйлеудегі дем алуды, әртүрлі дауыс ырғағын және дауыс кірісін қалыптастыру.

Қазіргі кезде тұтығу пайда болған уақытта бірден түзету шараларын қолдану керектігі көпшілікке мәлім. Әдетте бұл кемістік бастапқы сатысынада жеңіл түрде болады. Жеңіл де әрең байқалатын тұтығуы бірте-бірте күшейе түсуі мүмкін. Тұтығуды басталған мерзімінен көп уақыт өткен сайын, баланың мінез-құлқының өзгеруіне себепкер болатын ауыр да, тұрақты кемістікке айналады. Сонымен қатар ол баланы қалыпты қарым-қатынастан айырады және жақсы оқуына жиі кедергі жасайды. Сондықтан аталған сөйлеу кемістігін баланың мектепке келмей тұрған кезінде түзету керек.

2. Сөйлеудің қалыпты жағын дамыту

Тұтығумен күресте комплексті әдістерді қолдану жағдайында ғана үлкен жетістіктерге жетуге болатындығын теория мен практикада дәлелденіп отыр.

Тұтығуға комплексті әсер ету мынандай бағыттардан тұрады:

1. *Медициналық әсер ету* баланың нерв системасының функциясын қалыпты жағдайда болуына мүмкіндік жасайды және психотерапия мен логопедиялық жұмыстар үшін қолайлы жағдайлар жасайды.

2. *Психотерапиялық әсер ету* барлық логопедиялық жұмыс кезінде жүргізіледі. Ол баланы тұтығусыз сөйлей алатынына сендіру. Бұл бағыттағы жетістіктерге құрбыларын, тәрбиешілерін немесе ата-анасын қатыстыра отырып, баланың көңіл аударуын бөлу, белгілеу, жазып алу.

3. *Логопедиялық әсер ету.* Бұл ұзақ уақыт бойына 8–9 ай, жүйелі түрде жүргізілетін системалық сабақтар курсы. Бұл сабақтың негізгі мақсаты өмірдің кез-келген жағдайында тұтығудың жеңіл түрінен бастап, күрделі, қиын түрлеріне дейін балаларды дұрыс және еркін сөйлеуге дағдыландыру болып табылады.

4. *Логопедиялық ритмика (ырғақ).* Ол әртүрлі жаттығулар мен ырғақтар немесе балалардың сөйлеуіне байланысты қозғалыс ойындарынан тұрады.

5. *Тұтығатын баланың жеке басына қоршаған ортасының әсер етуі.* Бұл түзету – тәрбие жұмыстарының барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады. Педагогтар, тәрбиешілер, ата-аналар баланы өзіне-өзінің сөйлеу кемістігін түсініп, одан құтылу жолдарын ойлауға тәрбиелеу қажет.

Тұтығудан айыру үшін баланың араласатын ортасының дұрыс сөйлеуінің үлкен маңызы бар. Баламен бірқалыпта қарым-қатынаста болған жөн. Кішкентай ғана жетістігін сол кезекте мадақтап отыру қажет. Сол сияқты жалпы сөйлеу режимінің, дұрыс тамақтанудың, міндетті түрде күндізгі ұйқының, таза ауада демалу мен шынығудың тәртібін сақтау маңызды роль атқарады.

3. *Кекештіктің темпі мен ритмін түзету жолдары.*

Қазіргі кезде балалардың тұтығуын түзету үшін логопедиялық іс-әрекеттердің бірнеше әдістері бар. Бірақ оны бәрі-бір ғана мақсатқа бағынады: ол балаларды тұтығусыз еркін, дұрыс сөйлей білуге тәрбиелеу. Бұл міндеттерді іске асыру үшін сабақтың алғашқы күндерінен бастап, оқудың соңына дейін тұтыөпа еркін сөйлей алатын жағдайға жеткізу үшін жүйелі жаттығулар системасы қажет. Сабақты бірте-бірте күрделендіре отырып, балалардың дұрыс сөйлеу дағдысын қалыптастыруға болады.

4. *Түзету жұмыстарының негізгі принциптері [4, б. 100].*

Балалардағы тұтығуды жоюда көбінесе ата-аналар мен тәрбиешілердің көмегінің арқасында көп жетістікке жетуге болады. Өйткені, олар логопедтің жетекшілігімен баланың жалпы сөйлеу тәртібін ұйымдастырады. Жаттығулар, шынықтыру әрекеттерін жасатады. Сонымен бірге логопедтің кеңесі мен тапсырмасын орындайды. Тұтығатын балалар өте тынымсыз, ашуланшақ келеді. Оларды түнде 10–11 сағат, күндіз кемінде 2 сағат ұйықтау керек. Ұйықтаған баланың нерв жүйесі демалады. Сабақта жұмыс істеу қабілеті артады. Сабақ кезінде балалар логопедтің көмегімен тоқталмай мүдіріссіз айта алады. Ал, басқа уақытта ата-аналар, тәрбиешілер осы дағдысын сақтап, қолдау жасап, сөйлеуін қадағалап отырулары тиіс.

Жазу бұзылысы. Дисграфия.

Дисграфия («dis» – бұзылу, «grapho» – жазу) – бұл жазу процесінің жарым-жартылай өзіндік бұзылуы. Жазбаша сөйлеу тілі сөйлеу тіл іс-әрекетінің күрделі түрі және көп деңгейлі үрдіс болып табылады.

Сөйлеу тілі дұрыс жетілген балалар мектепке дейінгі жастарында қажетті сөздік қорын игереді, сөйлеу тілінің грамматикалық түрлерін және сөздердің, дыбыстардың әріптерін меңгере алады. Алайда түрлі тіл кемістіктері кездесетін балаларда бұлардың даму барысы кешеуілдеп шығады да, жазу мен оқуды толық меңгеріп кетуге, шамалары келмейді.

Оқу мен жазу бірімен – бірі тығыз байланысты болғандықтан жазуындағы кемістіктер оқуында да қатар жүреді.

Жазудың потологиясын *аграфия, дисграфия* деп екіге бөлеміз. Аграфия дегеніміз – жазуды толық меңгеруде қабілеті жетпегендігі, дисграфия – жазудың ерекше кемістіктері деген ұғымды білдіреді.

Жазуын тексеру

Тексеруді ең қарапайым тапсырмадан бастайды. Баланың түсінігіне және орындауына ең оңайы қиылған әріптерден сөздер құрауды тапсыру. Заттар бейнеленген суреттерді көрсету және соларға лайықты сөздерді қиыстырады.

Бұдан кейін тапсырманың жеңіл түрінен бастап тікелей жазуға кіріседі. Бейнелі суреттер бойынша сөздер жазу. Балаға өзі күнде көріп, ұстап жүрген тұрмыстағы заттар бейнеленген суреттерді ұсынады. Дауыссыз дыбыстарды қатар тұрған, буын құрылысы күрделі, алмастырылатын дыбыстады тіркескен сөздерден тұратын бейнелі суреттерді іріктеп алу керек. Мысалы: қайшы, уылдырық, шымылдық, кітапхана, баспалдақ, көзілдірік. Кейін суреттердегі заттардың аттарын жазуды тапсырады [5, б. 211]

Грамматикалық қателері. Бұл қателер жазылуының грамматикалық жағының қалыптасу барысының жеткіліксіздігін көрсетеді. Бұған жалғаулықтардың, көмекші сөздердің, септік жалғауының түсіп қалуы немесе дұрыс қолданылмауы, сөздердің дұрыс қиылыспауы, меңгерудегі қателер жатады. Бұл қателердің түрлерінің ерекшеліктері баланың дисграфиясын анықтауға мүмкіндік береді. Сондықтан да оларды деректі белгілер (диагностикалық) деп атайды.

Орфографиялық қателер. Жазу сауатын толық меңгермеген балаларға қарағанда дисграфия балалардың дұрыс жазу ережесіндегі қателер көп және бұндай қателер екпін түспейтін дауысты дыбыстар да немесе айтылмайтын дауыссыздарда, ұяң және қатаң дыбыстар сөздің аяғында жазылғанда, ұяңданған дауыссыз дыбыстарда көбірек жібереді.

Графикалық қателер. Бұнда әріптер жазылуындағы ұқсастықтары бойынша /И-дің орнына Ш және керсінше Л-дің орнына М жазылады/ және жазылуындағы белгілері бойынша /Б-ның орнына Д және керсінше Т-ның Ш жазылады (алмастырады).

Түзету жұмысының басты бағыттары

Фонематикалық түйісігін жетілдіру. Қарама-қарсы дыбыстарды және буындарды ажырату жұмысын тек айтумен естіртіп қана жүргізіп қоймайды, сондай-ақ оны жазу тілінде бекітіп машықтандырады.

Дыбыстарды айтқызу жұмыстары. Ең алдымен бұрмалану, алмастыру, түсіріліп қалдырылған дыбыстардың айтылуындағы барлық кемістіктерді жою қажет.

Ауызша қалай болса, жазбаша да сөйлеу тілінің байланысын жетілдіру. Жазуындағы мен оқуындағы кемістіктерді жою жұмысы барлық оқу жылы бойынша жүргізіледі.

Жазуда барлық операцияларды дауыстап айту, бастауыш сынып оқушыларының алдын-алу шарасы болып саналады.

Каллиграфиялық оқытуда қолданылатын дәстүрлі әдістерден басқа, саусақ жаттығулары және қосымша тапсырмаларымен («әрі қарай өзін жалғастыр», «суретті аяқта») берілетін графикалық диктанттар тиімді болып саналады. Бұл зейін, ойлау, көру-қозғалыс координациясының дамуына көмегін береді.

Қол моторикасын дамытуға арналған графикалық диктант [6, б. 20-31].

Әдебиеттер

1. Назаровой Н.Н. Специальная педагогика: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. завед. – М: Изд. Центр Академия, 2004. – 10–11 с.
2. Намазбаева Ж.И. Психология. Оқулық. – Алматы: Print –S, Сәмет Бап-Баба. Жалпы психология. Оқулық. – Алматы: Дарын, 2010. – 352 б.
3. Сулейменова Р.А. Система ранней коррекционной помощи детям с ограниченными возможностями в Казахстане: проблемы создания и развития. – Алматы, 2001. – 320 с.
4. Тілеуова С. Жеке тұлғаның құндылық бағдар жүйесінің танымдық мәні // Изденіс. – 1998. – №3. – 160 б.
5. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с органическими возможностями здоровья. Психологические основы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 368 с.
6. Гальперин П.Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. – М., 1985. – 45 с.

**Б.Ж. Баймурзина¹, С.С. Рустемханова²,
М.Ш. Оразов¹, А.М. Тайбупенова²**

¹ Павлодарский государственный педагогический университет, г. Павлодар

² М. Канатиянов атындағы жоғары колледж «ППУ» КЕАҚ, г. Павлодар

ҚАЖЕТСІЗДІ ҚАЖЕТТІЛІККЕ АЙНАЛДЫРАЙЫҚ

Андатпа. Табиғатты адамға зиян келтірместен абыроймен қызмет етуге мәжбүр ету – болашақ технологтар мен табиғат пайдаланушылар үшін лайықты міндет. Ал бұл міндетті биология мұғалімдерінің күшімен білім берудің түрлі сатыларында қазірдің өзінде шешу қажет. Бұл үшін, біздің ойымызша, болашақ биология мұғалімдеріне студенттік жылдардан бастап экологиялық білім берудің практикалық бағытына қамқорлық жасау керек.

Түйін сөздер: экология, шөп, практика, табиғи заттар, объект.

Біз «қажетсізге айналған немесе пайдасыз заттарды қолданайық» деп аталатын қолданбалы экологиялық конкурс әзірледік. Біздің ойымызша, ол қатысушылардың алдын-ала дайындығымен жобаларды (бизнес-жоспарларды) талқылау немесе қорғау түрінде өтуі мүмкін. Дәстүрлі түрде пайдасыз деп саналатын табиғи заттар мен объектілердің ішінде біз талқылау және практикалық пайда алу үшін мыналарды ұсындық (шешімдердің болжамды конспектісімен, әрине, бір мәнді емес).

Терек мамығы. Кез-келген елді мекенде жазғы маусымды пайдасыз, зиянды және тітіркендіргіш ештеңе жоқ деп айтады. Мұнда теректің жақын туысы – талдың үлпектерін қосыңыз.

1) Дәстүрлі мақта жүні мен басқа целлюлоза материалдарының орнына қабырғалардағы, терезе төсеніштеріндегі жарықтарды толтырған кезде окшаулағыш материал ретінде қолдануға болады.

2) Терек мамығы сіңіргіш және адсорбциялық материал ретінде пайдаланылуы мүмкін.

3) Тазалаудан кейін оны мақта тампондары ретінде қолдануға болады, таңу материалдарының құрамына енгізуге болады.

4) Далада теректің мамығына жәндіктерді жинауға арналған энтомологиялық матрастар жасауға болады, әсіресе қарапайым мақта-мата жетіспеген кезде.

5) Мамық сынғыш заттарды тасымалдау кезінде қаптама материалы ретінде пайдалануы мүмкін. Бұл қуаттылықта табиғи материалдардан маңызды биомасса мүзетін су өсімдіктері қолданылғанын атап өткен жөн. Италияда және Оңтүстік Еуропаның бірқатар басқа елдерінде әйнекті буып-түю үшін алисмалар немесе зостера қолданылады – бұлар наядовтар тұқымдасының сулы өсімдіктері

6) Терек мамықтарын төсек – орындарды толтыру үшін қолдануға болады, әсіресе далалы жерде.

7) Мамығымыз жұмсақ ойыншықтар мен балалар шарларын толтыруға арналған практикалық және арзан материал бола алады.

8) Теректің үлпектерін барқыт пен зімпара бетіне суреттер мен аппликациялар жасауға болады (шеберлер бұл үшін кәдімгі мақтаны пайдаланады). Айта кету керек, көптеген өмімдік материалдары толтырғыш шикізат ретінде пайдаланады, көбінесе – анемохор өсімдіктерінің целлюлозаға жақын тұқымдары. Мақтадан алынған дәстүрлі мақтадан басқа, өсіп келе жатқан отшығай тұқымы өсімдік шикізатының басқа түрлерінен үлпілдек целлюлоза периспермасымен толтырғыш материал ретінде қолданылады (3, с. 188).

9) Жануарлардың жүнімен араласқан теректің үлпектерінен киіз басуға және киізге арналған басқа да материалдар жасауға болады. Киізден жасалған бұйымдарды аналық гүлшоғырларының түйіншіктерінен алады (2, с. 544–545). Алайда, біздің ойымызша, қамыстың өсімдік тектес басқа целлюлозалық материалдармен алмастыруға болар еді, мысалы, отшөп, бәйшешек, терек және талдың пери-тұқымдары.

Кіші балдыршөп. Бұл әлемдегі ең кішкентай гүлді өсімдік ұсақ ағып кетпейтін су қоймаларының көбеюіне және судың «гүлденуіне» әкеледі. Тұрақты су қоймаларында бұл өсімдіктің үлкен массасы пайда болады. Оны көптеген мақсаттарда сәтті қолдануға болады.

1) Кіші балдыршөптің құрамында 25%-ға дейін ақуыз, дәрумендер, көптеген микроэлементтер бар (4, с. 303), сондықтан оны жаңа және

күрғақ түрінде бордақылауға және жануарлардың барлық түрлерін жақсартуға арналған ақуыз-витаминдік қоспа ретінде қолдануға болады.

2) Микроэлементтердің маңызы құрамы әсіресе мыссондай – ақ дәстүрлі медицинаның тәжірбиесі кіші балдыршөп тұқымын витилиго мен ақ шашқа ем ретінде қолдануға мүмкіндік береді (4, с. 304). Мыс тұздарының құрамына байланысты кіші балдыршөп өз пигментінің өндірісін қоздырады, ал флавоноидтар күн сәулесінде меланиннің күшейтілген синтезін тудырады. Әдебиеттерде мыс тұздарының мөлшерін витилиго мен ерте түскен ақ шашқа қарсы көрсететін нұсқаулар бар (0,5–1% мыс сульфатының ерітіндісі түрінде ішке 5–15 тамшыдан қабылданады). Айта кету керек, кіші балдыршөптер патологиялық депигментацияға қарсы құрал ретінде орыс, шығыс және еуропалық халықтық медицинада – бір-біріне тәуелсіз ұсынылған (1, 2, 3). Біз оны (құрамында флавоноидтар бар өсімдіктермен бірге) натрий лаурил сульфатына негізделген дәстүрлі сусабындар мен басқа зауыттық жуғыш заттарға қоспа ретінде қолдануды ұсындық.

3) Аквариумдар мен су дақылдарындағы суды тазарту құралы ретінде жыл бойы ғылыми – зерттеу немесе оқу-әдістемелік мақсаттар үшін сақталады (біз ұсынған және тексерген). Кіші балдыршөп тек фотосинтезбен қоректеніп қана қоймай, судан ұсақ органикалық бөлшектерді сіңіріп, суды тазартуға көмектеседі.

4) Оқу-әдістемелік мақсаттар үшін: пәндік олимпиадалардың практикалық турының объектісі ретінде өткізгіш жүйені, өсімдік тіндерін, өсімдіктерінің морфологиялық бейімделуін зерттеу. Бұл ерекше өсімдік әлемдегі ең кішкентай, жапырақтары жоқ, фотосинтезді жапырақ немесе фронт деп аталатын сабақтың кеңейтілеген бөлігімен жүзеге асырады.

Литература

1. Лавренова Г.В. Домашний травник. – М.: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2010. – 640 с.
2. Биологический энциклопедический словарь / Гл. ред. М.С. Гиляров; редкол.: А.А. Баев, Г.Г. Винберг, Г.А. Заварзин и др. – М.: Советская энциклопедия, 1986. – 832 с.
3. Рябоконт А.А. Новейший справочник лекарственных растений / А.А. Рябоконт. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2009. – 397 с. – (Живая линия).
4. Лавренова Г.В. Полная энциклопедия лекарственных растений / Г.В. Лавренова, В.К. Лавренова. – М.: АСТ; Донецк: Сталкер, 2008. – 416 с.
5. Машковский М.Д. Лекарственные средства. В 2 т. Т. 2. – 14-е изд., перераб., испр. и доп. – М.: ООО «Издательство Новая волна», 2000. – 608 с.
6. Ильина Т.А. Большая иллюстрированная энциклопедия лекарственных растений. – М.: Издательство «Э», 2017. – 304 с., ил.

Б.Т. Каримова, Г.С. Байтанова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТУ «ЕСТЕСТВОЗНАНИЕ» В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация: Приведены методы обучения в начальных классах. Виды активных методов обучения в начальной школе для повышения мотивации.

Ключевые слова: методика обучения, естествознание, игровой элемент, интеграция.

Целью учебной программы по предмету «Естествознание» в начальной школе является формирование основ знаний о современной естественнонаучной картине мира и развитие исследовательских умений и навыков учащихся. Учебная программа предмета ориентирована на достижение следующих задач:

1) формирование основ исследовательских, мыслительных операций, коммуникативных навыков и умений;

2) знакомство с наиболее важными идеями и достижениями естествознания, оказавшими определяющее влияние на развитие техники и технологий;

3) овладение умениями применять полученные знания для объяснения явлений окружающего мира, восприятия информации естественнонаучного и жизненно значимого содержания, получаемой из различных источников;

4) развитие интеллектуальных, творческих способностей и критического мышления в ходе проведения простых исследований, анализа явлений, восприятия и интерпретации естественнонаучной информации.

Задача учителя – пробудить устойчивый интерес к изучению данной дисциплины. Этого можно достичь путем использования активных методов обучения. Мы в своей работе решили раскрыть приемы активизации детей младшего возраста для повышения мотивации.

Исследование в области методики преподавания курса «Естествознание» начальной школы позволяет заключить следующее: ученые, разрабатывающие эту проблему, сходятся во мнении, что школа в рамках современного информационного общества не способна наделять ученика необходимым для социализации личности осознанием важности непрерывного пополнения знаний, владения навыками самообразования и рефлексии. Следовательно, активизация познавательной деятельности становится не менее важным целевым компонентом образовательного процесса, чем получение самих знаний. Таким образом, интегрированный курс «Естествознание» начальной школы представляет собой систему, состоящую из двух элементов активной познавательной деятельности субъектов образовательного процесса и системы феноменов (сис-

темное мышление, умственная работоспособность, культура и т. д.), которые связаны между собой целью направленности.

В методике преподавания интегрированных курсов начальной школы не накоплено достаточного опыта, в основном материал по расширению кругозора и социализации, развитию у школьников любознательности и формированию интереса к изучению природы, развитию их творческих способностей, ценностного отношения к природе и осознания, овладения способами самоорганизации учебной и исследовательской деятельности, развитию коммуникативных умений, представлений о системной организации природы, развитию системного стиля мышления, освоению базовых естественно-научных понятий. Информационный материал неразрывно связан с использованием здоровьесберегающих образовательных технологий. В современной педагогике достаточно исследований, доказывающих позитивное влияние таких методов на активизацию познавательной деятельности школьников разных возрастных групп и в преподавании разных предметов.

Виды активных методов обучения в начальной школе мы рассмотрим через приемы.

Даже интерактивные методы обучения не способны преодолеть нежелание ребёнка участвовать в процессе обучения. Для некоторых детей активные методы предстают чем-то, что разрушает их привычное представление о процессе обучения, что, соответственно, создаёт некий внутренний дискомфорт. Несмотря на выслушивание разных мнений, при выступлении может доминировать мнение одного, если выступающий психологически доминирует в группе.

Для некоторых детей работа в команде с использованием активных методов – только способ ничего не делать. Если учитель в должной мере не владеет методиками интерактива, то процесс обучения может превратиться в обычную анархию. И, наконец, не нужно забывать о том, что увлечение активными методами может увести от главного на уроке – получение знаний по конкретному вопросу. Для каждого этапа урока используются свои активные методы, позволяющие эффективно решать конкретные задачи этапа.

Прием «Поздоровайся глазами»

Цель: положительный настрой на работу, установление контакта между учениками. Здороваться не словами, а молча – глазами. При этом постараться глазами показать, какое у вас сегодня настроение. Можно необычно начать урок, предложив ученикам поздороваться локтями.

Прием «Поздоровайся локтями»

Цель – встреча друг с другом, приветствие, знакомство.

Численность – весь класс.

Время – 10 минут.

Подготовка: следует отставить в сторону стулья и столы, чтобы ученики могли свободно ходить по помещению.

Проведение. Учитель просит учеников встать в круг. Затем он предлагает им рассчитаться на первый-второй-третий и сделать следующее: каждый «номер первый» складывает руки за головой так, чтобы локти были направлены в разные стороны; каждый «номер второй» упирается руками в бедра так, чтобы локти также были направлены вправо и влево. Каждый «номер третий» нагибается вперед, кладет ладони на колени и выставляет локти в стороны.

Учитель говорит обучающимся, что на выполнение задания им дается только пять минут. За это время они должны поздороваться с как можно большим числом одноклассников, просто назвав свое имя и коснувшись друг друга локтями. Через пять минут ученики собираются в три группы так, чтобы вместе оказались, соответственно, первые, вторые и третьи номера. После этого они приветствуют друг друга внутри своей группы.

Примечание: эта смешная игра позволяет весело начать урок, размяться перед более серьезными упражнениями, способствует установлению контакта между учениками.

Прием «Встреча»

Цель: определение настроения каждого и группы в целом.

Класс становится в круг. Каждый по очереди делает шаг вперед и делает какое-нибудь движение или жест, принимают ту или иную позу, выражая отношение к своему имени в данный момент. Остальные пытаются выяснить, какие чувства испытывает данный участник игры.

Активная методика выяснения целей, ожиданий и опасений

Такие методы, как «Фруктовый сад», «Список покупок», «Дерево ожиданий», «Лицензия на приобретение знаний», «Разноцветные листы», «Солнышко и тучи», «Песочные часы», «Вместе построим дом», позволяют эффективно провести выяснение ожиданий и опасений и постановку целей обучения.

Прием «Солнышко и туча»

Цель: выявить уровень ожиданий и опасений учащихся.

Участники: все обучающиеся.

Проведение: дети, уверенные в своих силах, прикрепляют на доске с помощью магнитов солнышко, не уверенные – тучу.

Оценка результата: • по количеству тучек в начале урока можно отследить неуверенных в своих способностях учеников;

• по количеству солнышек в конце урока можно судить о качестве усвоения нового материала; имена, записанные на картинках с изображениями тучек, позволят планировать индивидуальную работу на следующих уроках по этой теме.

Прием «Вместе мы построим дом»

Цель: ученики самостоятельно формулируют свои ожидания, узнают ожидания других, наблюдают за учебным процессом.

Участники мероприятия описывают свои ожидания на листиках-брёвнышках, которые наклеиваются в форме забора около нарисованного дома, как только ожидание исполняется, брёвнышко перемещается на свободное в макете дома место. Если к концу урока дом построен, то учитель правильно организовал учебный процесс.

Для выяснения образовательных целей учеников, их ожиданий и опасений можно использовать, например, на первом уроке в начале учебного года следующий метод:

Прием № «Фруктовый сад»

Цель – учителю (классному руководителю) результаты применения метода позволят лучше понять класс и каждого ученика, полученные материалы учитель (классный руководитель) сможет использовать при подготовке и проведении уроков (внеклассных мероприятий) для обеспечения личностно-ориентированного подхода к обучающимся.

Обучающимся данный метод позволит более четко определиться со своими образовательными целями, озвучить свои ожидания и опасения, с тем, чтобы педагоги могли их знать и учитывать в образовательном процессе.

Численность – весь класс.

Время – 20 минут

Подготовка. Заготовленные заранее из цветной бумаги шаблоны яблок и лимонов, фломастеры, плакат, скотч.

Проведение. Заранее готовятся два больших плаката с нарисованным на каждом из них деревом. Одно дерево подписано «Яблоня», второе – «Лимонное дерево». Обучающимся раздаются также заранее вырезанные из бумаги крупные яблоки и лимоны.

Учитель (классный руководитель) предлагает обучающимся попробовать более четко определить, что они ожидают (хотели бы получить) от обучения и чего опасаются. Ожиданий и опасений может быть несколько. К числу ожиданий/опасений относятся формы и методы обучения, стиль и способы работы на уроках, атмосфера в классе, отношение учителей и одноклассников и т.д.

Свои ожидания ученикам предлагается записать на яблоках, а опасения – на лимонах. Те, кто записал, подходят к соответствующим деревьям и при помощи скотча прикрепляют фрукты к ветвям. После того, как все ученики прикрепят свои фрукты к деревьям, учитель озвучивает их. После озвучивания ожиданий и опасений можно организовать обсуждение и систематизацию сформулированных целей, пожеланий и опасений. В процессе обсуждения возможно уточнение записанных ожиданий и опасений. В завершение метода учитель подводит итоги выяснения ожиданий и опасений.

Примечание: перед началом выяснения ожиданий и опасений учитель объясняет, почему важно выяснить цели, ожидания и опасения.

Приветствуется, когда учитель (классный руководитель) также участвует в процессе, озвучивая свои цели, ожидания и опасения.

Активные методы организации самостоятельной работы над темой

При организации самостоятельной работы над новой темой важно, чтобы обучающимся было интересно всесторонне и глубоко проработать новый материал. Как же это можно сделать?! Конечно, при помощи активных методов! Для работы над темой урока можно использовать методы «Ульи», «Визитные карточки», «Экспертиза», «Карта группового создания». Для проведения дискуссии и принятия решений – методы «Светофор», «Приоритеты», «На линии огня». Для представления материала самостоятельной работы обучающихся – «Инфо-карусель», «Автобусная остановка», «Ярмарка».

Прием «Земля, воздух, огонь и вода»

Цель – повысить уровень энергии в классе.

Численность – весь класс.

Время – 8–10 минут

Проведение. Учитель просит обучающихся по его команде изобразить одно из состояний – воздух, землю, огонь и воду.

Воздух. Ученики начинают дышать глубже, чем обычно. Они встают и делают глубокий вдох, а затем выдох. Каждый представляет, что его тело, словно большая губка, жадно впитывает кислород из воздуха. Все стараются услышать, как воздух входит в нос, почувствовать, как он наполняет грудь и плечи, руки до самых кончиков пальцев; как воздух струится в области головы, в лицо; воздух заполняет живот, область таза, бедра, колени и стремится дальше – к лодыжкам, ступням и кончикам пальцев.

Ученики делают несколько глубоких вдохов и выдохов. Можно предложить всем пару раз зевнуть. Сначала это получается, скорее, искусственно, но иногда после этого возникает настоящий зевок. Зевота – естественный способ компенсировать недостаток кислорода. (Зевание может использоваться и по-другому: вы можете на первой встрече предложить зевать сознательно, чтобы группа быстрее «взбодрилась»).

Земля. Теперь ученики должны установить контакт с землей, «заземлиться» и почувствовать уверенность. Учитель вместе с обучающимися начинает сильно давить на пол, стоя на одном месте, можно топтать ногами и даже пару раз подпрыгнуть вверх. Можно потереть ногами пол, покрутиться на месте. Цель – по-новому ощутить свои ноги, которые находятся дальше всего от центра сознания, и благодаря этому телесному ощущению почувствовать большую стабильность и уверенность.

Огонь. Ученики активно двигают руками, ногами, телом, изображая языки пламени. Учитель предлагает всем ощутить энергию и тепло в своем теле, когда они двигаются подобным образом. Вода. Эта часть упражнения составляет контраст с предыдущей. Ученики просто представ-

ляют себе, что комната превращается в бассейн, и делают мягкие, свободные движения в «воде», следя за тем, чтобы двигались суставы – кисти рук, локти, плечи, бедра, колени.

Можно дать дополнительные 3 минуты времени, чтобы каждый мог создать свою индивидуальную комбинацию элементов.

Примечание: если учитель сам принимает участие в этом упражнении, помимо пользы для себя, он поможет также и неуверенным, и стеснительным ученикам активнее участвовать в упражнении.

Таким образом, стремление к совершенствованию традиционных методов обучения «Естествознание» с целью преодоления подачи готовых знаний и поиска места для активной познавательной деятельности учащихся наиболее актуально в свете модернизации общеобразовательной школы. Процесс обучения естествознанию на сегодняшний день должен характеризоваться синтезом обучения и воспитания с использованием таких методов активизации познавательной деятельности, которые позволяли бы создать атмосферу сотрудничества, обстановку доброжелательности, комфортности, эмоционально – интеллектуальной напряженности всех участников процесса обучения. Этот обуславливает тот факт, что содержанием образования будут не только специальные знания и умения, но и различные виды учебной деятельности. Более того, наиболее рациональные методы обучения предмету следует проектировать в качестве его содержания, чтобы формировать потенциал личности учащихся, в ориентации на «портрет выпускника» школы в современной жизни.

Благодаря правильному выбору методов и приемов обучения на уроках естествознания в начальных классах можно решить следующие задачи:

– воспитание убежденности в возможности познания законов природы и использования достижений естественных наук для развития цивилизации и повышения качества жизни;

– привитие навыков применения естественнонаучных знаний в повседневной жизни для обеспечения безопасности жизнедеятельности, грамотного использования современных технологий, охраны здоровья и окружающей среды.

– развитие личностных качеств в органическом единстве с навыками широкого спектра являются основой для привития обучающимся базовых ценностей образования: «казахстанский патриотизм и гражданская ответственность», «уважение», «сотрудничество», «труд и творчество», «открытость», «образование в течение всей жизни».

Литература

1. Типовая учебная программа по предмету «Естествознание» для 1–4 классов уровня начального образования Приложение 7 к приказу Министерства образования и науки Республики Казахстан от «10» мая 2018 года №199.

2. Сорокина Л.А. Методы активизации познавательной деятельности при изучении курса «Естествознание» как средство формирования планируемых результатов обучения.

3. Учебное пособие Теория и методика преподавания естествознания в начальных классах Авторы: Ли Е.Д., к.п.н., доцент; Ибашова А.Б., к.п.н., ст. преподаватель; Кубиева В.А., ст. преподаватель; Ханина Н.Н., к.п.н., доцент.

4. Современные образовательные технологии: учебное пособие / под ред. Н.В. Бордовской. – 2-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2011. – 432 с.

5. <https://infourok.ru/aktivnie-metodi-obucheniya-na-razlichnih-etapah-uroka-v-nachalnoy-shkole-2442231.html>

6. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D1%8B_%D0%BE%D0%B1%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F

К.В. Гаврилова, А.Ж. Бахралинова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ РЕЧЕВОЙ СРЕДЫ В ДЕТСКОМ САДУ

Аннотация. Статья посвящена исследованию речевой среды в дошкольных учреждениях. Анализу подвергаются требования к организации речевой среды в ДОУ, ее структура и влияние речевой среды на развитие речи дошкольника.

Ключевые слова: речевая среда, речь педагога, речевая активность, невербальные средства, развитие речи.

Summary. The article is devoted to the study of the speech environment in preschool institutions. The requirements for the organization of the speech environment in preschool INSTITUTIONS, its structure and the influence of the speech environment on the development of preschool speech are analyzed.

Андатпа. Мақала мектепке дейінгі мекемелердегі сөйлеу ортасын зерттеуге арналған. Мектепке дейінгі білім беру мекемесінде сөйлеу ортасын ұйымдастыруға қойылатын талаптар, оның құрылымы және сөйлеу ортасының мектеп жасына дейінгі баланың сөйлеуінің дамуына әсеріт алданады.

Овладение родным языком является одним из важных приобретений ребенка в дошкольном детстве и рассматривается в современном дошкольном образовании как одна из основ воспитания и обучения детей. Речь связана с познанием окружающего мира, развитием сознания и личности. На основе длительного изучения процессов мышления и речи Л.С. Выготский отмечал, что «есть все фактические и теоретические основания утверждать, что не только интеллектуальное развитие ребенка, но и формирование его характера, эмоций и личности в целом находятся в непосредственной зависимости от речи» [5, с. 397].

Рассмотрим понятие «речевая (языковая) среда». Речевой средой в дошкольные годы является прежде всего речь взрослых и детей в семье,

в детском саду. Так, большое внимание созданию развивающей речевой среды в детском саду как фактору развития речи детей уделяли Е.И. Тихеева и Е.А. Флерина. «В пустых стенах ребёнок не заговорит» – заметила в своё время Е.И. Тихеева. В своей работе «Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста)» Е.И. Тихеева подчеркивает, что «дошкольные работники обязаны создать такую обстановку, среди которой речь детей могла бы развиваться правильно и беспрепятственно. Педагог должен владеть основными методическими приемами развития речи, мастерством их применения» [2; с. 132]. Е.И. Тихеева детально рассмотрела «культурные и методические требования» к речи педагога. Требования, сформулированные Е.И. Тихеевой еще в тридцатые годы прошлого столетия, актуальны и сегодня, совпадают во многом с современным пониманием гуманистического речевого общения, речевой культуры педагога. Ф.А. Сохин в своей работе «Развитие речи детей дошкольного возраста: пособие для воспитателя детского сада» утверждал, что «речь воспитателя, который находится постоянно в поле зрения малышей, в общении с ними, является основным источником, из которого дети получают образец родного языка, культурной речи, поэтому она должна быть не только правильной, с ясным и отчетливым произнесением всех звуков родного языка, но и выдержана в определенном темпе, громкости, должна быть интонационно выразительной, правильно оформленной грамматически, связной, доступной для понимания, с правильным и точным использованием словесных обозначений. При этом педагог должен самокритично относиться к собственной речи и при наличии недочетов в ней стремиться к их устранению» [4, с. 2].

Итак, исследователи Е.И. Тихеева, Ф.А. Сохин обращают внимание на речь педагога, которая в большей степени влияет на формирование речи ребенка, а также на необходимость создания педагогом развивающей речевой среды, где речь детей могла бы развиваться правильно и беспрепятственно.

В организации речевой среды выделяют следующие задачи:

- 1) обеспечение возможности восприятия и наблюдения за правильной речью,
- 2) обеспечение богатства сенсорных впечатлений,
- 3) обеспечение возможности самостоятельной индивидуальной речевой деятельности ребенка,
- 4) обеспечение комфортного состояния ребенка в проявлении речевых реакций,
- 5) обеспечение возможности для исследования и экспериментирования в языковой системе.

Неотъемлемой частью речевой среды является культура речи, которая включает в себя, знание и соблюдение языковых норм произношения, ударения, словоупотребления, а также выразительность речи, её наибольшую эффективность в конкретной ситуации общения [2, с. 8].

Овладение культурой общения, неустанное её усовершенствование являются профессиональной обязанностью воспитателя. Прежде чем приступить к развитию речи воспитанников, педагогу следует позаботиться о развитии и упорядочении своей речи. Воспитатель обязательно должен учитывать интересы детей, особенности детской психики.

Средством обучения и развития детей служит речь педагога. Дидактическое общение с рассматривается достаточно широко – как любые образцы языка, воспринимаемые человеком, то есть это не только речь окружающих, взрослых детей, но и телевидение, радио, кино, театр. Речевой средой в дошкольные годы является прежде всего речь взрослых и детей в семье, в детском саду. В нее входит и то целенаправленное обучение родной речи, которое осуществляется воспитанниками, лежит в основе создания речевой среды с высоким развивающим потенциалом. Большое влияние на речь детей оказывает общение со сверстниками, особенно начиная с четырех-пятилетнего возраста. Полезно общение детей разного возраста. Однако его положительного воздействия на развитие речи дошкольников можно достичь лишь под руководством взрослого. Организация речевой развивающей среды в группе детского сада способствует повышению речевой активности детей дошкольного возраста, которая является эффективным, средством познания, изучения и передачи информации.

Влияние речевой среды на развитие речи может быть положительным, если ребенок окружен людьми, овладевшими культурой речи, если взрослые общаются с детьми, поощряют их активную речь. Напротив, недостаточное внимание к детской речи, к общению с детьми, неправильная речь окружающих оказывают неблагоприятное воздействие на речевое и общее психическое развитие дошкольников.

Речевая среда, созданная в определённой группе, это фактор либо сдерживающий, либо активизирующий процесс речевого развития ребёнка, поэтому создавая развивающую среду, важно учитывать уровень речевого развития, интересы, способности детей данной группы. Речевую среду необходимо проектировать в соответствии с той программой, которая реализуется в образовательном учреждении. Уметь создавать среду должен сам педагог, владеющий знаниями по дошкольной педагогике и психологии. При создании речевой среды воспитатель должен учитывать особенности развития каждого своего воспитанника, знать группу в целом, чтобы не задерживать дальнейшее развитие детей и вместе с тем не ставить перед ним непосильные задачи (такие задачи могут погасить у ребенка даже попробовать их разрешить, сдерживают развитие познавательного интереса).

Структуру речи следует согласовывать с возрастом детей. Чем младше ребенок, тем проще должна быть синтаксическая структура обращенной к нему речи. При длинных сложных предложениях дети не улавливают основного смысла. Содержание речи должно строго соответ-

ствовать развитию, запасу представлений, интересам детей, опираться на их опыт. Особого внимания требует точность, ясность и простота речи. От точности речи зависят точность восприятия, отчетливость понимания. Педагогу необходимо регулировать темп своей речи. Следить за содержанием слишком быстрой речи трудно даже взрослому, а ребенок совершенно на это не способен. Не понимая смысла льющихся потоком слов, он просто перестает слушать. Недопустима и слишком медленная, растянутая речь: она надоедает. Следует регулировать силу своего голоса, говорить настолько громко или тихо, насколько этого требуют условия момента и содержание речи. Тихую речь дети не слышат, не улавливают её содержания. Громкую речь, переходящую в крик, дети перенимают как манеру речи необыкновенно быстро. Кричат дети, их перекрикивают взрослые, и в этом гаме тонут слова и их содержание. Речь педагога должна быть эмоциональна, по возможности образна, выразительна и отражать интерес, внимание, любовь к ребенку, заботу о нем [1, с. 137].

Организуя предметную среду в групповом помещении, педагоги должны учитывать все, что будет способствовать становлению базовых характеристик личности каждого ребенка: закономерности психического развития дошкольников, показатели их здоровья, психофизиологические и коммуникативные особенности, уровень общего и речевого развития. Учет способностей, интересов, темпа продвижения каждого ребенка, создание условий для его развития не зависимо от уровня исходной подготовленности – вот в чем должны руководствоваться педагоги в своей профессиональной деятельности. Существуют определенные требования к организации речевой развивающей среды в ДОУ:

1) в каждой возрастной группе нужно создать условия для самостоятельной активной целенаправленной деятельности (игровой, двигательной, изобразительной, театральной);

2) организация и размещение предметов развивающей среды должны отвечать возрастным особенностям детей и их потребностям;

3) динамичность среды;

4) функциональность предметов развивающей среды;

5) среда должна быть наполнена развивающим содержанием, соответствующим интересам мальчиков и девочек, «зоне ближайшего развития»;

6) во всех возрастных группах должно быть уютное место для отдыха детей.

Правильно организованная развивающая среда позволит каждому малышу найти занятие по душе, поверить в свои силы и способности, научиться взаимодействовать с педагогами и сверстниками, понимать и оценивать их чувства и поступки.

В процессе речевого общения с детьми воспитатель использует невербальные средства, по определению известного психолога Т.Н. Ушаковой невербальные коммуникативные жесты, мимика, фонации, панто-

мимические движения. Они помогают эмоционально объяснить и запомнить значение слов, уточнить значения слов, связанных с эмоциональным восприятием, способствуют углублению эмоциональных переживаний, запоминанию материала слышимого и видимого, помогают приближению обстановки на занятиях к обстановке естественного общения. Невербальные коммуникативные средства выполняют важную социальную, воспитывающую функцию и являются образцами поведения детей. [3, с. 197]

При организации речевой среды нужно использовать различные наглядные материалы, которые помогают детям развивать свою речь. Наглядные материалы можно разделить на группы в зависимости от их функции.

1. Центр дыхания включает в себя: игры на развитие речевого дыхания: свистки, дыхательные тренажеры, дудочки, надувные игрушки, перышки, сухие листочки; картотеку упражнений на развитие воздушной струи; памятку о различных видах дыхательной гимнастики.

2. Центр артикуляции включает в себя: большое настенное зеркало, маленькие зеркала, артикуляционную гимнастику в символах (картинках), комплексы артикуляционных упражнений, комплексы пальчиковой гимнастики.

3. В центр автоматизации звуков входит речевой материал: «Свистящие», «Шипящие», «Сонорные», игры и игровые задания на автоматизацию звуков: «Звуки С, З, Ц», «Звуки Ш, Ж», «Звуки Л, Р», «Звуки Ч, Щ», подвижные игры на автоматизацию звуков, картотека предметных картинок для автоматизации и дифференциации свистящих, шипящих, сонорных, йотированных звуков и аффрикат, картотека речевого материала для автоматизации и дифференциации свистящих, шипящих, сонорных, йотированных звуков и аффрикат.

4. Центр фонального восприятия включает в себя свистки, погремушки, музыкальные инструменты, предметы для звукоподражания, звучащие игрушки – заместители, маленькую настольную ширму, схемы-символы: мимика, эмоции.

5. Центр фонематического восприятия состоит из таких компонентов, как: наглядность для звуковых сюжетных игр: Домики для твердых и мягких звуков; Тим и Том; Дома гласных и согласных, плоскостные изображения сумочек, корзинок, фишки для схем звукового анализа (красные, синие, зеленые), раздаточный материал и материал для фронтальной работы по формированию навыков звукового и слогового анализа и синтеза слов, анализа и синтеза предложений, схема артикуляции звуков (губы, зубы, язык, воздушная струя, голос), схема характеристики звуков (гласный-согласный, твердый-мягкий, звонкий-глухой), игры на развитие фонематического слуха «Кубики», «Рыбалка», «Строим дом», «Собери цветок», «Нарядим елку», «Магазин», «Пирамида» (2), «Поезд», «Лото», «Цветные коврики», «Развесь флажки», звуковые дорожки.

6. Центр звуко-буквенного анализа(обучение грамоте) включает в себя схемы разбора предложений, слов, слогов (фронтальные, индивидуальные); фишки для них, буквы (магнитные, бумажные), материал для выкладывания букв (шнурок, палочки, пластилин, крупа), кассы букв, азбуки для индивидуальной работы, игры для совершенствования навыков языкового анализа: «Слоговое лото», «Подбери схемы», «Подбери слова».

7. В центр словаря входит: картинки по лексическим темам (растительный и животный мир, человек, времена года и так далее), карточки с заданиями по лексическим темам, мнемотаблицы по развитию связной речи.

8. Центр грамматики включает в себя карточки с заданием по совершенствованию лексико – грамм. представлений.

9. В центр мелкой моторики входят такие компоненты, как бусы (мягкий конструктор), паровозик (мягкий конструктор), игры-шнуровки, игры-застежки, «Собери цветок» (мягкий конструктор), обводки, штриховки, трафареты, крупы («Выложи узор, букву», «Золушка»), прищепки («Елочка, Солнышко, Ёжик»), картотека пальчиковых игр и упражнений, занимательные игрушки для развития тактильных ощущений и т. д

10. Центр психических процессов включает в себя игры на развитие мышления, внимания, конструктивной деятельности (вьетнамская игра, колумбово яйцо, танграм, монгольская игра, листик, волшебный круг), загадки, карточки-задания на развитие внимания и мышления, игровые упражнения на развитие творческого воображения, игровые упражнения на развитие зрительного внимания.

Организация речевой развивающей среды в данное время является одной из актуальных проблем дошкольных учреждений. В теории и практике дошкольного образования отмечается, что подлинно творческое развитие ребенка дошкольного возраста наиболее успешно осуществляется в условиях обогащенной предметной развивающей среды, которая предполагает единство социальных и природных средств, обеспечение разнообразной деятельностью ребенка и обогащение его речевого опыта. Следовательно, организация речевой развивающей среды в дошкольном образовательном учреждении стала важнейшим направлением повышения качества работы по развитию речи детей дошкольного возраста. Она обеспечивает разные виды детской активности, не только речевую, но и умственную, физическую, игровую, то есть становится основой для самостоятельной речевой деятельности, условием для своеобразной формы «лингвистического самообразования» каждого ребенка.

Организация речевой среды в ДОУ несёт эффективность воспитательного воздействия, направленного на формирование у детей активного познавательного отношения не только к окружающему миру предметов, людей, природы, но и к системе родного языка, формируя тем самым у них элементарное осознание явлений родного языка и речи.

Таким образом, грамотная организация речевой развивающей среды в дошкольном образовательном учреждении создаёт благоприятные условия для формирования речевых умений и навыков детей не только в специально организованном обучении, но и в самостоятельной детской деятельности, обеспечивает высокий уровень речевой активности детей, способствует овладению детьми речевыми умениями и навыками в естественной обстановке живой разговорной речи.

Литература

1. Алексеева М.М., Яшина В.И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: Учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. – 3-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 400 с.
2. Тихеева Е.И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста). – М.: Просвещение, 1981. – 144 с.
3. Ушакова О.С., Струнина Е.М. Методика развития речи детей дошкольного возраста: Учебно-метод. пособие для воспитателей дошк. образоват. учреждений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 288 с.
4. Развитие речи детей дошкольного возраста: Пособие для воспитателя детского сада / Под ред. Ф.А. Сохина 6-е изд. испр. – М.: Просвещение, 1979. – 223 с.
5. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. – Т. 3. – Проблемы развития психики / Под ред. А.М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.

А.Ж. Бахралинова, А.В. Козлова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

МЕТОДИКИ ДИАГНОСТИКИ ШКОЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ РЕБЕНКА

Аннотация. В связи с изменением возраста зачисления детей в школу остро становится вопрос с определением уровня их готовности к началу школьного периода. Он характеризуется новым видом деятельности (учебной), новыми социальными ролями, а также новыми условиями решения задач. В данной статье рассмотрено значение диагностических методик определения уровня школьной зрелости ребенка. Приведены и описаны наиболее часто встречающиеся из них. Представлены их краткая характеристика и анализ. Сделан вывод о возможности и условиях их применения.

Ключевые слова: готовность, школа, методики, диагностика, исследование, дошкольник.

Аннотация. Балаларды мектепке қабылдау жасының өзгеруіне байланысты олардың мектеп кезеңінің басталуына дайындық деңгейлерін анықтау мәселесі өткір болып тұр. Ол жаңа қызмет түрімен (тәрбиелік), жаңа әлеуметтік рөлдермен, сонымен қатар мәселелерді шешудің жаңа жағдайларымен сипатталады. Бұл мақалада баланың мектептегі жетілу деңгейін анықтау үшін диагностикалық әдістердің маңыздылығы қарастырылады. Олардың ішінде жиі кездесетіні сипатталады. Олардың қысқаша сипаттамасы мен талдауы келтірілген. Оларды қолдану мүмкіндігі мен шарттары туралы қорытынды жасалады.

Annotation. In connection with the change in the age of enrollment of children in school, the question of determining the level of their readiness for the beginning of the school period becomes acute. This period is characterized by a new type of activity (educational), new social roles, as well as new conditions for solving problems. This article examines the importance of diagnostic methods for determining the level of school maturity of a child. The most frequently encountered of them are given and described. Their brief description and analysis are presented. A conclusion is made about the possibility and conditions of their application.

Каждый ребенок, приступая к обучению в школе, становится на новую ступень своего развития. Перед ним появляются новые задачи как в интеллектуальном, физическом, социально-коммуникативном, так и психологическом аспектах. В случае, если отмечается недостаточный уровень развития одного или нескольких пунктов, перечисленных выше аспектов, то однозначно можно говорить о наличии в будущем определенных трудностей, испытываемых ребенком в процессе обучения в школе. Особое значение получает диагностика степени готовности ребенка к началу школьного периода в связи с изменением возраста зачисления детей в первый класс. С 2019 года школьный порог переступают дети с 6 лет [1].

Исследователи выделяют разные критерии готовности ребенка к обучению в школе. Н.В. Нижегородцева и В.Д. Шадриков выделяют три основные категории готовности ребенка к школе: физиологическая, социальная (личностная) и психологическая [2]. Л.И. Божович отмечает три критерия: наличие познавательной потребности, способность произвольной организации деятельности и появление внутренней «позиции школьника» [3]. Е.Е. Кравцова в своих работах подчеркивает особую роль общения в развитии ребенка. Выделяет при этом три сферы: отношение к взрослому, к сверстнику и к самому себе [4].

При разработке программ диагностики готовности ребенка к началу школьного этапа различные авторы брали во внимание разные аспекты школьной зрелости. Так, ориентировочный тест школьной зрелости А. Керна – Я. Йирасека основной целью ставит определение степени зрелости умственного развития ребенка. А.Л. Венгер исследует познавательную сферу ребенка. Методика «Узоры», разработанная Л.И. Цеханской, позволяет произвести диагностику не только познавательной сферы ребенка, но и выявляет сформированность умения подчинять свои действия определенному правилу. Н.Г. Салмина изучает уровень развития произвольности и воображения. Н.И. Гуткина рассматривает психологическую готовность в целом. Более подробно рассмотрим некоторые из перечисленных методик и программ ниже.

Ориентировочный тест школьной зрелости Я. Йирасека представляет собой модификацию теста А. Керна. Из 6 заданий, предложенных А. Керном, Я. Йирасек оставил 3 графических: рисунок мужской фигуры, подражание письменным буквам, срисовывание группы точек. К ка-

ждому из задний приведены четкие инструкции, которые должны быть непременно соблюдены, а также стимульный материал, бланк ответов, ключ, интерпретация полученных результатов. Каждое из задний оценивается по пятибалльной шкале, где 1 – высокий уровень, 5 – низкий уровень. Существует возможность проведения теста как в индивидуальной форме, так и в групповой. Данная методика позволяет определить уровень развития тонкой моторики руки и зрительно-моторной координации.

При этом сам автор подчеркивает, что тест не является стопроцентным показателем школьной зрелости или незрелости ребенка, поскольку при его проведении не используются вербальные субтесты, что могло бы дать представление об уровне развития логического мышления [5, с. 63].

Данная методика позволит сделать заключение о развитии графомоторных функций ребенка, о зрительно-моторной координации, пространственном ориентировании, состоянии проприоцептивных функций, социально-личностных отношениях ребенка, Я-позиции. Определение уровня развития связной речи ребенка (словарный запас ребенка, логика изложения мысли, грамматический строй речи) в рамках данного теста не предусмотрено. Достоинства и недостатки каждой из методик будут представлены ниже в виде таблицы.

Диагностико-коррекционная программа Г. Витцлака позволяет выявить детей, не только готовых к школьному обучению, но и нуждающихся в коррекционно-педагогической работе [5]. Программа представляет собой 17 заданий для выполнения детьми:

- 1) истории в картинках (по серии картинок озвучивается история, необходимо ее повторить и составить свою);
- 2) знание цвета (необходимо перечислить цвета, представленные на картинках – 12 шт);
- 3) заучивание четверостиший;
- 4) знание предметов (предлагается назвать предметы с уточнением, изображенные на аппликации);
- 5) процесс счета (необходимо назвать количество предметов без использования моторных компонентов);
- 6) порядок счета;
- 7) классификация предметов (ребенку предлагается рассортировать предметы по групповому признаку);
- 8) восприятие количества (определение количества предметов, а также их суммы);
- 9) размещение фигур (необходимо назвать геометрические фигуры, объяснить их название и выбрать к каждой из них соответствующие картинки с изображением фигур);
- 10) сравнение картинок (нахождение отличий в паре картинок);
- 11) воспроизведение четверостиший (воспроизвести четверостишие из задания 3);

12) понимание цвета и формы (достроить геометрическую фигуру определенного цвета с помощью недостающей детали, соотнеся правильно цвет фигуры и детали);

13) нахождение аналогий (после предъявления утверждения ребенку задается вопрос, ответ на который должен быть построен по аналогии с утверждением);

14) описание картинки (учитывается разговорная речь, построение предложений, артикуляция, фантазия);

15) учебный тест на сравнение величины (в ряду предметов различной величины необходимо определить недостающий – подобрать предмет нужного размера);

16) срисовывание (фигур и узора);

17) раскладывание по образцу (необходимо выложить фигуру по образцу, учитывая форму и цвет) [5, с. 38-48].

В отличие от теста Я. Йирасека методика Г. Витцлака направлена на изучение трех областей: обучаемость, мышление и речь. Из описанных выше заданий можно сделать вывод о том, что данная программа в полной мере охватывает интеллектуальные и психологические аспекты готовности ребенка к обучению в школе, но совсем не раскрывает социального уровня зрелости ребенка. Возможно лишь определить его отношение к взрослому по способу взаимодействия с учителем (психологом), от которого исходят инструкции по выполнению заданий, а также реакции ребенка на них. Необходимо применение дополнительных методик исследования.

Методика «Узор» Л.И. Цеханской предполагает проведение исследования как в индивидуальной, так и в групповой форме. При этом детям предлагается выполнить одно задание, состоящее из 2 этапов: обучающего и этапа выполнения задания. Так автор исследует предпосылки к овладению учебной деятельностью. Стимульный материал состоит из четырех страниц: одной – учебной и трех – для самостоятельного выполнения задания. На каждой странице изображены геометрические фигуры в ряд (полоску): квадраты наверху, круги посередине и треугольники внизу. Задача ребенка соединять квадраты и треугольники только через круги, не прерывая линию соединения, которая двигаться должна всегда вперед. Таким образом, инструктор предъявляет ребенку правило (соединять фигуры), выполнение которого возможно только определенным способом (через круги). Ошибкой будут считаться разрывы в рисунке или двойные линии.

Данная методика позволяет определить уровень развития психологического аспекта готовности ребенка к обучению в школе, поскольку демонстрирует способность ребенка к осмыслению задачи, а также правила и способа ее выполнения. Последовательное выполнение инструкции педагога требует от ребенка развития также и слухового восприятия.

Таким образом, методика Л.И. Цеханской «Узоры» раскрывает способность ребенка слушать педагога, его инструкции, выполнять задачу, поставленную перед ним заданным способом, что является примером учебной деятельности в школе. Социальный, интеллектуальный и многие категории психологического аспекта в данной методике остаются не изучены. Методика не может быть использована самостоятельно при определении школьной зрелости, а лишь как часть более детального исследования.

Подводя итог, можно отметить необходимость процедуры определения уровня готовности ребенка к обучению в школе. Это позволит определить наиболее благоприятные условия обучения для каждого ребенка. В случае обнаружения недостаточного уровня сформированности тех или иных категорий необходимо вовремя начать коррекционно-педагогическую деятельность.

Методик и программ существует огромное множество, мы рассмотрели лишь часть. На наш взгляд, использование одной не предоставит возможности получить картину в полном объеме. Поэтому мы настоятельно рекомендуем сочетать несколько методик, которые будут отвечать целям исследования (получение достоверной информации об уровне развития всех аспектов и категорий школьной зрелости), а также соответствовать возможностям его организации (количество педагогов, количество детей, место и время проведения).

Табл. 1. Сравнительная характеристика методик

Название программы, методики, автор	Достоинства	Недостатки
Ориентировочный тест школьной зрелости Я. Йирасека	<ul style="list-style-type: none"> • Возможность проводить исследование индивидуально и в группе; • небольшое количество стимульного материала; • небольшое количество заданий; • простые и четкие инструкции 	<ul style="list-style-type: none"> • Относительная надежность теста; • отсутствие разностороннего исследования всех аспектов готовности ребенка (отсутствие в тесте речевого компонента)
Диагностико-коррекционная программа Г. Витцлака	<ul style="list-style-type: none"> • Большой перечень изученных категорий в рамках интеллектуального и психологического аспектов школьной зрелости; • возможность проведения беседы с целью оказания помощи и выявления причин трудностей; • получение более полной информации о способностях конкретного ребенка; • раскрывает предпосылки овладения учебной деятельностью 	<ul style="list-style-type: none"> • Групповая форма исследования невозможна; • изучение социального аспекта требует применения дополнительных методик

Название программы, методики, автор	Достоинства	Недостатки
Методика «Узор» Л.И. Цеханской	<ul style="list-style-type: none"> • Возможность проводить исследование индивидуально и в группе; • небольшое количество заданий; • раскрывает предпосылки овладения учебной деятельностью; • позволяет определить уровень сформированности слухового восприятия 	<ul style="list-style-type: none"> • Направлена на исследование узкого круга категорий готовности

Литература

1. Ст. 31 Закон Об образовании РК № 319-III от 27.07.2007 года.
2. Нижегородцева Н.В., Шадриков В.Д. Психолого-педагогическая готовность ребенка к школе: Пособие для практических психологов, педагогов и родителей. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 256 с.: ил. – (Подготовка детей к школе).
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте: психологическое исследование. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с. (Акад. пед. наук СССР).
4. Кравцова Е.Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. – М., 1991.
5. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе – М.: Академический Проект, 2000. – 3-е изд., перераб. И доп. – 184 с. – (Руководство практического психолога).

С.Б. Бейсенова

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

БҰЛТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Андатпа. Осы мақалада білім беру үрдісінде бұлттық технологияларды пайдалану мәселесі қарастырылады. Cloud computing анықтамасына түсіндірме беріледі, бұлттар модельдері қарастырылады. Cloud computing негізінде басты сервистер және оларды білім беру үрдісінде пайдалану мүмкіндіктері ұсынылады. Бұлттық технологияларды білім беру үрдісінде пайдалану артықшылықтары мен кемшіліктері анықталады.

Түйін сөздер: білім беру мекемесінің ақпараттық ортасы, бұлттық есептеулер, бұлттар модельдері, бұлттық технологиялар.

Қазіргі уақытта білім беруді ақпараттандыру қоғамның үдемелі дамуының қажетті шарты болып табылады. Ақпараттық технологияларды жетілдіру білім беруді дамытудың біршама жаңа бағыттардың арасында маңызды орын алады. Ол білім берудегі инфрақұрылымды, анығырақ айтқанда білім беру мекемесінің ақпараттық ортасын дамытуға мақсатталған, өз ішінде жаңа ақпараттық сервистерді енгізу

және тиімді пайдалануды көздейді. Білім берудегі жаңа ақпараттық технологиялардың маңызды рөлі-бұл жеке педагогикалық мәселелерді шешуде қолданылатын құралдардың функцияларын орындап қана қоймай, сонымен қатар оқытудың сапалы жаңа мүмкіндіктерін береді, дидактиканың дамуын ынталандырады және әдістемелер оқыту мен білім берудің жаңа нысандарын құруға ықпал етеді. Компьютерлік құралдардың дамуымен және олардың білім беру процесіне енуімен оның қатысушылары жаңа мүмкіндіктерге ие болады, жаңа тәсілдер жүзеге асырылады.

Қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды дамытудың перспективалық бағыттарының бірі бұлттық технологиялар болып табылады. Бұлттық технологиялар (Cloud computing ағыл.) компьютер қорлары мен қуаты пайдаланушыға ұсынылған интернет-сервис ретінде таратылған деректерді өңдеу технологиялары деп түсінеміз. [2,56., 4, 36.] Бұлттық технологиялардың білім беру үрдісінде пайдалану мүмкіндігі мен орындылығын негіздеу үшін олардың мәні мен негізгі сипаттамаларын талдауға салайық.

АҚШ-тың стандарт және технологиялардың Ұлттық институты (National Institute of Standards and Technology – Nist) «Nist Definition of Cloud Computing v15» [4, 146.] құжатында бұлттық есептеулерді кең және ыңғайлы желілік қатынауды (қажеттілікке қарай) қамтамасыз ету моделі ретінде анықтады, конфигурацияланатын есептеу қорларының жалпы пулына (мысалы: желілер, серверлер, сақтау жүйелері, қосымшалар және сервистер) қызмет көрсету провайдерімен өзара қатынас жасау қажеттілігі және басқарумен жедел түрде минималды күшті пайдаланып ұсынылады және босатылады. Бұлттық есептеу кезінде деректер бұлтта орналасқан виртуалды серверлерде үнемі сақталады, сонымен қатар клиент жағында компьютерлерде, ноутбуктерде, нетбуктерде, мобильді құрылғыларда және т. б. уақытша кэштеледі. [2,56.]

Бұлтты құру үшін үш негізгі модельдің бірі қолданылады: бағдарламалық жасақтама қызмет ретінде, платформа қызмет ретінде, инфрақұрылым қызмет ретінде. Білім беру үрдісінде оларды пайдалану мүмкіндігін анықтау мақсатында бұлт модельдерін толығырақ талдайық.

Инфрақұрылым сервис ретінде (IaaS, infrastructure as a service) – компьютерлік инфрақұрылымды қызмет бұлттық есептеу тұжырымдамасына негізделген қызмет ретінде ұсыну. Бұл деңгейде пайдаланушы базалық есептеу қорларын қабылдайды. Мысалы, Ақпаратты сақтау үшін процессорлар мен құралдарды өздік операциялық жүйелер мен қосымшаларды құру мақсатында пайдаланады. Бұл тәсілдің бір мысалы-Amazon Elastic Compute Cloud – Amazon EC2) – ұйымдар Linux виртуалды машиналарында серверлерді орнату арқылы осы инфрақұрылымды қолдана алады және қажет болған жағдайда есептеу қуатын арттыра алады. [3,156.] Мұндай модель білім беру мекемелері үшін қызықты болуы мүмкін деректерді сақтау ресурстарын, электрондық

пошта функцияларын және ынтымақтастық жүйелерін тегін ұсынуды қамтиды.

Платформа сервис ретінде (PaaS, platform as a service) – бұл қызмет ретінде веб-қосымшаларды әзірлеу, тестілеу, орналастыру және қолдау үшін интеграцияланған платформаны ұсыну. Мұнда пайдаланушылар қызмет провайдері ұсынатын платформада жергілікті қосымшаларды орнату мүмкіндігіне ие. Мысал ретінде Google Apps Engine қызметі әзірлеушілерге Python тілінде қосымшаларды құруға және орнатуға мүмкіндік береді. Бұлттық есептеудің бұл түрі қазіргі уақытта білім беру мекемелері үшін өзекті емес.

(SaaS, software as a service) – соңғы пайдаланушыға сұраныс бойынша қызмет ретінде қосымшаны ұсынуды көздейтін қосымшаны орналастыру моделі. Мұндай жағдайда бұлтта деректер ғана емес, сонымен қатар онымен байланысты қосымшалар сақталады, ал пайдаланушыға жұмыс атқару үшін тек веб-браузер ғана керек. Дәл осы деңгей білім беру үрдісі үшін үлкен қызығушылық тудырады. Бұл тәсілдің үздік мысалдары ретінде байланысты қолдау құралдары сонымен қатар электронды пошта, электронды кестелер, мәтіндерді өңдеу қосымшалары және т.б. кеңсе қосымшаларын ұсынатын Google Apps for Education және Microsoft Live@edu жүйелері болып табылады. [3,5б.]

Қазіргі уақытта әлемдік тәжірибеде бұлтты жүйелерді орналастырудың төрт моделі жүзеге асырылуда:

– жеке бұлт (private cloud) – тапсырыс беруші де, қызмет көрсетуші де болып табылатын бір компанияның ішінде сервистерді ұсыну үшін пайдаланылады. Бұл бұлтты тұжырымдаманы жүзеге асырудың нұсқасы, мұндай жағдайда компания өз ұйым шеңберінде, өзі үшін жасайды;

– көпшілік бұлт (public cloud) – қажетті бағдарламалық қамтылымы бар инфрақұрылымды өрістетуді және оларға мекеме инфрақұрылымынан тыс қол жеткізу тетіктерін беруді білдіреді;

– гибриді бұлт (hybrid cloud) – әртүрлі типтегі екі немесе одан да көп бұлттардан тұрады;

– қоғамдық бұлт (community cloud) – ортақ міндеттері бар ұйымдардың тұтынушыларының нақты қоғамдастығы пайдалануға арналған инфрақұрылым түрі. Қоғамдық бұлттардың мысалдары- Windows Azure платформасы, Amazon веб-қызметтері, Google App Engine және Force.com [1, 2б.]

Білім беру мекемелері үшін көпшілік және қоғамдық бұлт жүйелері ең қолайлы болып табылады.

Бұлттық технологиялардың салыстырмалы жаңалығына қарамастан (алғашқы жоба 1999 жылы жүзеге асырылды), әртүрлі деңгейдегі оқу орындарының білім беру процесінде оларды қолдану тәжірибесі әлі де аз.

Кейбір шетелдік білім беру мекемелері осы технологияларды пайдалануға ауысуда. Литвада Каунас технологиялық университеті (Kaunas University of Technology) Microsoft Live@edu арқылы жеткізілетін бұлтты сервистерді қолданады. Хофстра университеті (Hofstra University) Google Apps. ұсынатын бұлттық қызметтерді пайдаланады.

Білім беру саласында тарала бастаған бұлттық қызметтерді пайдаланудың тағы бір нұсқасы-оқытуды басқару жүйелерінің бұлтына көшу (Learning Management Systems, LMS). Сыртқы провайдерлерге Blackboard, Moodle және т.б. сияқты LMS қолдауын ұсыну, қымбат жабдықтар мен бағдарламалық жасақтаманы сатып алуға және қолдауға мүмкіндігі жоқ білім беру мекемелері үшін мағынасы бар.

Бұлт модельдерін және оларды шет елдерде қолдану тәжірибесін талдау нәтижесінде, білім беру мекемелері көбінесе «бағдарламалық жасақтама ретіндегі қызмет» бұлт моделін қолданады.

Бұл модельді пайдалану білім беру мекемесінен жеке серверді құру және оған қызмет көрсетуді талап етпейді, экономикалық және ұйымдастырушылық шығындарды болдырмайды және провайдер ұсынатын платформада жеке қосымшаларды орнатуға мүмкіндік береді.

Жасалған талдау нәтижесінде білім беру үрдісінде бұлттық технологияларды қолданудың келесі артықшылықтарын анықтады:

– экономикалық: көптеген білім беру мекемелері үшін басты артықшылық-үнемділік. Бұл әсіресе электрондық пошта сияқты қызметтерді сыртқы провайдерлер тегін ұсынған кезде байқалады. Бұл қызметтерге арналған жабдықты басқа мақсаттарда пайдалануға немесе жоюға болады;

– техникалық: аппараттық қамтамасыздандыруға қойылатын ең төменгі талаптар (міндетті шарт ретінде тек Интернет желісіне қолжетімділіктің болуы ғана болып табылады);

– технологиялық: жоғары деңгейдегі бұлтты қызметтердің көпшілігі қолдануда қарапайым болып келеді немесе аз қолдауды қажет етеді;

– дидактикалық: мұғалімдер мен студенттердің қауіпсіз байланысы мен ынтымақтастық мүмкіндіктерін қамтамасыз ететін интернеттегі құралдар мен қызметтердің кең спектрі.

Бұлттық технологиялардың кейбір кемшіліктерін атап өтуге болады, олар негізінен техникалық және технологиялық сипатқа ие және олардың дидактикалық мүмкіндіктері мен артықшылықтарына әсер етпейді. Мұндай кемшіліктерге жергілікті аналогтармен салыстырғанда бағдарламалық жасақтаманың функционалды қасиеттерін шектеу, отандық бұлтты қызмет провайдерлерінің болмауы жатады (Amazon, Google, Salesforce және т.б. АҚШ-та шоғырланған), сонымен қатар отандық және халықаралық стандарттардың болмауы.

Қазіргі уақытта білім беру үрдісінде қолданылатын бұлтты есептеу технологиясына негізделген қызметтердің ең көп таралған жүйелері

Microsoft Live@edu және Google Apps Education Edition болып табылады. Олар бұлтқа негізделген веб-қосымшалар, оқу орындарының студенттері мен оқытушыларына қарым-қатынас пен ынтымақтастықтың тиімділігін арттыруға арналған құралдарды ұсынады. [5, 76.]

Алайда, бүгінде білім беру процесінде бұлтты технологияларды қолданудың әдістемелік және технологиялық аспектілері жеткілікті дамымаған.

Google Apps Education Edition қызметтерінің мысалында оларды білім беру процесінде қолданудың келесі мүмкіндіктері ұсынылады.

Оқушылар бір-бірімен және оқытушылармен оқу үрдісіне қажетті ақпаратпен және құжаттармен алмасу: үй тапсырмасын тексеру, жобалар мен рефераттар бойынша кеңес беру. Бұл мүмкіндік электрондық поштаны, чат пен форумды пайдалану арқылы қамтамасыз етіледі.

Топтарда бірлескен жобаларды орындау: мәтіндік файлдарды дайындау және басқа авторлармен нақты уақыт режимінде құжаттардағы түзетулерді талқылауды ұйымдастыру, интернетте жалпы қол жетімді веб-беттер түрінде жұмыс нәтижелерін жариялау, әртүрлі ақпараттық объектілерді өңдеуге практикалық тапсырмаларды орындау. Мұндай мүмкіндіктерді Google Docs қызметтерін (құжаттар мен презентациялар) пайдалану мүмкіндік береді.

Ағымдағы, тақырыптық, қорытынды бақылауды, сондай-ақ өзін-өзі бақылауды жүзеге асыру. Google Docs (формалар) қызметін пайдалану мұғалімге құжаттағы арнайы формаларды қолдана отырып, әртүрлі сұрақтар түрлерімен тест ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Google Calendar сервисінің көмегімен оқу үрдісін жоспарлау теориялық және практикалық сабақтардың, консультациялардың кестесін құруға мүмкіндік береді.

Қарастырылған қызметтердің негізінде оларды білім беру процесінде қолданудың орындылығын растайтын, бұлттық технологиялардың дидактикалық мүмкіндіктері тұжырымдалады:

– оқытушылар мен оқушылардың үлкен ұжымының бірлескен жұмысын ұйымдастыру мүмкіндігі;

– мұғалімдер үшін де, оқушылар үшін де түрлері мен мақсаттары әртүрлі құжаттарды бөлісу және жариялау мүмкіндігі;

– сервис пайдаланушысының оны ұсыну орнына аумақтық байланысы болмағаны үшін құрылған өнімдерді білім беру үрдісіне жылдам қосу;

– интерактивті сабақтар мен ұжымдық оқытуды ұйымдастыру;

– оқушылардың өзіндік жұмыстарды, оның ішінде ұжымдық жобаларды орындауы;

– орналасқан жеріне қарамастан құрдастарының арасында (және тек қана емес) өзара іс-қимыл жасау және бірлескен жұмыс жүргізу;

– нақты пәндік салаларда web-бағдарланған зертханаларды құру (жаңа ресурстарды қосу тетіктері; модельдеу құралдарына интерактивті

қол жеткізу; ақпараттық ресурстар; пайдаланушыларды қолдау және т. б.);

– бақылаудың әртүрлі нысандарын ұйымдастыру;

– мекемелер қолданатын оқытуды басқару жүйелерінің бұлтқа көшуі (мысалы, Moodle);

– зерттеушілерге қол жетімділікті ұйымдастыру, қолданбалы модельдерді әзірлеу және тарату бойынша жаңа мүмкіндіктердің туындауы. [6, 58 б.]

Осылайша, білім беру процесінде бұлттық технологияларды қолданудың басты дидактикалық артықшылығы-студенттер мен оқытушылардың бірлескен жұмысын ұйымдастыру болып табылады.

Бұлттық технологиялар орналасқан жеріне қарамастан өзара әрекеттесуге және бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқу материалдарын таратудың және жаңартудың қарапайымдылығымен ерекшеленетін ең үнемді және сенімді тәсілмен жеткізіледі. Бұлттық технологиялар білімге бар кедергілерді: географиялық, технологиялық, әлеуметтік жеңуге мүмкіндік береді.

Бұлттық технологиялар жеке оқытуға, интерактивті сабақтар және ұжымдық оқыту үшін мүмкіндіктерді жасай отырып, оқу процесін ұйымдастырудың дәстүрлі формаларына балама ұсынады. Бұлттық технологияларды енгізу қажетті бағдарламалық қамтамасыз етуді сатып алуға жұмсалатын шығындарды төмендетіп, білім беру үрдісінің сапасы мен тиімділігін арттырып қана қоймай, қазіргі заманғы ақпараттық қоғамдағы өмірге дайындайды.

Әдебиеттер

1. Сейдаметова З.С., Сейтвелиева С.Н. Білім берудегі бұлттық сервистер // Ақпараттық білім берудегі технологиялар. – 2011. – №9.

2. HEWWIT C. ORGs for Scalable, Robust, Privacy-Friendly Client Cloud Computing // IEEE Internet Computing. Vol. 12, no. 5. NY, USA, Sep. Oct. 2008. doi: 10.1109/MIC.2008.107

3. GILLAM Lee. Cloud Computing : Principles, Systems and Applications / Nick Antonopoulos, Lee Gillam. L.: Springer, 2010 (Computer Communications and Networks).

4. MELL P., GRANCE T. The NIST Definition of Cloud Computing v15. URL: <http://www.slideshare.net/crossgov/nist-definition-of-cloud-computing-v15>.

5. MISEVICIEN R., BUDNIKAS G., AMBRAZIEN D. Application of Cloud Computing at KTU : MS Live@EduCase // Informatics in Education, 2011, Vol. 10, No. 2. URL: http://www.mii.lt/informatics_in_education/pdf/INFE194.pdf.

6. Газейкина А.И., Кувина А.С., Мектеп оқушыларының оқыту процесінде бұлттық технологияларды қолдану// Білім берудегі ақпараттық және коммуникациялық технологиялар. – Ресейдегі педагогикалық білім. – 2012. – №6.

А.А. Джаккина

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Ж.Е. Тайчик

НАО ЕНУ имени Л. Гумилева

МЕТОДИКА РАЗРАБОТКИ МОБИЛЬНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ

Аннотация. В данной статье рассмотрена значимость применения информационных системы в сфере образования, приведены примеры использования информационных технологий в образовании. Проанализирована значимость внедрения и использования мобильных приложений в образовании Казахстана. В статье проводится анализ возможностей самостоятельного обучения информационным технологиям при использовании специализированных мобильных приложений. В статье содержится краткое описание мобильного приложения по методам шифрования и использование его в учебных целях. Проанализированы основные преимущества мобильных платформ. Внедрение этого мобильного приложения в обучающий процесс позволит наглядно увидеть, как работают алгоритмы шифрования. Использование мобильных приложений в образовательных целях позволяет не только создавать приложения, выполняющие вычислительные функции, но и приложения, которые могут послужить наглядным пособием для обучающихся.

Ключевые слова: мобильные приложения, информационные технологии, информационные системы.

В современном мире человек не представляет жизнь без компьютера, глобальной сети Интернет, социальной сети и т.д. Основой всех программных продуктов, которые представлены на компьютере, является строгая упорядоченность и иерархичность, т.е. все подчинено принципу системности. Принцип системности в компьютере воплощен в виде информационной системы.

Что подразумевается под информационной системой? Какие требования предъявляются к информационной системе? Какая специфика информационных систем, представленных в образовании? Какие информационные системы в области образования представлены на российском рынке? Возможно ли повышение качества образования с использованием той или иной информационной системы? На эти вопросы мы и попытаемся ответить в данной статье. Для начала мы уясним для себя, что подразумевается под информационной системой [1].

Иными словами, под информационной системой мы будем понимать совокупность данных и технических средств, способных принимать, обрабатывать, хранить и выдавать информацию пользователю в максимально короткие сроки. Наиболее распространенным видом информационных систем на современном этапе развития информационно-коммуникационных технологий являются автоматизированные информационные системы. Под автоматизированной информационной системой понимается упорядоченный процесс сбора, хранения, обработки и передачи информации в интересах достижения поставленной перед ин-

формационной системой цели, использующий компьютерную информационную технологию [2].

Среди основных требований, предъявляемых к информационным системам, следует отметить:

1. Эффективность информационной системы – определяется сопоставлением всех связанных с рассматриваемыми мероприятиями затрат и получаемых при этом результатов.

2. Качество функционирования информационной системы – степень приспособленности системы к выполнению заданных функций. Среди основных свойств, определяющих качество функционирования информационной системы, выделяют:

- адекватность функционирования информационной системы;
- наличие технических возможностей информационной системы к взаимодействию, совершенствованию и развитию;
- надежность и своевременность представления информации и выполнения функциональных технологических операций;
- полнота, безошибочность, актуальность и конфиденциальность представляемой информации.

3. Надежность информационной системы определяется надежностью технических средств ее оснащения и ошибками исполнителей.

4. Безопасность информационной системы предполагает такое ее функционирование, при котором обеспечивается: защита информации, циркулирующей в этой системе; защита пользователей информационной системы от вредного воздействия как информации, циркулирующей в этой системе, так и объектов самой системы; защита информационной системы и ее объектов от несанкционированного изменения ее заданных параметров и режима эксплуатации [3].

После рассмотрения понятия «информационная система» в широком смысле, сузим спектр рассматриваемых вопросов и заострим внимание на вопросах применения информационной системы в сфере образования. Основной целью создания и внедрения информационных систем в сфере образования в учебный процесс является донесение до конечного пользователя информации, которая будет для него являться новой и расширяющей границы его кругозора. В качестве конечного пользователя в сфере образования будут выступать ученики, студенты и аспиранты. Спецификой представления информации в информационных системах в сфере образования будет являться то, что она будет ориентирована на широкий круг пользователей, и поэтому язык предоставляемой информации должен быть понятен и школьнику, и студенту, и аспиранту [4].

Иными словами, структуру и язык надо выстроить так, чтобы он был понятен людям разного возраста. Более сложные по структуре и содержанию информационные системы в сфере образования на рынке информационно-телекоммуникационных технологий Казахстана представлены в виде библиотечных систем, систем дистанционного обучения.

В информационных системах дистанционного обучения основная нагрузка лежит на преподавателе, так как материал, который ложится в основу дистанционного курса, необходимо проработать и выдать его в таком виде, чтобы он был понятен ученику [5].

Информационно-коммуникационные технологии в сочетании с передовыми педагогическими технологиями (личностно-ориентированным подходом и технологиями проблемного, программированного и проектного обучения), которые в достаточном количестве представлены в различных электронных учебно-методических комплексах, могут значительно облегчить работу педагога и дать очень хороший результат.

Ведь в использовании информационных систем определённы свои положительные моменты:

- значительно облегчается поиск необходимой информации, тем самым, сокращая время подготовки к уроку;

- возможность разрабатывать собственные электронные издания на основе обширного контента, в том числе: разработки уроков с заданиями для выполнения самостоятельных работ, инструкции для практических и самостоятельных работ, наборы информационных объектов в заданной последовательности (презентации);

- автоматизированное рабочее место учителя позволяет создавать, систематизировать и хранить в электронном виде уроки;

Персональные компьютеры с доступом к сети Интернет открывают перед нами огромные перспективы для получения информации. Научные статьи, электронные варианты учебников, пособий, книг, видеоролики, просмотры видео- и аудиоконференций являются эффективными средствами самообразования, кроме того, возможно использование ПК для отработки полученных знаний на практике при помощи симуляторов или же напрямую в рабочей среде [6].

Однако в данный момент большинство этих возможностей поддерживается и мобильными устройствами. Более того, большим плюсом является их мобильность и широкое распространение, в то время как не у каждого человека имеется необходимость в домашнем ПК. Поднимается вопрос, выгодно ли использовать мобильные устройства для эффективного обучения информационным технологиям и будет ли это выгоднее использования традиционных средств обучения или ПК.

Традиционно для обучения используется печатная литература: книги, учебники, справочники. Они автономны, доступны, возможность их использования зависит только от уровня освещенности, важной особенностью является возможность быстро перемещаться между необходимыми объемами информации, которые часто сгруппированы по темам [7].

Основная проблема использования книг в обучении информационным технологиям – это отдаленность теории предмета от практики применения полученных знаний, что влечет за собой необходимость исполь-

зования персонального компьютера. Более того, очень важно бывает отследить пошаговую работу предлагаемого алгоритма или кода, чтобы до конца понять принципы его функционирования. В некоторых изданиях эта проблема решается подробным комментированием или построчным текстовым разбором алгоритма/кода, что частично помогает, но и приводит к перегруженности текста. Компьютерные технологии оказывают глубокое воздействие на сектор образования.

Благодаря компьютерам образование стало легче и гораздо интереснее, чем раньше. Интернет стал тем, чем когда-то были библиотеки. К тому же к нему легче получить доступ, он более удобный и довольно надежный источник информации. Ученикам проще обратиться к Интернету, чем искать информацию в толстых книгах [8].

Интернет – это гораздо более легкий доступ к источникам информации. В отношении обучения информационным технологиям, компьютеры часто позволяют самостоятельно опробовать полученные знания на практике, написав код программы или составив алгоритм, однако ПК все еще остаются довольно громоздкими и стационарными, что мешает пользоваться ими вне дома или учебного класса. Мобильные устройства же, имея возможности сходные с компьютерами, остаются небольшими, имеющими большое время автономной работы и легко транспортируемыми.

Смартфоны и планшеты широко распространены и популярны как мобильные игровые платформы, что также возможно использовать в процессе образования. Рынок мобильных устройств в мире и, в частности, в России активно развивается, объем продаж смартфонов стабильно растёт. В связи с этим становится выгодно создание мобильных приложений, нацеленных на повышение эффективности самообразования человека в области информационных технологий. Идея использования мобильных приложений как платформы для самообразования и самотестирования обладает большим потенциалом [9].

Появляется способ максимально интегрировать процесс получения информации и ее закрепления путем выполнения заданий. Возможности современных SDK для мобильных платформ позволяют создать максимально дружелюбную к пользователю среду, не отталкивая его от процесса обучения. Используя инструментарии, предоставляемые современными средами разработки, и соблюдая технологии разработки программного обеспечения, становится возможна реализация группировки теории и задач, мгновенного переключения между связанными группами, создания и визуализации задач любой сложности.

Одной из проблем обучения основам информационных технологий является непонимание практического значения рассматриваемых вопросов. Бывает непросто объяснить ученику что представляют из себя циклы, зачем нужны условные конструкции, как используются регулярные выражения для поиска подстрок [10].

Однако эта проблема решаема, более того, что немаловажно, при использовании сред разработки для мобильных устройств становится доступной разработка приложений игрового типа с использованием игровых механик, напрямую связанных с областью обучения. Игра является основной деятельностью детей школьного возраста. Поэтому нужно организовать игровую деятельность, используя ее в целях обучения и воспитания. Игра, являясь интересной и близкой по опыту деятельности, способствует развитию активности, самостоятельности, инициативы, меняет эмоциональное состояние, как правило, в сторону его улучшения, повышения настроения, воодушевляет, пробуждает интерес к чему-либо. Кроме того, интересная игра, созданная на основе интересных задач, пробудит в человеке заинтересованность к предмету и сподвигнет его на дальнейшее самостоятельное изучение [11].

У каждого процесса имеется собственная виртуальная машина (VM), так что код приложения выполняется изолированно от других приложений. По умолчанию каждое приложение выполняется в собственном процессе. Android запускает процесс, когда требуется выполнить какой-либо компонент приложения, а затем завершает процесс, когда он больше не нужен либо когда системе требуется освободить память для других приложений [12].

Таким образом, система Android реализует принцип предоставления минимальных прав. То есть каждое приложение по умолчанию имеет доступ только к тем компонентам, которые ему необходимы для работы, и ни к каким другим. Благодаря этому формируется исключительно безопасная среда, в которой приложение не имеет доступа к недопозволенным областям системы. Однако у приложения есть варианты предоставления своих данных другим приложениям и доступа к системным службам.

Литература

1. Назарбаев Н. Послание Президента Казахстан – 2030. – 1997.
2. Федотова Е.Л., Федотов А.А. Информационные технологии в науке и образовании: Учебное пособие / Е.Л. Федотова. – М.: ИД ФОРУМ, НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 336 с.
3. Полат Е.С. Педагогические технологии дистанционного обучения – Дистанционное образование: области применения, проблемы и перспективы развития / Е.С. Полат; Международная научно-практическая Интернет-конференция. – М., 2005. – С. 50-55.
4. Колдаев В.Д. Основы алгоритмизации и программирования. – Москва: ИНФРА-М, 2009. – 168 с.
5. Джеффри Фридл. Mastering Regular Expressions [Текст]/Джеффри Фридл. – Москва: Символ-Плюс, 2008. – 608 с.
6. Голощанов А. Программирование для мобильных устройств. – 2011. – 439 с. [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL:<https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0ahUK>
7. Дейтел П., Дейтел Х., Дейтел Э., Моргано М. Android для программистов. Создаем приложения.– 2013.– 560 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL:

https://edu.tatar.ru/upload/images/files/%D0%9F_%20%D0%94%D0%B5%D0%B9%D1... (дата обращения 09.05.2016)

8. Рето Майер. Android 2. Программирование приложений для планшетных компьютеров и смартфонов. – 2011. – 671 с. [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: https://vk.com/doc94211921_313865307?hash=8619f47af42b72a2d7&dl=0341b0a5... (дата обращения 09.05.2018)

9. Бралиева Н.Б., Байбөлекова Л.А., Балашов Қ.Т. Основы информатизации: Учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2010. – 324 с.

10. Неверова Е.Г. Исследование проблем баз данных для информационных систем / Сборник статей «Информационные системы в экономике». – Алматы: Экономика, 2013. – 382 с.

11. Титоренко В.И., Суворова А.Н. (2007). Автоматизированные информационные технологии в банковской деятельности: Учебное пособие для вузов. – М: Финстатинформ, 2007. – 482 с.

12. Колесникова В.И., Кроливецкой Л.П. Банковское дело: Учебник для вузов. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 186 с.

Ә.Қ. Елемесов, Қ. Ералиева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Дарко Дмитровский

Крагуевац университеті, Сербия

ДАЛА ӨРТТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗАРДАПТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ АЛДЫН АЛУ (ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ МЫСАЛЫНДА)

Түйіндеме. Мақала: Павлодар облысы мысалында дала өрттерінің туындауы, таралу себептері, олармен күрес шаралары, өрттердің алдын-алу шараларын қамтуға бағытталған.

Павлодар облысы елімізде Ертіс өзені жайылмасы, қарағай ормандары, аласа таулы – ландшафтылы аймақтарды қамтыған, биоалуантүрлілігімен ерекшеленетін өңірлердің бірі. Далалық аймақтар облысымыздың барлық аумақтарын қамтып жатқаны белгілі.

Дала өрттері өсімдік түрлеріне және жануарлардың тіршілік ету ортасына, адам денсаулығына әсер етпей қоймайды. Сондықтан өрттен қорғану, қоғамның әр мүшесінің маңызды міндеті. Аймақтағы өрттер салдарынан ормандар, далалар, шалғындарды мекендеуші жан-жануарлар зардап шегетіні белгілі. Өсімдік тамырларының зақымдануымен қатар, кейбір өсімдік түрлерінің азайуына да әкеліп жатады.

Өрт салдары бірнеше жылдар бойы дала экожүйелеріне тікелей және жанама түрде әсер етуі мүмкін. Жердің төсеніш қабаты мен өсімдік тамырларына зияның тигізе отырып, абиотикалық өсу жағдайларын нашарлатумен қатар, жер үсті фитомасса қорының азайуына әкеледі. Тұяқтыларға жататын жабайы және үй жануарлары, кеміргіштер мен жәндіктер тұтынатын дала өсімдіктерінің жем-азықтық құндылығының

төмендеуін де тудырады. Көктемде жердегі ұя салатын құстардың ұялары жойылып, омыртқасыздар популяциясы тығыздығын төмендетіп, топырақтағы азот пен күл элементтерінің қорын кемітеді.

Қарастырылатын басты мәселе, аймағымыздағы 2017–2020 жылдар аралығындағы дала өрттерінің таралу жиілігі мен өңір ішілік ерекшеліктері, динамикасы, олармен күрес шараларының барысын зерттеу және тиімді күрес жүргізу үшін алдын алу шараларын ұйымдастыруда бірқатар ұсыныстар беру.

Дала өрттері – адамдардың жарақат алуы, кейде өлімге дейін әкелетін, сондай-ақ экологиялық, материалдық және басқа да зиян келтіретін апатты ошақтардың біріне жатады. Дала өсімдіктері ашық, кедергісіз аймақтарда өскендіктен, өрттің жылдам таралу және жану мүмкіндігіне ие. Оттың таралу жылдамдығы 2–3 секундта бес-алты метрге жетуі мүмкін.

Мамандар дала өрттерінің алдыңғы, артқы және қапталдары сияқты тұстары бар екенін ажыратады. Алдыңғы жағы оттың шеті ең жылдам қозғалатын жерде, артқы жағы – от ең баяу таралатын жерде, яғни желге қарсы бағытта. Қапталдар фронт пен тылдың арасында болғандықтан, бұл аймақтарда от шашыраңқы таралады. От – орман мен даланың құрғақ өсімдіктерінің ең қорқынышты жауы. Дала өрттерінің пайда болуы ерте көктемде, тіпті қардың толық ерімеген уақытында орын алуы мүмкін. Күн мен құрғақ желдерден өткен жылдардағы шөптер, жапырақтар, мүктер және ұсақ ағаш қоқыстары кеуіп жатқандықтан өте жанғыш келеді [1].

Табиғатты ұтымды басқарудың құрамдас бөліктерінің бірі, бір жағынан, қолайсыз факторлар мен табиғи экожүйелерге қауіп – қатерлерді ескеру болса, екінші жағынан, экономикалық қызметті шектейтін табиғи және адами факторларды бағалау және болжау болып табылады.

Дала өртінің пайда болуының негізгі себебі, сөзсіз, адамның іс-әрекеті. Дәлірек айтқанда, құрғақ өсімдіктері жоғары ортада тиісті өрт қауіпсіздігін сақтамау. Темекі қалдығын толық сөндірмеу немесе көктемгі уақытта ескі шөптерді жағу, демалатын орындарда от жағу, техникалық ақауы бар тракторларды қолдану және т.б. себептерден болатын өрттерді атаймыз. Сондай-ақ, дала өрттері қажетті қауіпсіздік нормаларын сақтамай, үй аулалары мен жақын жатқан жерлерді тазартып, өртеу кезінде де таралуы мүмкін. Аңшының ату кезіндегі мылтықтан ұшқан оқ-дәрі, құрғақ шөптін тұтанып, бықсуына әкелуі мүмкін. Ормандар мен дадаларда жатқан бөтелкелер мен шынының қалдық сынықтары да қатты ыстық күндері дала өрттеріне алып келуі мүмкін. Күн шуақты ауа-райында бұл фрагменттер күн сәулелерін отты линзалар ретінде бағыттай отыра, үлкен апаттарға әкелуі мүмкін [2, 22-25 б.].

Өрттің табиғи себебіне найзағайдан түскен өрт ошағын атауымызға болады. Найзағай өрттері көп жағдайда артынан түсетін жауын-шашынмен өшіп отырады.

Күз айларында елді – мекендерде ескі қоқыстар мен шөп қалдықтарын жинауда, жерді жырту алдындағы егістіктерді жинай отырып, сабан қалдықтарын өртегенде отты бақылаусыз қалдыруға болмайды. Кез келген жерде ашық от пайдалануға қатаң тиым салынады. Шаруашылықтар мен үйлердің жазғы мал қоралары елді – мекендердің шалғай орналасуына байланысты өрт бола қойған жағдайда оны сөндіретін өрт автокөліктері тез арада бара алмайды.

Жоғарыда айтылғандай, тіпті шағын өрттің өзі аз ғана уақытта ірі табиғи-антропогендік апатқа әкелуі мүмкін. Демек, мұндай апаттардан келген зиянның мөлшерін барынша азайту үшін, мүмкіндігінше тезірек тиісті шаралар қолдану керек.

Павлодар облысында дала өрттерінің таралуы

Қазіргі таңда облысымызда дала және орман өрттеріне қарсы негізгі күресті Облыстық ТЖД ұжымы өз бақылауында ұстап күш салса, сонымен қатар облыстық жануарларды қорғау қызметі, Ертіс орман резерваты, Баянауыл МҰТП, Қазавиа орман қорғау ұйымы қызметкерлері ат салысып келеді. Облысымызда орман және далаларды өрттен қорғау бойынша техникалық жабдықталу, автокөлік парктерімен қамтамасыз етілу жеткіліксіз болып отыр.

Өрт шыққан аймақтарда ТЖД келгенге дейін жергілікті тұрғындар мен өрт сөндірушілер көбінесе қолдан жасалған (машинаның резенке камерасын кесіп, байлаған ұзын таяқ) құралмен өртке қарсы күреседі.

2017 жылдың басынан бері Павлодар облысының мемлекеттік орман қоры аумағында 65 өрт оқиғасы тіркелген. Павлодар облыстық ТЖ департаментінің басшысы Ә. Длимовтың мәлеметінше жалын шарпыған аумақ – 1034 гектар, оның 56 гектары орманды жерлерді қамтыған. 2016 жылдың осы кезеңіндегі көрсеткішпен салыстырғанда, жану фактілері алты оқиғаға артқан, ал өрт шалған орман аумағы тоғыз есеге ұлғайып, материалдық шығын шамамен үш есеге, яғни 27 пайызға артты. Сонымен қатар, Шалдай орман аумақтарында өрттердің шығуының негізгі себебі найзағайдың түсуі болып отырғандығын атап өтеді [3].

Облысымызда көктемгі уақытта Ертіс өзені бойындағы жайылма шабындықтарды қолмен өртеу фактілері жиі тіркеледі. Мысалға 2019 жылы Кенжекөл, Ленин кенті, Госплемстанция, Черноярка ауылдарына жақын жерлерде өрт жағдайлары жыл сайын жиі тіркеледі. Бұл өрттерді адамдар өткен жылдардағы ескі шөптерден тазарту мақсатында әдейі өртейді. Нәтижесінде сол жерлердің өсімдік түрлерінің азайуына, тамырларының зақымдануына алып келіп отыр [4].

Дала өрттері күн желді (15 м/сек) жоғары күндері жоғары жылдамдықпен үлкен аумақтарды алып кетуі мүмкін. Мұндайда қарсы

өрт қою немесе әуеден тік ұшақпен су төгу әдістерін ғана қолдану мүмкін. Қолмен немесе өрт сөндіру техникасын қолдану өте қауіпті. Жалынның өзі 5–10 м. қашықтықтан адамды күйдіріп тастауы мүмкін. Ал арнайы техникалар оттегінің жетіспеушілігінен от алмай қалады. Осындай жағдай 2019 жылдың 22 қыркүйек күні тіркелді. 20 мың га. астам аумақты қамтыған дала өрті бір тәуліктің ішінде Күркелі, Қызылтау ауылдық округтері шаруа қожалықтарына ауыртпашылықтар алып келді. Шаруалардың даладағы үйіп қойған шөптері мен қатар даладағы жайылымдар, мал қоралары, жылқы және ірі қара мал түрлерін өрттің салдарынан күйіп қалған немесе жанып кетті. Ауылдық округтер территориясындағы көптеген шоқ ормандар мен ағаштарды өртке оранып, күрт азайуына алып келді.

2020 жылы сәуір-маусым айлары аралығында жылдағыдан қарағанда дала өрттері көбірек орын алған. Мамыр айының 14 жұлдызына дейін 14 орман өрті тіркелген болса, далалық жерлерде 91 өрт оқиғалары тіркелген [5]. Павлодар облысында Шалдай орманды далалық аймақтарында соңғы жылдары антропогендік факторлардан туындайтын орман өрттері азайған, дегенмен өрттер табиғи фактордан да аймақта туындап жатады. Олардың қатарына найзағайдан болатын өрттер. Сонымен қатар көктемгі уақытта Ресей федерациясы аймағынан келетін орман өрттері тіркелуде.

Ә. Длимовтың айтуынша, ерікті жасақтар мемлекеттік өртке қарсы қызмет көмегінен дала өртінің 75 пайызын өз беттерімен ауыздықтай алған, ал өрт бекеттері 49 шақыртуға бара алған.

Тілсіз жауды ауыздықтауға Павлодар облысының ауылдық жерлерінде құрылған 2 523 адамнан тұратын әрі тиісті құрылғылармен жабдықталған 216 ерікті жасақтар мен мемлекеттік өртке қарсы қызметтері жоқ шалғай елді мекендерде жұмыс істейтін 21 өрт бекеті көмектеседі екен.

2020 жылы облыс аумағы сәуір айынан ортасынан бастап Шарбақты, Лебяжі аудандарында дала өрт жағдайлары тіркелді, елді мекендерге таралған дала өрттерінен қатты зардап шеккен [6].

Мұндай төтенше жағдайлар туындаған кезде дала өрттерін сөндіру тәсілдерін ғана емес, барлық мүмкін көмекші құралдарды да қарастырған жөн. Рельефтің ерекшеліктерін біле отырып, өрттің айналасындағы әртүрлі материалдардың жану дәрежесін ескеру қажет.

Өрттердің болдырмаудың алдын-алу шаралары. Орман және дала өрттерінің пайда болуын болдырмауда өрт қауіпсіздігінің бірқатар ережелерін сақтау қажет: аса қажет болмаса, отты жақпау керек. Егер отты қолдану аса қажет болса, топырақты мүктер мен қыналардан, құрғақ шөптерден, бұтақтардан оңай босайтын орынды таңдаған дұрыс. Бұталар мен шабылған шөптерден, жас ағаштардан алыс жерлерді қолдану керек [2, 52-56 б.].

Оттың айналасындағы таза жер жолағы ені 0,5 метрден 1 метрге дейін болатындай етіп от астындағы орынды қазып алыңыз. Өзендердің, көлдердің құмды жағалаулары, орман жолдары мен таза арықтар от жағу үшін қауіптілігі төмен. Отты қолданғаннан кейін жермен мұқият жабылуы керек немесе бықсу толығымен тоқтағанша су құйылуы керек. Құрғақ және желді ауа-райында от жағуға жол бермеу керек.

Өрт шығатын болса техникалар және қолда бар өрт сөндіретін құралдармен өртті шығынсыз сөндіру әр азаматтың міндеті. Жыл сайын күз уақытында қожалық басшылары мен жеке адамдардың жауапсыздығынан дала өрттері туындап табиғатқа зардабын әкеледі. Көп өрттер азаматтардың өрт қауіпсіздік ережелерін білмегендіктен және немқұрайлықтан болады. Орман, тоғайлы жердегі өрттердің шығуының көп себептері орман бақылаушысының жоқтығын пайдаланып кейбіреулер өз еркінше от жағады да оны өшірмей кетеді. Дала өрті қоғамымызға әлеуметтік-экономикалық дамуын жеделдетуге белгілі бір дәрежеде нұқсан келтіреді. Өйткені, дала өртіне мал жайылымдары, шабындықтар, желге қалқан болатын, табиғатқа көрік беретін әсем ағаштар мен өсімдіктер, онда мекендейтін жануарлар ұшырайды.

Дала өрттерін алдын-алудың бірқатар шаралары:

– жанып тұрған сіріңкелерді, сөндірілмеген темекі қалдықтарын тастамаңыз, өртке қауіпсіз екеніне көз жеткізіңіз;

– бөтелкелерді (шыны сынықтарын) қалдырмаңыз: күн сәулесінің астында әдеттегі бөтелке өзіндік тұтандырғыш линзаға айналуы және құрғақ өсімдіктерге от қоюы мүмкін;

– майланған немесе жанғыш заттарға малынған сұрту материалын қалдырмаңыз;

– қозғалтқыш жұмыс істеп тұрған кезде іштен жану қозғалтқыштарының жанармай бактарына жанармай құюға;

– қозғалтқышты қоректендіру жүйесі ақаулы машиналарды пайдалануға;

– жанармай құйылып жатқан машиналардың жанында темекі шегуге немесе ашық отты пайдалануға тыйым салынады.

Жоғарыда аталып өткен кез-келген себеп өрттің болу қаупіне себеп болатынын ескере келе қарапайым өрт қауіпсіздігі ережелеріне немқұрайлы қарамай, табиғат аясында өрт қауіпсіздік ережелерін сақтау абзал. Орман және дала алқаптарында кез келген алқаптың немесе орманның жануын байқаған кезде оны сөндіруге кірісу қажет, егер өз күшіңізбен сөндіру мүмкін болмаса, өрт шыққан учаскеге қарасты ауылдық округке, мемлекеттік ұлттық парктің мемлекеттік инспекторларына, ауданның орман өрт сөндіру мекемесіне және полицияға хабарлау керек [1].

Метеп оқушылары мен студент жастар арасында көктемгі және жаз айының басында өртке қарсы бағыттағы сабақтар, ойындар, викториналар жүргізу, ақпараттық материалдар беру, өртке қарсы үгіт туралы

фильмдер көрсету, өрт сөндірушілерге арналған құралдармен таныстыру, интернет-ресурстарды көрсетіп отырған дұрыс.

Зерттеу жұмысымызда дала өртінің пайда болу себептері, оның салдары мен алдын-алу жолдарын қарастырылды. Сондай-ақ, оның экологиялық факторларға теріс әсерін зерттей отыра, дала өрттері топырақтың өсімдік жамылғысына, демек, экологиялық жағдайға, жануарлар мен өсімдіктер әлеміне теріс әсерлері қарастырылды. Облыс аумағында дала өрттерінің таралуы және олармен күресуші орталықтардың қызметімен таныса отырып, маусымдарға байланысты әр өңірге тән туындайтын өрттің түрлері анықталды.

Дала өртінен кейін шөптер топырақты эрозиядан қорғамайды, сонымен қатар от жерді жабатын даланың төсеніш қабатына зияның тигізе отырып, шөлейттенуге әкелуі мүмкін. Жанғаннан кейін қалған өсімдік күлі жақсы тыңайтқыш болып табылғанымен, күл бөлшектердің салмағы өте аз, сондықтан жердегі жел оларды пайда әкелгеннен әлдеқайда ертерек ұшырып әкетуі мүмкін. Өрт – қоршаған ортаны өзгерте алатын, теріс мәндегі экологиялық факторларға әкелетін тілсіз жау.

Әдебиеттер

1. Степные пожары: профилактика, тушение, правовые аспекты: методические рекомендации для сотрудников особо охраняемых природных территорий / Авт.-сост.: Г.В. Куксин, М.Л. Крейндин. – М.: Изд-во Центра охраны дикой природы, 2014. – 128 с., ил.

2. Мусин С.М. О проблемах борьбы со степными пожарами в Северном Казахстане [Текст] / С.М. Мусин, К.А. Мейрембеков, У.З. Абжанов // Лесные и степные пожары : возникновение, распространение, тушение и экологические последствия. Материалы 6-й международной конференции. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2005. – С. 81-82.

3. <http://new.pavlodarnews.kz/index.php?id=68>

4. Попова Э.П. Экологическая роль пожаров в почвообразовании // Почвенно-экологические исследования в лесных и степных биогеоценозах / В.Н. Горбачев [и др.]. – Новосибирск: Наука, Сиб. отделение, 1982. – С. 119-174.

5. <https://tostpost.com/kk/zha-aly-tar-o-am/6232-dala-rtter-t-s-lder-dala-rtter-n-s-nd-ru.html>

6. <https://youtu.be/9i0KwLvLe-k>

7. <https://stan.kz/>

А. Еркіндік, А.Қ. Алпысов

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИ ШЫҒЫСТЫҢ ҒҰЛАМА ҒАЛЫМЫ

Андатпа. Мақалада Әл-Фараби ілімінің ұлылығын және бүгінгі проблемаларды шешуде Әл-Фараби трактаттарын пайдалану мүмкіндіктерін бекіте түседі. Парасат сәулесі, Әл-Фараби ілімі бойынша, әлем танудың негізгі қайнары болып табылады. Әл-Фараби өзінің білімпаздығының, ой қуаттылығының және мінез-құлық ұлылығының арқасында жалғандықты ақиқаттан айыра алды, ғылымның мақсаты дарқан да ақылман табиғаттың тылсым құдіреттерін тану деп айтуға жол ашты. Өзінің еңбектерінде, бүгінгі күндері жаңа деңгейде дамытылуға қабылетті, тың ойларын қалдырып кетті. Қазақстандық ғылым бұл идеяларды бүгінгі күннің проблемаларымен шендестіріп дамытуы қажет болып табылады.

Түйін сөздер: философия, логика, метафизика, жаратылыстану, математика, медицина, трактат.

Шығыстың ғұлама ойшылы Әбу Насыр Әл-Фараби 870 жылы бүгінде Отырар аталатын, Арыс өзенінің Сырға барып құятын сағасындағы Фараб қаласында дүниеге келді (қазіргі Оңтүстік Қазақстан облысындағы Отырар қаласының маңайындағы ортағасырлық қала). Фарабидің толық аты-жөні Әбу-Насыр Мұхаммед Иби Мұхаммед ибн Ұзлағ ибн Тархан Әл-Фараби. Әл-Фараби түрік тайпасының дәулетті бір ортасынан шыққаны бізге мәлім, бұған дәлел оның толық аты жөнінде «Тархан» деген атаудың болуы. Туған жері қазақтың ежелгі қаласы Отырарды арабтар Барба-Фараб деп атап кеткен, осыдан барып «әлемнің екінші ұстазы» атанған ойшыл Әбу Насыр Әл-Фараби (870–950 жж.), яғни Фарабтан шыққан Әбу Насыр атанған. Тарихи деректерде Отырар қаласы IX ғасырда тарихи қатынастар мен сауда жолдарының торабындағы аса ірі мәдениет орталығы және ғылымның ордасы болған. Әбу Насыр бала күнінен ғылымға үйір болып өсті, оның бақытына қарай сол заманда Отырарда аса бай кітапхана бар еді. Осының арқасында Әл-Фараби ондағы құнды қолжазбалар мен кітаптарды оқып, білімін үнемі жетілдірумен болған. Сөйтіп ғұлама ойшыл бар өмірін ғылым мен білімге арнады. Әл-Фараби парсы, грек тілдерін үйренеді, осы тілде ғылыми трактаттар оқиды. Фараб пен Бұқарада бастапқы білім алған соң Әл-Фараби өз білімін жетілдіру мақсатында Бағдатқа аттанады. Фарабидің дүниетанымының қалыптасуына Мерв мектебінің ғылыми дәстүрлері мен философиялық бағдарлары өз әсерін қалдырды. Бағдатта Әл-Фараби ғылым мен әртүрлі пәндерді оқиды. Білімге деген құштарлығының арқасында Әл-Фараби сол уақыттағы ғылым мен білімнің ордасы саналған Дамаск, Халеб, Каир, Самарқан, Бұхара, Мерв, Нишапур, Хамадан қалаларында да болып, білімін үнемі жетілдірумен болды. Сол қалаларда оқыды, еңбек етті. Шығыстың осы шаһарларында ол өз дәуірінің ең көрнекті ғалымдарымен, көркем сөз деректерімен танысады. Олардан тәлім – тәрбие алады.

Әл-Фараби – көрнекті ойшыл, өзінің замандастарының арасындағы ең ірі ғалым, философ және шығыс аристотелизмінің ең ірі өкілі. Өзінің білімділігі мен сауаттылығының арқасында «Екінші Ұстаз» атауына ие болды. Әл-Фарабидің шығармашылық мұрасы орасан зор (150-ге жуық философиялық және ғылыми трактаттар), ал оның айналысқан ғылыми салалары ол – философия мен логика, саясат пен этика, математика, музыка мен астрономия. Ғылыми еңбектерінің ең әйгілісі «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары жайлы трактат» деп аталады. Оның атақты «Музыка туралы үлкен трактат» деген шығармасы әлемнің көптеген тілдеріне аударылған. Әл-Фараби философия саласы бойынша грек ойшылы Аристотельдің көптеген еңбектеріне түсініктемелер жазды. Әбу Насырдың Платон және Аристотель философиясындағы идеяларға арналған кітабы оның философия саласындағы аса көрнекті ғалым екенін әрі философия пәнін терең меңгергенін дәлелдейді. Фараби Аристотельдің әлеуметтік-қоғамдық идеяларын дамыта отырып, өз тарапынан да «Кемеңгерлік меруерті», «Ізгі қала тұрғындарының көзқарасы», «Мәселелердің түп мазмұны», «Ғалымдардың шығуы», «Бақытқа жету», «Азаматтық саясат», «Мемлекеттік қайраткерлердің нақыл сөздері» сияқты көптеген сындарлы философиялық еңбектер жазған. Фараби бұл еңбектерде дүние, қоғам, мемлекет, адамдардың қатынастары туралы заманнан озық тұрған пікірлер, пайымдаулар туралы баяндайды. Әл-Фараби «білімсіз адамгершілік молаймайды, білімсіз адам өзгенің абзал қасиеттерін тани алмайды. Жан-дүниені тәрбиелемей үлкен жетістікке жету жоқ. Ғылым мен тәрбие ұштасса ғана рухани салауаттылыққа жол ашылмақ. Мінез-құлқын түзей алмаған адамның ақиқат ғылымға қолы жетпейді» деп ескертеді. Әл-Фарабидің еңбектері күні бүгінге дейін өз мән-маңызын жоғалтқан жоқ. Әл-Фарабидің мемлекет, ел басқару жөніндегі тұжырымдары, әлеуметтік-этикалық саяси көзқарастары бүгінгі қоғам үшін де айрықша маңызды. Оның еңбектері еуропалық Ренессанстың өрлеуіне үлкен ықпал етті. Фараби Шығыс пен Батыстың ғылымы мен ежелгі мәдениетін табыстыруда зор рөл атқарды.

Философтың шығармалары шартты түрде екі санатқа бөлінеді. Біріншісі ғаламның заңдарына, адамның өміріне және дүниетанымына арналған. Математика, астрономия және геометрия ғылымдарына байланысты заңдарды зерттеген. Сондай-ақ, уақыт пен кеңістіктің тұжырымдамасы туралы теориялар айтқан. Екіншісі жабайы жануарларға арналған жұмыстар мен олардың қолданыстағы заңдарын қамтиды. Олар химия, биология, медицина, оптика және физиканы ғылымдарын қамтиды. Әл-Фараби философия мен әлеуметтану, саясат, педагогика, этика, диалектика және саясат мәселелеріне қызығушылық танытты. Ойшылдың идеялары өз заманынан озық болды. Оның жұмыстары әлі де өзекті. Әл-Фараби әлемдегі барлық нәрсенің б деңгейге бөлген. Олар бір-біріне тығыз байланысты екенін айтқан.

Бірінші кезең – барлық нәрсенің тууы. Екінші кезең барлық заттың пайда болуы. Үшінші кезең Ақыл-ой немесе дамып келе жатқан ақыл. Төртінші кезең – жан. Бесінші кезең пішін (форма). Ал алтыншы – материя. Бұл алты кезең адам және қоршаған ортаның пайда болуына әсер еткен деген философиялық ой.

Әл-Фараби әлемнің жаратылуын және біртұтастығының бәрінің басты себебі Құдай деп санаған. Екінші орында планета мен аспан денелері, жер формалары және т.б. Ғалымның теориясы бойынша материя мәңгілік және формамен тығыз байланысты. Соңғы екеуі бір-бірін толықтырып тұратынына сенген. Ғалым Құдайдың жаратылыстың себебі деп қарастырған. Сонымен қатар ғарыштық ақыл-ойға (космический разум) сенген. Ғалымның ойынша ғарыштық ақыл-ой барлық тірі дүниені өз қорғауында ұстайтынына сенген. Ғалым философияны діни көзқараста емес, ғылыми тұрғыдан зерттеген. Әл-Фараби Жаратушыны және материалдық әлемді жеке бөлген.

Әл-Фарабидің киелі деп санаған ғылымы – геометрия. Ол барлық ғылымдар тек геометрияның тармақтары, ал геометрияны олардың түп тамыры деп есептейді. Әл-Фарабидің геометрия туралы көз қарасын модельдесек, ол үлкен бәйтерек сияқты болар еді. Бәйтеректің жер астында көрінбей жатқан бөлігі геометрияны бейнелесе, ал сырығын (бағанасын) табиғаттану, технология, экономика, политология және т.б. ілімдердің ірге тасы болып есептелетін математика, физика және химия ғылымдары анықтайды. Ағаштың бұтақтарына жасыл жапырақтар өсіп, олардың күзге қарай алтын түске боянып, сарғаятыны белгілі. Әсіресе, жеміс ағаштары гүлдеп, түрлі жемістер: алма, алмұрт, өрік, шие, ... бергенде сәбиден бастап қарияға дейін қуанатыны жасырын емес. Ағаш бұтақтарындағы әдемі жемістердің дәмді, тәтті және көп болуы үшін қандай технология қолданылатыны баршаға аян. Ол үшін ең бастысы – мезгілімен ағашты суарып, тиісті тыңайтқыштарды пайдаланады. Күн ыссы болып, тамырларға пайдалы минералдармен ылғал жетіспей қалса, ағаш көктемейді, гүл шашпайды, тіпті қуарып қалуы да мүмкін. Сол сияқты мамандықтардың оқу жоспарларында сызба геометрияға жеткілікті кредит бөліп, оны студенттердің ынта-ықыластарымен оқып меңгеруіне жағдай жасау керектігі анық, басы ашық мәселе. Тамырсыз ағаш сияқты геометриясыз жас өспірімдерге сапалы білім береміз деп талпынушылық – босқа уақыт өткізу, бекер әуре болу. Тамырсыз ағаш әуелі қурайды, содан кейін құлап жоқ болады. Сондықтан Әл-Фараби: «егер ғылымды меңгергің келсе, алдымен геометриямен таныс бол» – дейді. Бұны бабамыздан қалған өсиет деп біліп, оған нұқсан (кір) келтірмейік.

Бүгінгі геометрия етегін кең жайған, ең дамыған ғылым. Бұған көз жеткізу үшін геометрияның түрлерін атаудың өзі жеткілікті сияқты: элементар (Евклидтік) геометрия, аналитикалық геометрия, проективтік геометрия, сызба геометрия, көпөлшемдік геометрия, алгебралық

геометрия, параметрлік геометрия, графикалық геометрия, Лобачевскийдің геометриясы, Римманың геометриясы және топология. Осы аталған геометрия саласының біразы Әл-Фараби тұжырымдаған қағидалардан бастау алады. Мысалы, аналитикалық геометрияның Р. Декарттан бастау алатыны, дәлірек айтқанда – оны координаталар жүйесімен байланыстыратыны белгілі. Ал координаталар жүйесі туралы жазылған алғашқы мәліметті Әл-Фарабидің трактатынан кездестірдік. Сызба геометрияда қайтымды кескіндер алудың үш тәсілінің біреуі аксонометриялық проекция болса, оны салуды да біздің ғұлама бабамыз жақсы білген сияқты.

Қорыта келе, есімі дүние жүзіне мәлім болып, ғылыми және мәдени мұралары ғасырлар бойы ардақталып, ұрпақтан-ұрпаққа өтіп келе жатқан ардагер азаматтар тарихта аса көп емес. Тарих жазбасында, халықтың рухани қазынасында айтулылардың айтулысы, жүйріктердің жүйрігі ғана мәңгілік. Мың жылдан артық уақыт өтсе де, аты ауыздан-ауызға жатталып, еңбектері уақыттың, мезгілдің катыгез сынынан мүдірмей өткен, сол адамзат ұлдарының, тарих перзенттерінің бірі Әл-Фараби. Әл-Фараби Аристотельдің, әл-Киндидің ізін қуып философия мен ғылымның барлық тараулары бойынша қалам тартып аса ірі жетістіктерге жетті. Ол ғылымның түрлі салалары бойынша 150-ге тарта ірілі-ұсақты еңбек жазған Әл-Фараби, әсіресе, философия ғылымын көп зерттеген. Оның философиялық еңбектерінің басым көпшілігі грек ойшылдарының, әсіресе Аристотельдің мұрасын зерттеуге арналған. Әл-Фараби Аристотельдің «Категориялар», «Метафизика», «Герменевтика», «Риторика», «Поэтика», бірінші және екінші «Аналитика» т.б. бірсыпыра философиялық және логикалық шығармаларына түсініктемелер жазған.

Әдебиеттер

1. Кобжов А. Әл-Фараби. – Алматы, 2001.
2. Әл-Фараби. Философиялық трактаттар. – Алматы, 2003.
3. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – Алматы, 1998.
4. Әл-Фараби. Трактаты о музыке и поэзии. – Алматы, 1994.
5. Аль-Фараби. Математические трактаты. – Алматы, 2002.
6. Аль-Фараби. Логические трактаты. – Алматы, 1999.

О.О. Есенгужинов, Э.Ш. Анаева, Р.Н. Асылбаев
Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ВЫБОР КОМПЕТЕНТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ ВНЕДРЕНИЯ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА УРОКАХ ФИЗИКИ В РАЗРЕЗЕ МЕТОДИК CLIL И ESP

Аннотация. Статья посвящена анализу методик внедрения полиязычного образования на уроках физики. Анализу подвергаются методики CLIL и ESP с целью выбора компетентного подхода к изучению физики на английском языке, соответствующего целям полиязычного образования в Республике Казахстан.

Ключевые слова: CLIL, ESP, полиязычное образование, физика на английском языке.

На сегодняшний день вопрос полиязычного образования в Казахстане является одним из ключевых факторов, дающих направление вектору развития образовательного процесса. Этот вопрос обусловлен, в первую очередь, необходимостью развития конкурентоспособности наших учащихся не только на местном, но и международном уровне. В связи с этим на данный момент активно развивается интегрированное обучение английского языка и предметов естественнонаучного цикла, в частности, физики.

Для внедрения в учебный процесс этого образовательного подхода необходимо обладать хорошим инструментом внедрения, позволяющим обеспечить компетентностный подход к изучению физики, не снижая качества преподавания самого предмета, а также внедрения английского языка. Таким образом, вся задача заключается в выборе компетентной методики внедрения английского языка на уроках физики, нацеленной, в первую очередь, на предметное содержание, а уже потом на языковое.

Одним из наиболее популярных методик внедрения полиязычного образования в Республике Казахстан на данный момент являются: методика предметно-языкового интегрированного обучения CLIL (Content and Language Integrated Learning), а также методика ESP (English for Specific Purposes), направленные на изучение английского языка посредством изучаемого предмета. Обе методики имеют довольно обширный опыт внедрения на международном уровне и показывают хороший результат в области интегрированного обучения.

Вопрос выбора компетентной методики при изучении физики на английском языке заключается, в первую очередь, в целевой направленности полиязычного образования, и, как было отмечено ранее, во главе угла такого образования должна находиться именно физика, как предмет с ее контентным содержанием, а, во вторую очередь, физика с элементами английского языка. В результате для решения данного вопроса необходимо провести анализ предложенных методик с целью выбора методики, удовлетворяющей целям образовательного процесса.

Автором методики предметно-языкового интегрированного обучения CLIL, разработанной в 1994 году, является Д. Марш. Данная технология берет свое начало с середины 1950-х годов во Франции, где влияние научно-технического прогресса запада требовало расширения образовательного пространства европейских стран, вводя в них модели североамериканских методик двуязычного погружения. Согласно автору, особенностью данной методики является обучение, сфокусированное на образовательном контенте, в первую очередь, с последовательным внедрением иностранного языка [1, 2]. В результате долгих лет существования методика CLIL плотно вошла в интеграцию английского языка в европейское образование. Теоретическую основу данной методики составили ученые европейских вузов, такие, как: Дэвид Марш, До Койл, Оливер Мейер, Тереза Тинг, П. Болл и Д. Линдси, Хатнер и Ридер-Бунеманн и другие.

Анализируя работы ученых, можно отметить разные точки зрения к подходу обучения, заключающиеся в выборе баланса между контентным и языковым содержанием. В работе До Койла [3] методика CLIL рассматривается как совокупность двух составляющих, основанных на изучении языка посредством изучаемого предмета (*language of learning*) и изучении предмета с помощью иностранного языка (*language for learning*). Тереза Тинг в работе [4] рассматривает данную методику как равновесие между контентной и языковой составляющей, не делая акцента на той или иной компоненте, реализуя так называемое CLIL-равновесие. П. Болл и Д. Линдси [5], а также Хатнер и Ридер-Бунеманн [6], наоборот, рассматривают CLIL с точки зрения контентно-ориентированной технологии, где основой служит, в первую очередь, изучаемый предмет, а на втором плане – язык. Однако, несмотря на различную интерпретацию данной методики, все авторы сходятся во мнении с Дэвидом Маршем в том, что в основе технологии предметно-интегрированного обучения CLIL лежит изучение предметного содержания с одновременным изучением иностранного языка.

Методика ESP (*English for specific purposes* / английский для специальных целей) берет свое начало с середины 1960-х годов. Предшественником ее становления также стало развитие научно-технического прогресса в области медицины, бизнеса и образования. Наиболее широкий охват данная методика получила в начале 1990-х годов благодаря вкладу таких ученых, как Т. Хатчинсон и А. Уотерс, Робинсон, Т. Дадли-Эванс и другие.

Хатчинсон и Уотерс в своей работе [7] излагают, что ESP – это подход к изучению языка, основанный на потребностях учащихся. Они предполагают, что при изучении английского языка учащиеся в процессе общения обмениваются важной информацией, улучшая коммуникативные навыки, вследствие чего наблюдается рост качества в изучении предметного содержания. Робинсон [8] считает, что ESP имеет ключевые

критерии, на которых построено изучение английского языка. Согласно его выводам, изучение языка на методике ESP основано на анализе потребностей учащихся, с целью как можно точнее определить, что именно обучающиеся должны делать с помощью английского языка. Согласно исследованиям Т. Дадли-Эванса [9], английский язык для специальных целей служит для обучения в определенных профессиональных сферах деятельности и в качестве основополагающей задачи ставит повышение языковой компетенции учащихся.

Анализ научно-теоретических основ методик CLIL и ESP можно свести к таблице 1.

Таблица 1 – Сравнение методики CLIL и ESP.

ESP технология	CLIL технология
При интегрированном обучении во главе угла стоят языковые компетенции, посредством которых изучается контентная часть.	При интегрированном обучении во главе угла стоит изучение предметной части (контента), с использованием элементов иностранного языка.
При изучении оценивается языковой компонент (лексика, грамматика, навыки чтения и говорения).	При изучении оцениваются знания предметной составляющей (профессиональная терминология, определения, работа с научным текстом).

Подводя итоги анализа, можно отметить, что в рамках сравнения методик интегрированного обучения CLIL и ESP наиболее компетентной методикой при изучении физики на английском языке, соответствующей целям полиязычного образования в Республике Казахстан, является методика CLIL. Так как данная методика основана на изучении предметного содержания, она, в первую очередь, способствует реализации ГОСО по предмету физика, а также внедрению иностранного языка в процесс обучения.

Литература

1. Marsh D. CLIL/EMILE-The European dimension: Actions, trends and foresight potential. – 2002.
2. Marsh D. The Emergence of CLIL in Europe 1958–2002 // *Studia Linguistica et Literaria Septentrionalia. Studies presented to Heikki Nyyssönes*. University of Oulu, Finland. – 2002. – С. 205-225.
3. Coyle, D. 2010. 'Foreword' in D. Lasagabaster and Y. Ruiz de Zarobe (eds): *CLIL in Spain. Implementation, Results and Teacher Training*. Cambridge Scholars Publishing, pp. vii–viii.
4. Ting Y. L. T. CLIL appeals to how the brain likes its information: examples from CLIL-(Neuro) Science // *International CLIL Research Journal*. – 2010. – Т. 1. – №.3. – С. 3-18.
5. Ball P., Lindsay D. Teacher training for CLIL in the Basque Country: The case of the Ikastolas-An expediency model // *CLIL in Spain: Implementation, results and teacher training*. – Cambridge Scholars Publishing, 2010. – С. 162-187.

6. Huttner, J. and A. Rieder-Bunemann. 2010. 'A cross-sectional analysis of oral narratives by children with CLIL and non-CLIL instruction' in C. Dalton-Puffer, T. Nikula, and U. Smit (eds): Language Use and Language Learning in CLIL Classrooms. John Benjamins, pp. 61–80.

7. Hutchinson T., Waters A. English for specific purposes. – Cambridge university press, 1987.

8. Robinson P. ESP today: A practitioner's guide. New York: Prentice Hall; 1991.

9. Dudley-Evans T., St John M. J., Saint John M. J. Developments in English for specific purposes: A multi-disciplinary approach. – Cambridge university press, 1998.

Т.Д. Есенкулова, Р.А. Ельтинова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. Использование инновационных технологий в образовательном процессе привело к появлению новых методов и форм обучения информатики. В статье рассматриваются основные методы инновационных технологий и их эффективное использование при обучении информатики в школе. Качественное образование влияет на развитие экономики, а инновационные технологии – это один из элементов качественного образования. Главной целью инновационных технологий в образовании является формирование активной и творческой личности обучающегося, способного самостоятельно учиться, совершенствовать и корректировать свою учебно-познавательную деятельность в постоянно меняющемся мире. Сущность такого обучения состоит в ориентации учебного процесса на потенциальные возможности человека и их реализацию. Образование должно развивать механизмы инновационной деятельности, находить творческие способы решения жизненно важных проблем, способствовать превращению творчества в норму и форму существования человека. Поэтому использование инновационных технологий является приоритетным направлением развития современного образования.

Ключевые слова: инновационные технологии, интеграция, методы и формы инновационных технологий, эффективность использования инновационных технологий в преподавании информатики.

В нашем современном мире – мире информатизации и цифровизации – невозможно представить наше образование без технологий и инноваций. Мы не можем стоять на месте, когда в современном мире происходит масса изменений в общественной жизни, которые требуют от образовательного процесса приспособления к новым условиям, а именно инновационных технологий.

Термин «инновация» происходит от латинского «novatio», что означает «обновление» (изменение). Инновация, нововведение – это внедрённое новшество, обеспечивающее качественный рост эффективности процессов или продукции, востребованное рынком. Применительно к педагогическому процессу термин «инновация» означает введение нового в цели, содержание, методы и формы обучения и воспитания, органи-

зацию совместной деятельности педагога и обучающегося. В качестве «продукции» в учебной деятельности выступают не только знания и умения, полученные обучающимися на учебных занятиях, но и различные практические навыки, приобретённые ими в процессе какой-либо деятельности. Инновационные технологии – это педагогические технологии нового поколения [1].

В настоящее время в образовании применяют самые различные педагогические инновации, и, конечно же, есть более эффективные и менее эффективные. Ключевой характеристикой такого образования становится не только передача знаний и технологий, но и формирование творческих компетентностей, готовности к переобучению. Меняются цели и содержание образования, появляются новые средства и технологии обучения, но какие бы не свершались реформы, урок остается вечной и главной формой обучения. Урок – это зеркало общей и педагогической культуры учителя, мерило его интеллектуального богатства, показатель его кругозора, эрудиции. На нем держится традиционная и стоит современная школа. Любой урок имеет огромный потенциал для решения новых задач. Но решаются эти задачи зачастую теми средствами, которые не могут привести к ожидаемому положительному результату. Для того чтобы достичь нового уровня обучения, необходимо применять различные инновационные технологии, которые позволяют сделать ученика активным участником учебного процесса [2]. Какие бы новации не вводились, только на уроке, как и сотни лет назад, встречаются участники образовательного процесса: учитель и ученик. Перед учителем – живые, вечно меняющиеся, непредсказуемые ученики, от которых не всегда знаешь, чего ожидать. С каждым годом меняется роль учителя и ученика, меняется стиль их взаимодействия. Ученик – это активный, творческий, мыслящий, ищущий участник процесса обучения, который умеет работать с информацией, делает выводы, анализирует, контролирует и оценивает свою деятельность. А учитель выполняет роль умелого организатора учебного процесса, в котором обучающийся может развивать все перечисленные выше мыслительные операции. Сегодня учитель не освобождается от своей обязанности учить, он начинает учить по-новому. А урок остается, являясь по-прежнему основной формой организации учебного процесса. Учитель и ранее, и теперь, должен заранее спланировать урок, продумать его организацию, провести урок, осуществить коррекцию своих действий и действий учащихся с учётом анализа (самоанализа) и контроля (самоконтроля). «Нужно, чтобы дети, по возможности, учились самостоятельно, а учитель руководил этим самостоятельным процессом и давал для него материал» – слова К.Д. Ушинского отражают суть урока современного типа, в основе которого заложен принцип системно-деятельностного подхода. Учитель призван осуществлять скрытое управление процессом обучения, быть вдохновителем учащихся [5].

Какие инновации мы используем на уроках информатики? Информатика всегда находилась и находится в выгодном положении относительно других предметов, так как использование информационных коммуникационных технологий (ИКТ) является неотъемлемой частью самого предмета. Инновационные технологии при изучении информатики обращены на индивидуализацию, дистанционность и мобильность учебного процесса. Для проведения уроков информатики используются такие технологии как: деятельностное обучение – выражается через метод практических работ; проблемное обучение – выражается через частично-поисковый метод, метод решения проблемных ситуаций; проектное обучение – используется метод проектов; игровое обучение – используется метод деловой игры; дискуссионное обучение – используются методы дискуссия и «мозговой штурм» [4].

Наряду с этим наиболее востребованными и эффективными в настоящее время являются следующие технологии:

1) интерактивные технологии, позволяющие: во-первых, наладить контакт детей со сверстниками в группе; во-вторых, позволяет включаться в учебный процесс; в-третьих, помогает создать в группе различные учебные ситуации (при этом учитываются индивидуальные особенности каждого учащегося), для решения которых можно использовать различные варианты;

2) дистанционные технологии, это когда учащийся может находиться вне аудитории, он может получать знания и активно участвовать в учебном процессе. Во время пандемии эти технологии показали свою эффективность и возможность их использования, как дополнительные к основным технологиям [3].

Остановимся на некоторых методах обучения, которые используют на уроках и которые имеют инновационный характер: метод проектов; технологии проблемного диалога (дебаты), продуктивного чтения и реконструкции текста; информационные и коммуникационные технологии; технология развития критического мышления; исследовательская и экспериментальная деятельность; технология анализа производственных ситуаций; технология оценивания образовательных достижений (портфолио).

Метод исследования или «решения проблемы» лежит в основе учебного сотрудничества, потому что он представляет собой воспроизведение естественного процесса открытия или познания действительности. С целью создания таких условий при организации учебного процесса, которые позволяют развивать у учащихся навыки поисковой и исследовательской деятельности и развития у них самостоятельной активности и интереса к предмету, включаю в работу задания, в которых дети пытаются самостоятельно исследовать и анализировать комбинированный текст с элементами описания и повествования. Групповое общение в учебной деятельности имеет особое значение для развития ребенка.

Оно способствует созданию деловых, коллективных, межличностных отношений. В процессе общения создается возможность дополнения общей деятельности индивидуальными интересами и склонностями. Работая в группах, ученики отвечают за успехи каждого, учатся помогать друг другу. Включение учащихся на уроке информатики в деловое общение, обеспечивает высокую познавательную активность, что, несомненно, положительно сказывается на эффективности процесса обучения.

Эти все технологии будут еще более успешными и эффективными, если использовать на уроках многочисленные образовательные ресурсы [5].

Ресурсы – условия, позволяющие с помощью определённых преобразований получить желаемый результат. Открытые образовательные ресурсы (ООР) – цифровые материалы, которые могут быть повторно использованы для преподавания, обучения, исследований и прочего, которые сделаны доступными с помощью открытых лицензий.

Виды цифровых ресурсов:

1. Обучающий контент включает в себя: электронные учебники, тесты, статьи, видеофрагменты, интерактивные модели, задания.
2. Инструменты (программное обеспечение).
3. Ресурсы реализации (лицензии).

По способу применения: демонстрационные; интерактивные; с доступом в Интернет (Онлайн-тесты и пр.).

ЦОР обеспечивают формирование ключевых компетенций:

- личностная ориентация содержания образования;
- деятельностный характер образования, направленность содержания образования на формирование общих учебных умений и навыков, обобщенных способов учебной, познавательной, коммуникативной, практической, творческой деятельности, на получение учащимися опыта этой деятельности;
- формирование метапредметных компетенций – готовности учащихся использовать усвоенные знания, умения и способы деятельности в реальной жизни для решения практических задач.

Внедрение инновационных технологий в образовательный процесс, даёт преимущества не только учащимся, но и преподавателям. Благодаря развитию информационных технологий, преподаватель может воплощать в жизнь самые новые педагогические идеи и делиться ими с коллегами.

Литература

1. Лисицина Л.Н. Инновационные технологии как ресурс эксперимента / Л.Н. Лисицина // Специалист. – 2016. – № 4.
2. Султанбекова А.О. Новые технологии в экономических информационных системах. – Алматы: Экономика, 2008. – 244 с.

3. Агаманчук П.С. Инновационные технологии управления обучением. – Каменец-Подольский: КПДПУ ИВЦ, 1999. – 174 с.

4. Быков В.Ю. Дистанционные технологии обучения в современном образовании // Проблемы современного учебника: Сб. науч. трудов. – К.: Педагогическая мысль, 2009. – Вып. 5. – С. 15-22.

5. Инновационные педагогические технологии: материалы VII Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2017). – Казань: Бук, 2017. – vi, 122 с.

Г.К. Жакупова, Н.Ж. Шакаманова

*Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления,
г. Павлодар*

РАЗВИТИЕ У УЧАЩИХСЯ 10 КЛАССА НАВЫКОВ АНАЛИЗА И СОСТАВЛЕНИЯ ТЕКСТОВ С СОБЛЮДЕНИЕМ РЕГЛАМЕНТА

Аннотация. В данной статье рассматривается исследование, целью которого было развить у учащихся 10 класса навыки анализа и составления текстов, соблюдая регламент. В ходе реализации цели было проведено 2 цикла уроков с их дальнейшим анализом. Сделаны выводы об эффективности методов работы и спланированы дальнейшие действия.

Ключевые слова: анализ, составление текста, регламент, методы обучения, исследование.

Андатпа. Бұл мақалада 10 сынып оқушыларының мәтінді талдау және құрастыру дағдыларын дамыту мақсатында регламентті сақтай отырып зерттеу қарастырылады. Мақсаттарды іске асыру барысында 2 сабақ циклі өткізілді. Жұмыс әдістерінің тиімділігі туралы қорытынды жасалды және одан әрі әрекеттер жоспарланды.

Summary. This article discusses a study aimed at developing the skills of analysis and writing texts in grade 10 students, observing the rules. During the implementation of the goal, 2 cycles of lessons were conducted with their further analysis. The conclusion is made about the effectiveness of the working methods and further actions are planned.

Актуальность исследования заключается в том, что в нынешнем учебном году 10 классы сдают внешнее оценивание, в связи с чем необходимо обратить внимание на работу с текстом и умение соблюдать регламент при выполнении работ.

Выбору темы исследования послужило выявление проблемных моментов у учащихся 10 класса: затруднения при анализе и составлении текстов различных жанров. Также еще одной проблемой являлось несоблюдение регламента при написании работ. Строгое следование регламенту также будет необходимо учащимся. Учитывая затруднения учеников, мы сформулировали тему исследования, которая отражает и наши цели профессионального развития. Проблемным являлся вопрос, как

научить учащихся анализировать и составлять тексты самостоятельно, соблюдая заданное на работу время. В начале исследования мы с коллегами составили и провели анкетирование среди учащихся, в котором наше предположение о наличии проблем подтвердилось, 30% учащихся указывали на то, что имеют затруднения при работе с текстом, 30% написали, что имеют небольшие затруднения и 40% вообще их не испытывают. При обсуждении результатов опроса нами с коллегами было решено взять для исследования по 1 ученику с каждого уровня. Таким образом, были определены ученики А, В и С.

При разработке уроков нами были изучены методические пособия для работы с текстом. Рассмотрены материалы книги Уильяма Зиснера [1] «Как писать хорошо» и другие книги и пособия для журналистов, помогающие при подготовке учащихся к экзамену. Кроме этого, была рассмотрена работа М. Канабековой [2] «Основы стилистики» с целью всестороннего анализа текста. Также основывались на книгу Стива Прентиса [3] «Интегрированный тайм-менеджмент».

Перед первым циклом нами был составлен график проведения исследования уроков. В ходе подготовки мы изучили карты класса и особенности учащихся, провели беседу со школьным психологом об успеваемости и индивидуальных особенностях учащихся, изучили тип интеллекта по Гарднеру. Перед проведением уроков мы с коллегами планировали урок, обсуждая ожидаемый результат от каждого учащегося и выбирая наиболее эффективные методы и приемы. Так, для анализа текста были выбраны стратегии: «Фишбоун» для выявления причинно-следственных связей, сопоставительные таблицы. Для составления текстов учащимся предлагались структура и алгоритмы по написанию жанра.

По улучшению навыка тайм-менеджмента применялась методика Пирамида Франклина [4]. Этот прием помогает правильно распорядиться своим временем и достичь поставленных целей на уроке.

После проведения первого цикла на нашей встрече с коллегами было отмечено, что ученик В мало участвует в работе группы; ученик А берет на себя инициативу и выполняет задания быстрее остальных учащихся, а ученик С работает в своем темпе, но нуждается в индивидуальной поддержке, вспомогательных материалах. Искали новый подход, с помощью которого будет решаться существующая проблема в учебной деятельности учащихся (дифференциация, новые формы работы). Так, после проведения 1 урока, нами были сделаны выводы о необходимости использования дифференциации по темпу работы (углубление, ускорение) для ученика А. После проведения 2 урока в ходе обсуждения было решено в период проведения 2 цикла опробовать внедрение активных методов обучения на уроке и проследить за результатом. Можем сделать вывод, что используемые методы оказались эффективными. Но необходимо отработать навыки аргументации.

При разработке уроков второго цикла учитывался опыт первого. Таким образом, в плане была предусмотрена работа в группах, но на этот раз ученик В находился в группе с равными по степени успеваемости учащимися, что положительно сказалось на его работе. Учащийся активно работал, задавал вопросы, верно выполнил задание. Ученик А в дни проведения исследования отсутствовал на уроках по причине болезни. Но нами было решено готовить для этого ученика дополнительные задания на углубление.

Для анализа текста ученикам предлагалось составить разноуровневые вопросы по Блуму, для ответов на которые предлагались способы аргументации, также использован метод «Джигсо».

Ученику С были предложены образцы, речевые клише, алгоритмы, которые помогут при выполнении заданий. Также оказана индивидуальная поддержка учителя через диалог и вспомогательные вопросы, что позволило ученику лучше освоить материал урока. Учащийся верно выполнил задания и даже дал при взаимооценивании комментариев для улучшения работы своему однокласснику. В обратной связи учащийся также отмечает, что работа была эффективной, он научился писать новый жанр и «хотел бы написать еще отчеты на другие темы».

В результате проведения двух циклов, нами с коллегами был сделан вывод о том, что ученику А при работе над анализом текста или составлением текстов необходимо давать задания на углубление, поскольку он быстрее остальных справляется, иногда упражнения кажутся легкими и ученик не мотивирован их выполнять. Ученик В улучшил результат, активно работал на уроке, проявлял инициативу, это связано с темой раздела и методиками, применяемыми на уроке. Также важно учитывать, что ученик В лучше работает в паре или же в группе, если у каждого учащегося свое задание на общую цель. Ученик С старается, выполняет задания быстрее, но все же нуждается в индивидуальных занятиях и поддержке учителя на уроках.

По использованным методам можем сделать вывод, что учащиеся справляются со всеми заданиями и успешно анализируют текст. Однако при написании текстов встречаются ошибки, необходимо продолжать работать над аргументацией и отрабатывать форматы разных жанров текста.

Показатели результатов процентного выполнения суммативных работ изменились, поскольку объектом исследования были тексты, которые не всегда входили в задания СОР и СОЧ и не отражают динамику учащегося. Показатели пробных экзаменов у ученика А и В остались такими же, у учащегося С – улучшились на 20% процентов.

Наши дальнейшие действия заключаются в улучшении собственной практики. В ходе обсуждения результатов работы нами был выстроен план последующей работы с данным классом.

Литература

1. Пит Дадли. Lesson Study: руководство
2. Уильям Зиснер, Как писать хорошо. [1]
3. Канабекова М. Основы стилистики. [2]
4. Стив Прентис. Интегрированный тайм-менеджмент. [3]
5. Гин А. Приемы педагогической техники. [4]

Р.Б. Курманалинова, А. Жамлихан

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ЕСТІМЕЙТІН ЖӘНЕ НАШАР ЕСТИТІН БАЛАЛАРДЫҢ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа. Мақалада арнайы мектептегі тәрбие мәселесі қарастырылған. Революциядан кейін арнайы мектептер ашыла бастады. Қазіргі кезде Қазақстанда жүзге жуық арнайы мектептер бар. Бұл мектептерде орыс және қазақ тілдерінде білім беріледі. Республикамыздағы арнайы мектептер балаларға білім беруде және тәрбиелеуде көптеген жетістіктерге жетті. Арнайы мектептің педагогикалық ұжымы білім беруде және тәрбие дәрежесін көтеруге өз үлестерін қосты. Арнайы мектеп, жалпы мектептің тәрбиелік міндеттері бірдей. Арнайы мектептің тәрбиелік проблемаларына оқушының жеке ерекшеліктері, кемістіктері күрделеніп, әлеуметтік, экономикалық, мәдениеттік жағынан жанұя, кемістіктің құрамы, жас ерекшеліктері, тәрбиешілердің арнайы білімдерінің жоқтығы жатады.

Сондықтан тәрбие процесі мұғалім мен тәрбиешінің жұмысына байланысты. Сондықтан біз, яғни келешек ұрпақтың мақсаты – мүмкіндігі шектеулі бала – болашақта қандай адам болатыны педагог пен тәрбиешінің жұмысына байланысты.

Түйін сөздер: кемістік, арнайы мектеп, тәрбие, объект, еңбек.

Есту кемістігі бар балаларды тәрбиелеудің мектептегі басты мақсаты – тәрбиелеу және білім беру болып табылады. Тәрбие беру табысты болу үшін анамальды балалардың есту және сөйлеу дамуын ескеру қажет. Осы балаларды тәрбиелеу балалардың даму ерекшеліктері дене дамуына, тәрбие әдістеріне байланысты. Есту кемістігі бар балалардың мінез-құлқы ерекше болады, балалар болған жағдайды ескермейді. Мұндай балалар сөздерін, ойларын толық жеткізе алмайды. Есту қабілеті зақымданған балаларға білім беруде және тәрбиелеуде, сонымен қатар түзету жұмыстарын жүргізуде, танымдық процестері дамиды. Есту қабілеті зақымданған қалыпты балалар бірдей заңдылықпен дамиды. Осыған байланысты есту қабілеттері зақымданған оқушыларға арналған арнайы мектеп жұмыстарының қағидалары мен тапсырмалары жалпы мектептердегідей. Бірақ арнайы мектепте оқитын естімейтін және нашар еститін оқушылардың даму психикасының кейбір жақтары өзіндік формада қалыптасады. Сол себептен есту қабілеті зақымданған оқушыларға арналған мектеп мұғалімдері оқу-тәрбие жұмысын балалардың жас және тұлғалық, есту зақымдықтарын

ескере отырып құру қажет. Арнайы мектеп жалпы және арнайы тапсырмаларды шешу үшін есту мүшесі зақымданған балалардың тәрбиесін жалпы мектеп бағдарламасына сүйене отырып қолданады. Мектептің жалпы және басты мақсаты естімейтін және нашар еститін балаларды өз бетімен өмір сүруге және жұмыс істеуге бағытталған.

Есту қабілеті зақымданған оқушыларға арналған мектептердегі тәрбиелеудің басты бағыты – еңбек болып табылады. Еңбек жайында бастапқы түсініктерін қалыптастырады.

1. Еңбек ету үшін оқи білу, жаза білу, санай білу, көп нәрсені үйрену қажеттігі жөніндегі мысалдармен танысады.

2. Үй шаруасындағы жұмысқа шамасы келгенше қолғабыс тигізіп отырады.

Есту кемістігі бар балаларға арналған мектептерде мұғалімдер сабақта көптеген көрнекіліктерді пайдаланады, сол арқылы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады.

Естуі зақымданған балаларды және де басқа да ауытқуы бар балаларды мемлекет өз қарамағына алғанымен, олар мұндай балалардың білім алу дәрежесін көтеру қажеттілігін көрсетті [1, б. 10-11].

Қазіргі уақытта арнайы мектепте, жалпы мектептегідей сынып жетекшісі оқытады және тәрбиелейді. Сынып жетекшісі – өзінің сыныбына тәрбие жұмысын қалыптастыру болып табылады. Арнайы мектеп оқушылары қозғыш болып келеді. Мұғалімдерді тыңдамай, жан-жағына алаңдап, қасындағы жолдасына жұмыс жасауына мүмкіндік бермей, кедергі келтіреді. Осы себептен арнайы мектепте тәрбие тәрбие мазмұнының рөлі аса зор. Мұғалім оқушыға тек бір жақты қарамай, оның мінез-құлқына, кемістігіне, дәрежесіне, денсаулығына аса зор мән беру қажет. Кейбір есту қабілеті зақымданған балалар қарапайым нәрсені орындаудан бас тартады. Мұндай кезде мұғалімнің талап қойғыштығы болу керек. Балаға бас салып ұрыспай, оған түсіндіру, дұрыс жолға бағыт беруі тиіс. Сондықтан да, есту кемістігі бар балаларға арнайы мектеп тәрбиешісінің алатын орны ерекше.

Естімейтін балалар және нашар еститін балаларды тәрбиелеуде, мұғалімдер мен тәрбиелеушілер, олардың даму ерекшеліктеріне қарап, методтар мен тәрбиенің салаларына байланысты нақты формаларды өңдеп, қарастырған жөн. Осы мәселелерді арнайы мектептерде қарастыру үшін ең алдымен тәрбиені тәжірибелер арқылы зерттеп, жалпылап алу керек.

Естімейтін және нашар еститін балаларға арналған мектептерде балаларды, қоғам-еңбек іс-әрекетіне дайындап, оларға білім мен дағдыны ғана қалыптастыру емес, сонымен қатар, адамгершілікке, әлеуметтік ортадағы, ортадағы адамдардың жақсы қасиеттерін, яғни еңбек сүйгіштікке, коллективте және коллективпен жұмыс істеуге, тәртіптілікке, қоғамдық мүліктерді қастерлеуге көзқарастарын қалыптастыруға, үлкенді сыйлап, кішіге қамқор болуға, табиғатты қорғауға,

тапсырылған жұмысқа жауапкершілікпен қарауға, жан-жануарлармен өсімдіктерді қастерлеуге үйрету – мұғалімдер мен тәрбиелеушілердің міндеттері.

Арнайы мектептегі тәрбиелеу мен оқытудың объектісі ол қалыпты жағдайдан және психикалық дамуы бұзылған балалар, яғни естімейтін және нашар еститін балалар.

Естімейтін және нашар еститін балаларға арналған мектептің жалпы және негізгі мақсаты – естімейтін және нашар еститін оқушыларды жан-жақты дамытып, өз бетімен өмір сүруін және еңбек етуіне даярлық жасау. Бұл міндеттерді шешу үшін жүйелі түрде коррекциялық шаралар жасау, есту кемістігі бар балалардың кемістігін жақсарту, жеке тұлғаның жан-жақты қалыптасуы мен әлеуметтік бейімделуін жоспарлап жүргізу керек.

Естімейтін және нашар еститін балаларға арналған мектептің мұғалімдері мен тәрбиелеушілердің негізгі міндеті, яғни тәрбиеленушілердің қоршаған ортаға деген көз-қарасын, іс-әрекетіне баға беруге қалыптастыру.

Тәрбие процесінің барлық түрінде естімейтін және нашар еститін балаларды коллективтік іс-әрекетке ұйымдастыру болып табылады. Мұндағы негізгі жағдай, ұстаздар мен тәрбиелеушілердің оқушылармен қарым-қатынасы жылы жүзді болуы керек [2, б. 101].

Тәрбиенің басты міндеттері – проблеманың ойлау жүйесінің меңгеруі, оның саяси-идеялық, интернационалдық, патриоттық ой-өріс аясын кеңейтіп, естімейтін және нашар еститін балалардың сөйлеу қабілетін дамыту.

Естімейтін және нашар еститін оқушыларды тәрбиелеудің жауапкершілік принциптерін арттыруда, оны еліміздің қазіргі кезеңдегі әлеуметтік-экономикалық дамуымен байланыстыру міндетті. Естімейтін және нашар еститін тәрбиеленушілердің өмірін жаңарту, әлеуметтік, әдептілік үшін күресте қандай да болмасын қиыншылықтарға мойымай, дұрыс берілген тәрбие арқылы жеңуге болады. Адамды қалыптастырудағы тәрбиенің, жауапкершіліктің рөлі туралы жаңа көзқарас болуы қажет.

Естімейтін және нашар еститін балалар үшін адамгершілік тәжірибелердің шешуші маңызы зор.

Тәрбие көбінесе ең алдымен кемістігі бар баланың адамгершілік ережелерін, нормасын және принциптерін қолдана білу қажеттілігіне көз жеткізіп, әдеттенетін күнделікті тұрмысына өтеді. Мұндай балалардың төңірегіндегі адамдардың қоғамдық мүддесімен қоғамдың өмірімен байланысқан кез-келген әрекеті, адамгершілік әрекеті болып табылады. Адамгершілік қасиеттердің дамуын анықтайтын тәрбиенің өзегі кеміс балалардың гуманистік қарым-қатынасы мен өзара қатынастарын қалыптастыру болып табылады. Тәрбие жұмысының мазмұны, методы және формаларына, соған сәйкес нақты мақсаттарға қарамастан,

мұғалімнің алдында әрқашан есту қабілеті зақымданған балалардың адамгершілік қатынастарын ұйымдастыру міндеті тұруы тиіс. Тәрбие жүйесіндегі тиімділік көрсеткіштерінің бірі – бала адамгершілігінің дамуы, оның рухани адамгершілік дүниесінде елеулі өзгерістер болуы тиіс [3, б. 125]

Арнайы мектептерде оқытылатын естімейтін және нашар еститін оқушылардың жеке басының адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру үшін, оның дербес әрекеттері ерекше маңызды, мұндай оқушылар тек мұғалімнің нұсқауы және олардың бақылауы мен әрекет жасаған кезде, ең алдымен тіл алғыштыққа үйретеді.

Тәрбие процесі мінез-құлықпен қарым-қатынастың адамгершілік жағын балалардың мойындауын қамтамасыз етуі тиіс.

Балалардың басқалармен өзінің қылықтарын түсіне білуі – адамгершілікпен өз ісіне баға беруін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Адамгершілік қасиеттердің жетілуі – тәрбие жүйесінің нәтижесі және тәрбие жұмысы тиімділігінің негізгі критерийі.

Арнайы мектептерде оқытылатын естімейтін және нашар еститін оқушылардың сабақ үстінде мұғаліммен және құрбыларымен үнемі қатынасып отыруы нәтижесінде баланың адамгершілігі қалыптасып, өмір тәжірибесі баии түседі. Есту қабілеті зақымданған оқушылардың тебіреністері, олардың қуаныштары мен реніштері, ең алдымен оқуға байланысты. Сондықтан, арнайы мектептерде өтетін сабақта тәрбие процесінің барлық негізгі элементтері, мақсаты, мазмұны, құралдары, әдістері, ұйымдастырылуы өзара әсер етеді. Сабақта мұндай оқушыларды тәрбие беру сәттері ғана емес, бүкіл оқыту процесі тәрбиелейді. Сабақта адамгершілікке тәрбиелеу тиімділігі сабақ мазмұны, оның ғылымилығы, идеялылығы, мұғалімнің жұмыс әдістері мен тәсілдерінің адамгершілік-экономикалық қуаты, сабақта мұғаліммен оқушылардың арасында қалыптасатын өзара қарым-қатынас стилі, мұғалімнің жеке басының адамгершілік қасиеттерінің бағыттылығы, оның оқытатын материалдарға қатынастарын қамтамасыз етеді.

Сабақ үстінде оқушылар арасында белгілі бір іскерлік және адамгершілік қатынастар үнемі туып, пайда болып отырады.

Арнайы мектептің сабақтарында жүргізілетін дидактикалық ойындардың да тәрбиелік мәні өте зор. Бұл жағдайда, кемістігі бар балалардың ұжымдық жұмысын ұйымдастыру формасы тәрбиелеуші фактор болып табылады, мұнда оқушылар бір-бірімен араласып, ортақ жауапкершілікті көтеріп, бір-біріне көмектеседі, тапсырмаларды шеше алмай жатқанда бір-біріне жандары ашиды. Міне, осы жағдайды арнайы мектептегі педагог, балалар арасындағы жолдастық, ізгі ниеттік қатынастарды қалыптастыруға, әдептілік және жолдастық сезімді тәрбиелеуге пайдаланады.

Сабақта өздері жасайтын бұйымдар балаларға өте көп тәрбиелік ықпал жасайды. Бұл бұйымдардың әдетте, белгілі бір тәжірибелік

құндылығы болуы тиіс, оқушыларға немесе басқа адамдарға пайда келтіруі тиіс.

Дамуында ахауы бар оқушы өз еңбектің нәтижесін, яғни жасаған бұйымдарын жолдастары немесе мұғалімі бағалайтынын білгенде, ол өз жұмысының сапасына жоғары талап қойып, өз жұмысын көрсетуге ұялмайтын болып істеуге ұмтылады, талпынады.

Арнайы мектептердің зерттеу жұмыстарынан, естімейтін және нашар еститін оқушыларды еңбек саласының әр түрлі қызметіне немесе іс-әрекеттеріне бейім екенін көруге болады. Естімейтін және нашар еститін оқушыларды еңбек тәрбиесіне араластырудың маңызы өте зор. Сондықтан, психологиялық және тәжірибелік көмекші мектептерде оқушыларды еңбекке тәрбиелеуде қоғам үшін пайдасы өте көп, әр оқушыға мұғалім еңбектенудің қажет екенін, еңбек арқылы табысқа жететінін түсіндіру қажет.

Естімейтін және нашар еститін оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу үшін, еңбек дайындығы керек. Еңбек оқушыға қоршаған ортаны танып білуге көмектеседі. Еңбекке тәрбиелеудің кең тараған методтарының бірі – еңбек жайында әңгімелесу.

Еңбекке тәрбиелеуде оқушыларды өнеркәсіптерге, ауыл шаруашылығына апарып, еңбек түрлерімен таныстырудың маңызы зор. Бірақ, оқушылар еңбек түрлерімен танысып қана қоймай, сонымен қатар, еңбек адамдарымен де танысады.

Осындай жағдайлардың арқасында оқушылар өмірдегі ең қажетті нәрсе, ол – еңбек. Еңбек – адамдарға бақыт әкеледі, әр адам адал еңбек етуі қажет.

Арнайы мектепте оқытылатын естімейтін және нашар еститін оқушылардың көбі, бейнелеу өнеріне қабілетті болады. Бұл әрекет – балада әлемді эстетикалық тұрғыдан ұғыну қажеттілігін тудырады, сол арқылы бала бойында эстетикалық тәрбие қалыптасады. Бейнелеу әрекетінде баланың бақылағыштық, қиял, көру арқылы аз болса да, есте сақтауы, қабылдауы қалыптасады.

Арнайы мектепте оқитын естімейтін және нашар еститін балаларды эстетикаға тәрбиелеу үшін, оларды көптеген мұражайларға, театр-концерттерге, табиғатқа серуендеуге, көрмелерге апару керек.

Серуендеуді арнайы мектепте оқитын нашар еститін оқушыларға жақын және түсінікті құбылыстардан бастау керек. Мысалы, мектеп мұражайларын, мектепке жақын көшелерде орналасқан – завод, фабрика, почта, магазин, кітапхана, дәріхана, балалар бақшасы, клуб, ауылдардағы шеберхана мен фермалардан серуендеуді бастау керек [4, б. 156–160].

Қазіргі кезде, арнайы мектепте оқытылатын нашар еститін оқушылардың оқу бағдарламасында балаларды әр түрлі серуендерге шығару енгізілген.

Әдебиеттер

1. Назаровой Н.Н. Специальная педагогика: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. завед. – М.: Академия, 2004. – С. 10–11.
2. Намазбаева Ж.И. Психология: оқулық. – Алматы: Print –S, 2015. – 296 б.
3. Сулейменова Р.А. Система ранней коррекционной помощи детям с ограниченными возможностями в Казахстане: проблемы создания и развития. – Алматы, 2001. – 320 с.
4. Тілеуова С. Жеке тұлғаның құндылық бағдар жүйесінің танымдық мәні // Изденіс. – №3. – 1998. – 156-160 б.

Н.А. Жангазина, Р.А. Ельтинова

Павлодар педагогикалық университеті

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ТОЛЫҚТЫРЫЛҒАН ШЫНАЙЫЛЫҚТЫ ҚОЛДАНУ

Андатпа. Бұл мақалада адам қызметінің әр түрлі салаларында толықтырылған шынайылық технологиясын қолдану мысалдары келтірілген. Білім беру саласында оқу материалдарын визуалды модельдеу, оны көрнекі ақпаратпен толықтыру, білім алушылардың кеңістіктік бейнелеуді, қиялды және үш өлшемді жобалау дағдыларын дамыту мақсатында, бұл технологияны қолдану мүмкіндіктері көрсетілген. Толықтырылған шынайылық технологиясы оқытушылар мен білім алушыларға ақпараттың барлық түрлерін беру мен игеру мақсатында уақытын үнемдейді және үдерісті жеделдетеді.

Түйін сөздер: толықтырылған шынайылық технологиясы, инновациялық технологиялар,

Білім алу – заманауи адамның қалыптасуының ажырамас бөлігі. Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде, білім алушылар практикалық дағдыларға қарағанда теориялық білім алуда. Алайда, практикада қолданылған теориялық білім жақсы есте қалады деген фактіні жоққа шығаруға болмайды.

Практикалық сабақтардың көп санын өткізудің күрделілігі – қымбат құрал-жабдықтардың зақымдануы немесе оқушылардың денсаулығына зиян келтіру қауіпіне байланысты болуы мүмкін.

Қазіргі білім берудің тағы бір проблемасы кейбір зерттелетін объектілерді визуализациялаудың болмауы. Мысалы, оқытушылар сирек кездесетін минералдар туралы айтады, оларды білім алушыларға көрсетуге мүмкіндігі жоқ.

Аталған мәселелер білім беру саласында жаңа ақпараттық технологияларды қолданудың өзектілігін атап көрсетеді.

Қазіргі уақытта білім беру технологияларын дамытудың ең перспективті бағыттарының бірі толықтырылған шынайылықты қолдану болып табылады.

Соңғы бірнеше жылда толықтырылған шынайылық технологиясы қолдану саласын дамыту мен кеңейтуде үлкен серпіліс жасады.

Толықтырылған шынайылық (ағыл. Augmented Reality (AR)) – бұл нақты өмірдің элементтері ретінде қабылданатын сандық деректермен физикалық әлемді толықтыратын орта. Егер бұрын бұл технология әскери өнеркәсіп пен компьютерлік ойындарда ғана қолданылса, қазір толықтырылған шынайылық адам қызметінің барлық салаларында: медицинада, білім беруде, сәулеттік, жарнамалық және т.б. салаларда қолдануға болады. Толықтырылған шынайылық үшін жаңа технологиялар пайдаланылғандықтан ғана емес, сонымен қатар, адамдарға заманауи ақпаратты көрсетуге, жүктеуге және көмектесуге мүмкіндік береді. Яғни, толықтырылған шынайылықты құру кезінде кеңістікке нақты уақыт режимінде объектілер арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету және гаджеттер көмегімен орналастырылады, мысалы, толықтырылған шынайылық көзілдірігі, планшеттер, смартфондар және басқа гаджеттер [1].

Толықтырылған шынайылық адамның ақпаратты қабылдауын әлдеқайда жеңіл және көрнекі жасай алады. Талап етілген сұрау автоматты түрде пайдаланушыға жеткізіледі. Толықтырылған шынайылық – бұл, ең алдымен, технология, оның көмегімен нақты объектілер жаңа сапаларға ие болады және пайдаланушыға екінші жағынан ашылады. Толықтырылған шынайылық принципі нақты уақыт режимінде виртуалды және қолданыстағы объектілерді біріктіру болып табылады. Талап етілетін ақпараттың нақты әлемнің бейнесімен өзара әрекеттесуі толықтырылған шынайылықты виртуалды деректерден ажыратады [2].

Толықтырылған шынайылықты пайдалану білім алушыларға олардың алған білімдеріне мүлдем қауіпсіз (мысалы, химиялық эксперименттер жүргізу, физикалық заңдарды моделдеу, ток өткізгіш элементтермен және т.б. жұмыс істеу), оқу әдебиетінде ұсынылған объектілерді визуализациялау, осылайша олардың көрнекілігі мен түсінігін арттыру, сондай-ақ оқыту процесінде болашақ мамандардың үлкен қызығушылығын қамтамасыз етеді. Сондай-ақ, нақты өмірде пайдаланылатын жабдықтың сақталуы, оны 3D-редакторларда сәнделген және толықтырылған шынайылыққа арналған қосымшаға жүктелген виртуалды объектіге ауыстыру қамтамасыз етіледі. Толықтырылған шынайылық білім беру саласында маңызды рөл атқарады. Бұл технология білім беруді жаңа сапалы деңгейге көтереді.

Толықтырылған шынайылық қосымшалары стандартты оқу бағдарламасын толықтыра алады. Оқулықтарда, әдістемелерде және басқа да оқу материалдарында жапсарлас маркерлер болуы мүмкін, олар қосымша арқылы сканерлеу кезінде студентке қосымша ақпарат шығаратын болады. Студенттер тарихи оқиғаларды генерациялайтын компьютермен интерактивті түрде қатыса алады, бастауыш мектеп оқушылары – виртуалды суреттермен оқулықтарды оқи алады [5].

Қазіргі уақытта білім беру саласында толықтырылған шынайылық технологиясын пайдалану перспективті болып саналады. Сондай-ақ, қазіргі уақытта қосымша білім беру орталықтарында білім беру эксперименттері аясында да толықтырылған шынайылық қолданылады.

АҚШ және Еуропа елдерінде зерттеулер көп мөлшерде оқыту AR-технологиялары ақпаратты 80%-ға дейін жақсарта отырып, 25%-бен салыстырғанда дәстүрлі сабақтар немесе лекциялар, сондай-ақ мәтінді оқу кезінде қысқа мерзімді жадыда тіркеледі. Бұл мәтін емес, суреттермен жұмыс істеу үшін адам миының арналуымен байланысты [3].

Жалпы білім беретін орта мектептерде аталған қосымшаларды сынамалық қолдану үлгерімнің 25–27%-ға дейін айтарлықтай артуын және жаратылыстану-ғылыми бағыттағы пәндерге қызығушылықтың артуын көрсетті, бұл жастарды АҚШ пен Еуропа елдерінде өнеркәсіпті жаңғыртудың өзекті мәселелерін шешу үшін ғылыми-инженерлік мамандықтарға оқуға тартады.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінің күші электронды-ақпараттық білім беру ортасына бағытталған. Іс жүзінде әрбір білім беру мекемесі компьютерлік техникамен, интернетпен, электрондық білім беру ресурстарымен, проекторлармен және т.б. құрылғылармен жабдықталған. Оқушылардың назарын оқу әдебиетіне баспа түріне аударды. Сондықтан, оқушылар кейде кітапта сипатталған қандай да бір процесі елестету қиын, оқушылар оқуға деген қызығушылығын жоғалтады [5].

Соңғы онжылдықтарда компьютерлік технологиялар белсенді дамуда. Осы уақытқа дейін қағаз негізіндегі оқулықтардың арқасында оқушы немесе студент оқу бағдарламасының белгілі бір тақырыптарымен тактикалық және ғылыми, сирек жағдайларда көзбен шолып танысады. Толықтырылған шынайылық технологиясының арқасында оқу материалын қабылдау және есте сақтау процесі жеңілдетілуі мүмкін. Толықтырылған нақтылық технологиясы оқыту үдерісіне үш өлшемді жарқын бейнелерді, ойын элементін енгізеді, жобалық іс-әрекет дағдыларын дамыта отырып, оқу процесіне қатысушылардың өзара іс-қимылын белсендіреді. Толықтырылған шынайылықтың арқасында білім алушылар алдында жаңалықты тану үшін шексіз мүмкіндіктер ашылады.

Айта кету керек, қазіргі уақытта электрондық оқулықтар танымал, алайда олар қағаздағы оқулықтардың цифрланған көшірмелері болып табылады. Бұл ретте пәнге назар аудару үшін компьютерлік визуализация аз пайдаланылады.

Өкінішке орай, оқыту жүйесіне қандай да бір инновацияларды енгізу үшін көп уақыт қажет. Алайда, қосымша білім беретін көптеген үйірмелер мен мектептер бар, онда ұзақ уақыт бойы толықтырылған шынайылық және жыл сайын үлкен танымалдыққа ие заттар интернет сияқты жүйелер мен технологиялар кеңінен қолданылады.

Білім беруде толықтырылған шынайылықты қолданудың бірнеше нұсқаларын атап өтуге болады: толықтырылған шынайылық техно-

логиясы бар кітаптар мен әдістемелік нұсқаулар жасау, эксперименттерді моделдеу, жабдықтармен жұмысты моделдеу. [5]

AR-ді пайдалану білім алушыларға олардың алған білімдеріне мүлдем қауіпсіз (мысалы, химиялық эксперименттер жүргізу, физикалық заңдарды моделдеу, токөткізгіш элементтермен жұмыс істеу және т.б.), оқу әдебиетінде ұсынылған нысандарды визуализациялау, осылайша олардың көрнекілігі мен түсінігін арттыруға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, нақты өмірде пайдаланылатын жабдықтың сақталуы, оны 3D-редакторларда сәнделген және толықтырылған шынайылыққа арналған қосымшаға жүктелген виртуалды объектіге ауыстыру қамтамасыз етіледі [4].

Әдебиеттер

1. AR – Дополненная реальность (статья плюс ролик) – [электрондық ресурс]: habr.com/ru/post/419437/
2. Дополненная реальность (AR): перспективы и будущее технологии – [электрондық ресурс]: www.kp.ru/putevoditel/tekhnologii/dopolnennaya-realnost/
3. Технологии AR и VR в образовании – [электрондық ресурс]: habr.com/ru/company/mailru/blog/435996/
4. Сферы, которым дополненная реальность принесет пользу – [электрондық ресурс]: ar-conf.ru/ru/news/sferi-kotorim-dopolnennaya-realnost-prineset-polzu-31149
5. Дополненная реальность в образовании – [электрондық ресурс]: vj.ru/stati-i-obzory/dopolnennaya-realnost-v-obrazovanii/

Е.С. Женаева

ГУ «Средняя общеобразовательная школа №6»

Р.Ж. Муканова, М. Баймурат

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

И.М. Борисов

Башкирский государственный педагогический университет им. М. Акмуллы

ИЗ ОПЫТА ВНЕДРЕНИЯ ТРЕХЪЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация. Статья посвящена проблемам преподавания естественнонаучных дисциплин на английском языке. Представлена разработка элективного курса по предмету химия «EASY CHEMISTRY», разработанного совместно с Павлодарским педагогическим университетом и ГУ «Средняя образовательная школа №6». Спецкурс разработан по CLIL технологии с использованием всех четырех языковых навыков и проходит апробацию в школе.

Ключевые слова: полиязычное образование, CLIL технологии, преподавание естественных дисциплин с элементами английского языка, закон о языках.

В Послании Нурсултана Назарбаева к Казахстанцам 2007 года был упомянут английский язык. Было сказано, что казахстанские учащиеся должны владеть языком на высоком уровне. «Во-первых, привлекать в

школы зарубежных преподавателей английского языка. Нужно добиваться того, чтобы любая среднестатистическая школа могла предоставить возможность детям обучаться иностранному языку на самом высоком уровне» [1]. Во-вторых, была представлена идея культурного проекта триединства языков. В-третьих, почему необходимо изучать английский? Потому что на нем общается весь прогрессивный мир. Это язык науки и технологий. На нем ведется большая часть исследований в экономике и бизнесе. Владение английским языком открывает перед человеком большие перспективы» [2].

В целях реализации политики трехязычия в настоящее время во всех старших группах детских садов одновременно изучается алфавит казахского, русского и английского языков. Однако, как показал международный опыт, эффективным способом обучения английскому языку является его внедрение в качестве языкового предмета с 9–12 лет и осуществление за счет увеличения количества часов и качества обучения. Вместе с тем, международная практика убеждает, что освоение других дисциплин на английском языке наиболее эффективно внедрять в вузах.

По планам авторов программы, к 2020 году государственным языком должны владеть 90% взрослого населения, русским языком – 90%, английским – 25%, а одновременно всеми тремя – до 20%.

Для реализации программы необходимо разрабатывать материал удобный и простой в использовании для того, чтобы нашим студентам было легко и интересно усваивать программный материал государственного стандарта.

Исходя из опыта, преподавание предметов естественных наук сталкивается с рядом проблем. Прежде всего, студенты привыкли думать на родном языке. Главная цель – научить их, как начать думать по-английски. Лучше всего это реализовать в начальных классах. Преподаватели английского языка могут обучать языку с помощью карточек, плакатов, видеороликов, презентаций, фотографий и картинок без использования родного языка. После окончания начальной школы мы будем готовы сформировать навыки мышления, потому что мы уже достигли навыков письма, чтения, говорения, аудирования.

Далее должны продолжить преподавание естественных дисциплин с элементами английского языка. Необходимо начинать занятия с приветствий на английском языке, пишутся основные термины на английском языке, затем подводится рефлексия урока. Считается, что цели урока должны быть ясными и достижимыми. Все ученики достигнут целей урока, потому что обычно учителя думают, что запланированная дифференциация будет работать хорошо, задачи должны быть интересны для учащихся.

Далее должны добавить больше задач для планов уроков, если есть дополнительное время. Всегда думайте об интересах учеников, чтобы сделать уроки хорошими и более ясными и продуктивными.

Работая второй год по методике CLIL, было отмечено, что может быть полезным и легко усваиваемым для учеников. Разработка уроков помогла нам понять, что есть необходимость разработать элективный курс для учащихся 8 класса, которые уже занимались и изучали предмет химия на английском языке.

Работая с детьми, выявились следующие трудности. Во-первых, недостаточное количество понятного и доступного материала. Во-вторых, задания были немного усложнены, что не позволяло учащимся всегда понимать, что от них требуется. В-третьих, нужна адаптация информации и полная переработка материала согласно уровню владения языком и уровню мотивации учеников.

Программа спецкурса по химии «Easy Chemistry» 8 класс была разработана совместно с Павлодарским педагогическим университетом и проходит апробацию в ГУ «Средняя образовательная школа №6».

Рабочая программа по элективному курсу в 8 классе рассчитана на 1 час в неделю, 34 часа в год. За основу спецкурса взяты Государственный общеобязательный стандарт основного среднего образования, утвержденной приказом министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года №604 (с внесенными изменениями и дополнениями №182 от 5 мая 2020 года); Типовые учебные планы основного среднего и общего среднего образования, утвержденные приказом министра образования и науки Республики Казахстан от 8 ноября 2012 года №500 (с внесенными изменениями и дополнениями на 15 мая 2019 г. №205).

Актуальность данного курса в том, что он разработан по технологии CLIL с использованием всех четырех навыков и содержанием четырех компонентов в рамках обновленного содержания образования. Преимущества технологии CLIL позволяют учащимся более эффективно общаться друг с другом на английском языке, развивают навыки общения на английском языке, расширяют межкультурные знания учащихся, тренируют все языковые навыки, а также повышают мотивацию студентов и их уверенность в себе.

Главная цель этого спецкурса – изучать предмет «химия» по средствам английского языка, технологии CLIL. Исходя из цели, задачами данного курса являются:

1. Обучить учащихся основным понятиям курса «Химия» за 8 класс на английском языке.
2. Развивать коммуникативные навыки и умение работать с источниками и текстами на иностранном языке.
3. Способствовать развитию навыков самостоятельной работы.

В ходе изучения спецкурса учащиеся исследуют информацию о предмете химия, историю возникновения химии, углубление в виды химических элементов, их свойства, классификацию, связи и применение на иностранном языке. В курсе содержатся различные тексты о периоди-

ческой таблице и химических элементах, химических реакциях и уравнениях.

В данном спецкурсе ученики видят, что с помощью английского языка можно узнавать новую интересную информацию, закреплять ее и применять на практике новый материал. Использование аутентичного материала (текстов, сайтов и программ) помогает учащимся сформировать четкую картину работы с текстами на английском языке и пересказывать ее. Текст является не просто как источник информации, но и смотреть на текст как на единицу науки лексикологии, филологии, лингвистики и языковедения. Главное, дети открывают для себя что-то новое не только в химии, но и в языке. Интерес к английскому языку и предмету «Химия» в данном случае считаю главным.

Мы используем следующие виды работы:

1. Чтение текстов и их пересказ.
2. Просмотр видео на английском языке.
3. Изучение химической терминологии.
4. Использование в работе с текстами различных видов диаграмм.
5. Парная работа (составление диалогов на английском языке).

Перед началом работы с детьми с данным спецкурсом была проведена анкета с учащимися 8 класса. Были заданы вопросы о желании изучать предмет «Химия» на английском языке и трудностях изучения. После анализа ответов учеников на 5 сентября было выяснено, что только 50% учеников мотивированы на обучение предмета на английском языке. Это хороший результат, но недостаточен для того, чтобы сказать с полной уверенностью, что химия на английском языке дается легко. Проработав с детьми в течение двух месяцев, мы провели анкетирование снова и было выяснено повышение интереса к предмету на 15% больше. Это небольшая динамика, но рост интереса стал очевиден. Также был проведен онлайн открытый урок, на котором учащиеся показали свои крепкие знания прошлых тем и точные ответы по новому материалу.

Литература

1. Развитие трехязычия в Казахстане: Анализ посланий президента РК. – Аликее, Бугенова, 2017.
2. Назарбаев Н. Программа 2030.
3. Закон о языках Республики Казахстан от 11 июля 1997.
4. Химия для 8 класса общеобразовательной школы: учебник. – Алматы: Атамұра, 2018.
5. Chemistry 8: билингвальный учебник. – Астана.
6. Methodology course for teachers of English, CLIL methodology, student's book and workbook, 2017.

Использованные материалы и Интернет-ресурсы:

1. <https://www.nur.kz/1618075-trekhyazychie-kak-propusk-v-bolshoy-mir.html>
2. https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/hozyaystvennaya_deyatelnost/id-P1900001045/

3. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=30049072>
4. https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008034#pos=3;-58
5. <https://flexbooks.ck12.org/cbook/ck-12-middle-school-physical-science-flexbook-2.0/section/5.25/primary/lesson/conservation-of-energy-in-chemical-reactions-ms-ps>

Н.Н. Имаков, А.К. Алысов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ В ПОДГОТОВКЕ УЧАЩИХСЯ К ОЛИМПИАДЕ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ

Аннотация. Статья посвящена проблемам и путям их решения в подготовке учащихся к олимпиаде во время пандемии. В связи с переходом на дистанционное обучение возник ряд трудностей. Если мы преодолеем эти трудности, то можем получить дополнительные инструменты, которые могут поднять подготовку к олимпиаде на другой, более высокий уровень.

Ключевые слова: подготовка к олимпиаде, дистанционное обучение, проблемы дистанционного обучения, информационно-коммуникационные технологии, учащиеся, учитель.

Пандемия COVID-19 в буквальном смысле посадила многих школьников во всем мире, в том числе и олимпиадчиков, в домашнюю изоляцию. Внезапно обычное обучение в школах прекратилось, а на замену пришло дистанционное обучение. В этой связи появились новые проблемы в качественной подготовке школьников к олимпиаде. Определение основных проблем и пути их решения являются целью этой статьи.

Первая проблема заключается в потере прямого общения и зрительного контакта, которые играют одну из главных ролей в подготовке олимпийца. Важным аспектом в подготовке ученика является взаимоотношение ученика и учителя. Не секрет, что для учащегося учитель, готовящий его к олимпиаде, является одним из самых любимых учителей.

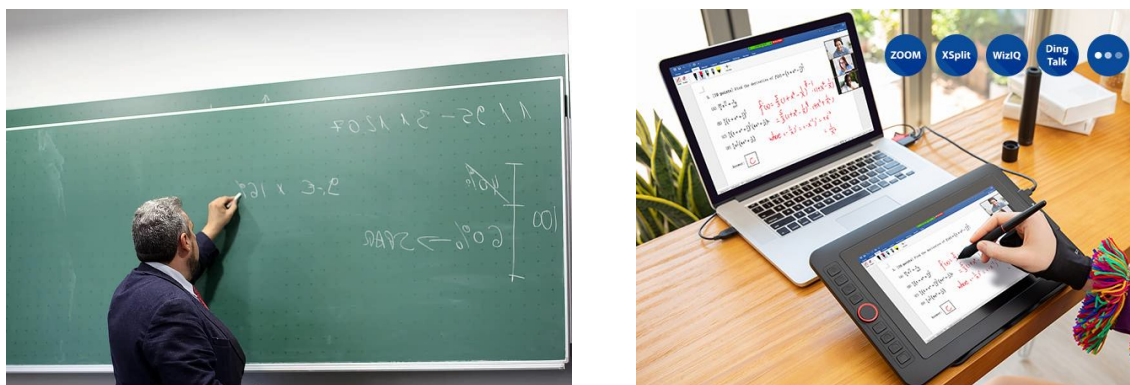
Путь решения первой проблемы: встреча учителя и ученика на свежем воздухе, с применением средств индивидуальной защиты. В первую очередь, именно живого общения не хватает учащимся.

Вторая проблема это контроль выполнения заданий учеником. Если в школе это можно было, дав задание, посадить ученика за парту, то во время пандемии, когда учащийся, находясь дома, предоставлен самому себе, это представляет очень большую трудность.

Путь решения второй проблемы: использование видео-конференции с обязательным включением камеры и микрофона. Просить олимпийца высылать вам фото решений заданий на мессенджер или на электронную почту.

Третья проблема заключается в профессиональной подготовке учителей к дистанционному обучению. Нахождение и применение Интернет-платформ, которые могут обеспечить комфортное и качественное обучение, выходит на передний план. Если в классе можно было объяснить на доске маркером или мелом, то воспроизведение этого на компьютере представляется трудным.

Путь решения третьей проблемы: спрашивать у людей, которые с IT технологиями на «ты», опыта использования новейших гаджетов и Интернет-платформ для дистанционного обучения. Покупка графического планшета. Быть в поисках методов дистанционного обучения.

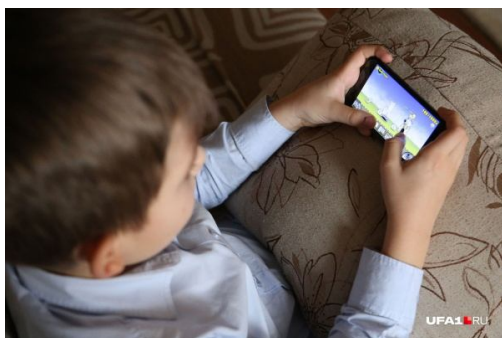
Четвертая проблема. Если в третьей проблеме затрагивалась готовность учителя, то суть четвертой проблемы заключается в готовности учащегося. В процессе дистанционного обучения ученик сталкивается с рядом преград в виде своих индивидуальных особенностей, условий обучения, умение использовать компьютерные технологии и Интернет-ресурсы [1]. В настоящее время не существует тех или иных дистанци-

онных программ, которые учитывали те или иные индивидуальные особенности каждого учащегося. И, скорее всего, создать такие индивидуальные программы невозможно. Также немаловажную роль играет атмосфера в семье.

Путь решения четвертой проблемы: это создание благоприятных условий в комнате, где учащийся будет заниматься олимпиадой. Поддержка родителей, семьи играет одну из ключевых ролей.

Пятая проблема заключается в отвлечении ребенка на Интернет и на игры. Ребенок с подключением к Интернету начинает тратить больше времени понапрасну. Именно время является одним из важнейших ресурсов в подготовке к олимпиаде. Чем больше времени, тем больше возможности повысить уровень знаний ученика.

Путь решения пятой проблемы: выделить в расписании ученика периоды времени, которые он будет проводить без подключения к Интернету. Так учащийся может глубже погрузиться в учебу. Использование реальных книг или распечатки материала, чтобы ученик все время не сидел рядом с компьютером или сотовым телефоном.

Заключение. В заключение можно прийти к выводу, что решение актуальных проблем, возникших с дистанционным обучением, поможет учителям, учащимся и родителям преодолеть возникшую непривычную ситуацию, когда ученик должен находиться больше времени дома. Вместе с этим это может вывести нас на новый, более обширный уровень в подготовке к олимпиаде. И, может, в скором времени наши дети будут брать только первые места на международных олимпиадах.

Литература

1. Чигинцева А.А. Актуальные проблемы дистанционного обучения: статья по специальности «Науки и образования» <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-distantionnogo-obucheniya>

Г.С. Искакова

Павлодар мемлекеттік педагогикалық университет

ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ БІЛІМ АЛУ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ

Андатпа. Мақала оқушылардың химияны жекелей оқыту технологиясының практикалық маңыздылығына арналған. Жекелей оқыту технологиясының практикалық тиімділігі сараланып, нәтижеге жетудің әдістері анықталды.

Түйін сөздер: жекелей оқытуға бағытталған технология, оқу парағы.

Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің әлемдік білім беру кеңістігіндегі бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету қажеттілігіне байланысты жаратылыстану-математика бағытындағы пәндері бойынша білім сапасын жетілдіру мәселесі ерекше өзекті орын алып отыр.

Бүгінгі таңда химия пәні ҰБТ-де ең күрделі таңдаулы пәндердің бірі. Осы тұрғыда біздің мақсатымыз, барлық оқушыны білім деңгейі қандай болса да сабақта олардың ерекшелігін ескере отырып: бойында өзін-өзі өзгертуге, өз бетінше оқып-үйренуге, өз ойын дәлелдеу, химиялық заттардың практикалық қолдануын білу, тиянақты есеп шығарып, жауап беруге жетілдіру. Ал химиялық дайындықты жоғары деңгейге жеткізу үшін, сабақта озық технологиялардың практикалық білім алу жолын тиімді қолдана білудің маңызы зор. Білім, білік, дағды қасиеті өзінің даралығымен сипатталып, өз бетімен жетілдіріліп отырған жағдайда ғана күзиреттіліктің негізі бола алады.

Сабақтың қызықты өтуі мұғалімнің үнемі іздену, ұтымды әдіс-тәсілдерді қолдану, оқыту әдістемесін жаңартып отыруына байланысты. Мақсаты: оқушылардың ақпаратпен жұмыс жасау іскерлігін қалыптастыру арқылы коммуникативтік қабілеттерін, ақыл-ойын, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту, алған білімдерін практикалық іс-әрекетте қолдануды үйрету. Осы мақсатқа жету үшін өзімнің ұстаздық іс-тәжірибемде жекелей оқытуға бағытталған технологияны, сонымен қатар химия кабинетіндегі интербелсенді тақтаның мүмкіншіліктерін қолдана отырып, оқушылардың практикалық білім алуда сапалы әрі қызықты өтуіне жағдай жасаймын. Бұл жұмыс өзара байланысты үш міндетті қамтиды:

1. Танымдық әрекетті дамыту.
2. Білімді практикалық тұрғыда пайдалана білу.
3. Түрлі практикалық жұмыстарды тиімді қолдана білу.

Жалпы орта білім беруді жетілдірудің негізіне – құзыретті тәсілді алу ұсынылып жүр. «Құзіреттілік – оқудың және өздігінен білім алудың нәтижесінде қалыптасатын және адамның әлеуметтік шапшандылығын анықтайтын, білім мен тәжірибеге, құндылықтар мен бейімділіктерге негізделген жалпы қабілеттіліктер.

Оқушылардың бәрі де жақсы оқығысы келеді. Бірақ олардың ақыл-ой қабілеті, бағдарламадағы берілген материалды ұғу-түсіну деңгейі бірдей емес. Оқушылардың кейбіреулері мұғалімнің түсіндірген сабағын тез ұғады, кейбіреулері орташа ұғады. Ілгіре алмайтын да оқушылар бар. Сондықтан да барлық оқушының қолын білімге жеткізу үшін өз мүмкіндіктеріне сәйкес үйретудің маңызын зерттеуші ғалымдарымыз ғылыми жағынан дәлелдеп берді. Менің ойымша, білім, білік, дағдыны жетік меңгеруіне ықпал ететін өзіндік жеке тапсырмалардың төмендегідей жүйесін ұсынуды жөн көремін:

- өз мүмкіндігі бойынша орындайтын тапсырмалар.
- нұсқалық тапсырмалар.
- жеке тапсырмалар.

Әрбір оқушының өзінің мақсатталған тапсырманы орындау сапасы мен жылдамдығының жекелей ақпаратты өңдеуді ойластыру қабілеті ерекшеліктерін ескеру.

Технология бойынша әрбір тарауға модуль құралады және жекелей оқытуға арналған сабақтар бөлінеді. Бұл сабақтарға жаңартылған бағдарламаға сәйкес «Оқу парағы» құрастырылып, тақырыптық жоспарлау төмендегідей қадамдардан тұрады:

- берілген тақырып бойынша қандай білім, білік, дағды бар екенін анықтай білу;
- білім, білік, дағды уақыты бойынша бөлу;
- жеке сабақтағы білім, білік, дағдының әрбір компоненттің меңгеру деңгейін жоспарлай білу.

Бұл жерде мынадай қағидаларды басшылыққа алу керек:

- меңгеру сапасын жоғалтпай, білім берудің ақпараттық бөлігін мейілінше азайту;
- білік, дағдыларын практикалық меңгеруге арналған уақыт ресурсын ұлғайту;
- жекелеген тақырыптарды ілгерілей, оза меңгеру есебінен уақыт ресурсын босату, сол арқылы пәндік білімді тереңдете меңгерту мүмкіншілік жасау.

Осылайша білімді хабарлама түрінде беру уақытын 30–40%-ға қысқарту – сонша мөлшерде пропорционал түрде білім сапасын арттыруға технологиялық әсер етеді.

1. Алгоритм – білімдік компоненттерді беруге арналған. Мақсаты – оқушылардың зейінін дамыту, ойлау жылдамдықтарын, жадыны дамыту.

2. Білімді және дағдыны сөздік қор арқылы бекітуге арналған. Материалды меңгеру және сауатты түрде мазмұндау әрекетіне көмек береді.

3. Тренажер – қатаң түрде материалды меңгеріп және мазмұндаудан кейін жүреді. Білім, білік, дағдыны өңдеуге арналған, тақырыпты қорытындылайды. Мақсаты – автоматты дағдыны қалыптастыру.

4. Логика – логикалық (индукция және дедукция) және шығармашылық ойлау қабілетін дамыту үшін қолданылады.

5. Лидер – кіріктіре оқыту кезінде көлемді материалдарды меңгерту үшін қолданылады.

Технологиямен танысып, саралай келе төмендегідей артықшылықтарды бөліп алуға болады:

- нақты нәтижеге, сапа көрсеткішіне бағытталуы;
- оқыту формасының белсенділігі;
- жекелей-дара оқытуды қамтамасыз етеді;
- деңгейлеп оқытуды жүзеге асырады;
- түзету, коррекция және рефлексия жұмыстарын сабақтың әрбір кезеңінде іске асыруға болады;
- зерттеу – ізденушілік дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Ағымдағы тексеру жұмыстары тек бақылау ғана емес диагностикалық тану сипатта да қызмет атқарады. Оның мақсаты – түзету жұмыстарының қажеттілік деңгейін анықтау.

Оқушылардың біріккен жұмыстарын топта, шағын топтарда ұйымдастыру олардың бойында субъектіліктің алғы шарты болатын жаңа материалды өздігінен игеру;

- шығармашылық тұрғыда ойлау, талдау, қорытынды жасау;
- өз ойларын басқа оқушыларға толықтай жеткізу;
- мәселе қою;
- ұйымдастыру, басқару іскерлігін жүзеге асыру;
- өзін – өзі тексеру, бағалау.

Сол арқылы оқушыларда пәннің мазмұнын білумен қатар белсенділік, жауапкершілік, бастамашылдық сияқты құнды тұлғалық қасиеттер қалыптасады.

Мен сабақ барысында оқушылардың қабілетіне, білім деңгейіне, ынтасына қарай үш топқа бөліп, өздігінен еңбек жасау, іздену, шығармашылыққа баулу, қорытынды жасауға машықтандырамын, оқушының ақыл-ойын дамытып, өзіндік дүниетанымын қалыптастырамын, сабаққа ынтасы арттырып, тапсырманы орындау барысында жіберілген қателер мен кемшіліктерді уақытында анықтап түзетуге мүмкіндік беремін. Әр тарауды өткен соң, химиялық диктант, өздік жұмыс, тақырыптық есеп, БЖБ жұмыстары, тесттік тапсырмалар өткізу арқылы тақырыпты қаншалықты меңгергенін тексеріп, тақырыпты толық меңгере алмаған оқушылармен қосымша сабақтар, сыныптан тыс жұмыстар жүргіземін. Тест түрлері оқушы білімін бекіту, қайталау, жүйелеуге мүмкіндік береді. Сонымен қоса мұғалім мен оқушылардың уақытын үнемдеуге оқу жұмысын ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Баға – бейне бір белгі және сонымен қатар өлшем сияқты, ол оқытудың нәтижелілік дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді. Бағалау парағына әр деңгейлік тапсырманың бағасын қойып, қорытынды бағасын шығарып отырамын. Осындай тәжірибе арқылы оқушылардың білімін, дағдыларын, ойлау қабілеттерін, шығармашылық ізденісін бақылау арқылы біршама нәтижелерге жеттім.

Интербелсенді тақтаның мүмкіншіліктерін қолдану да ақпараттық технологияның үлесі зор. Интернет желісі платформаларын қолдану арқылы оқушылардың қызығушылығын, интеллектуалдық танымын, практикалық білім сапасын арттыруға болады. Өз басым интербелсенді тақтаны сабақ барысында, соның ішінде химиядан зертханалық және сарамандық жұмыстарды өткізген кезде жиі қолданамын. Интернет желісіндегі Google диск қосымшасын пайдалану арқылы оқушылардың білімін тексеру үшін әр тарауды аяқтаған кезде немесе жаңа сабақты бекіткен уақытта Google формалары платформасындағы тестілеу әдісін қолдануға болады. Оқушылардан бір уақытта жауап алуға мүмкіндік береді. Тестілеудің нәтижелерін құрылған график арқылы тексеріп, сол уақытта бағалауға болады. Жауап нәтижелерін бақылап және оқушылардың материалды түсіну деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Оқушыға тест сұрақтарына жауап беруі үшін уақыт беріледі. Бұл жүйе тұйық оқушылардың ойын білдіріп, жалқау оқушылардың қызығушылығын арттырады. Оқушылар жауаптарын құпия түрде бере алады.

Ақпараттық технологияларды жүзеге асырудың тағы бір мүмкіндігі – интернет желісіндегі оқыту платформалары. Бұл дидактикалық әдістәсілдер мен ақпараттық технологияны қолдануға негізделген түбегейлі жүйе. Оқытушының оқушымен жеке жұмыс істегендей болады, тек қана оқушы үшін емес, мұғалімнің дидактикалық әдістемелік көмекші құралы да болып табылады. Аз уақыттың ішінде бағдарламаның көптеген қиын сұрақтарын, формулалар мен эксперименттер көрсету арқылы түсіндіріліп, бекітіледі. Химия сабағында жаңа ақпараттық технологиялар өздігінен жұмыс істеу факторы – есептерді шығара білу, шапшаңдылық, шеберлік дағдыларын ұйымдастыра отырып, сабақтар өткізуді қолға алдым. Зертханалық және сарамандық жұмыстарды виртуалды лаборатория көмегімен жүргізген нәтижесінде бір сабақ көлемінде уақыт үнемделеді және химиялық реактивтердің зияны келтірілмейді. Интернетбелсенді тақтамен келген «Xplorer GLX-пен Химия» зертханалық құралы оқушылардың өздігінен жүргізетін жұмыстарында техникалық қауіпсіздік ережелерін сақтауға дағдыландыру басты ұстаным ретінде қарастырылады. PASCО бағдарламасы негізіндегі зертханалық жұмыстардың үлгілері оқу бағдарламаға толық қамтылған. Зертханалық жұмыстардың талаптарын игеруге, жұмыс тәртібінің жүйесін сақтауға негіз бола алады. «Xplorer GLX-пен Химия» зертханалық құралы көмегімен 8-сыныпта «Бейтараптану реакциясы»; 9–10-сыныптарда

«Электролиттік диссоциация», «Тұздар гидролизі», «Электролиз» тәжірибелері жасалып көрсетілді.

Практикалық білім алу жұмыстар мынадай тұрғыда жүргізіледі.

1. Негізгі білім мен іскерліктерді жүзеге асыру
2. Оқу материалын бекіту
3. Жаңа білім мен іскерлікті меңгеру
4. Білім мен іскерлікті қайталау мен жалпылау
5. Білім мен іскерлікті тексеру
6. Шығармашылық зерттеу жұмыстар жүргізу

Теориялық білімді практикалық тұрғыда игеру жұмыстың түрлері төмендегідей жіктеледі:

- жаттығу
- зерттеу жұмыстары
- практикалық жұмыстар
- лабораториялық жұмыстар
- бақылау жұмыстары

Оқушылардың ақпараттық технология негізінде практикалық білім алу арқылы:

1. Оқушының пәнге деген қызығушылығы артады, құлшынысы оянады.
2. Шығармашылық қабілеттері артады.
3. Жылдам ойлауға машықтанады, білім сапасы артады.
4. Оқушылар өздігінен жұмыс жасауға дағдыланады.
5. Экологиялық сауатты болуға үйренеді.
6. Тағамның химиялық құрамының зияндылығын іс-тәжірибелер барысында анықтайды.
7. Химиялық технологияны меңгеруге ұмтылыс пайда болады.

«Армансыз адам қанатсыз құспен тең» демекші, менің ұстаз ретінде де, еліміздің ұлтжанды азаматшасы ретінде де арманым еліміздің әрбір азаматы терең білімді, интеллектуалды, заманауи техникаларды еркін меңгере алатын, әрқайсысы еліміздің дамуына өз үлесін қоса алатын болса деймін. Ол үшін оларға білім беретін ұстаздар өз пәнін жетік меңгерген, теория мен практиканы оқушылар бойына сіңіре алатын шығармашыл, ізденімпаз, ең бастысы еңбекқор болуы қажет. Химия пәнін таңдаған оқушылар білім сапасы 100% – Байғараева Маржан ПМПУ оқытушысы, магистр. 2018–2019 оқу жылы химия пәнін таңдаған оқушылар – 10, білім сапасы 100%, оның ішінде Жусупова Айым «Алтын белгі» және Абраева Зухра «ерекше үздік аттестат» бағаларын дәлелдеді. Академик Қ. Сәтбаевтың 120 жылдығына арналған Жас ғалымдар, магистранттар, студенттер мен мектеп оқушыларының «ХІХ Сәтбаев оқулары» атты халықаралық ғылыми конференцияда «Шығармашылық ғылыми шешім» номинациясына ие болған Аксенова Наталья. Химия пәнінен халықаралық қашықтық «Инфоурок» жобасындағы олимпиадада ІІ-дәрежелі Диплом иегерлері Хасенов

Алдияр және Жусупова Айым. Химиядан Республикалық Ұлттық олимпиада I-дәрежелі Диплом жеңімпаздары Жусупова Айым, Орымбай Асемгуль. Биология бойынша М.В. Ломоносов атындағы Республикалық олимпиада III-дәрежелі Диплом иегері Бастемиева Альмира және Мақтау қағазымен марапатталған Нуртазинова Адина, Баязитов Олжас, Ескендір Мөлдір, Аксенова Наталья Республикалық химиядан КИО II-дәрежелі Диплом күміс жүлдегері Кайсарина Меруерт. «Рухани жаңғыру» бағдарламасы көлемінде «Менің Отаным – Қазақстан» XVII-ші аймақтық оқушылар ғылыми-тәжірибелік конференциясында Тлеубай Камила II орын Мадақтама иегері. Өз шәкірттеріме білімді одан әрі жетілдіре отырып беру, талантты да талапты оқушылар оқытып тәрбиелеу – негізгі мақсатым.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2019 ж.
2. Сабилов Т. Оқушылардың оқу белсенділігін арттыру жолдары.
3. Оқыту жұмысын ұйымдастырудың сабақтан басқа түрлері 17.07.2011
4. «Химик анықтамалығы» журналдары. – 2014. – №1(15); 2018. – №2(16).

Р.Б. Курманалинова, К.М. Ильясова

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРҒА КӨРСЕТІЛЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИЦИНАЛЫҚ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨМЕК

Андатпа. Мақалада Әлеуметтік – экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде мүмкіндіктері шектелген балалардың жеке даралық ерекшеліктеріне, қазіргі қоғамдағы орнына, олардың мінез-құлық және мінез ерекшеліктеріне мән бермеу бүгінгі қоғам даму мәселесі қарастырылған. Дегенмен «ерекше» балаларды оқыту мен тәрбиелеу және әлеуметтендіру күрделі мәселе болып қалып отыр. Аталған балалар категориясын қоғамға интеграциялауға дайындаудағы жағымды беталыстардың алдын-алу үшін оларды оқыту, тәрбиелеу және барлық өмірлік әрекеттерін ұйымдастыруда арнаулы (түзетім) білім берудің қазіргі проблемаларын талдаудан шығатын жаңа теориялық ықпал жасауды талап етеді және де бұл мүгедек балаларды әлеуметтік қорғауға қатысты медициналық, педагогикалық, әлеуметтік, әлеуметтік психологиялық және өзге де проблемалар комплексін ескере отырып шешілу қажеттігін туындатады.

Түйін сөздер: психологиялық-педагогикалық қолдау, анамнез, қолдау, консультация.

Мүмкіндігі шектеулі балалар, тегін әлеуметтік және медициналық-педагогикалық қолдаулар алуға; мемлекеттік медициналық мекемелерде, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияларда немесе медициналық-әлеуметтік сараптау бөлімдерінде тегін тексеруден өтуге; Қазақстан Республикасы заңнамалары аясында бекітілген тегін медици-

налық көмектер алуға; психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация қорытындысы бойынша дене бітіміндегі немесе психикасындағы ауытқушылықтардың көріну деңгейлерінің түрліше болуына қарамастан ауытқушылық анықталған күннен бастап тегін психологиялық-медициналық-педагогикалық түзету алуға құқылы.

Оқушыға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге мыналар енеді:

– тұлғаның когнитивті-танымдық ерекшелігін диагностикалау, педагогикалық байқаулар;

– тұлғаның дамуына, оқыту табыстылығына қолайлы әлеуметтік-педагогикалық жағдай жасау;

– балаға нақты психологиялық-педагогикалық көмек көрсету.

Мүмкіндігі шектелген бала ерекше қарауды қажет етеді. Осындай тұлғаны қалыптастыруды нәтижелі басқару үшін, түрлі жас кезеңіндегі бала дамуының өзіндік психологиялық-педагогикалық заңдылықтары туралы терең білу керек. Егер адамды тарих пен табиғаттың бір бөлігінің өнімі ретінде биоәлеуметтік нәрсе деп қарастырар болсақ, мұнан дамуға әсер ететін биологиялық (табиғи) және әлеуметтік (әлеуметтік орта) фактор шығады. «Психологиялық ой түйіндісі бойынша физиологиялық кемшілік әлеуметтік тәртібі нормаларының бұзылуын туындатады. Осындай кемшіліктері бар балалардың барлық психологиялық ерекшеліктері биологиялық емес, әлеуметті құбылыс болып табылады». (Л.С. Выготский).

Психиканың тарихи-мәдени қалыптасу теориясында Л.С. Выготский кез-келген кемшілік, баланың қоршаған ортамен қарым-қатынасын шектеуде, оған адамзаттың мәдени, әлеуметтік тәжірбиесін игеруге кедергі келтіретініне баса назар аударады.

Мүмкіндіктері шектеулі адамдарға өзгелермен бірдей оқуға, жұмыс істеуге, демалуға т.б. яғни қоғамдық қоғамдық өмірге араласуға құқық беру қажеттігі еш күмән келтірмейді, дегенмен бұны шынайы түрде іске асыру оңай еместігі белгілі. Білім алу, қоғамдық өмірге араласу, түрлі мүмкіндіктерді игеру, мемлекет, жергілікті әкімшілік білім беру жүйесін қолдау таппаған жағдайда тек қағаз жүзінде ғана қалып қояды. Арнаулы білім беру мәселелерін қайта қараудың нақты бағыттары білім беру жүйесінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды интеграциялау туралы ұсыныстар және интеграциялық оқыту практика барысында қолға алынып, практикаға енгізіліп, жақсы нәтижелерге қол жетіп жүрген инклюзивтік оқыту барысы және жалпы білім беру мекемелерінің жанынан ашылып жатқан арнаулы (түзетім) кластар мен логопункттер [1, б. 105-106].

Психофизиологиялық ауытқушылықтары бар балалармен психологиялық-педагогикалық оқытудың тәрбиелік сипаты, көрнекілік, жеке ықпал ету сияқты жалпы дидактика принциптерімен қатар арнаулы педагогикадағы түзете-дамыта оқыту және практикалық бағытта оқыту

принциптерін басшылыққа алады. Дегенмен осы балалармен жүргізілген жұмыстардың нәтижелілігі қосымша факторларға да байланысты. Ең алдымен оқу сабақтарының оқушыларды қоғамдық тәртіп ережелеріне, белсенділіктерін дамытуға, коммунакабельдік дәрежесіне сәйкес келуі үлкен орын алады. Сонымен қатар барлық пәндер арасындағы байланыс, яғни бір тақырыптың түрлі пәндерде қаралып, түсіндірулермен қатар, жағымды тұлға қасиеттерін қалыптастыруда еңбекке оқыту, еңбекке баулу ерекше маңызды. Практика барысында оқушыларда болашақ әлеуметтік бейімделуіне өте маңызды ұжымда бірлесе жұмыс істеу, еңбек етуге деген икем, жауапкершілік сияқты адамгершілік қасиеттері қалыптасады. Жеке тұлғаны әлеуметтік бейімдеу сабақта және сабақтан тыс уақыттардағы ұйымдастырылған сабақтар мен экскурсияларда өткізіледі. Сабақ барысында арнайы құрылған жағдаяттар бойынша балалар қажетті тұрмыстық икемдерді, қоғамдық тәртіп ережелерін игереді. Оқушыларға белгілі бір жағдайда қалай жасау керектігін бірнеше рет қайтара көрсету керек. Бірнеше қайтара жаттығу, жүйелі қойылатын талаптар балаларда қоршаған ортаға икемделуге көмектесетін жағымды әдеттерді шыңдайды. Ал танымдық әрекеттерін дамыту олардың жеке бас қасиеттеріне әсер етеді. Жоғарғы кластарда жасөспірімдер еңбек әрекетін сәйкес бағалай алады, орындаған жұмысының сапасына да жәй қарамайды. Тапсырманы жаман орындаса қынжылып, ал жақсы бұйым жасаса жолдасына, мұғаліміне көрсетіп, мадақтауды ұнатады. Оқушылар осылайша еңбек әрекетіне қатысудың маңыздылығын түсіне бастайды. Бұның бәрі оқушылардың тұлғалық қалыптасуы туралы айта отырып, олардың өмірлеріндегі еңбектің рөлі мен адамдар арасындағы қатыр-қатынастың қалыптасуына әсер етеді.

Тәрбиеленушілерді әлеуметтік оқыту барысында көрнекі құралдар негізгі тиімді әдіс болып табылады. Бұл жерде көрнекілік шынайылық деген мағынаны білдіреді. Педагог мүмкіндіктері шектелген балаларды экскурсия, сюжетті-рольді ойындар, ертегі қойылымдар, театрландырылған қойылымдар барысында сыртқы ортаның қасиеттерімен, құбылыстарымен таныстырады. Бұл оқушылардың мүмкіндіктерін пайдалана отырып, өздеріне қызмет ету, тұрмыста және арнаулы өндірісте қиын емес еңбек операцияларын орындауға, мүмкіндігінше қоршаған ортаға икемдеуге бағытталған жұмыстар. Осындай жұмыстар барысында дамуында проблемасы бар балалар белсенділік көрсетіп, өз беттерінше жұмыс істей алуға, түрлі жағдаяттар барысына сай әрекет етуге, өзін өзгелердің бағалауына парапар ұстауға үйренеді. Түзетім жұмыстары барысында жасаған жұмыстарына сын көзбен қарауға үйреніп қана қоймай, салыстырмалы түрде бағалауға, өзгелердің сындарын қабылдай және текшелей алуға, керек кезінде жолдастарын қолдауға, көмек қолын созуға үйренеді [2, б. 125-142].

Мүмкіндіктері шектеулі балаларды тәрбиелеу мен оқытуға арналған психологиялық-педагогикалық қолдау жағдайлары

1. Психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі талаптары:

а) білім беру ұйымында балалардың толыққанды жеке тұлға болып дамуын қамтамасыз етуге және жалпы білім беру және арнайы білім беру бағдарламаларын толық меңгеруге мүмкіндік беретін бейімдеу және түзете дамыту ортасын құру;

ә) мүмкіншіліктері шектеулі балаларға білім беруді ұйымдастыруды қамтамасыз етуге және оқу-әдістемемен және материалдық-техникалық жабдықтауға қойылатын нормативтік талаптарға сәйкес даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқытуға қажетті және олар үшін қолжетімді материалдық-техникалық жағдайларды жасау (арнайы құралдар, құрылғылар, көмекші және техникалық құралдар, қазіргі заманғы көрнекі дидактикалық материалдар);

б) балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау жұмысын жүргізетін дефектолог мұғалім, педагог-психолог, логопед мұғалім және басқа да мамандардың кабинеттерін түзете дамыту құралдарымен, оқыту құралдарымен (соның ішінде техникалық), арнайы оқу-әдістемелік және дидактикалық әдебиеттермен жабдықтау;

в) білім беру ұйымының кітапханасын арнайы білім беру және түзете дамыту бағдарламаларымен, арнайы әдістемелік және оқу әдебиеттерімен қамту.

2. Психологиялық-педагогикалық қолдаудың тиімділігі психологиялық, педагогикалық, медициналық диагностиканың және жалпы көрсеткіштердің мәліметтері бойынша анықталады:

1) білім беру ұйымында болған бала мен ананың жағымды әсері;

2) баланың сенімділігі (позитивті, тең Мен тұжырымдамасын қалыптастыру үрдісі);

3) баланың өзге балалармен ынтымақтастыққа бейімділігі (топтардың, сыныптардың, балабақшаның, мектептің), ересектермен;

4) тиісті жас кезеңін меңгеру жетістігі және баланың қызмет түрлеріне қарай ерекшеліктері.

3. Психологиялық-педагогикалық қолдаудың тиімділігін анықтау үшін катамнеза әдісін қолдануға болады. Мәліметтерді жинау баланы психологиялық-педагогикалық қолдаудан кейін жарты жылдан соң, одан кейін жылына бір рет ұйымдастырылады.

4. Катамнез жинаудың үлгі кестесі:

1) баланың аты, жөні;

2) жасы;

3) соматикалық деңгейі;

4) психикалық деңгейі;

5) қызметтің әрбір түріне қатысты басымдық қызығушылықтары;

6) мамандардың пікірі бойынша бейімделу мінезі;

7) ата-аналардың пікірі бойынша баланың бейімделу мінезі.

5. Даму мүмкіндігі шектеулі балалар түзету сабақтарындағы уақытты есептегенде, үнемі күні бойы дамуы қалыпты балалармен бірге болады. Олар кемшіліктерінің деңгейіне қарамастан даму қалыпты балалармен бірге тәрбие, мәдени-ойын сауық, спорттық-сауықтыру және өзге де бос уақытты тиімді ұйымдастыру шараларына қатысады [3, б. 10-11].

Баланы психологиялық-педагогикалық қолдау үшін ата-аналармен жұмысты ұйымдастыру

1. Даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз ететін білім беру ұйымының мамандары мүмкіндігі шектеулі балаға білім беру және тәрбиелеуде отбасының ауқымды әлеуетті мүмкіндіктерін іске асыру мақсатында ата-аналармен жұмысты ұйымдастырады.

2. Баланың отбасымен жүргізілетін жұмыстың негізгі міндеттері:

1) ата-аналарда балаға қатысты қарым-қатынасты қалыптастыру, оны отбасында тәрбиелеуге белсенді қатысу;

2) ата-аналарға баламен өзара әрекет жасау тәсілдерін, жанұя жағдайында оны тәрбиелеу мен оқыту әдістерін және тәсілдерін меңгеруге көмектесу;

3) ата-аналарды түзете-дамыту жұмысына белсенді түрде тарту;

4) ата-аналармен психологиялық-педагогикалық ағарту жұмыстарын жүргізу, олардың психологиялық-педагогикалық қажеттіліктерін зерттеу.

3. Ата-аналармен жұмыс әртүрлі формаларда жүргізіледі:

– жеке әңгімелесулер мен кеңестер;

– ата-аналар лекторийлері;

– ашық есік күндері;

– семинарлар мен өзге де іс-шаралар.

4. Мүмкіндіктері шектеулі балалардың ата-аналарының (занды өкілдері) құқықтары:

1) жеке білім беру және түзету бағдарламаларын әзірлеуге және жүзеге асыруға қатыса алады;

2) оқу және түзету сабақтарына қатыса алады;

3) консультациялық көмек ала алады;

4) түзете дамыту және білім беру үдерісін жүргізу нәтижелері туралы толық және нақты ақпарат ала алады [4, б. 41-44].

Әдебиеттер

1. Байтұрсынова А.А. Арнайы педагогика: проблемалар мен даму болашағы: Оқу құралы. – Алматы, 2008. – 105-106.

2. Заркенова Л.С., Омарова Н.Н., Ильясова Б.И. Арнайы педагогика: Оқу құралы. – Алматы: Эверо, 2016. – 125-142 б.

3. Специальная педагогика: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. завед. / Под ред. Н.Н. Назаровой. – М.: Академия, 2004. – С. 10-11.

4. Шеримова А.С., Елюбаева А.Н. Қоғамдағы мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-психологиялық бейімдеудің маңызы // Молодой ученый. – №8.1. – Алматы, 2015. – 41-44 б.

*Г.К. Кабдолова, Ж.Р. Кабдолов, Н.Е. Тарасовская,
К.М. Турсунханов, С.А. Соловьев*

Павлодарский педагогический университет; Алтайский филиал ТОО «Научно-производственный центр рыбного хозяйства»

Омский государственный университет им. Ф.М. Достоевского

ОПЫТ СОЗДАНИЯ СПЕЦПРАКТИКУМА (ЭЛЕКТИВНОГО КУРСА) «РЕГИОНАЛЬНЫЕ ГИДРОБИОНТЫ ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ И ИХ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ»

Аннотация. В статье авторы описывают опыт создания элективного курса и прилагаемого к нему учебного пособия. Целью данного курса является ознакомление с региональными видами водных растений и животных в прикладном и методическом аспекте. Данный спецпрактикум будет способствовать активному привлечению студентов к научно-исследовательской деятельности, а также привлечет внимание к экологическим проблемам региона, посредством многолетних мониторинговых наблюдений в ходе сбора материала для лабораторных занятий, поиска объектов – индикаторов техногенных и экологических событий.

Ключевые слова: региональные гидробионты, Павлодарская область, элективный курс, методика обучения.

На современном этапе в условиях межкультурного взаимодействия все большее распространение получает модель полиязычного обучения. В связи с этим фундаментальной целью образования должно быть обучение людей в условиях новой модели развития мирового сообщества, основанной на универсальных, глобальных ценностях, формировании у детей и подростков умений общаться и взаимодействовать с представителями соседних культур и в мировом пространстве. Но также нельзя забывать и о региональной составляющей обучения. Главной целью изучения регионального компонента и краеведения является воспитание личности патриота и гражданина многонационального Казахстана, знающего и любящего свой край, город, село и желающего принять активное участие в его развитии. Региональные компоненты, краеведческие знания, реализуемые через различные формы и методы учебной и воспитательной работы в школе и вузе, имеют свои определенные задачи: Образовательные задачи: – формирование представлений о различных сторонах жизни своего населенного пункта, региона, его населения, природного окружения, показ сложной структуры всех аспектов; – ознакомление с историей и современной жизнью своего населенного пункта, района, областного центра; – развитие умения сочетать панорамный

взгляд на регион с вычленением отдельных деталей повседневного бытия конкретной местности; изучение проблем развития края [1-3].

Элективный курс разработан с учетом главных идей образовательной политики, которые направлены на качественное обновление форм и методов обучения.

Целью предлагаемого нами спецпрактикума является ознакомление с региональными видами водных растений и животных в прикладном и методическом аспекте, развитие коммуникативной компетенции учащихся, позволяющей обеспечить свободное применение английского и казахского языка в различных науках, в первую очередь, в области биологии.

Основные образовательные (академические) задачи.

1. Получение сведений о видовом составе, таксономических и экологических группах региональных растений и животных, приуроченных к водоемам.

2. Изучение экофизиологических адаптаций гидробионтов в связи с их анатомо-морфологическими особенностями.

3. Изучение взаимоотношений биологических видов и цепей питания в водных биоценозах на основании знаний о региональной флоре и фауне.

4. Получение сведений о роли различных видов гидробионтов в природе и хозяйственной деятельности человека, выявление видов-индикаторов природных и техногенных событий.

5. Получение и расширение знаний гидрогеографии и биогеографии региона: типов и происхождения водоемов, их гидрологического режима, приуроченной к ним флоры и фауны.

6. Получение сведений о редких и охраняемых видах водных растений и животных Павлодарской области и сопредельных территорий России и Казахстана.

7. Ознакомление с методиками приготовления постоянных и временных препаратов для микроскопического изучения, техникой изготовления музейных экспонатов и учебно-наглядных пособий.

8. Предварительная (аудиторная) подготовка студентов к полевой практике – в контексте ознакомления с региональными ботаническими и зоологическими объектами (морфологическими особенностями растений, полевыми признаками животных), методиками их сбора и хранения.

Методические задачи (специально предусмотренные для студентов педагогических вузов).

1. Ознакомление с прикладными источниками получения научной информации в ходе лабораторных и полевых учебных исследований.

2. Формирование рационального соотношения повседневного и научного, академического и прикладного жизненного опыта в познании природы у будущих преподавателей естественнонаучных дисциплин.

3. Осознание роли лабораторных работ и полевых исследований как источника личного опыта и критического мышления обучаемых.

4. Формирование навыков самостоятельной работы у студентов (в том числе лабораторных и полевых исследований) как залог трансляции культуры самостоятельной работы в школах и ССУЗах.

5. Организация проектной деятельности учащихся школ региона и учебно-исследовательской работы студентов региональных вузов по важному в академическом и прикладном аспекте направлению.

6. Начало личного методического творчества и приобретение опыта педагогического сотрудничества в познании природы (на примере определенного круга природных объектов).

К изучению данного элективного курса, было создано учебное пособие, которое включает в себя следующие главы:

- Предисловие
- Программа спецпрактикума (элективного курса) «Региональные гидробионты Павлодарской области и их учебно-методическое значение»
 - »Павлодар облысының аймақтық гидробионттары және олардың оқу-әдістемелік маңызы» тақырыбындағы бағдарлама
 - Program of special practical training (elective course) «Regional hydrobionts of Pavlodar region and their educational and methodological significance»
 - Творческие и усложненные вопросы по экологическим и морфологическим особенностям водных животных и растений (к спецпрактикуму по региональным гидробионтам)
 - Создание фонда нативного материала для лабораторных занятий по биологическим дисциплинам в школе и вузе
 - Лабораторные работы с региональными водными объектами на полевой практике студентов
 - Организация конкурсных заданий при изучении гидробионтов на полевой практике и в музее
 - Фото-экскурсия в околородные биотопы
 - Рекомендуемая и использованная литература
 - Патенты
 - Содержание

Мы считаем, что данный спецпрактикум будет способствовать активному привлечению студентов к научно-исследовательской деятельности, повышать степень самостоятельности курсовых и дипломных работ, научной ценности студенческих исследований, а также вовлечению в научную деятельность педагогов всех ступеней образования и учащихся школ. Также привлечет внимание к экологическим проблемам региона, посредством многолетних мониторинговых наблюдений в ходе сбора материала для лабораторных занятий, поиска объектов – индикаторов техногенных и экологических событий.

Литература

1. Сукроева Наталия Сергеевна. Формирование профессионально-ориентированной личности студента современного вуза в условиях многоязычной коммуникации : автореф. дис. ... канд. пед. наук : (13.00.08) / Н.С. Сукроева; науч. рук. Л.Ф. Греханкина; Пед. акад. последипломного образования Моск. обл. [и др.]. – Москва: [б. и.], 2011. – 24 с. : табл. – Библиогр.: с. 24.
2. Полиязычное образование: теория и методология. – Алматы: Білім, 2008. – 343 с.
3. Совершенствование регионального компонента в содержании школьных предметов. Методическое пособие. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013. – 82 с.

А.С. Кабильдинова

Павлодар педагогикалық университеті

КЕҢІСТІКТІК ОЙЛАУ ҰҒЫМЫН ЖЕТІЛДІРУ МАҚСАТЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аннотация. Мақала ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңістіктегі ойлаудағы рөлін зерттеуге арналған. Жалпы білім беру үдерісіндегі кеңістіктік ойлау, үш өлшемді кеңістік, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және олардың кеңістіктегі ойлаудағы рөлі талданады.

Түйін сөздер: кеңістіктік ойлау, үш өлшемді кеңістік, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.

Математикадағы кеңістік деп элементтерін (көбінесе нүктелер деп атайды) Евклид кеңістігіндегі кәдімгі байланыстарға ұқсас қатынастармен байланыстыратын жиынтықты айтады (мысалы, нүктелер арасындағы қашықтықты, фигуралардың теңдігін және т.б. анықтауға болады). Кеңістіктік құрылымдар құрылатын орта ретінде қызмет етеді. басқа пішіндер мен сызбалар; мысалы, Евклид геометриясында жазықтық немесе кеңістіктік фигуралардың қасиеттері зерттелген [1, 357 б.].

Ғарыш тұжырымдамасының дамуы 19 ғасырда басталды, бұл кезде Понселе проективті кеңістіктің геометриясын, ал Лобачевский – эвклидтік емес геометрияны құрды. 19 ғасырдың ортасында көп өлшемді Риман кеңістігі туралы түсінік пайда болды (1854 ж.); Риман сонымен қатар функциялардың шексіз кеңістігін алғаш зерттеген [2, 128 б., 140 б.].

Қазіргі математикада әр түрлі жалпыланған кеңістіктер қарастырылады – мысалы, геометриядағы күрделі проекциялық кеңістік, сызықтық алгебрадағы сызықтық кеңістіктер, ықтималдықтар теориясындағы оқиғалар кеңістігі, физикалық жүйенің фазалық кеңістігі; осы кеңістіктердің нүктелері (элементтері) геометриялық фигуралар, функциялар, физикалық жүйенің күйлері және т.б.

Ал енді, Евклид кеңестігіне тоқталсақ. Евклид кеңестігі (сонымен қатар эвклид кеңестігі) – бастапқы мағынасында қасиеттері евклид геометриясының аксиомаларымен сипатталатын кеңестік. Бұл жағдайда кеңестіктің 3-ке тең өлшемі болады, яғни ол үш өлшемді болады деп ұйғарылады.

Қазіргі мағынада, жалпы мағынада, ол ұқсас және тығыз байланысты объектілердің бірін белгілей алады: ақырлы өлшемді нақты векторлық кеңестік R^n позитивімен белгілі бір нүктелік өнім; немесе осындай векторлық кеңестікке сәйкес келетін метрикалық кеңестік. Кейбір авторлар эвклидтік және гильбертке дейінгі кеңестікті теңестіреді. Бұл мақалада алғашқы анықтама бастапқы нүкте ретінде қабылданады.

Әдетте, n -өлшемді эвклид кеңестігі E^n деп белгіленеді; R^n жазбасы кеңестіктің табиғи эвклидтік құрылымға ие екендігі анық болған кезде де жиі қолданылады.

Евклид кеңестігінің иллюстрациялық мысалдары бола алады:

- 1 өлшемді E^1 (нақты түзу),
- 2 өлшемді E^2 (Евклид жазықтығы),
- 3 өлшемді E^3 (эвклидтік үшөлшемді кеңестік).

Көп өлшемді эвклид кеңестігіндегі геометриялық фигуралардың мысалдары:

- тұрақты көпөлшемді политоптар (атап айтқанда, N өлшемді куб, N өлшемді октаэдр, N өлшемді тетраэдр),
- гиперфера. [3]

Жоғарыда, мысалда аталған пішімдер – үшөлшемді кеңестік ішінде орналасқан. Ал үшөлшемді кеңестік дегеніміз – біз өмір сүретін материалдық әлемнің геометриялық моделі. Бұл кеңестік үш өлшемді деп аталған себебі: оның үш бірдей өлшемі бар – ұзындығы, ені және биіктігі, яғни үш өлшемді кеңестік үш бірлік ортогоналды вектормен сипатталады (X, Y, Z).

Адамның үш өлшемді кеңестікті түсінуі нәресте кезінен бастап дамыған деп есептеледі және адам қозғалысының үйлестірілуімен тығыз байланысты. Бізді қоршаған әлемді сезімдер арқылы үш өлшемде қабылдаудың визуалды қабілетін тереңдік деп атайды.

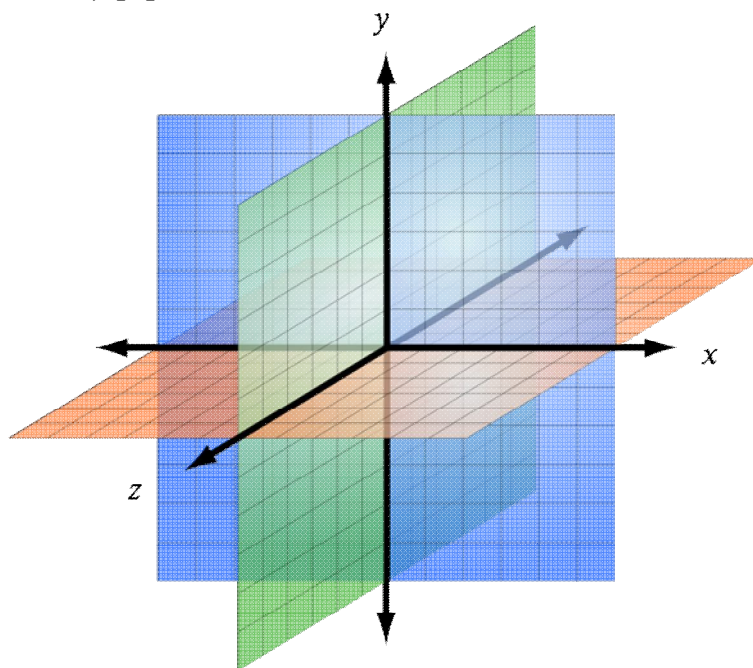
Аналитикалық геометрияда үш өлшемді кеңестіктегі әр нүкте үш шаманың, координаталардың жиынтығы ретінде сипатталады. Басында қиылысатын үш өзара перпендикуляр координаталық осьтер көрсетілген. Нүктенің орны осы үш оське қатысты реттелген үштік сандарды көрсету арқылы көрсетіледі. Осы сандардың әрқайсысы басынан нүктеге дейінгі аралықты көрсетеді, сәйкес ось бойымен өлшенеді, бұл қалған екі осьтен түзілген жазықтыққа дейінгі арақашықтыққа тең.

Сонымен қатар басқа координаталық жүйелер бар, көбінесе цилиндрлік және сфералық жүйелер қолданылады.

Сызықтық алгебра тағы бір көзқарас береді, мұнда сызықтық тәуелсіздік ұғымы маңызды рөл атқарады. Кеңістік үш өлшемді, өйткені қораптың биіктігі оның ұзындығы мен еніне байланысты емес. Сызықтық алгебра тілінде кеңістік үш өлшемді, өйткені әрбір нүктені сызықтық тәуелсіз векторлардың тіркесімі арқылы беруге болады. Бұл тұрғыда кеңістік-уақыт төрт өлшемді, өйткені нүктенің уақыттағы орны оның кеңістіктегі орнына тәуелді емес.

Үшөлшемді кеңістіктің оны басқа өлшемдер кеңістігінен ажырататын бірнеше қасиеттері бар. Мысалы, бұл арқанның бір бөлігіне түйін жасауға болатын ең кішкентай кеңістік [4]. Көптеген физика заңдары, мысалы, кері квадраттардың көптеген заңдары біздің кеңістігіміздің өлшемі үш екендігімен байланысты.

Нөлдік, бірөлшемді және екіөлшемді кеңістікті үшөлшемді кеңістікте орналасқан деп санауға болады; оның өзін төртөлшемді кеңістік моделінің бөлігі деп санауға болады (төртінші өлшем кейде уақыт деп аталады) [5].

1-сурет. Үшөлшемді кеңістік

1-суретте үшөлшемді кеңістіктің мысалы көрсетілген. Жоғарыда, біз үшөлшемді кеңістіктің үлгілерін қарастырғанбыз. Аталған пішімдер стереометрия немесе кеңестіктегі геометрия бағытының негізі. Ал осы пішімдерді оқыту үдерісінде суреттеу үшін қосымшалар қолдана аламыз. Себебі, осы пішімдерді қарапайым әдістер қолдансыменен кей жағдайда түсіндіру қиын. Қарапайым қалам мен қағаз, тақта мен бор арқылы суреттегенмен, кейбір оқушылар игермеуі мүмкін.

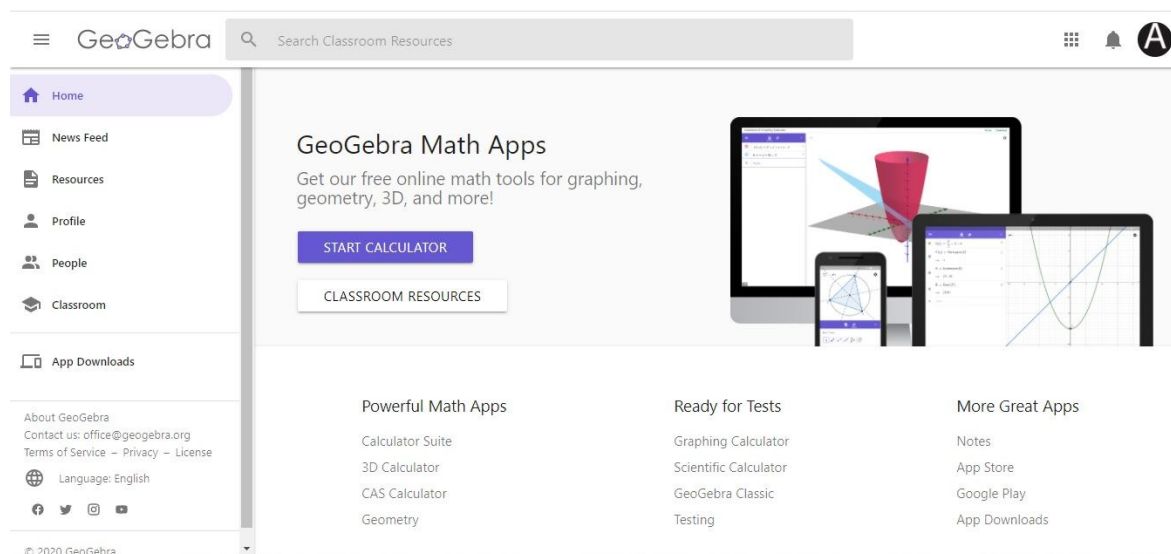
Осындай жағдай туғындаған кезде, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар қолданылуы жөн. Стереометрия бағыты үшін тиімді қосымша, менің ойымша – Geogebra бағдарламасы. Жоғары сыныптар

геометриясын оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар іске асыру мысалы ретінде, стереометриямен байланысты әр түрлі есептерді шешуге арналған көптеген бағдарламалар бар. Олар: MalMath; Математика; Фотоматика; Mathpix; MyScript калькуляторы және басқалары. Интернеттегі іздеу өрісіне сұранысты енгізгенімен, сізге осы бағдарламалардың қолдануға сілтемелер ұсынылады. Оның ішінде GeoGebra – әртүрлі геометриялық есептерді шешуге арналған қосымшасы ерекшеленеді.

GeoGebra дегеніміз не? GeoGebra – геометрияны, алгебраны, кестелік кестелерді, графиктерді, статистиканы және есептеулерді қолдануға ыңғайлы бір бумаға біріктіретін барлық білім деңгейлеріне арналған динамикалық математикалық бағдарлама. GeoGebra қосымшасының қасиеттері төменде берілген:

1. Геометрия, алгебра және электрондық кесте өзара байланысты және толық динамикалық жүйе
2. Қолдануға ыңғайлы интерфейс, көптеген қуатты мүмкіндіктер
3. Дүние жүзіндегі қолданушылар үшін көптеген тілдерде қол жетімді
4. Бағдарламалық жасақтама коммерциялық емес пайдаланушыларға еркін қол жетімді.

GeoGebra – бұл веб-сайт, бағдарламалық жасақтама, геометрия есептерін визуалды түрде шешуге арналған ақысыз ресурс. GeoGebra-мен жұмыс істеу өте оңай, бағдарламаны ресми веб-сайтынан (<https://www.geogebra.org>) жүктеуге болады немесе сіз тіркеліп, онлайн режимінде жұмыс жасай аласыз. Төменде 2-суретте Geogebra қосымшасының интерфейсі берілген.

2-сурет. Geogebra сайтының басты беті.

Қорыта айтатын болсақ, кеңестіктік оқыту үдерісінде қандайда бір ақпараттық-коммуникациялық технологиясын қолдануға болады. Бірақ

оның ішінде Geogebra қосымшасы ерекшеленеді. Себебі, бұл қосымшаның мүмкіндіктері шексіз, әрі қолданысқа тиімді.

Әдебиеттер

1. Александров А.Д. Пространство // Математическая энциклопедия / И.М. Виноградов (гл. ред.). – М.: Советская энциклопедия, 1984.
2. Бурбаки Н. Архитектура математики. Очерки по истории математики. – М.: Шетел әдебиет, 1963.
3. Евклид кеңестігі:
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B2%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE
4. Дейл Рольфсен. Knots and Links. – Шетел әдебиет, 1976.
5. Төрт өлшемді кеңістік-уақыт: <http://fizika3000.narod.ru/prwr.htm>
6. Geogebra бағдарламасының ресми сайты: <https://www.geogebra.org>

Т.И. Кадькалова

Павлодарский педагогический институт, г. Павлодар

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН АЛГЕБРАИЧЕСКОГО И ГЕОМЕТРИЧЕСКОГО ЦИКЛОВ В ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ

Аннотация. Статья посвящена методическим аспектам преподавания дисциплин алгебраического и геометрического циклов в подготовке учителей математики. На основе анализа учебных программ, многолетнего опыта преподавания этих дисциплин предлагается изучение их на основе рационального сочетания важности понятий и выбора соответствующих методов обучения.

Ключевые слова: векторное пространство, объяснительно-иллюстративный и поисково-исследовательский методы, пространственное мышление.

В настоящее время всё чаще отмечаются противоречия между реальным содержанием современного педагогического образования и требованиями, предъявляемыми школой, обществом, государством к личности и уровню профессиональной компетентности современного педагога. Ясно, что профессиональная подготовка в большей степени зависит от образовательных стандартов, типовых программ дисциплин и, наконец, рабочих учебных планов. Но и в то же время, как отмечал математик-педагог Л.Д. Кудрявцев, «принципиальными моментами проблемы математического образования являются: выбор объема и содержания математических курсов, определение целей обучения, правильное сочетание широты и глубины изложения, строгости и наглядности, т.е. выбор наиболее эффективных и рациональных путей обучения, и все это с учетом ограниченного времени, отводимого на изучение математики». [1]

Программы алгебраического и геометрического циклов составлены в традициях высшего математического образования, достаточно полно,

последовательно, охватывая все разделы алгебры, теории чисел и геометрии. Решение отмеченной проблемы в какой-то мере мы видим в организации учебного процесса.

Преподавателю необходимо заботиться не только о выполнении программы дисциплины, но и чётко определить какой материал является вспомогательным аппаратом для изучения других, более важных понятий. Дать возможность студентам увидеть взаимосвязь изучаемых понятий (как меж, так и внутри предметную), определить каким путём подвести студентов к изучению некоторых вопросов.

Так, изучая раздел линейной алгебры, считаем важным сформировать понятие векторного пространства, научить исследовать системы линейных (СЛУ) и однородных уравнений (СОУ) на совместность, понять связь между множеством решений СЛУ и соответствующей ей СОУ. Эти вопросы важны для изучения последующих разделов. А такие вопросы как; матрицы и определители, операции над матрицами и их свойства, определители квадратных матриц, основные свойства определителей и их следствия, определение и вычисление ранга матрицы, обратной матрицы, решение квадратной системы линейных уравнений методом обратной матрицы и с помощью формул Крамера, являются важными (но в какой-то степени вспомогательным материалом).

Понятия же арифметического векторного пространства, базиса и размерности, фундаментального набора решений СЛУ, линейной зависимости и независимости векторов важны для формирования линейных пространств любой размерности (аффинных и евклидовых), изучения условий ортогонализации, приведения квадратичных форм к каноническому виду и исследования их. Поэтому на изучение этих вопросов необходимо придать особый акцент

Немаловажную роль играют методы изучения, выработка навыков выполнения вспомогательных операций, вычислений. Мы предполагаем гармоническое единство объяснительно-иллюстративного и поисково-исследовательского методов обучения, репродуктивных действий и творческой самостоятельной деятельности студентов.

К заданиям, носящим репродуктивный характер, мы относим, например задания, способствующие отработке определений понятий, операций, свойств операций, необходимых и достаточных условий и т. п. В связи с этим считаем полезными в ходе изучения, например, темы «Матрицы. Действия над матрицами», для усвоения свойств произведения матриц решать задачи типа: найти все матрицы, перестановочные с матрицей $\begin{pmatrix} 1 & 2 \\ -1 & -1 \end{pmatrix}$. При решении этого задания отрабатываются понятие равенство матриц, навыки умножения матриц, обращается внимание на некоммутативность операции умножения и, наконец, решение системы.

В задания для СРС предлагаются вопросы, требующие использования творческой самостоятельности студентов, применения эвристиче-

ских методов, направленных как на создание атмосферы интереса к проблеме, так и на поиск путей её решения. В ходе такой работы предлагается студентам обнаружить некоторые закономерности, высказать некоторую гипотезу, а затем доказать или опровергнуть выдвинутое предположение. Тем самым студенты вовлекаются в самостоятельную поисковую активную деятельность.

В плане геометрической подготовки учителя в последнее время становится понятно, что студент должен получить опыт по методике формирования пространственного мышления у учащихся. Раздел конструктивной геометрии – богатый материал для этих целей. Именно в процессе решения задач на построение у учащихся развивается пространственное представление, ибо нужно уметь отчетливо представлять себе ту или иную геометрическую фигуру. Более того, необходимо уметь мысленно выполнять конструктивные операции над элементами этой фигуры. Так как решение каждой задачи сопровождается построением геометрических фигур, у учащихся вырабатываются конструктивные навыки, столь необходимые им по окончании школы. Задачи на построение позволяют закреплять и повторять ранее изученный материал, т. к. для решения почти каждой из них применяются знания из различных разделов геометрии.

Нами проводятся исследования по формированию приёмов решения конструктивных задач методом Г.М.Т. (совместно с магистранткой Р. Морсковой) и методов построения сечений многогранников и их использование при решении геометрических задач (в ходе выполнения дипломной работы студентом и Ж. Мукановым).

Будущий учитель математики должен быть хорошо знаком как с групповой, так и со структурной точками зрения на геометрию. Он должен иметь не только общее представление об элементах геометрий аффинного и евклидоваго пространств, но и иметь необходимый запас знаний по неевклидовым геометриям. Программой предусмотрено знакомство будущих учителей математики с неевклидовыми геометриями, что имеет большое общеобразовательное и методологическое значение. Программой предусмотрено знакомство с гиперболической геометрией Лобачевского.

С выходом пособия С.А. Франгулов и др. [3] появилась хорошая возможность изучать геометрию Лобачевского с помощью задач, условно подразделяемых на два типа: «Решение задач на плоскости Лобачевского» и «Решение задач в модели Пуанкаре». Задачами первого типа являются: «Взаимное расположение прямых», «Многоугольники», «Движения», «Окружность, эквидистанта, орицикл». Ко второй части мы относим следующие два типа задач: «Построения в модели Пуанкаре» и «Задачи на доказательство в модели Пуанкаре». С результатами этой работы студентка Р.Р. Гильмутдинова выступала с докладом «Решение задач на построение на модели Пуанкаре» на конференции и получила Ди-

плом I степени за победу в номинации «Лучшая методическая разработка» III Международного конкурса «Лобачевский и XXI век» в Казане 2017 г. Продолжением этой работы было её участие в Международном конкурсе «Педагогические инновации» (1–5 февраля 2018 г. г. Астана) в Республиканском Научно-Педагогическом Центре БІЛІМ – Образование EDUCATION с работой «Возможности ознакомления учащихся школ с гиперболической геометрией в рамках обновлённого содержания», где она получила II место в номинации «Лучшая методическая работа».

Литература

1. Кудрявцев Л.Д. Современная математика и ее преподавание. – М.: Наука, 1985. – 176 с.
2. Материалы XII внутривузовской студенческой научной конференции «Потенциал молодежи в новом обществе: качество образования и науки». – Павлодар, 2017.
3. Франгулов С.А., Совертков П.И., Фадеева А.А., Ходот Т.Г. Сборник задач по геометрии. – М.: Просвещение, 2002. – 238 с.
4. Якиманская И.С. Развитие пространственного мышления школьников. – М.: Педагогика, 1980. – 240.

Г.Д. Карагатеева

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

М.А. Яцито

Омский государственный университет, г. Омск

ПРОПЕДЕВТИЧЕСКИЙ СПЕЦКУРС ХИМИИ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматривается роль трёхязычного пропедевтического спецкурса для шестиклассников. Раскрываются дидактические принципы отбора содержания курса, построение программы «Chemistry for kids» в условиях обновленного содержания образования.

Ключевые слова: пропедевтика химии, межпредметность, трехязычие, саморазвитие учащихся.

Химия считается наиболее трудной школьной дисциплиной. Главной проблемой в преподавании химии является перегруженность курса химии основной школы в связи с переходом на концентрическую систему. Актуальность данной проблемы возрастает в связи с тем, что химические знания необходимы каждому человеку, они определяют рациональное поведение человека в окружающей среде, необходимы в повседневной жизни; курсы по выбору будут, в какой-то степени, решать те задачи, которые на уроках химии не удастся решить в полном объёме из-за дефицита времени.

Решить эту проблему можно с помощью курса по выбору или пропедевтического курса. Необходимость введения предлагаемого курса вызвана несколькими причинами. В частности, это сложность программного материала, а также искаженные знания школьников, почерпнутые из средств массовой информации ещё до знакомства с предметом, введение обновленного содержания обучения в общеобразовательную программу [1].

Пропедевтические курсы дают первоначальные понятия о большинстве разделов химии, не предполагая их основательного изучения [2, 3].

Анализ практики преподавания показывает, что для достижения поставленных задач в пропедевтике химии требуется: во-первых, отобрать содержание спецкурсов с учетом идей гуманизации и возрастных рамок; во-вторых, предложить конкретные пути развития мыследеятельности учащихся, опираясь на межпредметные связи; в-третьих, предложить пропедевтический спецкурс по химии с помощью трёхязычного обучения.

Считаем, что введение пропедевтического курса химии на основе полиязычия в 6 классе будет способствовать формированию первоначальных понятий по химии, предметных умений, а также интереса к химии у учащихся; связь с курсом естествознания, биологии будет способствовать более глубокому усвоению материала.

Нами разработана программа спецкурса «Chemistry for kids», рассчитанная на 17 часов и адресованная учащимся 6 класса.

Курс проводится в виде лекционно-практических уроков с оформлением содержания занятия в рабочих тетрадях.

В соответствии с программой 7-го класса разработан план обучения пропедевтического курса на 3-х языках из 8 разделов:

– «School of atoms and molecules»; «Школа атомов и молекул»; «Атомдар және молекулалар мектебі»;

– «Химия вокруг нас»; «Қоршаған орта химиясы»; «Chemistry around us»;

– «Сенің химиялық құрамын қандай?»; «Каков твой химический состав?»; «What is your chemical composition?»;

– «Су-тіршілік көзі»; «Вода-источник жизни»; «Water life source»;

– «What makes them similar?»; «Что делает нас похожими?»; «Бізді не ұқсатады?»;

– «Как выделяется тепло?»; «Жылу қалай бөлінеді?»; «How heat is generated?»;

– «Химия және физика»; «Химия и физика»; «Chemistry and physics»;

– «How there is a photosynthesis?»; «Фотосинтез процесі қалай өтеді?»; «Как проходит процесс фотосинтеза?».

Рассмотрим 1 раздел данного спецкурса.

Раздел I. «School of atoms and molecules»; «Школа атомов и молекул»; «Атомдар және молекулалар мектебі».

Темы: Атомы. Молекулы. Модели молекул. Простое и сложное вещество. Состав и строение атома. Физические и химические вещества.

Демонстрации: Видео «Наука для детей – Молекулы и атомы» <https://youtu.be/9ZO4ZB8cuk0> [4], опыт «Зажигание без спичек» («Волшебная палочка»), «Несгораемый платок», «Дым без огня».

Лабораторный опыт №1. Ознакомление с образцами простых и сложных веществ.

Таблица 1. Глоссарий

Atoms	АТОМЫ	Атомдар
Molecules	молекулы	молекулалар
Substance	вещество	зат
Chemical substance	химическое вещество	химиялық зат
Physical substance	физическое вещество	физикалық зат
Simple substance	простое вещество	жай зат
Complex substance	сложное вещество	күрделі зат
Composition	состав	құрамы
Structure	строение	құрылысы

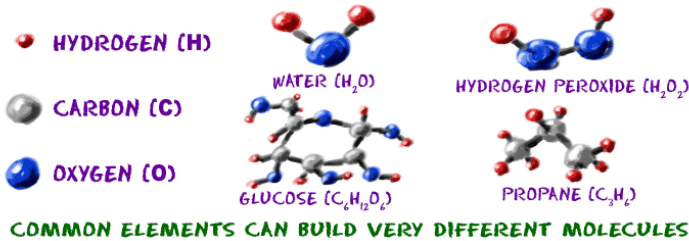
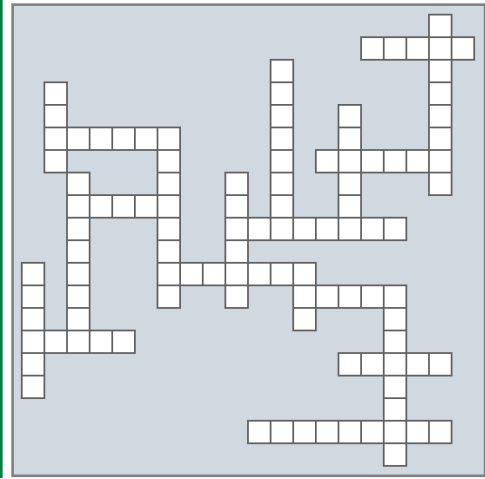
Приведён фрагмент урока из 1 раздела по теме «Atoms. Molecules. Models of molecules».

Таблица 2. Фрагмент урока спецкурса по теме «Atoms. Molecules. Models of molecules»

Lesson plan

Course of the lesson		
Planned stages of the lesson	Planned activities at the lesson	Resources
1	2	3
0–2 min	Создание благоприятной атмосферы урока, учащиеся делают пожеланию друг другу для успешного дальнейшего изучения тем.	Перевод для учащихся в приложении 1, на казахском и русском языках.
3–10 min	Изучение нового материала The atom is the basic building block for all matter in the universe. Atoms are extremely small and are made up of a few even smaller particles. The basic particles that make up an atom are electrons, protons, and neutrons. Atoms fit together with other atoms to make up matter. It takes a lot of atoms to make up anything. There are so many atoms in a single human body we won't even try to write the number here. Suffice it to say that the number is trillions and trillions (and then some more).	

Продолжение таблицы 2

1	2	3
	<p>There are different kinds of atoms based on the number of electrons, protons, and neutrons each atom contains. Each different kind of atom makes up an element. There are 92 natural elements and up to 118 when you count in man-made elements.</p> <p>Atoms last a long time, in most cases forever. They can change and undergo chemical reactions, sharing electrons with other atoms. But the nucleus is very hard to split, meaning most atoms are around for a long time.</p>	
<p>11–13 min 14–25 min</p>	<p>Demonstration Видео «Наука для детей – Молекулы и атомы» [4] Лабораторный опыт №1. Ознакомление с образцами простых и сложных веществ.</p> <div style="text-align: center;"> <p>● HYDROGEN (H) ● CARBON (C) ● OXYGEN (O)</p> <p>WATER (H₂O) HYDROGEN PEROXIDE (H₂O₂) GLUCOSE (C₆H₁₂O₆) PROPANE (C₃H₈)</p> <p>COMMON ELEMENTS CAN BUILD VERY DIFFERENT MOLECULES</p> </div>	<p>https://youtu.be/9ZO4ZB8cuk0</p>
<p>26–32 min</p>	<p>Учащиеся знакомятся с образцами простых и сложных веществ, и выполняют задание.</p> <p>1. Выпишите простые и сложные вещества в 2 колонки: вода, кислород, соль, углекислый газ, водород, карандаш, лёд, чай.</p> <p>Crossword Puzzle of this them.</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>Across</p> <p>2. What you get when two H atoms join with one O atom 6. Most common atom in the human body 8. These particles are positive 11. Neutrinos often travel at the speed of _____ 12. These have the same types of atoms 14. The center of the atom</p>	<p>Приложение 2</p>

Продолжение таблицы 2

1	2	3
	16. These type of bonds donate electrons between atoms 18. Covalent ___ share electrons 19. These small particles make up neutrons and protons 20. These combine different kinds of atoms Down 1. Isotopes of the same element have a different number of these 3. When two or more atoms join together 4. The basic building block of all matter 5. Atom that is in organic molecules 7. Electrons without any charge 9. Negatively charged particle 10. Electrons orbit within these layers, Egg ___ 13. Number of protons in an element is the atomic ____ 15. Number of quark types 17. These type of bonds share electrons between atoms	
Reflection 33–40 min	 <p>Учащиеся заполняют лист «Радуга», используя удобный для них язык обучения.</p>	

В результате изучения факультатива «Chemistry for kids» учащиеся должны **знать**:

– первоначальные представления о химическом элементе, химическом веществе, химической реакции;

– некоторые химические формулы наиболее распространенных веществ (O_2 , H_2O , SiO_2 , CO_2 , Fe, Al, NaCl и другие); основы техники безопасности при работе в лаборатории.

Понимать:

- разницу между физическими и химическими свойствами, физическими и химическими явлениями;

- сущность основных химических процессов;

- важность и необходимость изучения свойств веществ и правильного применения этих знаний;

- разницу между чистым веществом и смесью;

- разницу между простым и сложным веществом;

- разницу между химическим элементом и простым веществом;

- основной смысл и схему фотосинтеза;

- необходимость рационального и бережного использования природных ресурсов;

- роль витаминов в обеспечении нормального уровня развития организма;

- губительное действие на организм никотина;
- прикладное значение химических знаний;
- первоначальные химические термины и понятий на 3-х языках.

Учащиеся должны уметь:

- различать физические и химические процессы в ходе наблюдений; вещества и смеси.

- работать с простейшим химическим оборудованием, планировать и проводить эксперименты;

- выполнять практические операции по разделению смесей (растворение, фильтрование, выпаривание);

- пользуясь таблицей Д.И. Менделеева, определять значения относительных атомных масс химических элементов;

- работать с литературой по предмету, готовить доклады;

- выступать перед аудиторией, аргументировано доказывать свою точку зрения.

Данный спецкурс поможет учащимся в дальнейшем изучении химии при помощи различных технологий; будет способствовать развитию знаний естественно-математического цикла, в ходе овладения химическим экспериментом.

Литература

1. Государственный общеобязательный стандарт общего среднего образования. Приложение 4 к приказу Министерства образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604.

2. Чернобильская Г.М., Дементьев А.И. Введение в химию – 7: о пропедевтическом курсе. (Мир глазами химика). – М.: Владос, 2003.

3. Габриелян О.С. Пропедевтика химии в школе: вчера, сегодня, завтра // Химия в школе. – 2005. – №7.

4. <https://youtu.be/9ZO4ZB8cuk0>

Б.Е. Каримова, Б.К. Жумабекова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

Ш.Ш. Хамзина

Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. Статья представляет собой обзор работ, посвященных изучению возможностей виртуальных лабораторий в повышении эффективности усвоения знаний. Рассматриваются преимущества виртуальных лабораторий, их цели и программное обеспечение. Дается обзор теоретическому осмыслению применения виртуальных лабораторий в образовании.

Ключевые слова: виртуальная компьютерная лаборатория, информационные технологии, наглядная визуализация.

Современные условия информационного общества, развитие телекоммуникаций требуют иных подходов, методов и технологий в сфере образования. Появление и развитие новых технических средств обмена информацией между участниками образовательного процесса создало условия для получения образования без отрыва от основного занятия обучающегося и перемены места жительства. С их распространением идет достаточно интенсивное внедрение новой формы обучения в учебных заведениях. В настоящее время для активизации деятельности обучающихся применяются различные методы обучения и современные образовательные технологии, базирующиеся на использовании компьютерной техники.

Системы обучения при применении информационных технологий могут взять на себя часть интеллектуального труда преподавателя, например, контроль усвоения и успеваемости обучаемых. Г.К. Селевко в своей работе «Современные образовательные технологии» указывает, что основные навыки и приемы, которые должны быть переданы учащимся, хорошо алгоритмируются в рамках таких систем обучения [1].

Одним из наиболее эффективных приемов обучения, помогающий гораздо проще и глубже разобраться в сущности различных явлений, является визуализация. А.М. Бершадский считает, что особенно полезны визуализация и моделирование при изучении динамичных, изменяющихся во времени объектов и явлений, которые бывает сложно понять, глядя на простую статичную картинку в обычном учебнике. Реализуется этот прием особенно ярко в естественно-научном образовании через виртуальные лаборатории.

А.М. Бершадский в своей работе «Дистанционное образование на базе новых ИТ» обращает внимание, что основу виртуальной компьютерной лаборатории составляет компьютерная программа или связанный комплекс программ, осуществляющий компьютерное моделирование некоторых процессов. Автор понимает под виртуальной удаленной лабораторией или лабораторией для совместной удаленной работы «сетевую организационную структуру нескольких групп ученых, принадлежащих к различным научным центрам и связанных между собою отношениями взаимовыгодного сотрудничества, благодаря сети Интернет» [2, с. 32].

Andrews R. в своей работе (2011) *Does e-Learning Require a New Theory of Learning? Some Initial Thoughts* выделяет ряд основных преимуществ виртуальных лабораторий, которыми являются:

– отсутствие необходимости приобретения дорогостоящего оборудования и реактивов. Из-за недостаточного финансирования во многих лабораториях установлено старое оборудование, которое может искажать результаты опытов и служить потенциальным источником опасности для

обучающихся. Кроме того, в таких областях как, например, химия, кроме оборудования требуются также расходные материалы (реактивы), стоимость которых достаточно высока. Разумеется, компьютерное оборудование и программное обеспечение также стоит недешево, однако универсальность компьютерной техники и ее широкая распространенность компенсируют этот недостаток [3, с.106].

– Возможность моделирования процессов, протекание которых принципиально невозможно в лабораторных условиях. Наглядная визуализация на экране компьютера. Современные компьютерные технологии позволяют пронаблюдать процессы, трудноразличимые в реальных условиях без применения дополнительной техники, например, из-за малых размеров наблюдаемых частиц [3, с.108].

– Возможность проникновения в тонкости процессов и наблюдения происходящего в другом масштабе времени, что актуально для процессов, протекающих за доли секунды или, напротив, длящихся в течение нескольких лет.

– Безопасность. Безопасность является немаловажным плюсом использования виртуальных лабораторий в случаях, где идет работа, например, с высокими напряжениями или химическими веществами [3, с. 111].

– В связи с тем, что управлением виртуального процесса занимается компьютер, появляется возможность быстрого проведения серии опытов с различными значениями входных параметров, что часто необходимо для определения зависимостей выходных параметров от входных.

– Экономия времени и ресурсов для ввода результатов в электронный формат. Некоторые работы требуют последующей обработки достаточно больших массивов полученных цифровых данных, которые выполняются на компьютере после проведения серии экспериментов. Слабым местом в этой последовательности действий при использовании реальной лаборатории является ввод полученной информации в компьютер. В виртуальной лаборатории этот шаг отсутствует, так как данные могут заноситься в электронную таблицу результатов непосредственно при выполнении опытов экспериментатором или автоматически. Таким образом, экономится время и значительно уменьшается процент возможных ошибок.

– Возможность использования виртуальной лаборатории в дистанционном обучении, когда в принципе отсутствует возможность работы в лабораториях университета [3, с.104–121].

Одной из целей создания виртуальных лабораторий является стремление к всесторонней визуализации изучаемых процессов, задач – обеспечение у обучающихся формирования наиболее полного восприятия, понимания изучаемых процессов. Виртуальные лаборатории позволяют в реальных производственных условиях наблюдать за процессами, которые трудноразличимы из-за малых размеров приборов или частиц, не за-

висеть от времени и ресурсов, изменять параметры проведения опытов без боязни нарушения мер безопасности, формировать компетенции вне образовательной организации.

Визуальная демонстрация опытов осуществляется программным обеспечением, создающим визуальный эффект вмешательства обучающихся в процесс. Создание виртуальных лабораторий основано на средствах 3D-графики, анимации и видеофрагментах. Виртуальные измерительные приборы позволяют наблюдать за результатами и протеканием эксперимента. Обучающиеся, будь то студенты или школьники, самостоятельно могут формировать практические умения и навыки в удобное время, не ограничивая себя временем. Отметим, что существует программное обеспечение без готовых сценариев, то есть практических заданий для проверки гипотез.

Обладая такими преимуществами, виртуальные лаборатории стали создаваться очень активно, что привело к пристальному вниманию как ученых, так и самих педагогов. В настоящее время большинство работ носит описательный или этнографический характер [3], исследовательского плана трудов недостаточно [3, 4].

Отдельные статьи, содержащие материал о виртуальных лабораториях и их построении, публикует Журнал Института информационных и вычислительных технологий *Advance technologies and computer science*. Это отечественный научный рецензируемый, междисциплинарный, электронный журнал открытого доступа, включающий статьи об изучении информационных технологий, а также работы образовательного, методического направления.

Осмыслению теоретических основ электронного обучения в образовательной сфере и проведения глубокого изучения особенностей внедрения и эффективность использования в образовательном процессе инновационных технологий в Казахстане посвящены работы Д.А. Казимовой [5]. Автор считает, что современный уровень науки и техники, внедрение информационных технологий во все отрасли ставит перед системой образования Республики Казахстан проблему повышения качества обучения и воспитания учащихся [5, с. 24-26].

Использование новых педагогических технологий, в том числе информационных технологий в системе образования изучаются Е.И. Бурдиной [6]. По мнению Е.И. Бурдиной, развитие системы педагогического образования невозможно без использования новых педагогических технологий, в полной мере использующих возможности современных инфокоммуникаций. Это обусловлено тем, что современный этап научно-технической революции характеризуется глобальной информатизацией всех сфер общественной жизни, включая систему образования [6, с. 16].

Концептуальные основы интеграции информационных технологий и образования, вопросы истории и информатизации образования, этапы

интеграции информационных технологий и образования в своих работах рассматривает Г.О. Тажигулова [8, 9, 10, 11, 12].

В целом, педагогический дискурс информатизации и прикладные аспекты использования современных технологий в образовании и науке Казахстана освещаются в работах Г.К. Нургалиевой, А.И. Тажигуловой, С.И. Ферхо [7].

Образовательная компонента электронных форм инфокоммуникации разработана в цикле научных работ по педагогике в работах казахстанских ученых Ш.Х. Курманалиной, А.И. Тажигуловой [11, 12].

Виртуальные лаборатории создаются в целях имитации реальной лабораторной среды и производимых в ней процессов, и вместе с тем моделирования учебной среды, в которой обучающиеся трансформируют свои теоретические знания в практические знания и навыки экспериментальным путем. Также виртуальные лаборатории могут давать обучающимся значимые виртуальные ощущения, с помощью которых появляется способ повторить любой неудавшийся эксперимент или расширить познания в практической части. Кроме достоинств в получении результатов, интерактивный характер таких методов обучения обеспечивает интуитивно понятную и приятную среду обучения и взаимодействия с виртуальной лабораторией. Применение виртуальных программно-аппаратных комплексов будет содействовать в повышении эффективности при реализации учебных и практических занятий, усвоению учебно-методических материалов, а также результативности обучения в целом. Однако дальнейшее распространение этого метода и его эффективность и особенности применения требуют пристального изучения исследователей и педагогов.

Литература

1. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие [Текст] / Г.К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
2. Бершадский А.М. Дистанционное образование на базе новых ИТ [Текст] / А.М. Бершадский, И.Г. Кревский. – Пенза, 1997. – 568 с.
3. Andrews R. (2011) Does e-Learning Require a New Theory of Learning? Some Initial Thoughts // Journal for Educational Research Online. Vol. 3. No 1. P. 104–121.
4. U. S. Department of Education, Office of Planning, Evaluation, and Policy Development (2009) Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies. <https://www2.ed.gov/rschstat/eval/tech/evidence-based-practices/finalreport.pdf>
5. Казимова Д.А. Интеграция системы электронного обучения в образовательной сфере Республики Казахстан / Д.А. Казимова. – Текст : непосредственный // Актуальные задачи педагогики : материалы II Междунар. науч. конф. (г. Чита, июнь 2012 г.). – Чита : Издательство Молодой ученый, 2012. – С. 24-26. – URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/59/2455/> (дата обращения: 18.10.2020).
6. Бурдина Е.И. Теория и практика развития творческого потенциала педагогов в системе непрерывного многоуровневого педагогического образования: автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. – Караганды, 2007. – 48 с.

7. Е-обучение введут во все учебные заведения Казахстана // <http://profit.kz/news/6699-E-obuchenie-vvedut-vo-vse-uchebnie-zavedeniya-Kazahstana>

8. Тажигулова Г.О Концептуальные основы интеграции информационных технологий и образования // Актуальные проблемы современности. Международный научный журнал. №3 (16). – Караганда: – Болашак – Баспа, 2007. – С. 230-233.

9. Тажигулова Г.О Формализация знаний как предмет информационно-профессиональной деятельности специалистов в современных условиях // Менеджмент в образовании. – Алматы, №3 (46), 2007. – С. 47-53.

10. Тажигулова Г.О К вопросу истории компьютеризации и информатизации образования // Вестник КарГУ, серия Педагогика, 2007. – № 3 (47). – С. 111-115.

11. Тажигулова Г.О Концепция подготовки студентов к информационно-профессиональной деятельности // Вестник КарЮИ МВД РК, Выпуск 2. – Караганда, 2007. – С. 155-161.

12. Тажигулова Г.О Этапы интеграции информационных технологий и образования // Вестник КарЮИ МВД РК, Выпуск 2. – Караганда, 2007. – С. 128-134.

Е.П. Кузнецова, С.В. Осипова, Б.М. Жапарова

Павлодарский педагогический университет, г.Павлодар

К ВОПРОСУ О КОММУНИКАТИВНЫХ СТРАТЕГИЯХ И ТЕХНОЛОГИЯХ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЁННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Статья посвящена исследованию применения разного рода коммуникативных стратегий и технологий на уроках математики. В статье отражены главные аспекты коммуникации младших школьников на уроках математики.

Ключевые слова: коммуникативные технологии, коммуникативные навыки, коммуникативные стратегии, коммуникативное обучение.

Андатпа. Мақала математика сабағында түрлі коммуникативтік стратегиялар мен технологияларды қолдануға арналған. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының математика сабағындағы коммуникацияның басты аспектілері көрініс тапқан.

Summary. the Article is devoted to the study of the use of various types of communication strategies and technologies in mathematics lessons. The article reflects the main aspects of communication of primary school students in mathematics lessons.

В настоящее время перед школой стоит социальный заказ общества – это воспитание грамотной личности, способной взаимодействовать с другими людьми. В условиях обновлённого содержания образования наблюдается постоянно растущая потребность общества в людях коммуникабельных, обладающих разносторонними умениями. Моментом для начала работы по формированию коммуникативных умений является младший школьный возраст. Хотелось бы отметить, что фактически современная школа достаточно в полной мере способствует формированию коммуникативных навыков младших школьников. Данная проблема ост-

ро стоит в то время, когда закладывается фундамент будущих навыков общения учеников в условиях обновленного урока математики.

В обновлённом содержании образования младший школьник обучается в коллективе сверстников, он находится в таких условиях, когда вынужден сотрудничать с одноклассниками, с учителем, работать в паре или в группе, находясь в постоянном взаимодействии [1, с. 56-42].

В этой связи в педагогике разворачиваются исследования различных учёных: И.А. Зимняя, Б. Родионов, И.Л. Бим, Д. Белл, О. Тоффлер, А. Турен, Е.П. Белинская, И.В. Комакова, А.В. Баташев, А.А. Леньшина и многие другие.

Актуальность проблемы применения коммуникативных стратегий и технологий в условиях обновлённого содержания образования на уроках математики при обучении младших школьников определяется рядом социальных, психологических, педагогических и практических факторов:

- требованием повышения качества подготовки младших школьников в современном социуме;
- необходимостью формирования гармонично развитой личности в рамках образовательного процесса образовательного учреждения;
- необходимостью повышения качества организации учебной деятельности младших школьников на основе коммуникативного взаимодействия и полноправного сотрудничества участников учебно-воспитательного процесса на уроках математики.

Коммуникативная технология направлена в основном на поиск активных методов и форм организации работы учащихся на уроке, воплощение «обучения в сотрудничестве», в парах и группах, она активно используется сегодня как ведущая во многих современных УМК по начальной школе на уроках математики.

Ведущий метод обучения при использовании коммуникативной технологии – общение, обучение в диалоге. Коммуникативное обучение определяют как «функционально-смысловой подход» или «функциональный подход» к освоению новых знаний и умений [2, с. 78-79].

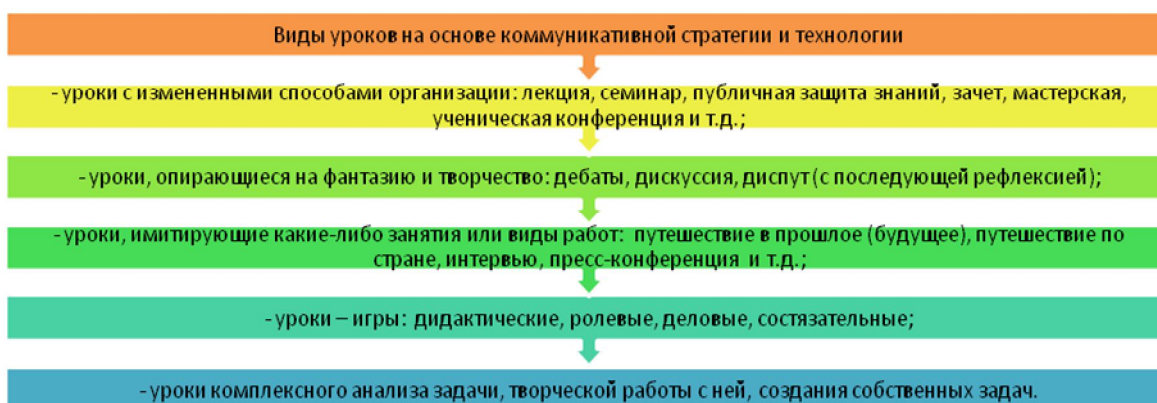

Рисунок 1. Виды уроков на основе коммуникативных стратегий и технологий

Уроки с использованием коммуникативных стратегий и технологий позволяют обучать младших школьников математике через математический язык как средство общения, познания мира и себя в нём, средство приобщения, дают возможность развивать в них умение активно, творчески и грамотно владеть всеми видами коммуникативной деятельности.

Данные виды уроков основаны на коммуникативной стратегии и технологии, направлены на социальное взаимодействие и сотрудничество учащихся друг с другом. Учитель, готовясь к уроку математики в младших классах, продумывая условия диалогического взаимодействия, может следовать определенной модели процесса, в котором поэтапно разворачивается способ деятельности участников образовательного процесса. Структура этого способа представляет собой четыре технологических этапа:

- разработка структуры коммуникативной ситуации,
- проектная разработка совместных действий учителя и ученика на уроке математики,
- участие в учебном диалоге, совместной групповой либо парной работе,
- рефлексия по итогам взаимодействия учащихся [3, с. 5-7].

Рассмотрим методику организации наиболее интересных видов коммуникативных технологий.

Таблица 1. Виды коммуникативных технологий и стратегий на уроках математики

№	Виды коммуникативных технологий	Содержание видов коммуникативных технологий
1	Техника аквариума» – разновидность дискуссии, которая усиливает включенность участников в групповое обсуждение проблем, развивает навыки групповой работы, совместного принятия решения.	Её процедура выглядит таким образом: – Постановка проблемы ведущим. – Деление учащихся на подгруппы, расположенные по кругу. – Каждая подгруппа выбирает одного его члена, который будет представлять позицию подгруппы всей аудитории. – Дается общее обсуждение проблемы внутри группы (время фиксированное) для определения общей точки зрения. – Ведущий просит всех представителей группы выйти в центр и отстоять позицию своей группы. – Остальные имеют право задавать провокационные вопросы своим оппонентам. – Если представитель подгруппы затрудняется ответить, можно взять тайм-аут или в письменном виде (записка) подсказать. – Анализ качества аргументации выступающих; подведение итогов; выявление лучших.

№	Виды коммуникативных технологий	Содержание видов коммуникативных технологий
2	«Турнир ораторов» – обеспечивает развитие коммуникативных способностей, способствует освоить искусство публичного выступления, которое оценивается по следующим критериям: логика выступления, общение с публикой, выразительность, умение продемонстрировать наглядный материал и т.п.	Выбираются из аудитории два конкурсанта – оратора, которые заранее готовят свои выступления по обозначенным темам. Остальные – члены жюри, которые должны оценить выступающих. Ораторы поочередно докладывают. Затем предлагается членам жюри методом открытого голосования или при помощи жетонов (опустить в ящик выступающего) определяется победитель. Дается устный комментарий – оценка нескольких членов жюри
3	«Интеллектуальная дуэль» – форма коммуникативной технологии позволяет активизировать компетентность специалистов по конкретной теме; устроить взаимопроверку.	Приглашаются в центр два дуэлянта, которые задают друг другу вопросы по обозначенной ведущим теме. Остальная аудитория – секунданты, которые оценивают качество вопросов (проблемность, интеграция теории и практики) и ответов (лаконичность, точность, артистичность). Методом голосования определяется победитель.

На уроках математики очень важно применять разного рода коммуникативные стратегии, что мы и делали. Результаты приводим ниже.

На констатирующем этапе исследования мы провели диагностику коммуникативных способностей учащихся 1 «З» класса, на основе методики Н.Е. Вераксы, С.Е. Гаврина.

Приведем пример задания, которые давались учащимся:

Текст задания: Сейчас мы будем рассматривать картинки, на которых нарисованы дети и взрослые. Тебе нужно очень внимательно выслушать то, что я буду говорить, выбрать картинку, на которой изображен правильный ответ и поставить крестик в кружочке рядом с ней. Ты должен работать самостоятельно. Вслух ничего говорить не нужно.

Задание. На какой картинке изображено, что все дети хотят заниматься? Поставь в кружочке рядом с ней крестик.

Критерии к заданиям:

Оценку 3 балла – получают дети, которые четко распознают различные ситуации взаимодействия, вычленяют задачи и требования, предъявляемые взрослыми в этих ситуациях, и выстраивают свое поведение в соответствии с ними.

Оценку 2 балла – получают дети, которые распознают не все ситуации взаимодействия и, соответственно, вычленяют не все задачи, предъявляемые взрослыми.

Оценку 1 балл – получают дети, которые почти не распознают ситуации взаимодействия и не вычленяют задачи, предъявляемые взрослыми в этих ситуациях.

В связи с этим мы провели исследование на базе 1 «3» класса в двух дежурных группах. Участвовало по 10 учащихся в каждой группе.

Таблица 1 Диагностика коммуникативных способностей младших школьников на уроках математики

№	1 группа										2 группа									
	Ж.	С.	С.	О.	С.	С.	И.	П.	Ш.	Н.	И.	В.	Л.	У.	Х.	Д.	С.	Я.	А.	И.
	А	Е	Т	Е	А	С	Х	Ф	Б	Т	Д	С	К	А	С	И	А	А	А	Н
	н	г	о	г	й	а	а	а	о	а	а	е	а	л	а	н	я	м	д	у
	с	о	м	о	з	б	ф	и	г	м	м	р	р	и	ф	к	ж	и	и	р
	а	р	и	р	е	и	и	н	д	е	и	а	и	м	и	а	а	н	я	л
	р		р		р	н	з	а	а	р	р	ф	н	а	н	р	н	а		ы
						е	а			н	л		и	а						б
						с				а		м			а					е
										н										к
1		+			+			+		+		+				+	+		+	
2	+			+			+		+				+		+			+		
3			+			+					+			+						+

Соответственно, выявлено, что в 1 дежурной группе коммуникативные способности учащихся находятся в основном на среднем и низком уровне.

Во второй дежурной группе ситуация показалась практически такая же, но преобладают учащиеся с коммуникативными способностями на низком уровне.

После выявления уровня коммуникативных навыков и умений учащихся на уроках математики, на формирующем этапе исследования, мы применили ряд коммуникативных стратегий и технологий на базе только 1 дежурной группе, в составе которой было 10 человек.

Приведем пример одного из применённых заданий «строим цифры». Учащиеся свободно двигаются по группе. Учитель: «Я буду считать до десяти, а вы за это время должны выстроить все вместе из самих себя цифру 1 (2, 3, 4...)» [4, с. 102]. Здесь у учащихся была задача, сначала договориться какую цифру они все вместе будут выстраивать, а позже распределиться по ролям и составить цифру.

Чтобы отследить динамику нашей работы, на третьем этапе исследования мы провели диагностику с помощью методики «Диагностирование коммуникативных навыков взаимодействия».

Цель методики: выявление уровня развития коммуникативных способностей (представление ребенка о способах выражения своего отношения к сверстнику).

Отрывок задания: отметь картинку, на которой мальчик ведет себя так, что девочка его поблагодарит.

Критерии к заданиям:

Оценку 3 балла получают дети, имеющие устойчивые представления об общепринятых нормах поведения в ситуации взаимодействия со сверстником, знающие, как оказать помощь, поддержку.

Оценку 2 балла получают дети, имеющие недостаточно четкие представления о социально приемлемых действиях в ситуациях коммуникации с другими детьми.

Оценку 1 балл получают дети, не имеющие четких представлений о социально приемлемых действиях в ситуациях коммуникации.

Полученные нами результаты были занесены в рисунок, представленный ниже.

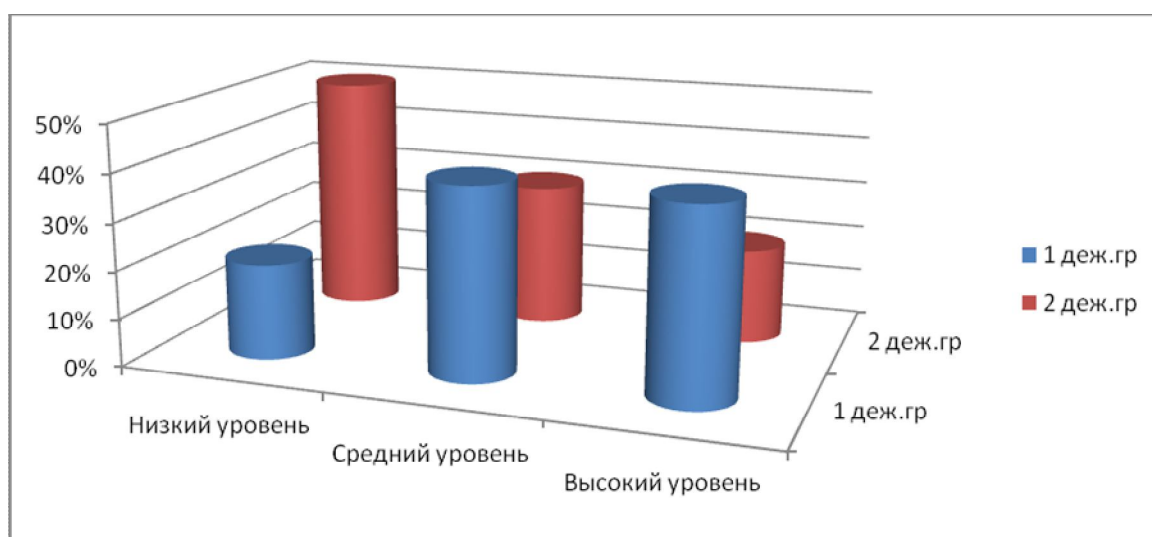

Рисунок 1. Результаты итоговой диагностики уровня развитости коммуникативных навыков учеников 1 «З» класса

Таким образом, мы выявили, что в 1 дежурной группе уровень коммуникативных способностей стал выше на 20%, что привело к выводу о том, что коммуникативные технологии повысили уровень социальных взаимоотношений между учащимися.

Следовательно, применение коммуникативных стратегий и технологий является актуальной проблемой, так как от степени сформированности коммуникативных умений зависит не только результативность обучения детей, но и в целом процесс их социализации, а также развитие личности. Исходя из этого, основными педагогическими условиями эффективного формирования коммуникативных умений учащихся младших классов в процессе обучения математики являются следующие: оснащение учащихся знаниями о коммуникации как процессе общения людей между собой; включение в коллективно-игровую деятельность диалогового характера, которое состоит из умения межличностного общения и умения строить отношения в коллективе; использование ситуации успеха в качестве средства, стимулирующего мотивацию детей на общение, содержащее в себе проявление навыков социальной приспособ-

собленности и навыков выхода из сложных ситуаций. Все это в себе включают педагогические технологии и стратегии.

Литература

1. Батаршев А.В. Организаторские и коммуникативные качества личности. – Талинн, 1998. – 189 с.
2. Родионов Б. Коммуникация как социальное явление. – Ростов/Д: Изд-ва Рост. Ун-та, 1984. – 144 с.
3. Васильева И.Е. Формирование коммуникативных умений в начальной школе [Текст] / И.Е. Васильева // Эксперимент и инновации в школе. – 2011. – №4. – С. 23.
4. Белошистая А.В. Методика обучения математики в начальной школе: курс лекций / А.В. Белошистая. – М.: Просвещение, 2011. – 210 с.

Р.Б. Курманалинова, А.С. Насен, А.М. Рахмберген
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

4–5 ЖАСТАҒЫ ЖСТД БАР БАЛАЛАРМЕН ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫС

Андатпа. Мақалада 4–5 жастағы балалармен логопедиялық жұмыстың ерекшеліктері ашылады. 4–5 жастағы баланың қалыпты-дамып келе жатқан тілінің теориялық аспектілері. Сондай-ақ сөйлеудің жалпы дамымау дәрежесін көрсету. Жалпы тіл дамымаған 4–5 жастағы балалардың сөйлеу тілінің әр түрлі жақтарын дамыту жөніндегі жұмыс бағдарламасының жоспары қарастырылуда. 5 жасқа қарай балада грамматикалық құрылым, фонематикалық есту, жасына қарай сөздік, сондай-ақ байланысты сөз-қарапайым сөйлемдер мен қысқа әңгімелер қалыптасуы тиіс. Бірақ сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда бұл салалар бұзылған, сондықтан сөйлеу саласының бұзылған саласын түзету және қалыптаспаған саланы дамыту қажет. Ол үшін көптеген бағдарламалар әзірленеді. Ұсынылған бағдарламада блоктар сипатталған, олардың міндеттері сабақтарда шешіледі, бұл сөйлеу саласын дамытуға ықпал етеді және онсыз қажетті нәтижелерге жету қиын болар еді. Блоктардың әрқайсысы сабақтарда, кез келген салада ашылады, ол үстел үстінде немесе балалармен, педагогпен бірлескен ойында, сондай-ақ шығармашылық тапсырмаларды орындауда болсын.

Түйін сөздер: баланың сөйлеу тілінің қалыпты дамуы, жалпы сөйлеу тілінің дамымауы, сөйлеуді түзету және дамыту жоспары, жстд балаларға және олардың ата-аналарына психологиялық көмек.

Норма бала 5 жасқа қарай ана тілінің барлық жүйесін меңгеруі тиіс: бір-бірімен сөйлесіп, өз ойын толық баяндау, күрделі сөйлемдерді оңай құру; әңгімелерді және ертегілерді қиындатпай айту. Мұндай бала барлық дыбыстарды дұрыс айту керек, көп күрделі сөздерді оңай ойнату керек.

Сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық қателері тән. Олар шектеулі сөздер қоры, фонематикалық есту, сөздің буындық құрылымы бұзылған. Олардың байланысы жеткіліксіз. Мұндай балаларға көрсетілген сөйлеу

ерекшеліктерімен қатар сөйлеу қызметімен тығыз байланысты үдерістердің жеткіліксіз қалыптасуы тән, атап айтқанда:

- зейінді және еске алуды бұзу;
- ұсақ және артикуляциялық моториканың бұзылуы;
- көрнекі-бейнелі және сөздік-логикалық ойлау жеткіліксіз қалыптасқан.

Баланың сөйлеу тілінің фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық құрылымындағы олқылықтардың жиынтығы олардың жалпы үлгідегі балабақша бағдарламасын, ал одан әрі жалпы білім беретін мектеп бағдарламасын меңгеруіне елеулі кедергі болып табылады. Осылайша, сөйлеудің жалпы дамымауы және фонетико-фонематикалық дамымауы бар балалар үшін арнайы құрылған топтық (6 адамнан) логопедиялық жұмыс қажет.

Сөйлеуді меңгеру мінез-құлықты сезінуге, жоспарлауға және реттеуге ықпал етеді. Тілдік қарым-қатынас әр түрлі қызмет түрлерін дамыту үшін қажетті жағдай жасайды. Баланың түсініксіз сөйлеуі оның адамдармен қарым-қатынасын қиындатады және жиі оның сипатына белгі қояды. Белгілі зерттеушілердің еңбектерінде (Р.Е. Левина, Л.Ф. Спирина, О.Н. Усанова, С.Н. Шаховская, Т.Б. Филичева және т. б.) лексиканың, фонетиканың, грамматикалық құрылымның және тілдің жалпы дамымағандығының құрылымындағы байланыс тілінің дамымағандығы толық қарастырылды. ФФН кезінде фонематикалық процестердің дамуымен Т. айналысты. Ткаченко, оның кітаптарында түзету жұмысы толық сипатталған.

Сөйлеудің жалпы дамымаған балалары дамудың ерекше ерекшеліктеріне ие.

Қалыпты сөйлеу дамуы кезінде балалар 5 жасқа қарай толық сөз тіркесін, күрделі сөйлемдердің әртүрлі құрылымдарын еркін пайдаланады. Олар жеткілікті сөздік қоры бар, сөз жасау және сөз өзгерту дағдыларын меңгерген. Осы уақытқа дейін дұрыс дыбыс шығару, дыбыстық талдау мен синтезге дайын болу қалыптасады. Алайда, барлық жағдайларда бұл үдерістер сәтті өтіп бара бермейді: кейбір балаларда тіпті қалыпты есту және интеллект кезінде тілдің әрбір компонентінің: фонетика, лексика, грамматика қалыптасуы күрт кешіктіріледі. Бұл бұзушылық алғаш рет Р.Е. Левинамен сөйлеудің жалпы дамымауы ретінде анықталған. Сөйлеуі дамымаған барлық балаларда дыбыс айтудың бұзылуы, фонематикалық естудің дамымауы, сөздік қорын және грамматикалық құрылысты қалыптастырудағы айқын артта қалуы байқалады. Сонымен, баланың сөйлеу тілінің фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық құрылымындағы аталған оқулықтардың жиынтығы олардың жалпы үлгідегі балабақша бағдарламасын, ал одан әрі жалпы білім беретін мектеп бағдарламасын меңгеруіне елеулі кедергі болып табылады [1, б. 184]

Сөйлеудің фонетикалық-фонематикалық бұзылулары бар балаларда бұрмаланған дыбыс айтылу, фонетикалық бұзылулар, фонематикалық қабылдаудың қалыпталмауы байқалады.

Дыбыстардың бұрмаланған айтылу себебі әдетте артикуляциялық моториканың жеткіліксіз қалыптасуы немесе оның бұзылуы болып табылады. Бұл сөздің мағынасына әсер етпейтін фонетикалық бұзушылықтар.

ФФНР бар балалардың фонематикалық қабылдау жағдайы.

ФФНР бар балалардың бұзылған дыбыс айтуының сипаты фонематикалық қабылдаудың төмен деңгейін көрсетеді. Олар қандай да бір дыбысты немесе слогты айту кезінде қолын көтеріп, мұқият тыңдай отырып, ұсынған кезде қиыншылықтарды сезінеді. Логопедтің артындағы бу дыбыстары бар буындарды қайталағанда, белгілі бір дыбысқа басталатын сөздерді өз бетінше таңдағанда, сөзде бастапқы дыбысты бөлгенде, берілген дыбысқа сурет таңдау кезінде қиындықтар туындайды. Фонематикалық қабылдаудың қалыптаспауы:

- өз және бөтен сөздегі фонмен дауыстап ажырата білу;
- дыбыстық талдау мен синтездің қарапайым формаларына дайын болмауы;
- сөйлеудің дыбыстық құрамын талдау кезіндегі қиындықтар.

ФФНР бар балаларда айтылу мен фонематикалық қабылдаудың аталған ерекшеліктерінен басқа: жалпы сма-сөйлеу заннамасы; анық емес дикция, сөздіктің қалыптасуындағы және тілдің грамматикалық құрылымындағы кейбір кідірістер (мысалы, іс аяқтарындағы қателіктер, сандарды қолдану, сын есімдер мен сандарды зат есімдермен келісу).

Л.П. Носкова *фонетико-фонематикалық жүйені түзету* бағыттарының бірі ретінде тілдік қабілеттілікті дамытудың мынадай шарттарын бөледі:

1. Балалардың және балалардың қатысуымен ересектердің бір-бірімен тұрақты, үздіксіз, дәлелді (нақты жағдайға және іс-әрекетке байланысты) сөйлеуі есебінен толыққанды сөйлеу ортасын жасау.

2. Ересектермен сөйлеу кезінде барлық тілдік нормаларды сақтау: орфоэпиялық, грамматикалық, стилистикалық.

3. Балаларды түрлі практикалық қызметке арнайы сабақтарда, тұрмыста да қосу.

4. Сөйлеу тілінің дыбыстық жағын қалыптастырудың физиологиялық негізі ретінде есту қызметін дамыту және тілдік қабілеттің қалыптасуының маңызды шарттары орындалуы тиіс.

5. Қарым-қатынас формаларын жан-жақты дамыту: ахуалдық-жеке қарым-қатынас және ахуалдық-іскерлік қарым-қатынас, содан кейін бала үшін қолжетімді нақты жағдайдың мазмұны, эмоциялық байланыс, нақты заттармен іс-қимыл жасау және осы пәндер мен іс-әрекеттердің белгілері ретінде сөз тілін біртіндеп меңгеру.

6. Балалардың ересек адамның пәндік және сөйлеу әрекеттерін дамыту. Баланың қолын және сөйлеуші адамның қимылдарына назарын аудару, баланың кез келген сөйлеу реакциялары мен іс-әрекеттерін қолдау, олар ересек адамның сөйлеу үлгісінен алыс емес еді.

7. Балаларды оның қалыптасуының барлық деңгейлерінде және әр түрлі формада сөйлеуді белсенді қолдануға ынталандыру: дауыстық реакциядан, жеке дыбыстарды немесе буындарды артикуляциялау және айтуға әрекеттерден жекелеген фонмен ауыстыруға болатын сөздің дыбыстық құрылымын неғұрлым дәл жаңғыртуға дейін.

Осы жақтардың барлығын топтық сабақтарда дамытуға және түзетуге болады. Бағдарлама түрі сөйлеу, ойын және коммуникативтік сипатта болуы тиіс.

Бағдарламаның міндеттеріне мыналар кіреді:

- Сөздік пен грамматикалық құрылысты кеңейту.
- Фонематикалық есту қабілетін дамыту.
- Ұсақ моториканы дамыту.
- Кеңістіктік түсініктерді және қабылдауды дамыту.
- Уақытша түсініктерді қалыптастыру.
- Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.
- Танымдық қызығушылықты және еркіндікті қалыптастыру [2,

б. 104].

Бағдарлама 4–5 жастағы балаларға 1–3 деңгейдегі сөйлеудің жалпы дамымауы, фонетико-фонематикалық дамымауы, шаршағандығы жоғары және азықтығы бар. ОНР және ФФНР бар балалардың дұрыс сөйлеуін көрсету үшін топқа нормативтік сөйлеу дамуы бар баланы енгізуге болады.

Бағдарламаның тиімділігі және оны қадағалау тәсілдері.

4–5 жастағы балаларда сабақтың басында және аяғында келесі диагностика жүргізіледі.

- анықтау;
- сөздіктің қалыптасу деңгейі;
- грамматикалық құрылыстың қалыптасу деңгейі;
- фонематикалық есту;
- шағын моториканың даму деңгейі;
- кеңістіктік көріністердің қалыптасу деңгейі және қабылдау;
- қалыптастыру деңгейі;
- қарым-қатынас дағдысының қалыптасу деңгейі
- танымдық қызығушылықтың қалыптасу деңгейі.

Диагностика нәтижелері сөйлеу картасына ресімделеді. Даму динамикасы әр балаға жасалатын салыстырмалы сипаттаманы жазуда және жалпы топтық динамиканы талдауда қадағаланады.

Бағдарламаның мазмұны.

– Бағдарламаның міндеттері сабақтар кешені арқылы іске асырылады. Бір кешен 1 сағат ішінде баланың топта бір күніне тең.

– Бір кешен екі сабақтан (сөйлеу және аппликация) және сабақ арасындағы үзілісте баланың ойын кеңістігінде болуынан тұрады.

– Сөйлеу сабағында бағдарламаның келесі блоктары іске асырылады:

1. Сөздікті кеңейту блогы заттардың қасиеттері мен сапасын, олардың мақсатын, құрылысын, кеңістіктік орналасуын, олар дайындалған материалдардың сапасын білдіретін сөздерді меңгеру үшін жағдай жасауды қамтиды. Көрсетілген мазмұнды игеру заттардың сараланған қабылдауын дамытуға негізделеді: оның бөліктері мен бөлшектерін көре білу, басқалардан абстрагилей отырып, сипаттамалардың біріне назар аудару. Балалармен жалпылама ұғымдарды үйреніп, осы ұғымдармен қорытатынымызды түсіндіре білу қабілеті дамиды.

2. Грамматикалық дұрыс сөйлеуді дамыту блогы баланың сөйлеудің морфологиялық жағын, сөйлемдердің синтаксистік құрылымын және сөз түзудің кейбір тәсілдерін меңгеруге көмек көрсетуді көздейді.

3. Фонематикалық естуді дамыту блогы жазбаша және ауызша сөйлеуді меңгеруге қажетті маңызды процесс болып табылады.

Баланың ойын кеңістігінде сабақ арасындағы үзіліс кезінде 4-ші блок – қарым-қатынас дағдыларын дамыту жүзеге асырылады. Бұл дағдыларды дамыту құрылымсыз ойын арқылы жүзеге асырылады. Бұл сабаққа блоктар үстел басында отырғанда, ойын сәттерінде іске асырылады. Сонымен қатар, сабақ тақырыптары жапсырмаларда және басқа жұмыстарда – жапсырмаларда, сурет салуда, желімдей немесе жапсырмаларда, сол жерде қолданылатын т.б. сабақ тақырыбына байланысты бекітіледі [3, б. 184]

Жстд балаларға және олардың ата-аналарына психологиялық көмек. Сөйлеу қабілеті дамымаған балаға көмек көрсетуді тек логопедиялық көмекке әкелуге болмайды. Балада қалыпты өмір сүру үшін қажетті қабілеттердің кең спектрін қалыптастыру керек, яғни кешенді көмек көрсету қажет. Мұндай көмектің негізгі мақсаты-балалардың бейімделу деңгейін арттыру, баланың қауіпсіз мүмкіндіктерін ескере отырып, қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру, қосымша байланыс құралдарын құру және вербалды емес ойлау формаларын белсенді пайдалану.

Жстд балаларға психологиялық көмек көрсету үш бағытта жүре алады:

- 1) ата-аналарға психологиялық кеңес беру;
- 2) балаға психологиялық көмек;
- 3) балалармен жұмыс істейтін педагогтарға кеңес беру.

Мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасыларда туындайтын психологиялық қиындықтар жеке шешілмейді, бұл уақыт өте келе ата-аналардың және ерекше баланың, басқа отбасы мүшелерінің психологиялық (және көбінесе психикалық) денсаулығына әсер етеді.

Сондықтан психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының алдында тұрған негізгі міндеттерге мыналар жатады:

– отбасында жстд баланы тәрбиелеу процесінде де, сыртқы әлеммен қарым-қатынас кезінде де туындайтын психологиялық проблемаларды жеңу (стрессті жеңілдету, кейбір дүниетанымдық көзқарастарды өзгерту, проблемалық және жанжалды жағдайларды шешу үшін әлеуметтік-психологиялық семинар (тренинг) ұйымдастыру, стресстік жағдайларда психологиялық қорғау жүйелерін дамыту);

– ерекше баламен қарым-қатынас жасау дағдылары мен білім жүйесін қалыптастыру (балалардың адекватты қабылдауын, олардың ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін, баламен қарым-қатынастың мүмкін және неғұрлым ұтымды формалары).

Ата-аналарға психологиялық кеңес беру сөйлеу және коммуникативті дамудағы артта қалу сияқты кемшіліктерге қатысты ата-ананың дұрыс позициясын қалыптастыруға бағытталуы керек. Психолог ата-аналарда сөйлеу қабілеті бұзылған баласын түсінуге және қолдауға дайын болуын қалыптастыруы, баламен қарым-қатынаста ашық позицияны қалыптастыруға ықпал етуі керек.

Балаға психологиялық көмектің мазмұны дизонтогенездің психологиялық ерекшеліктерімен, симптомдардың сипатымен, сөйлеудің бұзылу формасымен анықталады. Балаға когнитивті-бағытталған психологиялық көмектің негізгі міндеттері дамудың артта қалған функцияларын түзету және дамыту болады (назар, оның ішінде есту, көрнекі-бейнелі ойлау, тұжырымдамалық ойлау, гноз және праксистің нақты формалары).

Эмоционалды және коммуникативті мәселелерге бағытталған психологиялық көмек баланың көңіл-күйінің осалдығын азайтуға, құрдастар тобындағы мәртебесін арттыруға және коммуникативті дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Көмектің бұл түрінің қажеттілігі сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда предневротикалық және невротикалық сипаттағы тұлғаны қалыптастырудың әртүрлі проблемалары бар екендігімен анықталады [4, б. 6-7]

Педагогтерге психологиялық кеңес беру келесі міндеттерді шешуге бағытталған. Біріншіден, білім беру процесі аясында түзету жұмыстарын жүргізуге үйрету; екіншіден, балалар тобында психологиялық ыңғайлы орта орнату, сөйлеу қабілеті бұзылған баланы қолдау және қабылдау атмосферасын құру.

Әдебиеттер

1. Агранович З.Е. В помощь логопедам и родителям: Сборник домашних заданий для преодоления недоразвития фонематической стороны речи у старших дошкольников / З.Е. Агранович. – М.: Детство-Пресс, 2015. – 381 с.

2. Акименко В.М. Ваш домашний логопед. Развитие речи детей дошкольного и школьного возраста / В.М. Акименко. – М.: Феникс, 2006. – 256 с.

3. Взаимодействие в работе воспитателя и учителя-логопеда. Картотека заданий для детей 5–7 лет с общим недоразвитием речи. – М.: Каро, 2009. – 256 с.

4. Васильев В. Дистанционное обучение: деятельности подход // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2004 – №2 – С. 6-7.

Р.Б. Курманалинова, А. Акиык, А.К. Кочунбаева
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

САУСАҚ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ БАЛАНЫҢ ТІЛІН ДАМУЫ

Андатпа. Мақала Ойын бала тілінің дамуына ықпалын тигізіп, таным белсенділігінің даму мәселесі қарастырылған. Қай бала болмасын ойынмен өседі, өйткені бала табиғатының өзі тек ойынмен байланысты. Ойын үстінде бала еш нәрсеге тәуелсіз. Ол өзін еркін ұстайды. Ал еркіндік дегеніміз барлық дамудың баспалдағы, бәрін білуге деген талпынысы мен құлшынысы. Баланың білуге деген құштарлығы, сөйлеуі ойын үстінде қалыптасады. Әдетте адамның жеке басының қасиеттері бес жасқа дейін қалыптасады екен. Сондықтан да баланың жан – жақты қалыптасуы үшін мектеп жасына дейінгі бүлдіршіндердің бойына жақсы, жағымды қасиеттерді сіңіре білу керек. Бала әр нәрсеге құмар, қызыққыш, ол өзінің айналасында болып жатқан өзгерісті, тамаша құбылыстарды сезінуге тырысады. Оның жан – жақты дамып, жеке тұлға болып тәрбиеленуіне, тілінің дамуын саусақ ойындар арқылы жетілдіруге болады.

Түйін сөздер: дидактикалық ойын, ес, қол моторикасы, жеке тұлға.

Саусақ ойындар желелі рөлдік ойындардан тек желісі ғана емес, сондай-ақ ойнау іс-әрекетінің сипатымен ерекшеленетіні айқындалған. Саусақ ойындар ойын – қойылымдары болып саналады, бұл жерде балаларға арналған көркемдік шығармаларды сахналық қойылымдарға айналдырып, оларды кейіпкер ретінде қатыстырудың маңызы зор. Баланы ойната отырып, оның жеке тұлғасын жан – жақты дамыту. Оның бойында әдебиетке, мәдениетке, өнерге деген құштарлықты ояту. Бүлдіршіндер ойнау арқылы байланыстыра сөйлеуге, үлкендермен және өзге де балалармен тіл табыса білуге үйренеді. Жетілген диалог балалардың өз пікірін жеткізе білуге жетелейді.

Саусақ ойындарының мақсаты:

Балаларға саусақ ойыны арқылы балалардың тілін, қызығушылығын арттыру және эстетикалық тәрбие берудің әдістерін анықтау және оларды үрдісті ұйымдастыру әрекетіне енгізу.

Атқаратын міндеттері:

– Балалардың тілін дамыту, сөйлеу мәдениеті мен ой – өрісін, дүниетанымын жетілдіру;

– Балаларды адамгершілікке баулу, ойын нақты тапқыр сөйлеуге, ақылды, салмақты ой айтуға баулу;

– Баланың қиялын есте сақтауын шығармашылық қабілетін дамыту, ойдан әңгіме, ертегі шығарып айтуға дағдыландыру.

Әр баланың жеке дара әртістік, шығармашылық қасиеттерін ескере отырып, өзін қоршаған ортаға, адамдарға, құрбыларына, өзіне деген қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру. Ойын барысында ойын ситуациясына бейімделу, алғашқы да жекелеген элементтерді, кейінен рөлді толығымен ойнау арқылы баланың ой – өрісі, қиялы дамиды. Рөлді ойнау арқылы өз кейіпкерін алдына елестетіп қана қоймай, бала оның әрекеттерін, сезімдерін сезінеді. Осындай эмоциялық күйлер баланы бұрын байқамаған өмір көріністеріне таң қалдырып, өз сезімін мимика, ым – ишара, тағы басқа көріністер арқылы біреуге үйретеді. Саусақ ойындар балалардың ой – өрісін кеңейтеді, балаларды әңгімеге араласуға, әңгіме туралы ата-аналарына, жолдастарына әңгімелеп беруге итермелейді. Бұның бәрі сөйлеу қабілетінің дамуына, диалог түрінде сөйлеуге өзі алған әсерін монолог түрінде сөйлеп жеткізуге септігін тигізеді [1, б. 15-17].

Саусақ ойынын ойнай отырып, балалар қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарды, жан – жануарларды, құстарды және ағаштарды бейнелей алады. Саусақтарының қозғалыс қимылына қарап, бала қуанады шаттанады, сөз айтуға тырысады және өлеңде үйренген сөз шумақтарын қайталап айта отырып, есінде сақтайтын болады.

Саусақ ойыны арқылы баланың сөйлеуге деген талпынысы, қабілеті дамып, ынтасы артады. Сөйлеу тілі мүшелері әрекетінің қозғауларының дамуы қол саусақтарының нәзік қимылдарының дамуымен тығыз байланыста болғандықтан, бала қолының ептілігін толық жетілдіру, түзету-тәрбие жұмысын жүйелі жүргізуді қалайды. Саусақ ойынын балабақшада және үй жағдайында әсерлі, көңілді түрде ұйымдастыруға болады. Баланың тілі негізінен мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады. Бұл кезеңде ағзаның барлық бөліктері және жүйелері қарқынды дамып, баланың дене және ой дамуына қажетті қозғалыстағы таным іскерлігі қалыптасады. Мектепке дейінгі кезеңде қолдың ұсақ моторикасы мен қимыл-қозғалыстарын дамыту жұмыстары маңызды болып табылады.

Қол саусақтар жаттығулары есте сақтау және назар аудару қабілетін дамытатындығын психологтар айтып кеткен. Тақпақты саусақтар жаттығулары ырғаққа ілесіп қимылдауына және баланың сөйлеу ырғағының қалыптасуына көмектеседі. Сондықтан баланы ерте жастан бастап шынықтырған жөн. Саусақ ойындары сөйлеу лексикасының, сөздердің өзара байланысының (диалогты дұрыс жүргізуге, түсінік айтуға, т.б.) шыңдалуына себепші.

Балалардың сөйлеу құзыреттілігі дұрыс және сөздік қоры бай болса, оларға өз ойын жеткізу оңайға түседі, қоршаған ортаны танудағы мүмкіндіктері кеңейеді, психологиялық дамуында белсеніс күшейеді. Сондықтан баланың сөйлеу құзыреттілігін қалыптастыруды уақытылы қолға ала отырып, анық әрі дұрыс сөйлеуін қадағалау керек. Балалардың сөйлеу құзыреттілігінің дұрыс өз деңгейінде жетілуі, оның ата-аналарын да, тәрбиешілерін де толғандыру қажет.

Балалардың сөйлеу құзыреттілігі жоғары деңгейде қалыптасуы ұсақ моторика тәсілдері мен құрылымына байланысты.

Балалар саусағын ойната отырып тілін дамыту.

Саусақ ойыны-бұл ұрпақтан-ұрпаққа жалғасын тауып келе жатқан әрі үлкен мәні бар мәдени шығармашылық. Саусақ ойыны саусақтардың көмегімен қандай да болмасын ертегіні немесе өлең-тақпақ шумағын сахналау болып табылады. Саусақ ойыны арқылы баланың сөйлеуге деген талпынысы, қабілеті дамып, ынтасы артады және шығармашылық әрекетіне жол ашады. Саусақтардың қозғалыс-қимылына қарап бала қуанады, шаттанады, сөзді айтуға тырысады. Сонымен бірге халық арасында кеңінен тарап жүрген «Қуырмаш» ойыны да саусақтардың нәзік қимылын жетілдіруге бағытталған.

Мысалы: «Моншақ».

Қызыл сары, көк моншақ,

Мен жасаймын көп моншақ.

Мұнда қатар екі қолдың бас бармағы мен сұқ саусақтарының ұшын түйістіре отырып моншақ тәрізді бейнелейді. Ол өте балалар үшін қызықты әрекет, қол бұлшық етін дамытуға үлкен көмегін тигізеді. Сонымен қатар өзімен-өзі қызмет ету дағдысын қалыптастыру: тиегін өзі салу, өзі ағыту, бауын байлау т.б. [2, б.71-76].

Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?» – деп айтқандай баланың өмірінде ойын ерекше орын алады. Ойын мектеп жасына дейінгі баланың жеке басының дамуына ықпал ететін тәрбие құралы. Балалар ойын арқылы тез тіл табысып, жақсы ұғысады, бірінен-бірі ептілікті үйренеді. Халқымыз ойындарға тек балаларды алдандыру, ойнату әдісі деп қарамай олардың мінез-құлқының қалыптасу құралы деп ерекше бағалаған. Ойын арқылы бала өзін қоршаған ортамен, табиғатпен, адамдар еңбегімен, қарым-қатынастарымен танысады.

Атақты педогог В.А. Сухомлинскийдің сөзімен айтқанда, «Ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты дамуы да жоқ және болуы да мүмкін емес».

Ойын арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірімен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады.

Күнделікті топта баланы ойынға қызықтыра отырып оқу-іс әрекеті кезіндегі тілдік қарым-қатынаста қолдана білуге жаттықтыру. Баланы өжеттілікке, шапшаңдылыққа, ептілікке, батылдыққа, байсалдыққа, тапқырлыққа үйрететін де ойын. Оқу іс-әрекетінде қолданатын ойын түрлері мынандай топтарға бөлінеді.

Ойын түрлері:

- ұлттық ойындар;
- сюжетті рольді ойындар;
- шығармашылық ойындар;
- қимылды ойындар;
- дидактикалық ойындар.

Халық педагогикасында ойындар өте көп соның ішінде ең маңыздысы ұлттық ойын. Олар «Алақан соқпақ», «Тақия тастамақ», т.б. Ұлттық ойындардың мазмұндық ерекшеліктері жағынан да мәнерлі әрі түсінікті. «Арқан тартыс». «Асық ойнау» т.б. Мысалы, қазақ баласы біреуі ат болып қашады, біреуі құрық салады.

Сюжеттік ойындармен қатар рольді ойынның мазмұнын ажырату қажет. Ересектер іс-әрекетінен бала негізгі сәт деп көрсетсе, ойынның мазмұны. Әр түрлі жастағы бала сюжетті ойынға түрліше мазмұн береді. Мысалы: сәбилер түскі тамақ ішу ойынын ойнағанда қандайда бір қимылды қайталай отырып, нан тіледі, ботқа пісіреді, ыдыс-аяқ жуады. Мұнда ойын мазмұны тек қана заттар арқылы қимылдар көрсетіледі. Ойын арқылы өзім жұмыс жасайтын 1-кіші тобында әлеуметтік және құндылық-мәнді құзыреттіліктерін көздедік. Осы жұмыс арқылы мен бала бойында жанұяда, өмірде қажет болар қабілеттерді қалыптастырып дамытуды ұстандым. Мысалы: 1-кіші тобында өткізілген «Автобус» сюжетті-рөлді ойыны осы шынайы өмірде қарым-қатынас жетілдіруге арналады. Балаға терең түсіндіру үшін оны қызықтырып, сендіріп, мадақтап отыру қажет.

Қимылды ойындар балаларды еркіндікке тәрбиелейді. Біздің 1-кіші тобында қимылды ойындарды күн сайын өткізілу ұсынылады. Қимылды ойынды көбіне серуен кезінде таза ауада ойнаймыз. Ойын бүкіл топ болып та, шағын топ болыпта өткізіледі. Бұл ойынға қимыл жасалатын тапсырмалар кіреді. Мысалы: жалаушаны әкелу, қоңырауды соғу, допты қуып жету, т.б. [3, б.10-11].

Бала тілін дидактикалық ойын арқылы дамыту.

Ойынның түрлері өте көп. Соның ішінде маңыздысы – дидактикалық ойын. Бұл ойынның пайдасы-баланың ой өрісін қалыптасуын, дамуын мақсат етіп қояды. Сондай-ақ балалардың адамгершілік сезімін оятуға, адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасауға тәрбиелейді. Дидактикалық ойындар арнайы мақсатты көздейді. Ойынның міндеті баланың қызығушылығын оятып, белсенділігін арттыру мақсатында орындалады. Дидактикалық ойынды тиімді пайдалану сабақтың әсерлігін, тартымдылығын, белсенділігін баланың ынтасын күшейтеді. Ойын ойнаған кезде дидактикалық материалдар мен көрнекіліктерге жеке көңіл бөлу керек. Балалардың таным қабілетін, логикалық ой-өрісін кеңейтіп, сабаққа ынтасын арттыруда дидактикалық ойындарды ұтымды пайдаланудың маңызы өте зор.

Дидактикалық ойындардың мазмұны мыналарды қамтуы тиіс. Олар:

– Дидактикалық ойындар нақты, қысқа, қызықты болуы тиіс.

– Дидактикалық ойындардағы тапсырмалардың біртіндеп күрделену және ол ақыл-ой іс-әрекетінің тәсілдерін меңгеруге ықпал етуі қажет.

– Ойындардағы тапсырмалардың әртүрлі тәсілмен орындалуын қадағалау және оқытудың тәрбиелік ықпалын күшейтуге ықпал етуі қажет.

– Дидактикалық ойын баланың жас ерекшелігіне сай, бағдарламадағы материалдарға, оның ішінде нақты сабақтың мазмұнына сай болып, тапсырма мәнін ашу керек. Дидактикалық ойындарда қолданылатын материалдар мен көрнекіліктер қарапайым болып, олардың жасалуы мен дайындалуы тез әрі жеңіл болуы шарт.

Тіл дамыту бойынша дидактикалық ойындарды мынандай топтарға жіктеуге болады. Олар:

Балалардың тілін дамытуға бағытталған дидактикалық ойындар: жаңылтпаштар, санамақ, «Қуыр-қуыр қуырмаш», «Малдың төлін шақыру», т.б.

Балалардың тілін дамытуға байланысты сабақтарда жұмбақ ойындарды көбірек пайдалану өте тиімді. Баланың ой-өрісін кеңейтуге, өз бетімен ойланып, заттар мен құбылыстардың сипатталуына, баламасына қарай олардың атын табуға, сөздік қорын молайтуға үлкен септігін тигізеді. Дидактикалық ойын арқылы ойлау, сөйлеу, қиялдау, тілін дамыту, сонымен қатар өз ойларын толық жеткізе білу, сауаттылығын ашу.

1-кіші топта жұмыс жасаған кезімде тіл дамыту сабағында тақырыбына қарай мынандай дидактикалық ойындарды пайдаланамын.

1-кіші топта дидактикалық ойындардың жеңіл түрі ойнатылады. «Даусын сал», – ойын шарты: кубик арқылы ойнатамын бала кубикті лақтырып қандай жануар түссе сол жануардың дыбысын салады. Сол сияқты «Қимылын көрсет» – ойын шарты: айтылған заттардың қимылын көрсету мысалы: қоян, ұшақ, аю, бақа, т.б.

«Ғажайып қалта» – ойын шарты: қалтаның ішіндегі шыққан заттарды атау мысалы: алма, доп, мысық, орындық, т.б. [4, б.157].

Қорыта келе, баланы өте кішкене кезден бастап әр дыбыс әр сөз, әр сөйлемді дұрыс айтуға баулу керек. Және саусақ ойындарын жүргізу арқылы балалардың саусақтары саусақтарының нәзік қимылдары мен жетілуімен бірге, олардың сөйлеу тілі мен ойлау қабілеттері дамитын болады және кейін жазу шеберлігін ойдағыдай меңгеруіне дайындайды.

Баланы туылған күннен бастап әр тәрбиеші, әр логопед бір бірімен тығыз байланыста жұмыла жұмыс жүргізуде ғана жақсы нәтижеге жете аламыз!

Әдебиеттер

1. Ахмедалиева Д.У. Мүмкіндіктері шектеулі балалармен жұмысты ұйымдастыру // Әлеуметтік педагог. – 2010. – №1. – 15-17 б.
2. Баряева Л.Б., Зарин А.П. Опыт организации коррекционной помощи детям с интеллектуальным недоразвитием // Дошкольное воспитание. – 1998. – 71-76 б.
3. Назарова Н.Н. Специальная педагогика: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. завед. – М.: Академия, 2004. – 10-11 с.
4. Стребелева Е.А. Специальная дошкольная педагогика. – М.: Слово, 2004. – 530 с.

Ф.С. Куттымуратова

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

БІЛІМ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУДА МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Андатпа. Мақалада білім мазмұнын жаңартуда математиканы оқыту әдістемесінің өзекті мәселелері қарастырылады. Білім мазмұнын жаңартуда барлық оқушылар математикалық білімнің барлық жүйесін терең және саналы меңгеруін қамтамасыз ету әдістері талданады. Оқушылардың терең ойлану, жеке рефлексиялық қабілеттерін, ақпаратты өздігімен түсініп, жан-жақты талдап, таңдап алуын, өздігімен жаңа түсінік пен білім құрастыруын, пікірталастарға қатысып, өз ойы мен пікірін дәлелдеуін, шешім қабылдау және қиын мәселелерді шешу жолдары қарастырылады.

Түйін сөздер: мұғалімнің білімі, модернизациясы, мазмұны, оқыту технологиясы, интеграция, сапа.

Әбу Насыр әл-Фарабидей ұлы данышпанның бай мұрасын жан-жақты талдап, сарқа тану қиын. Өйткені оның творчествосы сан-салалы. Өзін атақты философ, дарынды математик, кемеңгер ойшыл ретінде таныта білген ғұлама ғылымға шын беріліп, асқан жігері мен күш-қайратын жұмсап, еңбектенгендігі белгілі. Атамыздың математика саласына қосқан үлесі өте зор. Ұлы данышпан атамыздың математикалық еңбектері: «Ғылымдар тізбегі» немесе «Ғылымдар классификациясы», «Алмагеске қосымша кітабы», «Евклидтің «Бастауының» бірінші және бесінші кітаптарының қиын жерлеріне түсініктеме», «Табиғат сырын геометриялық фигуралар арқылы танытарлық рухани әдістер». Бұлардан басқа да математикаға тікелей немесе жанама қатысы бар көп деректер ғұламаның «Музыканың үлкен кітабы», «Алмагеске түсініктемесі» атты еңбектерінде мол орын алған. Белгілі ойшыл дарынды математик бабаларымыздың арқасында математика саласы едәуір дамады.

Қазіргі таңда орта білім беру үрдісіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы – заманауи ұрпақтың сұранысын қанағаттандыратын тың бағдарлама. Кезінде көне қытай ғұламасы Конфуций былай деген екен: «Маған айтып берсең – ұмытып қаламын, көрсетсең – есте сақтармын, ал өзіме жасатсаң – үйренемін!» деген пікірі дәлел бола алады. Сондықтан интербелсенді оқыту оқушылардың оқу үдерісіндегі белсенді әрекеттерін үйренудің негізгі құралдары ән тәсілдері ретінде танылады. Енгізу үдерісіндегі қазіргі замандағы мұғалімдердің кездесетін қиындығы ол оқушылардың өздігінен оқуына жауапкершілігінің төмендігі.

Білім мазмұнын жаңартуда математиканы оқыту әдістемесін жетілдіруде оқытушы өтілетін сабақтың жоспарын құруына, оны өткізу әдістемесіне, оқушылардың қабілеттеріне, жас ерекшеліктерін ескере

отырып, иллюстрация, техникалық құралдарын, дидактикалық материалдарды дұрыс пайдаланып және оқушылардың өзін – өзі реттеуіне көп көңіл бөлсек, мұғалімнің осы шығармашылық әрекеті арқылы оқушының шығармашылық қабілеті қалыптасып, – бұл білім мен дағдылардың сапасын едәуір жақсартып алады. Яғни оқушылардың терең ойлану, жеке рефлексиялық қабілеттерін, ақпаратты өздігімен түсініп, жан-жақты талдап, таңдап алуын, өздігімен жаңа түсінік пен білім құрастыруын, пікірталастарға қатысып, өз ойы мен пікірін дәлелдеуін, шешім қабылдау және қиын мәселелерді шешуін дамытады.

Білім берудің әр деңгейінде жеке тұлғаны дамытудағы білім берудің жалпы бағдарымен қатар нақты мақсаттар белгіленеді. Математикалық білімге қатысты білім беру деңгейінде қарапайым математикалық объектілер мен оқушының күнделікті өмірде қолданатын қатынастары туралы алғашқы идеяларды қалыптастыру жүзеге асырылады. Бастауыш сыныбында білім беру деңгейінде – қарапайым дағдыларды қалыптастыру, әсіресе есептеуді. Негізгі және орта деңгейде білім беру – қазіргі математикалық білім берудің жалпы (негізгі) деңгейін білдіретін математикалық білім жүйесін қалыптастырады. Орта арнаулы білім беру деңгейінде – математиканы терең меңгеру деңгейін көрсететін және оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытатын математикалық білім жүйесін қалыптастыру [1, 55 б.].

Айтылғандардың барлығы қазіргі кезде, әр пән бойынша, оның ішінде математика бойынша оқытуды саралау жолдарын іздеу кезеңінде, оқушылардың жеке ерекшеліктеріне, қажеттіліктері мен қабілеттеріне сәйкес әр түрлі мектеп модельдерін іздеу кезеңінде ерекше өзекті болып табылады. Бұл үрдістер бізді мектепте математиканы оқыту мақсаттарын тұжырымдау туралы және соның салдарынан математикалық білім беру мазмұнын анықтау кезінде бізді одан әрі тереңірек ойлауға мәжбүр етеді. Сондықтан педагогикалық жоғары оқу орындарындағы математикалық білім мазмұны осы мәселені шешуге бағытталуы керек. Мектептегі математика курсы мазмұны бойынша оқушылардың қызығушылықтарына сәйкес және қабілеттерінің саралануына қарай мамандандырылған болуы керек. Сондықтан мектеп математикасы курсының мазмұны барлық оқушылар үшін және барлық мектептер үшін бірдей бола алмайды. Ол сыныптың немесе мектептің бағдарына сәйкес әр түрлі болуы керек. Бірақ та сонымен бірге жалпы білім беру негізі бәріне бірдей болуы керек.

Мектеп оқушыларына математикалық білім берудегі шешуші тұлға – бұл фундаменталдық және қолданбалы білімдерді жетік меңгерген, өз жұмысында заманауи ақпараттық технологияларды қолданатын және ең бастысы, математиканы жақсы көретін, есеп шығаруға қабілетті әрі оқушыларының жетістіктерге жетуіне мүдделі заманауи мұғалім. Сондықтан да педагогикалық университеттегі математикалық білім, болашақ мұғалімдерге әр түрлі білім саласында

қолданылатын қажетті математикалық аппараттарды оқытуға, оларды қоршаған болмысты танудың математикалық әдістер жүйесімен қаруландыруға және мектеп математикасы курсының ғылыми негіздерін түсінуді қамтамасыз етуге арналған [2, 78 б.].

Жүргізілген жұмыс нәтижесінде математика курсы бойынша бірнеше нұсқаулық ұсынуға болады:

– Математиканы оқытуды жетілдіру үшін стандартты емес есептерді қолданудың жаңа әдістерін одан әрі дамытқан жөн.

– Оқушылардың танымдық қызығушылығы мен дербестігін қалыптастыруға ықпал ететін тапсырмаларды сабақта жүйелі түрде қолдану.

– Арнайы таңдалған жаттығуларды қолдана отырып, мектеп оқушыларын мақсатты түрде оқытуды жүргізу, оларды байқауға үйрету, аналогияны, индукцияны, салыстыруды қолдануды үйрету және тиісті қорытындыларды жасау. Сабақтарда зеректілікті дамытуға арналған есептерді, әзіл тапсырмаларды, математикалық жұмбақтарды, софизмдерді қолданған жөн.

– Әр түрлі типтегі тапсырмаларды қолдана отырып, оқушының жеке ерекшеліктерін, олардың әрқайсысындағы танымдық үдерістердің саралануын ескеру.

– Мұғалімнің оқу процесінде оқушылардың танымдық қызығушылықтарын ояту, нығайту және дамыту қабілеті олардың пәнінің мазмұнын бай, терең, тартымды ете алу қабілеттерінен және оқушылардың танымдық іс-әрекеті әдістерінің алуан түрлі, шығармашылық, нәтижелі болуынан тұрады.

Білімді мықты игеру – оқу үдерісінің басты міндеті, бірақ бұл өте қиын процесс. Оған оқу материалын қабылдау, оны есте сақтау және түсіну, сондай-ақ осы білімді әр түрлі жағдайда пайдалану мүмкіндігі кіреді.

Математика сабақтарына байланысты мұғалімдер мен психологтарды бақылаудың көптеген фактілері педагогикалық практикада әр оқушыға қажетті өзін-өзі бақылау дағдыларын дамытуға жеткіліксіз назар аударылатындығын және көбінесе оның жоқтығын көрсетеді. Теорияны жақсы білу жәнешебер қолдана білу жағдайында да, өзінді қателіктер жасамауға толық кепілдік бере алмайсың. Ал кіші сыныптардағы оқушылар, тіпті өздерін қалай басқаруды білсе де, өзін-өзі бақылау әрекетін әрдайым орындай бермейді. Сондықтан, олардың оқу жұмысында өзін-өзі бақылауы үшін арнайы талап қажет. Ол болған жағдайда осылайша оқушылар іс-әрекет режимдеріне, іс-әрекет үлгісіне жүгінеді. Сондықтан студенттерді өзін-өзі басқаруға үйрету қажет [3, 32 б.].

Егер мұғалімнің жұмысында қайталау және жалпылау сабақтары болмаса, математиканы оқу тиісті деңгейде бола алмайды. Сәйкесінше оқушылардың білімі де жеткілікті түрде толық және берік болмайды.

Бұл таным үдерісінің психологиялық ерекшеліктері мен есте сақтау қасиеттеріне байланысты. Белгілі бір жүйеде жүзеге асырылып отыратын, алдыңғы білімдер жүйесіне үнемі жаңа білімдерді қосу ғана тақырыпты меңгерудің жеткілікті жоғары сапасын қамтамасыз ете алады. Қайталау арқылы ғана логикалық қорытынды жасауға болады. Қайталаусыз заттар мен құбылыстардың мәнін, олардың дамуын ашу мүмкін емес. «Қайталау – оқудың анасы» деп бекер айтылмаған.

Әдебиеттер

1. Абілқасымова А.Е., Көбесов А.К. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі. – А., 1998.
2. Абілқасымова А.Е. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі. – А., 2004.
3. Потоцкий М.В. Как помочь школьнику решать задачи // Математика в школе. – 1974. – №1. – С. 15-16.

А.Б. Кыдырбаева

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ПРИМЕНЕНИЕ СИСТЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ МАТЕМАТИКИ КАК ОДИН ИЗ ВИДОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. В статье анализируются факторы, позволяющие повысить качество обучения при применении современных систем компьютерной математики в учебном процессе.

Ключевые слова: системы компьютерной математики, современные технологии обучения, компьютерные технологии, обучение математике.

Использование компьютерных технологий является одним из приоритетных направлений в образовании, поскольку во всех сферах общественной деятельности человека требуются глубокие знания специалистов не только в профессиональной деятельности, но и компьютера как средства проведения различных расчетов, экспериментов и моделирования. Учет этого объективного фактора требует от учителей и преподавателей применять не только классические формы преподавания, но и осваивать новые способы изучения предметов с применением компьютеров и компьютерных технологий.

Внедрение персональных компьютеров в практику решения математических задач способствовало возникновению нового вида программных пакетов – систем компьютерной математики. На сегодняшний день таких пакетов существует огромное множество. Признанными мировыми лидерами являются следующие:

- MatLAB (Mathworks Ins., USA),
- MathCad (MathSoft Ins., USA),
- Maple (Corp.MapleSoft, Canada),

- Mathematica (Wolfram Research Ins., USA),
- Derive (Corp. Texas Instruments Ins., USA).

Эти пакеты разработаны различными фирмами и имеют свои особенности. Каждый из них имеет свой интерфейс, в котором алгоритмированы, систематизированы и изложены практически все известные методы аналитического и численного решения математических задач. Все эти системы модернизируются, в них вносятся дополнения, и разработчики предлагают новые улучшенные версии.

Общими признаками систем этого класса считаются:

- объединение аналитических и численных методов вычислений;
- использование языков высокого уровня;
- визуализация результатов вычислений;
- возможность обмена информацией между собой с помощью различных форматов [1].

Все пакеты совместимы с операционными системами Windows, широко используются в различных областях, где проводятся математические вычисления (экономика, физика, химия и др.).

Системы компьютерной математики позволяют решать задачи из различных разделов. Примеры решаемых задач приведены в таблице 1.

Таблица 1.

Раздел математики	Основные задачи
Математический анализ	<ul style="list-style-type: none"> – вычисление пределов функций; – дифференцирование выражений; – поиск экстремумов функций; – интегрирование функций; – решение дифференциальных уравнений; – вычисление сумм и произведений рядов; – разложение функций в ряд Тейлора; – и др.
Линейная алгебра	<ul style="list-style-type: none"> – решение систем линейных уравнений; – выполнение операций с векторами и матрицами; – вычисление собственных значений и собственных векторов матриц; – решение задач линейного программирования; – и др.
Аналитическая геометрия	<ul style="list-style-type: none"> – вычисление элементов треугольника; – определение уравнений плоскостей в трехмерном пространстве; – кривые второго порядка; – и др.

Основу системы компьютерной математики составляет набор базовых функций и алгоритмов, так называемых встроенных функций, образующих ядро системы [1]. С помощью специальных программ осуществляются вычисления всех функций ядра. Основное назначение систем

компьютерной математики – работа с математическими выражениями в символьной форме. Символьный процессор выполняет требуемые преобразования или вычисления и выдаёт ответы в математической форме [2]. Используя указанные среды, можно быстро и легко решать различные задачи по обозначенной тематике.

Использование систем компьютерной математики позволяет повысить эффективность обучения. Не отказываясь от классических принципов преподавания, можно изменить подходы и методы изложения материала, сделать его более наглядным и доступным, и тем самым привлекательным для основной массы обучающихся [3]. Данное положение особенно становится актуальным в условиях дистанционного обучения. Применяя системы компьютерной математики, учащиеся, например, могут самостоятельно проверить свои решения, рассмотреть гораздо больше примеров, визуализировать полученные результаты. Все это способствует развитию интереса к математике, и как следствие повышается эффективность её усвоения.

Можно выделить следующие принципы обучения, которые реализуются при применении систем компьютерной математики:

- принцип профессиональной направленности обучения (формировании у учащихся профессионально значимых умений и навыков для своей будущей работы в области прикладной математики);
- принцип научности обучения (научные достижения в области естествознания, общенаучные методы познания, методы исследования и компьютерное моделирование);
- принцип системности обучения (межпредметные связи с информатикой, экономикой, прикладные вопросы математики),
- принцип опережающего обучения (формирование, умений и навыков, позволяющих адаптироваться в современном информационном обществе).

Важно ориентировать учащихся на активное применение математических пакетов на практике, ведь в современном мире владение этими пакетами рассматривается как ключевая компетенция, не только в самой математике, но и в тех областях человеческой практики, где математика имеет важное прикладное значение [4]. Использование математических пакетов позволяет уменьшить временные затраты на рутинные математические вычисления и уделить больше внимания на анализ полученных результатов той или иной задачи.

Системы компьютерной математики автоматизируют выполнение математических вычислений, как аналитических, так и численных, позволяют работать с графикой. Этими возможностями, они представляют большой интерес для системы образования [5].

В настоящее время системы компьютерной математики находят самое широкое применение в научных исследованиях, в инженерных разработках, в экономико-математических расчётах. Поэтому их можно

считать одним из обязательных компонентов компьютерных технологий, используемых в образовании.

Литература

1. Филиппова Н.В. Применение систем компьютерной математики и компьютерных технологий при изучении дисциплин высшей математики как один из видов педагогических технологий / Н.В. Филиппова. – Молодой ученый. – 2009. – №7 (7). – С. 254-259.
2. Сардак Л.В. Компьютерная математика: Учебное пособие для вузов / Л.В. Сардак; под редакцией профессора Б.Е. Стариченко – М.: Горячая линия – Телеком, 2016. – 264 с.
3. Расолько Г.А., Кремень Ю.А. Использование систем компьютерной математики в обучении. – Материалы 4-й Международной научно-практической конференции, Минск: БГУ, 2019. – С. 29-33.
4. Дьяконов В.П. Энциклопедия компьютерной алгебры – М.: ДМК-Пресс, 2016. – 1268 с.
5. Дьяконов В.П. Компьютерная математика. Теория и практика – М.: Нолидж, 2011. – 1296 с.

Р.Р. Морскова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ФОРМИРОВАНИЕ ПРИЕМА РЕШЕНИЯ КОНСТРУКТИВНЫХ ЗАДАЧ МЕТОДОМ ГЕОМЕТРИЧЕСКИХ МЕСТ ТОЧЕК У УЧАЩИХСЯ В КЛАССАХ С УГЛУБЛЕННЫМ ИЗУЧЕНИЕМ МАТЕМАТИКИ

Аннотация. Статья посвящена исследованию приемов решения конструктивных задач методом геометрических мест точек. Анализу подвергается методика формирования обобщённых приёмов решения задач у учащихся классов с углубленным изучением математики.

Ключевые слова: методика решения, конструктивная задача, метод геометрических мест точек.

Геометрические построения являются весьма существенным элементом изучения математики, важным средством формирования геометрических представлений в целом. Умение решать задачи – один из основных показателей уровня математического развития, глубины освоения учебного материала. Поэтому любой экзамен по математике, любая проверка знаний содержит в качестве наиболее трудной части решение задач на построение, они развивают логическое, пространственное мышление. Исходя из вышесказанного, можем сделать вывод, что геометрические построения должны иметь свое отражение в процессе изучения математики. Обучение учащихся общим схемам рассуждения, обобщённым приёмам решения задач особенно важно в условиях углубленной подготовки школьников, ориентированной на учащихся с высо-

кими учебными возможностями, устойчивым интересом к математике, обеспеченной опытными, высококвалифицированными школьными или вузовскими педагогами. В этих условиях процесса организация учебного познания детей на основе деятельностного подхода, научно обоснованного исследованиями многих психологов (П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, Е.Н. Кабанова-Меллер, Н.Ф. Талызина, Д.Б. Эльконин, И.С. Якиманская и др.) и педагогов-математиков (О.Б. Епишева, Т.А. Иванова, Г.И. Саранцев, Л.М. Фридман, А.А. Столяр и др.) и позволяет более эффективно и полноценно усваивать знания, формировать умения, навыки и способы умственной деятельности. Сказанное выше в полной мере относится к проблеме обучения учащихся решению конструктивных задач методом геометрических мест точек, традиционно трудно усваиваемого школьниками и по этой причине мало используемого в практике математической подготовки. А между тем развивающая ценность этого метода достаточно высока.

В школьный курс геометрии задачи на построение вошли после опубликованного труда И.И. Александрова «Методы решения геометрических задач на построение» в 1881 году. В нём автор систематизировал и обобщил знания о способах решения задач на построение и пришёл к выводу, что многие из них удобно решать, применяя специальные методы, например, метод геометрических мест точек. Проанализировав содержимое современных учебников, мы сделали вывод, что решение конструктивных задач данным методом является дидактически оправданным. Место метода геометрических мест точек в школьных учебниках геометрии для учащихся 7–11 классов отражено в таблице 1.

Таблица 1

Учебник	Раздел	Тема
1. Солтан Г.Н. Геометрия: учебник для учащихся 9-х классов. – Кокшетау: Келешек-2030, 2019.	Решение треугольников. Окружность, многоугольники.	Свойства касательной и секущей. Длина окружности и ее дуги. Площадь круга, его сектора и сегмента.
Алдамуратова Т.А. и др. Математика: учебник для 6 класса общеобразовательных школ, часть 1. – Алматы: Атамура, 2018.	Координатная плоскость	Осевая симметрия. Центральная симметрия.
Шыныбеков Д.А., Шыныбекова А.Н., Жумабаев Р. Н. Геометрия: учебник для 8 класса общеобразовательных школ. – Алматы: Атамура, 2018.	Дополнительные задачи повышенной трудности.	Дополнительные задачи повышенной трудности.

Решение конструктивных задач методом геометрических мест точек сопряжено с выделением последовательности действий, выполнение ко-

торых приводит к решению задачи. Совокупность этих действий образует умственный приём, что вскрывает перспективу совершенствования методики обучения учащихся решению таких задач. В современной теории и методике обучения математике одним из способов решения проблемы обучения школьников решению задач является формирование обобщённых приёмов. Тем более, что их формирование в углубленном обучении математике соответствует развивающей парадигме современного образования школьников, способствует реализации деятельностного подхода в обучении, повышает качество усвоения метода решения таких задач.

С.В. Арюткина в своих работах [2, 3, 4], анализируя и обобщая опыт ведущих психологов и педагогов в формировании обобщённых приёмов учебно-познавательной деятельности (в том числе и по решению задач), выделяет следующие этапы:

1) этап подготовки учащихся к усвоению приёма, включающий в себя мотивацию учебно-познавательной деятельности и непосредственную подготовку к усвоению содержания обобщённого приёма (актуализацию знаний, необходимых для усвоения приёма);

2) этап ознакомления с приёмом, включающий в себя раскрытие его содержания (выделение входящих в него действий), построение обобщённого приёма на основе анализа и сравнения выделенных частных приёмов;

3) этап усвоения обобщённого приёма, предполагающий его применение к решению задач (в знакомых условиях);

4) этап переноса сформированного приёма, предполагающий решение видоизменённых задач (с возможным преобразованием обобщённого приёма).

Указанные этапы формирования приёмов учебной деятельности носят общий характер, а потому в методике преподавания математики они, как правило, детализируются.

Большинство авторов рассматривают этапы формирования приёмов в общем виде, независимо от того, к какому типу, учебному предмету, виду задач и т.п. они принадлежат. Некоторые авторы описывают этапы формирования приёмов, рассматривая приёмы решения конкретного (частного) вида задач. Так, например, Л.С. Чистякова [8] и Л.И. Боженкова [5], рассматривая приёмы решения задач на построение как практические приёмы, выделяют четыре этапа их формирования: подготовительный, ознакомительный, формирующий умение и этап совершенствования умения.

Изучив соответствующую литературу, было решено придерживаться трёх основных этапов при формировании обобщённого приёма решения конструктивных задач методом геометрических мест точек. Первый этап назовем подготовительным, его цель – актуализация знаний, необходимых для решения конструктивных задач этим методом, и мотивация изу-

чения обобщённого приёма. На втором этапе – основном – учащиеся знакомятся со структурой приёма, каждым действием, входящим в структуру, и применяют его к решению задач стандартного вида. Приём можно дать в готовом виде или организовать самостоятельное открытие его учащимися. В последнем случае этап распадается на три подэтапа: 1) решение задач «по соображению» – на основании изученной теории, по аналогии с известными ранее приёмами, на основании обобщения и переноса известного приёма, интуитивно и т.п.; 2) осознание учащимися действий по решению каждой частной задачи, нахождение на основе анализа и сравнения частных приёмов общих и отличительных действий в каждом из частных приёмов и построение обобщённого приёма; 3) непосредственное усвоение приёма в процессе решения задач. Целью третьего заключительного этапа является закрепление обобщённого приёма и применение его к решению нестандартных задач. Наиболее подробно попытка выделения общего приёма решения конструктивных задач методом геометрических мест точек описана О.Б. Епишевой и В.И. Крупичем [6]. Они на основе анализа решения конкретных задач формулируют обобщённые приёмы и показывают, как эти приёмы применяются. Задачи, решаемые данным методом, они делят на два вида. К первому виду относят задачи, в которых дана некоторая фигура и на ней требуется найти точку, удовлетворяющую определенным условиям. Ко второму виду относятся задачи, в которых требуется найти точку, удовлетворяющую одновременно двум условиям: 1) принадлежит фигуре F_1 , все точки которой обладают определенным свойством; 2) принадлежит фигуре F_2 , все точки которой обладают определенным свойством. Авторами рассматриваются задачи, относящиеся к каждому из двух видов, и после этого строятся два обобщённых приёма, включающих в себя описание только этапов анализа и построения [6, с. 101]. Итак, разные авторы по-разному выделяют этапы решения конструктивной задачи вообще и методом геометрических мест точек в частности. На основе всего вышесказанного можно сформулировать две точки зрения. Первая: решение конструктивной задачи проходит те же этапы, что и решение любой другой (Е.Ф. Данилова, Г.Г. Маслова). Вторая: решение конструктивной задачи включает в себя четыре этапа – анализ, построение, доказательство, исследование, но авторы ограничиваются описанием только 1–3 этапов (Г.Х. Воистинова, О.Б. Епишева и В.И. Крупич, А.А. Мазаник). Поэтому решение конструктивных задач методом геометрических мест точек с помощью обобщённого приёма будет последовательно проходить четыре этапа – анализ, построение, доказательство, исследование. Опираясь на все вышесказанное (составы частных приёмов, особенности метода, мнения разных исследователей), состав обобщённого приёма решения конструктивных задач методом геометрических мест точек можно представить так:

1. Определить, какие геометрические фигуры заданы условием задачи и какую фигуру требуется построить; с помощью чертежа-наброска установить отношения, свойственные им.

2. Установить, расположение какой точки необходимо знать для того, чтобы построить искомую фигуру, и сформулировать условия, определяющие ее.

3. Назвать геометрические места точек (или фигуры), удовлетворяющие каждому из этих условий; построить их.

4. Найти общие точки построенных фигур; построить искомую фигуру.

5. Доказать, что построенная фигура удовлетворяет всем требованиям задачи.

6. Установить условия разрешимости задачи и определить число решений:

а) установить выполнимость каждого отдельного шага построения;

б) установить количество решений задачи при различных условиях.

Особенности метода геометрических мест точек в пространстве и на сфере не меняют состав действий приёма. Поэтому обобщённый приём решения конструктивных задач в пространстве и на сфере методом геометрических мест точек выглядит так же, как приём, применяемый к задачам на плоскости. Отличия касаются не состава приёма, а интерпретации некоторых действий, входящих в него, их операционного состава.

Литература

1. Алдамуратова Т.А. и др. Математика: учебник для 6 класса общеобразовательных школ, часть 1. – Алматы: Атамұра, 2018.

2. Арюткина С.В. Формирование обобщённых приёмов решения уравнений и неравенств с параметрами у учащихся 8–9 классов: канд. пед. наук / С.В. Арюткина. – Арзамас, 2002. – 156 с.

3. Арюткина С.В. Формирование обобщённых приёмов математической деятельности школьников в условиях профильного обучения): монография / С.В. Арюткина. – Арзамас: АГПИ, 2010. – 256 с.

4. Арюткина С.В. Формирование у школьников обобщённых приёмов математической деятельности (на примере задач с параметрами): монография / С.В. Арюткина. – Арзамас: АГПИ, 2009. – 120 с.

5. Боженкова Л.И. Алгоритмический подход к задачам на построение методом подобия / Л.И. Боженкова // Математика в школе. – 1991. – №2. – 23-25 с.

6. Епишева О.Б. Учить школьников учиться математике: формирование приёмов учебной деятельности: кн. для учителя / О.Б. Епишева, В.И. Крупич. – М.: Просвещение, 1990. – 128 с.

1. Солтан Г.Н. Геометрия: учебник для учащихся 9-х классов. – Кокшетау: Келешек-2030, 2019.

8. Чистякова Л.С. Приёмы формирования практических умений и навыков при обучении геометрии / Л.С. Чистякова // Математика в школе. – 1987. – №4. – 31–32 с.

1. Солтан Г.Н. Геометрия: учебник для учащихся 9-х классов. – Кокшетау: Келешек-2030, 2019.

9. Шыныбеков Д.А., Шыныбекова А.Н., Жумабаев Р.Н. Геометрия: учебник для 8 класса общеобразовательных школ. – Алматы: Атамұра, 2018.

Р.Ж. Муканова, С.Г. Музыка

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ПРИМЕНЕНИЕ CLIL ПОДХОДА ПРИ ОБУЧЕНИИ ХИМИИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. Предметно-языковое интегрированное обучение (CLIL) в настоящее время внедряется в учебные планы многих стран. Статья посвящена проблеме формирования процесса обучения с использованием различных методик технологии CLIL, показаны основные направления работы преподавателя по развитию знаний английского языка обучающихся на уроках химии. Приведено обоснование успешных видов деятельности, направленных на развитие определенных навыков. Показана необходимость в поддержке учащихся и их развитии в современном мире.

Ключевые слова: английский язык, CLIL, планирование, content, критерии, обучение, скаффолдинг.

Андатпа. Қазіргі уақытта пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту (CLIL) көптеген елдерде оқу жоспарларына енгізілуде. Мақала CLIL технологиясының әр түрлі әдістерін қолдана отырып оқыту процесін қалыптастыру мәселесіне арналған, химия сабағында студенттердің ағылшын тілін білімдерін дамыту бойынша мұғалімнің жұмысының негізгі бағыттары көрсетілген. Белгілі бір дағдыларды дамытуға бағытталған табысты іс-әрекеттің негіздемесі келтірілген. Студенттерді қолдау және олардың қазіргі әлемдегі дамуына деген қажеттілік көрсетілген.

Summary. Subject-Language Integrated Learning (CLIL) is currently being implemented in curricula in many countries. The article is devoted to the problem of the formation of the learning process using various methods of CLIL technology, the main directions of the teacher's work on the development of knowledge of the English language of students in chemistry lessons are shown. The rationale for successful activities aimed at developing certain skills is given. The need for support of students and their development in the modern world is shown.

В связи с развитием в современном мире мировой гражданственности человеческое сообщество способно выйти за рамки политических границ. Независимо от географического места проживания люди стремятся к коммуникации, поиску необходимой информации о разных фактах и событиях. В образовательных организациях появляются дисциплины, преподаваемые на английском языке. Возникает вопрос о технологии преподавания данных дисциплин. Одной из таких технологий является CLIL (Content and Language Integrated Learning).

Проведенные исследования показали, что использование CLIL позволяет повысить качество обучения по химии. В системе Назарбаев Интеллектуальных школ выпускники проходят итоговую аттестацию в виде

внешнего суммативного оценивания Международным Экзаменационным Советом Кембриджа (МЭСК). Обучающиеся Назарбаев Интеллектуальной школы химико-биологического направления города Павлодара в 2018-2019 учебном году сдавали экзамен по химии на казахском языке, и средний балл составил 68,5. А в 2019–2020 учебном году аттестация проходила на английском языке, и средний балл составил 96,8. Увеличение качества сдачи экзамена произошло на 32,3 балла. Полученные результаты показали положительное влияние применения на уроках методик технологии CLIL на развитие как предметных знаний, так и языковых навыков у обучающихся. Процесс обучения при этом не пострадал, а приобрел определенную направленность на изучение контента.

Использование технологии CLIL в виде компонентов занятий рассматривается различными авторами Dalton-Puffer C., Cenoz J., Genesee F., Gorter D. [1], [2], [4] и др. Планировании занятий придерживались точки зрения Д.Койла [3]. Для построения урока с использованием технологии CLIL следует предусмотреть интегрированное планирование, используя различные принципы. Урок должен быть построен с целью развития знаний, умений и навыков, и иметь определенное содержание (content). На уроках химии английский язык должен использоваться как для обучения, так и для общения (communication). Развитие способностей может происходить как от частного к общему, так и от общего к частному. Но при этом обязательно происходит познание (cognition). Существенным принципом является культура (culture). Обучающийся должен воспринимать себя как мировой гражданин. При этом у него должны происходить осознание других культур и развитие межкультурных связей. Подчеркивая о развитии у обучающихся глобального гражданства, можно подразумевать знакомство с другими культурами в процессе обучения. Оно должно происходить за счет развития лексико-грамматического аппарата. Через некоторое время учащиеся способны свободно беседовать на английском языке и отвечать на поставленные вопросы точно также, как если бы это было на родном языке.

Обучение учащихся химии на английском языке происходит благодаря использованию письма (writing), аудирования (listening), чтения (reading), говорения (speaking). Преподаватели совместно с обучающимися обсуждают изучаемый материал, анализируют его, проводят коррекционную работу. Применение на уроках химии CLIL развивает критическое мышление учащихся, что способствует лучшему усвоению изучаемого материала. Для подробного раскрытия данного факта следует указать основные этапы, которые должен содержать урок, построенный по технологии CLIL, в зависимости от содержания обучения.

Новые знания, во-первых, должны строиться на предшествующих знаниях, и преподаватель, понимая это, организует процесс обучения через предоставление нового материала или введения новой информации (rich Input), которые основываются на знаниях преподавателя. Он отве-

чает за значимость выданной информации, ее подлинность и дифференцированность. Материал на английском языке должен вызвать у обучающихся потребность в связывании новых знаний с уже имеющимися. Студенты должны быть мотивированными на раскрытие своих знаний, передачи своего опыта другим членам образовательного процесса, высказывания своей точки зрения на изучаемые процессы. С этой целью на уроке химии в большом объеме должны быть использованы активные формы обучения: работа с Интернет-ресурсами, интерактивные онлайн-программы, а также другие мотивирующие и активизирующие иллюстративные материалы на изучаемом языке. Правильно использованные ресурсы позволяют ставить перед обучающимися более сложные задачи для развития творческого мышления. Они способны в процессе обучения делать выводы на английском языке. При таком подходе преподаватель добивается желаемого результата. Следующим шагом будет использование химических сайтов на английском языке, позволяющих вести самостоятельное, дифференцированное и опережающее обучение. Преподаватель в учебном процессе является «языковым» образцом. Именно ему нужно объяснять материал по химии на английском языке, обучая при этом учащихся анализировать и интерпретировать результаты исследования, просмотренный видеоматериал, собственные ответы и высказывания учащихся. В итоге, происходит вербализация процессов мышления высокого порядка, развитие критического мышления.

С целью расширения возможности образовательного процесса и продвижения визуальной грамотности на уроках следует использовать материал с визуальным сопровождением (диаграммы, схемы и др.), что позволит понять глубже содержание темы по химии на английском языке за счет иллюстраций и разбора сложных вопросов. Учитывая индивидуальные особенности развития обучающихся, следует во время занятия проводить переключение с одного формата работы на другой. Например, при использовании текстовой информации следует построить график или диаграмму и наоборот, провести переключение с родного языка на английский, стимулируя при этом изучение, как учебного материала, так и второго языка. Преподаватель в учебном процессе выступает «корректором» знаний учащихся. Он должен систематически с целью успешного обучения проводить обратную связь (feedback), предоставляя учащимся исправить допущенные ошибки.

Преподавателю, во-вторых, следует понимать, что учащиеся должным образом осваивают новый материал, справляются с поставленными задачами и достигают целей обучения. Иногда обучающемуся сложно выполнить задания и достичь при этом целей обучения, которые находятся за пределами его возможностей. Следует организовать с этой целью поддержку обучающихся со стороны, т. е. скаффолдинг (scaffolding). Скаффолдинг помогает уменьшить когнитивную и лингвистическую нагрузку, тем самым способствует ускорению понимания содержания

представленного материала на английском языке. Для решения поставленных задач можно использовать структурированные соответствующие поддержки. Чтобы развить языковые цели обучения, следует предоставлять терминологию, фразы, словосочетания, необходимые для выполнения поставленных на английском языке задач перед учащимися. При активном использовании поддерживающего языкового продукта обучающиеся могут сделать выводы и анализировать материал, при этом проводить рефлексию (reflection) и повысить качество успеваемости. При выборе вопросов для учащихся преподаватель должен опираться на задания, которые помогут учащимся понять суть, даже не имея полного понимания текстовой информации. Следует построить задания так, чтобы обучающиеся смогли выразить свои мысли, получить удовлетворение от выполненного вида деятельности и наблюдать свой прогресс в обучении, выразить очевидное любопытство и желание продолжать дальше обучение [7].

В-третьих, следует учитывать предположения М. Лонга [6], что овладение языком происходит при взаимодействии. Во время процесса взаимодействия обратная связь, полученная в беседе, способствует межъязыковому развитию. Именно при этом взаимодействии происходит использование учащимися своего внутреннего резерва, избирательного внимания и имеющихся способностей при формулировании результата или ответа на поставленную задачу.

В последнее время исследования по этой теме показали, что взаимодействие между людьми напрямую влияет на процесс глобализации [5]. По результатам этого исследования понятно, что у людей возрастает готовность к сотрудничеству при общении друг с другом. Поэтому учащиеся должны стремиться к общению со сверстниками из других стран, при этом изучать их культуру, религию, экономику и др. в результате такого общения обучающиеся понимают, что культуры могут отличаться по разным аспектам, включая вербальные и невербальные стили общения. Поэтому в учебном процессе следует готовить учащихся к тому, чтобы они могли стать глобальными гражданами. При использовании технологии CLIL на уроках и элективных курсах учитель стремится внести свой вклад в достижение этой цели. Важно подбирать задания так, чтобы учащиеся выполняли их в парах или в группах, используя лингвистические и не лингвистические средства. Изучение многих тем стоит проводить с позиции разных культурных точек зрения. Тогда приходит осознание, что другие культуры способны рассматривать предметы и явления по-другому, иметь разные ценности и мнения. Именно этот факт является одним из наиболее важных аспектов.

И, наконец, в-четвертых, преподавание химии с использованием CLIL должно привести к свободному общению по изучаемой теме на родном языке и на английском соответственно. Для этого нужно, чтобы обучение было устойчивым, и сам преподаватель отвечал определенным

требованиям. А для дальнейшего продвижения обучающихся в образовательном пространстве учителю следует знать потребности учащихся. И затем, опираясь на них, вести планирование и организацию учебного процесса. В начале урока обучающиеся должны быть ознакомлены о целях обучения, определить совместно с преподавателем критерии оценивания и иметь на каждое выполняемое задание помогающие выполнению дескрипторы.

Применение спирального обучения (*spiral learning*) способствует учащимся на каждом витке обучения переходить на новый, более высокий уровень развития. Процесс обучения нужно ориентировать на обучающихся, а не на преподавателя. Получение новой информации должно идти не всегда от учителя. Важно следовать автономному обучению и внедрять цифровую платформу, что очень актуально в данный момент. На цифровых платформах есть обширный доступ для обучения, таких как Google drive, Google dok, Moodle и т.д.

Действительно, преподаватель должен следить, чтобы при выполнении групповой работы каждый учащийся вносил свой вклад для решения поставленной задачи. Использование двуязычного (*bilingual*) подхода в процессе обучения позволяет при помощи родного языка развивать английский язык. К примеру, можно дать задание обучающимся сформулировать вывод на английском языке, имея ряд слов на русском языке. Или провести игру «табу», где есть определенные слова, а учащийся должен построить свой ответ с применением синонимов этих слов. Следовательно, учащийся показывает свою эффективность усвоения учебного материала.

Технология преподавания предмета с помощью подхода CLIL успешно интегрирует содержание, предметную лексику и английский язык, при этом повышается мотивация к изучению иностранного языка.

Можно сделать вывод, что во время решения конкретных коммуникативных задач на уроках химии происходит изучение английского языка естественным образом. Важно отметить необходимость в постоянном развитии не только обучающихся, но и самого преподавателя. Уроки, разработанные с применением технологии CLIL, требуют большего времени на подготовку и развития сотрудничества среди учителей в школьном коллективе и между коллегами разных организаций образования.

Литература

1. Cenoz J. Content-based instruction and content and language integrated learning: the same or different? // *Language, Culture and Curriculum*, 28(1). 2015. С. 8-24.
2. Cenoz J., Genesse F., Gorter D. Critical analysis of CLIL: Taking stock and looking forward. // *Applied Linguistics*, 35. 2014. С. 243-262.
3. Coyle D. Developing CLIL: Towards a theory of practice. In: *CLIL in Catalonia. From Theory to Practice. APAC Monographs 6*. 2005. С. 5-29.
4. Dalton-Puffer C. Content and Language Integrated Learning: From Practice to Principles? // *Annual Review of Applied Linguistics*, 31. 2011. С. 182-204.

5. Grimalda G., Kar A., Proto E. Procedural fairness in lotteries assigning initial roles in a dynamic setting. *Experimental Economics*, 19 (4). 2016. С. 819-841.

6. Long M.H. The role of the linguistic environment in second language acquisition. In Ritchie, W.C. & Bhatia, T.K. (Eds.), *Handbook of language acquisition: Vol.2. Second language acquisition*. 1996. С. 413-468.

7. Ranta L., Lyster R. A cognitive approach to improving immersion students oral language abilities: The awareness-practice-feedback sequence. In DeKeyser, R. (Ed.) // *Practice in a second language: Perspectives from applied linguistics and cognitive psychology*. 2007. С. 141-160.

3.Ш. Мұхамбетәлиева, Р.Ж. Мұқанова, С.Г. Музыка

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

7–9 СЫНЫП БОЙЫНША ХИМИЯ ПӘНІНЕН ҮШ ТІЛДІК ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ СӨЗДІК ӘЗІРЛЕУ

Андатпа. Мақалада химия пәнінен үш тілдік терминологиялық әзірлеу туралы. Химия пәнінде терминологияның маңызы мен оны сабақта тиімді қолдану мүмкіндігі баяндалады.

Түйін сөздер: терминология, химиялық тіл, терминдер, үш тілде оқыту.

Қазіргі таңда әлемнің дамыған мемлекеттері көптілділік саясатын ұстануда және халықаралық қолданыстағы тілдерді меңгеруді маңызды міндет деп санайды. Осы бір маңызды міндеттен елімізде құр алақан қалмады. Бұл идея туралы еліміздің тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев білім және ғылым саласы қызметкерлерінің III съезінде сөйлеген сөзінде: «Ағылшын тілінің қажеттілігі – әлемге тән қажеттілік, бүгінгі күн талабы. Ал орыс тілін жақсы білу – біздің байлығымыз», – деп үштілділік идеясын ұсынған еді. 2007 жылы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Жолдауында осы идеяны шет қалдырмай «Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын жоғары білімді ел ретінде танылуға тиіс. Олар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық тіл және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі», – деген болатын. Үш тілде оқытудың ең басты мақсаты – бірнеше тілді меңгерген, заман талабына сай, мәдениетті тұлғаны қалыптастыру. Сонымен бірге, қазіргі қоғам мен ғылымның дамуы адамға көп тілді меңгеру қажеттілігін туындатып отыр. Осы орайда ұстаздардың рөлі маңызды болып тұр [1].

Тарихқа көз жүгіртсек ертедегі ғалымдарымызда көп тілді білген және оны маңызды деп санаған. Мысалы, екінші ұстаз, ислам дүниесінің ғұламасы Әбу Насыр әл-Фараби атамыз 70-ке жуық тіл білген және соның арқасында артына өшпес мұра қалдырған. «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі ілім біл» деген халқымыздың мақалыда осы біздің дәуірімізге сай айтылғандай.

Көптілде білім беру дамудың кешенді бағдарламасында өзекті бағыттың бірі болып табылады. Қазіргі орта мектептерде пәндік-тілдік кіріктендіру жұмыстары енгізіп жатыр. Сапалы білім беруді және жоғары танымды қалыптастыруға ұмтылу, білім көкжиегін кеңейтудің тиімді жолдарының бірі осы кіріктендіре оқыту. Елбасы ұсынған «Тілдердің үштұғырлығы» жобасы білім саласының дамуына септігін тигізуде. Жаратылыстану пәндерін үш тілде оқыту – болашақ ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін бүгінгі күнгі қажеттілік. Ғылыми техниканың дамуы адамдардың практикалық және кәсіби тұрғыда көп тілді меңгеру қажеттілігін тудыруда. Сонымен қоса тіл білудің тағы бір тиер пайдасы сабақ барысында жаңа технологиямен педагогикалық әдістерді қолдану кезінде болып отыр. Жаратылыстану ғылымдары соның ішінде химия пәнін үш тілде үндестіре оқытудың бізге берер пайдасы мол. Химия пәнін үш тілде оқыту – химия ғылымында білімі мен білігін көрсете алатын, өзге дамыған елдермен білім бәсекесіне түсе алатын, еліміздің химия саласына үлкен үлесін қоса алатын, тіл мен пәнді қатар меңгерген шәкірт болашақ маман тәрбиелеуде ықпалы орасан зор [2].

Бүгінде еліміздің білім ордаларында үштілде оқытуға қадамдар жасалып жатыр және оны тиімді жолдармен жүргізу тәсілдері де қарастырылуда. Химия пәнін үштілде оқытуды әртүрлі көрнекі құралдармен заманауи педагогикалық тәсілдер арқылы жүзеге асыруға болады. Ағылшын тілін оқу үдерісіне енгізу ең алдымен «үштілділік» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыруға мүмкіндік жасайды, екіншіден пәнаралық кіріктендіру жүзеге асады. Химияны ағылшын тілімен кіріктендіріп оқыту кезінде біз ойын технологиясын, топқа және жұпқа бөлу, постер немесе кластер жасау, Блум таксономиясы, Венн диаграммасын құрастыру сияқты түрлі әдістерді қолдана аламыз. Бұл сабақ барысын жеңілдетіп қызықты өтуін қамтамасыз етеді. Сонымен бірге ақпарат құралдарында қолдану бұл процессті жеңілдете алады. Тағы бір көмекші құрал ол химия пәнінде қолданылатын терминологияның үш тілде әзірленуі. Осы жерде химиялық тіл ұғымына тоқталсақ [3].

Химия ғылымының химия тілінен айырмашылығы, мектептің химиялық тілі қарапайым. Онсыз химияның негіздерін зерттеу мүмкін емес. Химиялық тілдің көмегімен химиялық ұғымдар беріліп, игеріледі, оқу процесіне қажетті танымдық іс-әрекеттің әртүрлі әдістері игеріледі. Химиялық терминологияны білу, терминдер мен атауларды энциклопедиялық тұрғыдан да, олардың этимологиясы тұрғысынан да түсіндіре білу химиялық ұғымдар мен заңдылықтарды саналы түрде игеруге, химияға деген қызығушылықты дамытуға ықпал етеді. Терминология химия тілінің бірінші бөлігі. Химияның ғылыми ұғымдары көбейген сайын оларды бейнелейтін терминдер жүйесі байып, толыса түсуде.

Химиялық тілдің екінші бөлігі – химиялық номенклатура, заттарды атаудың белілі негізге сүйенетін арнайы жүйесі. Олар жүйелік, халықаралық, тарихи және ИЮПАК номенклатурасына жіктеледі. Тілдің үшінші бөлігі – химиялық символикаға химиялық таңба және тендеуден құралады.

Химиялық тілді білмей химияның негізін меңгеру мүмкін емес, себебі химиялық тіл пәнді оқытудың барлық этаптарында кең қолданыста және бұл пәнді меңгерушілер үшін маңызды көрсеткіш болып табылады. Химия тілі химияны меңгерудегі пәндік және дидактикалық құралы. Бұл дегеніміз химиялық терминология, символика, номенклатура және оның дұрыс жазылуы, түсіндірмесі мен қолданылуы. Кез-келген ғылымның даму эволюциясы онда қолданылатын терминологияның болуына ықпал етеді.

Химия пәнін ағылшын тілімен байланыстыра оқыту оқушының сөздік қорының дамуына, түрлі бақылаулар мен тәжірибе жасау арқасында жаңалық ашуға, пәнге деген қызығушылығын арттыратындығын атап өткен болатынбыз. Қарапайым көрсетулер оқушыны өз бетімен ізденуге танымдық және шығармашылық қабілеттерінің икемділіктерін дамытуға бағыттайды. Сабақ барысында оқушының сөздік қоры, сөйлеу дағдысы қалыптасады. Қосымша берілген химиялық терминдер сөздігі пән бойынша білімін толықтырады. Сөздің тобықтай түйінін айтсақ, химия сабағында терминдерді, үш тілде жасалған терминологиялық сөздікті пайдалану арқылы біз сабақта пәндік-тілдік кіріктендіруді жүзеге асырамыз, екіншіден сол пәндегі негізгі ұғымдарды меңгеруіне жағдай жасай аламыз.

Химия пәнін пәндік-тілдік кіріктендіру кезінде түрлі тапсырмаларды беру арқылы сабақты қызықты өткізе аламыз. Бұл тапсырмалардың төмендегідей түрлерін қолдана аламыз:

– Химия пәні бойынша өтілген сабақта қолданылған термин сөздер үш тілде аудармасын үйрету, глоссариймен жұмыс жасау.

– Сабақта ағылшын тілі элементтерін қолдану.

– Жұбыңды тап әдісі арқылы мәтін бойынша жұмыс жасау (ағылшын тілін пайдаланып).

– Кестені, сызбанұсқаны және мәтіндегі бос орындарды толтыру.

– Тақырып бойынша термин сөздерді табуға арналған тапсырмалар.

– Анықтама-термин яғни бөліктерді құрастыру.

Химия пәні бойынша сөздіктерді пайдалану арқылы әрбір тақырып соңында тақырыпқа байланысты терминдерді қолдана білу бұл үлкен тиімділік. Ірі тақырыптан соң химияны үш тілде үйрету үшін терминдермен олардың аудармасын жазатын тапсырмаларды орындатуға болады. Мысалы, «Химиялық элементтердің жіктелуі» тақырыбында оқушылар периодтық заң, периодтық кесте, металлдар және бейметаллдар, ұлы ойшыл Д.И. Менделеев есімімен, период, топ, химиялық элемент және т.б. терминдермен танысады. Осы терминдерді қолданып

тапсырмалар орындатып тақырып барысында алған білімдерін тексере аламыз. Мектепте оқушылар арасында өтетін білім сайыстары мен пәндік апталықтарда оқушылардың ағылшын және орыс тілдерін білу көп пайдасын береді. Осындай апталықтар, сайыстарды да жиі өткізу оқушылардың білімдерін шыңдап, шеберліктерін арттырады. Қазіргі кезде мектептердегі бұндай сайыстарда қазақ тілімен бірге ағылшын орыс тілдері де кең қолданыста. Өзге тілде берілген тапсырмаларды оқушылар асқан қызығушылықпен орындайтындығын ескере отырып «Полиглот» сайыстарын қосуға болады. Полиглот – латын тілінен аударғанда көп тілді ғылым деген мағынаны береді. Сайыс шарты оқушылар аудармамен тығыз жұмыс жасайды қосымша жылдамдықта болуы керек. Химия пәні бойынша бұл полиглот сайыстарын жұмбақтар түрінде, мақалдар және элемент атауларын қолданып құрастыруға болады [4].

Қорытындылайтын болсақ химия сабағын үш тілде оқыту кезінде терминологияның маңызы туралы қысқаша баяндалды. Терминологиялық сөздікті химия сабағында қолдану тиімділігі мен тапсырмалар түріне тоқталдық. Химияның терминологиясы химиялық ұғымдар мен заңдылықтарды саналы түрде игеруге үлкен ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» 2007 жылғы 28 ақпандағы Жолдауы.
2. Ағылшын тілін және жаратылыстану-математика бағытындағы пәндерді (информатика, физика, химия, биология, жаратылыстану) кіріктіріп оқыту. Оқу әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2016. – 94 б.
3. Вестник АПН Казахстана. – 2019. – №4.
4. Нұғыманұлы И. Химияны оқыту әдістемесі. – Алматы.

Р.Б. Курманалинова, Д.Қ. Мұратбекова

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ АУТИСТ БАЛАЛАРДЫ ТҮЗЕТЕ-ДАМЫТА ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Андатпа. Мақалада Қазіргі заманда бүкіл әлемде аутистік бұзылыстары бар балалармен жұмыс жүргізу мәселесі. Бұдан 10–20 жыл бұрын бала аутизмның 10000 баланың 3 пайызында байқалса, қазір оның саны 20 пайызға дейін көбейді. Қазақстанда да аутизммен ауыратын балалар жиі кездеседі. 2002 жылғы мәліметтер бойынша олардың саны 93 болса, 2009 жылы ол 326-ға жетті. Педагогтардың аутист балалармен жұмыс жүргізулерінің мамандандырылған біліктіліктері болмағандықтан, олар аутист балаларда арнайы білім беру ұйымдарында оқытудан бас тартады.

Көптеген аутист балалар үйде оқытылылады, ал бұл оларды құрдастарынан және әдеттегі қалыпты өмірден оқшаулайды.

Түйін сөздер: кемістік, мінез-құлық, бейімделу, арнайы көмек.

Л. Каннер бұл бұзылыстар ерте жастан екі жарым жасқа дейін байқалады деп есептеді, бұл кейіннен аутизмнің балалардың психикалық дамуының туа біткен және ерекше бұзылыстары деп айтуға мүмкіндік туғызды.

Бала аутизмі – бұл сан қырлы бұзылыстарға жататын, психологиялық дамудың өзіндік бұзылысы. Аутизмдегі әр түрлі ауытқушылықтардың арасынан бала аутизмі синдромының негізгі және міндетті үш белгісін ерекшелейді:

1. Қарым-қатынастың сапалы бұзылыстары.
2. Әлеуметтік өзара әрекеттестіктің сапалы бұзылуы.
3. Тәртіптің стереотиптік түрлері.

Сәби жастағы немесе ерте жастағы бұзылыстарда биологиялық шығу тегіне және психикалық бұзылыстарға тән ремиссиясыз және асқынусыз тұрақты ағымы көрсетіледі.

Бала аутизмі психиканың барлық жақтарындағы: танымдық және эмоциялық аймақтағы, сенсорлық және моторлық дамудағы, сондай-ақ жоғары психикалық қызметтердің, еркін тәртіптің, сананың және тұлғалық қалыптасуындағы бұзылыстарда байқалады дизонтогенезді білдіреді.

Балалардағы аутизм бұрмаланған (асинхрондық) даму ретінде сипатталады, бұнда психикалық дамудың жеке жақтарының бірі уақытында, екіншісі алға кетіп, ал үшіншісі дөрекі тежеліспен даму мүмкін, сонымен бірге олардың дамуы қалыптыларға да, тежелген онтогенезге де дәл келмейді.

Психолог О.С. Никольскаяның пікірі бойынша аутистік дамудың бұрмалаушылығы қабылдаудың күрделі формалары, қимылдағы икемділік, сөйлей білу мен көп нәрсені түсіну қабілеті кездейсоқ байқалған кезде де, бала өзінің мүмкіндігін шынайы өмірде, қоршағандармен өзара іс-әрекетте пайдалануға тырыспайтындығынан да байқалады. Бала аутизмінде дамудың қалыпты даму жолы жәй ғана бұзылмайды, ол қатты бұрмаланып басқа жаққа кетеді. Аутист балалардың әр түрлі әлеуметтік қызметтен алынған ақпарат пен дағдыларын үйлесімді түрде пайдалана білмеулері олардың ең негізгі проблемаларының бірі болып табылады. Сонымен бірге мұнда егер аутистік өзіндік бұзылыстар баланың жасы келе тегістеле бастаса, ал әлеуметтік іс-әрекет, оның икемсіздігі, жағдайды түсінбеуі, еркін тәртіппен қызметтің жоғары түрінің бұзылыстары айқын байқала бастайды [1, б. 86].

О.С. Никольскаяның бала аутизмін негізгі топтарға жіктейтін психологиялық классификациясы

1-топ. Сыртқы дүниемен қатынастан толық бас тарту

Бұл топ балаларында жайсыздық пен белсенділіктің бұзылуы ерте жастан байқалады, бала кейіннен бұдан өзі үшін ең тиімді қорғаныс тәсілінің көмегімен өтеді (сыртқы дүниемен қатынастан толық бас тарту). Мұндай балалар өз есімін айтқанда бұрылмайды, басқалардың өтінішіне

жауап бермейді, сонымен бірге өздері де ештеңе сұрамайды. Оларда, ереже бойынша мақсатты түрде бағытталған тәртіп қалыптаспайды, керісінше алаңдық бір объектіден екінші объектіге ауысуы, заттарға қол тигізу, оларды қолдарында ұстау, бір затқа өрмелеу, шеңбер бойымен жүгіру, объектілерді ұзақ уақыт енжар бақылау байқалады. Балаларда сөйлеу тілі болмайды, алайда олардың кейбіреулері кейде коммуникативті бағытталмаған жеке сөздерді немесе тіптен сөз тіркестерін де айтулары мүмкін. Балалар қоршаған ортамен қатынас үшін сөйлеу тілін, мимикамен ишаратты пайдаланбайды, жақын адамдарына деген бауыр басушылықты білдірмейді. Қоршағандарға енжарлық білдіре отырып, олар тактильді қатынасқа қарсылық білдірмейді, ол өзін тамақтандыруға, киіндіруге және басқа да іс-әрекеттерге енжар қатысады. Бұл аутизмнің ең терең түрі.

2-топ. Бұл топтың балалары ортамен қатынаста белсенділеу, тез ренжімейді, қоршаған ортамен таңдап қатынасқа түсе алады, бірақ оларға қоршаған әлемді тануға деген ұмтылыс пен қызығушылыққа қарағанда оны қабылдамау тән болады. Балалар қорғаныс тәсілі ретінде жайсыздық пен қорқыныш тудыратындардың бәрінен белсенді түрде бас тартуды пайдаланады. Сондықтан қоршаған ортамен қатынас баланың бекіткен және бұлжытпай орындайтын тәртібі бойынша ғана жүреді. Мұндай балалар үшін қалыптасқан өмірлік стереотиптерді, белгілі бір әдеттерді қатал сақтау өте маңызды. Олар таныс еместердің барлығын жаратпайды. Ұнату оларда өте тар және қатал қалыптасады, баланың тәртібін қалыптасқан әдеттің аясынан шығаруға ұмтылу, балада қарама-қарсылық реакциясын тудырады (айқайлау, жылау, агрессия). Бұл топ балаларда қолдарын сермеу, қол бастарын айналдыру, секіру, таяқшаларды және жіптерді сілкілеу сияқты қимыл-қозғалыс стереотиптері байқалады. Олар өзінің қажеттілігін білдіру үшін сөйлеу тілін пайдалана алады, бірақ олардың сөйлеу тілінің дамуы ерекше. Бұл топ балалары анасынан бір минут та ажырамайды себебі қатты қорқыныштарға беріліп кетеді [2, б. 105]

3-топ: Балалар қатынасқа оның ішінде сөйлеу тілдік қатынасқа түсе және оны қолдай алады, бірақ оны орнату айрықша жан-жалдықпен ерекшеленеді. Олар қырсық, қыңыр болып, басқалардың пікірлерін есепке алмай, сөйлесіп тұрған адамның сөзіне және одан алған әсеріне мән бермей барлық жерде өздерінің айтқандарын істеткілері келеді. Олар үшін басқа адамдардың сезімін түсіну олардың басқалардың ісіне жауап беру, жол беріп, жаны ашу қиындық туғызады.

Бұл балалардың жоғарыдағы топтармен салыстырғандағы психикалық белсенділігінің жоғары болғандарына қарамастан, оларда басқа аутистер сияқты өте сезімтал, тез ренжігіш болып келеді. Олар жайсыздық пен қорқынышты жеңу үшін аутистік қызығушылықтары басым болып келетін психологиялық қорғаныш тәсілін пайдаланады.

Балалар қандай да бір интеллектуалды түрдегі сабақтармен және қызығушылықтармен айлап айналысуы мүмкін.

Бұл топ балалары іс-әрекеттерін жоспарға сәйкес қатал дәйектілікпен орындауға тырысады; егер оны іс жүзіне асыру бұрмаланса, онда ол тәртіптің бұзылуына: қырсықтыққа, агрессияға, керісінше істеуге ұмтылуға әкеліп соқтырады.

4 топ. Бұл балалардағы аутизм қарым-қатынас пен өзара әрекеттестікті ұйымдастырудағы қиындық ретінде жеңіл түрде байқалады. Бұл балалар жоғары сезімталдығы мен және тез ренжігіштігімен, сын мен қолдамауды жаратпайтындығымен ерекшеленеді. Олар жақындарына бауыр басқан, олардан үнемі көңіл мен эмоциялық қолдауды талап етеді. Бұл топ балалары жасық, ұялшақ және қорқақ балалар сияқты әсер қалдырады. Оларда басқа адамдардың сезімдерін, тәртібін және олармен белсенді және икемді әрекеттес болу ұғымы, түсіну мүмкіндігі төмендеген; олар қарапайым әлеуметтік жағдайларда естері шығып кетуі мүмкін. Бұл топ балалары үшін тәртіп пен қызметтің стереотиптік формаларына ұмтылу тән. Әдеттегі стереотиптің сәл болса да өзгерген кезінде оларда бірден қорқыныш пен ыңғайсыздықтың жоғарлауы байқалады. Қимыл-қозғалыстың тежелуі мен сенімсіздігі тән. Оларда жиі жағдайда психикалық және сөйлеу тіл дамуының тежелуі байқалады. Сөйлеу тілі байланысқан, бірақ кедей, көмескі [3, б. 44-56].

Аутист баланың психикалық дамуының ерекшеліктері.

Аутист балалардың ата-анасы және оларды бақылайтын бала дәрігерлері әдетте олардың өмірінің бірінші жылында нәрестенің психомоторлық дамуындағы қандай да бірауытқушылықтарды байқамайды. Көптеген аутист балалардың психофизикалық дамуы олардың өмірінің бірінші жылында жас шамасы нормативтеріне сәйкес болады. Баланың эмоциялық дамуы да оның бір жасқа дейінгі жас ерекшеліктеріне қарай одан психикалық жоғары белсенділікті күтпейтіндіктен ата-анасын көп алаңдатпайды.

Сонымен бірге мамандарға аутист балалардың психикалық ерекшеліктері олардың өмірінің алғашқы айларында-ақ, әсіресе ерте аффекті немесе эмоциялық-коммуникативті саласының дамуынан байқалатыны жақсы мәлім.

Сәби жас. Көптеген сәби балаларда ересек адамның эмоциялық қатынасына әлсіз көңіл аударулар байқалды, олар өзіне көңіл аударуларды талап етпейді, қолға алуды сұрамайды, өздерімен өздері болып тыныш жата береді. Анасының қолындағы бала оған жабыспайды, құшақтамайды табиғи және жайлы қалыпты қабылдаудан қиналады. Оларда адамның бетіне қызығушылық байқалмайды, қараған күнде де олардың көзқарасы адам бетіне қарамай жанай өтіп кетеді. Бұл сәбилерде жиі жағдайда жеке сенсорлық әсерді жоғары деңгейдебекіту байқалады. Олар кілем немесе түс қағаз өрнектері ұзақ уақыт мұқият қарайды, қабырғадағы көлеңкенің қозғалысын бақылайды, 3–4 айдан

бастап, жарнаманы немесе мультфильмді басқалардан ерекшелеп ұзақ қарай бастайды. Олардың тағы бір ерекшелігі кітаптың бетін парақтау, бір нәрсені шикылдату, саусақтарын салалау, арбаны тербету, секіруді жақсы көреді.

Ерте жас. Егер баланың ата-анасы аутист бала өмірінің алғашқы бір жарым жылында оның дамуындағы проблемаларды байқамаса, бала өмірінің екінші жылының соңы мен үшінші жылының басында айқын байқалады. Жақын адамдары атын атап шақырса оның қарамайтыны, ата-анасымен өзара әрекетке ұмтылмайтыны, басқаға еліктемейтіні, басқа балалар ойнайтын ойынды ойнамайтыны, тек бір істі бар көңілімен қайталай беретіні басты белгісі болып табылады.

Аутист балаларда ерте жастан-ақ қоршаған заттардың пішініне, шығу тегіне деген қызығушылық пайда болады. Ата-аналар баланың текшелерді, пирамидалардың шығыршықтарын, қарындаштарды түсіне қарай өзі топтастыратынын, заттарды пішініне қарай сұрыптап, көлемі бойынша қатарлап тізетінін, арнайы үйретпесе де компьютер, ұялы телефонды пайдалана алатынын, жиі жағдайда екі-үш жастағы балалар әріптерді, цифрларды білетінін, көру, музыкалық есте сақтау, тақпақтарды есте сақтау қабілеттерінің болатынын айтып отырады.

Мектепке дейінгі жас. Мектепке дейінгі жастағы балалардың қоршаған ортамен қарым-қатынасы мен өзара әрекетте болудың қиындығы, сөйлеу тілінің дамуының тежелуі, баланың тәртібіндегі проблемалар ата-анасына айқын байқала бастайды да, олар мамандардан көмек сұрай бастайды.

Мектеп жасы. Мектеп жасындағы кейбір балалар (1 топ) басқаруға көнеді, жақын адамдармен арадағы әрекеті бағытталған түрде өтеді, сөздік өтініштерді орындай бастайды, болып жатқан жағдайларға қызығушылық байқалады, сөйлеу тілі пайда болады да, өз қалауын білдіру үшін жеке сөздермен сөз тіркестерін пайдалана бастайды.

2 топ балаларында мектептегі оқу үшін қажетті мүмкіндіктері үлкен болады. Кейбіреулері бастапқы кезде бейімделуге қарсы тәртіпті көрсетуі мүмкін, бірақ аз уақыт өткен соң мектеп өмірінің жалпы стереотипі пайда бола бастайды да оны бұлжытпай орындайды.

3-топ балаларының мектеп өміріне бейімделу немесе оқу материалын меңгеруіне байланысты проблемалар болмайды. Бірақ қиындық баланың тәртібінде туындайды. Оқуда жеткен жоғары нәтижелері, мұғалімнің қойған жоғары бағасы мен мақтауын уәж еткен бала, одан тек өзіне көңіл аударуды талап етеді, онымен үнемі өз қызығушылығы тақырыбында ғана сөйлескенді қалайды. Мұндай бала үнемі бірінші болғанды, барлық сұрақтарға өзі жауап бергенді қалайды, қарсылыққа төзбейді.

4-топ балалары тежелудің жоғарлығына, тез қажып, шаршағанына, жылдам ренжігіштігіне қарай оқуда қиындықтарға кездеседі. Бұларда айтылған сөзді түсінудегі қиындықтар, нұсқауды қабылдау мен

материалды меңгерудің баяулылығы байқалып, мұғалім көмегін қолдауын қажет етеді. Бұларды ПДТ бағдарламасы бойынша оқыту ұсынылады.

Аутист балаларға арнайы көмек көрсету

Аутист балаларға арнайы көмек көрсету жүйесі өткен ғасырдың 60 жылдарында алғаш рет АҚШ пен Батыс Еуропа елдерінде қалыптасуын бастаған. Еуропада ең бірінші аутист балаларға арналған мектеп Данияда 1920 жылы ашылған. Кейін кейбір жеке меншік мекемелер аутист балаларға көмек көрсеткен, бірақ ол кезде, нақты оқыту мен түзеудің әдістемелік, ғылыми негіздемесі болмаған.

Ресей ғалымдарының мәліметтері бойынша уақытымен түзетушілік көмек көрсетілген жағдайда аутист балалардың 60 пайызы жалпы білім беру бағдарламалары бойынша, 30 пайызы арнайы білім беру бағдарлама бойынша оқуға қабілетті, ал 10 пайызы отбасында әлеуметтенуге мүмкіндіктері бар. Бірақ түзетушілік көмексіз қалған жағдайдағы балалардың 75 пайызы әлеуметтік ортаға бейімделе алмайды, 22–23 пайызы шамалы бейімделеді, тек 2–3 пайызы әлеуметтік бейімделудің жеткілікті деңгейіне жетеді.

Аутист балаларға арнайы көмек көрсету жүйесі өткен ғасырдың 60 жылдарында алғаш рет АҚШ пен Батыс Еуропа елдерінде қалыптасуын бастаған. Еуропада ең бірінші аутист балаларға арналған мектеп Данияда 1920 жылы ашылған. Кейін кейбір жеке меншік мекемелер аутист балаларға көмек көрсетуді бастаған, бірақ ол кезде нақты оқыту мен түзетудің әдіснамалық, ғылыми негіздемесі болмаған.

Қазіргі уақытта балалық ерте шақтағы аутизмді түзетудің әдістемелік негіздері әр түрлі. Жиі кездесетін бихевиористік психологияның негізінде операнттық оқыту (мінез-құлықтық емдеу).

Бұл түзету әдісі АҚШ-та және басқа да елдерде кеңінен тараған. Әдістің негізі қажетті қылықты, әрекетті қалыптастыру үшін сыртқы жағдайларды арнайы қамтамсыз ету, әлеуметтік-тұрмыстық бейімделу, сөйлеу тілін дамыту, оқу немесе еңбек ету дағдыларына үйрету. Бұл әдіс бойынша оқытылған балалардың 50–60 пайызы жалпы мектеп бағдарламасын меңгере алады, кейін орта, жоғары оқу орындарында оқуын жалғастыра алады.

Операнттық оқыту әдістен басқа шет елдерде ТЕАССН атты бағдарлама (Э. Шоплер, Р. Райхлебер), холдинг терапия (М. Уелш) күнделікті өмір сүру жағдайын қамтамсыз ету арқылы емдеу (К. Китахара) т.б. тәжірибеде жиі пайдаланады.

Ресейлік тәжірибеде ең танымал К.С. Лебединская мен О.С. Никольскаяның аутизмді түзетудің кешенді медициналық-психологиялық-педагогикалық әдістемесі. Бұл әдістеменің негізгі ерекшелігі дәрігер, педагог пен психологтардың бірлесе, тығыз байланыста жұмыс жасау. Өткен ғасырдың ортасынан бастап балалық ерте жастағы аутизмді

зерттеулер басталуына қарамастан, қазіргі уақытқа дейін арнайы кешенді көмек көрсету жүйесі құрастырылмаған.

Бұл жерде кейбір балаларды жалпы мектептегі арнайы сыныптарда оқыту тәжірибесі бар екенін айту керек. Бірақ сол балаларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қажеттілігі негізгі талап.

Л. Каннер бойынша ерте балалық шақтағы аутизм синдромы келесі үш көрсеткішті біріктіреді: аутистикалық уайымдар, стеротипі, үйреншікті, бір қалыпты мінез-құлық, сөйлеу тілінде ерекше сипаттағы кемістіктер [4, б. 41-43]

Әдебиеттер

1. Гилберт К., Питерс Т. Аутизм: Медицинское и педагогическое воздействие: Книга для педагогов-дефектологов. – М.: Владос, 2003. – 106 б.
2. Зацепин В.И., Бучинска Л.М., Гавриленко И.Н. и др. Справочник. – К.: Политиздат, 1989. – 255 с.
3. Каирова Б.К. Әлеуметтік психология. – Қостанай, 2008. – 86 б.
4. Малдыбаева А.О., Орынбаева Э.Ә. Дефектология негіздері. – Шымкент, 2007. – 41-43 б.

Б.А. Найманов, А.Б. Найманова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

АЛГОРИТМИЧЕСКАЯ ЛИНИЯ В КУРСЕ МАТЕМАТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Аннотация. В статье рассматривается алгоритмическая линия курса математического анализа. На основе анализа программ и учебников были составлены схемы использования курса математики при изучении информатики. С помощью этих схем в работе были отобраны некоторые понятия математического анализа, входящие в школьный курс математики и подлежащие алгоритмизации. Здесь также выявлены возможности проведения алгоритмической линии через решение задач и доказательства теорем на основе материалов из курса математического анализа. Для ее реализации были отобраны алгоритмы по курсу математического анализа. В работе приводятся также три этапа метода математического моделирования и отмечается постепенное введение данного метода в средней школе.

Здесь также выявлены условия для формирования у студентов знания и умения межпредметного характера, а именно, умение выделять правила, теоретические утверждения и задачи, подлежащие алгоритмизации, умение формировать алгоритмы школьного курса математики, умение составлять задачи, носящие алгоритмический характер.

Ключевые слова: алгоритм, математический анализ, математическое моделирование, межпредметные связи, лекция, практическое занятие.

Усиление алгоритмической линии в курсе математического анализа призвано формировать знания и умения, связанные с использованием межпредметных связей в преподавании математики.

Содержание курсов математического анализа и информатики, а также методические приемы, используемые при преподавании этих предметов, вызывают необходимость:

- 1) интерпретации понятия алгоритма на примере различных понятий школьной математики, изучаемых в курсе математического анализа;
- 2) решения задач и доказательства теорем, которые основаны на использовании определенных алгоритмов и схем или нацелены на их построение;
- 3) построения математических моделей;
- 4) обобщения математических знаний с помощью алгоритмических схем.

Полагаем, что студенты смогут осуществлять межпредметные связи в процессе изучения математического анализа, если у них будет сформирована алгоритмическая культура. Она предполагает овладение следующими понятиями: интуитивным понятием сущности алгоритма и его свойств; представлением о возможности автоматизации той области, где существует алгоритм этой деятельности; умением представлять алгоритм с помощью определенных средств и методов описания; знанием основных типов алгоритмов. [1]

Рассмотрим сформулированные выше (1-4) методические приемы.

1. На основе анализа программ и учебников алгебры, алгебры и начала анализа и информатики были составлены схемы использования учебного курса математики при изучении информатики. С помощью этих схем были отобраны некоторые понятия математического анализа, входящие в школьный курс математики и подлежащие алгоритмизации.

К ним относятся: сравнение конечных дробей, построение графика функции с помощью преобразований, нахождение приращения функции, исследование функции на четность и нечетность, на возрастание и убывание, построение графика функции по готовому алгоритму, задание функции в виде нескольких аналитических выражений, приближенное решение уравнений методом половинного деления, приближенное вычисление определенного интеграла с помощью метода прямоугольников и трапеций. На практических занятиях студентам следует предлагать задания, связанные:

- с отбором понятий, подлежащих алгоритмизации;
- с составлением алгоритмов, встречающихся в школьном курсе математики;
- с отбором алгоритмического материала из курса математического анализа доступного школьникам.

2. Хорошую возможность проведения алгоритмической линии через решение задач и доказательство теорем дает материал математического анализа.

Для ее реализации с помощью критерия алгоритмичности (под алгоритмичностью мы понимаем возможность решения некоторого класса

задач с помощью определенного алгоритма) отобраны следующие алгоритмы: вычисление предела дробно-рациональной функции, вычисление членов рекуррентных последовательностей, нахождение производной от элементарных функций, приближенное решение уравнений с заданной степенью точности методом хорд и касательных и методом итераций, интегрирование рациональных функций, рационализация интегралов от тригонометрических функций, рационализация интегралов, содержащих иррациональность [2].

Постоянно в ходе работы нужно обращать внимание студентов на выделение классов объектов, для которых существует алгоритм. Это позволит лучше усвоить такое свойство алгоритма, как массовость, и научить их отличать алгоритм от схемы.

На лекции студентам следует предлагать такие задания: по готовой схеме доказать теорему по изученной теореме составить схему доказательства однотипных теорем. Такая работа может проводиться при доказательстве теорем о свойствах пределов, производных и интегралов. На практических занятиях необходимо постоянно обращать внимание на основные свойства алгоритмов (массовость, результативность, детерминированность).

Все основные понятия математического анализа так или иначе связаны с понятием предела. Поэтому мы можем говорить только о схемах вычисления предела, производной и интеграла. Следует обратить внимание студентов на то, что эти схемы не являются алгоритмами (нарушено одно из основных свойств алгоритмов – результативность).

3. Курс математического анализа располагает множеством примеров применения его методов к решению практических задач. Это в первую очередь относится к задачам, решаемым с помощью дифференциального и интегрального исчисления. При их решении следует обратить внимание студентов на три этапа моделирования (построение модели, ее решение и интерпретацию) [3].

Обязательно отметить постепенное введение этого метода в школе. Сначала отрабатывается метод прямого и обратного перевода ситуации, заданной в нематематической форме, на математический язык.

Это является первоначальным этапом знакомства с математическим моделированием. Далее идет описание и выделение этого приема в курсе информатики. На последнем этапе осуществляется использование вышеуказанного приема при изучении различных школьных предметов.

4. Обобщение некоторых математических знаний происходит при решении аналогичных по своей структуре задач с помощью одной и той же алгоритмической схемы. Примером может служить изучение скорости протекания неравномерных процессов. Рассматривая со студентами задачи о вычислении мгновенной скорости прямолинейно движущейся точки, линейной плотности стержня, углового коэффициента касательной, следует обратить внимание на то, что их решение проходит по од-

ной и той же схеме, в конце которой вычисляются пределы отношения приращения различных функций к приращению соответствующих аргументов, когда последнее стремится к 0. Естественно, возникает необходимость вычисления этого предела для любой функции.

Таким образом, обобщая схему решения вышеуказанных задач, мы приходим к определению производной [4].

Подводя итоги, можно утверждать, что осуществление на практике отмеченных выше методических приемов поможет сформировать у студентов следующие знания и умения межпредметного характера:

- умение выделять правила, теоретические утверждения и задачи, подлежащие алгоритмизации;
- умение формировать алгоритмы школьного курса математики;
- знание основных алгоритмов школьного курса математики;
- знание метода математического моделирования и умение применять его на практике;
- умение обобщать полученные знания с помощью схем;
- умение составлять задачи, носящие алгоритмический характер.

Литература

1. Монахов В.М. Формирование алгоритмической культуры школьников при обучении математике. – М.: Просвещение, 1978.
2. Уваренков И.М., Маллер М.З. Курс математического анализа. – Том 1. – М.: Просвещение, 1966.
3. Марон И.А. Дифференциальное и интегральное исчисление в примерах и задачах. Функции одной переменной. – М.: Наука, 1970.
4. Задачник по курсу математического анализа, ч.1. / Под ред. Н.Я. Виленкина. – М.: Просвещение, 1971.

Ж.М. Нурғалиева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ СТАНДАРТЫ АЯСЫНДА МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Андатпа. Орта мектепте математикалық талдаудың мазмұнын, әдістері мен құралдарын жетілдіру жолдары қарастырылады.

Түйін сөздер: функционалдық теңдеу, монотондылық, математикалық талдау.

Заманауи қоғам білім ғылым мен техниканың даму деңгейі әрбір адамда сапалы және терең білім мен іскерліктің болуын, жастардың белсенді, шығармашылықпен жұмыс істеуін және кеңінен ойлауға қабілетті болуын талап етеді. Оқушылардың интеллектін, шығармашылық ойлауын дамыту, ғылыми-көзқарасы мен белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше білім алу дағдыларының дамуына негіз салу болып табылады [1, 164 бет].

Математиканы оқыту әдістері кез-келген басқа білім салалары сияқты үнемі даму, жетілу үстіндегі ғылым. Бұл әсіресе оқыту әдіс-темесіндегі орын алып отырған өзгерістерден анық байқалады. Математиканы оқытудың қазіргі кездегі ең басты ерекшеліктері мынадай:

1. Оқытудың барлық кезеңдерінде шәкірттердің білім алу белсенділігін арттыру. Мұнда мұғалімнің жәрдемімен шәкірттердің өздігінен білім ашуына аса көңіл бөлінеді.

2. Оқу үрдісінде оқушылардың математикалық ойлау интенсифтендіру, яғни оларды математика саласы бойынша теориялық білім алу және рационал ойлаудың негізгі интенсифті әдістерін игеруге баулу.

Оқыту мұғалім тарапынан, үйрету, ал шәкірт тарапынан оқу, үйренуді қамтитын екі жақты үрдіс. Сондықтан да оқыту жемісі болу үшін бұлар арасында әрқашанда тура және кері байланыс болу керек.

Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша оқытудағы жаңа әдіс-тәсілдер қоры жылдан-жылға дамып келеді. Өте жиі қолданылатын әдіс-тәсілдер келесі:

- Құндылықты-бағдарланған тәсіл
- Тұлғалық-бағдарланған тәсіл
- Интегративтік тәсіл
- Зерттеу тәсілі
- Интербелсенді әдіс

Оқытушы оқу үрдісінің жүруін басқарып отыру үшін шәкіртте мұғалімге ол жөнінде ақпарат дер кезінде жетіп отыруы шарт. Тек осындай ақпаратты ескере отырып, мұғалім сабақ үстінде әр оқушының оқуына білікті түрде араласа алады. Бұл бағдарламалық оқыту идеясын туғызады.

Жалпы педагогикалық тұрғыда бағдарламалық оқыту деп – оқу материалын арнайы бағдарлама бойынша мұғалім шағын бөліктерге бөлшектейтін және әрбір оқушының іс-әрекетінің сипаты мен ретін анықтайтын сондай-ақ оқытылатын материалды меңгеру барысын ұдайы бақылауға көмектесетін дидактикалық жүйені түсінеміз. Бағдарламалық оқыту әсіресе білімді машинаның көмегімен бақылау бүгінгі таңда барлық оқу орындарында кеңінен пайдаланады.

Тағы бір айтарлықтай маңызды мәселі – мектеп курсы бағдарламасы бойынша математика пәнінен алған білімдерін шыңдай отырып, оны практикада, яғни есептер шығаруда тиімді қолдана білуге үйрету. Бұл мәселе жаңа болмаса да, жаңа білім беру аясында математиканы оқытудың жетілдіру жолдарының өте бір тиімді жолы,

Математикалық талдау элементтерін көптеген оқушылар үстірт меңгеретіні белгілі. Бұл енгізілген ұғымдардың белгілі бір жаңалық болуына және күрделілігіне, сондай-ақ оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты. Шектеулі уақыт жағдайында 11-сыныпта әртүрлі теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу кезінде функциялардың қасиеттерін ашатын ұғымдарды қолдану қажет. Осыны математикалық әдебиет-

терде – Функциялардың монотондылығына негізделген әдістер деп атайды. Осыған байланысты келесі мысалдарды қарастырайық.

$$f(x) = g(x)$$

типтік теңдеулерді шешуде кейбір жағдайларда функциялардың монотондылығын қолданатын әдіс өте тиімді

Мысал 1. Теңдеуді шешу керек

$$\log_2(7-x) = x-1.$$

Шешімі. Теңдеудің анықталған мәндерінің ауданы $x < 7$.

$f(x) = \log_2(7-x)$ және $g(x) = x-1$ функцияларын салыстырайық.

Функция $y = f(x)$, $x < 7$ мәндерінде кемімелі болады.

Ал функция $y = g(x)$ – керісінше, өспелі.

Онда теңдеудің бір ғана түбірі болады

Жауабы $x = 3$.

Мысал 2. Теңдеуді шешу керек

$$\log_2(1+\sqrt{x}) = \log_3 x.$$

Шешімі. Жаңа айнымалы енгізейік

$$y = \log_3 x.$$

Онда $x = 3^y$, $1 + \sqrt{x} = 1 + (\sqrt{3})^y$ және теңдеу мына түрге келеді

$$1 + (\sqrt{3})^y = 2^y$$

$$y = 2$$

осы теңдеу түбірі болатыны оңай көрінеді. Басқа түбірлері болмайтынын көрсетейік. Теңдеудің екі жағын $(\sqrt{3})^y$ бөлейік, онда

$$\left(\frac{1}{\sqrt{3}}\right) + 1 = \left(\frac{2}{\sqrt{3}}\right)^y$$

$$\frac{1}{\sqrt{3}} < 1, \text{ ал } \frac{2}{\sqrt{3}} > 1,$$

онда теңдеудің сол жағы кемімелі функция болады да, теңдеудің оң жағы өспелі функция болады. Онда теңдеудің бір ғана түбірі болады. Осыдан $y = 2$ – теңдеудің жалғыз түбірі.

Онда $\log_3 x = 2$. Осыдан $x = 9$.

Жауабы: $x = 9$.

Функционалды теңдеулерді шешу әдістері

Математикадан оқуға түсу емтихандарындағы ең күрделі есептердің қатарына функционалдық теңдеулерді қарастыруға арналған есептер жатады

$$\underbrace{f(f(\dots(f(x))\dots))}_{n \text{ дағ}} = x$$

немесе

$$f(g(x)) = f(h(x)).$$

$f(x)$, $g(x)$, $h(x)$ – кез келген функциялар және $n \geq 2$.

Мысал 3, $\sqrt{1-\sqrt{1-x}} = x$ теңдеуінің үш түбірі бар $x_1 = 0$, $x_2 = 1$, $x_3 = \frac{-1+\sqrt{5}}{2}$, бірақ $\sqrt{1-x} = x$ теңдеуіне жарамдысы біреуі ғана, қосымша зерттеу жүргізу керек [2, 122 бет].

Қорыта айтқанда, мұғалім – оқушының жеке тұлғалық және зияткерлік дамуын жобалаушы. Бұл мұғалімнен ақпараттық құзырлылықты, ұйымдастырушылық қабілеттілікті, оқушыларды қазіргі қоғамның түбегейлі өзгерістеріне лайық бейімдеуді, олардың ізденімпаздық дағдыларын, шығармашылық қабілеттерін дамыту бағыттарын талап етеді. Бүгінгі күні мемлекетіміздің өркениетке жету жолындағы өр талабына тұғыр боларлықтай ұрпақ оқыту, тәрбиелеу ісін жаңа сапалық өзгерістер деңгейіне көтеруді талап етіп отыр. Мектеп құрылымында болып жатқан өзгерістер, білім беру мақсаттарының алмасуы, оның дамытушылық сипаттарының бекітілуі, көпнұсқалық оқытуға көшу сияқты мәселелер орындаушылардан шығармашылық бастамалық, жұмыстың жоғары сапасын және кәсібилікті талап етеді. Мысалы, орта мектепте алгебра және анализ бастамалары курсы оқытудың сапасын арттыру үшін компьютерлік технологияны қолданып, оқу процесін жекелендірудің әдістемесі қолданған жөн. Ол оқушылардың алгебра және анализ бастамаларының абстрактілі ұғымдары мен ережелерін түсініп меңгеруіне, соның негізінде оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыруға үлкен әсерін тигізетіндігі, математикалық есептерді шығару біліктерін қалыптастыруға ықпал ететіндігі анықталды [3, 56 бет].

Әдебиеттер

1. Әбілқасымова А.Е, Кенеш Ә.С. Орта мектепте математика есептерін шығаруға үйретудің әдістемелік негіздері. – Алматы, 2004.
2. Назаров А.И. Задачи-ловушки. – Мн.: Аверсэв, 2006.
3. Барвенов С.А. Методы решения алгебраических уравнений. – Аверсэв, 2006.

Д.Ф. Нурсеитов, Г.Е. Асылбекова, М.Ф. Нурсеитова

Павлодар қаласындағы химия-биология бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебі

НАЗАРБАЕВ ЗИЯТКЕРЛІК МЕКТЕПТЕРІНДЕ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада зияткерлік мектептің оқушыларын салауатты өмір салтына ынталандыруды қалыптастырудағы ерекшеліктері қарастырылған. Зияткерлік мектептерінің оқушыларының салауатты өмір салтын сақтауға ынталандыруды қалыптастыруға қажеттілік сыртқы (әлеуметтік) және ішкі (тұлғалық) факторлар арқылы айқындалады деп көрсетілген.

Түйін сөздер: ынталандыру, салауатты өмір салты, зияткерлік мектеп, дарындылық, әлеуметтік-психологиялық факторлар.

Зияткерлік мектептері білім беру мазмұнын байыту арқылы тұлғаның жан-жақты дамуын қалыптастыра отырып, кең ауқымда білім беру қызметтерін көрсетеді. Алайда бұл процесстің оқу-қабылдау ісін қиындататыны анық. Өз кезегінде ол да қатысушылардың денсаулығына әсер етпей қоймайды. Зерттеулердің нәтижесіне көз жүгіртсек, жалпы білім беру мектептерімен салыстырғанды зияткерлік мектептеріндегі шамадан тыс жүктің оқушылардың физикалық, әлеуметтік, психологиялық, рухани жағдайларына әсері үлкен. Қоғамда зияткерлік мектептерінің оқушылары жайлы елдің болашақ зиялы қауымы деген көзқарас қалыптасқан. Дарынды балаларды анықтау әрі оларды одан әрі жан-жақты дамыту қолға алынған. Сонымен қатар осы жолда туындайтын кедергілерді, оның ішінде оқушылардың денсаулық жағдайының ақауларын тиімді болжау және шешу жолдары өзекті мәселе ретінде қарастырылады. Әсіресе, Қазақстан Республикасының зияткерлік мектептері оқушыларының салауатты өмір салтына қызығушылықтарын ояту өте маңызды жұмыс.

Білім беру орындарында денсаулықты сақтау ортасын қалыптастыру – Қазақстан Республикасының білім беру саясатының маңызды бағыттарының бірі. Жалпы білім беру мектептеріндегі құрдастарына қарағанда ауқымды материалдар ағынын игерулеріне тура келетін зияткерлік мектеп оқушыларына қолайлы, денсаулықтарына зақым келмейтін орта ауадай қажет.

Зияткерлік мектептерінің оқушыларының салауатты өмір салтын сақтауға ынталандыруды қалыптастыруға қажеттілік сыртқы (әлеуметтік) және ішкі (тұлғалық) факторлар арқылы айқындалады. Денсаулық сақтау сұрақтарын зерттеу анализі зияткерлік мектеп оқушыларының басым бөлігіне жоғары талаптардың әсерінен үлкен салмақ түседі, нәтижесінде денсаулықтарында кінәраттар пайда болатынын көрсеткен.

Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, Қазақстанда соңғы бес жылдың ішінде оқушылардың сырқаттануы 22%-ға, оның ішінде қаназдық – 2,5 есе, тыныс алу жолдары аурулары – 1,5 есе, эндокриндік аурулар мен асқорыту жүйесінің бұзылуы – 1,4 есе, жүйке жүйесі аурулары – 1,5 есе, түрлі жарақаттар, улану, қайғылы оқиғалар – 1,2 есеге артқан. ҚР Денсаулық сақтау жылы деп жарияланған 2002 жылдың өзінде 1 млн 700 мың оқушыны диспансерлеу кезінде 12–18 жастағылардың 44,6%-ының денсаулықтарында ауытқулар бар екендігі анықталған. Қазіргі жағдай одан жақсы емес. Тізімді асқорыту мүшелерінің аурулары бастап тұр, онымен әрбір алтыншы оқушы ауырады. Одан әрі тыныс алу, жүйке жүйесі және қимыл-тірек аппараты аурулары келеді. Жоғарыдағы мәліметтердің көрсетуінше, оқушылардың, әсіресе, зияткерлік мектептердегі оқушылардың уақыттарының көп бөлігі сабақ оқуға кетеді де, денсаулықтарына қауіп туады.

Білім беру жүйесінің міндеттерін анықтайтын әлеуметтік факторлар қоғамның интеллектуалдық, физикалық және рухани дені сау азаматтарға қажеттілігі болуымен байланысты. Бұл мемлекеттің басты құжаттарында да көрсетілген. Қазақстан Республикасының 2016–2019 жылдарындағы білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында мектеп оқушылары арасында салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінген әрі бұл мақсатқа жету үшін нақты қадамдар анықталған [1]. «Ресей Федерациясының 2025 жылға дейінгі демографиялық саясатының концепциясында» былай делінеді: «тұрғындардың денсаулығын жақсарту, әлеуметтік маңызы бар сырқаттардың деңгейін төмендету мақсатында азаматтарды салауатты өмір салтын сақтауға ынталандыруды қалыптастыру бұқаралық ақпарат құралдары арқылы жағымсыз факторлардың әсері мен олардың алдын алу шараларын, дене шынықтыру жаттығуларымен, туризм және спортпен айналысуды үгіттеу, тұрғылықты мекенге қарамастан демалыс және бос уақытты тиімді ұйымдастыруды, халық денсаулығын жақсартуды көздейтін қоғамдық бастамаларды қолдау механизмін құруды насихаттау арқылы жүзеге асырылады» [2].

Қазіргі таңда салауатты өмір салтын айқындаудың екі жолы қалыптасқан. Біріншісі, дәстүрлі, бәріне бірдей «дұрыс» әрекеттерді реттейді: шылым шегуден және ішімдік пайдаланудан бас тарту, қозғалыс белсенділігін арттыру, қаныққан майлар мен ас тұзын пайдалануды азайту және т.б. Салауатты өмір салты мен халықты жаппай сауықтыруды насихаттауда мұндай бағдарламалардың тиімділігі осы қағидаларды ұстанатын адамдардың санына қарап бағаланады. Жоғарыда келтірілген жолдың кемшілігі, адамдар барлық қағидаларыды бірдей ұстанғанымен, олардың әртүрлі тұлғалық морфогенетикалық ерекшеліктерінің болуына байланысты сырқаттану дәрежелері де әртүрлі. Бұл жол жалпы халықтың бірдей қағидаларды ұстанып өмір

сүруіне әкелуі мүмкін, алайда бәрінің бірдей дені сау болуына жеткізе алмайды.

Екінші жол адамның белгілі бір өмір сүру ұзақтығы мен өмір сүру сапасына деген қалауының болуына негізделеді. Сондай-ақ, бұл дұрыс әрекет деп саналады. Адамдардың әрқайсысының тұлғалық ерекшеліктері болатындықтан, сәйкесінше, олардың өмір сүру салтында және салауаттылық қағидаларын ұстану дәрежесінде өзгешеліктер болады.

Салауатты өмір сүруді қалыптастыруды көптеген ғалымдар зерттеген. Атап айтқанда, А.А. Ошкина, О.И. Платонова, Н.В. Седых, А.А. Токарев және т.б. мектепке дейінгі балалар арасында салауатты өмір сүру салтын қалыптастыру мүмкіндіктерін іздеген. Н.В. Анушкевич, А.А. Иванова, Р.Н. Терлецкая, Т.В. Яковлева және т.б. балалар мен мектеп жасындағы жасөспірімдер арасында сауатты өмір салтын қалыптастырудағы мәселелерді талдаған. Ф.А. Курбоев, М.К. Салаватова, С.А. Федоткина, Л.Н. Яцковская және т.б. тәлімгерлер мен жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастырудағы кедергілермен айналысқан. Айта кететіні, еңбектерде «қалыптастыру» термині шектеусіз қолданылған, себебі салауатты өмір салтын қалыптастыру процесі онтогенез кезіндегі дамып жатқан тұлғаға әсер ету арқылы жүзеге асады.

Салауатты өмір салтына ынталандыруды қалыптастыру мәселесіне қатысты түрлі көзқарастарға анализ жасай отырып, мынадай қорытындыларға келдік:

1. Құндылықтар бағытын қайта бағалау, оларды деперсонификациялау (жеке тиістілікті жою). Бұл референттік топтардан бөлінумен байланысты. Зияткерлік мектептер жағдайында бұл процесс оқушылардың мамандандырылған мектептерге 7-сыныпта, яғни жасөспірімдік кезеңнің қиындықтары күрделенген шақта ауысуынан көрініс табады.

2. Үлгі болу қызметінің ата-анадан референттік топқа көшуі: ата-аналардың «моральдық» эталон ретінде құнының жоғалуы. Құрдастар тобы қоғамның ішінде құрылады. Сондықтан балалық шақта қалыптасқан құндылық жайлы түсінік жасөспірімдік кезінде де сақталады. Жасөспірімдік кезінде зияткерлік мектебіне түскен оқушылар арасында жаңа референттік топтар құрылады және ол топтар бұл жағдайда білім алудағы жетістіктерге негізделеді.

3. Біздің зерттеуіміз салауатты өмір салтына ынталандыруды Қазақстан Республикасының зияткерлік мектептері оқушылары арасында қалыптастыруды негізделгендіктен, салауатты өмір салтына қажеттіліктің қалыптасу жетістігі оқуға деген дұрыс көзқарасының болуына тікелей байланысты.

4. Сондай-ақ, зерттеулерімізде біз А.К. Громцевамен келісеміз, яғни «тікелей әрекеттің өзіне қатыстырмастан» қатысушыларды белгілі бір қызметке дайындау мүмкін емес [3]. Сәйкесінше, салауатты өмір салтына ынталандыруды қалыптастыру дене шынықтыру сабағында көрініс табуы керек.

5. Мәдени салт-дәстүрмен ұштасқан құндылықтар мен мұраттардың ассимиляциялануы (бірігуі). Зияткерлік мектептеріне түскеннен кейін де орын алуы мүмкін болған үрей, қарсылық, бүлік шығару сатыларынан кейін жасөспірімдердің көпшілігі өздерінің мәдени ортасындағы, мектеп ішіндегі құндылықтардың көбісін мойындайды.

6. Жоғарыда келтірілгендерге байланысты есею мен менмендіктен бас тарту деңгейіне қарай өзара моральдық міндеттер алдыңғы орынға шығады. Дарынды жасөспірім менмендіктен айығады, яғни зияткерлік мектептебі қабырғасындағы жалпыға бірдей қолданылатын бағалау критерийлерін, адамгершілік құндылықтарды өзіне де қолдана бастайды. Сондай-ақ, өзгенің ойымен санаса бастайды.

7. Мамандандырылған мектеп оқушылар арасында салауатты өмір салты мәдениетін орнықтыруға, денсаулық, өзін-өзі ұстау, мотивация негіздері жайлы терең түсініктерін қалыптастыруға қауқары жетеді. Өз кезегінде бұл мектеп түлегінің болашақта үлкен өмірге сіңісіп кетуіне әрі күнделікті тұрмыстан бастап мемлекеттік мәселелерді де шеше алуға зор септігін тигізеді. Оқушылар арасында салауатты өмір салтына ынталандыруды қалыптастырудағы маңызды істердің бірі – білім беру ортасындағы субъектілерді өзара жұмылдырып, салауатты өмір салтын қалыптастыруда мектеп ортасының рөлін күшейту.

Жоғарыда келтірілгендерге анализ жасау арқылы келесідей қорытындылар шығарамыз:

1. Ғалымдар денсаулықты тұлғаның көп қырлы сипаттамасы ретінде қарастырады, оның ішіне тұлғаның ішкі жан дүниесі мен сыртқы ортамен физикалық, психикалық, әлеуметтік және рухани байланысы кіреді.

2. Денсаулық мәселесін шешу кезінде әр адам өз денсаулығына деген көзқарасы, өз ағзасын зерттеуі мен өмір сүру салтын ескеруі қажет. Денсаулықты сақтауда басты рөлді адамның өзі атқарады.

3. Дарынды балалар – мемлекеттің адами ресурстарының дамуының потенциалы, сондықтан мемлекет және қоғам тарапынан дарындылық мәселелеріне алаңдаушылық байқалады. Дарынды балалардың салауатты өмір сүру салты олардың жалпы дамуына тікелей әсер ететін фактор.

4. Салауатты өмір салтын қалыптастыруда физиологиялық және әлеуметтік-психологиялық факторлар ғана емес, денсаулықты бағалау, салауатты өмір салтына ынталандыру, жағдай жасау да маңызды. Ересектік кезеңінде адамның құндылықтарды өзі саналы түрде қалыптастыруы орын алады, тұлғаны жеке дамуы да осы және жасөспірімнің ынталандыруға қажеттілігі осы жерде көрініс табады.

5. Қазақстан Республикасының зияткерлік мектептерінде салауатты өмір салтына ынталандыруды қалыптастыру жүйелілікті қажет ететін процесс, үлкендер мен жасөспірімдер тарапынан ретпен қадамдар жасауды керек етеді.

Бұл зияткерлік мектеп жағдайында денсаулықты сақтауға мүмкіндік береді. Жасөспірім ұстаздардан тиісті мәліметтерді алып, есте сақтап, қорытып, оны нақты іс-әрекеттермен бекітіп, өзін-өзі сезінуін және физиологиялық көрсеткіштерді есепке ала отырып анализ жасайды. Зияткерлік мектептегі білім алу жағдайында жасөспірімнің денсаулық сақтаудың маңызын түсінумен қатар, денсаулықты жақсартуды практика жүзінде игеруі маңызды. Әрине, жоғарыдағы процесстің дамуы белгілі бір педагогикалық талаптардың орындалуы арқылы жүзеге асады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2016–2019 жылдарға арналған білім беруді дамыту бағдарламасы, №205 Қазақстан Республикасының Президенті бекіткен жарлығы 1 наурыз 2016 жыл. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118>
2. Ресей Федерациясының 2025 жылға дейінгі демографиялық саясаты концепциясы // Образование в документах. – 2007. – № 20. – С. 29–43.
3. Громцева А.К. Оқушылардың өздерінен білім алуға дайындығын қалыптастыру. – М., Просвещение, 1983. – 155 с.

Н.П. Корогод, А.И. Беляновская,

А.О. Рахманова, Х.З. Ахатова

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Томск политехникалық университеті, Томск, Ресей

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА 9-СЫҢЫП БИОЛОГИЯСЫ БОЙЫНША САРАЛАНҒАН ТАПСЫРМАЛАР ӘЗІРЛЕУ

Андатпа. Бүгінгі таңда еліміздің білім беру жүйесінің ең басты міндеті-білім берудің ұлттық модуліне өту арқылы жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жетелеу. Саралап оқыту әрекеті – білім алуға бағытталған әрекет. Ол өз бетінше, әр мұғалімнің жетекшілігімен жүзеге асады.

Түйін сөздер: сараланған тапсырма, жаңартылған білім беру, жеке тұлға, даму, білім беру, дифференция, сауалнама.

Мектеп – еліміздің халыққа білім беру жүйесінің – күрделі тармағы. Сондықтан мектебіміздің мақсаты: жеке тұлғаны жан-жақты дамытудың алғы шарты ретінде оқушыларды сараптап оқыту арқылы шығармашылық қабілетін дамыту. Оқу үшін қажетті талаптардың өсуіне және білім көлемінің ұлғаюына байланысты мұғалімдер әр оқушының барлық ерекшеліктерін ескеретін тәсілді табуы керек. Оқытудың дәстүрлі әдісі барлық студенттердің бағдарламаны игеруін қамтамасыз ете алмайды. Әдетте сыныптар табиғи қабілеттерінде, еркінде, температураментінде, мінезінде және мотивациясында ерекшеленетін балалардан тұрады. Мұндай жағдайда мұғалім байқаусызда орташа оқушыға және орташа нәтижеге тең болады. Бұл оқушылардың толық ашылуына мүмкіндік бермейді: мықты студенттер оқуға деген қызығушылығын жоғалтады,

өйткені бұл оларға қатты күш салуды және қабілеттерін қолдануды қажет етпейді, ал әлсіз студенттердің материалды игеруге және сыныптан әрі қарай жүруге уақыты жоқ [1, 29 б.]. Бұның барлығы әр баланың жеке тұлғасына, даралығына назар аударуға алып келеді.

Қазіргі уақытта мектеп оқушының барлық қабілеттері мен бейімділігі барынша жүзеге асырылатын жағдайларды қамтамасыз етуі керек. Оқыту оқушылардың жеке қабілеттеріне әр түрлі болуы керек. Оқытуды саралау әр оқушыға көзқарас табуға мүмкіндік береді және оқушылардың танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін ескеруге, сол арқылы оқу процесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Дифференциалды оқыту әр оқушының қабілеттерін ашуға және дамытуға ықпал етеді, өзін-өзі тану және тұлғаның өзін-өзі анықтау процестерін ынталандырады [2, 134 б.].

Оқытудың дифференциациясы мен оқу процесін дараландыруды мұғалімдер мен ғалымдар бұрыннан зерттеген. Мәселенің әртүрлі аспектілері негізінен жеке бағыттар ретінде қарастырылды: оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың шарты ретінде сараланған тәсіл (А.А. Кирсанов), көп деңгейлі оқыту құралы ретінде сараланған тәсіл (В.К. Шишмаренков), жеке жоспарлар мен бағдарламалар бойынша оқыту құралы ретінде сараланған тәсіл (И.Э. Унт), аралас оқыту жүйесі ретінде сараланған тәсіл (Н.П. Гузик). Алайда, сараланған оқыту тақырыбындағы зерттеулердің кең ауқымына қарамастан, орта мектеп жасындағы биология бойынша сараланған тапсырмалар жүйесін құру мәселесі іс жүзінде қарастырылмайды. Бұл менің зерттеуімнің тақырыбын анықтады [3,4,5].

Зерттеудің мақсаты: 9-сыныпқа арналған «Биология» пәні бойынша сараланған тапсырмалар жүйесін әзірлеу және эксперименттік тексеру.

Зерттеу гипотезасы: Әр оқушының жеке қабілеттерін ескере отырып, сараланған тапсырмаларды қолдану арқылы 9-сыныпта білім сапасы мен деңгейін арттырады.

Зерттеу мақсатына жету үшін келесі міндеттер қойылды:

1. Мектептегі дифференциалды тәсілдің теориялық негіздерін зерттеу.

2. 9-сынып үшін биологиядан сараланған тапсырмалар жасау.

3. Мұғалімдер мен оқушылар арасында сауалнама жүргізу.

Зерттеу нысаны – 9-сыныпта Биологияны оқыту процесі.

Зерттеу пәні – 9 сыныптар арасында биологиядан сараланған тапсырмаларды қолдану әдістемесі.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы 9 сынып үшін биологиядан сараланған тапсырмалар жүйесін әзірлеу болып табылады.

Зерттеу базасы Павлодар қ. химия-биология бағытындағы НЗМ-нің 9 «F» сыныбы және Екібастұз қ. №7 мектеп-гимназиясының 9 «B» сыныбы болды.

Биология сабақтарында сараланған тәсілді қолданудың тиімділігін зерттеу және сараланған тапсырмаларды қолдану деңгейін анықтау мақсатында оқыту сапасын арттыру үшін практиканың екі базасынан 7 Биология мұғалімінен сұхбат алынды. Сауалнама 4 блокқа бөлінген 15 сұрақтан тұрады. Әр сұрақты 4 балдық шкала бойынша бағалау ұсынылады.

Бірінші блоктың сұрақтары сабақта сараланған тапсырмаларды қолдану мәселесі бойынша теориялық білімнің өзіндік деңгейін бағалауға мүмкіндік береді. Бірінші блок 4 сұрақты қамтиды. Саралау міндеттерін түсіну, көп деңгейлі оқыту әдістемесін білу, саралау әдістері мен қабылдаулар туралы бірінші блоктың сұрақтарына барлық мұғалімдер жоғары баллға жауап берді. Менің ойымша, бұған 3 жылдан 30 жылға дейінгі тәжірибесі бар мұғалімдерден сұхбат алынды.

Екінші блокта сараланған оқытуды ескере отырып, сабаққа дайындық деңгейін бағалауға мүмкіндік беретін сұрақтар болды. Екінші бөлімде сабақтың түрін ескере отырып, саралау қажеттілігін анықтау, оқушыларды оқу топтарына бөлу критерийлерін білу және сараланған тапсырмалар құру мүмкіндігі туралы 3 сұрақ бар. Барлық мәселелерде мұғалімдердің 85%-ы максималды баллды атап өтті. Мұғалімдердің тек 15%-ы сараланған тапсырмаларды орта деңгейде жасай алатындығын атап өтті.

Сұрақтардың үшінші блогы мұғалімдердің сынып ішіндегі саралауды ескере отырып, оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыра білуінің өзіндік деңгейін бағалауға мүмкіндік берді. Ол 4 сұрақтан тұрады: теориялық материалды түсіндіруде сараланған тәсілді қолдана білу, оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру, білімді бақылау және үй тапсырмасын ұйымдастыру. Сараланған тәсілді ескере отырып, оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру мұғалімдердің ешқайсысына қиындық туғызбайды. 15% мұғалімдер үй жұмысын ұйымдастыруда және сыныпшілік теориялық түсіндіру материалдарды саралау кезінде сәл қиынға түсетінін көрсетті.

Сұрақтардың төртінші блогы сараланған тапсырмаларды қолдану қажеттілігі туралы хабардарлықты бағалауға мүмкіндік берді. Ол 4 сұрақтан тұрады. Сабақтың барлық кезеңдерінде саралауды қолдану міндетті ме деген сұраққа оқытушылардың 43%-ы «иә» деп жауап берді. Мұғалімдердің 27%-ы бұған келіспеді. Мұғалімдердің 15%-ы бұл мәселені «2» және «3» балл бойынша бағалады. Мұғалімдердің 70%-ы әр сабақта сараланған тапсырмаларды қолданатындығын атап өтті, 15%-ы оларды жиі қолдануға келісті, ал 15%-ы сараланған тапсырмаларды сирек қолданатындығын мойындады. Барлық мұғалімдер сараланған тапсырмалар білім сапасын арттырады деп келісті. Мұғалімдердің 43%-ы сабақтарда сараланған тәсілді қолдануды ұйымдастыру тәжірибесімен бөлісуге келісті.

Мұғалімдердің сауалнамасы сараланған тәсілді ұйымдастыру және сараланған тапсырмаларды қолдану деңгейі өте жоғары екенін көрсетті. Айта кету керек, сұхбат берген мұғалімдер гимназия сыныптарымен немесе мамандандырылған мектепте жұмыс істейді.

Сондай-ақ, зерттеу барысында екі 9 сынып бойынша жұмыс жүргізілді. №7 мектеп-гимназияның 9 «Б» сыныбында 25 оқушыдан тұрады, олардың барлығы экспериментке қатысты. 9 «F» НЗМ сыныбы 14 адамнан тұрады. Олардың ішінде экспериментке 5 оқушы қатысты. Эксперимент 3 кезеңде жүргізілді. «Тұқымқуалаушылық және өзгергіштік заңдылықтары» бөлімі бойынша күрделіліктің үш деңгейінің тапсырмалары құрастырылып, сыналды.

Оқу тиімділігінің критерийлерінің бірі академиялық көрсеткіштер екенін ескере отырып, эксперименттің басында мен «моногибридті және дигибридті кресттер» тақырыбында білімді бақылау бөлімін өткіздім. Бақылау нәтижелері бойынша оқушылардың тек 17%-ы күрделілігі жоғары тапсырмаларды шеше алды. Білім алушылардың 26%-ы бірінші деңгейден аса ілгерілемеген. Оқушылардың басым бөлігі, ал бұл 56%, орташа ауырлықтағы тапсырмаларды шешті. Алынған нәтижелер оқушыларды үлгерім деңгейіне сәйкес үш топқа бөлуге мүмкіндік берді: жоғары, орташа, төмен.

Келесі кезеңде аралық бақылау жүргізілді. Оқушылар сонымен қатар «толық және толық емес үстемдік» тақырыбында 3 қиындық деңгейіндегі тапсырмаларды шешті. Оқушылардың 17%-ы қиындығы жоғары мәселені шеше алды. Күрделілігі тек төмен деңгейдегі есептерді шеше алған оқушылардың үлесі 3%-ға азайып, 23%-ды құрады. Оқушылардың 60% күрделілігі орташа деңгейдегі есептерді шешті.

Қорытынды бөлім барлық тапсырмаларды шешкен оқушылардың үлесі 3%-ға артып, 20%-ды құрағанын көрсетті. Орташа оқушылар саны өзгерген жоқ. Бұл ретте әлсіз оқушылар санын азайту есебінен күшті және орташа оқушылар саны.

Экспериментке дейін және одан кейін зерттелген көрсеткіштерді талдау биология сабақтарында деңгейлік саралауды қолданғаннан кейін оқушылардың білім, білік және дағды деңгейі жоғарылағанын көрсетті. Оқытудың саралануы оқушылардың білім деңгейіне айтарлықтай әсер етті. Әр оқушының өзі үшін мүмкін болатын қиындық деңгейіндегі жұмысы саралау алдында төмен деңгейлі топқа жатқызылған студенттердің қазір орташа деңгейлі топқа ауысуына әкелді. Сонымен қатар, білім мен дағды деңгейін жоғары деп анықтауға болатын оқушылар саны артты. Сыныптағы оқу деңгейі аздап өзгерді, бірақ соған қарамастан жақсы жаққа өзгерді. Эксперимент биология сабақтарында сараланған тапсырмаларды қолданудың тиімділігін дәлелдеді.

Осылайша, зерттеу нәтижелері бойынша келесі қорытынды жасауға болады:

1. Дифференциация оқытудың әдістері мен әдістерінің формаларын таңдауды; оқу жоспарлары мен бағдарламаларын құруды, әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, тапсырмалар мен мектеп жүйесін құруды қамтиды.

2. Сараланған тапсырмаларды қолдануды ұйымдастыру және оларды әзірлеу әр оқушының жеке сипаттамаларына және сыныптың диагностикалық картасына байланысты бірнеше сатыда жүзеге асырылады. Мұғалім бақылау, талдау және педагогикалық түйсігі арқылы оқытудың тиімді әдістері мен әдістерін анықтайды.

3. Күрделіліктің үш деңгейіндегі биология бойынша сараланған тапсырмалар әзірленді және 9 сынып негізінде эксперимент жүргізілді. Әр оқушыға жеке бағытталған оқыту әдістері мен тәсілдерін таңдауда оқытудың тиімділігін арттыру анықталды.

Әдебиеттер

1. Утегенова Б.М. Основы дифференциации преподавания и обучения в современной школе: учебное пособие / Б.М. Утегенова, Т.И. Смаглий, Е.А. Онищенко. – Костанай: КГПИ, 2017. – 98 с.

2. Кашканова Л.З. Дифференциация обучения как форма организации образовательного процесса в начальной школе / Л.З. Кашканова // Теория и практика образования в современном мире: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, ноябрь 2012 г.). – СПб. Реноме, 2012. – С. 132-136.

3. Кирсанов А.А. Педагогические основы индивидуальной учебной деятельности: дис. докт. пед. наук. – Казань, 1982. – 434 с.

4. Унт И.Э. Индивидуализация учебных задач и ее эффективность: автореф. дис. докт. пед. наук. – Тарту, 1976. – 391 с.

5. Осмоловская И.М. Дидактические принципы дифференциации процесса обучения в общеобразовательной школе: автореф. дис. докт. пед. наук. – Москва, 2002. – 314 с.

6. Hockett, J.A. (2018). A.C.C.E.S.S. Differentiation Handbook: Strategies and Examples: Grades 6–12 created. Tennessee Department of Education.

Б.С. Сапарбекова, Ю.И. Олейник, Н.П. Корогод

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ ЖАҒДАЙЫНДА БИОЛОГИЯ БОЙЫНША САБАҚТАРДЫ ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ӘЗІРЛЕУ

Андатпа. Мақалада негізгі компоненті пәннің оқу-әдістемелік кешені болып табылатын биология бойынша оқыту бағытының негізгі кәсіптік білім беру бағдарламасын іске асырудың маңызды шарттарының бірі қарастырылады.

Түйін сөздер: білім беру, жаңартылған бағдарлама, әзірлеу, зертханалық жұмыс, бейімделу.

Бүгінде әлемдік қоғамдастық жаңа білім берудің мазмұнын айқындайды, оқытудың жаңа технологиялары әзірленуде және енгізілуде, білім

беру процесі үнемі жетілдірілуде. Бұған көптеген маңызды факторлар ықпал етеді: оқушыларға қажетті білім, білік және дағдылардың өсіп келе жатқан көлемі, балалық шақ табиғатын зерттеу нәтижелері, әртүрлі елдердегі оқу орындарының тәжірибесі. Сонымен қатар, әлемдік білім өндірістің, ғылымның, мәдениеттің жаңа деңгейіне сәйкес келуі керек. Сонымен, білім беру жүйесін жаңарту өзекті, сөзсіз міндет болып табылады. Оқушыны осындай жағдайда өмір сүруге дайындау үшін академиялық білім, функционалдық дағдылар, жеке құзыреттер мен қатынастар жеткіліксіз. Мүлдем жаңа қасиеттер қажет – метакогнитация, метакомпетенция. Алдыңғы қатарлы экономикалар білім беру мақсаттарын «адамгершіліктен» – «шығармашылық ойлауға, әрекет етуге, өзін-өзі дамытуға қабілетті адамға» ауыстыруды талап етеді [1,2].

Орта білім беру бағдарламасының жаңартылған мазмұны қоғамның белсенді, шығармашылық ойлауға және өз бетінше шешім қабылдауға қабілетті, функционалды сауатты, өмірдің әртүрлі салаларында стандартты және стандартты емес өмірлік міндеттерді шешуге дайын адамның сұранысына тікелей байланысты. Бұған оқушылардың негізгі қарым – қатынас дағдыларын-тыңдау, сөйлеу, оқу және жазуды дамытуға бағытталған құзыреттілік тәсіл ықпал етуі керек [3].

Жаңарту жаһандық білім беру қажеттіліктері мен терең динамикалық процестермен байланысты.

Жұмыстың мақсаты: жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында биология сабақтарына арналған виртуалды зертханалық жұмыстарды әзірлеу.

Қойылған мақсатты іске асыру үшін келесі міндеттер тұжырымдалды:

1. Білім мен ғылымды дамытудың 2016–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мазмұнын зерделеу және талдау.

2. 8-сыныптың биологиясы бойынша 12 виртуалды зертханалық жұмысты жасау.

3. Зертханалық жұмыстарды жүргізу үшін қажетті оқу-әдістемелік материалдарды әзірлеу және микропрепараттар дайындау.

Материалдар мен әдістер:

Микропрепараттар б.ғ.к., доцент Денис Васильевич Пономаревтің басшылығымен «функционалдық морфология және гистология» зертханасында гистологиялық жабдықтың (өткізгіш станциясы, құю станциясы, микротом, бояу аппараты) көмегімен стандартты әдістемелер бойынша дайындалған.

Биология бойынша виртуалды зертханалық жұмыстар кешенін әзірлеу үшін 8 сынып бағдарламасы таңдалды.

Келесі компьютерлік бағдарламалар пайдаланылды: Microsoft PowerPoint (бағдарлама негізінде виртуалды зертханалық жұмыстар кешені жасалды); макро Drag and Drop (нысандарды қарау режимінде

жылжыту); Белсенді өріс (мәтінді қарау режимінде толтыру); Paint (суреттерді өңдеу).

Зертханалық жұмыстардың әзірленген құрылымы келесі түрге ие:

– Тақырып слайд.

– Жұмыстың мақсаты.

– Қауіпсіздік техникасы.

– Микропрепараттарды қарастыру (зертханалық жұмыста болған жағдайда).

– Ақпараттық блок (зертханалық жұмыстың қосалқы бөлімі).

– Орындауға арналған тапсырмалар.

Әзірленген кешен әртүрлі тапсырмаларды қамтиды, олар ақпараттық, әртүрлі деңгейдегі, иллюстрацияланған және орындау үшін өте қызықты.

Тіндердің құрылымын қарастыратын тапсырмалар. Белгіленген құрылымдары бар микропрепараттардың түпнұсқа фотосуреттері ұсынылады, оларға назар аудару керек. Құрылымдарды қарап, анықтағаннан кейін кестені толтыру керек. Қиындықтар туындаған жағдайда студенттер тақырып бойынша ақпараттық блокпен танысуға мүмкіндік алады, ол үшін еренсілтемеге өту керек.

Гиперсілтеме ақпараттық блокпен слайдты автоматты түрде ойнатады, онда толық ақпарат бар және егер оқушылар виртуалды зертханалық жұмысты орындаудың қандай да бір кезеңінде қиындықтар туындаса, материалды қайталауға арналған түсіндірме суреттермен бірге жүреді.

Сонымен қатар кешенде тапсырмаларды орындау бойынша ұсыныстар мен нұсқаулықтар бар. Бұл студенттерге мұғалімнің көмегінсіз тапсырманы немесе ұсынылған жаттығуды мүмкіндігінше сапалы және дұрыс орындауға мүмкіндік береді.

Жиынтық кестелерді толтыру материалды қорытындылауға және орындалған жұмысты қорытындылауға мүмкіндік береді.

Өсімдіктің кескінінен бөлімге жататындығын анықтау қажет тапсырмалар. Тапсырмада орындалудың дұрыстығын дереу тексеру үшін сигналдар қолданылады.

Кешенді әзірлеу кезінде анимациялар, макростар, белсенді өрістер сияқты PowerPoint түрлі мүмкіндіктері пайдаланылды, олардың барлығы тапсырмаларды ақпараттық қана емес, сонымен қатар орындау барысында қызықты етуге көмектеседі. Мысалы, тапсырмалар тобының бірінде студенттерге өсімдіктер бөлімдерінің белгілі бір өкілі ұсынылады, өсімдік құрылымдары сандармен белгіленеді. Керісінше, өсімдік кескіндері суретте көрсетілген сандармен көрсетілген кесте болып табылады, бірақ хаотикалық түрде слайдтың төменгі жағында дұрыс атау жазылған кестенің орнына апарылуы керек сандар орналасқан. Аяқтағаннан кейін студенттерге өздерін тексеруге мүмкіндік беріледі бұл үшін тестте белсенді тексеру батырмасы бар, оны басқаннан

кейін экранда дұрыс жауаптар пайда болады, студенттер өз жауаптарын ұсынылғандармен салыстырып, қажет болған жағдайда қателермен жұмыс істей алады.

Схемадағы, логикалық тізбектегі бос орындарды толтыру тапсырмалары. Осы тапсырмаларды орындау кезінде студенттер қажетті өрістерді қарау режимінде толтырады, бұл жұмысты жеңілдетеді және тапсырманы қағазға жібермеуге мүмкіндік береді.

Бірнеше таңдау тапсырмалары студенттерге білім шеңберін кеңейтуге және бір ғана дұрыс жауапқа назар аудармауға мүмкіндік береді. Бірнеше таңдау тапсырмалары оқушыларды кеңірек ойлауға мәжбүр етеді. Осы типтегі тапсырмаларды орындау кезінде студенттерге орындалған тапсырманың дұрыстығын тез арада тексеруге мүмкіндік беріледі. Студент жауаптардың біреуін таңдап, оны дұрыс деп санаса, оны басу керек, ал егер жауап шынымен дұрыс болса, экранда таңдалған жауаптың алдында құсбелгі пайда болады, ол дұрыс жауапты білдіреді. Егер жауап дұрыс таңдалмаса, бұл үшін де белгілі бір сигнал бар – бұл жауап дұрыс таңдалмағанын және қойылған сұрақтың талаптарына сәйкес келмейтінін білдіретін крест.

Бір дұрыс жауабы бар тест тапсырмалары. Стандартты тест тапсырмаларын орындау кезінде оқушылар дұрыс таңдау туралы жедел хабарландыру алады.

Қажет болған жағдайда, тапсырмалардың көпшілігі: бір дұрыс нұсқасы бар тест тапсырмалары, бірнеше таңдау тапсырмалары, сәйкестікті анықтау тапсырмалары, салыстыру тапсырмалары бірнеше рет орындалуы мүмкін, сондықтан оқушы тапсырмада көптеген қателіктер жіберген кезде тапсырманы қайта орындау арқылы білімдерін бекіте алады. Тапсырма аяқталған слайдты тазарту үшін пернетақтадағы көрсеткілерді пайдаланып, слайдқа немесе осы әрекеттерден кейін алда орналасқан слайдқа тапсырмамен слайдқа оралып, оны қайта орындау керек.

Виртуалды зертханалық жұмыстардың келесі артықшылықтары бар: қауіпсіздік, қол жетімділік, орындау қарапайымдылығы, бейімделу және түрлендіру мүмкіндігі, тереңдетілген зерттеуде және олимпиадаларға дайындық процесінде пайдалану.

Қауіпсіздік. Зертханалық жұмыстарды орындау жабдықтармен (химиялық заттар, шыны ыдыстар) және іс-әрекеттермен (жылыту, араластыру) байланысты қамтиды, бұл өз кезегінде дұрыс емес немесе дәл пайдаланбаған кезде қауіпті болуы мүмкін. Виртуалды зертханалық жұмыс қауіпті көздермен тікелей байланыста болудан аулақ болады, осылайша студенттерді ықтимал қауіптен қорғайды.

Қол жетімділік. Виртуалды зертханалық жұмыс Microsoft Windows және macOS операциялық жүйелерінің редакцияларында қол жетімді Microsoft Office PowerPoint бағдарламасында орындалады, яғни

компьютердің болуы виртуалды зертханалық жұмысты PowerPoint форматында іске қосуға мүмкіндік береді.

Орындау қарапайымдылығы. Зертханалық жұмысты орындау кезінде ұсақ моторикаға әсер ететін әртүрлі манипуляцияларды орындау қажет, бұл өз кезегінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге қиындық тудыруы мүмкін. Виртуалды зертханалық жұмыстар бұл манипуляциялардан аулақ болуға мүмкіндік береді, өйткені бұл жұмысты орындау кезінде тек бір манипуляция қажет – компьютер тінтуірін басу немесе пернетақтадағы көрсеткілер арқылы ауысу.

Виртуалды зертханалық жұмыстарды оқушылардың ерекшеліктеріне бейімдеу мүмкіндігі.

Виртуалды зертханалық жұмыс белгілі бір білім беру қажеттіліктеріне бейімделу үшін жақсы негіз болып табылады.

Үнемділік. Мектеп зертханаларында әрдайым шығын материалдары мен жабдықтар жеткіліксіз. Сатып алу өте қымбат және әдетте көп уақытты алады. Виртуалды зертханалық жұмыстарды орындау кезінде нақты объектілерді пайдалану талап етілмейді, бұл зертханалық жұмысты орындау үшін қажетті жабдықтың болуына немесе болмауына қарамастан, оқу бағдарламасы бойынша дәл уақытында зертханалық жұмысты орындауға мүмкіндік береді.

Қашықтықтан және өз бетінше орындау (аяқтау) мүмкіндігі. Егер оқушының сабақта жұмысты аяқтауға уақыты болмаса, жұмысты үйде аяқтауға мүмкіндік бар, сонымен қатар бекіту үшін материалды бірнеше рет қайталауға болады.

Пәндік олимпиадаға дайындық және тереңдетіп оқыту үшін материал ретінде қолдану мүмкіндігі. Виртуалды зертханалық жұмыста әр түрлі деңгейдегі тапсырмалар, сондай-ақ пәндік олимпиадаға дайындалатын балаларға арналған тренажер ретінде қызмет ететін күрделі тапсырмалар болуы мүмкін. Виртуалды зертханалық жұмыстың әр кезеңінде «Өзінді тексер» деген тармақ бар, яғни әр орындалған тапсырмадан кейін оқушыға орындалған тапсырманың дұрыстығын тексеруге мүмкіндік беріледі, осылайша балаға өз мүмкіндіктерін бағалауға, сонымен қатар өткен материалды қайталаудың қосымша кезеңі ретінде мүмкіндік береді.

Виртуалды зертханалық жұмыстың бұл артықшылықтары студенттерге оқу процесінде туындайтын қиындықтарды жеңуге көмектеседі. Мұғалім бірнеше рет қолдана алатын және аяқтай алатын тәжірибе мен әзірлемелерге ие болады. Ұсынылатын виртуалды зертханалық жұмыстар оқушылардың білімдері мен іскерліктерін бекітуге арналған, сондай-ақ 8 сынып оқушыларының білгендері мен білетіндерін тексеруге, олардың білімдеріндегі олқылықтарды анықтауға, оқушыларды одан әрі оқыту мен дамытуды жоспарлауға, қажет болған жағдайда білімі мен іскерлігін түзетуді орындауға көмектеседі.

Бағдарламада оқу процесін бейнелейтін және ұсынылған ақпаратты қабылдауға көмектесетін 120-дан астам ақпараттық суреттер бар. Бұл өте әсем, бұл өз кезегінде кешенге қызықты көрініс пен ойын формасын береді.

Келесі қорытынды жасауға болады:

1. Білім мен ғылымды дамытудың 2016–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мазмұны зерделенді және талданды.

2. 8 сыныпқа арналған биология курсының 7 бөлімі бойынша 12 виртуалды зертханалық жұмыс жасалды: жасушалық биология (1), тірі организмдердің әртүрлілігі (3), заттардың тасымалдануы (2), тыныс алу (1), қозғалыс (1), үйлестіру және реттеу (3), тұқым қуалаушылық және өзгергіштік (1).

3. Оқу-әдістемелік материалдар келесі типтегі тапсырмаларды қамтиды: бірнеше таңдау – 6; сәйкестікті белгілеу – 19; кестелерді толтыру – 20; құрылымдарды анықтау – 12; 1 дұрыс жауабы бар тест тапсырмалары – 4; инормациялық блоктар, орындау бойынша ұсынымдар – 22; бос орындарды толтыру – 4; микропрепараттарды қарау – 13

4. 11 микропрепарат жасалды (кубтық эпителий, көп қабатты жалпақ эпителий, лакрималды бездің құрылымы, тығыз талшықты дәнекер тін, гиалинді шеміршек, перональды бұлшықеттің көлденең қимасы, адам қанының жағындысы, Бақа қанының жағындысы, құбырлы сүйектің құрылымы, құбырлы сүйектің қабырғасының құрылымы. Барлық микропрепараттарды мектеп бағдарламасында, сондай-ақ олимпиадаларға дайындық кезінде қолдануға болады.

Осылайша, виртуалды зертханалық жұмыстарды дамыту қарапайым зертханалық жұмыстарды модернизациялауға, оларды мазмұнды, қызықты етуге мүмкіндік беретін көп қырлы перспективалық процесс болып табылады.

Әдебиеттер

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность». Астана 31 января 2017 г.

2. Совместное исследование ОЭСР и ЮНЕСКО «Учителя для школ будущего. Анализ Всемирных показателей в области образования» Стандарты ОЭСР в области образования: от теории к практике. Фонд Сорос-Казахстан, 15 февраля 2012 г.

3. Гаязов А.С. Современное образование: от моделей к практике инновационного развития. – Уфа: Наука, 2003. – С. 27–41.

А.К. Сейтханова, З. Канашева

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ТИПОВ ТЕСТОВЫХ ЗАДАНИЙ НА УРОКАХ ФИЗИКИ

Аннотация. В данной статье описываются различные типы тестов по физике. Рассматривается классификация, принципы построения, а также преимущество и недостатки тех или иных тестовых заданий.

Ключевые слова: тестовые задания, результат обучения, вариант ответа, качество знаний.

Физика – это очень интересный предмет, который имеет возможность повысить активность и познавательные способности учащихся. Поэтому для их развития необходимо выбрать подходящий метод обучения. Для оперативной и быстрой проверки качества знаний учащихся очень часто используется тестирование. На сегодняшний день метод тестирования во многих развитых странах используется как эффективный инструмент прогнозирования уровня подготовки и качества общего образования.

Плюсы тестирования:

- возможность получения объективных результатов ;
- многообразие методов проверки;
- удобство получения статистики результатов обучения;
- охват большого объема содержания.

Минусы тестирования:

- содержит элементы случайности;
- по сведениям, получаемым во время тестирования, невозможно выяснить причину допускаемых ошибок.

Правила составления тестов:

- тестовое задание должно быть сформулировано четко и понятно;
- тестовое задание должно быть сформулировано желательно без использования вводных слов, вопросительных предложений;
- при составлении заданий не использовать отрицание;
- избегайте подсказок при формулировании вопросов и ответов;
- все ответы должны быть одинаковыми по содержанию и объему.

Существует несколько видов тестов, которые можно использовать для закрепления, повторения, систематизации и контроля полученных знаний на уроках физики. Тестовые задания бывают **открытого и закрытого типа**. К тестовым заданиям **открытого типа** относятся задания с кратким регламентированным ответом, со свободным регламентированным ответом.

Для **закрытого типа** тестовые задания можно представить с альтернативным выбором ответа, с выбором одного правильного ответа, с

выбором нескольких правильных ответов, на установление соответствия, установление правильной последовательности.

Примеры использования следующих типов заданий на уроках физики:

Закрытого типа

1. Задания с альтернативным выбором ответа

Форма задания: утверждение. Дается только два варианта ответов. Ученик выбирает один из них: «да» – «нет», «верно» – «неверно» и т. д.

Задание уровня А. Для возникновения электрического тока необходимо выполнение условий:

А) наличие свободных электрических зарядов	Да / Нет
В) наличие внешнего электрического поля	Да / Нет
С) наличие кристаллической решетки	Да / Нет
Д) наличие только положительно заряженных частиц	Да / Нет
Е) отсутствие внешнего электрического поля	Да / Нет

Правильные варианты ответов: А–Да, В–Да, С–Нет, Д–Нет, Е–Да.

2. Задания с выбором одного правильного ответа. Из предложенных вариантов ответов нужно выбрать один правильный.

Задание уровня А. Единица измерения магнитного потока

- А) $\Phi \cdot Гн$;
- В) $Гн \cdot Тл$;
- С) $В \cdot с$;
- Д) $Тл$;
- Е) $Гн \cdot А$.

Правильный вариант ответа: Е.

3. Задание с выбором нескольких правильных ответов

Эти задания предполагают наличие вариативности в выборе. Учащиеся должны выбрать один, два или три из предложенных вариантов ответов. Оптимальное количество вариантов восемь. Количество правильных ответов обычно указывается как от 1–3.

Задание уровня В. Пружина жесткостью $200 \frac{Н}{м}$ удлиняется на 2 см, под действием силы

- А) $4Н$
- В) $10^4 Н$
- С) $0,004кН$
- Д) $0,01МН$
- Е) $10кН$
- Ф) $0,04 \cdot 10^2 Н$
- Г) $2кН$
- Н) $0,2 \cdot 10^4 Н$

Правильные варианты ответов: А, С, Ф.

4. Задание на установление соответствия

Необходимо найти или приравнять части, элементы, понятия – конструкциям, фигурам, утверждениям; восстановить соответствие между элементами двух списков. Для предотвращения угадывания в левом столбце элементов может быть больше, чем в правом или наоборот.

Задание уровня В. Установите соответствие между физическими величинами и их формулами:

- 1) угловая скорость;
- 2) угловое перемещение;
- 3) угловое ускорение;

A) $\varphi = \omega^2 \varepsilon$

B) $\omega = \omega_0 \pm \varepsilon t$

C) $\omega_0 = \frac{\varepsilon t}{\omega}$

D) $\omega = \omega_0 t \pm \frac{\varepsilon t^2}{2}$

E) $\varepsilon = \frac{\omega - \omega_0}{\Delta t}$

F) $\varepsilon = \frac{\Delta t}{\Delta \omega}$

Правильные варианты ответов: 1 – B, 2 – D, 3 – E.

5. Задание на установление правильной последовательности:

Форма тестовых заданий, обладающая большими преимуществами: краткостью, простотой проверки, крайне низкую вероятность угадывания правильного ответа. В заданиях данного типа нет примитивного узнавания, требуется выполнить несколько логических операций: провести классификацию объектов по заданному признаку, сравнить объекты в парах и выбрать из списка те пары, в которых выполняется заданный критерий. При выполнении подобных заданий требуется проявить так же высокий уровень внимания, без которого ошибки неизбежны.

Задание уровня В. Расположите этапы развития мира в правильной последовательности.

- A) Появление протонов и нейтронов;
- B) Появление атомов;
- C) Сверхбыстрое расширение Вселенной;
- D) Появление первых звезд и галактик;
- E) Образование дейтерия, гелия, ядер лития;
- F) Появление кварков и электронов;
- G) Возникновение планеты и жизни.

Правильные варианты ответов: C–F–A–E – B–D–G.

Открытого типа

1. Задания с кратким регламентирующим ответом

В этих заданиях учащиеся должны самостоятельно давать ответы на вопросы, однако их возможности ограничены (формулировка ответа

должна дать возможность однозначного оценивания). Инструкция для таких заданий: вместо каждого многоточия впишите только одно слово (символ, знак и т. п.).

Задание уровня А

Явление вырывания электронов под действием света _____

Правильный вариант ответа: *фотоэффект*.

2. Задания со свободным развернутым ответом.

Они предполагают свободные ответы учащихся по заданию.

Задание уровня В

Центростремительное ускорение и период вращения тела, радиусом 8 м, движущегося по окружности со скоростью 500 см/с.

Ответ: ($a = 3,125 \text{ м/с}^2$; $T \approx 10 \text{ с}$).

А) Переводит единицы измерения в стандартный вид (500 см/с = 500 м/с) [1].

В) Применяет формулу центростремительного ускорения и периода вращения при решении задач $\left(a = \frac{v^2}{R}; T = \frac{2\pi R}{v} \right)$ [2].

С) Определяет числовое значение центростремительного ускорения и периода вращения ($a = 3,125 \text{ м/с}^2$; $T \approx 10 \text{ с}$) [2].

Количество критериев оценивания: 3.

В заключение следует отметить, что тесты помогут учителям на уроках осуществлять оперативную диагностику уровня овладения учебным материалом по определённым темам каждым учеником, экономить учебное время при проверке знаний и оценке результатов. При составлении тестовых заданий необходимо учитывать достоинства и недостатки тестирования, а также чётко очерчивать требования к отдельному тесту или их системе.

Литература

1. Михайлова Н.С., Минин М.Г., Муратова Е.А., Илюхин Б.В. Разработка тестовых материалов: Учебно-методический комплекс. – Издательство ТПУ, 2008. – 280 с.
2. Жунусакунова А.Д. Разновидности заданий в тестовой форме / А.Д. Жунусакунова – Текст : непосредственный // Актуальные вопросы современной педагогики : материалы II Международная научная конференция (г. Уфа, июль 2012 г.)
3. Аванесов В.С. Форма тестовых заданий. 2-изд., переработанное и расширенное. – М.: Центр тестирования, 2005. – 156 с.
4. Тусупкалиев А.Б., Дильмагамбетов Д.С., Курмангалиева С.С., Темирова Г.А., Жумалиева Г.С. Методические рекомендации по составлению и экспертизе тестовых заданий. – Актобе: РИЦ 3 КГМУ имени Марата Оспанова, 2015. – 30 с.

А.К. Сейтханова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

А.К. Беткулова, М.С. Темирханов

Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИКИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ В УСЛОВИЯХ СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЫ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности преподавания физики на английском языке в условиях сельской школы. Рассмотрена эффективность приема методики CLIL. Представлен пример активных приемов и методов обучения с использованием данной методики, которые можно использовать как на уроке физики, так и на других уроках предметов естественно-математического направления.

Ключевые слова: полиязычное обучение, факультативный курс, методология CLIL, активные методы обучения.

Введение. Современный Казахстан стремится попасть в 30 самых развитых стран мира. Одно из самых важных направлений, которые необходимо развивать и модернизировать, – это образование. Без достаточного «умственного» капитала невозможно дальнейшее развитие страны. Для этого в 2007 году Первый Президент РК, Н.А. Назарбаев в своем Послании «Новый Казахстан в новом мире» положил начало развития трехязычного образования в Казахстане. Он предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков», согласно которому, «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками: казахский – государственный язык, русский – язык межнационального общения и английский – язык успешной интеграции в глобальную экономику» [1]. В рамках поэтапной реализации данного проекта в ряде школ Казахстана были запущены пилотные проекты, а еще через несколько лет пилотные проекты запустили в сельских школах. В Казахстане доля школ в сельской местности составляет более 75%, а это означает, что основной группой по реализации этого проекта станут дети из села, а также педагоги. Поскольку полиязычное обучение было принято решение внедрять на уроках естественно-математического цикла, государство обучило тысячи педагогов физики, химии, биологии и информатики английскому языку. Массовый переход на трехязычное обучение начался в 2019–2020 учебном году. В первую очередь это коснулось физики, так как все открытия и научные исследования в техническом направлении публикуются на английском языке. Такое разнообразие публикаций в данном направлении свидетельствует об огромной теоретической и практической базе знаний, а также постоянно растущем спросе на специалистов в данной области науки. Именно поэтому «Физика» является одним из основных предметов у старшеклассников, когда они стоят перед выбором профилирующих дисциплин.

Основная часть. Трехязычное обучение вносит изменения в старую программу образования. И эта измененная модель должна сформировать конкурентоспособное поколение в условиях современного общества, которое будет владеть тремя основными языками. Владение казахским, английским и русским языками позволит будущему поколению получить доступ к рынкам мира, новым технологиям, науке, позволит сформировать успешного выпускника школы, который будет конкурентоспособен на глобальном уровне.

В 2012 году была проведена реформа стандартов образования, в школах начали открывать классы, в которых преподавание осуществлялось на трех языках. Следует отметить, что программа полиязычного образования, внедряемая в Казахстане, является уникальной и подразумевает, в отличие от западных аналогов, параллельное обучение на трех языках.

СОШ №2 им. А. Текенова села Теренколь района Теренколь с 2013 года является экспериментальной площадкой для внедрения полиязычного обучения в учебно-воспитательный процесс. А с 2017 года осуществляется внедрение опыта НИШ по ведению предметов ЕМЦ с применением элементов английского языка.

Для развития коммуникативной компетенции в школе началось поэтапное внедрение преподавания предмета «Физика» на английском языке в рамках факультативного курса «Physics in English: the solution of physics tasks». Данный курс рассчитан на 3 учебных года (7–9 классы).

Факультативный курс – необязательный учебный курс или предмет, изучаемый студентами вузов и учениками средних учебных заведений по их желанию для углубления и расширения научно-теоретических знаний [3].

В программе факультативного курса предусмотрено проведение факультатива 1 раз в неделю, всего 34 учебных часа за время учебного года. Целью данной программы в ГУ «Средняя общеобразовательная школа №2 им. А. Текенова» является реализация полиязычного образования, направленного на подготовку конкурентоспособных выпускников, владеющих предметными знаниями на казахском, русском и английском языках, мобильных в международном образовательном пространстве и на рынке труда, способных к межкультурной коммуникации.

В этой связи в школе разработана программа развития полиязычного образования, направленная на создание непрерывной многоуровневой поэтапной полиязычной подготовки учеников, открыт экспериментальный класс с преподаванием физики на двух языках. Это 8 «А» класс, количественный состав – 11 учащихся. Качество знаний по физике составляет 55%, что является допустимым значением.

Для лучшего усвоения программного материала учителями активно используется методология CLIL (Content and Language Integrated Learning или предметно-языковое интегрирование обучения). Данная ме-

тодика является приоритетной концепцией, которую учитель должен постоянно совершенствовать.

Данная статья наглядно отображает, каким образом используется данная методика в учебно-познавательном процессе в условиях сельской школы. Ниже представлены несколько активити (активных приемов) по внедрению в учебный процесс. Данные задания помогают пополнить словарный запас, а у учащихся появляется интерес и повышается мотивация к изучению физики на английском языке.

Данное задание можно применять на начальном этапе изучения предмета на английском языке.

Таблица 1. Find seven physical terms in the wordsearch.

G	U	B	V	A	W	O	H	M
H	C	N	O	S	W	I	R	E
U	U	M	L	D	Y	G	A	D
I	R	J	T	F	U	H	N	Y
R	R	K	A	M	P	E	R	E
T	E	H	G	G	E	J	B	W
P	N	F	E	H	R	K	V	R
L	T	C	H	A	R	G	E	U
E	L	E	C	T	R	I	C	J

Read the text and complete the gaps with missed vowels

All m_tals, solutions of s_lts, alkalis and ac_ds, soil, human body and animals are good cond_ctors of electricity. These substances have fr_e, mobile ch_rges. D_electrics are porcelain, eb_nite, glass, amber, r_bber, silk, nylon, pl_stics, k_rose, air. In these substances there are no free charg_d part_cles, they are used in electrical engineering for is_lation.

Это задание позволяет совершенствовать навыки письма на английском языке. Такие задания лучше всего применять на промежуточном этапе, когда ученик имеет некоторый словарный запас.

Таблица 2. Match the circuit designation in column a with the physical quantities in column b

Column a	Column b
	Lamp
	Switch
	Resistor
	Bell
	Cell

Это задание подходит для совершенствования навыка чтения и лучшего усвоения программного материала по данной теме. Подходит для игры в карточки на угадывание элемента электрической цепи.

Таблица 3. «Домино»

Start	Current	Сила тока	Voltage	Напряжение	Resistance	Сопротивление	Ammeter	Амперметр	Voltmeter
Вольтметр	Coulomb	Кулон	Ampere	Ампер	Charge	Заряд	Tension	Напряженность	Finish

Данный прием хорошо использовать для выхода на новую тему, когда все слова известны для учащихся, кроме одного, который и является частью новой темы.

Таблица 4. Write the missing words or letters.

1. R – r_s_st_nc_
2. $I = \frac{\quad}{R}$
3. Current is _____ proportional to voltage.
4. The voltage unit in SI is _____
5. The name of the unit of current in SI is the A__e_e; symbol is .

Задание подходит для проведения формативного оценивания после изучения темы.

Заключение. Предметно-языковое интегрированное обучение по методологии CLIL на сегодняшний день является самым успешным методом преподавания. Он пользуется широким спросом не только на территории Казахстана, но и в США, Нидерландах и т. д., однако стоит отметить, что подготовка к уроку и разработка заданий по данной методике отнимают у учителя много времени, но это компенсируется высокой мотивацией и усердным желанием совершенствоваться со стороны учащихся. Ведь необходимо совместное усилие для повышения качества образования!

Литература

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 28 февраля 2007 г. / Официальный сайт Президента Республики Казахстан. – Режим доступа: <http://www.akorda.kz/>.
2. Статистика системы образования Республики Казахстан / Национальный сборник. – 2014. – С. 30-31. // <http://edu.gov.kz/>
3. Большой энциклопедический словарь – 2002 (2-е издание, переработанное и дополненное) [Электронный ресурс] / Сайт Акаемик. – Режим доступа <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/305130>
4. <http://stroysezon.ru/upload/iblock/b93/b9361011f583818c772a48fd47e68dca.jpg>

А.К. Сейтханова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

А.М. Рыскулова

КТУ «Школа-лицей №6 отдела образования акимата города Экибастуза»

ВНЕУРОЧНЫЕ ЗАНЯТИЯ ПО ГЕОМЕТРИИ «ГЕОМЕТРИЯ ОКРУЖАЮЩЕГО МИРА»

Аннотация. В данной статье рассмотрена методика подготовки обучающихся 5–6 классов к успешному усвоению систематического курса геометрии средней школы, которая обеспечивает серьезную подготовку учащихся к последующему изучению курса геометрии и раскрывает через геометрию новые грани окружающего мира. Приведена методика развития познавательных способностей учащихся, развития логического мышления, интуиции, живого воображения, творческого подхода к изучению геометрии, конструкторских способностей, расширение кругозора.

Ключевые слова: грани окружающего мира, активная деятельность детей, геометрическая информация, геометрические фигуры.

Традиционно геометрия рассматривалась как дедуктивная, строго логическая наука, развивающая в первую очередь и, главным образом, логическое мышление. Но геометрическое мышление есть разновидность образного, чувственного мышления, поэтому не менее важной его составляющей, чем логическая, является наглядно-образная составляющая, основанная на оперировании образами геометрических фигур.

Изучение систематического курса геометрии начинается в том возрасте, когда интенсивно должно развиваться математическое мышление детей, когда реальная база для осознания математических абстракций должна быть уже заложена. Поэтому перед изучением систематического курса геометрии с учащимися необходимо проводить большую подготовительную работу, которая и предусмотрена программой курса «Геометрия окружающего мира». Этот курс разработан как дополнение к курсу математики 5–6 классов и вводит учащихся в мир общечеловеческой культуры, является носителем метода познания мира.

В основе курса лежит максимально конкретная, практическая деятельность ребенка, связанная с различными геометрическими объектами. В нем нет теорем, строгих рассуждений, но присутствуют такие темы и задания, которые бы стимулировали учащегося к проведению несложных обоснований, к поиску тех или иных закономерностей.

Программа основана на активной деятельности детей, направленной на зарождение, накопление, осмысление и некоторую систематизацию геометрической информации.

Целью таких внеурочных занятий является подготовка обучающихся к успешному усвоению систематического курса геометрии средней школы. Так как результаты ВОУД и ЕНТ по математике показывают, что основная проблема геометрической подготовки учащихся связана с не-

достаточно развитыми геометрическими представлениями, неумением представлять и изображать геометрические фигуры, проводить дополнительные построения.

В связи с этим были поставлены следующие задачи:

– создание запаса геометрических представлений, которые в дальнейшем должны обеспечить основу для формирования геометрических понятий, идей, методов;

– максимальное развитие познавательных способностей учащихся;

– развитие логического мышления, интуиции, живого воображения, творческого подхода к изучению геометрии, конструкторских способностей, расширение кругозора;

– развитие навыков работы с измерительными инструментами: угольником, транспортиром, циркулем;

– формирование устойчивых знаний по предмету, необходимых для применения в практической деятельности, для изучения смежных дисциплин, для продолжения образования.

Программа «Геометрия окружающего мира» позволяет добиться следующих личностных результатов:

1) ответственного отношения к учению, готовности и способности обучающихся к саморазвитию и самообразованию на основе мотивации к обучению и познанию;

2) формирование коммуникативной компетентности в общении и сотрудничестве со сверстниками в учебно-исследовательской, творческой деятельности;

3) первоначального представления о геометрии как сфере человеческой деятельности, об этапах её развития, о её значимости для развития цивилизации;

4) креативности мышления, инициативы, находчивости, активности при решении геометрических задач;

5) формирования способности к эмоциональному восприятию геометрических объектов, задач, решений.

Метапредметных:

1) способности самостоятельно планировать альтернативные пути достижения целей, осознанно выбирать наиболее эффективные способы решения учебных и познавательных задач;

2) развития способности организовывать учебное сотрудничество и совместную деятельность с учителем и сверстниками: определять цели, распределять функции и роли участников, взаимодействовать и находить общее решение и способы работы; умения работать в группе; находить общее решение и разрешать конфликты на основе согласования позиций и учёта интересов; слушать партнёра; формулировать, аргументировать и отстаивать своё мнение;

3) формирования учебной и общепользовательской компетентно-

сти в области использования информационно-коммуникационных технологий;

4) развития способности видеть математическую задачу в других дисциплинах, в окружающей жизни;

5) способности планировать и осуществлять деятельность, направленную на решение задач исследовательского характера.

Предметных:

1) приобретения опыта измерения длин отрезков, величин углов, вычисления площадей и объёмов; понимания идеи измерения длин, площадей, объёмов;

2) усвоения на наглядном уровне знаний о свойствах плоских и пространственных фигур; приобретения навыков их изображения; умения использовать геометрический язык для описания предметов окружающего мира;

3) знакомства с идеями равенства фигур, симметрии; умения распознавать и изображать равные и симметричные фигуры;

4) знакомства с идеей координат на прямой и на плоскости; выполнения процедур на координатной плоскости.

В результате работы по программе «Геометрия окружающего мира» ученик научится:

1) представлять начальные сведения по геометрии и распознавать на чертежах, рисунках, моделях и в окружающем мире плоские и пространственные фигуры;

2) решать типовые задачи по предложенной тематике;

3) находить длины отрезков, площади прямоугольников, прямоугольного параллелепипеда, правильной пирамиды, цилиндра и конуса;

4) представлять различные геометрические фигуры, определять по линейным размерам развёртки фигуры линейные размеры самой фигуры и наоборот;

5) формулировать некоторые геометрические свойства, правила, вычислять объём куба, прямоугольного параллелепипеда.

Предлагаемая программа курса рассчитана на учащихся 5–6 классов. Всего 68 часов (1 час в неделю).

Содержание курса.

Курс состоит из четырех разделов:

1. Углы на плоскости – 11 ч.

2. Треугольники – 17 ч.

3. Треугольники и четырехугольники. Параллельные прямые – 22 ч.

4. Наши замечательные круги – 18 ч.

В первом разделе учащиеся знакомятся с геометрическими углами. Угол вроде бы простая геометрическая фигура, с которой они уже знакомы с начальных классов. Но данный раздел дает учащимся узнать о ней очень интересные факты. Впервые они узнают все виды углов, смежные и вертикальные углы. Впервые познакомятся с геометрическими инст-

рументами: угольник, транспортир и циркуль. А также учащиеся научатся измерять и строить углы.

Например: посмотрите на крыши домов и домиков. Какие углы ты видишь на рисунке? Соотнесите вид угла с изображением домика.

Рисунок 1. Определи углы

Данное задание позволяет закрепить знания о видах углов и научить учащихся применять свои знания в повседневной жизни.

Второй раздел плавно переходит на треугольники. В данном разделе учащиеся узнают виды и элементы треугольников. Научатся устанавливать равенство двух треугольников, с помощью признаков равенства треугольников. Узнают все тонкости равнобедренного треугольника. А также научатся строить треугольники с помощью циркуля и линейки.

Например: посмотри внимательно на чертеж фермы железнодорожного моста. Сколько треугольников и какого вида ты сможешь найти на чертеже? Какие четырехугольники можно найти здесь? Найди все углы, равные тем двум углам, которые показаны при помощи дуг.

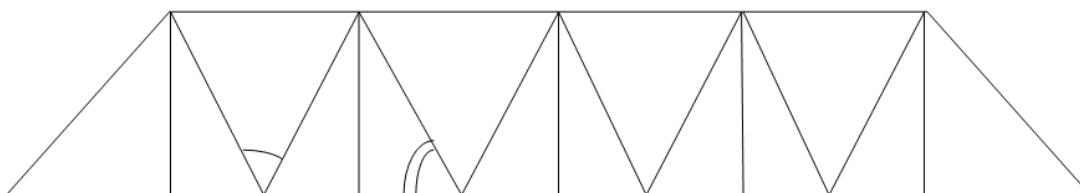

Рисунок 2. Определи виды треугольников.

В этом задании учащиеся повторяют свойства равных фигур и виды треугольников и четырехугольников.

В третьем разделе наряду с треугольниками рассматриваются параллельные прямые и четырехугольники. В этот раздел входит изучение таких тем, как взаимное расположение прямых, средние линии треугольников, сумма углов треугольника, виды четырехугольников и нахождение площади треугольников и четырехугольников.

Например: найдите площади и периметры фигурок. Сделайте вывод.

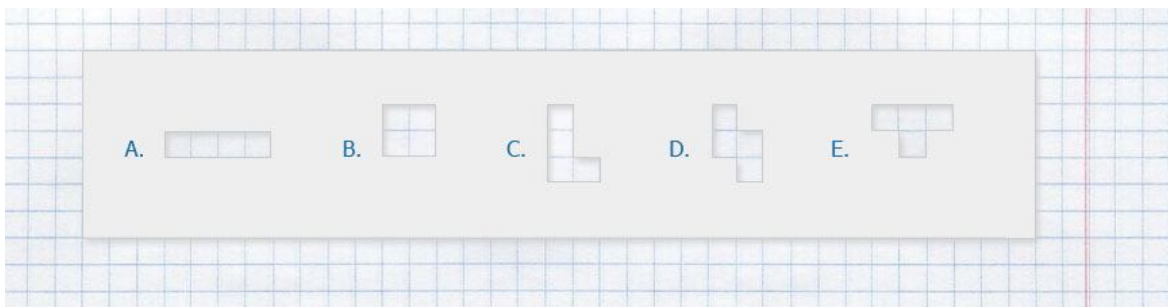

Рисунок 3. Определи площади и периметры фигурок

Данное задание можно дать учащимся на отработку темы «Периметр и площадь четырехугольников».

Четвертый раздел посвящается кругам и окружностям. Учащиеся узнают, что у каждой окружности есть свой центр, радиус, диаметр и хорда. Рассмотрят случаи взаимного расположения прямой и окружности, а также двух окружностей. Познакомятся с числом π , научатся находить длину окружности и площадь круга.

Например: дана окружность и несколько отрезков. Которые из них радиусы, хорды, диаметры?

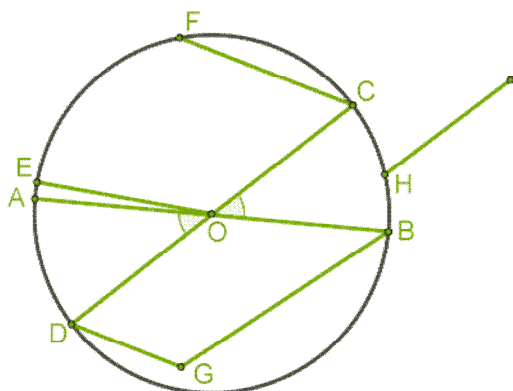

Рисунок 4. Определи радиусы, хорды, диаметры

Это задание позволяет совершенствовать навыки нахождения элементов окружности.

Проблема преподавания в школе геометрии действительно актуальна на данный момент и требует комплексного подхода. По моему субъективному мнению, в курсе геометрии необходимо увеличить нагрузку в сторону решения задач, пусть даже за счет уменьшения доказательной базы. Принцип наглядности должен стать ведущим при обучении геометрии, необходимо уделять больше времени изображению фигур, применять знания при решении практических задач, связать теорию и реальность.

Литература

1. Математика. Наглядная геометрия: методическое пособие. – Москва: Дрофа, 2012.
2. Наглядная геометрия. 5–6 кл.: Пособие для общеобразовательных учебных заведений. – М.: Дрофа, 2002.
3. Геометрия окружающего мира. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2008.

А.К. Сейтханова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

Н.И. Гажук

КГУ «Школа-лицей №6 отдела образования акимата города Экибастуз», г. Экибастуз

ЛАБОРАТОРИЯ ЕСТЕСТВЕННО-НАУЧНЫХ РАБОТ

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос, как высокий уровень развития естественных наук оказывает серьезное влияние на социум в целом, на его культуру и гуманизацию человеческих отношений, а также необходимость широкого распространения естественнонаучных знаний как среди всего населения, так и на разных возрастных этапах.

Ключевые слова: межпредметные связи, внутрипредметная интеграция, психологическое преимущество, естественно-научные исследования.

В течение последних десятилетий практически во всех развитых странах наблюдается падение интереса школьников к естественным наукам. Одной из главных причин этого является способ изучения естествознания в школе. В условиях динамично развивающегося мира в естественнонаучном образовании уже невозможно ограничиваться только традиционными педагогическими методами, усилия должны быть направлены на поиски новых образовательных решений.

Обычно школьные учителя используют для преподавания естествознания объяснительно-иллюстративный или «дедуктивный» метод обучения, т. е. педагог излагает научные теории и приводит примеры их использования для объяснения различных явлений. Чтобы успешно справиться с предложенным курсом, ученики должны научиться работать с абстрактными понятиями и представлениями, а зачастую просто запоминать и формально воспроизводить изложенное преподавателем. Можно заключить, что овладение естественнонаучными знаниями на теоретическом уровне для большинства учащихся является весьма сложной задачей.

Гораздо реже, но все-таки наблюдается и так называемый «индуктивный» подход. Здесь учащимся предоставляется возможность для проведения наблюдений, экспериментирования, самостоятельного активного выстраивания собственного знания. Развитие этого подхода на протяжении многих лет привело к появлению исследовательского метода обуче-

ния (ИМО) в организации преподавания естественнонаучных дисциплин. Европейские педагоги утверждают, что переход общеобразовательной школы от преимущественного использования «дедуктивного» подхода к обучению на основе ИМО является сегодня главным средством для повышения интереса учащихся к изучению естественных наук.

На примере можем изложить разработку урока на тему «Почему рыбы не тонут? Подводная лодка. Подводная лодка из винограда» (2 класс).

Цель занятия:

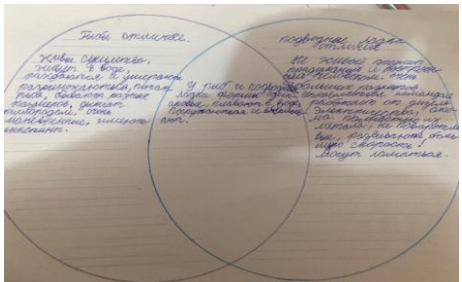
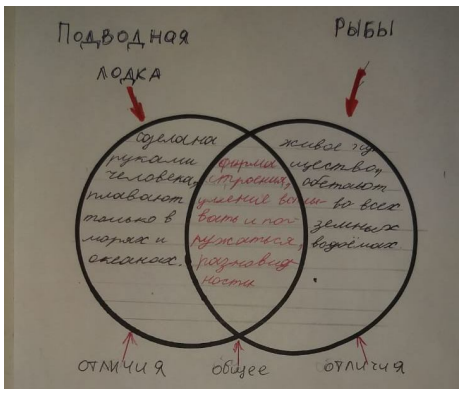

- формирование у учащихся познавательного интереса к изучению окружающего мира, углубление и расширение знаний по предметам естественнонаучного направления, выявление и развитие творческих способностей, интереса к научно-исследовательской деятельности;
- выяснить, почему рыбы могут плавать в толще воды.

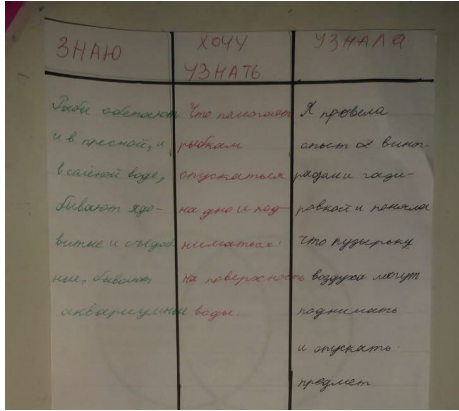

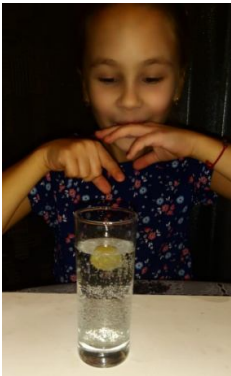
Задачи:

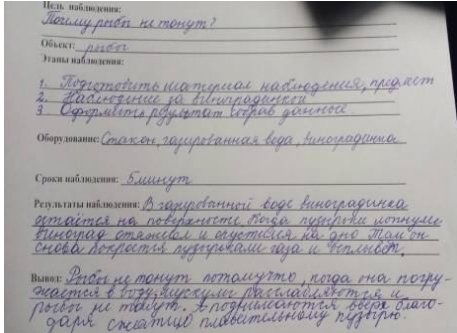
- предоставить дополнительные образовательные возможности обучающимся, интересующимся естественными науками;
- создать условия для формирования у обучающихся ценности интеллектуального творчества и мотивации к научно-исследовательской работе;
- применить новые педагогические технологии при проведении мероприятий естественно-научного направления;
- познакомить с видами рыб;
- выяснить, что может быть причиной того, что рыбы могут подниматься к поверхности воды и опускаться на дно;
- формировать умение наблюдать, сравнивать, делать выводы.

Ход занятия

	Деятельность учителя	Деятельность учащихся
Стадия вызова	<p>Выход на тему занятия. – Чтобы узнать тему урока, надо отгадать ребус.</p> <p style="text-align: center;">Упражнение №3. Отгадайте ребус и запишите слово.</p> <div style="text-align: center;"> <p style="font-size: 2em; font-weight: bold; color: red;">И=Ы</p> <p style="font-size: 2em; font-weight: bold; color: red;">рыбка</p> </div>	<p>Отгадывают ребус. – Объясняют принцип отгадывания ребуса</p>

	Деятельность учителя	Деятельность учащихся											
	<p>Отгадай загадку</p> <p>Под водой железный кит Днём и ночью кит не спит. Не до снов тому киту, Он днем и ночью на посту. (подводной лодке)</p>	<p>Отгадывают загадку</p>											
<p>Осмысление</p> <p>– Как вы думаете, какая связь может быть между рыбами и лодкой?</p> <p>Использование диаграммы ВЕННА учащиеся находят сходство и различие лодки и рыбы. Это графический способ помогают выявить общее в двух предметах, подчеркнуть различия и обобщить знание по заявленной теме. В результате учащиеся приходят к выводу</p> <p>Подводная лодка рыбы</p> <p>Диаграмма Венна</p> <p>Использование таблица ЗХУ на данном этапе Поможет собрать уже имеющиеся знания, систематизировать их по изучаемой теме. Данные сведения будут заполняться по мере изучения темы.</p> <table border="1" data-bbox="370 1664 850 1823"> <thead> <tr> <th data-bbox="370 1664 497 1742">ЗНАЮ</th> <th data-bbox="497 1664 715 1742">ХОЧУ УЗНАТЬ</th> <th data-bbox="715 1664 850 1742">УЗНАЛ</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="370 1742 497 1823"></td> <td data-bbox="497 1742 715 1823">Почему рыбы не тонут?</td> <td data-bbox="715 1742 850 1823"></td> </tr> </tbody> </table>	ЗНАЮ	ХОЧУ УЗНАТЬ	УЗНАЛ		Почему рыбы не тонут?		<p>Заполняют диаграмму</p> <table border="1" data-bbox="869 1339 1332 1534"> <thead> <tr> <th data-bbox="869 1339 1034 1400">ЗНАЮ</th> <th data-bbox="1034 1339 1193 1400">ХОЧУ ЗНАТЬ</th> <th data-bbox="1193 1339 1332 1400">УЗНАЛ</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="869 1400 1034 1534">Виды океанических рыб - акула, гуппи, скляки, тунцы - шкура, карась, карп. Рыбы различаются цветом.</td> <td data-bbox="1034 1400 1193 1534">Почему рыбы не тонут?</td> <td data-bbox="1193 1400 1332 1534">Жизнь рыбы. Как она дышит, как передвигается, как ориентируется в пространстве, как размножается.</td> </tr> </tbody> </table> 	ЗНАЮ	ХОЧУ ЗНАТЬ	УЗНАЛ	Виды океанических рыб - акула, гуппи, скляки, тунцы - шкура, карась, карп. Рыбы различаются цветом.	Почему рыбы не тонут?	Жизнь рыбы. Как она дышит, как передвигается, как ориентируется в пространстве, как размножается.
ЗНАЮ	ХОЧУ УЗНАТЬ	УЗНАЛ											
	Почему рыбы не тонут?												
ЗНАЮ	ХОЧУ ЗНАТЬ	УЗНАЛ											
Виды океанических рыб - акула, гуппи, скляки, тунцы - шкура, карась, карп. Рыбы различаются цветом.	Почему рыбы не тонут?	Жизнь рыбы. Как она дышит, как передвигается, как ориентируется в пространстве, как размножается.											

	Деятельность учителя	Деятельность учащихся
	<p style="text-align: center;">ОПЫТ</p> <p>Познавательно-исследовательская деятельность учащихся. Проводят опыт.</p> <p>Проведение опыта заключается в том, что бы опытно-экспериментальным путем дать детям элементарные знания о принципе всплытия на поверхность и погружения на глубину рыбы;</p> <p>А так же проведение опыта поможет показать учащимся функционирование и значение такого внутреннего органа рыбы, как плавательный пузырь.</p> <p style="text-align: center;">Инструкция по выполнению опыта.</p> <p>Возьмите стакан со свежей газированной водой или лимонадом и бросьте в нее виноградинку. Понаблюдай, как ведёт себя виноградина, какие действия выполняет?</p> <p>– Что ты заметил на виноградине?</p> <p>– В какой момент виноградина поднимается?</p> <p>– В какой момент опускается?</p> <p>– Почему так происходит?</p> <p style="text-align: center;">Сделай выводы.</p> <p>Использование опыта формирует у учащихся умения: работать с информацией, обобщать, делать выводы, сравнивать, анализировать, устанавливать простые закономерности; стимулирует самостоятельно-поисковую творческую деятельности, запускает механизм самообразования и самоорганизации.</p>	

	Деятельность учителя	Деятельность учащихся
Рефлексия	<p>Пройди по ссылке, посмотри видео. Видео поможет наглядно представить учащимся принцип всплывания и погружения рыбы в воде</p> <p>Подведение итогов опыта. Сделать вывод.</p>	<p>Просмотр видео https://yandex.kz/video/preview/?text=почему+рыбы+не+тонут+исследовательская+работа&path=wizard&parent-reqid=1602003605340276-255714365592004311000218-production-app-host-vla-web-yp-68&wiz_type=vital&filmId=15730839183163172352&url=http%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3D_ir2pRutL5I</p>

Ожидаемые результаты:

Результаты, направленные на достижения учащихся

- повышение мотивации к научно-исследовательской деятельности;
- повышение интереса к естественнонаучному образованию;
- развитие организаторских, лидерских и коммуникативных способностей детей через участие в совместных мероприятиях научного профиля;
- достижения детей, участие в мероприятиях различного уровня.

Литература

1. Алейникова И. Организация исследовательской работы учащихся в школе Интеллект будущего / И. Алейникова // Управление школой: изд. дом Первое сентября. – 2007. – № 1. – С. 25-27.
2. Александрова Ю.Н. Юный эколог (Текст) / Ю.Н. Александрова, Л.Д. Ласкина, Н.В. Николаева. – Волгоград: Учитель, 2010. – 331 с.
3. Демьянков Е.Н. Биология. Мир растений (Текст): задачи. Дополнительные материалы: бкл. – М.: Гуманитар. Изд. Центр ВЛАДОС, 2007.
4. Игнатова В.А. Экология и культура: на пути к интеграции: Книга для учителя. – Тюмень: Вектор Бук, 2004. – 262 с.
5. Садчикова О.Г. и др.. Занимательная география (Текст) / О.Г. Садчикова. – Ростов н/Д: Феникс, 2006.

А.К. Сейтханова, А.К. Нуришанова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИКТ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИКИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ КЛЮЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Аннотация. В статье рассмотрены способы информатизации всех сфер общества, интенсификации учебной деятельности, которые определяют процесс модернизации и новое видение роли основного общего образования.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, творческий потенциал, практическая работа, ключевая компетенция.

Правительственная стратегия модернизации образования предполагает обновление содержания образования на основе «ключевых компетенций», которые в личностном плане проявляются как компетентности. Ученик должен не только получать образование, но и достигнуть некоторого уровня компетентности в способах жизнедеятельности в человеческом обществе, чтобы оправдать социальные ожидания нашего государства о становлении нового работника, обладающего потребностью творчески решать сложные профессиональные задачи. Такую компетентностную стратегию образования легко реализовать, используя различные современные компьютерные технологии в образовательной среде.

Естественной в учебно-воспитательном процессе становится установка на самостоятельное получение знания обучаемыми, на их самообразование и на самопознание. В связи с этим в настоящее время особое внимание уделяется индивидуальному (ориентированному на личность) подходу при обучении учащихся, созданию условий, для того чтобы ребёнок овладел многообразными способами самостоятельного получения и усвоения знаний, развивал свой творческий потенциал. Одним из важнейших направлений, решающих эту задачу, является внедрение информационных средств в процесс обучения. Первостепенным из данных информационных средств, на наш взгляд, является использование компьютерных технологий на уроках физики.

Реалии современного образования и, в частности, предмета физики таковы, что объём информации, который необходимо освоить учащемуся, возрастает с каждым учебным годом. Причём особенности преподавания предмета таковы (несмотря на концентрический характер структуры предмета), что практически каждый урок несет в себе новый объём информации, который ученик должен освоить (т.е. понять и принять). Времени же, достаточного на осмысление и закрепление, практически не остается. Возникает проблема информационной адаптации человека в обществе. Если ученик не имеет достаточных навыков обработки, получаемой им информации, он испытывает колоссальные трудности и теряет интерес как к процессу учения и обучения, так и к самому предмету.

Поэтому перед учителем в настоящее время встает проблема научить ребёнка таким технологиям познавательной деятельности, умению осваивать новые знания в любых формах и видах, чтобы он мог быстро и, главное, качественно обрабатывать получаемую им информации. Применять её на практике при решении различных видов задач (и заданий), почувствовать личную ответственность и причастность к процессу обучения, готовить себя к дальнейшей практической работе и продолжению образования.

Выбранная нами педагогическая идея позволяет решать концептуальные задачи: развитие личности ученика, его познавательных и созидательных способностей. При этом учебный процесс при таком подходе характеризуется высокой интенсивностью, полученные знания отличаются глубиной и прочностью, что является одним из основных требований в учебном процессе.

ИКТ дают ученикам возможность самим выбирать темп обучения в соответствии со своими индивидуальными особенностями и проводить виртуальные опыты и эксперименты по физике в домашних условиях. Поэтому можно сказать, что ИКТ имеют большое значение для конкретизации знаний учащихся, для привития им умения видеть различные конкретные проявления общих законов. Без такой конкретизации знания остаются книжными и не имеют практической ценности.

Использование ИКТ способствует приобщению к самостоятельной творческой работе, приучает анализировать изучаемые явления, помогает глубже проникнуть в их сущность, знакомит с методами моделирования физической ситуации, способствует политехническому образованию школьников и играет важную роль в профессиональной ориентации.

На основании выше изложенного предлагаем рассмотреть конспект урока по физике на тему «ИСТОЧНИКИ ЗВУКА. ШУМ» (9 класс).

Цели урока: ознакомить учащихся со звуковыми волнами как одним из видов механических волн; ввести понятия высоты и громкости звука; объяснить значение звука и вред шума; сформировать ключевые компетенции.

Ход урока

I. Проверка домашнего задания, фронтальный опрос

- Что называется волнами?
- Что является источником волн?
- Основное свойство волн.
- Что называется длиной волны?

За какое время колебательный процесс распространяется на расстояние, равное длине волны?

Как можно рассчитать длину волны?

II. Новый материал

Учитель: Механические волны занимают очень широкий диапазон по частоте колебаний: от 0 до 200 кГц.

Мы знаем, что некоторые колеблющиеся тела издают звук. Рассмотрим опыты, которые позволят нам узнать, от чего зависит, слышим мы звук от колеблющегося тела или нет.

Демонстрируются опыты: натянутая струна, линейка в тисках, камертон, к которому подносят маленький шарик на нити.

Учитель: Сформулируйте определение источника звука на основе данных опытов.

Учащиеся пытаются сформулировать определение.

Учитель: Источником звука является любое тело, совершающее колебания с частотой от 20 до 20 000 Гц.

Ухо нормального человека устойчиво может воспринимать колебания в диапазоне частот от 20 Гц до 20 кГц. С возрастом чувствительность уха уменьшается, и не весь рабочий диапазон становится доступен человеку. Упругие волны, которые воспринимаются человеческим ухом, называются звуковыми. Раздел механики, изучающий звуковые волны, называется акустикой.

Важность звуковых волн трудно переоценить. Общение людей основано на возможности воспринимать речь другого человека.

Высота звука зависит от частоты колебаний источника звука: чем больше частота колебаний, тем выше звук.

Дельфин воспринимает звуки с очень высокой частотой от 0,4 до 200 кГц.

Если частота колебаний выше 20 кГц, они называются ультразвуковыми, а колебания с частотой ниже 20 Гц называются инфразвуковыми.

К этому уроку две группы учащихся по 2–4 человека подготовили доклады с презентациями по темам «Инфразвук. Его применение» и «Ультразвук. Его применение».

1. Информационные и коммуникативные компетенции формируются у учащихся при подготовке докладов и презентаций.

Учитель: Громкость звука зависит от амплитуды колебаний: чем больше амплитуда колебаний, тем громче звук.

При одинаковых амплитудах как более громкие мы воспринимаем звуки, частоты которых лежат в пределах от 1000 до 5000 Гц.

Громкость звука зависит также от длительности и индивидуальных особенностей слушателя. Как вы думаете, что такое шумовое загрязнение?

Учитель: Шум естественной окружающей среды является таким же нормальным и необходимым фактором, как солнечный свет, вода, земное магнитное поле и т. п. Заметное увеличение или уменьшение этого фона отрицательно сказывается как на деятельности организма, так и на его развитии.

Звуковой шум коварен, его вредное воздействие на организм незаметно. Нарушение в организме обнаруживается не сразу. К тому же организм человека против шума практически беззащитен. Врачи говорят о

шумовой болезни, развивающейся из-за влияния шума с преимущественным поражением слуха и нервной системы. Шумовое загрязнение, по данным австрийских ученых, сокращает жизнь жителей больших городов на 10–12 лет.

Таблица 1. Уровни шумов от различных источников и реакции организмов на них.

Источник шума	Уровень шума, дБ	Реакция организма на длительное акустическое воздействие
Листья, прибор	20	успокаивает
Средний шум в квартире, в классе	40	Гигиеническая норма
Шум внутри здания на магистрали	60	Возникает чувство раздражения, утомляемость, головная боль
Телевизор	70	Возникает чувство раздражения, утомляемость, головная боль
Поезд	80	Возникает чувство раздражения, утомляемость, головная боль
Кричащий человек	80	Возникает чувство раздражения, утомляемость, головная боль
Мотоцикл	90	Возникает чувство раздражения, утомляемость, головная боль
Реактивный самолет на высоте 300 м	95	Постепенное ослабление слуха, нервно-психический стресс (угнетенность, возбужденность, агрессивность), язвенная болезнь, гипертония
Плеер	114	Вызывает звуковое опьянение наподобие алкогольного, нарушает сон, разрушает психику, приводит к глухоте

Особую опасность представляют плееры и дискотеки для подростков. Здоровые барабанные перепонки без ущерба для организма могут переносить громкость плеера в 110 дБ максимум в течение 1,5 минуты. Нарушения слуха в наше время очень распространены среди молодых людей.

Существуют методы борьбы с шумом: хороши зелёные насаждения и шумозащитные экраны, стеклопакеты

2. Компетенции личностного самосовершенствования формируются при осознании вреда шума для себя и окружающих

Учитель: Домашнее задание: заполнить таблицу практической работы «Изучение шумового загрязнения в городе». Работаете в группах по 2 человека. Цель работы: исследовать уровень шума для различного вида транспорта в разных местах города.

Экологический шум – одна из форм загрязнения окружающей среды. Увеличение уровня шума сверх природного отрицательно действует на человека: повышается утомляемость, снижается умственная активность, возникают неврозы. Для определения шумового показателя мож-

но использовать шумомер или воспользоваться таблицей с готовыми показателями уровня шума для определённых источников.

Таблица 2. Шум создаваемый транспортными средствами (дБ)

Легковой автомобиль	65–80
Автобус	80–85
Грузовой автомобиль	80–90
Мотоцикл	90–95
Поезд	95–100
Самолет на взлете	110–130
Крупный реактивный самолет	155–160

На экран выводится таблица «Шум, создаваемый транспортными средствами (дБ)»(Таблица 1,2).

Учащимся выдается лист для заполнения отчета

Таблица 3 для заполнения отчета

Вид транспорта	Шумовой показатель	Количество транспорта за час	Общее шумовое загрязнение
	На обочине дороги	У дома	
Грузовик			
Автобус			
Легковой автомобиль			
Трактор			
Мотоцикл			
Итого			

Отчетное задание.

1. Заполнить таблицу, определив шумовое загрязнение по формуле

$$Ш = \sum (P \cdot \Pi)$$

где: Ш – общее шумовое загрязнение; \sum – знак суммирования; P – шумовой показатель у дома; Π – количество данного вида транспорта, проехавшего по участку за один час.

Учитель: Выбираете место для исследования, на листе для отчета укажите, какое. В течение часа нужно посчитать проехавшие мимо него каждого вида транспорта на обочине и около дома. Предложить способы защиты от шумового загрязнения. На следующий урок мы с вами сравним результаты и выявим наиболее неблагоприятные районы города.

В результате выполнения данной работы у учащихся формируются учебно-познавательные, общекультурные, коммуникативные компетенции.

3. Закрепление материала

- Что представляют собой звуковые волны?
- Чем определяется громкость звуковых колебаний, высота звука?

– Звук какой частоты – 500 или 3000 Гц – человеческое ухо воспринимает как более громкий при одинаковых амплитудах колебаний источников этих звуков?

– Чем вреден шум?

4. Домашнее задание

Образовательная школа не в состоянии сформировать уровень компетентности учеников, достаточный для эффективного решения проблем во всех сферах деятельности и во всех конкретных ситуациях, тем более в условиях меняющегося общества, в котором появляются и новые сферы деятельности, и новые ситуации. Физика как учебная дисциплина объективно обладает потенциальными возможностями организации процесса обучения, обеспечивающего развитие научного мышления и исследовательских способностей учеников. То есть возникла острая необходимость формирования ключевых компетенций. Опираясь на собственный опыт работы, можем с уверенностью сказать, что такие уроки вызывают у учащихся настоящий интерес, включают в работы всех, даже слабых ребят, способствуют формированию компетенции: изучение нового материала; поиск информации; обработка информации; адаптация к окружающей среде, необходимых не только физики, но и на других предметах.

Литература

1. Юденко М.Н. Формирование ключевых компетенций на уроках физики / Физика. Все для учителя. – №1. – 2012.
2. Поташник М.М. Управление профессиональным ростом учителя в современной школе. – М., 2009.
3. Материалы авторской мастерской Л.П. Босовой [Электронный ресурс]. – http://metodist.lbz.ru/avt_masterskaya_BosovaLL.html

А.К. Сейтханова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

С.Ш. Сатимова

КГУ «Школа-лицей №6 отдела образования акимата города Экибастуза»

РЕШЕНИЕ ПРИКЛАДНЫХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ КАК УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКА ДЛЯ РАЗВИТИЯ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация. В данной статье приведена методика решения задач практического содержания, которая способна привить интерес ученика к изучению математики. Задания такого рода изменяют организацию традиционного урока. Они базируются на знаниях и умениях, и требуют умения применять накопленные знания в практической деятельности. Данная методика позволяет реализовать многие личностные потребности учащихся, дает возможность применить и нарастить не

только свои теоретические знания, но и использовать свой жизненный «бытовой» опыт для дальнейшего развития личности.

Ключевые слова: личностный рост, прикладные задачи, функциональная грамотность, математическая грамотность.

Сегодня современному учителю нужно создать на уроке атмосферу, которая способствует формированию у учащихся быть инициативными, способными творчески мыслить, находить нестандартные решения и применять знания на практике. Для повышения качества математического образования педагог должен осуществлять прикладную направленность школьного курса математики. Применять математические знания к решению задач повседневной практики и дальнейшей профессиональной деятельности.

Важнейшим видом учебной деятельности при обучении школьников математике является решение задач. В педагогической литературе **задача** рассматривается как проблемная ситуация с явно заданной целью, которую необходимо достичь. Под задачей с практическим содержанием понимается математическая задача, содержание которой раскрывает приложения математики в окружающей нас действительности, в смежных дисциплинах, знакомит ее с использованием в организации, технологии и экономике современного производства, в сфере обслуживания, в быту, при выполнении трудовых операций.

При переходе на обновленное содержание образования перед учителями встала задача поиска разнообразных способов и приемов развития учебных действий для повышения интереса к предмету.

Мы понимаем, что основы школьного курса математики должны иметь практическую направленность. И в связи с этим должны разнообразить содержание учебного материала на уроках и внеклассных занятиях.

Актуальность заключается в том, что именно работа учителя по созданию условий, обеспечивающих развитие математической грамотности учащихся, остается единственной предпосылкой успешности, которая обеспечивает соответствие современного обучения и постоянно повышающимися требованиями общества.

Определение эффективных методов развития функциональной грамотности и создание модели для развития математической грамотности учащихся является основной целью нашей работы.

В связи с этим были поставлены следующие задачи:

1. Изучить теоретический материал по теме исследования.
2. Поиск эффективных методов для обеспечения личностного роста и развития учащихся.
3. Внедрить созданную модель для развития математической грамотности учащихся.
4. Описать опыт применения исследовательской деятельности в преподавании математики, разработать методические рекомендации.

5. Разработать дидактические материалы для учебного процесса и внеклассной работы с применением практических задач.

6. Организовать проектную и исследовательскую деятельность учащихся на уроках математики и во внеклассной работе.

Формирование исследовательской компетентности учителя дает возможность формировать творческие способности учащихся, т. к. ученики становятся активными участниками учебного процесса не только на этапе проведения учебного занятия, но и при подготовке, ученики самостоятельно мыслят, рассуждают, умеют учиться, самостоятельно добывают необходимую информацию. Познавательный интерес на уроках высокий, это доказывает то, что многие дети участвуют в научно-исследовательских конференциях, готовят презентации, сообщения, рефераты, опорные конспекты, участвуют в разработках проектных уроков. Именно такие показатели побуждают и стимулируют учащихся.

Результаты исследования показали картину роста уровня сформированности математической культуры у учащихся основе критерия «умение решать задачи практического и прикладного содержания», что приводит, в свою очередь, к повышению успеваемости; позволяет учащимся проявить себя в полной мере на таких занятиях; способствует развитию ситуации психологического комфорта. То есть мною сделан был вывод об эффективности внедрения в образовательный процесс модели развития исследовательских умений учащихся основной школы и педагогических условий ее реализации.

В своей педагогической практике я часто применяю учебно-исследовательские задачи и метод проектов. Во время работы развиваются исследовательские умения у учащихся. «Конечным продуктом» являются проект, реферат, сообщение, сборник задач, опорные конспекты. Формы работы могут быть индивидуальными, парными, групповыми и коллективными. По продолжительности подготовки могут быть краткосрочными, при прохождении темы, раздела, длительными. По типу можно разделить на следующие виды: исследовательский, прикладного характера, информационный, творческий.

Возможно, из многих работ учащихся при дальнейшем и более глубоко и научном изучении получатся хорошие идеи для стартапа. Ведь учащиеся получают позитивный опыт: ученики приобретают много полезных навыков:

- навык публичных выступлений;
- умение работать с информацией;
- умение отталкиваться от мнения окружающих.

Применение модели исследовательской деятельности в преподавании развивает у учащихся ораторское мастерство, умение вести переговоры, развитие навыков лидерства и управления командой. Поэтому всегда предлагаю учащимся задания следующего вида:

1) Решить практические задачи прикладного характера, ситуационные задачи, задания, развивающие функциональную грамотность учащихся.

2) Придумать (или подобрать) и решить математическую задачу по рассматриваемой теме несколькими способами; проанализировать решения и сделать вывод о рациональности того или иного способа.

3) Составить и решить задачу с меняющимся содержанием условия или с несформулированным вопросом; проанализировать, как изменится решение при изменении части условия или вопроса.

Результаты работ по развитию исследовательских способностей учащихся я систематизировала в виде технологической карты как рекомендации учителям математики при прохождении тематического материала.

Таблица 1. Технологическая карта в выборе исследовательской работы

п/п	Темы	Продукт	Тип работы
1	2	3	4
1	Арифметические действия с дробями	Рефераты о возникновении дробей	Информационный
		Опорный конспект по правилам вычисления	Информационно-творческий
		Проект: «Применение дробей в жизни»	Исследовательский
2	Проценты	1. Сборник задач по формированию функциональной грамотности.	Прикладной
		2. Решебник по решению задач на проценты.	Исследовательский, прикладной
3	Пропорция	1. Сборник практико-ориентированных задач.	Прикладной
4	Статистические характеристики	1. Реферат.	Информационный
		2. Сборник ситуационных задач.	Прикладной
5	Рациональные числа	1. Реферат: «О возникновении рациональных чисел»	Информационный
		2. Решение старинных задач с рациональными числами	Поисковый
6	Симметрия	Проект «Симметрия в природе»	Исследовательский
		Конкурс рисунков «Симметрия в жизни»	Творческий
7	Координатная плоскость	Сборник заданий: «Нарисуй по точкам»	Прикладной, творческий
8	Теорема Пифагора	Проект «Теорема Пифагора в строительстве»	Исследовательский

Одним из результатов исследовательской деятельности учащихся является составление сборника задач по краеведению. Краеведение луч-

ше других отраслей знания способствует воспитанию патриотизма, любви к родному краю. Знание своего края, его прошлого и настоящего необходимо для непосредственного участия в его преобразовании, поскольку родной край – живая, деятельная частица великого мира.

Так, учащимся 5–6 классов при прохождении тем задаются домашние задания – придумать задачу на нахождение некоторых величин. При выполнении таких заданий и при решении задач с использованием данных об Экибастузе учащиеся узнают много нового о родном крае, его истории. Задачи не только разнообразны по содержанию, типу, но и являются занимательными и познавательными.

Актуальность выполнения таких работ определяется и тем, что краеведение есть не что иное, как важное средство связи школы с жизнью и с помощью решения задач, направленных не только на отработку определенных математических навыков, но и развивать интерес и любовь к родному краю у учащихся.

Например, при изучении темы «**Десятичные дроби и действия над ними**» в 5 классе учащимися были составлены следующие текстовые задачи, связанные с городом Экибастуз:

1. Решите пример и вы узнаете, в каком веке было открыто угольное месторождение, добыча на котором началась шахтным способом. $(37,4 \cdot 2 - 5,6) \cdot 10,2 - 686,84$.

Ответ: в 18 веке.

2. Одна из улиц Экибастуза названа именем революционера, комиссара экибастузских угольных копей и заводов. Как его фамилия?

$3,8 < x < 4,2$	4,1	Ц	3,5	Я	4,5	Ч
$0,8 < x < 1$	0,5	С	0,9	А	1,3	М
$7,9 < x < 12,6$	12,7	З	7,8	Т	8,3	Р
$10,2 < x < 12,6$	9,8	Ь	11,6	Е	13,8	Б
$7,5 < x < 8,6$	8,3	В	11,2	Ю	6,3	Ф

Ответ: С. Царев.

При прохождении темы «**Обыкновенные дроби и действия над ними**» можно использовать прием «Жокеи и лошади».

1. Запишите дроби в порядке возрастания, и вы узнаете, каким полезным ископаемым славится город Экибастуз

$$\frac{15}{31} \text{ (К)}, \frac{5}{31} \text{ (У)}, \frac{7}{31} \text{ (Г)}, \frac{12}{31} \text{ (Л)}, 1 \text{ (Б)}$$

Ответ: уголь.

2. Выберите дроби, которые можно привести к знаменателю в виде-разрядной единицы 10,100, ... , и ты узнаешь фамилию человека, происхождение названия города Экибастуз связывают с этим человеком, первооткрывателя нашего угольного месторождения.

$$\frac{5}{7} \text{ (Т)}, \frac{3}{20} \text{ (П)}, \frac{1}{17} \text{ (В)}, \frac{2}{5} \text{ (Ш)}, \frac{3}{25} \text{ (Е)}, \frac{1}{4} \text{ (М)}, \frac{11}{52} \text{ (О)},$$

$$\frac{9}{125} \text{ (Б)}, \frac{4}{9} \text{ (И)}, \frac{7}{8} \text{ (А)}, \frac{7}{11} \text{ (П)}, \frac{1}{7} \text{ (Е)}, \frac{5}{15} \text{ (Ч)}, \frac{11}{20} \text{ (В)}$$

Ответ: Пшембаев.

3. Решите примеры, и вы узнаете, чье имя получил канал «Иртыш – Караганда». Этот канал для водоснабжения промышленных районов и сельского хозяйства Центрального Казахстана имеет протяженность 458 км, ширина канала – 20–50 м, глубина – 5–7 м.

$$15\frac{2}{5} - \left(7\frac{1}{5} + 3\frac{3}{5}\right) \text{ А}$$

$$4\frac{5}{7} - 1\frac{6}{7} \text{ Т}$$

$$1\frac{7}{8} + 2\frac{6}{8} \text{ Е}$$

$$9 - 5\frac{1}{4} \text{ П}$$

$$\left(4\frac{2}{5} + 3\frac{4}{5}\right) - \left(12 - 8\frac{1}{5}\right) \text{ А}$$

$$12\frac{6}{11} - \left(5\frac{4}{11} + 6\frac{9}{11} - 2\frac{3}{11}\right) \text{ В}$$

$$\left(2\frac{5}{7} + 8\frac{2}{7}\right) - 4\frac{7}{8} \text{ С}$$

$$6\frac{1}{8}$$

$$4\frac{2}{5}$$

$$2\frac{6}{7}$$

$$3\frac{3}{4}$$

$$4\frac{2}{5}$$

$$4\frac{5}{8}$$

$$2\frac{7}{11}$$

Ответ: Сатпаев.

Одним из способов развития математической грамотности является повышение самостоятельного (преобразующего) мышления у учащихся через элементы развивающего обучения, например, при работе над текстовой задачей:

1. Расстояние между городами Павлодар и Экибастуз на карте 16,5 см. Найдите расстояние между городами на местности, если масштаб карты равен 1:8000 000.

Ответ: 132 км.

2. В травяном сборе отношение зверобоя к мать-и-мачехе равно 19:6. Известно, что зверобоя больше на 390 г, чем мать-и-мачехи. Найдите массу сбора и массу мать-и-мачехи.

Ответ: 570 г; 180 г; 750 г.

При систематическом применении на уроках математики задач прикладного содержания, развивающих функциональную грамотность учащихся, школьники поймут:

– универсальность математических методов и их роль в изучении окружающего мира;

– методы построения математических моделей для описания процессов в различных контекстах;

- полезность приобретенных знаний и навыков для применения их в альтернативных ситуациях;
- важность овладения широким спектром коммуникативных навыков;
- полезность применения информационно-коммуникационных технологий.

Таким образом, практико-ориентированное задание способствует формированию активной, самостоятельной позиции учащихся, развивает исследовательские, рефлексивные умения.

Литература

1. Дереклеева Н.И. Развитие коммуникативной культуры учащихся на уроке и во внеклассной работе: Игровые упражнения – М.: 5 за знания, 2005.
2. Килпатрик В.Х. Метод проектов. – Л., 1925; Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е.С. Полат. – М.: Академия, 2000.
3. Пахомова Н.Ю. Методология учебного проекта // Учитель. – 2000. – №1,4.
4. Гузев В.В. Метод проектов как частный случай интегрированной технологии обучения // Директор школы. – 1995.
5. Громыко Ю.В. Исследование и проектирование в образовании / Н.В. Громыко // Школьные технологии. – 2005.

А.С. Серикбаев, Д.И. Кабенов

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ТАҢДА БІЛІМ БЕРУ ПЛАТФОРМАЛАРЫН ҚОЛДАНА БІЛУ

Андатпа. Қазіргі уақытта қашықтан оқыту технологиясы және қазіргі таңда білім беру платформаларын қолдану кез-келген мұғалімге міндетіп отыр, әрине бұл заман талабы. Оны қолдану үшін – заманауи телекоммуникациялық технологияларды, интернет желісін қамтамасыз ететін мүмкіндіктерді қолдана отырып, кез-келген мұғалім қазіргі таңда көптеген платформалар шығуда, сол себепті осының барлығы қашықтан оқыту үшін өте көмек болуда мұғалімдерге, бірақ сол платформаларды кез-келген мұғалім дұрыстап саралай білсе екен. Қашықтан оқытудың тиімділігі мұғалім оқушыларға білімін беріп үйретеді, осыған орай оқушылар түсіну керек білім өздерінің болашағы, өздері үшін керек екенің түсіну керек.

Түйін сөздер: платформа, интернет, желі, телекоммуникация, технология.

Summary. Today, the technology of distance learning and the use of educational platforms today is a task for any teacher, of course, this is a modern requirement. To use it – using modern telecommunication technologies, the capabilities of the Internet, any teacher today has many platforms, so all this is very helpful for distance learning teachers, but let any teacher be able to properly analyze those platforms. The effectiveness of distance learning is that the teacher imparts knowledge to students, so students need to understand that the knowledge they need is their future, they need it for themselves.

Бүгінгі күні көптеген платформа бар, ол үшін интернет желісін қолдана отырып, қашықтықтан оқыту арқылы мұғалім мен оқушы арасында ақпарат алмасуға мүмкіндіктері бар. Негізгі платформа: электрондық журнал (kundelik.kz, bilim-all.kz), online-mektep.kz, google forms, daryn-online.kz, bilimland.kz, zoom(1-сурет).

1-сурет. Негізгі платформалар

Мектепте оқытуды оңтайландыруды қамтамасыздыра отырып, бағдарламаны іске асыру негізінде интернет желісі арқылы қолдана отырып, қашықтан оқыту арқылы оқушыларға білім беруде. Әрине атап өткен платформаны қолдану аясында, әр облыста әртүрлі, бірақ ең маңыздысы мұғалім осы платформаны қолдана білу керек.

Электронды журналда, биылғы жылы барлығымыз білімез, ол критериалды бағалау қосылып отыр. Критериалды бағалау – жиынтық және формативті бағалауды білдіреді. Формативті бағалау – бұл бағалау түрінде, оқушылардың ағымдағы үлгерімі туралы кері байланысты (түсініктемемерлер және ұсыныстар) ретінде көрсету мақсатында, оқушылардың үлгерімін жақсарту мақсатында ата-аналарға және оқушыларға арналған бағалау түрі. Жиынтық бағалау – белгілі бір кезең аяқталғаннан кейін ұпаймен есептелетін (БЖБ) және оқу бағдарламасының бөлімдерді бойынша (ТЖБ) бағаланатын бағалау түрілері бар. Қойылған ұпай негізінде оқу кезеңі және жылдық бағалар бойынша автоматты түрде есептеледі.

Онлайн мектеп: дәріс, оқу тапсырмалары сұрақтары әр бөлім бойынша және күрделігіне қарай үш деңгей бойынша құрылған. Бұл оқушылардың білім сапасын жоғарлатуға мүмкіндік береді және мониторинг көре алады. Мұғалімдер осы платформа арқылы дайын bilimland сабақтарын қолдана алады және мұғалім жаңадан өз сабағын

құра алады. Сол сияқты БЖБ және ГЖБ құруға мүмкіндіктері бар, бірақ барлық мүмкіндіктерді тапсырмаларды орындауға аз контент берілген, бұл мұғалімге осы платформаммен жұмыс істеуге қызығушылығын оятпайды.

Зум: осы платформа арқылы оқушылар бетпе-бет кездесіп сұхбаттасып, мұғалім өз сабағын түсіндіре алады. Сабақ кестеге сәйкес мұғалімдер сабағын беріп отыруға және мұғалім өз түсіндіруге мүмкіндіктері бар. Бірақ осында да бірнеше мәселер бар, интернет жылдамдығы жоғары болу керек, кейбір аулдық жерде де Қазақстан бойынша мүлдем жоқ жерлер бар және осы платформа қолдану барысында кейбір мұғалімдер бетпе-бет көріп отырған қалайды, бұдан да мәселе бар, біріншіден оқушы алатын болсақ: 1) ДК, онда камера немесе ұялы телефон болуы керек; 2) тұратын үйінде де сабақ қарауға ыңғайлы болу керек, бірақ қазіргі таңда бір бөлмеде бірнеше адамдар тұратындарда жетерлік, сондықтанда бетпе-бет сұхбатусға қолайсыз, екіншіден мұғалімдерде осындай жағдай айтарлықтай бар болып отыр.

Қашықтан оқытуда YouTube каналын қолдану өте зор тигізеді сенімдемін, себебі көптеген түсінбеушілікті қайта қарауға және кез-келген уақытта қолдануға болады, соның ішінде заманауи канал себебі кез-келген жеке тұлға тез қабылдай алады, дәлел ретінде 1-жастан бала өз еркінмен өзі қалаған нәрсесің өзі таба алады. Бірақ, ата-аналар тарапына айтымның тағы ең бастысы қадағалау керекпіз, көптеген ақпаратты дұрыс алса екен. Осы каналды қолдану әлі де төмен көрсеткіштеміз, әрине көп уақытты талап етеді. Сонымен қатар елімізде тікелей каналдарда сабақтар өткізілуде олар балапан арнасы(қазақ тілінде) және ел арна (орыс тілінде), бұл айтарлық үлкен көмек оқушыға өздігінен дайындалуға болады.

Оқушылар әр түрлі деңгейдегі компьютерлік таныстырылымдарды жасауды үйренеді, білім алады, таңдалған тақырыпқа байланысты оқу тапсырмаларын жасап және оны кері байланыс ретінде мұғалімге жіберіп отырады. Хат, қоңырау шалу, ғаламторға ұялы телефонмен ену, жолдаумен әуреге түсетін адам бойындағы бұл құбылыстарды зерттеген ғалымдар олардың қабілеті төмендеп, ең бастысы денсаулыққа да зияны бар кішкентай ғана құрылғыға тәуелді болып қалатынын байқаған. Ғалымдар мұны «Ақпарат Құмарлығы» деп атады. Бұл мәселе елімізде күрт арттыру мүмкін, себебі қазіргі таңда жас өспірімдердің, жастардың ұялы телефонға деген құмарлығы артып келеді. Олар мобильді қосымшаларды жиі қолданады, ондағы көптеген ойындарды ойнауға әуестеніп барады. Бұл дегеніміз – ұялы телефондар өмірдің барлық саласында қолданылуда, яғни қазіргі заман адамының ажырамас көмекшісіне айналды деген ұғымды білдіреді. Бірақ жас ұрпаққа мобильді қосымшаларды қолданғанда дұрыс қолданса екен. Мобильді қосымшаларды қолдану аясында маңыздылығы өте керек деуге көптеген ақпаратты жылдам жасауға мүмкіншілігі бар. Осының барлығын ата-

анарларымыз дұрыс қадағалап отырса екен, себебі қашықтан оқыту деп, оқушылардың басқада әсетікке әкелуі мүмкін, ең бастысы көзге ауыртпалыққа, жүйке жүйеге, сондықтанда оқушылардың болашағы үшін деп ертен кері әсер алмаса екен, ең бастысы әрине денсаулық керек, сондықтан да ата-аналарға айтарым, өз балалардың денсаулығын ойлаңыздар, ол үшін дұрыстап қадағалау, қолдау және қорғаушы болуларыңыз керек.

Қашықтықтан оқыту дегеніміз – мұғалім мен оқушы арасында қандай да қашықтықта интернет ресурстарының сүйемелдеуімен өтілетін оқытудың формасы, яғни интернет желілерінің көмегімен белгілі бір арақашықтықта оқыту [2].

Қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың 3 түрлі формасы бар: онлайн (синхрондық), оффлайн (асинхрондық) және кең таралған үшінші түрі вебинар. Онлайн режимдегі оқыту дегеніміз – интернет ресурстарының көмегімен ағымдағы уақытта белгілі бір қашықтықта мұғалім экранын көру арқылы оқытуды ұйымдастыру формасы. Оффлайн режимдегі оқыту дегеніміз – интернет ресурстарының көмегімен (электрондық пошта) мұғалім мен оқушы арасындағы ақпарат алмасуды қамтасыз етуге мүмкіндік беретін оқытудың формасы. Вебинар дегеніміз – интернет желілерінің көмегімен семинарлар мен тренинтер өткізу формасы [3].

Қашықтан оқытудың басым бағыты – қазіргі заманғы телекоммуникация құралдарының көмегімен құрылған оқушының жеке дайындалуға көптеген мүмкіндік беруде. Интерактивтілігін тапсырмаларды және оқу процесінің өнімділігін қамтамасыз ететіндей педагогтер технологияларды қолдана отырып өз білімдерін беруге мүмкіндіктері бар. Бұл жағдайда ақпарат алмасу және жіберу оқушылардың нәтижелі білім беруде, бірақ көптеген бір-бірінен тез көшіріп алу амалдарын қарастыруда, себебі білім деңгейі өте жоғары көрсетуде, мүмкін жауаптарын тез табуда, бірақ оқушы естен шығармаған жөн, бұл білім өзінің болашағы үшін керек. Қазіргі уақытта синхронды түрде жүреді (чат, бейне байланыс, қашықтағы оқушылар мен мұғалімдерге ортақ «виртуалды тақталар» және тағы басқалар), сонымен қатар асинхронды (электрондық пошта негізіндегі телеконференциялар) осындай тәсілдерді қолдануда. Білім берудің жеке, өзін-өзі дайындалу, озатылық, жауапкершілік осының барлығы қашықтағы оқушының шығармашылық өзін-өзі көрсету нәтижесі.

АКТ және цифрлық сауатылық соңғы кезде күрт өсті деуге болады. Әрине бастапқыда қиын, қорқыныш сияқты бірнеше үрейлер болды. Бірақ еліміздің білім министрлігімен және үкіметтің қолдауымен көптеген платформалар пайда болды, қашықтықтан оқытуға үлкен көмек болды. АКТ және цифрлық сауатылықты мұғалімдермен оқушыларда, солай-ақ ата-аналар қолдану барысында тез арада үйреніп алды.

Оқу үдерісіне қызықты тапсырмаларды, әдіс-тәсілдерді қолдануда көптеген мұғалімдер платформаны нақты саралап, өзі сабағында игілігіне жаратса екен, бұнда мәселелер айтарлық әрине жасы үлкендер цифрлық сауатылық жағынан әлді болса төмендеу, әрине түсінуге болады бұрынғы кезде техника болмаған еді. Соған қарамастан еңбек етуде, барлық оқушылардың үлкен табысқа жетуіне жағдай жасалатын, оқушыларда өз пікірін айтуға және тапсырмаларды таңдауға мүмкіндігі болатын саралап оқытуға бағдарлануды басты назарда ұстау қажеттілігі атап көрсетілде және нақты жоспармен бағыт-бағдар беруде. Оқушыларды оқуға қызықтыру, ынталандыру жайлы ойлаған кезде, біз олардың ішкі ынтасын арттыру үшін қазіргі таңда көптеген платформа арқылы жүзеге асыруға мүмкіндіктері бар. Ол үшін телекоммуникациялық және ақпараттық құралдар негізінде интернет желісі арқылы әр түрлі педагогикалық қызмет барсында өз деңгейлерін жоғарлатуға және қолдануға болады. Әрине ол үшін ерінбей еңбек етуіміз керек. Интернет желісінде көптеген сайттарда көптеген ақпараттар бар оның ішінде дұрысыда бұрысыда бар, әрине жоғарыда айтып өттім оны саралай білу керек. Әрине бұл мұғаліммен шеберлігіне байланысты болады.

Қашытан оқыту барысында көптеген іс-шаралар өтілуде, көптеген әдіс-тәсілдер беріліп келеді, кәсіби қоғамдастықтарда, өзара тәжірибе алмасу және кәсіби дағдыларын жетілдіру өз білімдермен елімізде бір-бірімен алмасуда өз тәжірибесін молайтуға үлкен көмек болуда, соның ішінде жас ұстаздарға үлкен көмек тигіміз керек.

Қашықтан оқытудың ерекшеліктерін зерттеу (қашықтағы сабақтарды ұйымдастыру, жоспарлау). Оқушыларды қашықтан оқытуға ынталандыру мен қатыстырудың ерекшеліктерін зерттеу (оқушылардың өзіндік жұмысын қалай ұйымдастыруға болады немесе үй тапсырмасын қалай тексеруге болады және тағы да басқалар) [1].

Қазіргі уақытта ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың заманауи талаптарға сай дамуы білімді бағалау және пайдалану жүйесін уақытылы өзгертіп отыруды талап етеді. Осыған байланысты оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер, әдістемелер, технологиялар білім беру талаптарына байланысты жаңартылып отырады [2].

Қазақстан цифрлық сауаттылық және IT технологиялар өндірісін кештеу қолға алса да, қазірдің өзінде көптеген платформа нарығында отандық өнімдер пайда болып, жас кәсіпкерлер бой көрсете бастағанын байқауға болады. Сонмен қатар, мобильді қосымшаның белгілі бір тұтынушылар тобына арналып жасалып, олардың қандай да бір қиындығы мен мәселесін шешуге бағытталатынын білген дұрыс. Ал кей мобильді қосымшалар ақылы екенін ескерсек, оларды жүктеу үшін көрсетілген көлемдегі ақшаны төлеп, бағдарламаны құрастырған адамның еңбегін сатып алу қажет. Көптеген платформада бар қазіргі кезде коммерциялық тұрғыдан жасалып отырғандар да бар. Өз еліміздің білімді азаматарымыз көбірек болса екен.

Қорыта келе мақаламды, ең бастысы білім әрине бұл еліміздің болашағы, ол үшін жұмыс мектеп ұжымы, ата-ана, ұстаз бірігіп жұмылғанда ғана нәтиже берері анық. Бірінші байлық – денсаулық демекші, жас ұрпақтардың денсаулығына зиян келтірмейтіндей көптеген платформаларды дұрыс және қолдану аясында маңыздылығы басты назардан шығармауыз керек екендігін, естен шығармауыз дұрыс болады деп есептеймін. Қашықтан оқыту технологиясы және қазіргі таңда білім беру платформаларын қолдана білу тек мұғалім емес, оқушыда білгені жөн және ата-аналарымыз дұрыс қадағалап отырса екен.

Әдебиеттер

1. Білімді ел журналы, bilimdinews.kz;
2. «Өрлеу» Батыс Қазақстан облысы, zkoipk.kz;
3. Қашықтан оқыту заман талабы, edunews.kz
4. Журнал «Информатика негіздері». – 2010. – №1.

Б.К. Сулейменова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

КОМПЛЕКС ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ЗАНЯТИЙ ПО ПОСТАНОВКЕ И АВТОМАТИЗАЦИИ ЗВУКОВ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ТНР

В последние годы наблюдается устойчивый рост нарушений речи у детей, причем характер речевых нарушений имеет комбинированную форму. Все чаще детям дошкольного возраста ставится диагноз – «общее недоразвитие речи». При общем недоразвитии речи наблюдаются различные речевые расстройства, при которых у детей нарушено формирование всех компонентов речевой системы, которые относятся как к звуковой, так и смысловой стороне: грамматический строй, словарный запас, звукопроизношение.

Полноценное развитие ребенка, как неотъемлемое право человека и одна из важнейших задач образования на современном этапе, требует поиска наиболее эффективных путей достижения этой цели. Защита прав человека на охрану и укрепление здоровья, на свободное развитие в соответствии с индивидуальными возможностями становятся сферой деятельности, в которой тесно переплетаются интересы родителей, медицинских работников, педагогов, психологов, различных социальных институтов, всего общества в целом. В первые годы жизни ребенок проходит путь от существа беспомощного к человеку мобильному, социально активному. Именно в раннем детстве происходит усвоение важнейших компонентов общечеловеческого опыта, являющегося фундаментом дальнейшего развития: закладываются основы психической деятельности, эмоций, мотивационно-потребностной сферы, идет подготовка к са-

мостоятельному хождению, к речевой деятельности. Дефицит контактов с окружающим миром в этот период развития пагубно отражается на дальнейшем развитии психической деятельности. По мнению Л.О. Бадаляна, «в этот период происходит так называемое первичное обучение, т. е. формируются «нейронные ансамбли», которые в дальнейшем служат фундаментом для более сложных форм обучения».

Эффективность коррекционной работы с детьми младшего возраста обусловлена ранним выявлением речевой патологии, точностью диагностики, своевременной, качественной коррекцией, с учетом компенсаторных возможностей.

При ранней диагностике и своевременно начатом коррекционном воздействии в целом и в речи, в частности, речевое развитие у детей трех лет, несмотря на сложность и тяжесть речевых нарушений, к пяти годам приближается к возрастным нормам.

Коррекция различных нарушений произношения является одной из основных задач индивидуальной работы логопеда. В основе работы по усвоению детьми фонетической и фонематической систем языка лежит отработка артикуляционных укладов гласных и согласных в определенной последовательности и развитие умения дифференцировать звуки по их основным признакам.

Не секрет, что автоматизация звуков – самый трудный и длительный этап. Поскольку этот процесс протекает достаточно сложно, то необходимо всеми возможными способами облегчить ребенку работу по введению нового звука в речь. Процесс автоматизации звука заключается в тренировочных упражнениях со специально подобранными словами, простыми по фонетическому составу и не содержащими нарушенных звуков. Автоматизировать звук – это значит ввести его в слоги, слова, предложения, связную речь. К автоматизации поставленного звука можно переходить лишь тогда, когда ребенок произносит его изолированно правильно и четко при продолжительном или многократном повторении. Ни в коем случае не следует вводить в слоги и слова звук, который произносится еще недостаточно отчетливо, так как это приведет лишь к закреплению неправильных навыков и не даст улучшения в произношении. Необходимо придерживаться следующих требований:

- автоматизировать звук нужно, когда ребенок может произносить его правильно, четко при многократном повторении;
- на первых этапах автоматизации перед обработкой речевого материала необходимо разогреть речевые мышцы (выполнить артикуляционную гимнастику и подготовительные упражнения);
- нельзя одновременно автоматизировать звуки, которые ребенок путает в речи ([Ш] и [С], [Ж] и [З], [Р] и [Л] и т.п.);
- при автоматизации звука необходимо придерживаться строгой последовательности: от простого к сложному:

- автоматизация звука в слогах (прямых, обратных, со стечением согласных);
- автоматизация звука в словах (в начале слова, середине, конце);
- автоматизация звука в предложениях;
- автоматизация звука в чистоговорках, скороговорках и стихах;
- автоматизация звука в коротких, а затем длинных рассказах;
- автоматизация звука в разговорной речи.

Ребенку должно быть интересно, используйте наглядный материал: показывайте картинки, рисуйте и раскрашивайте слова с заданным звуком, используйте сюжетные картинки, играйте. Чтобы добиться положительного результата, надо заниматься каждый день по 15–20 минут. Следить за произношением ребенка в повседневной жизни.

Наряду с развитием звуковой (звукопроизношением и звукоразличением) стороны речи, на этапе автоматизации звуков происходит обогащение словаря, его систематизация, формирование грамматического строя речи, развитие фонематического восприятия.

С физиологической точки зрения, этап автоматизации звука представляет собой закрепление условно-рефлекторных речедвигательных связей на различном речевом материале. Поставленный звук еще очень хрупкий, условно-рефлекторная связь без подкрепления может быстро разрушиться. У детей с нарушениями звукопроизношения закреплены стереотипы неправильного произношения слов, предложений и т.д.

Проанализировав научную литературу по теме работы, определив основные теоретические положения, мы разработали коррекционную работу по развитию словарного запаса слабослышащих детей младшего школьного возраста.

Коррекционная работа проводилась на протяжении 2-х месяцев, 2 раза в неделю. При подборе игр и упражнений мы использовали пособия, разработанные Н.В. Серебряковой, Р.И. Лалаевой, Н.С. Жуковой, Е.М. Мастюковой, Т.Б. Филичевой, Г.С. Швайко, Н.В. Новоторцевой, О.С. Ушаковой, В.В. Коноваленко, Н.А. Седых, Е.Н. Краузе. Коррекционная работа состоит из 3-х направлений:

1 направление. Обогащение словарного запаса [4].

I этап: Упражнения на развитие пассивного словаря.

II этап: Упражнения на активизацию и закрепления словаря.

2 направление. Уточнение семантики слова [5].

I этап: Упражнения на развитие пассивного словаря.

II этап: Упражнения на активизацию и закрепления словаря прилагательных.

III этап: Упражнение на развитие пассивного словаря существительных.

IV этап: Упражнения на активизацию и закрепление словаря существительных.

3 направление. Организация системы продуктивных словообразовательных моделей [6].

Коррекционная работа была направлена на формирование словообразования существительных, прилагательных и особенно глаголов. При этом развитие словообразования различных частей речи происходило последовательно.

Для подтверждения или опровержения результатов проведения коррекционной работы по развитию словарного запаса слабослышащих детей 8–9 лет нами проведено повторное исследование по методике И.А. Смирновой. По результатам повторного исследования средний уровень развития словарного запаса был отмечен у 3 детей, высокий уровень отмечался у одного ребенка, он редко прибегал к помощи, в основном выполнял задания самостоятельно. Без изменений остался уровень развития словарного запаса у одного испытуемого. Это связано с тем, что ребенок пропускал занятия по причине болезни, и в результате медленно произошел процесс адаптации, ребенок не шёл на контакт.

Можно сделать вывод, что состояние постановки и активизации звуков у данных детей значительно улучшилось. Подводя итог экспериментальной работы, отмечаю, что, используя целенаправленное развитие словарного запаса по данному планированию, получила хорошие результаты. Как показал опыт моей работы, использование различных дидактических игр и упражнений способствовало развитию постановки и активизации звуков у учащихся с ТНР.

Литература

1. Косинова Е.М. Моя первая книга знаний (обо всём на свете, Азбука правильного произношения). – Москва: ЭКСМО, 2005.
2. Жукова Н.С. Уроки логопеда. – Москва: ЭКСМО, 2007.
3. Школьник Ю.К. Логопедия. – Москва: ЭКСМО, 2006.
4. Алифанова Е.А., Егорова Н.Е. Логопедические рифмовки и миниатюры. – Москва: Гном-Пресс, 1999.
5. Комарова Л.А. Автоматизация звука С: альбом дошкольника. – Москва: ГНОМ и Д, 2008.
6. Комарова Л.А. Автоматизация звука З: альбом дошкольника. – Москва: ГНОМ и Д, 2008.
7. Комарова Л.А. Автоматизация звука Ц: альбом дошкольника. – Москва: ГНОМ и Д, 2008.

Ж.Е. Тайчик

НАО ЕНУ имени Л. Гумилева

А.А. Джакина

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КУРСЕ ИКТ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности использования цифровых образовательных ресурсов в обучении дисциплины ИКТ на английском языке. Выявлены задачи, которые могут быть решены благодаря использованию программных средств и современных информационных технологий.

Ключевые слова: современные цифровые технологии, информационные и коммуникационные технологии, цифровые образовательные ресурсы.

Современное общество предъявляет высокие требования к студентам – в овладении иностранными языками и использовании современных информационных технологий.

Для успешной реализации требований государственного образовательного стандарта необходим иной подход к изучению дисциплины на английском языке. Это объясняется некоторыми причинами, а именно: процесс обучения происходит в искусственной языковой среде; иностранный язык рассматривается как второстепенная дисциплина; недостаточное количество учебников и учебных пособий, имеющих профессиональную направленность. Очень часто интерес к предмету у студентов падает, появляется апатия, безразличие, тревожность, вызываемые трудностями, с которыми студент встречается при изучении предмета. Поэтому одна из главных задач преподавателя – поддерживать интерес к предмету, желание работать изо дня в день. Чтобы этот интерес не пропал у студентов, преподаватель не только должен знать свой предмет, но и искать новые методические приемы, которые развивают познавательный интерес к учению.

Из своей практики убеждены, что современные компьютерные технологии позволяют повысить эффективность образовательного процесса. Мы всячески стараемся применить ИКТ в своей работе: это и ноутбук, и планшет, и мультимедийный проектор, интерактивные доски, виртуальные лаборатории, цифровые образовательные ресурсы, презентации, флипчарты и многое другое. На сегодняшний день существует огромное количество тематических сайтов, посвященных образовательным технологиям. Преподавателю необходимо научить студента ориентироваться в них и знать, как и где можно оперативно отыскать нужную информацию [1].

Также одним из основных средств ИКТ являются цифровые образовательные ресурсы в учебном процессе – это попытка предложить один

из путей, позволяющих интенсифицировать учебный процесс, оптимизировать его, поднять интерес студентов к изучению предмета, реализовать идеи развивающего обучения, повысить темп урока, увеличить объём самостоятельной работы. Цифровые образовательные ресурсы способствуют развитию логического мышления, культуры умственного труда, формированию навыков самостоятельной работы учащихся, а также оказывает существенное влияние на мотивационную сферу учебного процесса, его деятельностную структуру.

На уроке с использованием цифровых образовательных ресурсов педагог является организатором всего урока и консультантом. Цифровой образовательный ресурс не заменяют преподавателя или учебник, но коренным образом изменяют характер педагогической деятельности. Введение цифровых образовательных ресурсов в учебный процесс расширяет возможности преподавателя, обеспечивает его такими средствами, которые позволяют решать не решавшиеся ранее проблемы, например:

- совершенствование организации преподавания, повышение индивидуализации обучения (максимум работы с каждым учащимся);

- цифровые образовательные ресурсы могут помочь там, где у учителя не хватает времени для ликвидации пробелов, возникших из-за пропуска уроков;

- повышение продуктивности самоподготовки после уроков;

- средство индивидуализации работы самого преподавателя.

Внедрение новых информационно-коммуникационных технологий в современный образовательный процесс поможет осуществить более качественную подготовку обучающегося.

Новый этап развития системы образования ставит перед нами и новые задачи в обучении педагогов владению компьютерной техникой. Сегодня не достаточно просто освоить компьютер, нужны серьезные методики и технологии использования информационных ресурсов в учебном процессе, необходимо, чтобы они органично и эффективно сочетались с традиционной деятельностью педагогов. Преподаватель должен уметь создавать свой образовательный модуль, свою учебную программу, владеть специализированными методиками.

Исходя из всего выше отмеченного, современный преподаватель – это не просто носитель определенной суммы знаний, владеющий методикой обучения и воспитательной работы, а партнер, соучастник, провайдер в этом огромном, развивающемся, глобальном информационном пространстве. Он должен владеть информационными и коммуникационными технологиями, и иностранными языками, вместе со студентами открывать новое, быть индикатором и ориентиром в мире знаний.

Полиязыковое обучение дисциплине ИКТ позволяет системно изучать основы информатики и получить языковой и пользовательский инструменты для расширения своего кругозора, постоянно расширяя диапазон языковой среды через общение и грамотное использование ИКТ.

Это формирует у студентов не только пользовательские навыки и реальную информационную картину мира, но и обогащает словарный запас по английскому языку, формирует навык ориентации в англоязычном интерфейсе прикладных и офисных программ, расширяет объем и виды информационной деятельности учеников. А это способствует формированию из наших учащихся конкурентно – способных людей – представителей нового поколения Казахстана [2].

Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что одной из современных методик и является применение ИКТ в обучении. Педагог умело и эффективно, применяющий информационные технологии, принципиально иначе подходит к деятельности своей и обучающихся, организации совместной деятельности.

Внедрение современных технологий в образовательный процесс является дополнительной возможностью повышения качества обучения студентов. Современные информационные технологии и программные средства способны помочь нам более эффективно решать следующие задачи:

- стимулирование самостоятельности и работоспособности обучающегося, содействие развитию их личности;
- организация индивидуального обучения обучающегося;
- наиболее полное удовлетворение образовательных потребностей как наиболее способных и мотивированных учащихся, так и недостаточно подготовленных.

Литература

1. Электронный ресурс <https://moluch.ru/conf/ped/archive/22/1907/>
2. Государственная программа развития языков в Республике Казахстан на 2011–2020 годы // edu.gov.kz

Ж.К. Ташкенбаева, Р.А. Ельтинова

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ТОЛЫҚТЫРЫЛҒАН ШЫНАЙЫЛЫҚ

Андатпа. Қазіргі заманғы әлемді электрондық құрылғыларсыз елестету қиын, сондықтан білім берудегі толықтырылған шынайылық білім алушыларға жаңа білім беруге ғана емес, сонымен қатар оларды өз пәндерімен қызықтыруға ұмтылатын мұғалімдер үшін мектеп бағдарламасында маңызды рөл атқарады. Білім берудегі толықтырылған шынайылық технологиялары білім алушылардың назарын арттырып, оны ұстап тұруға мүмкіндік береді. Соның нәтижесінде олар академиялық және кәсіптік мансапқа қажетті оқу процесіне және технологиялық дағдыларды дамытуға үлкен қызығушылық танытады. Мақалада оқу материалын визуалды модельдеу мақсатында білім беру ортасында AR технологиясын пайдалану мүмкіндігі, оны көрнекі ақпаратпен толықтыру, осы технологияның артықшылықтары көрсетілген.

Түйін сөздер: толықтырылған шынайылық, технология, ақпарат, білім беру үрдісі, электрондық құрылғы, augmented reality.

Толықтырылған шынайылық немесе (augmented reality, AR), әрине, – білім беру материалын беру және ақпаратты игеру тәсілінде үлкен серпіліс болып табылады. AR бірегей аралас интерактивті тәжірибе жасай отырып, әлемді жаңа технологиялармен байытуға мүмкіндік береді. Студенттер дәріс залында тікелей көре алатын виртуалды бейнелер оқу материалын көрнекі, жарқын және есте қаларлық етеді. Оны пайдалану тиімділігі тамаша нәтижелерді көрсететін түрлі сынақтар мен эксперименттермен расталады. Мысалы, сабақтар кезінде балалардың бір тобына AR бар көрнекі материал, ал екінші топқа – кәдімгі плакаттар мен схемалар көрсетілді. Толықтырылған шынайылық қолданылған топта балалардың ақпаратты меңгеру пайызы 90%-ға жақындап, пән деңгейі өсіп, аудиторияның шамамен 95%-ы көңіл-күйін ұстап қалу мүмкін болды, ал екі өлшемді құралы бар топта барлық көрсеткіштер екі есе және үш есе аз болды. Мұндай әсердің себептерінің бірі AR қатысу әсерін жасайды, шынайы және виртуалды әлем арасындағы байланысты айқын көрсетеді, бұл адамды психологиялық жағынан тартады және оның назарын және ақпараттық қабылдағыштықты белсендіреді (1-сурет).

1-сурет. Педагогтың аудиторияда AR технологиясын қолдануы

Қазіргі уақытта толықтырылған шынайылықтың 3 негізгі артықшылығын бөлуге болады:

– Мотивация. AR технологиясы әр сыныпты оқытудың ғажайып ортасына айналдыра алады, ол студенттерді қызықтырады және олардың қатысуын ынталандырады және сабақ барысында олардың нақтылығын көрсетеді. Әр сынып жаңа саяхат бола алады, оқушылар осы жаңа AR әлемін және барлық оқу мазмұнын аша алады.

– Белсенділік. AR мазмұнды презентациялаудың және ынтымақтастықты кеңейтудің жаңа тәсілдерін ұсына отырып, сабақ барысында

оқушыларға белсенді болуға көмектесе алады. Оқушылардың құрылғылары туралы контекстік-тәуелді ақпараты бар контенттің интерактивті презентациясы оларға сабаққа терең деңгейде қосылуға көмектеседі. Бұл студенттерге қажетті жерде ақпарат беруге мүмкіндік береді.

– Оқу жылдамдығы. Оқу барысында шынайы жағдайларды ойнату қиын немесе қымбат болған жағдайда, AR технологиясы симуляция және ситуациялық рөлдік ойындар жасау үшін пайдаланылуы мүмкін, онда оқушылар өздерінің практикалық білімдерін құра алады. Оқу процесінің тиімділігін арттыра отырып және неғұрлым төмен бағамен шынайы симуляция жасау мүмкіндігін ұсына отырып, AR технологиясы мектептер мен университеттерге ұзақ мерзімді перспективада қаражат үнемдеуге көмектесе алады.

Толықтырылған шынайылықта көптеген жұмыстар атқарып, тәжірибелер жасалды. Оның бір мысалы «hp Reveal» бағдарламасы. Интернет желісі арқылы информатика пәніне байланысты видео, суреттер жүктеп, маркерді қолдану арқылы мамандығыма байланысты мәліметтер көрсетілді. Маркерлермен жұмыс жасау барысында компьютер құрылғылары да пайдаланылған болатын. Сонымен қатар «Araf browser» бағдарламасын да практика жүзінде зерттелді. Информатика сабағында қолданылу мүмкіншіліктері зерттеліп, жұмыстар жасалды.

Осы бағытта Articulate Storyline бағдарламасы арқылы электронды оқулық жасалды. (2-сурет) Articulate Storyline дегеніміз – электронды курстар мен оқулықтар құрастыруға арналған қазіргі таңда танымал программа болып табылады. Ол оқыту курстарын, презентация, тесттер және Flash, HTML5 форматында басқа да контенттер құрастырады. Бұл программа өзінің қарапайымдылығымен, сондай-ақ, көрнекі жобалар құрумен ерекшеленеді [8].

2-сурет. Articulate Storyline бағдарламасымен жасалған электронды оқулық

Электронды оқулық теориялық материалдар, интерактивті және тест тапсырмаларынан тұрады. (3-сурет).

3-сурет. Электронды оқулықтың бөлімдері

Оқулықтың теориялық бөлімі көптеген қызықты мәліметтерді қамтиды. Толықтырылған шындықтың технологияларына тоқталмай тұрып, оның анықтамасын, зерттелген тарихын, алғашқы технологияларын, қандай қолданысқа ие екенін және оның тиімді ме екенін білген жөн. Яғни бұл оқулықтың мазмұны болып табылады. (4-сурет)

4-сурет. Электронды оқулықтың мазмұны

Қорытындылай айтқанда, толықтырылған шынайылық жеті қадаммен дамиды. Жақын болашақта ол күнделікті өмірде ғана емес, білім беруде де үлкен орын алады. Google, Amazon және т.б. сияқты көптеген ірі компаниялар толықтырылған шынайылыққа арналған контент үшін

түрлі құралдарды жасайды. Бұл технология «әлемнің 8-ші кереметі» болуға уәде етеді. Толықтырылған шынайылық адамзат өмірін жақсы жаққа өзгертетініне сенімдіміз.

Әдебиеттер

1. Чивчалов А. Социальные последствия дополненной реальности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.arnext.ru/articles/> (дата обращения: 3.3.2014).
2. Прими красную таблетку. Философия и религия в «Матрице» (под ред. Глена Истффта). – М.: Ультра культура, 2003. – С. 23.
3. Рейнгольд Г. Умная толпа: новая социальная революция, – М.:ФАИР ПРЕСС, 2006.
4. AzumaR. A Survey of Augmented Reality [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cs.unc.edu/~azuma/ARpresence.pdf> (дата обращения: 12.1.2014).
5. Черникова А. Дополненная реальность: три перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lookatme.ru/mag/industry/industry-research/193763> (дата обращения: 10.2.2014).
6. Лиссвицкий А. Дополненная реальность: итоги 2013 года по версии ARnext [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.arnext.ru/articles> (дата обращения: 1.3.2014).
7. Чивчалов А. Семь способов, как дополненная реальность улучшит вашу жизнь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.arnext.ru/articles> (дата обращения: 2.3.2014).
8. <https://articulate.com/>

А.В. Ткачук

КГУ «Средняя общеобразовательная школа №4 отдела образования акимата города Экибастуза»

ИСТОРИЧЕСКИЙ ПУТЬ РАЗВИТИЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНЫХ ЧИСЕЛ

Аннотация. В статье рассматривается история расширения числа в множество действительных чисел, а именно развитие концепции действительного числа, также определены различные методы рассмотрения действительного числа. Кратко рассматривается определение действительных чисел по трем теориям: «Основная теория последовательностей» Кантора, «Деление рациональных числовых полей Дедекинда» и «Теория бесконечных дробных дробей» Вейерштрасса.

Ключевые слова: число, дробные числа, отрицательные числа, рациональные числа, действительные числа.

Вся жизнь человека построена на числах: начиная с рождения человек окружен числами. Что такое число, откуда оно взялось, кто ввел систему счисления и что это такое? Попробуем разобраться в этой проблеме.

В сегодняшней учебной программе понятие «числа» прошло долгий путь от первоначального счета в начальной школе до комплексных чисел в старшей школе. Базовые наборы чисел – это наборы натуральных чи-

сел N , целых чисел Z , рациональных чисел R , действительных или действительных чисел Q и набор комплексных чисел C [1].

Рассмотрим историю развития чисел. Число – важнейшее математическое понятие. На ранних этапах развития человеческого общества, числа использовались для подсчета предметов, дней и шагов. В первобытном обществе человеку нужно было всего несколько чисел. С развитием мира человеку требовались все больше и больше чисел, этот процесс продолжался долгое время и требовал использовать умственный труд.

Изначально отсутствовало понятие абстрактного числа – число было «привязано» к рассматриваемым предметам, а в языке первобытных народов существовали разные словесные выражения одного и того же количества разных предметов. Абстрактное понятие натурального числа (т.е. числа, не связанного с пересчетом конкретных объектов) возникло и утвердилось с развитием письма и введением символики для чисел.

С дальнейшим развитием цивилизации возникла необходимость в расширении понятия количества. Такими числами стали дробные числа. Появление дробных (положительных рациональных) чисел связано с необходимостью проведения измерений, т.е. для сравнения величины с другой величиной того же типа, выбранной в качестве эталона. Однако, поскольку единица измерения не всегда соответствует целому числу в измеряемом значении, и во многих случаях это обстоятельство нельзя игнорировать, возникла практическая необходимость ввести «меньше», чем натуральные числа. Это был источник простейших дробей, таких как половина, треть, четверть и т. д. [3].

Введение отрицательных чисел связано с развитием алгебры как науки, которая предоставляет общие инструменты для решения арифметических задач, независимо от их конкретного содержания и исходных числовых данных. Отрицательные числа систематически использовались индийскими математиками с VI–XI веков. В европейской науке отрицательные числа стали использоваться только после того, как в своей работе Декарт в 17 веке дал свою геометрическую интерпретацию вещественному числу и ввел систему координат [4].

Теория взаимоотношений отрезков с учетом их диспропорции изложена в «Элементах Евклида». Еще в Древней Греции умели сравнивать такие пропорции и вычислять их арифметически в геометрической форме. Не каждый сегмент имеет длину, которую можно выразить рациональным числом. Примером может служить сторона квадрата и его диагональ. В то время эта связь не относилась к числам.

В 17 веке, когда зародилась современная математика, определение числа в «Общей арифметике» было дано Дж. Ньютоном: «Под числом мы понимаем не столько множество единиц, сколько отвлеченное отношение какой-нибудь величины к другой величине того же рода, принятой за единицу».

В этой формулировке действительного числа есть объединение рациональных и иррациональных чисел. Еще в 1870-е годы понятие действительного числа было прояснено анализом концепции непрерывности Р. Дедекинда, Г. Кантора и К. Вейерштрасса.

Термин «рациональное» (число) происходит от латинского слова *ratio* – коэффициент, которое, в свою очередь, является переводом греческого слова ρ «логос». «Иррациональное» (число) понимается как иррациональное (греч. «Алогос» – нелогичный. [4]

Строгое определение действительных чисел было предложено одновременно в трех работах: «Основная теория последовательностей» Кантора, «Деление рациональных числовых полей Дедекинда» и «Теория бесконечных дробных дробей» Вейерштрасса в 1872 году.

Согласно теории Кантора, действительное число рассматривается как предел последовательности рациональных чисел.

Определение: действительным числом называется всякая фундаментальная последовательность рациональных чисел.

Согласно теории Вейерштрасса, действительное число рассматривается как бесконечная десятичная дробь.

Определение: заданным действительным числом называется число, у которого все цифры известны.

По теории Дедекинда, понятие сечения лежит в поле рациональных чисел.

Определение: действительным числом называется любое из трех видов сечений Дедекинда в поле рациональных чисел.

Не будем вдаваться в подробное описание данных теорий, сразу отметим, что метод сечения построения действительных чисел Дедекинда можно назвать геометрическим, метод фундаментальных последовательностей Кантора – алгебраическим, метод бесконечных десятичных дробей Вейерштрасса – арифметическим. Каждая теория имеет свои особенности в преподавании, так например метод сечения Дедекинда является наглядным, но при использовании его в доказательствах свойств операций сложения и умножения является громоздким. Также требует строгой обоснованности арифметических операций метод Вейерштрасса, вследствие чего является трудоемким. Метод Кантора требует строгое построение системы рациональных чисел [6].

Литература

1. Методика обучения действительным числам в углубленном курсе алгебры основной школы <https://infourok.ru/diplom-aspiranturi-po-pedagogicheskoy-specialnosti-2104103.html>
2. Андронов И.К. Математика действительных и комплексных чисел [Текст] / И.К. Андронов. – М.: Просвещение, 1975. – 158 с.
3. Глейзер Г.И. История математики в школе. VII–VIII кл. [Текст] / Г.И. Глейзер. – М.: Просвещение, 1982. – 240 с.

4. Глейзер Г.И. История математики в школе. IX–X кл. [Текст] / Г.И. Глейзер. – М.: Просвещение, 1983. – 351 с.

5. Теплов С.М. Концептуальный подход к организации самостоятельных занятий учащихся при изучении математики на примере темы «Действительные числа» / С.М. Теплов. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2017. – №16 (150). – С. 505-508. – URL: <https://moluch.ru/archive/150/42352/> (дата обращения: 23.10.2020).

6. Вечтомов Е.М., Чермных В.В., Широков Д.В. Методика изучения системы действительных чисел. – <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-izucheniya-sistemy-deystvitelnyh-chisel/viewer>

Ш.К. Жубаева

КГУ «Средняя общеобразовательная школа №16», г. Экибастуз

ОСНОВНЫЕ ИДЕИ И ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛОГИЧЕСКОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ АЛЬ-ФАРАБИ

Аннотация. Статья посвящена изучению логических воззрений аль-Фараби, выдающего мыслителя средневекового Востока. Рассматриваются основные положения понятий и положений логического учения аль-Фараби.

Ключевые слова: логика, искусство логики, рассуждения, истина.

Андатпа. Мақала ортағасырлық Шығыстың көрнекті ойшылы Әл-Фарабидің логикалық көзқарастарын зерттеуге арналған. Әл-Фарабидің логикалық ілімінің ұғымдары мен ережелерінің негізгі ережелері қарастырылады.

Summary. The article is devoted to the study of the logical views of al-Farabi, an outstanding thinker of the medieval East. The main provisions of the concepts and provisions of the logical doctrine of al-Farabi are considered.

Наследие выдающегося мыслителя Востока Абу Наср Мухаммад аль-Фараби необычайно велико и разнообразно. Он изучал и развивал все известные в то время отрасли знаний: социологию, этику, психологию, эстетику, естествознание, математику и другие. Был автором многих оригинальных трудов. Но на первом месте у него стояли вопросы философии и особенно логики.

Искусство логики является орудием, писал аль-Фараби во «Вводном трактате в логику», с помощью которого получают достоверные знания обо все том, что содержат в себе умозрительные и прикладные искусства. И нет другой возможности получить достоверные знания в том, в чем ищут истину, помимо «искусства логики» [1, с. 130].

Проблемы логики и логические методы анализа занимают одно из центральных мест в философской системе аль-Фараби. Логика, требующая строгой последовательности и доказательности мысли, в глазах сторонников научного познания являлась лучшим методом отыскания и обоснования истины. Аль-Фараби одним из первых в средневековой

арабоязычной философии последовательно разработал вопросы логики, благодаря чему он приобрел широкую известность на средневековом Ближнем и Среднем Востоке не только как первый, но и как крупнейший ученый-логик. Современники почтительно называли его «ал-муаллими ас-сони» – «вторым учителем», а также «мантикий» – «логичный».

Известно более 40 трактатов аль-Фараби по логике. Цели, предмет, разделы логики обстоятельно рассматриваются в его трудах «Введение в логику», «Вводный трактат в логику», «Слово о классификации наук», «Эйсагоге», или «Введение», в комментариях к «Органону» Аристотеля и другие. В трактате «Вводные разделы по логике» мыслитель в общих чертах раскрывает основные идеи своих логических произведений. В это сочинений характеризуются источники знания:

а) интуитивное (бездоказательное) – когда вещи познаются без доказательств, без приведения доводов, обдумывания, рассуждения и выведения;

б) рациональное (доказательное) – когда вещи познаются благодаря обдумыванию, рассуждению и выведению.

В этом трактате четко выведены четыре основных вида интуитивного познания, составляющие своеобразную черту логического учения аль-Фараби. Интуитивное знание, считает мыслитель, опирается на следующие моменты:

1) принятые мнения, которые признаются большинством людей или принимаются по утверждению мудрецов;

2) общеизвестные – это широко распространенные взгляды, вроде «почтение к родителям является долгом».

Объединив эти два момента, мы получаем опытные знания.

3) чувственно-постигаемые одним из пяти органов чувств;

4) первые умопостигаемые сущности – это вещи само собой разумеющиеся, они «по природе кажутся достоверной истиной и знанием, которое совершенно не может быть иным». Этот последний вид знания аль-Фараби считает как бы имеющим характер аксиоматической истины, вроде положения: «каждая тройка – нечетное число, а каждая четверка – четная» [2, с. 104-105]. Таким образом, специальное выделение средневековым мыслителем четырех основных видов интуитивного знания, как объект логического учения «свидетельствует в пользу рассмотрения логики аль-Фараби в неразрывной связи с теорией познания» [2, с. 81].

Логика учит, подчеркивал аль-Фараби, как соответственно логическим законам располагать повествующие предложения для получения из них объективных выводов, благодаря которым человек судит о том, что плохо и что хорошо, познает непознанное. Если будут допущены ошибки при рассуждениях, их можно выявить и устранить при помощи законов науки логики. Таким способом совершенствуется и развивается человеческое мышление. Аль-Фараби высоко оценивал значение логики, считал, что, только хорошо зная эту науку, можно достичь истины. Наука,

благодаря которой мы познаем пути истины, писал он в трактате «Существо вопросов», пути, ведущие нас к представлению и утверждению, есть наука логики. Цель ее заключается в познании этих путей, чтобы мы отличали совершенное представление от несовершенного, достоверное утверждение от близкого к нему, правдоподобное от сомнительного и т.д. [2, с.119].

Согласно аль-Фараби, законы и правила логики не только способствуют правильному мышлению, но изучение и знание их предохраняют людей от ошибок и заблуждений в их теоретических выводах и практической деятельности. Нет другого пути к подлинной достоверности в теоретических и практических делах, к знанию чего-либо без науки логики. «Искусство логики научает совокупности законов, – писал он в трактате «Слово о классификации наук», – способствующим совершенствованию интеллекта и наставляющих человека на путь истины во всех случаях постижения объектов интеллекции, при которых возможна ошибка; законов, которые охраняют и ограждают его от ошибок, промахов и погрешностей в отношении умопостижимых объектов интеллекции; законов, с помощью которых проверяются те умопостижимые объекты интеллекции, которые не гарантированы от того, что кто-либо ошибся в отношении их» [3, с. 118].

Логику, которая ведет человека по верному пути и предохраняет от ошибок, аль-Фараби считал основой разума и необходимым орудием для того, чтобы отличать добро от зла, истинное от ложного. Человек может достичь достоверной истины только тогда, когда он обращается к законам логики. Законы логики являются орудиями для проверки интеллектуальных и познавательных способностей человека, они гарантируют «от возможных ошибок и упущений интеллекта при постижении истины» [3, с. 120].

Логика, считал аль-Фараби, служит методом отыскания новых результатов и для того, чтобы убедиться в том, что принимается за истину, и для того, чтобы опровергнуть заблуждение. Поэтому надо опираться на разум и знание. «Из ее (логики) цели становится ясной ее большая ценность во всем, что нам желательно подтвердить в себе самих и что мы желаем подтвердить в других, и в чем другие хотят убедиться относительно нас. Если мы ... желаем достичь какой-то цели... то в поисках того, что мы хотим подтвердить, мы не оставляем наши умы в бездействии и не позволяем им витать в неопределенности, стремясь добиться своего какими угодно путями; тогда-то и возможна ошибка: принять неистинное за истинное, не ощутив этого. Мы же должны знать: каким путем следует нам двигаться и к чему собственно мы идем, откуда мы начинаем свое движение и как узнать умы убедились, как распознать нашим умом вещи одну за другой с тем, чтобы неизбежно прийти к нашей конечной цели» [3, с. 121], т. е. к истине. Следовательно, логика необходи-

ма как средство достижения истины, как научный метод для всех отраслей знания, как орудие познания объективно существующих вещей.

Аль-Фараби считал, что логика нужна человеку, чтобы он «мыслил здраво там, где существует возможность ошибки» [2, с. 172]. «Искусство логики, указывает аль-Фараби в «Вводном трактате по логике», – когда оно применяется в тех или иных частях философии, суть инструмент, посредством которого добывают достоверное знание всего того, что охватывает теоретическое и практическое искусство. Нет более пути к подлинной достоверности в чем-либо, к знанию чего-либо без искусства логики».

Логика аль-Фараби является одной из наиболее разработанных частей его философской системы. Подобно Аристотелю в древнегреческой философии, он первым на средневековом Востоке дал наиболее подробное и систематическое описание форм и принципов логического мышления. Многие логические положения аль-Фараби сохранили свое значение до настоящего времени, ибо вообще в области формальной логики, в области описания основных естественных принципов и форм мышления со времен Аристотеля произошло мало изменений.

Литература

1. Аль-Фараби. Вводный трактат в логику.
2. Аль-Фараби. Логические трактаты.
3. Аль-Фараби. Философские трактаты.
4. Бурабаев М.С., Иванов А.С. и др. О логическом учении аль-Фараби.
5. Алтаев Ж. Аль-Фараби – великий мыслитель Востока. Монография; КазНУ им. Аль-Фараби. – Алматы, 2018.

Хавдыл Жанаргүл

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ХИМИЯ САБАҒЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа: Химия пәнін оқыту кезінде ақпараттық – коммуникациялық технологияны қолдану арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырып білім сапасын жоғарлату.

Түйін сөздер: химия, ақпараттық – коммуникациялық технология, ақпараттық технология мәселелері, салыстырмалы кесте.

XXI ғасыр – технологияның озық дамыған ғасыры. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың сындарлы саясатының арқасында бүкіл мектеп компьютермен қамтамасыз етілді. Республика бойынша білімдік ортада ақпаратты жаңа коммуникациялық технологиялар негізінде жұмыстар жүргізілуде.

Қазіргі таңда электрондық оқулықтарды, компьютерлік оқыту бағдарламаларын, дыбыстық және бейнелік оқу материалдарын пайдалануда қолданылатын мультимедиалық құралдар оқыту үрдісіндегі инновациялық әдістерді жүзеге асыратын бірден бір жаңа ақпараттық технология болып саналады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (бұдан әрі – АКТ) дамуы білімді бағалау және пайдалану жүйесін де уақтылы өзгертіп отыруды талап етеді. Осыған байланысты оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер, әдістемелер, технологиялар жаңартылып отырады. АКТ оқушыларға ғылыми ұғымдарды түсіндіруді және олардың қабылдауын, түсінуін жеңілдетуге мүмкіндік беріп, мұғалімдерге сабақ беруде көмектесетін маңызды құрал болып отыр. Сондықтан оқыту барысында осы технологияларды ойланып қолдану қажет. Осы АКТ қолдану мұғалімдерге оқыту барысында ғылыми жетістіктерді пайдалану, оқытуды жетілдіру мақсатында жаңа сандық технологияларды қолдану бойынша көмек көрсетуге арналған.

Білім беруді ақпараттандыру – бұл ақпараттық – коммуникациялық, мультимедиалық технологияның құралдарын білім беру саласына қолданудың методологиялық және тәжірибелік құндылықтарын зерттеп, оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық және педагогикалық мақсаттарына бағыттап қамтамасыз ету процесі. Бұл процесс мына бағыттар бойынша жетілдіріледі:

– ақпараттық қоғам жағдайында жеке тұлғаның даму бағыттарының міндеттерін негізге ала отырып, оқытудың мазмұнын, әдістері мен оны ұйымдастыру формаларын таңдау мен оның методологиясын жетілдіру;

– үйренушінің интеллектуалдық қабілетін дамытуға, өздігінен білім алуға, түрлі ақпараттарды өздігінен өңдеу сияқты әрекеттерге бағытталған оқытудың әдістемелік жүйесін ақпараттық – мультимедиалық технология арқылы құру;

– үйренушінің білім деңгейін бағалау мен бақылау әдістерін талдау бағытында компьютерлік тестілеуді құру мен оны қолдану.

Ақпараттандырудың негізгі міндеттерінің бірі – мектепте компьютерді оқыту құралы ретінде қолдану: оның мүмкіндіктерін жаңа материалды баяндауда (білімді виртуалды өмірде қолдану), үйрету программаларын қолдану арқылы виртуалды лабораториялық жұмыстарды жүргізу, баяндалған материалды бекіту (тренинг), Интернет-технологияларды қолдану.

Компьютерді мұғалім қосымша материалдар, әртүрлі анықтамалық мәліметтерден ақпараттар беру үшін көрнекі құрал ретінде пайдалана алады. Мұндай мәліметтерге химиялық формулалар, химиялық шамалардың өлшем бірліктері, графиктер, схемалар, иллюстрациялар, химиялық құбылыстардың динамикалық бейнесі, тәжірибеге арналған құрылғылардың тізімі, аспаптардың сипаттамалары және тағы басқа жатқызуға болады. Мұғалім араласпай-ақ, оқушылар өздері меңгеруге

тиісті ақпараттар беріледі. Қажетті ақпараттарды жинақтауда электрондық техникаларды енгізу уақыт үнемдейді, қарастырып отырған кезеңде ақпараттың толықтығын жоғарылатады, ақпараттық-анықтамалық жүйе құрамында электрондық құрылғылармен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік туғызады [1, 261 б.].

Оқытудың ақпараттық технологиялары. ХХІ ғасыр – бұл ақпараттық қоғам дәуірі, технологиялық мәдениет дәуірі, айналадағы дүниеге, адамның денсаулығына, кәсіби мәдениеттілігіне мұқият қарайтын дәуір.

Білім – адамзаттың терең және үйлесімді дамуын бекітетін құралдарының бірі, прогрестің, әлеуметтік тұрақтылық пен ұлттық қауіпсіздіктің маңызды факторы. Білім беру үрдісі адамның ішкі табиғи мүмкіндіктерін ашып, жетпеген олқылықтарын толықтыруға көмектесетіндей, сыртқы әлемнен әлеуметтік қарым-қатынастарда өз орнын табуда, өзін шығармашылықпен өзгертуде белсенділік танытуға ықпал етуі тиіс. Сондықтан әрбір ұстаз өз кәсібінің шеберлігін ашу бағытында түрлі оқыту технологияларын іскерлігіне сай меңгеріп, жұмыс жасауы қажет.

Оқытудың ақпараттық технологиясында қолданылатын бағдарламаны қамтамасыз етуді бірнеше категорияға бөлуге болады:

- оқытатын, бақылайтын және үйрететін жүйелер;
- ақпарат іздеу жүйесі;
- модельдеу бағдарламалары, микромирлер;
- танымдық сипаттағы инструменттік құралдар;
- әмбебап сипаттағы инструменттік құралдар;
- коммуникацияны қамтамасыз етуге арналған инструменттік құралдар [2, 8-15 б.].

Ақпараттық технология мәселелері. ХХІ ғасыр – ақпараттандыру ғасыры екені баршаға мәлім. Жаңа Қазақстанның даму стратегиясы – сауатты жаңа өмірдің талабына сай бәсекеге қабілетті жас ұрпақты тәрбиелеу. Ол үшін мектептегі пән мұғалімдерінің алдына үлкен жауапкершілік жүктеліп отыр. Себебі, қазіргі заман оқушыларын жалғыз бұрынғы бормен, тақтамен қызықтыра алмайсыз, ол өз заманының адамы болғандықтан, мұғалімнің алдына заман талабына сай міндеттер қояды. Қазіргі заман мінеті – бүкіл оқу орындарын техникамен қамтамасыз ету. Бірақ, сол техниканы сауатты да нәтижелі пайдалану жолдарын әлі де қарастыруымыз қажет. Өйткені, өскелең, болашағы зор жас ұрпақты қоғам талаптары мен оның мақсат-мүдделеріне сай өмір сүруге бейімдей отырып, оқытып, логикалық ой тұжырымдатып, таңғажайып ғылым саласына тартуда мектептегі пән мұғалімдерінің атқаратын рөлі зор. Жас ұрпақ тәрбиелеудегі ұстаздар ұстанатын бұлжытпас қағиданың бірі – білімділікпен қоса өзіндік ой-пікірі бар шәкірттер легін даярлау [3, 12 б.].

Дәстүрлі оқулықтар мен мультимедиа ақпараттық ресурстарының салыстырмалы кестесі [4, 11 б.].

Білім беруге арналған дәстүрлі оқулық пен оқу-әдістемелік құралдар	Білім беруге арналған электрондық мультимедиа ақпараттық ресурстар
<p>Пән оқулықтары; Хрестоматиялық оқулықтар; Әдістемелік оқу құралдары; Есептер мен жаттығулар жинағы; Диктанттар жинағы; Жұмыс дәптері; Кестелер мен экрандық оқулықтар; Әдістемелік басшылықтар; Өзіндік жұмыстарға және өзбетімен оқуға арналған оқулықтар; Түсіндірме сөздіктер.</p>	<p>Электрондық мультимедиа оқулықтары ақпараттық-іздігіру мен анықтамалық мультимедиа жүйелері; Қолданбалы мультимедиа энциклопедиялары; Білім деңгейін өлшеу мен тексеруге арналған мультимедиа құралдары; Электрондық тренажерлар, математикалық және иммитациялық модельдеуге арналған мультимедиа құралдары; Алыстан қатынас жасау зертханалары мен виртуалдық зертханалардың мультимедиа құралдары; Автоматтандырылған үйретуші жүйелер; Сараптамалық үйретуші жүйелер; Парасаттық үйретуші жүйелер.</p>

Мұғалім үшін маңызы

Оқушыларды күнделікті өмірде АКТ-ны қолдану мүмкіндіктері негізінен тиісті саладағы тиімді оқыту мен оқуға байланысты. Егер оқушылар АКТ-ны тиісті дәрежеде меңгермей, оның мүмкіндіктерін игермеген болса, олардың басқа пәндерде АКТ-ны пайдалануы тиімсіз болуы да мүмкін. Бұл АКТ саласында және пәндік білім бойынша «кенжелеп» қалуға ықпал етуі мүмкін. Мәселен, оқушылар бағдарламалық жасақтаманы қалай пайдалану керектігін білмесе және тапсырманың мәнін қалай беруге болатынын түсінбесе, оларға белгілі бір тақырып бойынша таныстырылым дайында деп тапсырма беруден ештеңе өнбейді. Жаңа пәндік білімдерді алумен қатар, АКТ-ның жаңа салаларын бірге игеруге ұмтылатын оқушылар екі салада бірдей мықты бола алмайды.

Сондықтан төменде оқытудың бес аспектісіне ықпал етуге арналған оқу құралы ретінде АКТ-ны қалай пайдалануға болатындығының үлгілері ұсынылған:

Көрсетілім

АКТ-ны не үшін пайдалануға болады?

– оқушылардың түрлі амал-тәсілдерді көрсетуі (мысалы, нақты ғылымда заттарды қалай өлшеуге болады және т.б.);

– идеяларды салыстыру (мәселен, өнер мен музыка саласында және т.б.);

– зерделеу және талқылау мақсатында басқа оқушылармен жұмыстарын алмастыру (мәселен, көркем жазу және тарихта және т.б.);

– оқушылардың жұмысы мен түсініктемелерін салыстыру (мәселен, бейнеклипер).

Модельдеу

АКТ-ны не үшін пайдалануға болады?

– оқушыларға өмірдегі нақты проблемалар немесе оқиғалардың модельдерін ұсыну (мысалы, ғылымдағы сызба немесе географиядағы табиғи өзгерістердің көрінісі және т.б.);

– оқушыларға мәтінді талдаудың және жазбаша нысанды пайдаланудың әдістерін көрсету (мәселен, көркем жазуда немесе тарихта т.б.);

– тұжырымдаманы көрсететін бейнелерді беру (мысалы, түрлі эмоциялар мен сезімдерді моделдеу үшін дыбыс пен бейнені пайдалану, математикалық модельдер ретінде кесінені пайдалану – «егер ... болса, не болады ... ?»).

Бағалау мен талдау

АКТ-ны не үшін пайдалануға болады?

– оқушылардың түрлі нысандағы ақпараттарға қол жеткізуін қамтамасыз ету (мәселен, DVD-дискілер, аудиокассеталар, белгілер, символдар, басқа тілдер);

– оқуда жаңалық жасауға ықпал ету (мәселен, веб-сайттан кезкелген пән бойынша ақпарат іздеу);

– оқушыларға мәтіндердің түрлерін көрсету (мәселен, көркем жазу бойынша ғылыми-танымал мәтіндер, эмоция мен сезімді білдіру үшін авторлардың сөздерді пайдалануын талдау және т.б.);

– балама таныстырылымдар мен суреттер ұсыну (мәселен, жиналған деректер үшін неғұрлым жақсы келетін кесте туралы шешім қабылдау, әртүрлі суретшілердің жұмыстарын салыстыру, сызба немесе тізбек жасау, мәселен, химиядағы элементтер немесе математикадағы сандар және т.б.) [5, 116 б.].

XXI ғасыр толастамаған ақпараттық медиа-коммуникациялық және ақпараттық байланыс құралдарын пайдалану ғасыры. Жаңа Қазақстанның даму стратегиясы – сауатты жаңа өмірдің талабына сай, бәсекеге қабілетті жас ұрпақты тәрбиелеу. Қазіргі заман міндеті – бүкіл оқу орындарын техникамен қамтамасыз ету.

Қорыта айтқанда, жаңа ақпараттық технологияларды химия сабағында қолдану келесі нәтижелерге жеткізеді:

- оқушыларға еркін ойлауға мүмкіндік береді;
- сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі;
- оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік туады;
- жеке тұлғалық сипатын дамытуға, шығармашылығын шыңдауға, өзіне деген кәсіби сенімін қалыптастыруға көмектеседі;
- тіл байлығын дамытады;
- өз ойын жеткізуге, жан-жақты ізденуге үйретеді;
- шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжымда бірігіп жұмыс істеуге тәрбиелейді;

– өз бетімен білім алатын, ақпараттық технологияларды жақсы меңгерген, білімді жеке тұлғаны қалыптастырады.

Оған дәлел – біріншіден, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артты. Екіншіден, әр оқушы өзіне тән қарқынмен, өз білімінің деңгейінде жұмыс жүргізе отырып, сабақта қойылған мақсатқа жету үшін қажетті қабілеттерін, білік – дағдыларын қалыптастырды.

Бүгінгі күн талабына сай нақты, терең білім беруде жаңа технологиялар бірден-бір ұстаз сүйенер тұтқа дегім келеді. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Біздің міндетіміз-бәсекелестікке лайық ұрпақ тәрбиелеу» – деген ойын басшылыққа ала отырып жаңа заман форматындағы күзиретті тұлғаны тәрбиелеу ұстаз міндеті деп есептеймін.

Әдебиеттер

1. Құсайынова А.Қ. Заман талабы. – Астана: Елорда, 2001. – Б. 261.
2. Құрманәлиев М., Мылтықбаева Л. Ақпараттық-коммуникациялық оқыту технологиясы // Химик анықтамалығы. – 2010. – №1. – 8-15 б.
3. Қожантова Ә. Ақпараттық технология мәселелері. // Қазақстан мектебі. – 2010. – №1. – 12 б.
4. Қадыржанова А. Электрондық оқулықты пайдалану ерекшеліктері. // Информатика негіздері. – 2011. – №1. – 11-12 б.
5. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Екінші (негізгі) деңгей. Үшінші басылым. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2012. – 110-116 б.
6. Интернет желісі.

Ж.А. Каламов

КГУ «Иртышская СОШ №1», Иртышский район, Павлодарская область

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СТРАТЕГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

Аннотация. Статья посвящена стратегиям критического мышления. О том что развитие критического мышления, это долгий и сложный процесс к которому ученики должны подойти осознанно, но прежде учитель сам должен проникнуться этой идеей, понять ее элементы и рычаги управления.

Ключевые слова: критическое мышление, кластер, ментальная карта, фиш-боун, диамант.

Андатпа. Мақала сыни ойлау стратегиясына арналған. Сыни ойлауды дамыту – ұзақ және күрделі процесс, бірақ алдымен мұғалімнің өзі бұл идеяға еніп, оның элементтері мен басқару тетіктерін түсінуі керек.

Summary. The article is devoted to critical thinking strategies. That the development of critical thinking is a long and complex process that students must approach consciously, but first the teacher himself must be imbued with this idea, understand its elements and levers of control.

Общеизвестно, что даже самые новейшие и современные знания очень быстро теряют актуальность, устаревают и становятся невостребованными. Поэтому невозможно дать ученикам такой учебный материал, такую информацию, которая оказалась бы актуальной и профессионально востребованной ими на протяжении всей жизни. Поэтому в своей педагогической деятельности мы стараемся сформировать в своих учениках то, что будет актуальным всегда и везде – это критическое мышление, интеллект и активная гражданская позиция.

Критическое мышление – это способность ставить новые вопросы, вырабатывать разнообразные аргументы, принимать независимые продуманные решения. Критическое мышление означает не негативность суждений или критику, а разумное рассмотрение разнообразия подходов с тем, чтобы выносить обоснованные суждения и решения [1, 132 с.].

Актуальность развития критического мышления, прежде всего, в том, что «критическое мышление» помогает ученикам не просто получать какую-то информацию, а критически ее осмысливать, оценивать, отбирать и применять. Ученики, приобретая новые знания, должны научиться рассматривать эти знания со всех сторон, аргументировать свою точку зрения и делать определенные выводы. Все это ведет к развитию интеллектуальных способностей.

Практическая ценность КМ: во-первых, учебный процесс строится на научно-обоснованных закономерностях взаимодействия личности и информации. Во-вторых, фазы этой стратегии (вызов, осмысление, рефлексия) инструментально обеспечены таким образом, что учитель может быть максимально гибким и аутентичным в каждой учебной ситуации в каждый момент времени: речь идет о разнообразных визуальных формах и стратегиях работы с текстом, статистическими материалами, картами, организации дискуссий и процесса реализации проектов. В-третьих, приемы стратегии позволяют все обучение проводить на основе принципов сотрудничества, совместного планирования и осмысленности [2, 104 с.].

Стратегии «Развитие критического мышления» разработаны в конце XX века в США (Чарльз Темпл, Джинни Стил, Куртис Мередит). В ней синтезированы идеи и методы технологий коллективных и групповых способов обучения, а также сотрудничества, развивающего обучения; она является общепедагогической, надпредметной [3, 123 с.].

Для того чтобы эффективно использовать данную стратегию при работе с учащимися, необходимо знать особенности организации данной стратегии, ее структуру, приемы.

В основе критического мышления лежит базовая модель, состоящая из трёх фаз: вызов, осмысление и рефлексия. Если ученик мыслит критически, он легко вступает в любую фазу урока.

Рассмотрим данные фазы критического мышления более подробнее. Структура данной стратегии стройна и логична, так как ее этапы соот-

ветствуют закономерным этапам когнитивной деятельности личности. В данной стратегии выделяют три основных этапа:

1 этап – «Вызов» (ликвидация чистого листа). Ее присутствие на каждом уроке обязательно. Ученик ставит перед собой вопрос «Что я знаю?» по данной проблеме.

Данная стадия позволяет:

- актуализировать и обобщить имеющиеся у учащихся знания по данной теме или проблеме;

- побудить ученика к активной работе на уроке и дома.

Используемые приемы КМ: мозговой штурм, КЛАСТЕР предположений (на стадии рефлексии вносим изменения), прием «Ассоциации», «Ментальных карт», приемы «Поясните цитату», «Как вы объясните народную мудрость», «Вы согласны с этим высказыванием?» «Как бы вы прокомментировали эпиграф», постановка проблемы на примере сопоставления фактов или приведения в пример интересных статистических данных, прием «Верные и неверные утверждения», прием «Верите ли вы, что ...», прием «З-Х-У» («знаю-хочу узнать-узнал»).

2 этап – «Осмысление» (реализация осмысления). На данной стадии ученик под руководством учителя и с помощью своих товарищей ответит на вопросы, которые сам поставил перед собой на первой стадии (что хочу знать).

Данная стадия позволяет ученику:

- получить новую информацию;

- осмыслить ее;

- соотнести с уже имеющимися знаниями.

Используемые приемы на стадии «Осмысления»: Прием ЖИГСО, ИНСЕРТ (пометки на полях); Прием «Бортовой журнал» (заполнение таблицы, состоящей из двух столбцов: известная информация, новая информация); Прием «Тонкие и толстые вопросы», «Сводная таблица»; Прием «Зигзаг», «Лабиринт»; Прием «Мое мнение»; Прием «Мозговой штурм»; Прием «Фишбоун»; Прием «Что? Где? Когда?» (заполнение таблицы из трех столбцов); Прием разработки КЛАСТЕРА

3 этап – «Рефлексия» (размышление). Размышление и обобщение того, «что узнал» ребенок на уроке по данной проблеме.

Данная стадия позволяет учащемуся:

- целостно осмыслить, обобщить полученную информацию;

- присвоить новое знание;

- сформировать у каждого из учащихся собственное отношение к изучаемому.

Используемые приемы на стадии «Рефлексия»: написание эссе, рефлексивный дневник (Что нового вы узнали на уроке и др.), сформулируйте 3 вопроса по сегодняшней теме, прием «Мое мнение», прием СИНКВЕЙН, ДИАМАНТА, КЛАСТЕР, составление вопросов, используя «Ромашку Блума».

В процессе работы по СРКМ все приемы работы с информацией постепенно «переходят в руки» самому обучающемуся: он начинает все активнее использовать их в самостоятельной работе: начинает реально обучать себя сам.

Результатами по использованию СРКМ являются:

- развитие мышления, творческих способностей;
- развитие в учащихся уверенности и понимания своих мнений и идей;
- активное участие в учебном процессе;
- умение с уважением выслушивать различные мнения.

Основным критерием оценки результата является критичность мышления, которая может быть раскрыта через следующие показатели: оценка (Где ошибка?), диагноз (В чем причина?), самоконтроль (Каковы недостатки?), критика (Согласны ли вы? Опровергните, приведите контраргументы), прогноз (Постройте прогноз).

На основе данных показателей провел анкету «Критичность мышления». Анализ результатов показывает, что по всем показателям наблюдается рост.

По результатам анкетирования «Карты интересов» учащимся на уроках географии нравится больше всего:

- объяснение учителя, четкость изложения материала – 100%;
- познавать новое – 80%;
- интересная подача информации (использование различных методических приемов критического мышления) – 70%;
- общение на уроке – 90%;
- нравятся необычные творческие задания – 70% учащихся;
- будут тратить время на поиск дополнительного материала для выполнения творческого задания – 60%;
- нравится решать проблемные вопросы по истории и географии – 70% учащихся;
- захотят повозиться со сложным заданием, вместо того, что бы выполнить несколько простых заданий – 45%.

Развитие критического мышления – это долгий и сложный процесс, к которому ученики должны подойти осознанно, но прежде учитель сам должен проникнуться этой идеей, понять ее элементы и рычаги управления. Если на первых уроках все элементы происходят с подачи учителя и его корректировкой, то в дальнейшем учащиеся, уже самостоятельно используя опыт предыдущих уроков, анализируют, синтезируют информацию, размышляют и выстраивают рассуждения для определения дальнейших действий. Таким образом, реализуется еще один критерий эффективности инновационного процесса. Мы формируем личность, способную к непрерывному обучению, самообразованию.

Некоторые приёмы позволяют сделать урок более продуктивным, помогают ученикам сформировать собственную позицию, освоить навы-

ки работы с источниками, справочниками. Мои уроки с использованием этих приёмов в школе доказали, что это действительно так. Конечно, урок требует холодной рассудительности и бесстрастной строгости, но атмосфера радостной приподнятости, сопутствующей поиску и творчеству, является залогом успешности в совместной деятельности учителя и учеников. Подводя итоги всему выше сказанному, остановимся на главных выводах: самое ценное, что данные приемы развивают у учащихся умение самостоятельно осуществлять сбор информации, давать оценку, прогноз любой ситуации, решить проблемы. Данные умения являются базовыми и будут верными помощниками человека в дальнейшей жизни. Использование стратегии развития критического мышления способствуют стимулированию учащихся к самостоятельной поисковой творческой деятельности, запуску механизмов самообразования и самоорганизации.

Основные принципы СРКМ помогли в подготовке учащихся к конкурсу научно-исследовательских проектов по теме «Топонимика Иртышского района на примере села Голубовка». Незаменимы некоторые приёмы КМ и при подготовке учащихся к предметным олимпиадам, консультациях по подготовке к ЕНТ.

Эффективность опыта работы изучалась при помощи педагогического наблюдения, статистического анализа, анализа участия учащихся в НОУ, в предметных конкурсах и проектах, в работе творческих объединений при помощи диагностирования уровня интеллектуальной и творческой активности.

Показателями проявления качества знаний стали:

- позитивная динамика учебных достижений обучающихся за последние годы;
- позитивные результаты внеурочной деятельности обучающихся по учебным предметам.

Показателями проявления гражданских качеств стали:

- активное участие в делах класса и школы, преобладание коллективистских мотивов.

Показателями проявления творческих качеств стали:

- участие в исследовательской и краеведческой работе, в НОУ;
- участие в конкурсах, играх и викторинах.

Как мы видим, использование приёмов и методов из технологии развития критического мышления дают возможность:

- развивать и совершенствовать творческий потенциал учащихся;
- повышать познавательное отношение к прочитанному тексту учебника;
- развивать положительное отношение к заданиям творческого и проблемного характера;
- совершенствовать навыки работы со статистическими источниками;

- научиться систематизировать и обобщать полученные знания;
- применять полученные навыки за стенами школы.

В завершение ещё раз хочется отметить, что важно не в готовом виде давать знания, а добывать их совместно. Работа, проводимая в рамках развития критического мышления, позволит сформировать функциональную грамотность учащихся, научит детей анализировать, синтезировать, сопоставлять, делать умозаключения, применять полученные знания вне школы, в социуме.

Литература

1. Загашев И.О., Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Учим детей мыслить критически. – СПб: Альянс-Дельта, 2003 – 203 с.
2. Загашев И.О. Новые педагогические технологии в школьной библиотеке: образовательная технология развития критического мышления средствами чтения и письма // lib.1september.ru. 2004/17/15. htm-35к.
3. Заир-Бек С.И. Развитие критического мышления на уроке: Пособие для учителя / С.И. Заир-Бек, И.В. Муштавинская. – М.: Просвещение, 2004 г – 240 с.

А.Р. Медетова

ГУ «Средняя общеобразовательная школа №26» г. Павлодар

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ СОЦИОИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ КАК СРЕДСТВО ПРОФИЛАКТИКИ ГИПОДИНАМИИ НА УРОКАХ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ И БИОЛОГИИ

Аңдатпа. Осы мақала оқушылар арасындағы гиподинамия және оны алдын алу бүгінгі күні өзекті мәселесіне арналған. Мақалада автордың жаратылыстану және биология сабақтарында гиподинамиканың көрінуі мен пайда болуын алдын алу құралы ретінде белсенді әлеуметті к ойын әдістерін қолдану туралы жұмыс тәжірибесі баяндалады.

Түйін сөздер: әлеуметтік ойын технологиялары, гиподинамияның алдын алу, жаратылыстану сабағы, биологияны оқыту.

Аннотация. Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме гиподинамии и ее профилактики среди учащихся. В статье обобщается опыт работы автора по использованию активных социогровых методов обучения на уроках естествознания и биологии как одного из способов профилактики негативного проявления и возникновения гиподинамии.

Ключевые слова: социогровые технологии, профилактика гиподинамии, урок естествознания, преподавание биологии.

Summary. This article focuses on the current problem of learner's hypodynamy and it's prevention. The article summarizes the authour's work experience of using active social play teaching methods in science and biology classes. Active social play teaching is one method for preventing the onset of hypodynamy and it's negative impact.

Keywords: social play teaching, preventing of hypodynamy, science class, teaching biology.

Малоподвижный образ жизни, или, как его называют, гиподинамия, все больше становится актуальной проблемой. Термин «гиподинамия» в переводе с латинского языка означает «малоподвижность». Под этим понятием подразумевают ограничение двигательной активности, которое возникает в результате малоподвижного образа жизни. Известно, что движение является обязательным условием нормального функционирования организма.

Данная патология страшна не только своим проявлением, но еще и тем, что она не остается безучастной и в отношении детей. Дети также довольно часто становятся «заложниками» данного состояния. Малая подвижность школьников и длительное пребывание в однообразной позе за столом в школе и дома могут вызвать нарушение осанки, сутулость, деформацию позвоночника, нарушение функций сердечно-сосудистой и дыхательной систем. Так называемый мускульный голод у детей может привести к более выраженному нарушению функций, чем у взрослых, к снижению не только физической, но и умственной работоспособности.

Потребность в движении – одна из общебиологических потребностей организма, играющая важную роль в его жизнедеятельности и формировании человека на всех этапах его эволюционного развития. Развитие происходит в неразрывной связи с активной мышечной деятельностью.

У учащихся 5–6 классов пока еще потребность в движении на достаточно высоком уровне. Но учебная перегрузка, увлечение компьютерными играми, времяпровождение в чатах – все это сокращает возможности учащегося проявлять двигательную активность, а в дальнейшем формируется гиподинамический образ жизни. Единственная возможность нейтрализовать отрицательное явление, возникающее у детей и подростков при продолжительном малоподвижном образе жизни, – это хорошо дидактически проработанный здоровье, ориентированный урок для всех его участников с двигательной активностью и организованной физической деятельностью.

В работе на уроках естествознания в 5–6 классах эффективно использование активных социогровых методов, которые развивают память, внимание, силу воли, речь учащихся, способствуют реализации идей проблемного и развивающего обучения, развитию физической активности на уроках естествознания и биологии.

Метод «Поздоровайся локтями» помогает эффективно и динамично начать урок, создает положительный психоэмоциональный комфорт в классе, является хорошей профилактикой гиподинамии. Нехитрые упражнения помогут укрепить мышцы живота, спины и шеи, дети с удо-

вольствием включается во все виды деятельности, они жизнерадостны, оптимистичны, открыты в общении со сверстниками и педагогами.

Цель метода: встреча друг с другом, приветствие, знакомство.

Численность – весь класс. Время – 5 минут.

Проведение: учитель просит учеников встать в круг. Затем он предлагает им расчитаться на первый-второй-третий и сделать следующее:

- Каждый «номер первый» складывает руки за головой так, чтобы локти были направлены в разные стороны;
- Каждый «номер второй» упирается руками в бедра так, чтобы локти также были направлены вправо и влево;
- Каждый «номер третий» нагибается вперед, кладет ладони на колени и выставляет локти в стороны.

За 5 мин. они должны поздороваться с как можно большим числом одноклассников, просто назвав свое имя и коснувшись друг друга локтями.

При изучении новой темы также можно использовать метод, включающий физическую активность детей, например, *метод «Автобусная остановка»*.

Цель: научиться обсуждать и анализировать заданную тему в малых группах.

Группы: 5–7 человек. Численность: весь класс. Время: 20–25 мин.

Проведение: учитель определяет количество обсуждаемых вопросов новой темы (оптимально 4–5). Участники разбиваются на группы по числу вопросов (5–7 человек в каждой). Группы распределяются по автобусным остановкам. На каждой остановке (на стене или на столе) расположен лист большого формата с записанным на нем вопросом по теме. Учитель ставит задачу группам – записать на листе основные моменты новой темы, относящиеся к вопросу. В течение 5 минут в группах обсуждаются поставленные вопросы и записываются ключевые моменты. Затем по команде учителя группы переходят по часовой стрелке к следующей автобусной остановке. Знакомятся с имеющимися записями и, при необходимости, дополняют их в течение 3 минут. Исправлять существующие записи, сделанные предыдущей группой нельзя. Затем следующий переход к новой автобусной остановке и еще 3 минуты на знакомство, обсуждение и добавление своих записей. Когда группа возвращается к своей первой остановке, она в течение 3 минут знакомится со всеми записями и определяет участника группы, который будет представлять материал. После этого каждая группа презентует результаты работы по своему вопросу. В завершение учитель резюмирует сказанное всеми группами, при необходимости вносит коррективы и подводит итоги работы.

Данный метод позволяет решить одновременно несколько различных задач:

- обеспечить психоэмоциональную разгрузку учащихся;

- дать им сведения развивающего и воспитательного плана;
- показать практическую значимость изучаемой темы;
- побудить к активизации самостоятельной познавательной деятельности и т. д.

На этапе закрепления можно использовать такие методы и приемы с использованием двигательной активности, как «Шаг за шагом». Это приём интерактивного обучения, используется для активизации полученных ранее знаний. Ученики, шагая к доске, на каждый шаг называют термин, понятие, явление, определение и т.д. из изученного ранее материала.

Приём «Жокей и лошадь»

Описание: приём интерактивного обучения. Форма коллективного обучения. Автор – А. Каменский.

Класс делится на две группы: «жокеев» и «лошадей». Первые получают карточки с вопросами, вторые – с правильными ответами. Каждый «жокей» должен найти свою «лошадь».

Этот прием можно использовать и при изучении новой темы.

Приём «Игровая цель»

Описание: универсальный приём-игра, направленный на активизацию мыслительной деятельности учащихся на уроке. Позволяет включить в игровую оболочку большое число однообразных примеров или заданий.

Формирует:

- учебные умения;
- умение работать в команде;
- умение слушать и слышать друг друга.

Предлагается в игровой форме команде или группе учащихся выполнить ряд однотипных заданий на скорость и правильность.

Использование социоигровых технологий на уроках, основанных на двигательной активности учащихся, является одним из продуктивных методов здоровьесберегающих технологий, ведь главная задача школы – это повышение качества образования путём сохранения и укрепления здоровья подрастающего поколения и формирование у школьников потребности в здоровом образе жизни.

Литература

1. Шевелева В.С. Активные методы обучения организации самостоятельной работы над темой. Режим доступа: <http://www.openclass.ru>
2. Хромова Т.Н. Активные методы обучения. Режим доступа: <http://tatianakhromov.ucoz.ru>
3. Гиподинамия // Главная медицинская энциклопедия. Режим доступа: www.dikarka.ru/medicina/gipodinamia.shtml
4. Букатов В.М., Шулешко Е.Е., Ершова А.П. Возвращение к таланту. Учебное пособие. – Красноярск: АКМЭ, 1999.

5. Активные методы обучения. [Электронный курс]. Режим доступа: <http://www.moi-universitet.ru>

6. Букатов В.М. Я иду на урок: хрестоматия игровых приёмов обучения. – Мн., 2002.

7. Вернер П.Г. Применение активных методов на уроках в начальной школе. Режим доступа: <http://www.edu54.ru>

8. Профилактика гиподинамии у детей школьного возраста. Режим доступа: <http://urok.1sept.ru> статьи/652384/

Р.Б. Құрманалинова, А.Б. Абильдинова, М.Т. Іргелес
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӘСІБИ-ЕҢБЕККЕ БАҒЫТТЫЛЫҒЫ

Андатпа. Мақала мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балаларды еңбекке баулу-маңызды мәселесіне арналған. Бүгінгі таңда мемлекет тарапынан мүгедектер үшін көптеген бағдарламалар жасақталып, жұмыстар жүріп жатыр. Соның ішінде кембағал жандарды жұмыспен қамту маңызды мәселе болып табылады. Елбасымыз да өзінің соңғы Жолдауында осы мүмкіндігі шектеулі жандарға қатысты орынды мәселелер көтеріп, оларды жұмыспен қамтуға ерекше көңіл бөлу керектігін қадап тапсырған болатын. Ең бастысы мүгедек балаларды сәби кезінен бастап анықтап, олардың ортаға бейімделуіне жағдай жасауымыз керек. Жалпы баланы қоғамға бейімдеу мен оқытуда ерте диагностикалау мен түзету маңызды. Қазіргі уақытта коррекциялық педагогикадағы ерте диагностикалау мен ерте педагогикалық көмек көрсету мәселесі бүкіл дүние жүзінде жетекші мәселе болып отыр.

Түйін сөздер: әлеуметтік бейімбеу, әлеуметтік көмек, түзету, скрининг, патронаж, арнайы бала, диагностика.

Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалар тәрбиесіне ерекше мән берілуі керек. Бұл тәрбиенің негізгі мақсаты- еңбекке үйрету, өмірде өз орнын табуға баулу, өмірге икемді жеке тұлға қалыптастыру. Ең алдымен тәрбие ісіне терең сезім қажет. Тәрбиеге нағыз сенім бар жерде ғана, нағыз талапшылдық еңбек тәртібі болады. Еңбек, еңбек– бәрін жеңбек. Осы бір мақалдың ішіне барлығы сиып тұрғандай. Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалар дегенде көз алдымызға еңбекке жарамсыз, ата-ана қамқорлығында отырған балалар елестейді. Еңбек баланың өмірлік қажеттілігі. Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалардың өзіндік еңбек дағдылары бірден қалыптасып кетпейді. Мұндай балалар ата-ана мен арнайы мамандардың көмектерін қажет етеді. Оларға өздерін танытып, айналасындағылармен араласуға мүмкіндік беру керек. Өздері өте жасық келеді. Бойында дарыны бар балалар қаншама. Мұндай балаларды еңбекке баулыса, ертең есейгенде өмірде өз орнын, өз мамандығын табуға көп көмек болар еді. Күнделікті үй тұрмысындағы еңбектің өзі баланың еңбек дамуының көзі. Баланың өзіндік қызмет дағдыларының қалыптасуын қадағалау қажет. Оның дұрыс тамақтануы, тамақтанып

болғаннан кейін ыдыстарын, киімдерін жинау ұқыптылықтары еңбектену көзінің бұлағы емеспе. Үйде жасалатын жұмыс туралы түсінігін дамыта отырып, заттық ойын және іс-әрекеттерін ұйымдастыру күнделікті еңбек дағдыларының қалыптасуы болып табылады. Осы тұрғыда ата-ананың орны ерекше. Ертең есейгенде олар кім болып шығады деген сұрақ әрбір ата-ананы ойландыруы тиіс. Баласының қалаған ісімен еркін шұғылданып, қоршаған дүниені тануына, олардың толыққанды тұлға ретінде сезінуіне көмектесіп, жол аша білу керек. Осыған байланысты педагогтар да балаға арналған жеке даму бағдарламасы бойынша жұмыс жасайды. Ата-ана мен педагогтар бірігіп жұмыс жасаса мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балаларды еңбекке баулу мәселесі өз шешімін табады [1, б. 105].

Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға әлеуметтік- педагогикалық көмек көрсету. Әлеуметтік тексеру – тиісті жастағы балаларға арналған жас нормативтерін ескере отырып, дене кіріптарлығына, жинақтылығына, әдеттегі қызметпен айналысу қабілеті, экономикалық дербестігі мен қоғамға кірігу қабілеті шектелуін байланысты болуы мүмкін әлеуметтік кемістіктер дәрежесін айтады. Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға ұзақ уақыттық экономикалық, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік және экономикалық көмек көрсетіліп отырады. Педагогикалық тексеру арқылы тиісті жастағы балаларға арналған жас нормативтерін ескере отырып, балалардың зияты жағынан даму ерекшеліктерін және олардың ойын ойнауға, білім алумен қарым- қатынас жасауға әлеуметтік мүмкіндіктерін анықтайды. Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға әлеуметтік- педагогикалық қызмет көрсету бұл ерекше қажеттіліктерді талап ететін адамдарға – үздіксіз педагогикалық ұйымдастырылған процесте әлеуметтік тәрбие беру. Әлеуметтік – педагогикалық қызмет адамның өмірлік жағдайларымен, экономикасымен және саясатты тығыз байланысы. Әлеуметтік бейімдеу – нысаны әлеуметтік және медициналық педагогикалық түзеу арқылы қолдау процесінде кемтар балалардың қоғамда қабылданған құндылықтарды, мінез-құлық ережелері мен нормаларын игеру мен қабылдауы және еңбекке даярлануы жолмен әлеуметтік орта жағдайында белсенді түрде икемделуі. Әлеуметтік жұмыс – жекелеген адамдарға, отбасыларына олардың толық қанды әлеуметтік жұмыс істеуіне кедергі келтіретін бұзылған немесе жойылған функцияларының орнын толтыра отырып әлеуметтік құқықтары мен кепілдіктерін іске асыруда көмек көрсету жөніндегі қызмет. Әлеуметтік көмек көрсету жүйесінде әлеуметтік педагогикалық әрекеттің орны ерекше. Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға қазіргі әлеуметтік – педагогикалық көмек көрсету жүйесі өзіндік көпсалалы инфрақұрылымына ие. Оның әртүрлі бөлімдері білім беру, денсаулық сақтау, тұрғындарды әлеуметтік қорғау, мәдениет және спорт, сонымен қатар ата-аналар және мамандар ұйымдары, мейірім қорлары, діни және т.б. мемлекеттік емес құрылымдар әрекеттер құрамына кіреді. Бұл жүйеде қызмет ететін

маман – әлеуметтік педагог. Әлеуметтік педагогтың негізгі міндеті мүмкіндігі шектеулі тұлғалар мен қоғам расындағы қарым – қатынасты және де балалар мен жасөспірімдері әлеуметтік бейімдеу. Өзінің мақсатына жету үшін әлеуметтік педагог мемлекеттік басқару органдарымен, қоғамдық ұйымдармен, білім беру мекемелерімен, денсаулық сақтау мекемелерімен, тұрғындарды әлеуметтік қорғау және т.б. мекемелермен тікелей байланыс жайсайды. Мекемелермен ұйымдарда тәрбиеленушілердің құқықтарын қорғайтын жерлердегі адамдармен қарым-қатынас орнау қажет. Әлеуметтік педагогтың кәсіби әрекет мазмұнына келесі бағыттар кіреді. – әлеуметтік ортада жағымды, адамгершілік бағытында қарым – қатынас қалыптастыру- баланың тұлғалық дамуына әсер ету; – тәрбиеленуші мен тұлғалардың әлеуметтік бейнелеу мен оңалтуына жағдай жасау; – оқушылардың жеке және әлеуметтік мәселесін шешуге көмектесу; – арнайы педагогтар мен оқушылардың құқықтары мен міндеттері туралы ағартушылық жұмыс атқару; – сот және заң органдарында арнайы (түзету) мекеме аталатын тәрбиелеушілер құқықтарын қорғау; – жұмысқа орналасу үшін немесе оқушылар білім алу үшін қажетті құжаттарды дайындауда әкімшілік, психолог, педагогтар және т. б. қызыметкерлермен бірігіп қарым-қатынас жасау; – әлеуметтік медициналық көмекті қажетсінетін балаларды есепке алу, көмекпен қамтамасыз ету.

Кемтар балаларға ерте көмек көрсету жүйесі [2, б. 132].

Қазақстан мен ТМД елдерінде әлеуметтік – экономикалық дағдарыс кезеңінен бастап ерекше демографиялық жағдай туындап дүниеге сәбилердің келу көрсеткіштерінің аса төмендеуі, халық арасындағы өлім-жетімнің көбеюі және халықтың табиғи өсу төмендеуіне байқалды. Бұл жерде аналар денсаулығының нашарлауы, жүктілік және босану кезіндегі асқынулар да айқын әлеуметтік-экономикалық сипат алды. Осы жағдайларға байланысты соңғы жылдары елімізде мүгедек балалардың саны өсіп, мамандардың назарына түсті. (Р.А. Сүлейменова, Г.Д. Хақимжанова) Барлық экономикалық қиыншылықтарды ескере отырып, балалардың дамуындағы кемістіктерді түзетудің ең нәтижелі жолы ерте коррекциялық көмек көрсету жүйесін ұйымдастыру. Бірқатар шет елдегі және отандық зерттеулер көрсеткендей түзетушілік әсер етуді неғұрлым ерте бастаса, соғұрлым нәтижелі болады. (А.К. Ерсарина, Е.А. Стребелева, Р.А. Сүлейменова, Ю.А. Разенкова т. б.) Қолайлы ерте көмек көрсету маңыздылығы баланың анатомиялық-физиологиялық ерекшеліктерімен белгіленеді. Мектепке дейінгі жастағы, мектеп жасындағы балалардың, жеткіншектердің және ересектердің денсаулығының негізі осы ерте жаста қаланады. Осы кезде ағзаның барлық мифологиялық және функционалды жүйелері құрыла бастайды. Ерте коррекциялық көмек көрсетудің негізі- сәбилер мен ерте жастағы балалардың физиологиялық және психикалық дамуын жан-жақты зерттеу болып табылады. Ерте коррекциялық көмек көрсету тәжірибесін іске асыру

нақты түзетушілік нысанын анықтаудан басталады. Көптеген мамандардың ойы бойынша мұндай жұмыстар тек дамуында белгілі бір кемістіктері бар балалармен ғана емес, сонымен қатар болашақта әлеуметтік бейімделуі қиын болу мүмкіндігі бар балалармен жүргізілуі тиіс. Осындай кешенді көмекті талап ететін балаларды анықтаудың негізгі құралы жалпы скрининг әдістемесі болып табылады. Балалық психоневрологиялық ауытқулықтар деректеріне отбасының ауыр қаржылық, жалпы толыққанды өмір сүру жағдайларының жеткіліксіздігін жатқызамыз. Сонымен қатар ата аналар арасындағы ішімдік пен нашақорлыққа салыну да жағымсыз факторлар қатарына жатады [3, б. 10].

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында балаларға ерте педагогикалық – түзетушілік көмек көрсетуге байланысты бірқатар құжаттар қабылданып, жүзеге асырылуда, оның ішінде ерекше орынға ие «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» ҚР Заңы. Ерте қолға алу (ерте қолдану) – психикалық – дене бұзылыстары скринингін, медициналық психологиялық-педагогикалық диагностиканы, емдеуді, дамыта оқытуды қамтитын, сәби жастағы (үш жасқа дейінгі) балаларды әлеуметтік және медициналық – педагогикалық түзеу арқылы қолдау. Мемлекеттік ерте жастан коррекциялық-педагогикалық көмек көрсету жүйесі әзірленіп (Р.А. Сүлейменова), негізгі бес деңгей бойынша жүзеге асырылуда:

1. Сәбилердің психикалық және дене дамуын жаппай тексеру. Ерте жастан көмекті көрсетуді іске асыру үшін жаппай тексеруді (скринингті) перзентханалар мен емханаларда жүргізілуі тиіс. Скрининг – «қатер» тобындағы балаларды анықтау мақсатымен жаппай стандартталған тексеру.

2. Скрининг нәтижесінде анықталған «қатер» тобындағы балаларды ата-аналарының және өзге де заңды өкілдерінің келісімен психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияларға жіберуді қамтамасыз етеді.

3. Арнайы бала – бақшаларды жалпы үлгідегі бала – бақшалардың арнайы топтарында алғашқы медициналық санитарлық көмек көрсету мекемелердің түзету кабинеттерінде оңалту аймақтарында іске асырылатын түзетушілік жұмыс.

1. Ерте коррекциялық көмек көрсету жүйесін ғылыми- әдістемелік қамтамасыз ету. Бұл жұмыс барысында барлық мәліметтерді жүйелеп, компьютерге енгізу және ғылыми зерттеу бағдарламаларын әзірлеу, оларды іске асыру, нәтижелері бойынша нұсқауларды дайындау.

2. Мемлекеттік құқықтық қамтамасыз ету. Қазақстан Республикасында білім беру, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғауды басқарудың орталық мемлекеттік ұйымдары жұмыс істейді. Ғылыми жұмыстар бағдарламасының ауқымында Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігі мүмкіндігі шектеулі балаларға көмек

көрсетуді жетілдірудің өзекті мәселелерін арнайы зерттеу жүргізу тапсырмасын анықтайды. Қазіргі уақытта естуінде аутқуы бар балалар үшін ерте жастан қолдау көрсету жағдайлары қалыптасуда. Әйелдерді босандыру мекемелерінде аудиологиялық скринингті өткізіп, кейіннен сәбидің естуінде ауытқушылық пайда болуы қатері бар болған жағдайда балалар емханасында арнайы есепке алып қабілетін аудиологиялық орталықтарында терең тексеруден өткізу қажет. Сол кешенді тексеру нәтижесінде балаға қандай тиімді шаралар қажет екені анықталады, дыбыс күшейткіш аппарат тағу, естуін жақсарту операция, әлде кохлеар имплант қолдану операция. ҚР кохлеарлық импланттау операциялары нәтижелі өткізіліп жатыр, бірақ операциядан кейін естумен сойлеуін оңалту жұмысы жеткіліксіз болып тұр. Бұл бағыттың болашағы зор, естуінде ауытқуы бар балаларды ерте жастан қолдау көрсету арқылы сөйлеуіндегі кемістіктердің алдын алып, қоршаған ортаға қиындықсыз бейімдеуге жол ашады. Медициналық – әлеуметтік педагогикалық патронаж (МӘПП). Патронаж – дегеніміз балаға оның ата- анасы мен оқытушыларына ерекше көмек көрсету, баланың өмірін сақтау , қалпына келтіру, емдеу, арнайы оқыту, тәрбиелеу және қоғамға бейімдеу мәселелерін шешу бағытында арнайы көмек түрі. Медициналық – әлеуметтік педагогикалық патронаж (МӘПП) дамуында ауытқуы бар баланың отбасына әр түрлі мамандардың біріге отырып, кешенді оңалту көмек шараларын ұзақ мерзімде қолдануды қалайды. Кешенді МӘПП психологиялық, педагогикалық, медициналық, әлеуметтік мекемелер мен және қызметтермен жүзеге асырылады. Аталмыш мекемелер мемлекеттік немесе жекеменшік (қоғамдық бірлестіктер, қайырымдылық орталықтар) болуы мүмкін және олар бір бірінің жұмыстарын толықтыра отырып ,дамуында ауытқуы бар балалардың әлеуметтік кеңістікте бейімделудің әртүрлі жолдарын ұйымдастырады ол отбасына әлеуметтік қолдау көрсетудің ұзақ мерзімді шараларына бағытталған. МӘПП-дың негізіне психологиялық-педагогикалық консультациялар (кеңестер), психологиялық-медициналық әлеуметтік орталықтар диагностикалық және оңалту орталықтары, логопедтік пункттер, ерте жастан көмек көрсету кабинеттері және үйде оқыту ұйымдары кіреді. МӘПП жүйесі мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың, балалардың, дамуын жақсарту мақсатында арнайы білім – беру жүйесінің бір бөлігі ретінде қалыптасады. Кешенді МӘПП-ті ұйымдастыру үшін білім саласындағы түрлі ғылыми – әдістемелік мекемелермен және денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау қармағындағы мекемелермен әрекетті үйлестіру қажет. МӘПП өз қызметін келесі бағыттар бойынша жүзеге асырады:

– мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін қажетті білім алу бағытын анықтап, оқыту мекемесін таңдауға көмектесу;

– білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балаларға коррекциялық-педагогикалық дамыту бағдарламаларын өңдеу, іске асыру.

– балаларды әлеуметтену мен оқудың жаңа инновациялық түрлерін қалыптастыруына бағытталған білім беру жүйелерін дамытуға әсер ету.

– түзетушілік – педагогикалық процеске ата-аналарын қосу белсенді қатыстыру үшін арнайы бағдарламаларды әзірлеу, жүзеге асыру;

– өз мүмкіндіктеріне сай баланың еркін дамуы үшін құқықтық кепілдігін жетілдіруге бағытталған қоғамдық – педагогикалық қолдауды жүзеге асыру;

– арнайы білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық технологияларын, әдістерін енгізу;

– қазіргі қоғамда мүмкіндігі шектеулі адамның мәртебесін көтеруге көмектесу үшін арнайы білім беру саласындағы жетістіктерді көрсету, халыққа түсіндіру бағытында бұқаралық ақпарат құралдарын қолдану;

МӘПП-дың құрылуы отбасы жағдайындағы дамуында ауытқуы бар балаға кешенді көмек көрсетудің, арнайы білім беру жүйесінің дамуын көрсетеді. МӘПП мекемелер жүйесінің қызметі нәтижелі болуы үшін оған келесі талаптар қойылады: – патронаж қызметін ата-аналар мен педагог мамандардың қажет етуі; – сапалы көмек көрсету арқысында мүмкіндіктері шектеулі балалардың қиындықтарының азаюы; – өмір сүру шектеулілігінің дәрежесіне қарамастан баланың даму көрсеткішінің өсуі; – отбасы ішіндегі қарым-қатынастарын қалпына келуі; – қазіргі уақытта балалар мәселесін шешу аймағында педагогтардан өзге мамандардың біліктілік сапасын өсуі. МӘПП-дың процесінің маңызды құрамды бөлігі ерте диагностика мен ерте кешенді көмек көрсету болып табылады, оны ұйымдастырудың нәтижелілігіне мүгедектіктің алдын алу дәрежесі тәуелді болады. Мүгедектіктің алдын алу тек медициналық шаралар ғана емес, сонымен қатар бала дамуын ерте реттеу де жатады. Қазіргі уақытта көптеген мемлекеттерде дамуында ауытқуы бар балаларға ерте педагогикалық көмекпен ерте диагностикалау бағдарламалары бар. Осы бағдарламалардың теориялық базасын құру үшін Л.С. Выготскийдің жұмыстарын алған. Дүние жүзілік тәжірибеде ерте көмек көрсету бағдарламаларына: жаңа туылған сәбилер мен 3 жасқа дейінгі балалардың дамуын тексеру, Гавайлық ерте білім беру профилі, «Тандем» дамуды ерте диагностикалау бағдарламалары жатады. Сонымен қатар ресейлік ғалымдардың ғылыми-әдістемелік еңбектері бұл саланы толықтырды, нақты ерте диагностикалау бағдарламалары, дамуында ауытқулықтар бар балаларға психологиялық – педагогикалық көмек көрсетуді т. б. жатады. Ерте көмек көрсету мамандардың айтуы бойынша балаларға неғұрлым ерте көмек көрсетіп және сол жұмысқа ата-анасын қоса, онда, жұмыстын қорытындысы соғұрлым нәтижелі болады дейді. Дамуында ауытқуы бар балаларға ерте кешенді көмек көрсету мен ерте диагностикалау бағдарламалары өз болашағына жаңа бағдарламалар, кадрларды даярлау, білім беру мекемелерінің қызметін қамтамасыз етудің ортақ ақпараттық жүйесін құруды, әлеуметтік

қызметкерлерді, педагогтар мен ата-аналарын даярлауды өз алдына қойып отыр. [4, б. 43].

Әдебиеттер

1. Байтұрсынова А.А. Арнайы педагогика: проблемалар мен даму болашағы: Оқу құралы. – Алматы, 2008. – 105-106.
2. Заркенова Л.С., Омарова Н.Н., Ильясова Б.И. Арнайы педагогика: оқу құралы. – Алматы: Эверо, 2016. – 125-142 б.
3. Специальная педагогика: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. завед. / под ред. Н.Н. Назаровой. – М.: Академия, 2004. – 10-11.
4. Шеримова А.С., Елюбаева А.Н. Қоғамдағы мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-психологиялық бейімдеудің маңызы // Молодой ученый. – №8.1. – Алматы, 2015. – 41-44 б.

Э.Ш. Мушкенова

«Ақсу қаласы М. Омаров атындағы селолық округі Құркөл ауылының Дөнентаев атындағы орта мектебі» КММ

ЗАМАНАУИ БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫ

Андатпа. Бұл мақалада Аристотельден кейін «Екінші ұстаз» атанған энциклопедист Әл-Фарабидің өмір баяны және жаратылыстану саласының бөлімдері (физика, астрономия, математика, оптика, геометрия)мен жалпы еңбектеріне қысқаша шолу жасалған. Сонымен қатар, физика саласына қосқан еңбегі «Вакуум туралы трактат» туралы қысқаша мәлімет және физика сабағын ғалым еңбектерімен ұштастыра отырып, оқушыларға кең мәлімет беру туралы жазылған.

Түйін сөздер: Әл-Фарабидің шығармашылығы, астрономия, физика, вакуум, жылу берілу, астрология, оптика, математика.

Әбу Насыр Әл-Фараби (араб.: أبو نصر محمد الفارابي) Әбу Насыр Мұхаммад ибн Мұхаммад Тархан ибн Узлағ әл-Фараби ат-Турки (870–950 ж. ш.) – әлемге әйгілі ойшыл, философ, социолог, математик, физик, астроном, ботаник, лингвист, логика, музыка зерттеушісі. Отырар қаласында туған.

Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мухаммед Фараби ерте орта ғасырдағы ұлы ғұламалардың бірі болып табылады. Ол көпжақты оқымысты-энциклопедист және шығыс рационализмін қалыптастырғандардың бірі болды. Осы себепті оған «Аристотельден кейінгі екінші ұстаз!» деген құрметті атақ берілген Әл Фарабидің, бір кездері Орта Азияның ертедегі мәдени орталығы болған қала Отырарда туылғаны тарихтан белгілі. Әл Фараби осы Отырарда, өзінің ана тілі қыпшақ тілінде бастауыш білім алады. Әлемнің атақты оқымыстылары, философтары, ақындары, музыканттары, Бағдатқа жиналды және онда ғылым академиясы мен университет ашады.

Бағдат оқымыстыларының арасында Орталық Азия мен Қазақстаннан шыққандар құрметті орындарды иеленді. Солармен бірге Бағдатқа – білімнің барлық саласынан; музыкадан бастап астрономияға дейін хабары бар Фараби де келді. Фараби тіл ғылымының, калеграфияның, лингвистиканың, өлең құрастырудың, риториканың ірі теоретигі ретінде танылды. Сауатты жазу, каллиграфия, өлең жазуға риторикадан трактовкалар жазды. Әбу Насыр ал-Фараби – жан-жақты дамыған музыкант әрі композитор, мәнерлеп орындаушы әрі теоретик, тарихшы, музыкалық аспаптарды жасаушы шебер болды.

Астроном және астролог ретінде Фарабидің беделі жоғары болды, ол бұл ғылымдарды арифметика, геометрия, музыка сияқты жоғары педагогикалық ғылымдар категориясына жатқызды. Физика мен жалпы жаратылыстанудан жазған Фараби еңбектері белгілі. Жалпы физикалық және жаратылыс құбылыстарын зерттеуде ол эксперименттер жасау қажеттілігін атап көрсетеді.

Фараби тамаша дәрігер ретінде де белгілі. Оның Отырарда, Талас, Шаш, Самархант, Бухара, Хива, Кабул, Бағдат, Дамаск қалаларында болғаны құжат түрінде белгілі. Барлық елдер мен қалаларда, Фараби жаратылыс зерттеушісі, географ және астрорном ретінде аймақты оқып үйренді, орынның координаталарын анықтады т.б. Жаратылсытануға Фараби басты мән берді. Ол, «қандай да бір педагогикалық ғылымға қарағанда, табиғат туралы ғылым әлдеқайда бай және кең көлемді болып келеді» деп жазды. Өзінің басқа бір еңбегінде «философияны оқып үйренуден бұрын табиғат туралы ғылымды игеру керек, өйткені бұл ғылым адамға барынша жақын, мәндері анық және оған түсінікті ғылым саласы» деп жазады.

Фараби еңбектері Европаның Қайта өрлеуінде үлкен рол атқарды. Бэкон, Леонардо Да Винчи, Коперник, Кеплер, Лейбниц сияқты оқымыстылар өз жетістіктері үшін Фарабиге қарыздар.

Жаратылыстану ғылымдары туралы:

– Логика және оның тараулары. Фарабидің анықтауы бойынша, логика – ойлаудың заңдары мен ережелері туралы ғылым. Бұл ғылымның арқасында адам өзінің ойлау әрекетін тәрбиелей алады; өзінің ойын анықтап айқын, жүйелі түрге келтіреді; ой қорыту, талқылау барысында логикалық қателер жіберуден аулақ болады.

– Математика. Фарабидің энциклопедиясында математика ғылымдарына көп орын берілген. Ол математиканы үлкен-үлкен жеті тарауға бөлген. Арифметика, яғни, сан туралы ғылым. Оған практикалық және теориялық арифметика деп айрықша мән берді. Фарабидің түсіндіруі бойынша, сан объективті ақиқат нәрселердің сезіп-түйсінуге болатын, яғни «көзбен көріп, қолмен ұстауға» болатын жақтарын елеусіз қалдырып, тек саналуға, есептеуге тиісті қырларын бейнелейді. Бұл өте дұрыс материалистік түсінік.

– Геометрия. Бұл ғылымның мазмұны мен мәнін ғалым төмендегіше тұжырымдайды. Геометрия екі ғылымды біріктіреді: біріншісі – практикалық геометрия; екіншісі – теориялық геометрия. Практикалық геометрия сызықтар мен беттерді, ағаш ұстасы, темірші, тас қалаушы, жер өлшеушілердің ыңғайына лайық ағаш, темір, тас денелердің бетінде қарастырылады. Теориялық геометрия сызықтардың, жазық фигура-лардың, геометриялық денелердің формасы мен мөлшерін, теңдігі мен теңсіздігін, олардың түрлері, реті және басқа осыларға байланысты барлық нәрселерді зерттейді.

– Оптика. Әл-Фарабидің жіктеуі бойынша, математикаға оптиканы да жатқызған. Бұл туралы ол былай дейді: «Оптикада геометрия тәріздес форма, шама, рет, тәртіп, орын, теңдік, теңсіздік, т.б. нәрселерді қарастырады». Оптиканың мәні мен ақиқаты, анық пен оның алдамшы көрінісінің паркы ажыратылады, қатаң дәлелдеу жолымен мұның себебі айқындалады, көзбен көруде кездесуі мүмкін болатын қателердің барлығы ескеріледі, одан құтылуға көмектесетін, яғни қарастырылып отырған нәрсенің мөлшері, формасы, орны, құрылысы, т.б. туралы ақиқатқа жеткізілетін әдіс, айдалардың түрлері көрсетіледі.

– Астрономия. «Астрономия деген бір атпен екі ғылымды түсінеміз, – дейді ғалым. Олардың біреуі – жұлдызнама. Бұл ғылым жұлдыздарға қарап болашақта не болатынын, кейде қазіргі кезде болып жатқан және өткенде болған оқиғаларды болжауға арналған. Екіншісі – математикалық астрономия. Астрономияның осы бөлігі ғана математикалық ғылымдардың қатарына жатады, ал қабілет – өнердің бір түрі; ол арқылы не болатынын адам болжамдай алады; мәселен, түс жору, құстың ұшуы бойынша жорамалдау, бал ашу, т.б. қабілеттер».

Жаратылыстану мен метафизика. Фарабидің анықтауы бойынша, физика, яғни жаратылыстану, табиғат туралы, оның негізгі принциптері мен бөліктері жайлы, табиғи денелерге тән акциденциялар туралы, табиғи деректер мен элементтердің өзара әсері жайлы ғылым. Ал метафизика болмыстың жалпы принциптері мен категорияларын зерттейді

Ғұламаның физика саласындағы туындылары

Қазақстан фарабитанушыларының зерттеулері ұлы ғалымның өз заманындағы көрнекті физиктердің бірі болғанын көрсетіп отыр. Фараби ең әуелі физиканың философиялық мәселелерімен көп шұғылданған: ол физика ғылымының пәнін анықтайды, материя және форма, кеңістік және уақыт, қозғалыс және тыныштық т.б. түбегейлі ұғымдар жөнінде құнды-құнды пікірлер айтқан. Фараби оптика, статика, механика сияқты математикаға жақын, туыс ғылымдар мәселелерімен көп шұғылданған, олардың пәнін, мазмұнын қайта қарап шыққан, математиканы табиғат құбылыстарын зерттеуге, практикада қолдануға ерекше мән берген. Фараби, әсіресе, физиканың музыкалық акустика саласы бойынша ірі жаңалықтар ашқан. Ол, мәселен, музыканың физикалық негіздері,

тәжірибе мен бақылаудың музыка теориясын жасауда ролі, табиғи-музыкалық қабылдау т.б. мәселелерді терең зерттеген. Әсіресе, дыбыстың тегі, олардың таралуы, дыбыстың жоғарылығы және күші, музыкалық дыбыстардың ерекшелігі және оларға сандық сипаттама беру т.б. көптеген мәселелер жайлы сындарлы мағлұматтар, пайымдаулар айтқан. Фарабидің физикалық көзқарастары оның «Музыканың ұлы кітабы», «Вакуум туралы трактат», «Ғылымдар энциклопедиясы», «Физика негіздері» және басқа еңбектерінде қамтылған. Фарабидің аса көрнекті физикалық еңбектерінің біріне саналатын, осы кезге дейін жеткілікті түрде зерттелмей келген «Вакуум туралы трактатымен» таныстыра кетуді мақұл көрдім. Кеңістік-ғылым мен философияның ең іргелі де дербес мәселелерінің бірі. Өйткені кеңістік ұғымы, материя ұғымымен тығыз байланысты. Міне, сондықтан жүздеген, мыңдаған жылдар бұрын-ақ материядан, тыс бос кеңістік бола ма немесе кеңістік әрқашанда материямен бірге сабақтас бола ма деген сауалдар болды. Осыдан барып «вакуум», яғни «бостық» мәселесі шыққан. Ертедегі Мысыр елінде, «табиғат бостықтан қорқады, сондықтан бостық жоқ» деп жорыған. Бұл мәселені ғылыми философиялық тұрғыдан шешуге тырысқандар ішіндегі ертедегі грек ғалымдары Демокрит пен Аристотельді атап айтуға болады. Бұл 83 екі ғұлама вакуумның, яғни бостықтың жаратылысы, бар-жоғы жайлы қарама-қарсы көзқараста тұрған. Вакуум мәселесі кейінірек, орта ғасырларда қайта көтерілді. Бұл тұста да, баяғы Демокрит пен Аристотельден басталған осы екі бағыт қайта сарапқа салынды. Мутакалимдер, яғни діншіл философтар «бостық бар» деп болжаса, Фараби және оның шәкірттері Аристотельдің ізін қуып ешқандай вакуумның жоқтығы жайлы ілім жасады. Осы мәселеге арнап Фараби өзінің атақты еңбектерінің бірі «Вакуум» деген трактатын жазған. Бұл еңбектің арабша нұсқасы түрікше және ағылшынша аудармаларымен бірге 1951 жылы Түркияда басылып шықты. Бұл трактатты Қазақстан Ғылым Академиясының фарабитану тобы орыс және қазақ тіліне аударды. Фараби бұл еңбегінде вакуумның жоқ екендігін ертедегі гректерде сирек кездесетін тәсілмен, яғни эксперимент жасау жолымен, физика ғылымының сол кездегі жетістіктеріне, дұрыс логикалық ақыл-ой қорытындыға сүйене отырып дәлелдеуге ұмтылады. Фараби былай дейді: «Егер сору нәтижесінде ауаның үштен бірі шықты десек, онда үштен екі бөлігі ыдыста қалады, сөйтіп ыдыстың үштен бір бөлігі ауадан босайды. Айталық, бұл бөлік ыдыстың орта жағын қамтысын. Сонда ыдыстағы қалған екі бөлік арасында белгілі бір аралық немесе көлем барма? Олар бұл сұраққа бар немесе жоқ деп жауап беруге тиіс. Егер бар десе, онда ұзындығы, ені және тереңдігі бар нәрсемен толды деген сөз. Ал, егер жоқ десе, онда мынадай қарсы дау айтуға болады: «су ыдыс аузынан ауасыз кеңістікті толтырғанша құйылған жоқ па? Су біраздан кейін ағуын тоқтатып, ыдыстың аузынан судың тоқтаған жеріне дейінгі деңгейді алған жоқ па?

Егер олар бұған құптап жауап берсе, онда аралықтың бар болғаны...» [1, 49 б.]. Бұдан кейін Фараби дененің ұлғаю, кішірею құбылыстарына тоқталады: «Заттардың ұлғаю және кішіреюінде де осы сияқты жағдай байқалады... Дененің мөлшерінің ұлғаюы екі түрлі жолмен жүзеге асады: 1) оған сыртқы жағынан басқа бір денені әкеліп қосу арқылы ұлғайтылады. Мұның мысалына қосып сығымдау арқылы бір дәнді екінші дәнге жабыстыруды алуға болады. Сонда бөліктерден тұратын жалпы көлем артады. Осы сияқты, араластыру және бөлшектеу арқылы да көлемді өзгертуге болады. Мысалы, егер арпа мен бидайды араластырса жалпы көлем ұлғаяды. Осы сияқты бір денені екінші денеден ажыратсақ зат кішірейеді. Бұл жерде денені араластыру немесе денеден жылы және суық бөлшектердің ажырауы салдарынан жылы дененің сууы, суық дененің жылуы сияқты құбылыс орын алып отыр. 2) Дененің мөлшерінің өзгеруі оған басқа бір бөліктің қосылуы немесе алынуы арқылы жүрмейді, өздігінен болады. Бұл қызу дененің температурасы одан қызу бөлшектердің қосылуынсыз-ақ төмендеуі немесе артуы сияқты көптеген денелердің көлемі осы тәріздес ұлғаяды. Олардың мөлшері оған басқа бір шаманың қосылуынсыз немесе алынуынсыз-ақ өзгереді». Фараби былай дейді: «Мұндай дәлелдің қатарына ауаны жатқызуға болады, өйткені оның көлемі басқа көлемнің қосылуынсыз-ақ ұлғаяды. Ешнәрсенің қосылуынсыз-ақ судың температурасы өсіп, кему кезінде судың өзінің баяғы су қалпында қалатыны сияқты ауа да көлемі ұлғаю және кішірею кезінде баяғы ауа болып қалады». Бұл жерде әңгіме су мен ауаның массасы жайлы болып отыр. Әрі қарай ғалым: «Ауаның ұлғаюы мен кішіреюі табиғи немесе зорлау арқылы жүзеге асады. Мысалы, тастың қозғалысын алайық. Ол табиғи түрде, яғни төмен қарай қозғала алады және күш қолдану арқылы жоғары қозғала алады, егер кернеу ала болса, өзінің табиғи қалпына, яғни төменге қайтып келеді. Ауа да осы сияқты. Егер оның көлемі зорлау арқылы ұлғайса, онда кернеу болып тұрғанда, бұл көлем сақталады. Кернеу қалай ада 84 болса, солай оның көлемі бұрынғы табиғи қалпына қайтып келеді», – деп қорытындылайды [1, 52 б.]. Атынан көрініп тұрғандай Фараби бұл еңбегін ұстазы Аристотельдің атақты туындысы «Физиканы» өңдеп, түсіндіруге арнайды. Аристотельдің «Физикасы» сегіз кітаптан тұрады және ол біздің қазіргі физика ғылымына сай келмейді, оны табиғаттану философиясы деп қарастырған дұрыс. Мұнда Аристотель физиканың зерттеу объектісі, нысанасы қозғалыстағы денелер деп алып қозғалысқа қатысы бар мынадай проблемаларды зерттейді. Өзгерудің жалпы проблемасы, материя мәселесі, субстанциялар, қозғалыстың формалары т.б. «Физика, – деп жазады Әл-Фараби, – табиғи денелердің қайсысы жағдайға қарай анық болмыс екенін анықтай отырып, табиғи денелерді зерттейді; ол әр табиғи денеде оның нысаны мен субстанциясын, оның жаратушысы мен осы дененің, сондай-ақ акциден-циясының бар болу мақсатын зерттейді» [2, 30 б.]. Әл-Фараби

жер бетіндегі және аспан, әлемдегі заттардың материалдық сипатта болатындығына күмән келтірмейді. Материалдық заттар мен денелер Фараби пікірінше алты түрге бөлінеді: 1. Аспан денелері; 2. Есті жануарлар (адамдар); 3. Ессіз жануарлар; 4. Өсімдіктер; 5. Минералдар; 6. Түрт түпнегіз-от, су, ауа, жер. Аристотель аспан денелері ерекше бір зат-эфирден тұрады деді. Ал, Әл-Фараби болса, аспан денелерінің ерекшелігін тек олардың құрылысынан көреді [3, 110 б.]. Фарабидің бұл еңбегінің басты маңызы – Шығыс пен Батыс оқымыстыларына олардың механикалық көзқарастарын, білімдерін дамытуда ерекше қызмет атқарған Аристотель идеяларын тазалап, жөндеп жеткізу болды. Ол Аристотельдің «Физикасына» арналған ортағасыр Шығысындағы тұңғыш еңбек қана емес, Европа ғалымдарында да Аристотельдің механикалық қағидаларымен таныстырушы бірінші шығарма.

Менің ойымша, Әл-Фараби дәлелдеген вакуум, яғни бос кеңестікті физика сабағында «Атмосфералық қысым» тақырыбында оқушыларда кең мәлімет беруге болады. Жалпы айтқанда, тек қана вакуум емес, «Физика – табиғат туралы ғылым» болғандықтан, ғалымның көп еңбегін пайдалануға болады. Әр сабақта ғылымның еңбегін пән тақырыбымен ұштастырып, оқушыға қызықты әрі пайдалы, күнделікті өмірде қолдана алатын сапалы білім беруге болады. Қорыта келгенде, «Ғылыммен айналыссам деген адамның ақыл-ойы – айқын, ерік-жігері – зор, тілек-мақсаты – ақиқат пен адалдыққа қызмет етуге талап жолында болуы шарт» дейді ойшыл. Менің білгенім, үйренгенім бір тоғыз болса, білмегенім тоқсан тоғыз. Сондықтан Әл-Фараби мұраларын оқу үйрену, зерттеу қоршаған дүниеге деген сын көзқарасымызды қалыптастырып, жаңа серпін берері анық.

Әдебиеттер

1. Көбесов А. Әбу Насыр Әл-Фараби. – А., 2004. – 47-67 бб.
2. Қазақ халқының философиялық мұралары. – 3 т. – А., 2005. – 30 б.
3. Алтаев Ж., Әмірқұлова Ж. Әл-Фараби және ислам философиясы. А.
4. Ғаламтор желісінде пайдаланылған сайттар: martebe.kz, kk.wikipedia.org, oinet.kz
5. Жұбатқанов К. Әл Фарабидің өмірі және ғылым жолы. Abai.kzhttps://abai.kz/post/
6. Әл-Фараби және оның рухани мұрасы. <http://elibrary.kaznu.kz/kk/node/>
7. <https://kazislam.kz/abu-nasyr-al-farabidi-adebi-ylymi-m-rasy/?lang=ru>
8. Каренов Р.С. Әбу Насыр әл-Фараби: өмірі, шығармалары, жаһандық ғылым мен мәдениетке қосқан үлесі. Қарағанды университетінің хабаршысы. <https://articlekz.com/kk/artic>
9. Әл-Фарабидің нақыл сөздері. <https://massaget.kz/layfstayl/debiet/kkzhiek/15755>

**Заманауи қоғамдағы көркемдік
білімін берудің, спорт пен
музыканы дамытудың негізі
ретіндегі мәдениеттер сұхбаты**

**Диалог культур как основа
развития художественного
образования, спорта и музыки
в современном обществе**

А.И. Астафьева, Б.А. Нурумов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА

Аннотация. В статье рассматривается декоративно-прикладное искусство как одно из средств эстетического воспитания детей школьного возраста.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, эстетика, воспитание, школьный возраст.

Андатпа. Мақалада сәндік-қолданбалы өнер мектеп жасындағы балаларды эстетикалық тәрбиелеу құралдарының бірі ретінде қарастырылады.

Summary. The article considers decorative and applied art as one of the means of aesthetic education of school-age children.

Декоративно-прикладное искусство является едва ли не одним из самых древних. Его название происходит от латинского *decoro* – украшаю, а в определении «прикладное» содержится мысль о том, что оно обслуживает практические нужды человека, одновременно удовлетворяя его основные эстетические потребности.

Декоративно-прикладное искусство – это вид изобразительного искусства, отвечающий бытовым нуждам человека и одновременно удовлетворяющий его эстетические потребности несущие его красоту в жизнь.

Ведь человек издавна старался украсить своё жилище и делал это он с помощью материала, который находился с ним рядом, т. е. под руками – это дерево, глина, кость и т. д.

Декоративно-прикладное искусство одно из средств эстетического воспитания, которое помогает формировать художественный вкус, учит видеть и понимать прекрасное в окружающем нас мире и в искусстве. Народное искусство, национальное по содержанию, способно активно воздействовать на духовное развитие человека, на формирование патриотических чувств. С возрастом знакомство детей с народным искусством расширяется, в связи с чем и задачи по украшению предметов становятся более сложными.

Произведения декоративно-прикладного искусства отвечают нескольким характеристикам: обладают эстетической ценностью; специфической художественной образностью, имеют историко-культурное значение; служат для оформления быта и интерьера.

Непосредственная образовательная деятельность с использованием предметов народного творчества помогает развивать умственную деятельность ребёнка. Это возможно лишь в том случае, если осуществляется планомерное, систематическое ознакомление детей с предметами народного творчества, в результате чего дети создают свои декоративные работы: игрушки, посуду.

Побудить детей к созданию красивых вещей – дело важное. Если их приучать к этому с раннего возраста, то впоследствии, став взрослыми, они всегда будут стремиться к красоте.

Выделяют несколько наиболее общих художественных принципов, традиционных для декоративно-прикладного искусства:

1. Утилитарность. Практическая предназначенность была свойственна народному искусству с самого его происхождения, определяла соответствующие практической цели форму и содержание его предметов.

2. Тесное, всецелое срастание произведений народного искусства с окружающей жизнью, родной природой. Точность этого соединения декоративно-прикладного искусства, которое обуславливается их правдивостью, смысловой точностью, глубоким эстетическим содержанием, отображением в них существующих нравственных представлений о человеке, обществе и жизни.

3. Единство материала и технического приема.

4. Традиционность. Обязательная преемственная передача традиционных форм и опыта, которая помогала стать предмету как бы живым организмом со своим сложившимся характером.

5. Коллективная природа творчества. Преемственность традиций и коллективность труда избавляли мастеров от ошибок, заблуждений, пустой траты времени и сил, создавали условия для подлинного творчества, дальнейшего обогащения и совершенствования народного искусства.

6. Близость к детскому творчеству. Строгая каноничность народного искусства уравнивается таким его свойством, как непосредственность и произвольность выражения, близкие к детскому творчеству и угадываемые по лёгкости, непринуждённости пластических форм.

7. Наглядная декоративность, праздничность впечатления. Нужно наделить вещь красотой, проявляющей себя в элементах декоративности и орнаментальности.

Народное декоративно-прикладное искусство не только плод умения, ремесла его создателей, но и неотъемлемая часть их жизни, повседневного быта. Знакомство учащихся с декоративно-прикладным искусством опирается на принцип общей дидактики – связи с жизнью, систематичности и последовательности, индивидуального подхода в обучении и художественном развитии детей, наглядности.

Ниткография – великолепная техника рукоделия. Эта техника позволяет создавать яркие картины без кисточки и красок, только с помощью нитей и клея. Рисование нитями поможет вам реализовать свой художественный талант в более простой форме. Изображение получается фактурное, объемное и завораживающее взор. Создавать картины в технике ниткография очень интересно и увлекательно, это занятие может вызвать интерес у учащихся, поскольку здесь можно проявить фантазию и придумать свой оригинальный сюжет будущей картины.

Ниткография, в первую очередь, привлекает к себе внимание тем, что она очень проста в исполнении, доступна и привлекательна даже маленьким детям. Красивые яркие нитки, приятные на ощупь, успокаивают детей. Кроме того, такой вид искусства, как ниткография, не требует каких-либо значительных финансовых затрат, а ведь это тоже является существенным плюсом.

Метод ниткографии позволяет решать сразу несколько дидактических задач:

- совершенствовать зрительное восприятие детей;
- развивать зрительно-моторную координацию;
- формировать плавность, ритмичность и точность движений;

Данная техника включает в себе большие возможности: это средство умственного, моторного, эмоционально-эстетического и волевого развития детей, совершенствование психических функций: зрительного восприятия, воображения, памяти, мыслительных операций.

Декоративно-прикладное искусство является одним из факторов гармонического развития личности. Посредством общения с народным искусством происходит обогащение души ребенка, прививается любовь к своему краю. Народное искусство хранит и передает новым поколениям национальные традиции и выработанные народом формы эстетического отношения к миру. Искусство народных мастеров помогает раскрыть детям мир прекрасного, развивать у них художественный вкус.

Эстетическое воспитание средствами декоративно-прикладного искусства требует развития в человеке умения правильно воспринимать явления красоты. Тесно связано с образованием и обучением, эффективность во многом которого зависит от организационно-методического уровня постановки учебно-образовательного процесса.

Литература

1. Словарь. Декоративно-прикладное искусство. <http://www.вокабула.рф/словари/эстетика/декоративно-прикладное-искусство>
2. Нурумов Б.А. Изобразительное искусство: Учебное пособие. – ПГПИ, 2009.
3. Нурумов Б.А. Особенности развития эстетических ценностей школьников. LAP LAMBERT Academic Publishing, Germany. – 2013.
4. Ниткография. Картины для интерьера. <https://akak7.ru/kartiny-iz-nitok-svoimi-rukami-instrukcii-i-sxemy.html>
5. Ростовцев Н.Н., Терентьев А.Е. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием: Учебное пособие для студентов художественно-графических факультетов педагогических институтов. – М.: Просвещение, 1987.
6. Использование фольклора с детьми дошкольного возраста. <http://ext.spb.ru/faq/3251-l-r.pdf>

Г. Бельгибаева, Б. Кокумбаева

СШ №2 г. Павлодара

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ЛИЧНОСТЬ АЛЬ-ФАРАБИ КАК «ОБРАЗ МИРА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ» (КУЛЬТУРФИЛОСОФСКОЕ ЭССЕ)

Андатпа. Мақалада Әбу Наср әл-Фарабидің тұлғаны Ұлы Дала әлемінің бейнесі аясында ат-көшпелі және қалалық өркениеттің өзара әрекеттесуіндегі тұтастық ретінде мәдени-философиялық талдау жасалған. Осы екі қырдың үйлесуі мен өзара әрекеттесуі: түркі-тәңірлік және араб-ислам «Ұлы Дала әлемінің бейнесінің» мәні мен ерекшелігін құрайды, және бүгінгі таңда әлемдік өркениет үшін тартымды.

Түйін сөздер: Әбу Наср әл-Фараби, әлем бейнесі, Ұлы Дала, қалалық өркениет.

Аннотация. В статье дается культурфилософский анализ личности Абу Наср аль-Фараби в контексте образа мира Великой Степи как целостности во взаимодействии конно-кочевой и городской цивилизации. Сочетание и взаимодействие этих двух граней: тюркско-тенгрианской и арабо-исламской, – составляет сущность и особенность «образа мира Великой Степи», и сегодня притягательной для мировой цивилизации.

Ключевые слова: Абу Наср аль-Фараби, образ мира, Великая Степь, городская цивилизация.

Summary. The article provides a cultural-philosophical analysis of the personality of Abu Nasr al-Farabi in the context of the image of the Great Steppe world as an integrity in the interaction of the equestrian-nomadic and urban civilization. The combination and interaction of these two facets: Turkic-Tengrian and Arab-Islamic constitutes the essence and peculiarity of the «image of the Great Steppe world», and today is attractive for world civilization.

Keywords: Abu Nasr al-Farabi, image of the world, Great Steppe, urban civilization.

Великая Степь (Ұлы Дала) – образное название прародины тюрков. Отсюда, из бескрайних степей, «уходили в разные концы света тюркские племена и народы, внесшие значительный вклад в исторические процессы в других странах и регионах» [1]. Яркий пример сказанному – личность выдающегося мыслителя Востока, ученого-энциклопедиста Абу Насра аль-Фараби. Уникальное наследие средневекового мыслителя из Отрара имеет высокий нравственный смысл для духовного преобразования человечества и для успешного продвижения Казахстана по пути демократии и духовно нравственного здорового общества. Интеллектуальное знание почерпнуто великим мыслителем и ученым эпохи арабо-исламского халифата аль-Фараби прежде всего в родной колыбели. Аль-Фараби, рожденный в Фарабе, «через всю жизнь пронес то представление о Вселенной, которое он впитал еще в раннем детстве. По-видимому,

не случайно и то, что аль-Фараби вырос на берегу Сыр-Дарьи – этой самой священной для казаков реки, которую они воспринимают как центр своего Мироздания. Закономерно поэтому, вся многомерная модель казахской Вселенной конструируется и разворачивается из этой точки Казахской земли – реки Сыр-Дарьи» [2].

Философские взгляды аль-Фараби, Кожа Ахмета Йассауи, Асан-Кайгы, Шалкииз-Жырау, Бухар-Жырау, Шал-Акына, Абая, Шакарима и других дают основание для определения их творчества как экологической философии, преемственно связанной с мировоззрением казахов, согласно которой вся жизнь человека на всех уровнях проникнута «идеями изначальной взаимосвязи со вселенским миром, ощущением, осознанием этой органичной неотторжимости. Огромный фактический материал культуры свидетельствует о бережном отношении к природе, одухотворении ее, поклонении ей вне утилитарности, прагматизма, узко рациональной заинтересованности. Так, «в экологической культуре есть положение о том, что все, что есть на земле, в природе, является ее светом, а к свету долженствует и относиться как к свету. В свете этих воззрений на мир и природу прослеживается кардинальный недостаток современных экологических концепций. Основным исходным положением в них является необходимость сохранения природы, планеты Земля, в противном случае погибнет человечество.

Но традиционная культура содержит в себе такой высокий смысл, что деяния человека во всех проявлениях не только должны удовлетворительно решать его проблемы, но должны одновременно возвышать, вдохновлять, «творить» его. В этом смысле современные экологические концепции о необходимости спасения природы и Земли как планеты следует обосновать еще идеями о том, что в случае гибели планеты нарушится и Гармония Вселенной, изменится картина Миропорядка. Такая идея, конечно, возвышающе воздействует на человека, делая плодотворной всю его деятельность» [3, с. 44-45].

Философское наследие мыслителей Іс істеп правомерно определить и как онтоэтику (нерасторжимое единство онтологии и этики), поскольку главная цель состоит в духовно-нравственном совершенствовании человека. Они призывали людей к великодушию, любви к Всевышнему (Көк Мәнгі Тәңір Ата / Хан, Аллаху), к самопознанию и самосовершенствованию, которые открывают путь к постижению Абсолюта, ибо он находится в сердце человека. Тем самым великие деятели приходили к выводу о единстве Творца и Его Творения, то есть человека.

В духовной жизни казахов немало мыслителей, которым приоткрывается завеса, тайна космическо-божественного бытия. Они были посвященными в хранилище духовности. И сегодня мы через творчество таких мыслителей познаем, как бы приоткрываем духовную кладовую народа. К числу подобных личностей вселенского масштаба относится великий казахский (тюркский) мыслитель аль-Фараби. Невзирая на ог-

ромный вклад в развитие философии и науки арабо-исламского халифата, он должен быть сегодня осмыслен как мыслитель казахского народа, который одним из первых на уровне интеллектуальной интуиции, когда его разум выступал не простым рациональным постижением истины, а воплощением космического разума, в эти минуты, в часы таких напряженных раздумий, смог осмыслить путь духовного развития тюркского народа, увидеть в нем то, что отсутствовало в настоящем, что зыбко маячило как будущее. И это есть то, что идет от этой незримой духовной кладовой, от тайны – сыр, в которую он посвящен. Это состояние аль-Фараби называет счастьем, суть которого сводится к наследованию трансцендентной духовности. Счастье как особый вид интеллекта, близко к экстазу неоплатонизма и означает освобождение от страстей чувственности и иллюзии практической жизни. Аль-Фарабиевское счастье и неоплатоновский экстаз трудно поддаются психологическому анализу; каждое из них представляет собой высший акт нашего разума, целью которого является обладание высшим благом. Придя в подобное состояние, душа обретает счастье и безграничную радость: «Ты обладаешь в себе вуалью тела без одеяний. Заставь себя, однако, удалить эту вуаль и очиститься. Тогда ты придешь, но не обращай внимания на то, что ты встретишь. Если ты страдаешь, ты теряешь, если ты спасешься, то это рай. И тогда все замирает в твоём теле, ты кажешься отдаленным бытием и принадлежишь духовному миру, где ты видишь то, что не видит никто, слышишь то, что никто не слышит и испытываешь то, что никакое сердце не воображает», – пишет о подобном необычном состоянии духа аль-Фараби [4, с. 129].

Как видим, в философской системе мыслителя нашлось место мистико-теологическим проблемам богопознания, профетизму, откровению и т. д. На этом основании мусульманские исследователи считают аль-Фараби рьяным приверженцем суфизма. Отмечая мистический характер его философии, некоторые источники ссылаются на то, что мыслитель всегда находился в уединении, вел умеренный образ жизни, избегал роскоши, большую часть своего времени проводил у подножия гор, садов и ручейков и там же писал свои произведения. Иные авторы утверждают, что аль-Фараби не только вел аскетический образ жизни, но и ходил в суфийской рубахе, а когда он скончался, халиф Сайд ад-Даула, надев также суфийскую рубаху, вместе со всеми своими приближенными читал молитву над погребением.

Духовность народа он видел в особом отношении человека к миру, в особой роли, какую играет космос в его творчестве, в неосознаваемом восприятии, сохранении связи с окружающим миром как главной доминантой в развитии этноса:

Кешір мені, туган жер, / Сені артқа тастадым.

Кешір мені, туган ел, / Жолды алыс бастадым.

*Кешірер мені улыс – ұрпағым, / Бақ, байлық, данқ таппадым.
Кешірер мені, ар-ужданым, / Білім болды баққаным.*

(Прости меня, родная земля, я оставил тебя позади. Прости меня, родной народ, я начал длинный путь. Простит меня мое поколение, не нашел я счастья, богатства, славу. Прости меня моя совесть, я ищу только знание. – подстрочный перевод Бегалиновой К.), говорится в одном из стихотворений юного аль-Фараби [4, с. 130].

Когда им писались эти строки, то у него, видимо, было такое состояние, когда впитанная аура родного очага, родного дома требовала тончайшей филигранки, а, значит, надо было покинуть этот дом, пойти туда, где он может получить знания, достойные этого ментального состояния. Выбор падает на Багдад, который был центром интеллектуальной жизни Халифата. Так начинается Багдадский период в творчестве аль-Фараби, очень важный, в процессе которого сложилось его учение о человеке и мире, где он сформировался как великий ученый и философ.

На склоне лет он пишет стихотворение, подводющее итог всей его жизни и деятельности:

*Кеткенім жоқ, елім, менен атақ, бақыт, тақ іздеп,
Шықтым жүртым, шалғай ғылым атты ша іздеп,
Ақтадым мен ақ сүтінді, келгенінше шамамның,
Ассамдағы сексен жастан сәбиінмің, баланмын.
Жүзім сынық, көңілсіз күйге түстім мен бүгін,
Саған деген серпе алмаймын ынтызарлық түндігін.
Айналайын атам қыпшақ, туған жерім, сағындым,
Оз атына, құрметіне қайда жүрсем табындым.*

(Я оставил народ мой, тебя не ради славы, счастья и власти/ трона. Я ищу свою свечу под названием наука. Думаю, оправдал, по мере возможности, молоко материнское. Хотя мне за 80, но для тебя как младенец. Нет у меня духовного подъема сейчас, потерял я покой. Скучаю по вас, предки мои, кипчаки, родная земля. Преклоняюсь всегда перед вами. – подстрочный перевод К. Бегалиновой).

В этом стихотворении аль-Фараби оценивает пройденный путь; он считает, что смысл жизни реализован им через его деятельность: преданность науке, научным изысканиям, основанным на гуманизме, любви к своему народу. Слава для великого мыслителя не просто власть, величие и вершина в достижении цели, для него это есть, прежде всего служение народу, Отечеству, науке. На склоне лет он испытывает ностальгию, хочет вернуться на историческую родину, которая взрастила его, вдохновила на жизненный подвиг, совершенный им, навсегда, на века обессмертивший его имя.

...Если вы захотите представить воочию древние караванные тропы, крепостные ворота средневековья на закате дня, послушайте произведение Н.А. Тлендиева «Ансау» в исполнении фольклорно-этнографического оркестра «Отрар сазы». В переводе с казахского языка на русский язык «ансау» означает тосковать, гореть желанием, скучать. С сыновней болью повествует Нургиса Атабаевич посредствами волшебных звуков о той далекой по времени, но близкой сердцу по духу эпохе, когда еще процветала древняя столица Казахстана – город Отрар, родина великого аль-Фараби, ученого-энциклопедиста, первого переводчика и комментатора трудов Аристотеля. Выходец из знаменитого рода кыпчак Абу Наср аль-Фараби по праву числится великим мыслителем, аккумулятивом достижений античного, тюркского наследий и трудов арабо-исламского мира.

*Города возникали как вызов плоской природе.
И гибли в одиночку.
Старики, я хочу знать, как погибли мои города!
... Сырдарья погоняет ленивые желтые волны.
Белый город Отрар, где высокие стены твои?
Эти стены полгода горели от масляных молний,
Двести дней и ночей здесь осадные длились бои,
Перекрыты каналы – ни хлеба, ни мяса, ни сена,
Люди ели погибших и пили их теплую кровь.
Счет осадных ночей майским утром прервала измена,
И наполнился трупами длинный извилистый ров.
Только женщин щадили, великих, измученных, горьких,
Их валяли в грязи возле трупов детей,
И они, извиваясь, вонзали в монгольские горла
Иступленные жала изогнутых тонких ножей.
Книги, книги горели, большие, лохматые книги,
По которым потом затоскует спаленный Восток.
Не по ним раздавались протяжные женские крики,
В обожженных корнях затаился горбатый росток...*

(Олжас Сулейменов)

Музыка Н.А.Тлендиева созвучна той далекой и близкой нам эпохе «великих бедствий», насыщена драматизмом, омрачена трагическими переживаниями, сквозь которые зримо предстает во всем величии личность великих мыслителей прошлого.

Завершая, отметим, что «образ мира Великой Степи» многолик. Наиболее известен он как «образ мира» кочевничества, связанный с образами Асана қайғы, Қорқұт Ата Әулие и ногих других интеллектуально-духовных деятелей Мәңгілік Ел. Но это только одна грань необъятных степных пространств. Другая важная составляющая – величествен-

но прекрасный город Отрар как средоточие городской культуры, на фоне которого возвышается гигантская Личность великого мыслителя Востока, ученого-энциклопедиста Абу Насра аль-Фараби. Сочетание и взаимодействие этих двух граней: тюркско-тенгрианской и арабо-исламской составляет сущность и особенность «образа мира Великой Степи», и сегодня притягательной для мировой цивилизации.

Личность аль-Фараби как «образ мира Великой Степи» актуальна для современного Казахстана не только как культурно-исторический памятник прошлого. Как совершенно справедливо отмечает А. Нысанбаев, несмотря на наличие большого количества теоретических разработок творчества аль-Фараби, существует «необходимость использования их в практической работе: введение спецкурсов «Наследие аль-Фараби» для школьников и студентов высших и средних учебных заведений, создание международного фонда «Аль-Фараби», создание духовно-образовательной программы «Аль-Фараби», в рамках которой будут получать образование одаренные дети» [5, с. 132].

Это положение содержит эвристический потенциал, который может и должен реализоваться и в региональном ракурсе. Нами задуман и запланирован интеллектуальный онлайн-конкурс для старшеклассников «Образ мира Великой Степи» в казахской музыкальной культуре. В нем будут представлены творческие портреты деятелей Великой Степи аль-Фараби, Абая и т. д.

Личность Абу Наср аль-Фараби «выражает не просто свою эпоху, он выражает стремление человечества к совершенству, ибо проблемы, которые он поднимал, остаются актуальными на все времена, и их решение способствует все большему возвышению человека к прекрасным вершинам вечности» [5, с. 135].

Литература

1. Нурсултан Назарбаев: Семь граней Великой степи 21.11.2018 <http://ru.egemen.kz/article/4370-nursultan-nazarbaev-sem-graney-velikoy-stepi>;
Sputnik Қазақстан мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың 21 қарашада шыққан «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласын жариялайды <https://sputniknews.kz/society/20181121/8168714/nazarbayev-zhana-maqala-tolyq-matin.html>
2. Аязбекова С.Ш. Аль-Фараби и традиционные представления протоказахов о вселенной <https://l.120-bal.ru/kultura/12252/index.html>
3. Нурланова К.Н. Человек и мир: казахская национальная идея. – Алматы: Қаржы-қаражат, 1994. – 48 с.
4. Бегалинова К.К., Кокумбаева Б.Д. Духовное учение Великой Степи и современность. – Астана, 2010. – 160 с.
5. Нысанбаев А. Глобализация и проблемы межкультурного диалога в 2-х томах. – Алматы: компьютерно-издат. центр ИФиП МОН РК, 2004. – Том 1. – 274 с.

Б.Т. Каримова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

Г.Г. Дюсекенова

Кеменгерская СОШ, Павлодарский район, с. Кеменгер

РАБОТА С ИЛЛЮСТРАЦИЯМИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ КАК ПОДГОТОВКА К РАБОТЕ С НЕСПЛОШНЫМИ ТЕКСТАМИ

Аннотация. Статья посвящена исследованию типовых учебных программ филологического цикла относительно использования иллюстраций, несплошных текстов как инструментов социализации младших школьников.

Ключевые слова: учебная программа, иллюстративный материал, несплошной текст, деятельность педагога, социализация школьника.

Автор в данной статье рассматривает работу с иллюстрациями в начальной школе как один из инструментов социализации младших школьников.

Цель статьи – оказание методической помощи педагогам начальных классов по разработке заданий с использованием иллюстративного материала и несплошных текстов для организации работы младших школьников по формированию навыков широкого спектра, в частности функционального и творческого применения знаний.

Статья адресована педагогам, осуществляющим педагогическую деятельность в условиях обновления содержания среднего образования РК по предметам начальных классов.

Объектом работы является учебно-воспитательный процесс начального обучения уроков филологического цикла.

Предметом рассмотрения – развитие творческого воображения младших школьников уроках филологического цикла средствами творческих заданий с использованием иллюстраций, несплошных текстов.

Перед статьей поставлены **следующие задачи:**

– провести анализ типового учебного плана на предмет развития творческого воображения младших школьников через использование иллюстраций, несплошных текстов;

– из долгосрочного плана найти и проанализировать спиральность и преемственность учебных целей на предмет развития ключевых навыков через использование иллюстраций, несплошных текстов;

– продемонстрировать учебные задания на социализацию и развитие творческих способностей школьников начального звена.

Автором предлагаются некоторые виды творческих заданий по русскому языку и литературному чтению.

Статья ориентирована на достижение основных целей:

– социализации и развитие творческого воображения у учащихся;

– нестандартному подходу к решению проблем, преодолевать препятствия;

– раскрытию творческого потенциала младшего школьника, развитию аналитического мышления;

– обогащению словарного запаса младшего школьника.

Автор дает рекомендации, как подготовить младшего школьника к жизни, в которой уже недостаточно академических знаний, а необходимы абсолютно новые качества – метапознания, метакомпетенции, творческое воображение, умение общаться.

Известно, что школа – это институт социализации. Для ребенка роль младшего школьника – это социальная роль, которая предполагает новые обязанности и новые поступки: выполнение учебных заданий, умение общаться, сотрудничать с ученическим коллективом, помогать, уступать. Для младшего школьника уровень начального обучения это, прежде всего, социализация, принятие своих новых ролей и обязанностей. Педагоги помнят, что становление личности существенно зависит от всей совокупности условий, характерных для определенной социально-экономической ситуации и поэтому процесс воспитания и обучения предусматривает социализацию личности школьника. Л.В. Мардакаев в «Словаре по социальной педагогике» дает такое определение: «Социализация – это процесс становления личности. В процессе такого становления происходит усвоение индивидом языка, социальных ценностей и опыта (норм, установок, образцов поведения), культуры, присущих данному обществу, социальной общности, групп, и воспроизводство им социальных связей и социального опыта. Социализация рассматривается и как процесс и как результат»

Сущность социализации состоит в том, что в процессе ее человек формируется как член того школьного общества, маленького коллектива, к которому он принадлежит.

Использование наглядности соответствует основному принципу дидактики и основывается на практике преподавания всех дисциплин на протяжении всех этапах школьного образования. В соответствии с уровнем обучения идет градация использования видов наглядности. Для уровня начального обучения это иллюстрации, картинки, таблицы. Для уровня среднего звена перечень наглядных материалов расширяется, включает схемы, таблицы, графики, графические органайзеры, увеличивается объем используемых несплошных текстов, идет работа по распознаванию и интерпретации текстов, визуализации текстов. Приступая к использованию средств наглядности, учитель должен осознать, с какой целью он это делает, определить, на каком этапе урока провести с ними работу, как связать данный этап с другими частями урока.

Использование иллюстраций соответствует теории познания основана на теории познания, выдвинутой Джеромом Брунером в «Процессе образования» (1960). Он полагал, что даже самый сложный материал

может быть понятен очень маленьким детям, если он правильно организован и представлен. Кроме того, лучше если «обучение основывается на личном чувственном опыте ребенка, изучение информации – с понятиями знакомых и близких для ребенка» (Аймаутов, 1929). Дж. Брунер выдвинул гипотезу о том, что человеческое познание проходит через три относительно небольших этапа:

- игровой (обучение на основе практики);
- изобразительный (обучение посредством образов и картинок);
- символический (обучение посредством слов и чисел), которые служат информационной основой разработки спиральной образовательной программы.

Ключевыми особенностями спиральной образовательной программы, согласно утверждениям Брунера, являются:

- ученик пересматривает тему несколько раз в течение всего своего обучения;
- сложность темы возрастает с каждым повторением;
- новое обучение имеет отношение к старому обучению и рассматривается в контексте со старой информацией.

Согласно теории Дж. Брунера, для начального обучения подходит игровой – обучение на основе практики и изобразительный этапы – обучение посредством образов и картинок. Мы добавим наглядности, которая требует визуализации, которая, в свою очередь, способствует расширению кругозора об окружающем мире и социализации. Пониманию и принятию того, что происходит в мире, ощущение себя как части этого мира.

Автор иллюстрации рассматривает как работу, предшествующую сплошным текстам. Работа с несплошными текстами начинается уже с начального звена. Педагог учит понимать, что человека всюду окружает информация, нужно только научиться ее «читать», «понимать», «распознавать». Педагог не перегружает младших школьников термином несплошной текст, а использует термины иллюстрация или картинка. На уроках старается использовать учебные задания с использованием иллюстраций и картинок. Иллюстрации и картинки, на которой есть информация о сказке, – это несплошной текст. Младшие школьники изучают иллюстрации и картинки, создают связный (сплошной) текст, со связанными предложениями, описывая, анализируя информацию несплошного текста. Задания могут быть разными:

- Назови героев, которых видишь на картинке.
- Как ты думаешь, это герои какой сказки?
- Почему ты так думаешь?
- При работе с текстом – расставь картинки и иллюстрации в той последовательности, как развиваются события в сказке.

– При работе с деформированным текстом – перестановка отдельных иллюстраций в правильной последовательности с последующим пересказом.

– Перед тобой ода иллюстрация, найди иллюстрации, которые показывают события до этого момента и после этого момента.

– Задание по составлению графического органайзера «Карта истории».

– Составь картинку в той последовательности, в которой развиваются события в сказке.

– Задание «Стоп-кадр»: расскажи, какой момент из рассказа/сказки изображено на картинке, что чувствуют и о чем думают герои сказки в данный момент?

– Опиши картинку. Опиши действия и поступки героев.

– Составь диалог по картинке.

– Найди иллюстрацию из другой сказки, расскажи о ней.

– Из большого количества иллюстраций отбери иллюстрации двух сказок/рассказов, аргументируй свой ответ.

– С помощью учителя составь графический органайзер «Диаграмма Веена», сравни две сказки, сравни двух героев.

– С помощью учителя составь графический органайзер «Двойной пузырь», сравни два рассказа, сравни героев двух рассказов.

– Составление высказывания текста на заданную тему по вопросам, серии картинок, сюжетной картинке;

– Прогнозирование содержания информации на основе заголовка и рисунков/иллюстраций/фото/диаграмм.

Работа с несплошными текстами начинается с 1 класса с предмета обучение грамоте. В работе над буквами и звуками используются несплошные тексты – знаки.

Гласный звук сопровождается обозначением

– обозначают мягкость согласного,

– обозначают твердость согласного

Согласный звук сопровождается знаком – ,

–звонкий согласный звук,

– глухой согласный звук,

– сонорный звук.

Как видим, все имеет свой цвет, знак, что способствует запоминанию букв и звуков.

При изучении слогов также применяется иллюстративный материал для запоминания открытого слога – (МА), закрытого слога – (АМ).

При составлении слов из слогов использование иллюстративного материала способствует быстрому развитию слогочтения, а потом и скорочтения.

Анализ типовой программы по предмету «обучение грамоте» показал, что при обучении грамоте иллюстрации, картинки, видеоряд используется для развития навыков слушания, говорения, чтения и письма. Например, рассказывание сказок с опорой на серию сюжетных картинок и без опоры, составление рассказов по сюжетной картинке и по серии сюжетных картинок, понимание содержания прослушанного текста, пересказ прослушанного/прочитанного текста с опорой на карту текста и без, использование картинок при составлении предложений, составлении коротких текстов [1]. При чтении (формирование навыков чтения, изучение букв алфавита) реализуется с помощью карточек. При классификации согласных по твёрдости/мягкости и по звонкости/глухости также реализуется с помощью карточек и при переходе от графической модели слова к обозначению звуков в слове знаками упрощенной фонетической транскрипции (их мы демонстрировали выше).

Автор убеждается, что использование иллюстрации при обучении грамоте рекомендовано типовой учебной программой и широко используется педагогами начального звена.

Анализ системы целей обучения на предмет использования иллюстраций, картин и несплошных текстов по предмету «Русский язык» показал, что работа с несплошными текстами необходима для развития всех четырех видов речевой деятельности: слушания, говорения, чтения и письма. Спиральность по развитию названных видов деятельности осуществляется горизонтально из четверти в четверть горизонтально и из года в год – вертикально. Работа с иллюстрациями осуществляется под руководством учителя, посредством постановки вопросов к иллюстрациям. Работа с картинками может предшествовать работе с текстом, может проводиться между чтениями отрывков или отдельных частей учебного текста. После завершения работы с текстом, учитель может вновь вернуть учащихся к рассмотрению иллюстрации, чтобы дополнить к понимание текста.

Анализ системы целей обучения на предмет использования иллюстраций, картин и несплошных текстов по предмету «Литературное чтение» проводится постоянно из класса в класс для развития ключевых навыков: пересказывания произведения, прогнозирования событий в произведении, привлечение внимания и побуждению мотивации к чтению, сравнения элементов художественного произведения, а также представления информации в виде схем, графических органайзеров.

Проведенное исследование проведено методом сплошной выборки информации об использовании иллюстративного материала и картинок для реализации учебных целей позволил увидеть последовательность использования наглядных иллюстраций, в соответствии с принципом природосообразности, принципом дидактики и положениями Дж. Бруно. Широкое использование иллюстраций, картинок и другой наглядности

способствует быстрому освоению знаний, расширению кругозора об окружающем мире, социализации младшего школьника.

Иллюстрации картинки, другие виды визуализации направлены на развитие всех видов речевой деятельности: слушания, говорения, чтения и письма.

Литература

1. Государственный общеобязательный стандарт начального образования, утвержденный постановлением Правительства РК от 25 апреля 2015 года № 327.

2. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2020–2021 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2020.

3. Типовая учебная программа по предмету «Русский язык» для 2–4 классов уровня начального образования (с русским языком обучения) Приложение 14 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от «10» мая 2018 года №199. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2020.

4. Типовая учебная программа по предмету «Литературное чтение» для 2–4 классов уровня начального образования (с русским языком обучения). Приложение 15 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 10 мая 2018 года №199. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2018.

А.У. Касымов, Б.А. Нурумов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ТЕХНИКА ВЫЖИГАНИЯ ПО ДЕРЕВУ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ ДЕКОРАТИВНО- ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА В ШКОЛЕ

Аннотация. В статье рассматривается один из видов изобразительного искусства и техника выжигания как часть художественного развития школьников.

Ключевые слова: эстетическая ценность, художественная образность, средство выжигания, силуэт.

Аңдатпа. Мақалада бейнелеу өнерінің бір түрі және өртеу техникасы оқушылардың көркемдік дамуының бір бөлігі ретінде қарастырылады

Summary. The article considers one of the types of fine art and the technique of burning out as part of the artistic development of schoolchildren.

Декоративно-прикладное искусство (от латинского *decoro* – «украшаю») – вид художественного творчества, который охватывает различные разновидности профессиональной творческой деятельности, направленной на создание изделий, тем или иным образом совмещающих утилитарную, эстетическую и художественную функции. Этот собирательный термин условно объединяет два обширных вида искусства: декоративное и прикладное.

Понятие декоративно-прикладного искусства формировалось в истории культуры постепенно. Изначально все вещи, окружающие человека в повседневной жизни, не считались предметами имеющими эстетическую, а тем более, художественную ценность. Но в эпоху Возрождения к обыденным вещам и предметам ремёсел отношение стало меняться. Это было связано с появлением интереса человека к историческому прошлому, но главным образом с морфологическим процессом размежевания родов, видов и жанров искусства.

Произведения декоративно-прикладного искусства отвечают нескольким характеристикам: обладают эстетической ценностью; специфической художественной образностью, имеют важное историко-культурное значение; служат для оформления быта человека и жилого интерьера. Такими произведениями являются: плательные и декоративные ткани, мебель, художественное стекло, фарфор, фаянс, ювелирные и другие художественные изделия.

Одной из разновидности декоративно-прикладного искусства является выжигание (пирография).

Пирография (буквально «рисование огнём») – техника, применяемая в декоративно-прикладном искусстве и художественной графике. Суть её заключается в том, что на поверхность какого-либо органического материала (древесины, фанеры, пробки, бумаги, картона, фетра, кожи, ткани) при помощи раскалённой иглы наносится рисунок. В основном в качестве материала применяется древесина, поэтому пирография широко известна как выжигание по дереву.

В отличие от пиротипии (буквально: «огненная печать») эта техника в прошлом считалась редкой и использовалась в основном, как дополнительный приём при гравировке по дереву, кости, коже.

Пирограф (электровыжигатель) – прибор для выжигания по дереву, коже и другим материалам для создания художественного рисунка. Мастер, работающий в технике пирографии, называется пирографистом.

Выжигание по дереву или пирография – художественное ремесло, которое берет начало со времен Древнего Египта. Кроме древних египтян, пирография также пользовалась популярностью у африканских племенных общин.

Выжиганием по дереву люди стали заниматься довольно давно. Первые изделия, декорированные выжженным узором, были найдены в Перу и датируются 700 г. до н. э. Особенно славились искусством обработки дерева русские мастера. В такой богатой лесами стране, как Россия, декоративное украшение деревянных изделий было известно еще в IX–X вв. Уже в то время мастера умели видеть и выявлять красоту дерева, использовать его пластические свойства.

Сначала выжигали с помощью огня, позже стали применять раскаленные гвозди, металлические стержни, которые затачивали под определенным углом.

Дерево – очень интересный материал, который довольно легко поддается различным видам обработки. Кроме того, оно очень красиво, и настоящие мастера часто используют естественную красоту дерева при его обработке.

В настоящее время существует множество различных художественных ремесел, связанных с обработкой дерева: резьба, точение, живописные работы по дереву, мозаика и др. Все они довольно тесно связаны с традициями народного творчества, но особое место среди них занимает выжигание по дереву. Это искусство развивалось параллельно с другими видами художественных ремесел, выступая самостоятельно или дополняя их, например резьбу, точение, мозаику.

С помощью выжигания умельцы украшают различные предметы из дерева, например, декорируют шкатулки, деревянную посуду, вешалки, деревянные статуэтки, панно, картины и прочие предметы интерьера.

Выжигание – это, безусловно, творческий и очень увлекательный процесс, который требует фантазии, усидчивости, твердой руки, аккуратности и терпения. Все линии необходимо выполнять очень точно и осторожно, иначе вся работа может быть испорчена одним неверным штрихом.

Существует несколько способов выжигания. Во время термической обработки получают плоские или объемные изображения. Виды выжигания по дереву условно можно разделить на несколько типов: при помощи пирографа; альтернативные.

При плоскостной пирографии изображение и фоновая часть располагаются в одной плоскости. При глубоком – изображение находится в уровне полотна, а фон создается при помощи ножевидных штифтов.

Преимуществом хобби считается и то, что процесс можно производить на любом виде древесины. Это могут быть как обработанные дощечки, подстаканники, так и выжигание на спилах дерева. Главное требование, чтобы дерево для выжигания было сухим.

Выжигание при помощи пирографа бывает: контурное; силуэтное.

Контурное выжигание подходит больше для новичков, поскольку это напоминает эскиз на бумаге, для выполнения которого не нужны особые умения. Такой стиль применяется и профессиональными мастерами для выполнения надписей или как штриховка в сложных картинах.

Силуэтное выжигание подразумевает под собой создание изображений при помощи полной их затушёвки. Проще говоря, при такой технике, желаемый рисунок или узор остается нетронутым, а выжигается фон вокруг него.

Чаще всего профессиональные мастера комбинируют эти две техники для создания сложных изображений, в которых появляются тени и штриховка. В такой технике мастер передает перспективу, не теряя при этом фон изображения. Чтобы хорошо работать в художественном выжигании, необходимо обладать навыками рисования карандашом. Ведь без

умения делать рисунки в карандаше, вряд ли у вас получится делать качественные картины при помощи электроинструмента.

Помимо основных способов, есть и альтернативные методы нанесения рисунка на дерево. К ним относятся: выжигание кислотой; пиротипия; выжигание при помощи электрического разряда; лазером; солнечным лучом; трением.

Выжигание при помощи кислоты происходит за счет воздействия на дерево химических составов. На изделие наносится слой воска, либо парафина, рисунок прорисовывают прямо по защитному слою, а затем наносят кислоту.

Искусство выжигания на дереве при помощи лазера позволяет создавать сложные и четкие узоры. Преимуществом данного метода, является то, что при помощи таких станков создается большой объем продукции. На многих станках, операторам даже не обязательно иметь художественные навыки, поскольку необходимый рисунок считывается с USB – носителя. Это позволяет создавать сложные работы.

Техника выжигания при помощи солнечного луча возможно только в ясную погоду. Для этого понадобится лупа и фанера. Это трудоемкий и долгий процесс, поскольку лупу необходимо держать так, чтобы луч солнца фокусировался на поверхности дерева. Применение такой техники станет неплохим творческим опытом, поскольку полученная картина будет уступать в качестве.

Техника выжигания при помощи солнечного луча возможно только в ясную погоду. Для этого понадобится лупа и фанера. Это трудоемкий и долгий процесс, поскольку лупу необходимо держать так, чтобы луч солнца фокусировался на поверхности дерева. Применение такой техники станет неплохим творческим опытом, поскольку полученная картина будет уступать в качестве.

Правила выжигания по дереву

Хоть работа с пирографом и кажется простой, для нее необходимы некоторые навыки и умения. Лучше всего сделать несколько пробных тестовых рисунков, чтобы научиться правильно обращаться с прибором, и почувствовать его. Чтобы готовая работа получилась качественной, требуется тщательно подготовить древесины.

Этапы работы при выжигании пошагово для начинающих: подготовка деревянной заготовки; шлифовка доски при помощи наждачной бумаги; удаление излишков пыли и стружки; перенос рисунка на заготовку при помощи копировальной бумаги; выжигание изображения; шлифовка дощечки и покрытие воском.

Если вы хотите сделать картину цветной, то можно расписать получившийся результат при помощи красок. В том случае, если вас устраивает и такой узор, готовую работу можно покрыть лаком или воском.

Правила техники безопасности при работе с электровыжигателем с учащимися:

1. Работать исправным прибором.
2. При работе следует проветривать помещение.
3. Не следует наклоняться близко к месту выжигания.
4. Не оставлять прибор включенным в сеть.
5. Оберегать руки и одежду от прикосновений раскалённого пера.

Литература

1. Афанасьев А.Ф. Чем обработать готовую работу. – Информационный портал для любителей пирографии, 2018.
2. Зайцева А.А. Пирография. Уроки выжигания по дереву. – Издательство Эксмо-Пресс, 2012.
3. Орлова Е.Г. Пирография, или выжигание по дереву // Арт-клуб. – февраль 2013. – №2(14).
4. Подольский Ю.Ф. Выжигание по дереву. Техники, приёмы, изделия. – Белгород, 2014.
5. Райт Д. Искусство выжигания по дереву. – 2015.
6. Ращупкина С.Ю. Выжигание по дереву. – М., 2011.
7. Нурумов Б.А. Изобразительное искусство: учеб. пособие. – ПГПИ, 2009.
8. Нурумов Б.А. Особенности развития эстетических ценностей школьников. LAP LAMBERT Academic Publishing, Germany. 2013.
9. Нурумов Б.А. Изобразительное искусство: учебное пособие для общеобразовательной школы. – Алматы, 2020.

М.Е. Құсмиденов, Г.К. Сатабаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

С.Н. Асқанов

Astana IT University, Нұр-Сұлтан қ.

СПОРТТЫҚ ЖАТТЫҚТЫРУ БАСҚАРУ ҮДЕРІСІ РЕТІНДЕ

Андатпа. Жаттығу процесін басқару – спортшыға белгіленген спорттық нәтижелерге қол жеткізу үшін оны спорттық дайындықтың бір (бастапқы) деңгейінен белгілі бір басқа деңгейге ауыстыру үшін әсер ету жүйесі. Спорттық дайындықты басқару спортшыларға әсер етуді мақсатты таңдау және мөлшерлеу арқылы жүзеге асырылады.

Түйін сөздер: басқару, жүйе, спорттық жаттығулар, әсер ету.

Аннотация. Управление тренировочным процессом – система воздействий на спортсмена с целью перевода его с одного (исходного) уровня спортивной подготовленности на некоторый заданный другой уровень для достижения намеченных спортивных результатов. Управление спортивной подготовкой осуществляется целевым подбором и дозированной реализацией воздействий на спортсменов.

Ключевые слова: управление, система, спортивная тренировка, воздействие.

Summary. Management of the training process is a system of actions on an athlete in order to transfer him from one (initial) level of athletic fitness to some given other level in order to achieve the intended athletic results. Management of sports training is carried out by targeted selection and dosed implementation of effects on athletes.

Keywords: management, system, sports training, impact.

Басқару деп ғылымда қандай да бір жүйені қалаған қалыпқа ауыстыру аталады. Осы анықтаманы толық қарастырайық.

Жүйе – бұл біртұтастықты құрайтын қандай да бір элементтердің жиынтығы (адамның тамыр-жүрек жүйесі, спорттық клубы және т.б.). Бір түрлі жүйелер бір түрлі қасиеттерге ие болады, бірақ олар осы қасиеттердің шамасымен айырылады. Жүйенің қандай да бір қасиетін сипаттайтын шама *айналмалы* деп аталады (басқа атаулар – параметр, көрсеткіш, мінездеме).

Кез-келген жүйе көптеген айналмалы шамалармен сипатталады. Бірақ олардың бәрі бірдей маңызды емес. Қойылған міндетке сай маңызды деп саналатын айналмалы шамалар *информативті* деп аталады.

Жүйенің жай-күйі (берілген уақыт кезеңінде) оның мәнді айналмалы шамаларының жиынтығымен анықталады. Оны координаталар жүйесінде нүкте түрінде ыңғайлы көрсетуге болады. Мысалы, ұзындыққа секірушіге екпіннің максималды жылдамдығы мен секіру қабілетінің үлкен мәні бар. Егер сызбада орыннан секіру және екпіннің жылдамдық көрсеткіштерін белгілеп қойсақ, онда біз спортшының қалып-күйі туралы көрнекі суретін аламыз. Сызбада жүйенің жай-күйін көрсететін нүкте *репрезентативті* деп аталады. Айналмалы жүйені көрсететін кеңістік осы жүйенің *жай-күйінің кеңістігі* деп аталады. Уақыт өткен сайын жүйенің қалып-күйі өзгереді. Соған сәйкес қалып-күйінің кеңістігіндегі репрезентативті нүктенің орны да өзгереді. Мысалы, спортшы қандайда бір себеппен машықтануды тоқтатады, онда оның қалып-күйі төмендейды.

Ал оның жай-күйін қалаған қалпына өзгерту үшін оған белгілі әсер тигізу керек. Осы әсер басқару деп аталады.

Басқарылатын жәйе кемінде екі бөліктен тұрады: басқаратын және басқарылатын объекттер. Мысалы, мұғалім – оқушы, жаттықтырушы – спортшы, орталық нерв жүйесі – жүрек-тамыр жүйесі. Басқаратын және басқарылатын объектілер бір-бірімен байланысты. Басқарушы объектен басқарылатын объектіге баратын байланыс *тікелей* деп аталады, ал басқарылатын объектен басқаратын объектіге баратын байланыс *керісінше* деп аталады. Тікелей байланыс тапсырма, бұйрық және т.б. түрінде байқалады, ал кері байланыс оларды орындау туралы берілетін мәліметтер немесе байқалатын өзгерістер арқылы көрінеді.

Мысалы, мұғалім немесе жаттықтырушы беретін тапсырмалар ол тікелей байланыс, ал оқушылардың орындау туралы берілетін мәліметтері ол кері байланысқа жатады.

Күрделі жүйелердің тиімді басқаруы кері байланыс болған кезде ғана мүмкін. Олар басқарылатын объектінің жай-күйін анықтауға көмектеседі, соның ішінде нақты жай-күйін (жоспарланған) жай-күйімен салыстыруға міндетті. Жүйенің маңызды айналмалы шамалардың нақты және міндетті көрсеткіштердің айрмашылығы *келіспеушілік* деп аталады. Келіспеушілік болған жағдайда керекті өзгерістер енгізу қажет болады.

Басқарылатын объекттің жай-күйі туралы ақпаратты жинау және оның нақты және міндетті жай-күйін салыстыру *бақылау* деп аталады. Басқару жүйесіндегі керісінше байланыстар басқарылатын объектінің бақылауын қамтамасыз етеді.

Спорттық жаттығу және де дене тәрбиесін басқару үрдісі ретінде қарастыруға болады. Оны ақыл-ой, рухани және эстетикалық тәрбиесінің мәселелерін қозғамай, нақты дене тәрбиесінің шеңберінде қарастырайық.

Уақыттың әр мезгілінде адам белгілі бір физикалық жай-күйінде болып тұрады. Оның физикалық жай-күйін кемінде:

– денсаулық, яғни ә) тіршілік әрекет көрсеткіштерінің нормаға сәйкестігі; а) сыртқы қолайлысыз әсеріне ағзасы тұрақтылығының дәрежесі;

– дене бітімі;

– физиологиялық функциялардың жай-күйі, оның ішінде қозғалыс функциясы, яғни ә) техникалық дайындығы; а) дене сапаларының даму деңгейі анықтайды.

Адамның өмір шарттарының ықпал жасауы астында жеткен физикалық жай-күйі әдетте жеткілікті емес. Сондықтан, адамның физикалық жай-күйін керекті бағытына өзгерту үшін оны басқару керек. Мысал: спорттық секцияға бірінші рет келген адамның физикалық жай-күйі күш пен икемділіктің төменгі көрсеткіштермен сипатталады. Жаттығу үрдісін тиісті түрінде құрастырып, осы екі дене сапаның деңгейін арттыруға болады, басқаша айтқанда оның физикалық жай-күйін басқаруға болады. Спорттық жаттығуда осы басқарудың нысаны – физикалық жай-күйін тұрақты жақсаруы.

Спорттық жаттығуды басқарудың күрделелігі келесі жағдаймен байланысты, біз спорттық нәтижелерінің өзгерістермен тікелей басқара алмаймыз. Жаттықтырушы спортшының әрекеттерін ғана (жүріс-тұрысын) басқарады, яғни спортшыға жаттығулардың белгілі бағдарламасын (жаттығу жүктемесін) береді және оны дұрыс орындауын талап етеді.

Осы жерде екі жаңа термин енгізу керек. Ағзаның жаттығулар жасау кезінде және оларды дәл аяқтаудан кейінгі өзгерістері *шұғыл жаттығу әсері* деп аталады. Шаршағандық сезімі пайда болғаннан, ол әдетте жұмыс қабілеттілігінің және спорттық нәтижелерінің төмендеумен байланысты. Ағзаның көптеген спорттық сабақтарының жинақтылы әсерінен пайда болған өзгерістер *кумулятивты жаттығу әсері* деп аталады. Дұрыс ұйымдастырылған жаттығу үрдісінің нәтижесінде осы әсер жұмыс қабілеттілігінің және спорттық нәтижелерінің жоғарлауынан байқалады.

Сонымен, спорттық жаттығу кезінде себептер мен салдардың келесі жүйілілігі байқалады:

Спортшының әрекеттері (жүріс-тұрысы) > шұғыл әсер > кумулятивты әсер

Осы шынжырдың алғашқы үзбесіне (жүріс-тұрыс) ықпал жасап біз ақырғы (кумулятивты) әсерінің тілектелген нәтижесіне жете аламыз. Мысалы, спортшының күш деңгейін арттыру үшін жаттықтырушы оған белгілі жаттығуды қайталап орындауды талап етеді, басқаша айтқанда, оның жүріс-тұрысын басқарады. Осы жүктеме орындау нәтижесінде спортшы ағзасында белгілі физиологиялық өзгерістер – шұғыл жаттығу әсер пайда болады. Жүйелі сабақтардан кейін осы өзгерістердің жинақталуы кумулятивты жаттығу әсеріне әкеліп соғады, яғни спортшының күш сапасының өсуіне.

Бірақ, анық айтқанда спортшының жүріс-тұрысын жаттықтырушы емес, спортшы өзі басқарады. Жаттықтырушы оған нұсқаулар береді, ал оның орындалуы немесе орындалмауы спортшыға тәуелді. Мүмкін, спортшы жаттықтырушының барлық нұсқауларын орындауына тырысады. Онда, басқару сызбасының алғашқы бөлімі былай көрінеді:

Жаттықтырушы > спортшы > – жүріс-тұрысы

Спорттық жаттығуды басқарудың өзгешлігі, келесі жағдаймен байланысты, осында біз өзін-өзі басқаратын жүйеге (спортшының ағзасы) ықпал жасаймыз. Ал осы жүйенің реакциясы өз заңдылықтарына сүйене анықталады. Сондықтан,

Спортшының әрекеттері (жүріс-тұрысы) > шұғыл әсер > кумулятивты әсер

шынжырдың себепті байланыстардың болуы даусыз, әр үзбесіне біз тек қана жанама түрінде ықпал жасай аламыз. Сонымен қатар, спортшылардың жай-күйінің өте үлкен жекеленген және уақыттық айырмашылықтарына байланысты, біз бірдей әсер тігізгенде, бірдей жауапты реакция болады деп сенімді бола алмаймыз. Сондықтан, керісінше байланыстар (бақылау) сұрақ өзекті болып тұрады.

Жаттықтырушыға баратын кері байланыстардың төрт түрін ажыратады:

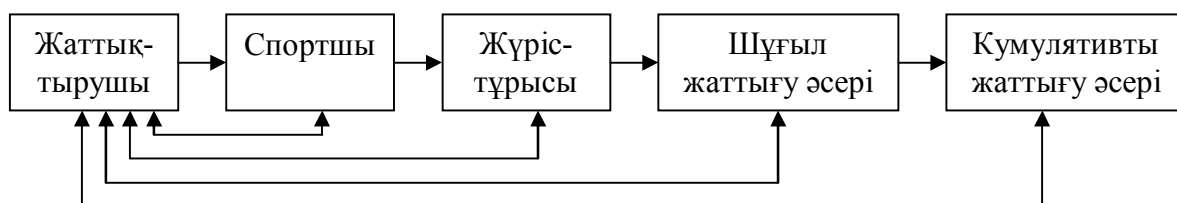
1) спортшыдан алынған мәліметтер (көңіл-күйі, хал-жайы, болып жатқанына көңілі т.б.);

2) спортшының жүріс-тұрысы туралы мәліметтер (қандай жаттығу тапсырмалар орындалды, қалай олар орындалды, қателер туралы т.б.);

3) шұғыл жаттығу әсері туралы мәліметтер (бір реттік жүктеменің әсерінен пайда болған жаттығу жылжулардың шамасы және сипаттамасы);

4) кумулятивты жаттығу әсері туралы мәліметтер (спортшы дайындығындағы өзгерістер)

Онда басқару сызбасын келесі түрінде ұсынуға келеді:

Спорттық жаттығу нақты басқарылатын үрдісі болу үшін, жаттықтырушы барлық шешімдерді объективті өлшеулердің нәтижелерін есепке алып қабылдау керек. Қазіргі спортта тек қана спортшының хал-жайына және жаттықтырушының интуициясына сүйене жоғары нәтижелер көрсетуге мүмкін емес. Бірақ, дайындық барысында спортшының хал-жайын есепке алмағанда, ол да қауіпті қате болып шығады. Сонымен, тек объективті және субъективті көрсеткіштердың үйлесімді тіктестіруі табысқа жеткізеді.

Бақылау өлшеулерден басталып, сонымен аяқталмайды. Бізге нені өлшейтінімізді және оның ең маңызды (хабарлы, ақпаратты) көрсеткіштерді таңдап алуды білу керек.

Әдебиеттер

1. Спортивная метрология: Учебник для ин-тов физ. культуры / Под. ред. В.М. Зациорского. – М.: Физкультура и спорт, 1982. – С. 5-10.
2. Годик М.А. Спортивная метрология: Учебник для ин-тов физ. культуры. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – С. 5-9.
3. Уткин В.Л. Измерения в спорте(введение в спортивную метрологию). – М., ГЦОЛИФК, 1978. – С. 6–18, 42–48.

М.Е. Құсмиденов

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚОЗҒАЛЫС БЕЛСЕНДІЛІГІ

Андатпа. Мақалада студенттердің қозғалыс белсенділігіне қатысты сұрақтар, атап айтқанда оның құрылымы, нормалары, мазмұны қарастырылады.

Түйін сөздер: қозғалыс белсенділігі, қозғалыс режимі, норма.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, касающиеся двигательной активности студентов(ДАС), в частности ее структура, нормы, содержание.

Ключевые слова: двигательная активность, двигательный режим, норма.

Summary. The article deals with issues related to students ' motor activity, in particular its structure, norms, and content.

Keywords: motor activity, motor mode, norm.

Студенттердің оқу жұмысының еңбек түрлерінің 1-тобына жататын адамдардың кәсіби іс-әрекетінің сипатымен айқын ұқсастығымен [23, 1], ОЛ оқу аптасының режимінде дене шынықтыру сабақтары бар екендігінің өзіндік ерекшелігін қамтиды.

Бұл еңбек тобының өкілдері үшін энергия шығыны тәулігіне 2550–2800 ккал құрайды, дененің толық өмірлік белсенділігін қамтамасыз ететін оңтайлы 3000–3800 ккал құрайды [4, 24, 5]. Осылайша, энергия шығындары бойынша шамамен 450–1000 ккал тапшылық бар, оны тек мүмкін болатын жолмен жоюға болады – қозғалыс белсенділігін арттыру

(иә). Бұл ретте ағзаның сауықтыру және жаттықтыру әсерін қамтамасыз ететін жүрек ырғағының жиілігін минимум 130 уд/мин дейін арттыруға әкелетін дене жаттығуларының өзіндік құны кемінде 300–500 ккал құрауы тиіс [8,10]. Бұл, дәлірек айтсақ, бірінші жуықтаудағы шындық, оны анықтау және нақтылау қажет.

Егер соңғы уақытқа дейін студенттердің қозғалыс белсенділігі (СҚБ) туралы біздің идеяларымыз оны үш негізгі формада (міндетті, факультативті, өзінше) көрсету мүмкіндігімен байланысты болса, онда жаңа өмір шындықтары жағдайында тек екеуі туралы айтуға болады: міндетті және өзінше.

Қолданыстағы әдебиеттердегі СҚБ-нің міндетті формалары көптеген позициялармен бағаланады: әлеуметтік, саяси, педагогикалық, психологиялық, медициналық және т.б. Олардың барлығына ортақ көзқарас – аптасына екі рет дене шынықтыру сабақтарымен жасалатын физикалық белсенділік өзінше сабақтармен толықтырылуы керек деген пікір. Авторлардың тақырыптық бағдарларының түрлі бағыттылығы олардың физикалық жаттығуларға кететін жалпы (аптасына) уақыт шығындары туралы ұсыныстарында көрініс тапты (кесте. 1).

Зерттеушілердің пікірлерінің түсініксіздігі әдебиетте СҚБ нормалары туралы келісілген идеялардың болмауымен түсіндіріледі деп болжауға болады.

1 кесте. Әр түрлі авторлардың ұсыныстарындағы СҚБ нормалар, сағ./аптасына

М.Я. Виленский, Б.Н. Минаев, 1975	П.А. Назаров, 1977	Л.П. Матвеев, 1982	В.В. Матов, 1984	Б.Г. Фадеев, 1986
9–12	16–18	7–14	7–8	9–10

Норманың математикалық түсінігі А.Г. Сухарев ұсынған тұжырым-дамада жатыр, оған сәйкес дененің қолайлы деңгейінің физикалық белсенділік деңгейіне тәуелділігі қалыпты таралу заңымен анықталады. Бұл тәсілмен автор «гигиеналық» деп атайтын қозғалыс белсенділігінің (ҚБ) нормасы минималды қажетті және максималды рұқсат етілген мәндер арасында болады. СҚБ категориясы өте мобильді және терең дара, әсіресе жас кезінде, биологиялық және әлеуметтік факторлардың жиынтығымен анықталады [6, 7, 12].

Сонымен қатар, әр адамның генетикалық тұрғыдан анықталған потенциалы бар екендігі туралы [13] болжам жасалды, ол эксперименттік зерттеулерде растауды таба бастайды [7, 12]. Бұл жағдайда орташа (x) шамаға жүгіну жеткілікті түрде әдепті емес деп саналады [12].

Дегенмен, кейбір жағдайларда, мысалы, физикалық жағдайлары бойынша салыстырмалы түрде біртекті топтар үшін қозғалтқыш режимінің тұжырымдамалық модельдерін жасау кезінде бұл қажет.

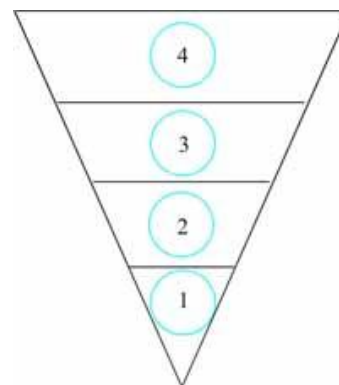
ҚБ табиғи-ғылыми түсінігі адамның қозғалысқа деген табиғи қажеттілігінің призмасы арқылы жүзеге асырылады [6, 7, 12]. Әртүрлі авторлардың пікірінше, ол тәулігіне 14–19 мың қадам шегінде ауытқиды және орта есеппен 10,3 км-ге тең [5], бұл біздің есептеулеріміз бойынша шамамен 600–800 ккал (2500–3400 кДж) энергия шығындарына баламалы. Бұл, біздің ойымызша, СҚБ нормасын түсінуге деген екінші көзқарас.

Алайда, қажеттілік субъективті құбылыс ретінде қалыптасып, өсуге бейім, сондықтан нормадан аз болатындығын атап өткен жөн. Бұл тезис телеметрияны қолдану арқылы зерттеу нәтижелерімен расталады. Олардың айтуынша, дене шынықтыру сабағында энергия шығыны шамамен 130 ккал құрайды, ал орташа тәуліктік СҚБ мөлшері олардың спорттық біліктілік деңгейіне тікелей байланысты: міндетті сабаққа қатысышыларда (қазіргі жағдайда оларды спортпен шұғылданбайтын деп атауға болады) – шамамен 1000, III дәрежелі спортшылар – 1200, екінші дәрежелі спортшылар – 1500, СШ – 2500 ккал., яғни. жоғарыда аталған жұмыстарға қарағанда едәуір жоғары [5, 6].

Бүгінгі таңда бұл соңғы жуықтау, оның сипаттамалары студенттердің қозғалтқыш режимдерінің тұжырымдамалық модельдерін жасау үшін негіз бола алады, олар СҚБ-тің қолданыстағы формаларын талдаудан басталуы керек.

СҚБ иерархиялық құрылымында қозғалтқыш режимдерінің сипатымен бір-бірінен ерекшеленетін салыстырмалы түрде тәуелсіз төрт деңгей бар. Деңгейлер туралы айтатын болсақ, олардың арасындағы қарым-қатынас тігінен құрылуы керек, мысалы, негізі жоғарыға қарайтын пирамида түрінде (1 суретті қараңыз).

Пирамиданың жоғарғы жағы (1) ҚБ бірінші деңгейге немесе дәлірек айтқанда қозғалыс пассивтілігінің деңгейіне сәйкес келеді. Мұнда жинақталған локомоциялардың барлық мөлшері (күн, апта және т.б.), әдеттегі ҚБ деп аталады, бұл студенттердің күнделікті оқу және күнделікті іс-әрекеті жағдайында толығымен белгіленеді, ал физикалық жаттығуларды мақсатты пайдалану элементтері жоқ. Бұл тәжірибеде қабылданған классификацияға сәйкес гипокинезияның жағдайы және «қозғалыс белсенділігінің төмен деңгейі» анықтамасына сәйкес келеді.

1-сурет

Бұл жағдайда денсаулығына байланысты дене шынықтыру сабақтарынан босатылған студенттер, сондай-ақ ғылыми кеңестердің шешімімен дене шынықтыру сабақтары жоспарланбаған жоғары оқу орындарының жоғары курс студенттері болады.

Пирамиданың екінші бөлігі (2) ҚБ екінші деңгейін құрайды, онда студенттердің күнделікті іс-әрекеттеріне байланысты локомоцияларден

басқа, міндетті түрде ҚБ формалары бар, негізінен дене шынықтыру сабақтары түрінде.

Пирамиданың үшінші бөлігін (3) құрайтын ҚБ үшінші деңгейі моториканың алдыңғы екі түрін, сондай-ақ дене жаттығуларымен дербес айналысу процесінде, сондай-ақ спорт секцияларында, демалыс күнгі іс-шараларда және т.б. алынған қозғалыс әрекеттерінің көлемін біріктіреді.

Төртінші, базалық дене шынықтыру шеңберіндегі ең жоғары ҚБ деңгейі, салауатты өмір салтының барлық жақтаушыларына тән деңгей, қозғалыс белсенділігінің тек екі түрді қамтиды: күнделікті локомоциялар және өзінше физикалық жаттығулар.

Жалпы популяциядағы ҚБ потенциалдар шамаларының алуан түрлілігін ескере отырып [12], біз оларды қарастырылған деңгейлердің кез-келгенінде жүзеге асыру мүмкіндігіне жол бере аламыз, бірақ егер біз осы популяцияның ең үлкен іріктеме – негізгі медициналық топтың студенттері үшін нормалар санаты туралы айтатын болсақ, онда олар (нормалар) олардың параметрлері бойынша потенциалдан едәуір жоғары екендігі анық, сондықтан ұсынылған жіктеудегі СҚБ үшінші немесе төртінші деңгейлеріне сәйкес келетін қаныққан қозғалтқыш режимінде ғана орындалуы мүмкін. Бұл жерде бір мәнді жауап талап ететін стратегиялық маңызы бар сұрақ туындайды: норма ретінде қабылданған СҚБ қандай нақты көрсеткіштерге студенттерді ЖОО-да оқудың соңына бағыттау керек?

Үлкен спортпен шұғылдану денсаулықты нығайтуға кепілдік бермейтіні белгілі. Демек, кондициялық жаттығуда студенттерді жоғарыда көрсетілген мәндерге және бұқаралық дәрежедегі спортшыларға бағдарлау идеясы перспективалы болуы мүмкін. Бұл ретте физикалық жай – күйінің бастапқы деңгейі төмен студенттер үшін бұл III разрядты ҚБ деңгейі, жоғары физикалық жай – күйінің бастапқы деңгейі жоғары студенттер үшін – II разрядтан жоғары емес, осы жиынтықтағы қалған студенттер үшін – жоғарғы және төменгі шектер арасындағы аралық мәндер болуы мүмкін.

Әдебиеттер

1. Агаджанян Н.А. (ред.). Здоровье студентов. – М.: Россия, 1997. – 300 с.
2. Амосов Н.М., Бендет Я.А. Физическая активность и сердце. – Киев: Здоровье, 1989. – 216 с.
3. Бальсевич В.К. Физическая культура для всех и для каждого. – М.: ФиС, 1988. – 208 с.
4. Васильева В.В. Обмен веществ и энергии. – В кн.: Физиология человека. – М.: ФиС, 1970. – С. 114–145.
5. Виленский М.Я. Основы здорового образа жизни студента. Роль физической культуры в обеспечении здоровья / В. кн.: Физическая культура студента. – М.: Гардарики, 2001. – С. 131–174.
6. Виленский М.Я., Минаев Б.Н. Двигательная активность студентов в режиме учебно-трудовой деятельности, быта и отдыха // Теория и практика физ. культуры. – 1973. – №3. – С. 60–64.

7. Виленский М.Я., Минаев Б.Н. Пути компенсации дефицита двигательной активности и повышения уровня физической работоспособности и подготовленности студенток // Теория и практика физ. культуры. – 1975. – №4. – С. 54–57.

8. Гриненко М.Ф., Ефимова Т.Я. Сколько же надо двигаться? – М.: Знание. Сер.: Физкультура и здоровье. – 1985. – №2. – 63 с.

9. Федеральный закон о физической культуре и спорте в Российской Федерации. Собр. законодательства Российской Федерации. – 1999. – №18. – С. 4025–4055.

10. Иващенко Л.Я. Дозирование нагрузок в базовой физической культуре: два подхода в решении проблемы // Теория и практика физ. культуры. – 1987. – №6. – С. 11–14.

11. Кардялис К.К. Пути повышения физической активности студентов // Теория и практика физ. культуры. – 1984. – №10. – С. 46–47.

12. Киселев В.И., Шарапова П.Х., Куликов В.П. Занятия по физическому воспитанию и индивидуальная двигательная активность студентов // Теория и практика физ. культуры. – 1991. – №6. – С. 21–23.

13. Кобяков Ю.П. Концепция норм двигательной активности человека // Теория и практика физ. культуры. – 2003. – №11. – С. 20–24.

В. Р. Нурғалиева, Б. А. Нурумов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ ПОРТРЕТА В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Аннотация. В статье рассматривается один из направлений изобразительного искусства, как портрет, и особенности восприятия этого жанра.

Ключевые слова: эстетика, художественный образ, эмоциональное выражение, формирование художественного восприятия.

Андатпа. Мақалада бейнелеу өнерінің бір бағыты портрет және осы жанрды қабылдау ерекшеліктері қарастырылады.

Summary. The article considers one of the directions of fine art as a portrait and the peculiarities of perception of this genre.

Художественный образ является сложнейшим и многогранным продуктом творческой деятельности человека. Сущность и черты художественного образа изучают философы, эстетики, теоретики искусства, художники, педагоги и психологи. На сегодняшний день наукой накоплен огромный материал, так или иначе затрагивающий специфику и свойства художественного образа, но материал этот весьма разнороден.

Формирование художественного образа в живописи портрета представляет собой неразрывное единство объективных и субъективных начал. Объективное исходит из существующей независимо от сознания человека действительности. В живописном портрете характер и судьба человека проявляются в тесных пределах холста, в особенностях поворота, жеста, цвета, а мир, в котором живет портретируемый, спроецирован на фон, на предметную среду, пространство картины.

Образ, создаваемый художником, – это не просто «самовыражение», не существующий независимо от внешнего мира материал сознания художника, а обязательно художественно созданная картина объективной реальности. И объективное и субъективное в художественном образе составляют органическое единство.

Диалектика объективного и субъективного пронизывая и содержание, и форму, всю структуру художественного образа, находит свое выражение и в таких факторах, как творческая манера и индивидуальный стиль художника. В субъективности художников выявляются многообразие и неисчерпаемое богатство природы творческого таланта, обнаруживаются разнообразные грани и оттенки эмоционально-оценочного восприятия и образного воплощения жизни. Каждый штрих, оттенок на портрете имеет огромное значение в раскрытии индивидуального образа личности. При анализе художественного образа становится ясно, что в портрете нет ничего несущественного. Поза, выражение лица, одежда и даже фон – всё служит воплощению характера. И все это создает ту живость и эмоциональное выражение на портрете.

Труд художника, направленный на изучение основ изобразительного мастерства, требует углубленного восприятия окружающей действительности. Изучение окружающего мира, в свою очередь, формирует у него художественно-образные идеи, которые материализуются в художественных образах. В этом процессе художник вступает во взаимоотношения не только с предметами изображения, но и со специфическими выразительными изобразительными возможностями материала. Художник не копирует натуру, а истолковывает её более простым и более выразительным языком.

Художник, работая над портретом, не только более или менее объективно характеризует того или иного человека, но обычно выражает также свое к нему отношение, стремясь внушить его и зрителю. И дело, конечно, отнюдь не только в личных взаимоотношениях портретиста и портретируемого, но, прежде всего, в выражении в портрете эстетических идеалов, общественных взглядов художника. Художник может подчеркнуть свою близость с оригиналом или выявить критическое восприятие.

Особенности восприятия портрета зрителем влияют на соотношение художественного образа и образа, сложившегося в массовом сознании. В массовом сознании живописный портрет имеет одну задачу – зафиксировать облик, донести сходство, не просто физическое сходство, но и психологическое, полноту образа, совпадающего с уже укоренившимися представлениями о модели. Оценка зрителей определяет дальнейшую судьбу портрета, его самостоятельное бытие в историческом времени, когда автор уже не властен над моделью, ибо уже нет модели, а есть образ, живущий своей автономной жизнью.

В свете возрастающей роли искусства как важнейшего средства эстетического воспитания подрастающих поколений актуальна проблема формирования художественного восприятия произведений искусства. Правильное осмысление произведений искусства создает благоприятную основу для овладения духовным богатством прошлого, развития художественного вкуса учащихся, их ориентировки в современном искусстве и осознания его художественной ценности. Сегодня в условиях утраты и трансформации многих культурно-нравственных ценностей необходимость и значимость формирования художественного восприятия произведений изобразительного искусства для молодого поколения резко возрастают.

Литература

1. Батюга М.Б. Психологические условия развития восприятия и понимания художественных произведений у детей 10–12 лет: на материале живописи: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. – Н. Новгород, 2007.
2. Михайлов А.А. Художественный образ как динамическая целостность / А.А. Михайлов. – М., 1976. – 134 с.
3. Нурумов Б.А. Изобразительное искусство: учебное пособие. – ПГПИ, 2009.
4. Нурумов Б.А. Монография. Социально-философский анализ эстетической проблематики на материале экспериментальных исследований (социокультурный и экзистенциальный подходы). – Павлодар, 2015.
5. Нурумов Б.А. Особенности развития эстетических ценностей школьников. LAP LAMBERT Academic Publishing, Germany. 2013.
6. Нурумов Б.А. Изобразительное искусство: учебное пособие для общеобразовательной школы. – Алматы, 2020.
7. Храпченко М.Б. Горизонты художественного образа / М.Б. Храпченко. – М.: Художественная литература, 1982. – 334 с.

Б.А. Нурумов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

О ЦЕННОСТИ ГУМАНИЗМА ЛИЧНОСТИ ЧЕРЕЗ ИСКУССТВО

Аннотация. В статье рассматривается вопрос подготовки будущих учителей творческих специальностей в условиях становления новой, изменяющейся среды в современном мире.

Ключевые слова: художественное восприятие, эстетическое восприятие, изобразительное искусство, живопись.

Андатпа. Мақалада қазіргі әлемде жаңа өзгеретін ортаның қалыптасуы жағдайында шығармашылық мамандықтардың болашақ мұғалімдерін даярлау мәселесі қарастырылады.

Summary. The article deals with the issue of training future teachers of creative specialties in the conditions of formation of a new changing environment in the modern world.

В нашей современной жизни мы практически часто встречаемся с объектами искусства: в городах и сельских поселениях с произведениями скульптуры, с интересными ландшафтными решениями парков и городских площадей; архитектурными решениями городских районов и различных зданий; в интерьерах различных зданий с изобразительным искусством. В век развития различных технических возможностей мы сталкиваемся с различными жанрами произведений изобразительного искусства, будь это памятники или различные скульптуры, монументы, картины на выставках и музеях, на страницах иллюстрированных книг и альбомов; дизайнерских решений различных средств пользования в современной жизни человека.

За культурное, художественное и эстетическое развитие и воспитание детей в нашей современной жизни требует обратить пристального внимания в образовании современной школы.

Большая ответственность в воспитании подрастающего поколения ложится на учителей, поскольку они ведут повседневную учебно-воспитательную работу в общеобразовательных школах нашей страны. Учитель является центральной фигурой в школе, от его профессиональной квалификации зависят содержание и качество учебного процесса и в немалой степени – объем и уровень знаний, получаемых школьниками.

Правильно поставленные, хорошо организованные, систематически и интересно проводимые занятия по изобразительному искусству играют роль в духовном и эстетическом развитии учащихся, в формировании их мировоззрения, в проявлении и совершенствовании их творческих способностей.

Проблема развития творческого начала, творческих способностей человека волновала как ученых-исследователей, так и педагогов, непосредственно занимающихся практической работой с детьми.

Развивать творческую активность в людях надо с детского возраста, со школьной скамьи, и в этом деле большую помощь могут оказать занятия изобразительным искусством.

Творческие способности возникают только в конкретной целенаправленной деятельности личности, вне деятельности способности (как таковые) не существуют. Творческие способности к изобразительному искусству являются лишь результатом развития задатков. Приобщение детей к изобразительной деятельности немислимо без передачи им знаний и навыков.

Из истории мы знаем, что ещё в Древней Греции существовали определенные образы богов и богинь, олицетворявшие явления в жизни того времени. Если говорить об искусстве, то мы можем отметить схожесть внутреннего конструкта различных жанров и направлений. Также, можем отметить, в то же время, различные направления искусства, имеет определенные свои возможности и правила, которыми пользуется тот или иной художник.

Например, композитор использует в написании музыки определенные правила композиционного строя, для передачи всю красоту звучания оркестра; писатель или поэт применяет в своем произведении всю красоту слова родного языка; художник при написании произведения искусства, также придерживается определенных правил и канонов применения линии и цветового восприятия и цветового строя.

В любом случае, художники различных направлений искусства, есть люди, которые передают окружающий нас мир через собственные мироощущения. То есть можем отметить, что в основе любого произведения искусства лежат впечатления, полученные собственным «видением» и переживанием художником от окружающей действительности.

Мы понимаем, что в произведениях изобразительного искусства нет ни слова, ни музыки, как таковой. Но они есть, кто видит и воспринимает это искусство. Как мы ранее отмечали, художник передаёт свое «видение» окружающей действительности через эпизоды, мгновения событий, быстроты протекающей нашей многогранной современной жизни. Он, впечатленный этими мгновениями из потока жизненных явлений, отмечает или, вернее, передает в своей картине те наиболее характерные, особенные и впечатляющие, которые свойственны нашему современному времени.

Если взять в изобразительном искусстве жанр «портрет», то мы можем отметить, что в портрете художник не только передает сходство, но и рассказывает, передаёт весь характер и внутренний мир о нем.

Также художник воспринимает окружающий мир и передает в своей картине и всю красоту природы в пейзаже, красоту предметов в натюрморте, эпизодов из бытовой жизни, городской, моментов за работой и т.д.

Воспринимая произведения изобразительного искусства, человек, если можно так сказать, получает также определенный познавательный смысл. Он в какой-то степени может представить исторические события, облик людей прошлых лет, природу и климат регионов разных стран или планеты.

Конечно, это лишь некоторые возможности восприятия и передачи окружающего мира, действительности в изобразительном искусстве.

Мы понимаем, что картина имеет характеристику плоскости. Но в то же время мы воспринимаем в картине объемность, пространство, глубину. С помощью цвета и колорита ощущаем в картине реальность, переданную художником окружающей действительности. Допустим, некоторые объекты художник изображает более насыщенно, чем другие, хотя в реальности все эти объекты по насыщенности или приглушенности одинаковы.

В любых видах изобразительного искусства в основе всегда находится мысль автора, его идея. Всё это способствует автору в решении выбора цвета, композиционного решения.

Художники-пейзажисты всегда видят всю красоту окружающей нас природы. Они помогают нам жить и глубже проникать в красоту окружающей нас природы.

Рассмотрим картину казахстанского художника из XX века Кенбаева Молдахмета Сыздыковича (1925–1993 гг.) «Ловля лошади», написанная в 1957 году. Кенбаев М.С. – народный художник Казахстана. Его произведения в основном посвящены степным просторам и горам родной земли. Мастер живописи в своих полотнах широко отражает народный характер, воспекает быт и традиции казахов.

Мастер-пейзажист изобразил прекрасный горный пейзаж с его открытым и солнечным пространством на склонах высоких гор. Художник в своей картине передаёт огромный по охвату пространства пейзаж с чистым и безоблачным небом, горным прозрачным воздухом, высокими заснеженными горами и двух героев на лошади в центре полотна, скачущих в ловле белой лошади.

Картина не имеет конкретного прообраза, хотя можно отметить, что в полотне Молдахмета Кенбаева «Ловля лошади» мы в полной мере воспринимаем жизнь жителей предгорья Алатау, которые занимаются коневодством. Мастер полотна в картине глубоко передает горный пейзаж и жизнь людей, занимающихся выращиванием коней. Здесь в пейзаже Кенбаев, философски обобщая, передаёт зрителям восприятие о родине, о казахской земле, о ее красоте и прелести просторах родного края.

Художник М.С. Кенбаев часто в своих пейзажах включал людей труда. И поэтому мы ярко, эмоционально воспринимаем данную картину, его взгляд и необычайно сложную гамму волнующих чувств мастера пейзажа. Любовь и восприятие родной природы, ощущение всей прелести красок окружающего мира этого горного ландшафта и характерных только для неё состояний, лучезарного солнечного освещения, передал мастер кисти, несмотря на обобщенный характер. Созерцая эту картину художника, мы отмечаем убедительность и веру в существование изображенной местности. Также вместе с тем Кенбаеву мастерски удалось выразить в пейзаже и свои философские размышления о традиционной бытовой жизни народа.

Кенбаев мастер живописи в передаче на картине света и пространства в реалистическом цвете по восприятию. Общение с природой, восприятие всех реальных цветов природы на открытом воздухе обостряют его взгляд, делают ощущения чуткими к малейшим цветовым изменениям и состояниям окружающего мира. Художник тесно взаимодействует в восприятии и душевной близости с природой, так сказать, тесно «общается» с ней. Картина пейзажиста «Ловля лошади» обладает той свежестью, силой передачи мгновенного, переменчивого, мимолетного и наполняемого свежестью и воздушностью, что передал мастер.

Литература

1. Нурумов Б.А. Изобразительное искусство: учебное пособие для общеобразовательной школы. – Алматы, 2020. – 201 с.
2. Нурумов Б.А. Особенности развития эстетических ценностей школьников. – Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, Deutschland. 2013.
3. Нурумов Б.А. Социально-философский анализ эстетической проблематики на материале экспериментальных исследований (социокультурный и экзистенциальный подходы). – Павлодар: ПГПУ, 2015. – 162 с.
4. Изобразительное искусство Казахской ССР. – Советский художник, 1974. – 180 с.

В.А. Школьникова, Б.А. Нурумов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ВЛИЯНИЕ ДЕКОРАТИВНОГО ВИТРАЖА НА ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. В статье рассматривается эстетическое развитие личности через искусство декоративного витража как вид художественной росписи.

Ключевые слова: прикладное искусство, художественное зрение, чувство цвета, витраж.

Андатпа. Мақалада көркем кескіндеме түрі ретінде сәндік витраж өнері арқылы тұлғаның эстетикалық дамуы қарастырылады.

Summary. The article deals with the aesthetic development of the individual through the art of decorative stained glass as a type of art painting.

Один из наиболее древних и поныне развивающихся видов художественного творчества – прикладное творчество. Актуальность прикладного вида деятельности состоит в том, что оно осуществляется в предметах быта, созданных по законам красоты. Это вещи, сделанные не только как полезные, но и как прекрасные, имеющие свой стиль и свой художественный образ, который выражает их назначение несет обобщенную информацию о типе жизни и мирозерцании народа и эпохи. Эстетическое воздействие прикладного искусства повседневно, ежечасно, ежеминутно. Вещи, окружающие и обслуживающие нас, создающие наш быт и уют, могут подниматься до вершин искусства. Прикладное творчество национально само по своей природе, оно рождается из обычаев, привычек, верований народа и непосредственно приближено к его производственной деятельности, к его быту. Произведения декоративно-прикладного искусства отражают культурный уровень народа той или иной эпохи. Оно не только помогает людям жить, но и формирует их вкусы: обостряет художественное зрение, воспитывает чувство цвета, учит понимать замысел произведения, его образность. Первую и главную особенность декоративно-прикладного искусства отражает само название – это искусство носит прикладной характер. В отличие от станко-

вых, произведения декоративно-прикладного искусства, как правило, не утрачивают связи с утилитарной функцией и полностью выявляют свое художественно-образное содержание лишь во взаимодействие с окружающей обстановкой. В древности произведения прикладного искусства – это предметы роскоши (Древний Египет), красивые и удобные вещи (Древняя Греция), вещи, отличающиеся строгим вкусом (Рим эпохи республики). Средневековый аскетизм наложил печать на прикладное искусство, придав ему чисто конструктивный, рационалистически-суровый, утилитарный характер. В более поздний период развития феодального общества для прикладных вещей становится характерным сочетание украшений и конструкции. На мебель, костюм и другие произведения прикладного искусства стали переноситься вертикально-стрельчатые линии и формы архитектуры, вещи богаче орнаментируются. В эпоху Возрождения важное значение обретает единство функции и красоты. Вещи долгое время обладают прелестью индивидуальной неповторимости. Это уникальные произведения, сохраняющие обаяние таланта и всей личности творца – художника, ремесленника.

Художественное начало в прикладном искусстве прямо связано с целесообразностью и выразительностью формы предмета, особенности композиции во многом обусловлены техническими и художественными возможностями материала и целевым назначением вещи. На композицию предметов, изделий декоративно-прикладного искусства влияют материальная основа (ткань, металл, керамика, дерево, кожа и т. д.), рисунок, цвет. В композицию включаются орнамент, различные узоры на тканях, подносах, в кружевах, игрушках. В орнаменте может быть использован любой предмет в упрощенном, плоском виде. Цветовая условность в декоративно-прикладном искусстве проявляется в трактовке цвета – насыщенности, количестве ярких красок, интенсивных или сближенных по тону. Декоративное искусство – особая форма познания и осмысления действительности. Она эмоционально воздействует на человека, развивает его интеллект, формирует его чувства, учит видеть и познавать мир.

Витраж как один из прекраснейших образов монументального искусства всегда восхищал человечество. История витража и витражного искусства уходит своими корнями во времена раннего средневековья. Витражи, выполненные по библейским сюжетам, украшали готические соборы Западной Европы, при храмах работали витражные мастерские, а в них – витражных дел мастера. И до сегодняшнего дня величественная красота этих художественных витражей заставляет испытывать чувство восторга. Так сложилось исторически, что витражное искусство является элитарным, а значит – дорогостоящим. Ведь витраж, собранный рукой мастера, всегда эксклюзивен, так как существует в единственном экземпляре. Витражи – (от франц. vitrage – застекленные окна или стеклянная дверь, перегородка) – картины или орнаментальные композиции, выпол-

ненные из стекла или из другого материала, пропускающего свет, и как заполнение оконных, реже дверных проемов. Отражая в своих изображениях характер и назначение сооружения, и дополняя его художественный образ, давая многоцветные световые эффекты (благодаря проходящему сквозь них свету), витражи могут играть значительную роль в композиции интерьера. Витражи изготавливаются различными способами (обычно по эскизу или картону, созданные художником). Первоначально витражи делались из кусков стекла разных цветов, вырезанных соответственно рисунку и скрепленных между собой свинцовым переплетом; позднее появились витражи как живопись по стеклу.

Когда были созданы первые витражи, сказать трудно. Во всяком случае, нет основания утверждать, что они появились вскоре после изобретения стекла. Известно только, что мозаика из небольших пластинок цветного стекла была обнаружена в древнем Риме времен империи (первое столетие до н. э. – начало н. э.) и в храмах первых христиан. Окна Софийского собора в Константинополе, ставшем столицей Византии в 330 году н. э., были застеклены цветными стеклами, по-видимому, вскоре после сооружения собора. По одним литературным источникам известно, что при раскопках городов древней Италии Помпеев и Геркуланума, погибших в 79 году н. э. при извержении Везувия, обнаружены цветные стеклянные мозаичные полы, настенная живопись и фрагменты витражей. По другим источникам – в Помпеях обнаружена только стеклянная мозаика полов и стен, так как в домах окон было мало и то большей частью без стекол. Но употребление оконного стекла подтверждается найденными при раскопках кусками матового или, быть может, непрозрачного стекла. Главное достоинство витража в том, что он смотрится на просвет, сохраняя максимальную интенсивность цвета и создавая ощущение праздничности, нарядности. Малейшее изменение освещения – и колорит витража тоже меняется, обретая все новые нюансы: приподнятость, сказочность, загадочность.

В последнее время дизайнеры интерьеров в своей работе все чаще применяют витражные элементы. Техника роспись по стеклу является на современном этапе очень востребованным видом декоративно-прикладного искусства среди профессиональных художников и людей, увлеченных художественным и декоративным творчеством. Это направление очень интересно разнообразием своих техник выполнения и приемов работы. Изделия, выполненные художественной росписью, занимают почетное место в наших домах среди других творений человека, потому что они являются уникальными, оригинальными и неповторимыми. Назначение витражей и изделий из стекла разнообразно: они являются богатым декоративным украшением зданий и отдельных помещений, заменяют оконные стекла и дверные филенки, пропускают свет и дают возможность изолировать помещения первых этажей от посторонних взглядов. Занятия витражным искусством развивают усидчивость, трудоспо-

способность, настойчивость в достижении результата, внимательность, аккуратность, сосредоточенность. Этот вид искусства обладает большой художественной выразительностью.

В наше время в связи с усовершенствованием художественной обработки стекла расширено и понятие витраж. Витражами называют любое декоративное стеклянное заполнение оконных и дверных проемов, фонарей, плафонов, сводов, куполов, сплошных плоскостей стен и даже специальных украшений художественных изделий. Витражи в виде орнаментальных композиций, узоров или картин выполняются из бесцветных или цветных стекол, с росписью отдельных деталей или всей плоскости стекла керамическими красками или без росписи. Витражи из отдельных стеклянных деталей армируются свинцовой лентой, монолитные стекла арматуры не требуют. Витраж – стеклянная картина, мозаика или ковер, чьи краски никогда не меркнут, не тускнеют.

Методика обучения декоративной росписи стекла и посуды позволяет даже людям без подготовки, опыта и специального образования в короткий срок освоить основные художественные приемы декорирования стекла и посуды, приобрести наиболее важные технические навыки и практический опыт создания готовых изделий. Роспись стекла и зеркал – прекрасный подарок и необычное украшение для интерьера. Роспись стекла – декоративная техника, доступная всем желающим. Освоить ее можно достаточно быстро. Немного фантазии, терпения и внимательности – и результат будет очевиден всем. Краски для росписи стекла можно смешивать, создавая новые цвета и оттенки. Роспись стекла – это редкий шанс превратить обычные прозрачные вазы, бокалы, светильники в переливающиеся всеми цветами радуги магические кристаллы. Роспись белой керамики (столовой посуды) – тоже очень увлекательный и захватывающий процесс. Освоив технику, можно расписать блюдо, или небольшой сервиз. Если нужно что-то исправить, это проще простого – краска высыхает постепенно. Несколькими мазками кисти на белой поверхности фарфора, или стекле, создаются неповторимые удивительные по красоте и фантазии работы. В работе привлекает необычность материала, уникальность технологии производства и оригинальный результат творчества.

Сегодня производство витражей шагнуло далеко вперед в технологическом смысле, увеличились возможности производства витражного стекла, расширилась цветовая палитра, усовершенствовались инструменты, и способы обработки стекла. В технику изготовления витража введены разнообразные новые методы стекловарения, окраски стекла, крепления (помимо металлического крепления стекол, применяется склейка). Используется пластмасса в сочетании со стеклом и самостоятельно. Наряду с живописью, гравированием и гранением практикуются химические (травление), и новые механические (варио-флекс, пескоструйный аппарат) способы нанесения изображения. Витражная роспись

по стеклу – это особое, неповторимое и современное направление искусства. Интересное само по себе, приобретающее огромную выразительность в сочетании с другими видами изобразительных искусств. Основное применение росписи по стеклу отражается в художественных витражах, и других изделиях из стекла. Очень богато прошлое этого вида искусства, безграничны его перспективы, неисчерпаемы его творческие возможности.

Литература

1. Бондаренко М. / Витраж своими руками [текст] // Наука и жизнь. – 1997. – №7. – С. 42.
2. Волков Н.Н. Композиция в живописи. – М.: Искусство, 1977. – 205 с.
3. Седман Э. Роспись по стеклу: Практическое руководство / Пер. с англ. – М.: Ниола – Пресс, 2008. – 104 с.
4. Стокс Л.Л. Живопись на стекле. – М.: Искусство, 1999. – 47 с.
5. Мартынов Л.В. Витражи эпохи Возрождения / Л.В. Мартынова. – М.: Учебное пособие, 2002. – 192 с.: ил.
6. Мария ДиСпирито. Витражное искусство и техника росписи по стеклу. – М.: Альбом, 2008. – 128 с.: ил.
7. Нурумов Б.А. Изобразительное искусство: Учебное пособие для общеобразовательной школы. – Алматы, 2020.
8. Нурумов Б.А. Особенности развития эстетических ценностей школьников. – LAP LAMBERT Academic Publishing, Germany. 2013.
9. Павлинская А.В. Роспись по стеклу / А.В. Павлинская. – М.: Учебное пособие, 2007. – 314 с.: ил.

И.Г. Даулетова, Р.Д. Ижанова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИДІҢ МҰСЫЛМАН ЕЛІНІҢ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНЕ ЫҚПАЛ ЕТУІ ЖӘНЕ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ ДАМУЫ МЕН ҚАЛЫПТАСУЫ

Андатпа. Мақала қазіргі таңда өзінің маңыздылығын жоғалтпаған орта ғасырлық араб-мұсылман елі оюының негізгі аспектісін зерттеуге арналған.

Түйін сөздер: каллиграфия, әшекей, орнамент, арабеска.

Аннотация. Статья посвящена изучению ключевых аспектов средневековой арабо-мусульманской орнаментики, не утративших своей значимости на современном этапе развития человечества.

Ключевые слова: каллиграфия, декор, орнамент, арабеска.

Summary. The article is devoted to the study of the key aspects of medieval Arab-Muslim ornamentation, which have not lost their significance at the present stage of human development.

Keywords: calligraphy, decor, ornament, arabesque.

Әбу Насыр Мұхаммад ибн Мұхаммад Тархан ибн Узлағ әл-Фараби ат-Турки 257 хижра жылы Отырар қаласында туылып 339 жылы дүниеден кетті (870–950 ж. христиан жыл есебімен). Ол ислам философиясының негізін қалаушысы болды. Әбу Насыр Әл-Фараби – түркі ойшылдарының ең атақтысы, ең мәшһүрі, «Әлемнің 2-ұстазы» атанған ғұлама. Аристотельден кейін бүкіл әлемде философия саласында оған тең келер ешкім болмағандықтан осы құрметке ие болды. Әбу Насыр Әл-Фараби өз философиясында аристотельдік және жаңа платоншылдық көзқарасты өз заманына бейімдеп, оларға жаңа сипат берді. Әл-Фараби азаматтық әдептілік, әділеттік, адами бақыт пен қоғамдық тәртіп философиясын қалыптастырды.

Әбу Насыр Әл-Фарабидің үлкен мұрасы ретінде мұсылман елінің бейнелеу өнеріне деген көзқарасын айтуға болады. Орта ғасырда мұсылман елінің әдебиет мұрасының басты көзі Құран – барлық мұсылмандардың қасиетті кітабы болып саналды. Ислам дінінің бейнелеу өнеріне әсері тірі тіршілік иелерін бейнелеуге тыйым салуда болды. Мешіттерде және басқа да мәдени орындарда адам бейнесін салуға рұқсат етілмеді. Құран және діни кітаптар тек оюмен суреттелген.

Византиялық император Юстиниан II бейнеленген монеталар үшін басталған «бейнелер пікір таласында» Омейяд әулетінің бесінші халифы Абд аль – Малик нәтижесінде монеталардан бейнелерді алып тастап, орнына «мұсылмандардың әміршісі» және «Алланың өкілдері» деген жазуы бар монеталар шығарды.

Халиф Абд аль-Маликтың шығарған монетасы – динар.

Сонымен қатар Абд аль-Малик Иерусалимде каллиграфиялық жазулары бар Жартас күмбезі мешітін тұрғызды. Жартас күмбезі тірі тіршілік бейнелерімен емес, сөздермен безендірілді. Сөз бейнеге айналды. Мұсылмандар каллиграфия өнерін жақсы меңгеріп, оны мұсылман өнерінің керемет бір формасына айналдырды.

Каллиграфияға көңіл бөлу Құран аяттарына деген құрметтен туындаған. Құран Кәрімді көшіріп жазу – қажетті шара болса, аяттарды барынша әсемдеп жазу Алланың разылығына бөлейтін сауапты амал болып саналған. Дініміз тірі жаратылысты салуға тыйым салғандықтан, мұсылмандардың көркем өнерге деген құштарлығы жансыз әрі пішінсіз бейнелеу өнерімен шұғылдану арқылы шешім тапты. Бұл өз кезегінде

діни талаптарға сай болумен қатар, адам бойындағы сұлулыққа, әсемдікке деген әуестік пен күштарлықты да қанағаттандыра алды. Исламға тән абстрактілі ойлау каллиграфия өнерінде өз көрінісін тапты деуге болады.

Жазба сөзінің маңыздылығы – оның қабылдануы мен мәні, сонымен бірге 8 ғасырдан 10 ғасырға дейін грек тілінен араб тіліне аудару Аббастықтар үшін инвестиция ретінде иллюстрацияланған.

Бұнымен ислам өнерінің греко-римдік дәстүрден бөлектеніп басталуын айтуға болады.

Осылайша 7 ғасырда Омейяд халифы Абд аль-Малик бастаған аниконизм жобасын Әбу Наср Әл-Фараби аяқтаушы болды.

Әл-Фараби кешірек тірі тіршілік иелерін сөз арқылы бейнелеуге қойылған шектеуді нығайтып, шығармашылық бейнелеуге қойылған бақылауды жаңа белеске шығарды. Ол оны платондық концепцияларды қолдану арқылы іске асырды және исламның шығармашылық бейнелеу өнерін қалай түсінетінін нақтылауға көмегін тигізді.

Ислам нұсқауына қармастан бейнелеу өнері мұсылман елінде кең таралды. Бұл жерде ою декоративті принципі негізі ретінде қалыптасқан. Ол өзімен тек оюлауды ғана емес, сонымен қатар фигуративті бейне мен колоритті бағындырып өнердің барлық пластикалық қатарын көрсете білді. Яғни оюлы принцип айқын көрсетілген эстетикалық норма болып саналады.

Орта ғасырдағы мұсылман шығыс елдерінде ою маңызды рөл атқарды. Оюдың ерекше шығармашылық мүмкіндіктері және мәдени мағынасы сәндік-қолданбалы өнерде айқын көрсетілді. Ою орындалуы бойынша жетілген шығыс елінің маталарына, кілемге, суреттелген керамикаларға, қола мен шыныдан жасалған бұйымға эстетикалық маңыз береді. Ол кейбір өнер түрінде бейнелеудегі шектеуліктің орнын толтырады және шығармашылық маңыздың суреттеу құралдарының ерекше бір түрі болып саналады. Ежелгі түріктердің ою өнерінде ақпаратты шифрлап және кодпен жазған [1, 64-65б].

Араб әріптерімен әсемдеп жазу немесе өсімдік және геометриялық пішіндерге негізделіп жасалған күрделі өрнек түрі «арабеска» деп аталды.

Өз негізінде классикалық антиктік сарында дамыған арабеска, суретшіге жазықтықтағы кез-келген кескінді қиын, тоқылған, шілтер тәрізді оюлармен толтыруға мүмкіндік беретін ою-өрнекті композицияның жаңа түрі болды.

Нақты ғылымның жоғары даму деңгейімен қатар араб мұсылман елі керемет дамыған лирикалық поэзиясымен танымал. Бұл қандай да бір мәдениет саласында көрсетілсе де, алдын ала аналитикалық бөлшектеу жолымен тұтас элемент жасауға қабілетті синтетикалық қабылдау түрі туралы айтуға болады. Мүмкін осы жерде мұсылмандық ойлаудың математикалық зеректігіне, бейнелі нақтылыққа, поэзияның жоғары

метафорлылығына тән себептерді көруге болады. Осыдан шексіз, шынында оюда керемет фантазиямен және виртуозды көркемдікпен түсінік берілген, қарапайым элементтерден құралған «компьютерлік» көпбейнелі үйлесімдер жасау қалыптасқан.

Мұсылман өнеріндегі ою идеясын дамытудың басты қоры – архитектуралық сәндік бұйымдар, мысалы, мешіт, минарет, медресе, сарай ғимараттарының экстерьері мен интерьерін бір түспен қашап немесе түрлі түсті мозаика, фреска, қыш тақташамен орындау арқылы ғажайып идеялар туындаған. Мұсылман әлемінің ғимаратының сыртын декоративті өңдеу аумақтың аса зәулімділігімен, бітпейтін алуан түрлілігімен, виртуозды орындалумен, оюлы идеяның архитектуралы конструктивті оюға ауысу шешімімен таң қалдырады [2, 151–152 б.].

Мұсылман оюларының бірнеше түрлері бар:

«Ислими» – иілген сабақтардан және өскіндерден құралған, жапырақтар мен гүлшоғырлармен қапталған өсімдік әліптес оюлар (1-сурет).

1. сурет. «Ислими» типті араб оюының фрагменті

Бұл ою қабырға немесе заттың бетін ажур әшекейі түрінде жабады, араб оюында бос орын қалдырғанды ұнатпайтындықтан көбіне жазу үшін немесе басқа оюлы мотив фрагментінің фоны ретінде қолданылды. Бөлек оюлы фрагменттер көбіне қиылысқан геометриялық фигуралар түрінде құрастырылады, ал архитектурада тікелей конструкцияға ауысатын, көлемді декоративтік талдама сипатында болады.

«Гирих» – бүкіл әлемдік өнерде аналогы жоқ араб оюының түрі (2-сурет). Ол өнер мен математика синтезінің шынай жетістік нәтижесі болып табылады. Бұл радиалды симметрия принципі бойынша бөлінген модульді көпбұрыштардан құралған ою. Олар нақты өлшеуіш құралдар көмегімен жасалған және өзінің математикалық есептелуі болуы мүмкін.

Арабеска араб тіліндегі каллиграфиялық элементтерден тұруы мүмкін. Қайта өрлеу дәуірінде арабеска кеңінен таралды, ал кешірек арабесканы өсімдік формасынан тұрғандықтан ғажайып ою деп атады. Ғажайып өрілген ғасырлық өнер арабтың өрме жазуы декор ретінде

қазіргі уақытта да қолданылады. Сұраныстағы каллиграфиялық дизайнерлік шешім бүкіл әлемге танымалдылығы арта бастады.

2-сурет. «Гирих» оюы өсімдік әшекейімен оюланған. Самарқандтағы Шахи Зинда мавзолейі, Өзбекстан.

Өрме жазумен материалы әртүрлі бұйымдарды безендіруге болады – акрилды шыны, ағаш, саз, тас, мыс. Осындай алуан түрлі материалды, сонымен қатар жаңа түстік шешімді қолдану мүмкіндігі араб елінің ұлттық мәдени ерекшелігін көрсетіп, ескі салтты заманауи стильде қайта жаңғыртады.

Қазіргі таңда араб каллиграфиясы шынайы қызығушылық тудырады және батыл заманауи стильдерде қолданылады. Осындай оюлармен ыдысты, киімді, интерьерді (3-сурет), архитектура саласында, экстерьерді безендіреді.

3-сурет. Заманауи стильдегі интерьер үлгісі

Әсіресе арабесканы заманауи ландшафт дизайн элементі ретінде қарастыруға болады. Гүлденген өсімдіктерден орындалған ою шынымен керемет көрінеді. Бұндай ландшафттық кереметті Австриядағы мирабель саябағынан көруге болады.

Араб каллиграфиясы қазіргі таңда бүкіл әлем адамдарын қызықтыратын танымал өнердің түрі. Соңғы он жылда Таяу Шығыс еліндегі таң қалдырарлық өзгерістер халықаралық қоғамның ислам өнері мен каллиграфияға назарын аудартты. Каллиграфия көмегімен жұрт өзінің дінге, саясатқа, қоғамдық және мәдени өмірге қатысты сұрақтарын білдіреді.

Қазіргі таңда заманауи араб мәдениетінің имиджін көркем шығармашылық көмегімен, сонымен қатар каллиграфия өнері арқылы көтеруде.

Әдебиеттер

1. Жолмухамедова Н.Х. В поисках прекрасного: аль-Фараби и Ибн Сина. Монография / Под общ. ред. З.К. Шаукеновой. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2014. – 200 с.

2. История орнамента: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений, обучающихся по спец. «Изобразительное искусство» / Л.М. Буткевич. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2008. – 267 с, 8с. Ил.: ил. – (Изобразительное искусство).

Р.Д. Ижанова, И.Г. Даулетова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ КАЗАХСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО КОСТЮМА КАК ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Андатпа. Мақала білім беру кеңістігіндегі көркем образ және тарихи-мәдени мұра ретінде қазақтардың ұлттық киімдерін зерттеуге арналған.

Түйін сөздер: қазақтың ұлттық киімі, әшекей, шығармашылық бейне.

Аннотация. Статья посвящена изучению национальной одежды казахов как художественного образа и историко-культурного наследия в образовательном пространстве.

Ключевые слова: национальная одежда казахов, декор, художественный образ.

Summary. The article is devoted to the study of Kazakh national clothing as an artistic image and historical and cultural heritage in the educational space.

Keywords: kazakh national clothes, decor, artistic image.

Национальная одежда казахов как художественный образ вобрала в себя все лучшее, что смогли создать искусство и талант народных умельцев на протяжении веков.

Национальная одежда казахов отличается неповторимым своеобразием, быть может, еще и потому, что казахский народ был очень близок к

природе и вел кочевой образ жизни. Она напоминает, по сути, одежду ранних кочевников. Некоторые виды повседневной одежды возникли еще во времена саков. Одежда казахов с запахом налево напоминает одежду саков, средневековую одежду турков (рисунок 1). Сохранились образцы кроя и пошива одежды кочевников. Так как кочевники ездили на лошадях, для удобства были скроены широкие штаны и чапаны свободного покроя с запахом и открытой грудью.

Рисунок 1. Широкие чапаны свободного покроя с запахом

С.И. Руденко, изучая одежду казахов, населявших в 20-х годах XX века местности между Ойымай и Сагызом, сравнивал ее с полиэтнологическими материалами и доказал, что образцы шубы – «купи» – существовали у казахов и их предков более 2 тысяч лет назад [2, с. 42]. Казахи верили, что ношение на подоле, рукавах одежды узора и орнамента, ношение укі (*перья совы*) охраняет от злых духов, нечистой силы, болезней, верили, что эти вещи обладают магической силой. Казахи считают сову священной птицей. Позже укі прикрепляли на тюбетейку, на сауке-ле (*головной убор невесты*), домбыру, на колыбельку. Перья совы с крыльев, т.е. крупные черные перья, носили мужчины, мягкие нежные перья с верхней части лапок совы носили женщины (рисунок 2). В древности шаманы, батыры, акыны (*сал-сері*) также носили укі. Кочевники кроме укі и носили в виде украшений когти птиц и клыки животных, которые считались оберегами, охраняющими от злых духов. Эти украшения носят и поныне, только в стилизованном виде.

Национальная одежда всегда привлекала внимание историков, этнографов, искусствоведов. Художники, деятели театра и кино, модельеры создавали свои произведения, используя элементы национальной одежды. В 1922–1926 годах сотрудники музея Оренбурга, бывшего в то время столицей Казахстана, объездив города Актюбинск, Торгай, Кустанай, Уральск, Гурьев, Семипалатинск, Павлодар, нашли и описали множество

предметов национальной одежды, узоры, украшения из золота и серебра, изучили и опубликовали материалы об образцах одежды различных областей (рисунок 3) [1, с. 36].

Рисунок 2. Укі на тибетейке

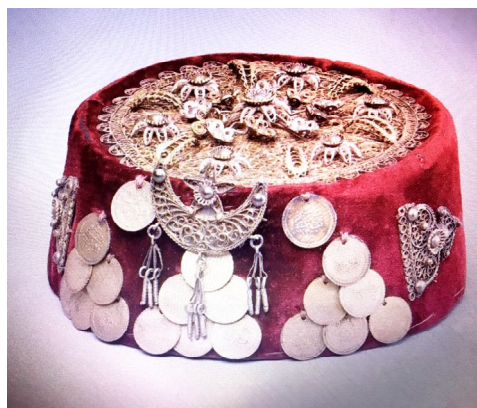

Рисунок 3. Женский головной убор вышитый и украшенный серебром и золотом

В результате работы с архивными материалами, а также благодаря историческим и эпическим произведениям и их постановкам в Театре оперы и балета имени Абая, Казахском академическом драматическом театре имени М. Ауэзова воссозданы и приведены в соответствующий вид множество образцов национальной одежды [1, с. 28].

Декор как значимый элемент в традиционном казахском костюме вобрал в себя основную часть художественного образа костюма. В традиционном казахском костюме примечательным является разнообразие его видов и форм, приемников его декоративного оформления которое не нарушает естественного художественно-стилевого единства, выработанного веками. Декор присутствует на всех на всех элементах комплекта ТКК. В зависимости от половозрастных и социальных различий она отличалась материалами, применяемыми для художественного оформления.

Одним из древнейших и распространенных видов декорирования костюмов и домашних вещей у казахских женщин являлась вышивка. В вышивке олицетворялось отношение казахского народа к окружающей действительности, проявлялись магические и эстетические стороны национальной культуры.

При этом использовались разнообразные художественные и конструктивные приемы: многочисленные оборки платья – косетек, распашные юбки – бельдемши, декор располагался по краям верхней одежды (шапана, шалбара и головных уборов) (рисунок 4). Вышитые изделия, имея то или иное практическое значение, отличались высокими художественными достоинствами, национальным своеобразием. Вышивали по войлоку, бархату, хлопчатобумажной, шелковой и шерстяной ткани чаще всего привозными шерстяными, хлопчатобумажными, шелковыми нитками контрастного цвета или в цвет основного материала, но помимо ни-

тей для вышивки использовали речной жемчуг, кораллы, бирюзу. Основными техническими приемами были тамбурный шов и гладь.

Рисунок 4. Древнейший и распространенный вид декорирования костюмов и домашних вещей у казахских женщин – вышивка

Как нам известно, позднее к XIII–XIV в. в Казахстане большое распространение получило искусство золотого шитья, которое перешло из стран Ближнего Востока, Турции, Ирана, Византии. Выполнялось шитье шелковыми нитями, перевитыми тончайшими серебряными и позолоченными проволоками и встречалось в богато отделанных изделиях.

Большой популярностью пользовалась аппликация – создание художественного изображения на ткани кусочками материи. Рисунок для аппликации использовался крупной и несложной формы. Неповторимость этого вида отделки казахской национальной одежды достигается главным его качеством: четкостью контура художественного образа, соединяющая и декоративные, и изобразительные возможности. Одежду украшали одноцветными и разноцветными кусочками ткани, фетра, замши, кожи, меха, накладываемые по контурам узора на основную ткань, служащей фоно. Контурные отделки закреплялись гладьевым или тамбурным швом (рисунок 5).

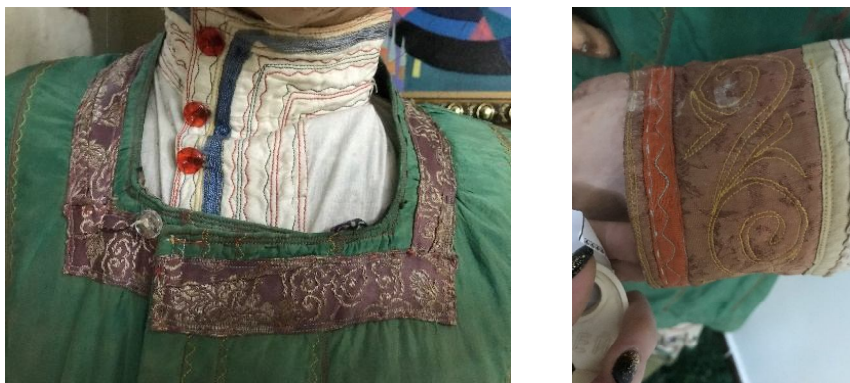

Рисунок 5. Аппликации создание художественного изображения на ткани кусочками материи

Декоративное оформление швейных материалов является актуальным на сегодняшний день и не выходит из моды. Казахи являлись потомками древних кочевников, сохранили традицию украшать одежду богатой отделкой, декором. Современный декор отличается от исторических образцов в основном технологией исполнения и применяемыми отделочными материалами. Однако цель декорирования сохранилась – сделать одежду людей более привлекательной и красочной.

К общим особенностям, характерным для казахского национального костюма XV – начала XIX века, можно отнести:

- статичный, прямой, расширенный книзу силуэт изделия, массивность, как правило, нарастающая книзу;
- трехчастное деление костюма по принципу «верхний – средний – нижний мир»;
- архаичные формы кроя, обусловленные шириной материала, который использовался при пошиве одежды;
- общая композиционная симметрия, в том числе в деталях, отделке, дополнениях;
- преобладание принципа метрического ряда при формировании узора вышивки;
- использование домотканой, а позднее фабричной ткани, отделка вышивкой, позументом, мехом;
- большое значение головного убора в решении композиции костюма.

Начало XIX века – знаковый период в эволюции казахского костюма. Первопричиной коренных изменений в крое и способе производства одежды является общий научно-технический прогресс, вовлечение Казахстана в экономическую систему Российской Империи с все расширяющейся системой промышленного производства. Для периода 1860–1917 годов характерно постепенное нарастание значения следующих признаков:

- усложнение формы кроя как верхней, так и нижней одежды;
- использование материалов и отделок фабричного производства;
- увеличение количества горизонтальных членений в покрое платья-койлек;
- постепенное упрощение формы тюрбанообразных женских головных уборов;
- заимствование некоторых видов городской одежды, изначально не свойственных традиционному казахскому костюму.

Вхождение Казахстана в состав СССР в 1920-е годы, последующая коллективизация и урбанизация привели к тому, что исконные образцы национального костюма были практически полностью вытеснены городской одеждой, особенно в среде молодежи, что явилось закономерным итогом общемирового процесса нивелирования этнических особенностей в массовой моде, берущего начало еще в середине XIX в. Уже к 1950-м

годам национальный костюм в своем первоначальном виде приобрел статус музейного экспоната.

При значительной общности черт с костюмом других этносов региона казахский национальный костюм в декоративно-прикладном искусстве народов Центральной Азии занимает особую нишу. Он формировался на базе традиционного костюма кочевых племен – саков, уйсуней, канглы, и в особенности – тюрков, но, вместе с тем, воздействие социально-политической ситуации заставило его в различные моменты времени воспринять отдельные черты арабского, монгольского, русского городского костюма. Тесные этногенетические связи прослеживаются с костюмами узбеков, каракалпаков, таджиков, туркмен и в особенности киргизов [2 с. 58], что обусловлено общностью и исторических, и культурных связей, многовековым взаимодействием. Этот факт подтверждается сходством этнонимов, параллелями в терминологии. При этом влияние костюма сопредельных народов прослеживается преимущественно в деталях, материалах, видах отделки. Основной крой, силуэтная форма, размещение и распределение декора имеют тюркское происхождение.

Казахская национальная одежда – простой, функциональный, удобный наряд, отражающий культурные, а также исторические факты, особенность нации.

Литература

1. Кенжеахметулы С. Быт и культура казахского народа. – Алматы ТОО «Алматыкітап», 2006 – 384 с., илл.
2. Кенжеахметулы С. Традиции и обряды казахского народа. – Алматы ТОО «Алматыкітап», 2006 – 284 с., илл.

Е.В. Бронский, В.И. Лебедева

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ФИЗИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ И ДВИГАТЕЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ СТУДЕНТОК В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Андапта. Мақала COVID-19 пандемиясы жағдайында дене шынықтыру және спорт мамандығы студенттерінің физикалық жағдайы мен қозғалыс белсенділігін талдауға арналған. Сауалнама негізінде 20 студент-спортшы күндізгі режим, тамақтану, ұйқының жағдайы, дене салмағының көрсеткіштері, сондай-ақ толыққанды жаттығулар болмаған жағдайда қозғалыс белсенділігінің мазмұны мен көрсеткіштері туралы мәліметтер алды.

Түйін сөз: пандемия, COVID-19, студенттер, қозғалыс белсенділігі.

Аннотация. Статья посвящена анализу физического состояния и двигательной активности студенток специальности физической культуры и спорта в условиях пандемии COVID-19. На основании анкетирования 20 студенток-спортсменок

получены данные о режиме дня, питании, состоянии сна, показателей массы тела, а также содержание и показатели двигательной активности в условиях отсутствия полноценных тренировочных занятий.

Ключевые слова: пандемия, COVID-19, студенты, двигательная активность.

Summary. The article analyzes the physical condition and motor activity of female students of the specialty of physical culture and sports in the context of the COVID-19 pandemic. Based on a survey of 20 female students, data on the daily routine, nutrition, sleep status, body weight indicators, as well as the content and indicators of motor activity in the absence of full-fledged training sessions were obtained.

Keywords: pandemic, COVID-19, students, physical activity.

Введение. Прошло более 10 месяцев с момента обнаружения коронавируса в китайском городе Ухань и более семи месяцев – с объявления пандемии Всемирной организацией здравоохранения. Обнаруженный коронавирус получил название COVID-19 – инфекционное заболевание, вызванное последним из открытых вирусов семейства коронавирусов. До вспышки инфекции в Ухане, Китай, в декабре 2019 г. о новом вирусе и вызываемом им заболевании известно не было. Сегодня вспышка COVID-19 переросла в пандемию, охватившую многие страны мира.

Пандемия (греч. πανδημία «весь народ») – необычайно сильная эпидемия, распространившаяся на территории стран, континентов; высшая степень развития эпидемического процесса [1].

В связи с этим в ряде стран и, в частности, в Республике Казахстан, с 15 марта 2020 года был введен режим карантина. Прекращена деятельность большинства предприятий, объектов малого и среднего бизнеса, банков, кинотеатров, спортивных залов, стадионов и т.д. Занятия с учащимися и студентами всех видов учебных заведений, а также тренировки спортсменов были переведены на режим онлайн обучения [2, 3].

Пандемия коронавируса COVID-19 и карантин с ограничением передвижений, введенного в Казахстане, коренным образом изменила привычный образ жизни большинства жителей страны. От введенных ограничений в большей степени остальных категорий населения пострадали спортсмены. Приостановлены соревнования практически по всем видам спорта, различные формы проведения тренировочных занятий спортсменов были прекращены, за исключением онлайн тренировок и индивидуальных занятий по месту жительства.

В настоящее время проведен ряд исследований и разработаны рекомендации по занятию физической культурой и спортом в условиях карантина, вызванного пандемией коронавируса [4, 5].

Отмечается, что повседневная активность снизилась в среднем во всем мире на 12%, вместе с тем, люди, которые более активно занимаются спортом, еще больше увеличили свои тренировки, люди, которые вели малоактивный образ жизни, стали еще более не активны. Повседневная двигательная активность населения снизилась от 7% до 38%. Максимальным (38%) снижение было в Испании, минимальным (7%) – в Гер-

мании. Выраженное снижение количества шагов отмечено в Италии, Португалии, Румынии и Франции. В России снижение активности за 16–22 марта составило 17% по сравнению с тем же периодом прошлого года [6]. К сожалению, подобные исследования в Казахстане не проводились.

Предполагается, что данные, полученные в ходе проведенного исследования, представляют определенный интерес для понимания образа жизни, тенденций, предпочтений в тренировках и двигательной активности студентов-спортсменов в условиях карантина, вызванного пандемией коронавируса COVID-19.

Организация исследования. В исследовании приняли участие 20 студенток 2–4 курсов образовательной программы «Физическая культура и спорт» Высшей школы искусства и спорта, Павлодарского педагогического университета, представительницы таких видов спорта, как спортивные игры (волейбол, баскетбол), восточные единоборства, циклические виды (легкая атлетика, лыжные гонки), сложно-координационные виды (художественная гимнастика, акробатика), пауэрлифтинг. Уровень спортивной квалификации опрошенных студенток: II, I спортивный разряд, кандидаты в мастера спорта – 14, мастера спорта – 5, мастера спорта международного класса РК – 1.

Для получения данных о физическом состоянии, характере и содержании двигательной активности студентов-спортсменов в условиях пандемии респонденткам была предложена анкета, состоящая из двух блоков вопросов. Первый блок включал шесть вопросов, касающихся физического состояния в период самоизоляции. Второй блок состоял из девяти вопросов, направленных на выявление характера и содержание двигательной активности.

Результаты и их обсуждение

Физическое состояние девушек в период самоизоляции. Опрос показал весьма схожую картину протекания самоизоляции у многих студенток. К нашему удивлению коронавирусом не заболел никто. На вопрос «Ваше восприятие пандемии коронавируса COVID-19» ответы распределились равномерно по 50,0% между «тревогой» и «безразличием». Видимо, такая разнополярность ответов связана с особенностями нервной системы респонденток.

Качество и длительность сна у 95,0% не претерпели изменений, за исключением одной студентки, которая отметила у себя увеличение продолжительности сна.

Состояние питания в большинстве семей студенток осталось на прежнем уровне. По одной девушке отметили, «питание стало лучше», «питание стало хуже». 90,0% изменений в качестве и количестве принимаемой пищи не отметили.

На вопрос «В какую сторону изменился Ваш вес?» получены такие ответы – «стал больше» 5,0%, «не изменился» 90,0%, «стал меньше» 5,0%. Изменение количественных показателей массы тела подтверждают

субъективные ответы на предыдущий вопрос о состоянии питания в семьях студенток.

На шестой вопрос «Ваше самочувствие и физическое состояние было?» – «хуже» у 30,0%, «как всегда» – 70,0%, т. е. состояние самоизоляции, карантина и отсутствие двигательной активности в прежнем качестве и количестве в незначительной степени повлияло на данные показатели.

Содержание и объем двигательной активности студенток в период самоизоляции.

Данный блок содержал девять вопросов.

На первый вопрос «Проводили ли Вы тренировки в период карантина?» 100,0% респондентов ответили положительно. Форс-мажорные обстоятельства не повлияли на отношение девушек к тренировочному процессу.

На вопрос «Изменился ли объем Вашей двигательной активности за период самоизоляции?» были получены ответы. «Не изменился» – 50,0%, «уменьшился» – 20,0%, «увеличился» – 30,0 %. Следовательно, как минимум, у 80,0% студенток-спортсменок объем двигательной активности не изменился по сравнению с показателями до кризисного состояния.

Временные показатели тренировочных занятий колебались от 1,5 до 2,0 часов у 70,0% опрошенных, более 2,0 часов у оставшихся 30,0%. Вместе с тем, девушки отметили, что тренировки по времени были несколько меньше, чем до периода пандемии.

В период изоляции как виды двигательной активности девушки преимущественно использовали утреннюю зарядку и пробежки – 80,0%, дневные прогулки – 20,0%. Такой популярный вид в Европе, как ходьба по лестницам, наши респонденты в своих ответах не отметили.

Занятия физическими упражнениями во время карантина проводились строго в индивидуальной форме, поскольку групповые занятия, даже на открытом воздухе, были строго запрещены. В период послабления требований карантина все студентки тренировались в своих группах или командах, но опять-таки на открытом воздухе.

На вопрос «Охарактеризуйте состояние Вашей спортивной формы в период карантина» 60,0% ответили, что «Частично утратили». Это представительницы игровых видов, восточных единоборств, художественной гимнастики и пауэрлифтинга. У 40,0%, или у восьми спортсменок, спортивная форма сохранилась на прежнем уровне. Эти девушки представляют циклические виды спорта – легкую атлетику и лыжные гонки.

Для восстановления в полном объеме спортивной формы девушкам потребуется от 1 до 1,5 месяцев – 40,0%, двенадцати спортсменкам, или 60,0%, для восстановления необходимо 2,0–2,5 месяца.

Заключение. Таким образом, по результатам проведенного опроса можно сделать вполне определенные выводы по физическому состоянию

и двигательной активности студенток-спортсменок Павлодарского Прииртышья в условиях пандемии:

– в силу получения недостаточной своевременной информации и молодежного максимализма 50,0% опрошенных восприняли заболевание COVID-19 без должной меры ответственности;

– состояние сна, массы тела, содержания питания у большинства респондентов не претерпели изменения;

– все спортсменки проводили индивидуальные тренировочные занятия в условиях карантина;

– за период карантина 60,0% девушек частично утратили спортивную форму;

– для восстановления спортивной формы представительницам разных видов спорта потребуется от 1 до 2,5 месяцев.

Литература

1. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / Под ред. проф. Л.И. Скворцова. – 28-е изд. перераб. – М.: Мир и образование, 2014. – 1376 с.

2. Распоряжение Правительства РФ от 16.03.2020 N 635-р (ред. от 20.09.2020) «О временном ограничении въезда в Российскую Федерацию иностранных граждан и лиц без гражданства и временном приостановлении оформления и выдачи виз и приглашений» // Справочно-правовая система «Консультант+». – URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_347693/ (дата обращения: 29.09.2020).

3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июля 2020 года №489. «Об утверждении Национального плана по защите жизни и здоровья казахстанцев в условиях пандемии». <https://inbusiness.kz/ru/news/nacionalnyj-plan-po-zashite-zhizni-i-zdorovya-kazahstancev-v-usloviyah-pandemii-utverzhdn-v-rk> (дата обращения 29.09.2020).

4. Наздрачев Г.О., Машичев А.С. Занятия физической культурой во время пандемии / Г.О. Наздрачев, А.С. Машичев // Молодой учёный. – 2020. – №20 (310). – С. 389-390.

5. Балвочюс М., Машичев А. С. Проблемы занятий физической культурой в условиях самоизоляции / М. Балвочюс, А.С. Машичев // Молодой учёный. – 2020. – №21 (311). – С. 230-232.

6. Корольчук А. Пандемия COVID-19 и двигательная активность (статистика от производителей спортивных часов и трекеров). <http://fit-test.ru/blog/covid-19/2020-05-22-pandemia-covid-19-and-physical-activity.aspx>

**Әл-Фараби және әл-Машани
мұрасы**

**Аль-Фараби и наследие
Акжана аль-Машани**

Д.В. Раденко

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

Н.Я. Большунова

Новосибирский государственный педагогический университет, РФ

Б.А. Нурумов

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

О ЦЕННОСТИ ГУМАНИЗМА ЛИЧНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА-ПЕДАГОГА

Аннотация. В статье рассматривается вопрос подготовки специалистов нового типа в условиях развития и становления новой изменяющейся среды в современном мире.

Ключевые слова: восточная философия, гуманизм, социальная мобильность, семейная жизнь, игра.

Андатпа. Мақалада Қазіргі әлемдегі жаңа өзгеретін ортаның дамуы мен қалыптасуы жағдайында жаңа типтегі мамандарды даярлау мәселесі қарастырылады.

Summary. The article deals with the issue of training specialists of a new type in the conditions of development and formation of a new changing environment in the modern world.

Универсальность познания аль-Фараби является бесспорным. Он проявлял интерес гуманитарным и естественным наукам. Всю жизнь аль-Фараби посвятил изучению аристотелевским воззрениям как формальной логике, платоновской онтологии и гносеологии, так и теории бытия и познания. Его признают основоположником восточной философии, изучавший аристотелевские учения.

Вопросы ценности человека и человека добродетеля затрагивались в философских воззрениях аль-Фараби. Жизнь аль-Фараби – это уникальный пример стремления к знаниям, пониманию мира и смысла жизни. На размышлениях и духовных основах великого философа можно воспитывать человека как личность и укреплять истинные гуманные ценности. Мудрость великого учителя весьма актуальна и имеет огромный смысл в наши дни.

Сегодня в нашей жизни происходят большие перемены. Они касаются социально-политической жизни, экономики и каждого из нас.

Рынок заставляет самостоятельно решать деловые проблемы, а это невозможно без знаний, умений, инициативы. Какого специалиста ждет страна от нас в это бурное неопределенное время? Каким он должен быть?

Специалист нового типа должен обладать социальной мобильностью, высокой адаптивностью к постоянно изменяющимся условиям, умением понимать конкретные жизненные ситуации, оценивать их и принимать оптимальные жизненно-важные решения самостоятельно.

Исполнителями этого социального заказа являемся мы – преподаватели. Нашей задачей является – создать условия и сделать студента своим партнером в этом сложном процессе развития и воспитания. Значительная роль в этом принадлежит активным методам обучения и, прежде всего, имитационным играм.

Игра – универсальная школа профессиональной и семейной жизни, школа человеческих взаимоотношений. Но от обычной школы она отличается тем, что участник игры, обучаясь в ходе игры, и не подозревает о том, что чему-то учится. В игре нет легко опознаваемого источника знаний, нет обучающего лица. Процесс обучения развивается на языке действий, учатся и учат все участники игры в результате активных контактов друг с другом. Игровое поведение почти наверняка свидетельствует о том, что и в реальной жизни будут проявляться эти качества, как только этого потребуют обстоятельства. Таким образом, игры – школа социального опыта, и этот опыт относится к сферам, гораздо более обширным, чем сюжеты конкретных игр.

Пытаясь проследить связи игровых ситуаций с ситуациями в реальной жизни, мы далеки от намерения утверждать, что главный мотив, побуждающий студентов к участию в игре, состоит в осознанном желании познавать действительность с помощью игровой модели. Он включается в игру, потому что она отвечает ряду его интересов. Прежде всего, это – специфический игровой интерес. Природа игрового интереса изучена еще недостаточно. Впрочем, некоторые факторы, способствующие (порознь и в совокупности) возникновению игрового интереса, перечислить все же можно:

- удовольствие от контактов с партнерами по игре и демонстрации своих возможностей как игрока;
- азарт ожидания непредвиденных ситуаций и последовательных развитий в ходе игры;
- необходимость принимать решения в сложных и часто неопределенных условиях;
- довольно быстрое выяснение последствий принятых решений (это выяснение, как правило, возможно, только в ходе игры, т.к. последствия зависят еще и от непредсказуемых действий других игроков);
- удовлетворение от успеха – промежуточного или окончательного;
- если игра ролевая, то удовольствие от процесса перевоплощения в роль.

Тяга к удовлетворению интересов, приведшая студента в игру, и разочарованиями. Могут оказаться чем-то неприятными партнеры по игре; его собственное игровое поведение может сложиться неудачно, вызвать неодобрение партнеров; проигрыш или иная форма неуспеха может надолго выбить студента из колеи и помешать ему нормально функционировать в реальной жизни. Об этом, в первую очередь, должен понимать педагог и, разрабатывая игру найти верное соотношение учебных

и игровых действий, обеспечивающих общее и профессиональное развитие личности специалиста. Поэтому преподавателю необходимо хорошо представлять себе не только дидактическую сущность и возможности игры, но и методически грамотно проектировать и строить ее в соответствии с определенными принципами.

За основу можно взять принципы конструирования и организации деловых игр, сформулированные А.А. Вербицким:

1. Принципы имитационного моделирования конкретных условий и игрового моделирования содержания и форм профессиональной деятельности.

2. Принцип проблемности содержания имитационного моделирования и процесса его развертывания в игровой модели.

3. Принцип совместной деятельности (принятие совместных решений в условиях ролевого взаимодействия).

4. Принцип диалогического общения.

5. Принцип двупланности игровой и учебной деятельности [1].

Использование вышеперечисленных принципов, бесспорно, поможет педагогу избежать методологических ошибок при разработке имитационных игр. Но немало трудностей подстерегает и при организации данного вида игр. Подготовка и проведение имитационной (деловой) игры определяется ее типом и особенностями имитируемой профессиональной деятельности. В самом общем виде модель игры может содержать следующие стадии и этапы:

1) Подготовка игры.

– диагностика основных элементов деловой игры.

– подготовка сценария.

2) Проведение игры.

– ознакомление студентов с исходной информацией.

– подготовка студентов к игре.

– проведение игры.

Особое значение приобретает в имитационной игре совместное обсуждение ее результатов, анализ полученного опыта.

По мнению Д.И. Кавтарадзе, задача преподавателя в послеигровом обсуждении – направить выход накопившейся у студентов психической энергии на поиски, открытие смыслов игры, осознание ее ценности, помочь им прорваться в новый круг понимания: изменения своих представлений о проблеме, раскрытия нового в себе [4].

Итак, итоговая оценка результатов игры должна быть преимущественно содержательной, смысловой. В ходе игры преподаватель может занимать три позиции: руководителя, игрока или фасилитатора (помощника, консультанта), эксперта. Наибольшие усилия в организации имитационных игр приходится на ее подготовительные этапы, а это, в свою очередь, влияет на результативность и эффективность игры в целом. Подготовка и проведение игры, как правило, требуют использование

системы различных методов, комплекса средств, различных форм работы студентов как в аудитории, так и вне ее.

Таким образом, оценивая колоссальные возможности имитационных игр, хочется верить, что использование их в педагогическом процессе займет достойное место. Вместе с тем хочется отметить, что проблема использования имитационных (деловых) игр в процессе подготовки будущих специалистов (педагогов) недостаточно изучена, требует к себе внимания со стороны ученых, педагогов, психологов.

Дальнейшие исследования требуют решения следующих задач:

- разработка имитационных игр не кустарным способом, а с привлечением широкого круга специалистов (специалиста проблемной области, для которой делается игра, психолога, программиста и т.д.);
- изучение и определение способов разрешения методических и технических трудностей в организации исследовательских игровых экспериментов;
- от отдельных имитационных игр, используемых в обучении, перейти к внедрению комплексов игр, охватывающих большие разделы учебных планов;
- производство игр промышленного характера.

Литература

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М., 1981. – 132 с.
2. Габрусевич С.А., Зорин Г.А. От деловой игры – к профессиональному творчеству. – Минск, 1989. – 167 с.
3. Геронимус Ю.В. Игра, модель, экономика. – М., Знание, 1989. – 216 с.
4. Кавтарадзе Д.Н. Обучение и игра. Введение в активные методы обучения. – М., 1998. – 164 с.

В.А. Волкова

КГУ СОШ № 16, г. Экибастуз, п. Солнечный

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ИГРЫ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. Статья посвящена использованию интерактивных игр на уроках в начальной школе. Интерактивные игры несут в себе возможности значительного эмоционально-личностного воздействия, формирования коммуникативных умений и навыков, ценностных отношений. Поэтому применение учебных игр способствует развитию индивидуальных и личностных качеств младшего школьника.

Ключевые слова: интерактивные технологии, взаимодействие, «Мозговой штурм», «Карусель», фокус-группы.

Современная наука об образовании приблизилась к тому моменту, когда возникла потребность в создании педагогических технологий, которые обеспечивают самое главное в образовательном процессе – разви-

тие личности каждого учащегося, его активности. Анализируя свою деятельность, поняла, что необходимо внести некоторые изменения в свою практику, прежде всего, изменить стиль. Если пассивные методы предполагали авторитарный стиль взаимодействия, то активные больше предполагают демократический стиль. Интерактивные методы можно рассматривать как наиболее современную форму активных методов. Они несут в себе возможности значительного эмоционально-личностного воздействия, формирования коммуникативных умений и навыков, ценностных отношений. Поэтому применение учебных игр способствует развитию индивидуальных и личностных качеств младшего школьника.

Следовательно, задача учителя – обеспечить на уроке такую деятельность, которой способствуют современные интерактивные технологии. В этом случае:

- ученик сам открывает путь к познанию;
- усвоение знаний это результат его деятельности;
- из объекта образовательного процесса он превращается в субъект;
- меняется сам образовательный процесс: обучение переходит в учение;
- процесс становится увлекательным как для ученика, так и для учителя;
- и учителя и дети получают навыки взаимодействия в группе и умения вести диалог;
- все субъекты процесса учатся быть внимательными к чужому мнению и формировать собственное отношение к окружающей действительности;
- ученики и учитель становятся партнёрами.

Актуальность вышеперечисленного определяется не только социальным заказом, но и потребностями человека к самоопределению и самовыражению в условиях современного, информационного общества.

Интерактивные технологии. В качестве интерактивных упражнений практикую работу в малых группах. Проведение этого этапа вызывает наибольшее число трудностей. В группах сменного состава эти проблемы решаются с помощью ротации: из активной группы перевожу в пассивную, а из пассивной – в активную. Состав группы должен включать не более 5–6 человек, т. к. в группах большего количественного состава иногда не хватает времени всем высказаться, легче бывает «спрятаться» за спины других, что снижает активность учащихся, гасит интерес к занятию. Лучше, если в каждой группе объединяются учащиеся разного уровня информированности по данному предмету, это позволяет им взаимно дополнять и обогащать друг друга. Во избежание потери времени на уроке следует заранее планировать, как учащиеся будут разделены на группы. Для этого можно раздать карточки с буквами, которые составляют ключевое, слово и предложить объединиться всем, кому достались одинаковые буквы. Размещение рабочих мест тоже нужно продумывать.

мывать заранее. На перемене можно поставить столы по 2 или по 3, а стулья расположить напротив друг друга. Такая планировка не мешает слушать, учащиеся могут видеть лица друг друга, что помогает совместному общению. Большое значение для эффективности учебного сотрудничества имеет характер его организации, в частности, внешняя регламентация деятельности участников групп. При организации первого занятия сообщая учащимся, что при подготовке выступления следует выслушать всех участников группы, совместно попытаться разобраться в проблеме, в случае необходимости можно обратиться за помощью к преподавателю, затем выбрать выступающего. Во время работы групп необходимо следить, насколько продуктивно организуется совместная работа, помогать некоторым учащимся включиться в общение, оказывать необходимую помощь в решении проблемы. На подготовку выступления разным группам требуется разное время. Если не все группы подготовились одновременно, то выделяю для них дополнительное время. При озвучивании проблемы используются такие варианты работы: выступает один человек (по выбору группы или по желанию); выступают последовательно все члены группы. Но в том и другом случае учащиеся должны помнить, что выступать необходимо кратко и информативно.

Примеры интерактивных заданий на уроках

Познание мира. 3 класс

Тема: Вещество. Агрегатное состояние веществ.

Цели: Понимать, что такое тела, вещества, явления.

Ожидаемые результаты:

А: Ученик называет твердые, жидкие и газообразные вещества. С небольшой помощью устанавливает соответствие «тело-вещество». Умеет работать в паре, группе.

В: Ученик самостоятельно устанавливает соответствие «тело-вещество», отвечает на вопросы высокого порядка по изучаемой теме. Активно сотрудничает в группе, высказывает свое мнение.

С: Может объяснить причины перехода одного состояния вещества в другое, растворимости некоторых веществ, руководит работой группы, проводит саморефлексию и формулирует самостоятельно цели урока.

Оборудование: Карточки-инструкции, коллекции полезных ископаемых, стикеры, бумага и маркеры, презентация, ИАД, лист самооценки.

Ход урока.

Мотивационно-целевой этап

I. Организационный момент.

II. Подготовка к восприятию нового материала.

На уроках познания мира мы изучаем окружающий нас мир и взаимоотношения человека с ним. Работа в парах (вопросы на карточках):

Мозговой штурм – это:

- новаторский метод решения проблем;
- максимум идей за короткий отрезок времени;
- расслабление, полет фантазии, самоудовлетворение (чем неожиданней идея, тем лучше, нужны необычные, самые «дикие» идеи);
- отсутствие какой-либо критики (любые оценки идеи откладываются на более поздний период);

1 ученик: – Что же относится к окружающему миру? (Все предметы и явления природы).

– Что мы относим к природе?

– На какие две группы делим всё, что относится к природе?

– Назови предметы живой природы.

2 ученик: – Какие различия предметов живой и неживой природы?

– Все ли предметы относятся к природе?

– Назови предметы, сделанные руками человека.

– Назови предметы неживой природы.

Деление на группы «Пазлы» (работа в малых группах).

Работа в группах: определение целей и задач урока. (Техника «20 секунд»).

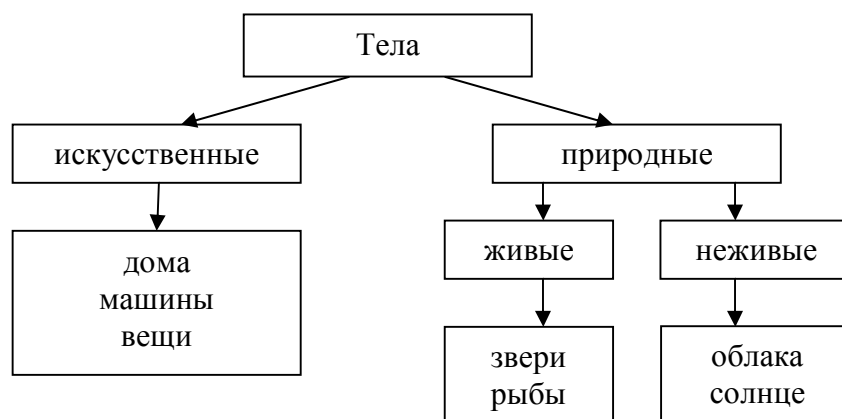
III. Усвоение нового материала.

1. Показ слайдов презентации урока по теме (интерактивная экскурсия)

Все предметы, окружающие человека, называются телами.

Работа в тетрадях. Запись темы урока.

Составление схемы: Кластер (работа в фокус группах).

По интерактивному методу «Карусель» группы изучают материал по кластеру.

Содержательно-операционный этап

2. Чтение текста в учебнике на странице 35. Работа в парах. Ответы на вопросы к тексту, метод «Займи позицию»; Привести свои примеры веществ. Лыжи – из древесины, снег – замёрзшая вода, одежда – ткань (шерсть, хлопок).

3. Тест-диктант (Если согласны – ставите «+», не согласны «-») (индивидуальная работа). Два ученика работают с обратной стороны доски.

- 1) Все предметы, окружающие человека, называются телами.
- 2) Тела бывают искусственные и природные.
- 3) Книга, здания, автомобиль относятся к телам неживой природы.
- 4) Воздух, вода, облака – тела живой природы.
- 5) Человек – часть природы, т.е. тело природы.

6) Тела живой природы отличаются от тел неживой природы тем, что они питаются, растут, дают потомство, стареют и умирают. (Взаимопроверка в парах. Сравнивают с доской.)

4. Явления природы. – Что происходит с предметами живой и неживой природы по истечении какого-то времени? (Они изменяются). – Каким изменениям подвергаются тела? Более подробный ответ на этот вопрос можно найти в учебнике.

5. Самостоятельное чтение статьи. Привести примеры явлений природы.

Река замерзает зимой – вода превращается в лёд, весной лёд тает – ледоход; весной лопаются почки, появляются листья, растут, желтеют, опадают – листопад; солнце утром восходит, поднимается высоко – восход, вечером садится – закат; животные рождаются, растут, стареют, умирают и т.д.

6. «Самарский» пересказ. Назовите опорные слова в этом отрывке. Ученики называют слова, учитель записывает на доске. Изменения: дерево, животные, солнце, небо, камень, снег.

– Кто сможет сразу пересказать этот текст? (После пересказа успешным учеником, пересказ в парах вполголоса друг другу, затем выслушивание менее успешного ученика).

7. Показ слайдов. Явления природы.

8. Три состояния тела.

– На фотографиях вы видели воду в разных состояниях. Назовите предметы, которые состоят из воды.

Капля воды – жидкое состояние.

Снежинка, иней – твёрдое состояние.

Туман – газообразное состояние.

Показ слайда: 3 состояния тела. Примеры.

9. Вещества. Объяснение с использованием слайдов.

Найти неверное написание (вода – капля).

Этап оценки и рефлексии

IV. Проверка. Подведение итогов.

– Что нового узнали на уроке? Что запомнили? Кто доволен своей работой на уроке? Кто не очень доволен? Почему?

V. Домашнее задание: стр. 62–63. (по выбору)

VI. Рефлексия

1. На уроке я работал	активно / пассивно	
2. Своей работой на уроке я	доволен / не доволен	
3. Урок для меня показался	коротким / длинным	
4. За урок я	не устал / устал	
5. Мое настроение	стало лучше / стало хуже	
6. Материал урока мне был	понятен / не понятен	полезен / бесполезен
	интересен / скучен	легким / трудным
7. Домашнее задание мне кажется	интересно / не интересно	

Преимущества использования этой технологии. В традиционной системе учитель обычно опирается на успешного ученика, ведь он быстрее «схватывает» материал, быстрее его запоминает, а менее успешный «отсиживается» на уроке. Уроки, проведённые в интерактивном режиме, позволяют включить всех учащихся в активную работу, обеспечить каждому учащемуся посильное участие в решении проблем, в результате учащиеся с низким уровнем успешности обретают некоторую уверенность в собственных силах, успешные ощущают пользу, помогая товарищам понять материал. В процессе работы в интерактиве у учащихся формируются коммуникативные навыки, способность к сотрудничеству и взаимодействию, развивается критическое мышление, что является необходимым для их будущей профессиональной деятельности.

Интерактивные технологии дают учащимся повышение эффективности восприятия информации; повышение интереса, как к изучаемому материалу, так и к самому процессу обучения; умение критически мыслить; умение работать в сотрудничестве с другими.

Создавая условия для взаимодействия, чтобы каждый ученик был вовлечен в активный познавательный процесс, имел возможность работать совместно в сотрудничестве, проявляя при этом коммуникативные умения, учитель анализирует и свою деятельность.

В ходе выполнения работы был получен следующий вывод: изучая и применяя интерактивные технологии в своей практике, учитель создает в классе атмосферу открытости и ответственного сотрудничества.

Литература

1. Бугримов И.В. Использование интерактивных технологий на занятиях... / И.В. Бугримов // Пазашкольное выхаванне. – 2005.
2. Еделева Е.И. Интерактивные техники групповой работы / Е.И. Еделева // Школьный психолог. – 2004. – № 15; Мясоед Т.А. Интерактивные технологии обучения: Спец. семинар для учителей. – М., 2004.
3. Кашлев С.С. Технология интерактивного обучения / С.С. Кашлев. – Мн., 2005.
4. Пидкасистый П.И., Хайдаров Ж.С. Технологии игры в обучении и развитии. – М., 1996. – 268 с.
5. Суворова Н. Интерактивное обучение: Новые подходы. – М., 2005.

Г.Е. Отенова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

Г.Б. Жакибаева

Назарбаев Интеллектуальная школа, г. Павлодар

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ ДЛЯ РАБОТЫ С АРХИВНЫМИ ДОКУМЕНТАМИ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности применения технологии развития критического мышления через чтение и письмо, позволяющие развивать у студентов осознанное владение логическими действиями: определение, установление причинно-следственных связей, обобщение, сравнение, классификация при работе с архивными материалами.

Ключевые слова: методы критического мышления, этапы работы, архивные материалы, анализ, оценивание.

В настоящее время на смену традиционным технологиям приходят новые образовательные подходы, где конструирование учебного процесса осуществляется либо на основе обучения через информацию, либо на основе обучения через деятельность.

Новым резервом, отвечающим заданным требованиям, для нас оказалась технология развития критического мышления через чтение и письмо. Данная технология позволяет на занятиях эффективно работать с архивными материалами, критически обдумывать изучаемый материал, делать выводы, вырабатывать собственное мнение на основе осмысления изученного материала.

Критическое мышление означает выработку точки зрения по определенному вопросу и способность отстаивать эту точку зрения логическими доводами. Критическое мышление предусматривает внимание к аргументам оппонента и их логическое осмысление. Критическое мышление, таким образом, – не отдельный навык, а комплекс многих навыков и умений, которые вырабатываются у студентов на занятиях. Систематическое включение критического мышления в учебный процесс помогает формировать особый склад мышления и познавательную деятельность [1, с. 2].

Использование приемов технологии критического мышления через чтение и письмо позволяет сформировать практические знания, навыки и умения:

- находить требующую информацию в различных источниках;
- критически осмысливать информацию;
- систематизировать информацию по заданным признакам;
- переводить визуальную информацию в вербальную знаковую систему информации;
- находить ошибки в информации, воспринимать альтернативные точки зрения и высказывать обоснованные аргументы;

– устанавливать связи между документами;
– уметь длительное время собирать и систематизировать тематическую информацию [1, с.3].

Все перечисленные цели должны быть строго иерархизированы и четко выстроены в определенной последовательности, с учетом личного опыта познания каждого студента.

На первом этапе работы студентов с архивными материалами и для развития умения воспринимать информацию можно использовать прием «Знаю – хочу узнать – узнал». Это работа с таблицей на стадии вызова. Студенты работают по парам и заполняют первую графу таблицы (что я знаю по теме: это могут быть какие-то ассоциации, исторические сведения, предположения), после обсуждения полученных результатов студенты сами формулируют цель занятия: что я хочу узнать? Для устранения пробелов в собственных знаниях и заполняют 2 графу. После изучения темы соотносят полученную информацию с той, что была у них в начале занятия, учатся рефлексировать собственную мыслительную деятельность.

На втором этапе «Понимание или осмысление» используется прием «Толстый и тонкий вопросы» при организации взаимопроса. После изучения темы студентам предлагается сформулировать три «тонких» и три «толстых» вопроса, связанных с пройденным материалом. Затем – они опрашивают друг друга, используя свои таблицы «толстых и тонких вопросов» [2, с. 57].

На третьем этапе «Применение» (способность использовать полученную информацию на практике) можно использовать прием с инструментом ПМИ (плюс, минус, интересно). Данный приём формирует навыки анализа и классификации изучаемой информации. Заполняя такую таблицу, студенты учатся точно работать с информацией, не искажая её смысла.

– «Плюс» (+) записываем те факты, которые могут отвечать на вопрос «Что в этом хорошего?»;

– «Минус» (–) записываем все те факты и мысли, которые могут отвечать на вопрос «Что в этом плохого?»;

– «Интересно» (?) – предназначается для записи различных интересующих студентов фактов и мыслей «Что в этом интересного?». Стадия рефлексии (размышления) позволяет студентам закрепить новые знания и перестроить свое первичное представление об изучаемом материале. Таким образом, происходит целостное осмысление и «присвоение» нового знания, формирование собственного отношения к изучаемому материалу [3, с. 21].

Четвертый этап анализа включает разделение архивного материала на компоненты для облегчения понимания сущности документа. Студенты определяют объект анализа и выделяют признаки анализируемого исторического факта, процесса, явления, классифицируют их, проводят од-

нолинейное или комплексное сравнение, дают сравнительную характеристику. Для решения этой задачи можно использовать методический прием ТАСК-анализ. ТАСК – (это сокращение для слов Тезис – Анализ – Синтез – Ключ), его задача – помочь студентам научиться независимо размышлять об отдельных моментах текста в документе. Метод этот представляет собой 10 последовательно заданных вопросов, над которыми в ходе чтения материала им предстоит размышлять. Наиболее рационально ответы на вопросы занести в специально сконструированную таблицу (таблица 1) [4].

Таблица 1

Вопрос	Ответ
1) Какая тема обсуждается?	
2) Каково основное утверждение по теме?	
3) Сформулируйте контрутверждение: что скорее всего выскажет оппонент в защиту либо для опровержения данного утверждения?	
4) Что поддерживает основное утверждение и контрутверждение? Перечислите эти доводы в отдельных колонках	
5) Содержит ли этот текст непонятные, сложные или «перегруженные» слова и выражения? Если да, то найдите и поясните их	
6) Проведите оценку защиты утверждения и контрутверждения. Определите спорные выводы, отвлеченные моменты, ошибочные заключения и другие слабые места спора	
7) Видите ли вы какие-либо допущения, ценности или идеологическое влияние в основном утверждении или доводах в его защиту? Найдите их и укажите, насколько они влияют на справедливость утверждения	
8) Изложите свое утверждение полностью в следующей форме: Несмотря на то, что (укажите контрутверждение либо один из самых сильных доводов в его защиту), (основное утверждение), поскольку (главные причины, побуждающие верить в истинность основного утверждения)	
9) Является ли полный тезис спорным, но в тоже время приемлемым для защиты, либо неприемлемым, либо слишком сложным для принятия?	

Таким образом, предлагаемый метод «заставит» относиться к текстам и в качестве читателей, и в качестве соавторов, это поможет устанавливать связь между чтением и разработкой доказательств. Сотрудничество достигается, когда читатель начинает предлагать идеи, дополняющие, оценивающие или подвергающие сомнению довод, приведен-

ный автором. Кроме того, ТАСК поощряет читателя установить доброжелательную, но критическую связь с ценностями и убеждениями автора. Использование ТАСК поможет значительно улучшить способность студентов читать и оценивать прочитанное. Это наиболее очевидно проявляется при подготовке к групповой дискуссии в ходе выявления слабых мест в собственных доказательствах, таких, к примеру, как несоответствие материала, отсутствие доводов в защиту, ошибочность предубеждения. Также улучшается умение студентов составлять доказательства.

На этапе оценивания студенты оценивают значение того или иного материала для достижения конкретной цели. Суждения студентов должны основываться на четких критериях, которые могут определяться самим студентом или же задаваться ему извне (например, преподавателем). Студенты устанавливают историческое значение документа, место события, объясняют мотивы, цели и результаты деятельности исторических деятелей, дают им оценку.

Таким образом, задача преподавателя состоит в том, чтобы систематически обучать студентов связи между документами и выражать свое отношение к изученному. По мере усложнения архивных материалов, введение сложных исторических документов требует от студентов глубокого разностороннего системного анализа, посредством которого осмысливаются общие теоретические принципы и идеи. Успешность анализа и синтеза исторических документов студентами в значительной мере зависит от применения ряда методических приемов и средств.

Литература

1. Зарифова М.А., Тарасенко Е.М., Критическое мышление на уроках истории Казахстана // История Казахстана: преподавание в школе.– 2012.– №6.– С. 2-4.
2. Сборник по развитию критического мышления: из опыта работы учителей Назарбаев Интеллектуальных школ. – Астана, 2015. – 90 с.
3. Оськина В.Н. Развитие познавательной и самостоятельной деятельности на уроках истории // История Казахстана: преподавание в школе.– 2011. – №2. – С. 21-24.
4. Ярославцева А.В. Методические приемы технологии развития критического мышления на уроках истории // интернет-ресурс <https://nsportal.ru/shkola/istoriya/library/2017/03/16/statya-metodicheskie-priemy-tehnologii-razvitiya-kriticheskogo>

С.Е. Еркеш

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ФАРАБИЕВЕДЕНИЯ

Аннотация. Абу Наср аль-Фараби – историческая личность, деятельность которого изучается до сих пор. Его работы оставили неизгладимый след в истории разных народов, в философском мире. В истории нашего государства он стоит наряду с такими историческими личностями, как Абай, Ахмед Яссауй, ханы Казахского ханства.

Цель исследования – рассмотрение становления фарабиеведения в СССР и в современном Казахстане.

Ключевые слова: Абу Наср аль-Фараби, программа, «Рухани жаңғыру», «Семь граней Великой Степи».

Андатпа. Әбу Наср әл-Фараби – қызметі әлі зерттеліп жатқан тарихи тұлға. Оның шығармалары әр түрлі ұлттардың тарихында, философиялық әлемде өшпес із қалдырды. Біздің мемлекетіміздің тарихында ол Абай, Ахмед Яссауи сияқты тарихи тұлғалармен және Қазақ хандығының хандарымен қатар тұрады.

Зерттеудің мақсаты – Фарабитанудың КСРО-да және қазіргі Қазақстанда қалыптасуын зерттеу.

Summary. Abu Nasr al-Farabi is a historical figure whose activities are still being studied. His works have left an indelible mark on the history of different nations, in the philosophical world. In the history of our state, he stands alongside such historical figures as Abai, Ahmed Yassau, and the khans of the Kazakh Khanate.

The purpose of the research is to examine the formation of Farabi studies in the USSR and in modern Kazakhstan.

Сегодня Казахстан достиг больших результатов в политической, экономической и социальной сферах, лидируя среди бывших советских государств по многим показателям. Но особое внимание на современном этапе уделяется духовному развитию нации. Благодаря программе «Рухани жаңғыру», которая была разработана в 2017 году, начался новый этап модернизации общественного сознания. Цель этой программы – сохранить и приумножить духовные и культурные ценности, войти в 30 развитых государств мира [1].

Непосредственным продолжением данной программы является статья Лидера нации Нурсултана Абишевича Назарбаева «Семь граней Великой Степи». Данную статью поддержали видные политические, культурные и научные деятели нашего государства. Примером являются слова общественного деятеля Олжаса Сулейменова: «Глава государства понимает, что его статья как указ историкам заниматься национальной историей и включиться в научную работу. Я полностью поддерживаю статью Главы государства, а также программу «Рухани жаңғыру» [2].

Мировые достижения, описанные в данной статье, позволяют молодежи современного Казахстана гордиться тем, что они практически берут свое начало на территории нашего государства. Изучая и анализируя

исторические источники, связанные с этими «гранями», мы находим неопровержимые доказательства того, что культурная и политическая деятельность кочевых племен, населявших территорию Казахстана, непосредственно повлияла на мировую цивилизацию и мировую историю.

В статье внимание уделяется историческим личностям, которые внесли огромный вклад в развитие мировой науки, литературы и искусства. Одним из них является Абу Наср Мухаммад аль-Фараби.

Биография выдающегося философа, мыслителя и ученого описывается в работах Абу-ль-Фадль Байхаки, Ибн Халликана и других авторов. Согласно историческим источникам, Абу Наср Мухаммад аль-Фараби родился в 870 году в городе Фараб (ныне Отырар). Здесь же получил первоначальное образование, далее посетил такие города, как Шаш (Ташкент), Багдад, где получил дальнейшее образование и начал свое разностороннее развитие. Известны его наставники из Багдада – это Юханна ибн Хайлан и Абу Бишр Матта. С 941 года аль-Фараби продолжает свою деятельность, живя в Дамаске. Им были написаны такие труды, как «Трактат о душе», «Книга о смысле философии», «Трактат о взглядах жителей добродетельного города» и другие. Аль-Фараби – последователь идеи Аристотеля. То, что он был знатоком целого ряда наук своего времени, привело к тому, что его прозвали вторым учителем [3, с. 6].

Глубокое изучение жизни и деятельности мыслителя, согласно временному контексту, в Казахстане началось с приобретением независимости.

В Советском Союзе, в годы сталинизма все национальные вопросы, связанные с тюркологией, не публиковались и даже не рассматривались. В 1928 году с отменой арабской графики была уничтожена арабская литература. По этой причине казахи подвергались духовному обнищанию.

Одним из первых, кто был заинтересован трудами аль-Фараби, был академик Бободжан Гафуров, который поднимал вопрос фарабиеведения. В 1960 году ему все-таки было предложено подготовить материалы для рассмотрения в верхах. Благодаря его работе Политбюро ЦК КПСС разрешило издание трудов аль-Фараби. В том же году было решено провести научно-теоретические конференции, посвященные 1100-летию мыслителя в Москве и Алма-Ате в 1970 году. Но затем поступило решение перенести проведение конференции на 1975 год [4, с. 29].

Особую роль в развитии фарабиеведения сыграл также Агын Касымжанов – советский и казахстанский философ. Благодаря дуэту с Б. Гафуровым была выпущена книга «Аль-Фараби в истории культуры», которая стала ныне библиографической редкостью. Деятельность Агына Касымжанова совпала с борьбой партии против «казахских буржуазных националистов». Несмотря на такую трудную обстановку, он развернул работу по возрождению фарабиеведения в Казахстане и выполнил ее с достоинством [4, с. 32].

2020 год для Казахстана полон юбилейными датами. Одной из значимых дат является 1150-летие мыслителя Аль-Фараби. Соответственно, проводятся множество конференций и форумов, приуроченных к этой дате. Спортивные мероприятия сегодня являются одним из популярных форм, которая поддерживается молодежью. К 150-летию Абая павлодарским клубом бегунов был организован марафон на 150 км в период с середины июля по 10 августа. Реализация такого спортивного мероприятия, связанная с юбилеем Абу Наср аль-Фараби, также получила поддержку казахстанской молодежи.

Литература

1. Интернет ресурс
URL: <https://official.satbayev.university/ru/university/roukhani-zhangyu->
2. Интернет ресурс URL:
https://baigenews.kz/special/vzglyad_v_budushchee/olzhas_suleimenov_7_granei_velikoi_stepi_posilprezidenta_opredelyaushchii_neobhodimost_vsestonnogo_izucheniya_istorii/
3. Мухаммад Р.Д. Книга об аль-Фараби.
4. Бурабаев М.С. Аль-Фараби в Казахстане. – А.: 2009. – 238 с.

Г.К. Жакупова, Н.Ж. Шакаманова

*Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления,
г. Павлодар*

РАЗВИТИЕ У УЧАЩИХСЯ 10 КЛАССА НАВЫКОВ АНАЛИЗА И СОСТАВЛЕНИЯ ТЕКСТОВ С СОБЛЮДЕНИЕМ РЕГЛАМЕНТА

Аннотация. В данной статье рассматривается исследование, целью которого было развитие у учащихся 10 класса навыки анализа и составления текстов, соблюдая регламент. В ходе реализации цели было проведено 2 цикла уроков с их дальнейшим анализом. Сделаны вывод об эффективности методов работы и спланированы дальнейшие действия.

Ключевые слова: анализ, составление текста, регламент, методы обучения, исследование.

Андатпа. Бұл мақалада 10 сынып оқушыларының мәтінді талдау және құрастыру дағдыларын дамыту мақсатында регламентті сақтай отырып зерттеу қарастырылады. Мақсаттарды іске асыру барысында 2 сабақ циклі өткізілді. Жұмыс әдістерінің тиімділігі туралы қорытынды жасалды және одан әрі әрекеттер жоспарланды.

Summary. This article discusses a study aimed at developing the skills of analysis and writing texts in grade 10 students, observing the rules. During the implementation of the goal, 2 cycles of lessons were conducted with their further analysis. The conclusion is made about the effectiveness of the working methods and further actions are planned.

Актуальность исследования заключается в том, что в нынешнем учебном году 10 классы сдают внешнее оценивание, в связи с чем необходимо обратить внимание на работу с текстом и умение соблюдать регламент при выполнении работ.

Выбору темы исследования послужило выявление проблемных моментов у учащихся 10 класса: затруднения при анализе и составлении текстов различных жанров. Также еще одной проблемой являлось несоблюдение регламента при написании работ. Строгое следование регламенту также будет необходимо учащимся. Учитывая затруднения учеников, мы сформулировали тему исследования, которая отражает и наши цели профессионального развития. Проблемным являлся вопрос, как научить учащихся анализировать и составлять тексты самостоятельно, соблюдая заданное на работу время. В начале исследования мы с коллегами составили и провели анкетирование среди учащихся, в котором наше предположение о наличии проблем подтвердилось, 30% учащихся указывали на то, что имеют затруднения при работе с текстом, 30% написали, что имеют небольшие затруднения и 40% вообще их не испытывают. При обсуждении результатов опроса нами с коллегами было решено взять для исследования по 1 ученику с каждого уровня. Таким образом, были определены ученики А, В и С.

При разработке уроков были изучены методические пособия для работы с текстом. Рассмотрены материалы книги Уильяма Зиснера [1] «Как писать хорошо» и другие книги и пособия для журналистов, помогающие при подготовке учащихся к экзамену. Кроме этого, была рассмотрена работа М. Канабековой [2] «Основы стилистики» с целью всестороннего анализа текста. Также основывались на книгу Стива Прентиса [3] «Интегрированный тайм-менеджмент».

Перед первым циклом нами был составлен график проведения исследования уроков. В ходе подготовки мы изучили карты класса и особенности учащихся, провели беседу со школьным психологом об успеваемости и индивидуальных особенностях учащихся, изучили тип интеллекта по Гарднеру. Перед проведением уроков мы с коллегами планировали урок, обсуждая ожидаемый результат от каждого учащегося и выбирая наиболее эффективные методы и приемы. Так, для анализа текста были выбраны стратегии: «Фишбоун» для выявления причинно-следственных связей, сопоставительные таблицы. Для составления текстов учащимся предлагались структура и алгоритмы по написанию жанра.

По улучшению навыка тайм-менеджмента применялась методика Пирамида Франклина [4]. Этот прием помогает правильно распорядиться своим временем и достичь поставленных целей на уроке.

После проведения первого цикла на нашей встрече с коллегами было отмечено, что ученик В мало участвует в работе группы; ученик А берет на себя инициативу и выполняет задания быстрее остальных

учащихся, а ученик С работает в своем темпе, но нуждается в индивидуальной поддержке, вспомогательных материалах. Искали новый подход, с помощью которого будет решаться существующая проблема в учебной деятельности учащихся (дифференциация, новые формы работы). Так, после проведения 1 урока нами были сделаны выводы о необходимости использования дифференциации по темпу работы (углубление, ускорение) для ученика А. После проведения 2 урока в ходе обсуждения было решено в период проведения 2 цикла опробовать внедрение активных методов обучения на уроке и проследить за результатом. Можем сделать вывод, что используемые методы оказались эффективными. Но необходимо отработать навыки аргументации.

При разработке уроков второго цикла учитывался опыт первого. Таким образом, в плане была предусмотрена работа в группах, но на этот раз ученик В находился в группе с равными по степени успеваемости учащимися, что положительно сказалось на его работе. Учащийся активно работал, задавал вопросы, верно выполнил задание. Ученик А в дни проведения исследования отсутствовал на уроках по причине болезни. Но нами было решено готовить для этого ученика дополнительные задания на углубление. Для анализа текста ученикам предлагалось составить разноуровневые вопросы по Блуму, для ответов на которые предлагались способы аргументации, также использован метод «Джигсо».

Ученику С были предложены образцы, речевые клише, алгоритмы, которые помогут при выполнении заданий. Также оказана индивидуальная поддержка учителя через диалог и вспомогательные вопросы, что позволило ученику лучше освоить материал урока. Учащийся верно выполнил задания и даже дал при взаимооценивании комментариев для улучшения работы своему однокласснику. В обратной связи учащийся также отмечает, что работа была эффективной, он научился писать новый жанр и «хотел бы написать еще отчеты на другие темы».

В результате проведения двух циклов нами с коллегами был сделан вывод о том, что ученику А при работе над анализом текста или составлением текстов необходимо давать задания на углубление, поскольку он быстрее остальных справляется, иногда упражнения кажутся легкими и ученик не мотивирован их выполнять. Ученик В улучшил результат, активно работал на уроке, проявлял инициативу, это связано с темой раздела и методиками, применяемыми на уроке. Также важно учитывать, что ученик В лучше работает в паре или же в группе, если у каждого учащегося свое задание на общую цель. Ученик С старается, выполняет задания быстрее, но все же нуждается в индивидуальных занятиях и поддержке учителя на уроках.

По использованным методам можем сделать вывод, что учащиеся справляются со всеми заданиями и успешно анализируют текст. Однако при написании текстов встречаются ошибки, необходимо продолжать

работать над аргументацией и отрабатывать форматы разных жанров текста.

Показатели результатов процентного выполнения суммативных работ изменились, поскольку объектом исследования были тексты, которые не всегда входили в задания СОР и СОЧ и не отражают динамику учащегося. Показатели пробных экзаменов у ученика А и В остались такими же, у учащегося С – улучшились на 20% процентов.

Наши дальнейшие действия заключаются в улучшении собственной практики. В ходе обсуждения результатов работы нами был выстроен план последующей работы с данным классом.

Литература

1. Пит Дадли. Lesson Study: руководство.
2. Уильям Зиснер, Как писать хорошо [1].
3. М. Канабекова «Основы стилистики» [2].
4. Стив Прентис, Интегрированный тайм-менеджмент [3].
5. А. Гин Приемы педагогической техники [4].

А.К. Шарипова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

РАЗВИТИЕ ОДАРЕННОСТИ РЕБЕНКА: ИСТОРИЯ И ПРИЧИНЫ

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятия «одаренность», выявлению причин диссинхронизации в развитии, а также вопросам выявления и содействия развитию одаренных детей.

Ключевые слова: одаренность, интеллект, социальная адаптация, специфика одаренности.

Современное мировое пространство постоянно меняется, различные сферы человеческой деятельности, такие как экономическая, производственная, информационно-технологическая, нуждаются в талантливых, творчески мотивированных личностях, способных к поиску новых решений. Поэтому задача выявления и содействия развитию одаренных детей является одной из первостепенных и приоритетных.

Общество во все времена было заинтересовано в людях, которые показывали высокие результаты в рисовании, музыке, техническом творчестве, общественной и политической сфере. Именно эти люди являются двигателями прогресса. Одаренный ребенок как личность достаточно длительное время является объектом изучения педагогов, психологов.

Исследование проблем одаренности проходило на протяжении всего XX в. среди зарубежных и отечественных педагогов и психологов. Широко известны разработки таких зарубежных ученых, как Э.П. Торренс, Дж. П. Гилфорд, Н. Лейтес, Г. Гарднер, а также отечественных психоло-

гов, а именно: В.Н. Дружинина, А.М. Матюшкина, Ю.Д. Бабаевой, М.А. Холодной, В.Д. Шадрикова, Д.В. Ушакова, А.И. Савенкова и многих других.

Интерес к одаренности, таланту человека в психолого-педагогической науке и практике сохранился до настоящих дней и отражен в работах Б.Б. Коссова, И.Ю. Кулагиной, Д.А. Майоровой, Н.А. Медведевой, В.П. Озерова, О.В. Соловьевой, Е.И. Щеплановой и др.). Понятие одаренность, несмотря на большое внимание, которое уделяется этому вопросу, по-прежнему остается загадкой как для ученых, так и для родителей и общества в целом.

Специалисты считают одаренность системной характеристикой психики человека, развивающейся в течение всей жизни.

Основоположником теории об одаренности является Дж. Гилфорд, который первым обозначил существование двух видов мышления: конвергентного мышления и дивергентного мышления. Конвергентное мышление может развиваться в задачах, которые имеют жесткую структуру и предполагают единственно правильный ответ. Если говорить о характеристике, то это линейное и логическое мышление, которое предполагает одно-единственное правильное решение задачи. Обычно ассоциируется с тестами IQ и свойственно классическому типу преподавания.

Метод творческого мышления, в котором заключается поиск множества решений одной и той же задачи, – это дивергентное мышление. Также этот тип мышления иногда называют параллельным. Дивергентные способности проявляются в умении выдвигать большое количество интересных и необычных идей, в отказе от стереотипов.

Понятие одаренности тесно связано с понятием интеллект, который в настоящее время некоторыми авторами подразделяется на *общий* и *социальный*. Такое разделение стало необходимым вследствие наличия диссинхронизации развития интеллектуально одаренных детей.

М. Гросс [1, с. 25-33] считает, что одаренные дети быстро овладевают чтением, значительно быстрее развиваются и могут хорошо общаться со сверстниками. В данном случае мы имеем дело с *социальным интеллектом (SI)*. Термин ввел Э. Торндайк в 1920 г., подразумевается как способность «правильно понимать поведение людей». В целом, по его мнению, социальный интеллект проявляется в использовании IQ для социальной адаптации.

Лета Холлингворс определила диапазон интеллекта IQ 125–155 как «социально оптимальный интеллект» и отметила, что дети, чей интеллект находится в этом диапазоне, хорошо сбалансированные, уверенные в себе люди, которые способны завоевать доверие и дружбу сверстников. У детей, чей интеллект выше уровня IQ-180, разница между исключительно одаренным ребенком и его товарищами настолько велика, что

создает особые проблемы развития, которые нередко приводят даже к социальной изоляции [2, с. 46].

В зарубежной литературе явно обозначена эта тенденция в описании особо одаренных детей, где подчеркивается именно неравномерность их развития, резкое опережение в умственном плане, с одной стороны, и отставание, не соответствующее даже возрастной норме, социального и эмоционального развития, – с другой стороны.

Выдающийся американский психолог М. Чиксенмихайи, изучая развитие одаренных детей и взрослых, отмечал, что одаренные дети часто склонны к интроверсии и очень много времени проводят в одиночестве. При этом они хотят общения, тянутся к другим детям, но у них нет достаточных социальных навыков для успешных контактов [3, с. 192].

Социальная изоляция одаренных детей связана с разными причинами: отсутствием подходящей группы сверстников, проблемами семьи, противоречиями между амбициями и отношением социальной среды и др. Некоторые одаренные дети скрываются под маской камуфляжа, стараются не выделяться и быть обычными. Поэтому вопрос поддержки и содействия развитию таких детей является более чем актуальным.

Л. Силверман [4, с.31-37], известный психоаналитик, работавший с одаренными детьми, пишет, что способность любить других не может развиваться полностью, пока ребенок не научится любить себя. Она указывает, что этот процесс предполагает несколько этапов: интенсификацию самоанализа, признание своих различий с другими, понимание и принятие других и, в конечном счете, понимание и принятие самого себя. Включенность в этот процесс требуется не только от родителей, но и от учителей одаренного ребенка.

Таким образом, специфика одаренности конкретного ребенка, ее своеобразие определяется взаимодействием множества биогенных (наследственность, природные задатки, таланты, дарования) и социогенных (семья, сверстники, уровень развития науки, культуры, ближайшее окружение, включенность в игровую, учебную, трудовую деятельность) факторов.

Перед педагогическим сообществом стоят три взаимосвязанные задачи: во-первых, поиск одаренных детей и молодежи, во-вторых, их сопровождение, т.е. создание условий, обеспечивающих развитие и реализацию способностей детей и молодежи, в-третьих, поддержка и мониторинг дальнейшего развития одаренных детей и талантливой молодежи в избранной сфере профессиональной деятельности.

Реформы образования непосредственно связаны со сменой функционала и системы взаимодействия педагога и учащегося. Учитель становится не просто источником знаний, а постепенно входит в роли наставника, фасилитатора, модератора, оказывающего педагогическое сопровождение ребенка в процессе его учебной деятельности, во время реализации его траектории развития. Профессиональный стандарт учи-

теля наполняют новые компетенции, в число которых входит работа с одаренными учащимися, умение составлять совместно с другими специалистами программу индивидуального развития ребенка, умение разрабатывать и реализовывать индивидуальные программы развития с учетом личностных и возрастных особенностей учащихся.

Литература

1. Gross M.U.M. The «Me» Behind the Mask: Intellectually Gifted Students and the Search for Identity // *Roeper Review*, 1998. – № 3. – Vol. 20.
2. Hollingworth L.S. Gifted children: Their nature and nurture. New York: The Macmillan company, 1926. – 374 p.
3. Csikszentmihayi M. The evolving self: A psychology for the third millennium. New York, NY: HarperCollins Publishers, 1993. – 358 p.
4. Silverman L.K. Asynchronous development // The social and emotional development of gifted children: what do we know? / Eds. Sally M. Reis, Nancy M. Robinson. Waco: Prufrock Press, 2002. – P. 31-37.

R.N. Demidenko, M.S. Mantykova
Pavlodar pedagogical University

THE PROBLEM OF PERSONAL RESPONSIBILITY AND SELF-REGULATION

Summary. The article is devoted to the actual problem at the present stage of personal responsibility and self-regulation. The characteristic features of the interpretation of the categories of responsibility and self-regulation are analyzed. Special attention was paid to the results of the study of the responsibility of socially immature adolescents and adolescents who made their professional choice. The authors believe that it is necessary to pay attention to how the individual exercises control over the implementation of standards adopted in society and regulates their behavior and activities. Based on the analysis of scientific literature, the authors suggest the most popular methods that will help self-regulation of the mental state of the individual.

Keywords: responsibility, self-regulation, personality, locus of control, introspection.

Андатпа. Мақала жеке тұлғаның жауапкершілігі мен оны өзін-өзі реттеудің қазіргі кезеңіндегі өзекті мәселеге арналған. Жауапкершілік пен өзін-өзі реттеу категорияларын түсіндірудің сипаттамалық ерекшеліктері талданады. Кәсіби таңдау жасаған әлеуметтік жетілмеген жасөспірімдер мен жасөспірімдердің жауапкершілігін зерттеу нәтижелеріне ерекше назар аударылды. Авторлар адамның қоғамда қабылданған нормалардың орындалуын бақылауды қалай жүзеге асыратынына және оның мінез-құлқы мен қызметін реттейтіндігіне назар аудару қажет деп санайды. Авторлар ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде жеке тұлғаның психикалық жағдайын өзін-өзі реттеуге көмектесетін ең танымал әдістерді ұсынады.

Түйін сөздер: жауапкершілік, өзін-өзі реттеу, жеке тұлға, бақылау локусы, ішкі көзқарас.

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме на современном этапе ответственности личности и ее саморегуляции. Проанализированы характерные особенности толкования категорий ответственность и саморегуляция. Особое внимание было обращено на полученные результаты исследования ответственности социально незрелых подростков и подростков, сделавших свой профессиональный выбор. Авторы считают, что необходимо обратить внимание на то, как личность осуществляет контроль над исполнением нормативов, принятых в обществе, и регулирует свое поведение и деятельность. На основе проведенного анализа научной литературы авторы предлагают наиболее популярные методы, которые помогут саморегуляции психического состояния личности.

Ключевые слова: ответственность, саморегуляция, личность, локус контроля, самоанализ.

Abu Nasir al-Farabi was a scholar who studied many fields of science and wrote many scientific papers. Philosophy and logic, mathematics and music theory, astronomy and medicine, cosmology and law are some of the Sciences that have opened up new opportunities for human development.

Al-Farabi's teaching about mind and consciousness is one of the most important achievements in philosophy. Al-Farabi paid special attention to education, science and education in human development. This is evidenced by the conclusions of the scientist: «Education without education is the worst enemy of humanity», «to become a master of your craft, you need to strive for perfection».

In psychology, responsibility is considered as a concentrated control over the acts of an individual's activity, a criterion for their fulfillment of standards that are projected using differentiated forms, such as observation and evaluation of social behavior [1, p. 75].

Analysis of the works of specific authors on the problem of responsibility also allows us to see the diversity of approaches and ambiguity of the characteristics of this category. Some define it as a person's ability to perform a duty, others (T.F. Ivanova) reveal it as a strong-willed quality associated with the moral and value orientation of the individual (A.I. Golubeva, L.S. Slavina), reflecting the individual's tendency to adhere to generally accepted social norms in their behavior, to fulfill their duties, as a willingness to give an account for their actions to society and themselves.

G.V. Kovaleva defines responsibility as an integral quality of personality that determines a person's behavior based on their awareness of the dependence of activity on generally accepted goals and values [2, p.102].

N.V. Bordovskaya, Ya.L. Kolominsky, and A.A. Rean emphasize in their works that, first of all, responsibility is the most important characteristic of a person, it is what «first of all distinguishes a socially Mature person from a socially immature one» [3, p. 92]. Second: based on the locus of control theory, they consider two types of responsibility. Responsibility of the first type is the case when a person assumes full responsibility for what happens to him in life. «I am responsible for my own successes and failures. My life and the life of my family depend on me. I must and can do it» – this is the life

credo and postulates of such a person. The second type of responsibility is associated with a situation where a person is inclined to consider other people, external circumstances, or a situation responsible for everything that happens to them. Parents, teachers, and future colleagues often act as «other people» who are responsible for both failures and successes,

In this regard, there are interesting results of experimental psychological research. We obtained the following results: among socially immature adolescents, the proportion of those who have responsibility of the second type is 78%, while only 22% are inclined to take responsibility for themselves (that is, they belong to the first type). This is in stark contrast to other results obtained in our own research. In this case, adolescents were examined, mostly those who made their professional choice and had certain life goals. Here, according to the coefficient of responsibility, the picture is reversed – 80% of respondents have the first type of responsibility («I am responsible for myself») and only 18% – the second type of responsibility («Let the other person answer»). The results of the two studies «match» almost «exactly the opposite»

Self-regulation is an important part of the human psyche, and it is useful for everyone to own it. It is about managing your mental and emotional state, and this is undoubtedly a very useful quality. By acting on yourself with the help of mental images, controlling your breathing or using other techniques, a person can quickly «recover».

Self-regulation – (from lat. regulare – to put in order, to establish) – in General, the impact on the system, carried out in order to maintain the required performance indicators, but implemented through internal changes generated by the system itself in accordance with the laws of its organization. A significant contribution to solving the problems of self-regulation was made by scientists who studied the manifestation of this phenomenon in various activities.

Self-activity and self-identity reached a high point in the efficiency of formation it was during training, when the process of personality development. Self-regulation of the individual goes in the following main directions: development of a humanistic position in relation to oneself, when there is a consciousness of the importance of one's personality; acquisition of basic knowledge, ideas about human capabilities in General and one's own capabilities in particular; actualization of personal resources through self – exploration methods; development of reflexive ability-constant rethinking of one's own and others' positive and negative life experience [4, p. 215].

The essence of personal self-regulation is to bring their behavior in line with the norms of social and professional morality. The most effective personal phenomenon of self-regulation of behavior is moral categories. Moral self-regulation is a process that characterizes the ability of an individual to bring their behavior in accordance with generally recognized moral norms and professional requirements. This means that the individual

actively understands the influences of the environment exerted on it and determines an independent attitude to them. Self-regulation is not limited to the choice of individual actions, it also consists in the formation of oneself as a person. For this purpose, the individual has a multi-level system of internal mechanisms or processes that occur in his moral consciousness and provide a stable connection between external requirements expressed in the norms of social and professional morality, and behavior. A person has the ability to regulate their activities and behavior awareness and experience of these requirements.

The norm is the situation when self-regulation is formed and develops in parallel with personal maturation. If there is no personal development, a person does not learn to take responsibility, then the situation worsens. The development of self-regulation is impossible without personal growth.

In adulthood self-regulation helps to subordinate emotions to intellect, but in old age the balance is shifting again in the direction of emotions. To optimize the mental state in self-regulation, there are various methods – auto-training, meditation, physical exercises, self-massage, relaxation, breathing techniques, aromatherapy, art therapy, color therapy, and others. Auto-training is useful in those activities that cause a person to become more emotional. Conscious use of certain types of self-regulation begins around the age of three.

In 3–4 years, involuntary motor and speech methods of self – regulation are predominant – for 7–8 involuntary ones, there is only one voluntary one.

Children 4–5 years old learn emotional control through games. Involuntary methods still prevail: four to one.

By the age of 5–6, the proportions are aligned one to one, and now children actively use their imagination, memory, thinking and speech.

From the age of 6–7 years, you can already talk about self-correction and self-control. The proportions have changed dramatically: for 3–4 arbitrary methods of self-regulation, only one involuntary method falls out.

From the age of 8 and the entire period of growing up, the individual improves his methods, adopting them from others.

At the age of 20–40 years, the type of self-regulation chosen is directly dependent on human activity. Mostly conscious volitional methods are used.

A person 40–60 years old retains manipulations with attention, but they are gradually replaced by passive rest, reading books.

After 60 years, passive discharge, communication, reflection-comprehension is predominant.

Thus, the process of responsibility and self-regulation as a system of functional links ensures the creation and dynamic existence in the consciousness of the individual of an integral model of his activity, anticipating (both before the beginning of actions and during their implementation) his performing activity.

Literature

1. Korovin V.M., Sviridov V.A. Training of teachers of Russian military educational institutions // Pedagogy. – 2004. – № 1. – P. 75-84.
2. Kovaleva G.V. pedagogy of peacemaking, social responsibility, cooperation // Priorities of modern pedagogy, Moscow, 1993, Pp. 109-125.
3. Bordovskaya N.V., Rean A.A. Pedagogy. – SPb., 2004. – 300 s.
4. Lomov B.F. Methodological and theoretical problems of psychology. – M: Science, 1984. – 444.

К. Умишева, Б.Д. Каирбекова

Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар

РАЗВИТИЕ ДЕТСКОЙ ОДАРЕННОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Андатпа. Бұл мақалада балалардың дарындылығын дамыту мәселесі қарастырылады. Балалардың дарындылығының компоненттері зерттелді. Психологиялық зерттеулердің деректері бар, оған сәйкес интеллекттің дамуының жоғары деңгейі әрдайым шығармашылық әлеуеттің жоғары деңгейімен байланысты емес.

Түйін сөздер: дарындылық, ерекше дарындылық, ақыл-ой дарындылығы, қабілеттер.

Аннотация. В данной статье рассмотрена проблема развития детской одаренности. Изучены компоненты детской одаренности. Имеются данные психологических исследований, согласно которым высокий уровень развития интеллекта не всегда связан с таким же высоким уровнем творческого потенциала.

Ключевые слова: одаренность, специальная одаренность, умственная одаренность, способности.

Summary. This article deals with the problem of developing children's giftedness. The components of children's giftedness were studied. There is evidence from psychological research that a high level of intelligence development is not always associated with the same high level of creativity.

Keywords: integration, integrated lesson in terms of integration.

Создание условий, обеспечивающих выявление и развитие одаренных детей, реализацию их потенциальных возможностей, является одной из приоритетных задач современного общества. Наличие социального заказа способствует интенсивному росту работ в этой области. Однако мировая практика работы с одаренными детьми указывает на то, что при отсутствии валидных методов идентификации одаренности эта работа может привести к негативным последствиям.

Многолетние исследования творческой деятельности, в частности, структуры одаренности, равно как и работы целого ряда известных авторов, дают определенные основания для попытки построения некоторых новых теоретических положений относительно динамики и организации творческого процесса, сущности творчества [1].

Одаренность – это своего рода мера генетически и опытно предопределенных возможностей человека адаптироваться к жизни. Основные функции одаренности – максимальное приспособление к миру, окружению, нахождение решения во всех случаях, когда создаются новые, непредвиденные проблемы, требующие именно творческого подхода.

Специальная одаренность характеризуется наличием у субъекта четко проецируемых вовне (проявляющихся в деятельности) возможностей – мнений, навыков, быстро и конкретно реализуемых знаний, проявляющихся через функционирование стратегий планирования и решения проблем.

В целом же можно представить одаренность как систему, включающую следующие компоненты:

- 1) биофизиологические, анатомио-физиологические задатки;
- 2) сенсорно-перцептивные блоки, характеризуемые повышенной чувствительностью;
- 3) интеллектуальные и мыслительные возможности, позволяющие оценивать новые ситуации и решать новые проблемы;
- 4) эмоционально-волевые структуры, предопределяющие длительные доминантные ориентации и их искусственное поддерживание;
- 5) высокий уровень продуцирования новых образов, фантазия, воображение и целый ряд других.

А.М. Матюшкин, опираясь на работы многих исследователей (Н.С. Лейтес, В.М. Теплов, В.А. Крутецкий, А.В. Брушлинский и многие другие), выдвинул следующую синтетическую структуру творческой одаренности, включая в нее [2]:

- 1) доминирующую роль познавательной мотивации;
- 2) исследовательскую творческую активность, выражающуюся в обнаружении нового, в постановке и решении проблемы;
- 3) возможности достижения оригинальных решений;
- 4) возможности прогнозирования и предвосхищения;
- 5) способности к созданию идеальных эталонов, обеспечивающих высокие этические, нравственные, интеллектуальные оценки.

При этом А.М. Матюшкин считает принципиально важным отметить, что одаренность, талантливость необходимо связывать с особенностями собственно творческой деятельности, проявлением творчества, функционирования «творческого человека». С этим полностью соглашается В.А. Моляко [3]. Его исследования также позволили ему выделить в системе творческого потенциала следующие составляющие:

- задатки, склонности, проявляющиеся в повышенной чувствительности, определенной выборочности, предпочтениях, а также в динамичности психических процессов;
- интересы, их направленность, частота и систематичность их проявления, доминирование познавательных интересов;

– любознательность, стремление к созданию нового, склонность к решению и поиску проблем;

– быстрота в усвоении новой информации, образование ассоциативных массивов;

Проявление творческого поиска можно представить по следующим признакам:

– реконструктивное творчество;

– комбинаторное творчество;

– творчество через аналогии.

Проявление интеллекта представляется возможным фиксировать по:

– пониманию и структурированию исходной информации;

– постановки задачи;

– поиску и конструированию решений;

– прогнозированию решений (разработки замыслов решения), гипотез.

Динамику (скоростные показатели) решений и творческой деятельности в целом наиболее исчерпывающе будут определять следующие основные типы: • медленный; • быстрый; • сверхбыстрый.

Уровни достижений можно определять по задачам, которые ставит перед собой субъект, или же по самим достигнутым успехам, и здесь уместно выделить три условия:

I) желание превзойти существующие достижения (сделать лучше, чем есть);

II) достичь результата высшего класса;

III) реализовать сверхзадачу (программу максимум) – на грани фантастики.

Таким образом, предлагаемая структура довольно многообразно описывает различные типы одаренности, их доминирующие характеристики, своеобразие сочетаний наиболее важных качеств. Все то, что относится к общей творческой одаренности, имеет непосредственное отношение и к различным видам специальной одаренности – научной, технической, педагогической, художественной и т. д.; но при этом мы имеем дело с проявлением определенных доминантных качеств, особенностей, характеризующих специфику творчества в конкретной сфере человеческой деятельности [4].

Феномену интеллекта, его измерениям посвящено множество исследований. Идея Ф. Гальтона – Дж. Кеттела состояла в том, что интеллект должен проявлять себя в простых отдельных функциях, идея же А. Бине, что признаки интеллекта имеют более обобщенный комплексный характер. Оба подхода широко использовались при составлении тестов. В настоящее время одной из популярной является структурная модель интеллекта по Дж. Гилфорда [5]. Ею пользуются при диагностике, прогнозировании, обучении и развитии одаренных детей.

Считалось, что интеллектуальная одаренность, выявленная по системе IQ, влечет за собой высокие результаты в творчестве. Однако эксперименты, проведенные соратниками и последователями Л. Термина (1989 г.), показали, что высокие показатели коэффициента умственной одаренности не всегда давали хорошие результаты в творчестве.

Этой точки зрения придерживались и другие исследователи, американский ученый Э.Л. Торренс, наблюдая за своими учениками, пришел к выводу, что успешны в творчестве не те дети, которые хорошо учатся, не те, кто имеет высокий IQ. Они имеют, конечно, значение, но не являются единичными условиями. В его концепции одаренности основополагающим являются творческие способности, творческие умения, творческая мотивация. Творчество же в его понятии – «естественный процесс, порождаемый сильной потребностью человека в снятии напряжения, возникающего в ситуации незавершенности или неопределенности» [6].

В российской психологии в настоящее время имеется ряд исследований, посвященных этому вопросу (В.Н. Дружинин, А.М. Матюшкин, М.А. Холодная и др.).

В.Н. Дружинин, анализируя подходы отечественных и зарубежных авторов по данной проблеме, выделил свои позиции: по его мнению, нет необходимости разделять функции интеллектуальных способностей и творчества; для креативности необходим интеллект не ниже среднего, но в то же время он полагает, что интеллект и креативность – независимые, ортогональные способности.

Таким образом, по поводу соотношения интеллектуальных способностей и креативности нет единства мнений. Но, несомненно, что эта проблема представляет немалый интерес как для теории, так и практики работы с детской одаренностью.

По нашему мнению, интеллект – важная составляющая умственной одаренности. Но в ее «состав», как пишет Н.С. Лейтес, входят и другие компоненты. Креативность («творчество») – одна из важнейших характеристик одаренности. «Расположенность к творчеству – высшее проявление активности человека, способность создавать что-то новое, оригинальное, она может выступать в любой сфере человеческой деятельности» [6].

Таким образом, потенциально из задатков человека может быть создано столько работающих способностей, сколько существует каналов связи между окружающей средой и человеком с его внутренним миром. Однако реально количество способностей зависит от организации учения и деятельности человека. Иллюстрацией может послужить такой простой пример: у человека существуют мышцы, которые могут шевелить ушами, но реально делать это умеет один из тысячи, у всех остальных этот задаток – потенциальная нереализованная способность. Многие люди страдают отсутствием звуковысотного слуха и т. д.

Таким образом, *способности* – процесс материализации исполнительными органами психики и моторики природной чувствительности и смыслов отраженного в предметные конструкции.

Умственная одаренность, основанная на хорошей памяти, далеко не всегда приводит к высшему ее проявлению – творчеству. Имеются данные психологических исследований, согласно которым высокий уровень развития интеллекта не всегда связан с таким же высоким уровнем творческого потенциала. Но именно эта способность к творчеству привлекает исследователей больше всего. Можно, оказывается, много знать, но не уметь ничего изобрести нового и оригинального.

Дело в том, что для учебной деятельности важнее оказывается преимущественно конвергентное мышление, направленное на поиск логически единственного, правильного ответа, а для творчества важно дивергентное мышление, которое предполагает, что на один и тот же вопрос может быть дано несколько правильных ответов.

Литература

1. Шадриков В.Д. Способности, одаренность, талант. Развитие и диагностика способности. – Москва, 1997. – 97 с.
2. Абдильдин Ж.М. О методологической роли целостного рассмотрения социальных явлений. Материалистическая диалектика как методология. – Алма-Ата: Наука, 1981. – 45 с.
3. Чудновский В.Э., Юркевич В.С. Одаренность: дар или испытание. – Москва: Знание, 1990. – 32 с.
4. Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков. – Москва: Издательский центр «Академия», 1996. – 65 с.
5. Рензулли Дж., Рис С.М. Модель обогащенного школьного обучения: практическая программа стимулирования одаренных детей // Современные концепции одаренности и творчества / Под ред. Д.Б. Богоявленской. – Москва, 1997. – С. 112-124.

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ**

**Қазақ руханиятындағы әл-Фараби мұрасы: филология және тарих
Наследие аль-Фараби в казахской духовности: филология и история**

К.Б. Айдаркенова Роль аль-Фараби в развитии науки	4
А.Б. Батталов Идеи аль-Фараби о государстве	6
А.Ж. Дауесова Әл-Фарабидің өмірі және ғылым жолы	12
Б.Д. Коқумбаева Фараби и фарабиеведение в казахской философской мысли	15
Д.Қ. Құдайқұлова, Б.Ш. Құралқанова Әдебиеттану ғылымындағы интермәтінділіктің зерттелу жайы	23
А. Нұрболатқызы, Б.Ш. Құралқанова М. Жұмабаевтың «Шолпанның күнәсі» әңгімесіндегі авторлық ұстаным	28
А.Т. Утегенова Әбу Насыр әл-Фарабидің математикалық мұрасының ерекшеліктері	32
М.Д. Хасанова Әл-Фараби және түркі құқығы	38
Э.Ә. Шүренбаева Қазақ тарихындағы әл-Фараби мұраларының алатын орны	43

**Әл-Фараби мұрасының педагогикалық ойды дамытудағы рөлі
Роль наследия аль-Фараби в развитии педагогической мысли**

Z.K. Kulsharipova, M.S. Mantykova, A.B. Zhantlessova, A.A. Aldazharova Heritage of al-Farabi in modern pedagogical education	51
А.Б. Абуова Наследие аль-Фараби в современной педагогике	56
Н.С. Асенова, А.Н. Ахмұльдинова Әл-Фараби іліміндегі жалпы педагогикалық және гуманистік идеялар	59
А.И. Булшекбаева, М.К. Сураншиева, Г.К. Ширинбаева Әл-Фараби мұраларындағы еңбек теориясы	64
А.И. Булшекбаева, М.К. Сураншиева, Р.Е. Каримова Әл-Фараби еңбектеріндегі ұстаздық шеберлік мәселелері	69
Р.Н. Демиденко Организация духовно-нравственного воспитания и развитие учащихся в образовательной среде школы	74
R.N. Demidenko, M.S. Mantykova The problem of personal responsibility and self-regulation	80
А.К. Ермекова, З.Е. Жұмабаева Мектеп жасына дейінгі балаларды үш тілде оқытудың мәселелері	84

У.Ж. Аменова, З.Е. Жумабаева Мектепке дейінгі білім берудегі ұйымдастырылған оқу қызметтері	88
А.В. Садыкова, З.Е. Жумабаева, Ж. Абыкенова Современные дошкольные здоровьесберегающие технологии	94
А.А. Садуакасова, З.Е. Жумабаева Мектепке дейінгі ұйымда жобалық қызметті ұйымдастыру	97
А.Е. Азбебаева, З.Е. Жумабаева Педагогика әлеміндегі ұлы тұлға – Абай Құнанбайұлы	102
А. Жунусова, Б.Д. Каирбекова Интеграция знаний как средство развития активизации познавательной деятельности	110
К.Г. Исинбаева, Н.К. Махметова, Б.Ж. Омарова Вопросы психологии в трудах аль-Фараби	117
А. Жармаханбет, М. Кененбаева Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдары	120
А. Сағынаева, М. Кененбаева Бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістігін бағалау әдістемесі	126
Б. Толепбергенова, М. Кененбаева Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілеттерін дамыту	130
Ж.Т. Кенжебаева Оқушы дарындылығын дамытудың педагогикалық шарттары	134
Т.Б. Кенжебаева, И.М. Курманғалиева, Н.Б. Қайролла Әл-Фарабидің заманауи білім беру саласына қосқан үлесі	140
В. Расол, М.Ш. Қунанбаева Жас педагог тұлғасының психологиялық ерекшеліктері	142
А.С. Маширапова Әл-Фарабидің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары туралы» еңбегінің әлеуметтік – педагогикалық маңызы	148
Ж.К. Аплашова, Б.А. Нурумов Некоторые вопросы изучения личности в современной педагогической мысли ..	151
М.М. Мубаракова, Б.А. Нурумов Структура личности и ее индивидуальные особенности	156
К.Я. Сенина, К.Я. Сенина Наследие трудов аль-Фараби в развитии мировой цивилизации	159
Б.Ғ. Сәрсенбаева, Ж. Джакудаева, М. Хамитова Әл-Фарабидің ғылым мен ақыл-ой байланысы туралы	165
Б.Ғ. Сәрсенбаева, Ә. Асан, Қ. Беспаева Әл-Фарабидің адами құндылықтар туралы ойларының өзектілігі	167
З.Ш. Шавалиева, Г.И. Жумажанова, Р.С. Мустафина, Қ. Анарметов Әл-Фарабидің педагогикалық және философиялық ой тұжырымдамасы	171
Ж.А. Усина, А.А. Усина, А.А. Сыздықов, С.В. Комисар Влияние идей аль-Фараби на развитие средневековой мусульманской и европейской философии	176

Н.С. Шадрин

Пути воздействия на духовное становление личности в суфизме и в трудах аль-Фараби 182

Н.Р. Темиров

Әл-Фарабидің қоғамдық философиялық және педагогикалық ғылыми көзқарасы 185

**Жаратылыстану циклінің пәндерін оқыту әдістемесі
Методика преподавания дисциплин естественного научного цикла**

С. Абдрахман, К.М. Мухамедиева,**Г.Ш. Нургазина, А.З. Даутова**

Arduino-тұрмыстық һәм индустриялық автоматизация 191

Б.Н. Абылгазинов, К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазина

Применение многофункционального редактора Articulate Storyline 2 в образовательном процессе 195

Б.Б. Аленова

Развитие исследовательских навыков учащихся через анализ фоторесурсов 197

Р.К. Алидаров

Применение алгоритма Евклида для решения задач школьного курса 201

А. Амантай, К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазина

Қашықтықтан оқытуда webroom – виртуалды бөлмені қолдану 205

А.А. Асамбаев, Г.Ш. Нургазина,**К.М. Мухамедиева, А.З. Даутова**

Возможности дополненной реальности в образовательном процессе 209

С.К. Асылбекова, С.Б. Қайролла

Оқу жүйесінде бағдарламалау бойынша пәндік олимпиаданың мақсаты мен орны, мәселелері 212

Е.С. Ахметов

Роль информатики в образовании на примере научного труда аль-Фараби 215

А.С. Ахметов

Информационные технологии в педагогическом процессе 218

О.С. Ачкинадзе, С.А. Поломарь, Е.А. Алехина

Учебно-исследовательская деятельность учащихся как главный ресурс инновационного потенциала химического образования 223

Р.Б. Курманалинова, А.Н. Баймолдина, Д.Р. Сагинтаева

Логопедиялық диагноздар 228

Б.Ж. Баймурзина, С.С. Рустемханова,**М.Ш. Оразов, А.М. Тайбупенова**

Қажетсізді қажеттілікке айналдырайық 234

Б.Т. Каримова, Г.С. Байтанова

Использование активных методов обучения предмету «Естествознание» в начальной школе 237

К.В. Гаврилова, А.Ж. Бахралинова

Методика организации речевой среды в детском саду 243

А.Ж. Бахралинова, А.В. Козлова

Методики диагностики школьной зрелости ребенка 249

С.Б. Бейсенова	
Бұлттық технологияларды білім беру үрдісінде пайдалану	254
А.А. Джакина, Ж.Е. Тайчик	
Методика разработки мобильного приложения	260
Ә.Қ. Елемесов, Қ. Ералиева	
Дарко Дмитровский	
Дала өрттерінің экологиялық зардаптары және оларды алдын алу (Павлодар облысы мысалында)	265
А. Еркіндік, А.Қ. Алпысов	
Әбу Насыр әл-Фараби шығыстың ғұлама ғалымы	271
О.О. Есенгужинов, Э.Ш. Анаева, Р.Н. Асылбаев	
Выбор компетентной технологии внедрения полиязычного образования на уроках физики в разрезе методик <i>clil</i> и ESP	275
Т.Д. Есенкулова, Р.А. Ельтинова	
Инновационные технологии в образовательном процессе	278
Г.К. Жакупова, Н.Ж. Шакаманова	
Развитие у учащихся 10 класса навыков анализа и составления текстов с соблюдением регламента	282
Р.Б. Курманалинова, А. Жамлихан	
Естімейтін және нашар еститін балалардың тәрбие жұмыстарының ерекшеліктері	285
Н.А. Жангазина, Р.А. Ельтинова	
Білім беру саласында толықтырылған шынайылықты қолдану	290
Е.С. Женаева, Р.Ж. Муканова, М. Баймурат, И.М. Борисов	
Из опыта внедрения трехязычного образования в средней общеобразовательной школе	293
Н.Н. Имаков, А.К. Алпысов	
Проблемы и пути решения в подготовке учащихся к олимпиаде во время пандемии	297
Г.С. Искакова	
Химия сабақтарында оқушылардың практикалық білім алу қабілеттерін арттыру	300
Р.Б. Курманалинова, К.М. Ильясова	
Мүмкіндігі шектеулі балаларға көрсетілетін әлеуметтік медициналық – педагогикалық көмек	305
Г.К. Кабдолова, Ж.Р. Кабдолов, Н.Е. Тарасовская, К.М. Турсунханов, С.А. Соловьев	
Опыт создания спецпрактикума (элективного курса) «Региональные гидробионты Павлодарской области и их учебно-методическое значение»	310
А.С. Кабильдинова	
Кеңістіктік ойлау ұғымын жетілдіру мақсатында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану	313
Т.И. Кадькалова	
Некоторые аспекты преподавания дисциплин алгебраического и геометрического циклов в подготовке учителей математики	317

Г.Д. Карагатева, М.А. Яцунто Пропедевтический спецкурс химии обновленного содержания с использованием полиязычного обучения	320
Б.Е. Каримова, Б.К. Жумабекова, Ш.Ш. Хамзина Использование виртуальных лабораторий в процессе обучения	325
Е.П. Кузнецова, С.В. Осипова, Б.М. Жапарова К вопросу о коммуникативных стратегиях и технологиях обучения математике младших школьников в условиях обновлённого содержания образования	330
Р.Б. Курманалинова, А.С. Насен, А.М. Рахмберген 4–5 жастағы жстд бар балалармен логопедиялық жұмыс	336
Р.Б. Курманалинова, А. Акиык, А.К. Кочунбаева Саусақ ойындары арқылы баланың тілін дамыту	342
Ф.С. Куттымуратова Білім мазмұнын жаңартуда математиканы оқыту әдістемесін жетілдіру жолдары	347
А.Б. Кыдырбаева Применение систем компьютерной математики как один из видов педагогических технологий	350
Р.Р. Морскова Формирование приема решения конструктивных задач методом геометрических мест точек у учащихся в классах с углубленным изучением математики	353
Р.Ж. Муканова, С.Г. Музыка Применение CLIL подхода при обучении химии на английском языке	358
З.Ш. Мұхамбеталиева, Р.Ж. Мұқанова, С.Г. Музыка 7–9 сынып бойынша химия пәнінен үш тілдік терминологиялық сөздік әзірлеу	363
Р.Б. Курманалинова, Д.К. Мұратбекова Жалпы білім беретін мектеп жағдайындағы аутист балаларды түзете-дамыта оқытуды ұйымдастыру	366
Б.А. Найманов, А.Б. Найманова Алгоритмическая линия в курсе математического анализа	372
Ж.М. Нурғалиева Жаңа білім беру стандарты аясында математиканы оқытудың жетілдіру жолдары	375
Д.Ф. Нурсеитов, Г.Е. Асылбекова, М.Ф. Нурсеитова Назарбаев зияткерлік мектептерінде жасөспірімдердің салауатты өмір салтын қалыптастыру ерекшеліктері	379
Н.П. Корогод, А.И. Беляновская, А.О. Рахманова, Х.З. Ахатова Жаңартылған білім беру мазмұны аясында 9-сынып биологиясы бойынша сараланған тапсырмалар әзірлеу	383
Б.С. Сапарбекова, Ю.И. Олейник, Н.П. Корогод Жаңартылған білім беру бағдарламасы жағдайында биология бойынша сабақтарды оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу	387
А.К. Сейтханова, З. Канашева Использование различных типов тестовых заданий на уроках физики	393

А.К. Сейтханова, А.К. Беткулова, М.С. Темирханов Особенности преподавания физики на английском языке в условиях сельской школы	397
А.К. Сейтханова, А.М. Рыскулова Внеурочные занятия по геометрии «Геометрия окружающего мира»	401
А.К. Сейтханова, Н.И. Гажук Лаборатория естественно-научных работ	406
А.К. Сейтханова, А.К. Нуришанова Использование ИКТ в процессе изучения физики в средней школе как основа формирования ключевой компетенции обучающихся	411
А.К. Сейтханова, С.Ш. Сатимова Решение прикладных задач на уроках математики как условие повышения эффективности урока для развития математической грамотности	416
А.С. Серикбаев, Д.И. Кабенов Қашықтан оқыту технологиясы және қазіргі таңда білім беру платформаларын қолдана білу	422
Б.К. Сулейменова Комплекс индивидуальных занятий по постановке и автоматизации звуков для детей с ТНР	427
Ж.Е. Тайчик, А.А. Джакина Особенности использования современных цифровых технологий в курсе ИКТ на английском языке	431
Ж.К. Ташкенбаева, Р.А. Ельтинова Білім берудегі толықтырылған шынайылық	433
А.В. Ткачук Исторический путь развития действительных чисел	437
Ш.К. Жубаева Основные идеи и общая характеристика логической проблематики аль-Фараби	440
Хавдыл Жанаргүл Химия сабағында ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану тиімділігі	443
Ж.А. Каламов Использование стратегии критического мышления на уроках географии	448
А.Р. Медетова Использование активных социоигровых технологий как средство профилактики гиподинамии на уроках естествознания и биологии	453
Р.Б. Курманалинова, А.Б. Абильдинова, М.Т. Іргелес Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың педагогикалық кәсіби-еңбекке бағыттылығы	457
Э.Ш. Мушкенова Заманауи білім саласындағы әл-фарабидің ғылыми мұрасы	463

**Заманауи қоғамдағы көркемдік білімін берудің, спорт пен музыканы
дамытудың негізі ретіндегі мәдениеттер сұхбаты
Диалог культур как основа развития художественного образования,
спорта и музыки в современном обществе**

<i>А.И. Астафьева, Б.А. Нурумов</i> Развитие детей школьного возраста средствами декоративно-прикладного искусства	470
<i>Г. Бельгибаева, Б. Кокумбаева</i> Личность аль-Фараби как «образ мира Великой степи» (культурфилософское эссе)	473
<i>Б.Т. Каримова, Г.Г. Дюсекенова</i> Работа с иллюстрациями в начальной школе как подготовка к работе с несплошными текстами	479
<i>А.У. Касымов, Б.А. Нурумов</i> Техника выжигания по дереву как разновидность декоративно-прикладного искусства в школе	484
<i>М.Е. Құсмиденов, Г.К. Сатабаева, С.Н. Асқанов</i> Спорттық жаттықтыру басқару үдерісі ретінде	488
<i>М.Е. Құсмиденов</i> Студенттердің қозғалыс белсенділігі	492
<i>В. Р. Нурғалиева, Б.А. Нурумов</i> Особенности восприятия портрета в изобразительном искусстве	496
<i>Б.А. Нурумов</i> О ценности гуманизма личности через искусство	498
<i>В.А. Школьникова, Б.А. Нурумов</i> Влияние декоративного витража на эстетическое восприятие личности	502
<i>И.Г. Даулетова, Р.Д. Ижанова</i> Әбу насыр әл-Фарабидің мұсылман елінің бейнелеу өнеріне ықпал етуі және бейнелеу өнерінің дамуы мен қалыптасуы	506
<i>Р.Д. Ижанова, И.Г. Даулетова</i> Художественный образ казахского национального костюма как историко-культурное наследие в образовательном пространстве	511
<i>Е.В. Бронский, В.И. Лебедева</i> Физическое состояние и двигательная активность студенток в условиях пандемии	516

**Әл-Фараби және әл-Машани мұрасы
Аль-Фараби и наследие Акжана аль-Машани**

<i>Д.В. Раденко, Н.Я. Большунова, Б.А. Нурумов</i> О ценности гуманизма личности специалиста-педагога	522
<i>В.А. Волкова</i> Интерактивные игры как средство развития коммуникативных навыков учащихся	525

Г.Е. Отепова, Г.Б. Жакибаева

Использование технологии критического мышления на занятиях для работы
с архивными документами 531

С.Е. Еркеш

История становления фарабиеведения 535

Г.К. Жакупова, Н.Ж. Шакаманова

Развитие у учащихся 10 класса навыков анализа и составления текстов с со-
блюдением регламента 537

А.К. Шарипова

Развитие одаренности ребенка: история и причины 540

R.N. Demidenko, M.S. Mantukova

The problem of personal responsibility and self-regulation 543

К. Умишева, Б.Д. Каирбекова

Развитие детской одаренности в образовательной среде 547

**ӘЛЕМДІК ӨРКЕНИЕТТІ ДАМУДАҒЫ
ӘЛ-ФАРАБИ ЕҢБЕКТЕРІНІҢ МҰРАСЫ**

көрнекті ғалым-ойшылы әл-Фарабидің 1150 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары

**НАСЛЕДИЕ ТРУДОВ АЛЬ-ФАРАБИ
В РАЗВИТИИ МИРОВОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ**

материалы международной научно-практической конференции,
посвященной 1150-летию выдающегося учёного-мыслителя Абу Насыр аль-Фараби

Компьютерная верстка: С. Пилипенко

Подписано в печать 25.12.2020.

Формат 29,7 × 42½. Бумага офсетная.

Гарнитура Times New Roman.

Объем 33,12 усл. печ. л. Тираж 100 экз.

Заказ №1333.

Редакционно-издательский отдел
Павлодарского педагогического университета
140002, г. Павлодар, ул. Мира, 60
<http://www.pspu.kz/>